

**Antonii van Dale poliatr Harlemensis De oraculis veterum ethnicorum  
dissertationes duae, quarum nunc prior agit de eorum origine atque  
auctoribus; secunda de ipsorum duratione et interitu / [Antonius van Dale].**

### **Contributors**

Dale, Antonius van, 1638-1708.

### **Publication/Creation**

Amstelodami : Apud Henricum & Viduam Theodori Boom ..., 1700.

### **Persistent URL**

<https://wellcomecollection.org/works/fp6u68gy>

### **License and attribution**

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.



Wellcome Collection  
183 Euston Road  
London NW1 2BE UK  
T +44 (0)20 7611 8722  
E [library@wellcomecollection.org](mailto:library@wellcomecollection.org)  
<https://wellcomecollection.org>







19573/B

25

70

by  
C/Jan
















Digitized by the Internet Archive  
in 2018 with funding from  
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30538075>







ANTONII VAN DALE  
POLIATRI HARLEMENSIS  
DE  
ORACULIS

Veterum Ethnicorum

DISSERTATIONES DUÆ,

Quarum nunc prior agit de eorum Origine atque Auctoribus;  
secunda de ipsorum Duratione & Interitu.

*Editio secunda plurimum adaucta; cui de Novo accedunt*

DISSERTATIUNCULAE

- I. De Statua Simoni Mago, ut prætenditur, erecta: quâ occasione agitur de *Chresto* Suetonii.
- II. De Actis Pilati disseritur; illaque occasione, cur Augustus Cæsar *Dominus* appellari renuerit.
- III. Schediasma de Consecrationibus, plusquam dimidia parte auctius.

*Cum Figuris Æneis.*



AMSTELODAMI,

Apud HENRICUM & Viduam THEODORI BOOM.

A°. M. D. C. C.



ANTONIO VAN DALL  
POLIARII HALLIENSIS  
DE  
ORACULIS

Victimum Edimicorum

DISSERTATIONES DUA

Quarum prima prae agit de eorum Origine aliisque Accidentibus  
Secunda de ipsorum Medicamentis Interitum

Ab Ant. Van Dali Poliar. Halliensi

DISSERTATIONES DUA

I. De eorum Origine, Natura, & Effectibus  
II. De eorum Medicamentis, Interitum, & Aliis  
III. De eorum Medicamentis, Interitum, & Aliis



AMSTELÆDAMI  
Apud Iohannem & Thome Truversos, Boom  
A. 1710



ILLUSTRISSIMIS VIRIS  
HARLEMENSIS REIPUBLICÆ

# CONSULIBUS,

D<sup>o</sup>. JONÆ de JONG, Præfidi.

D<sup>o</sup>. THEODORO DIX, J. U. D. in suprema aggerum Rhenolandia curia assessori; & Concilii Societatis India Occidentalis membro.

D<sup>o</sup>. PETRO SCHATTER, itidem in suprema aggerum Rhenolandia curia assessori.

D<sup>o</sup>. PETRO BAAS, J. U. D. & Reipublicæ Harlemensis Quæstori.

Nec non

D<sup>o</sup>. JACOBO AKERSLOOT, ejusdem Urbis Syndico.

Ac

D<sup>o</sup>. PETRO REYNST, Amplissimis Conf. à Secretis.

S. P. D.

ANTONIUS van DALE,



Extra hac in Urbe natus, Vestrisque beneficiis auctus, officii mei esse pu-



# DEDICATIO.

tavi, ut quæ studiorum meorum, circa literas humaniores, tyrocinia vobis hætenus obtrudere non ausus fueram, illa paulo magis matura ac perfecta, vobis nunc, Amplissimi Viri, ac quidem ex debito, offerrem. Si videro ista, aut non, aut minus, displicuisse, id animum mihi addet maturiora etiam ac meliora, cum circa profanas, tum circa Ecclesiasticas Antiquitates, tum forsan & circa rem Medicam, conandi. Tædet me sane, Viri Amplissimi, jam fere toto hoc nostro seculo, cujus annum penultimum nunc agimus, tam paucos in hoc nostro Harlemo exsurrexisse, qui Urbi artis typographicæ Matri, honorem Maximum gloriamque per totum pene terrarum Orbem inde adeptæ, per studia literaria, decus  
suum



# DEDICATIO.

suum ac gloriam conservare annisi sunt. Sive id desidia meliorum ingeniorum (quibus urbs hæc nostra nunquam caruit, neque adhuc, ne quidem in sequiori sexu, destituitur;) sive alio quodam malo fato, Reipublicæ nostræ acciderit. Quam rari enim, ne dicam pene nulli, fuerunt qui post Joannem Wilhelmi, Virum variarum linguarum callentissimum, Lovanii Professore, Regiisque illis Bibliis Antwerpiensibus edendis adiutorem, Lexicique quinque linguarum, ut & Grammaticarum ac versionum, inter alios, examinatore; Post Nicolaum Florentium, antiquitatis ac literarum scientia, testibus magnis viris, præstantissimum; post Quirinum Talefium, Consularem virum, qui magno



# DEDICATIO.

Erasmo prius à manu, post Civitati nostræ à Consiliis ac Secretis fuit; post Joannem Surenum etiam Consularem, virum undequaque doctissimum, ac scriptorem Dialogi, quo, æque ac jam dictus Talesius, testimonio suo, Artis typographicæ inventionem Harlemo nostro asseruit; post Georgium Benedictum Wertelium, Poëtam cum paucis comparabilem; ac qui Doctissimis viris Douzæ, Lipsio, aliisque his non minoribus, elegantia ingenii maxime placuit; post denique Petrum Schriverium, virum, ut ad restaurandas literas, ita ad instaurandum patriæ suæ decorem, per scripta sua, natum: qui- que non ita Lare Secreto vixit, ut non cunctis doctrina eminentibus per- placuerit æque ac notus fuerit; si-  
mul



# DEDICATIO.

mulque cum ipsis familiarissime vixerit: quam pauci, dico, gloriam Civitati nostræ, per tales, post Laurentium Costerum, viros adauctam perpetuare sustinuerunt? An ego talis ac tantus sim, ut aliquatenus id præstare valeam, judicent alii. Certe conatus non deerit. Sin id minus præstitero, magnis tamen ausis excidisse videar! Ac si laudem hinc minus meruero, non fastidium fuisse mihi gloriæ ducam; contentus vestro Amplissimo favore: quem ut hætenus gratus sensi, ita illum porrò mihi conservare, ac percolere, conabor. Deus, interim, Optimus Maximus vos, Viros Amplissimos, isto animo atque integritate, quibus hætenus, summa cum laude, Harlemensi Reipublicæ



# DEDICATIO.

blicæ præfuiſtis, ut diu ſoſpites  
 ipſi moderemini, largiatur, ve-  
 ſtraſque familias, in Patriæ noſtræ  
 Salutem, adaugeat ac conſervet.  
 A°. D°. M. DCXCIX. ipſis Calendis  
 Septembris.

PRÆ.



# PRÆFATIO.

**R**odeunt denuo, erudite lector, Dissertationes meæ de Oraculis Ethnicorum; ac quidem ordine inverso: ita ut illa quæ prior ante fuerat nunc sit posterior. Melius enim nunc mihi visum fuit, ut prius agerem de ipsorum Origine atque auctoribus, post verò de eorundem Duratione atque Interitu. Ut autem videbis nonnulla exempta; sic conspicias illa cæteris appendicis vice (adaucta tamen etiam) subjuncta: atque ipsarum quoque Dissertationum nunc in capita seu sectiones divisarum primæ (ut nunc est) plura accessisse, quæ ibi prima vice minime comparebant; sicut & secundæ, ultimo loco, caput quod circiter tercentum *ἑξήκοντα*, sive Oraculorum numerum continet, per terrarum orbem dispersorum; ac quorum non minima pars post Christum Servatorem nostrum natum, aut ab antiquo adhuc obtinuerit, aut de novo demum exorta fuerit. Quod autem illa quæ de Sacris Tauroboliis inferueram hinc quoque disparuerint: nec cum cæteris inde exemptis rursus in Appendice compareant, inde est, quod exactius paulò illa pertractare voluerim, simulque & alia addere, cum de Vicario Pontificis Maximi, aliisque huc spectantibus, tum de Sacerdotiis ac Magistratibus apud Græcos (præsertim in Asia Minori) *ἐπωνύμοις*. Quæ quod nimis excurrere mihi videantur, integro tractatui, brevi quoque edendo, reservare malui. Schediasma tamen illud de Consecrationibus iterum comparet, plusquam dimidia parte adauctum: quod an sic etiam melius redditum fuerit, erudito Lectori, dijudicandum relinquo. Plura operi ipsi inferere valuissem; at tandem manus de tabula erat tollenda. Ex illis



# P R Æ F A T I O.

quæ omiffa fuere, unum alterumve tantum hic adjungam: plura quibus eruditiores, fi id libuerit, adjungere poterunt. Quod igitur maxime ad rem facere videtur, est illud quod de Statuis fudantibus, (quorum Lucianus libro de Dea Syria meminit) nos docet, duobus in locis, magni Aristotelis magnus ille discipulus Theophrastus Erefius. Is itaque libro V. Historiæ Plantarum cap. X. ita loquitur de cedro arbore: Ανίει δε [ύγρότητα sc.] τῷ ξύλῳ τὰ κέδρινα, καὶ ἀπολῶς ὧν ἐλαιώδης ἡ ύγρότης. διὸ καὶ τὰ ἀγαλματὰ Φασιν ιδίειν † ἐνίοτε. ποιῶσι γὰρ ἐκ τούτων. *Cedri materies nata est humorem emittere, et in universum omnes quibus oleosus est humor. Unde et Statuas quandoque SUDARE perhibent.* Ac lib. V. de Causis Plantarum cap. 4. Ὅμοιος δὲ καὶ ὅσα ἰδροῖ τῷ ξύλῳ. καὶ γὰρ ταῦτα νοήεις καὶ ύγρῶς ἔσται αἶρος ἐν τῷ, τελεῖ πάχει, καὶ ἔσται πάντα, ἀλλ' ἐν οἷς ἐστὶ λεπτή ύγρότης· οἷον κέδρε, κυπαρίσσις, ἐλαίαις, αἰδὴ ἐσσημεῖα καὶ τέρατα νομίζουσι. ὅσα δ' ἀλλὰ συμβαίνει καὶ περφέρεται τῷ ποικύτων, οἷον ὡς ποτὲ Φασιν ἐν πλατάνῳ φύσαι δάφνην, ἢ ἀπολῶς περὶ τὰς ἐμβλαστήσεις τὰς ἐν ἀλλήλοις, ἐκ λαθρανέσης δὲρχῆς ὑποληπτόν γίνεσθαι σῆψιν ἢ ἀλλοίωσιν. ἄλλως τε καὶ πολὺ διεσώσης, ἔκ σ' λογον. οἱ δὲ τρόποι τοιοῦτοι. λέγω δὲ λαμβανέσης, εἰ ἐπιπέσοι σπέρμα καὶ ἐμβρυον γένοιτο, σῆψιν ἔχοντ' γεώδη πινὰ ἔσται δένδρε. βλαστήσῃ γὰρ αὖ ἕτως ἕτερον ἐν ἑτέρῳ. Ἀλλ' ἡ τριάυτη βλάστησις ὁμία τῇ τῷ ἱζων. ἢ ὡς διὰ πλείονος ἐπὶ τῇ πλατάνῳ ἐκ τῶ χαλκῷ τρίποδος. μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω τῇ ἐκ τῆ γῆς· ἔσται γὰρ οἷον τε φύσαι μὴ γεώδης πίνος ἐκυπάρχοντος, ὥσπερ ἔκ ἐκ τῶ ποικύτων τῶν λιθίνων, εἰ μὴ τριάυτη τις συρρόη γένηται καὶ σῆψις, ἐξ ἧς πέφυκε βλαστάνειν, ἐπὶ δὲ ὑστερον ἐπὶρρόην πινὰ λαμβάνει τῷ τροφῆς. ἔτω γὰρ αὐτῶν ἡ αὐξήσις· ἀλλὰ τὰ μὲν τριάυτα καὶ αὐτομάτως ἢ πάντα ἢ ἕνια γίνεται. τάχα δὲ καὶ σπερμάτων ἰνῶν κατὰρρύεντων ἅμα τῇ σῆψει, καὶ συστάσθαι. δάφνη δὲ καὶ εἴη τοιοῦτον ἕτερον, ἀπὸ τῶν καρπῶν. εἰδ' ἄρα καὶ τὸ ἀπὸ σῆψεως πινόμενον, ἔσται διαφέρει πρὸς τὴν αἰτίαν. &c. *Adde his statuas quæ exsu-*

† Scaliger legit ἰδρῶν.



## P R Æ F A T I O.

exsudant. Cælo enim austrino humectoque ita afficiuntur; nec omnis, sed in quibus aliquid tenuis humoris inest, ut cedrus, cupressus, olea. Quæ quidem prodigia & ostenta esse creduntur. Cæteri autem eventus hujusmodi qui contingunt ac narrantur; ut laurum aliquando in Platano provenisse, aliasque germinationes, quæ in loco alieno provenierint, hæc omnia ex aliquo primordio exoriri putandum est; putredine, vel aliqua mutatione facta in arbore. Aliter enim fieri non probabile est. Modi autem hujusmodi sunt: quamvis longe aliàs distet, quæ recipiat [arbor,] si semen ipsi incidat, ac si imprægnetur dum putredinem aliquam terrestrem habet ista arbor. Sic enim aliud in alio nasci poterit. Sed ejusmodi germinatio visci germinationi similis est. Vel ei quæ longiori tempore fit in platano, vel & illi quæ facta fuit æneo in tripode: seu potius ambæ hæc similes illi quæ ex terra fit. Non enim possibile est aliquid enasci, ubi non subsit aliquid terrestre: sicuti nec in tectis aut parietibus, nisi confluxus aliquis ac putredo talis accesserit, & qua planta erumpere valeat, ac postea accesserit accessus alimenti. Sic enim eorum fit incrementum. Sed hæc sponte quoque, vel omnia, vel certe aliqua, fiunt: forsitan & ex seminum delapsu simul coincidente cum putrefactione à collectione humoris; dum laurus, ac si quid illi simile, ex fructu delapso enascatur. Si verò & hoc ex putredine quadam contingat, nihil differt ratione causæ.

Hanc enim causam vult non miraculosam, sed naturalem: sicut & talia quotidie in muris, seu parietibus, atque in arboribus, quercubus, sive salicibus (unde & quercum conspexi enatam) sive aliis pluribus; quandoque & in lignis jam dudum defectis, videmus contingere: atque asparagos ex tumulis arenosis enatas cum jucunditate colligimus tempore verno; semine eo, per aves asparago pastas excrementa



# P R Æ F A T I O.

fua eò deicientes, aliis ex locis, sæpe procul distantibus, dejecto.

Quod in priori mea editione pag. 255. attuleram imposturæ exemplum, ex D. Balthazare de Monconys; ac dum ordinem muto ablepsia omissum fuit, est hoc sequens: *Le 8. au Matin, j'allay voir la superieure des Urselines, jadis possedée selon l'opinion commune, ce que m'avoit donné la curiosité de la voir. Je la fu donc demander, & j'eus la patience de l'attendre dans le parloir plus d'une grosse demi-heure. Ce retardement me fit soubçonner quelque artifice: c'est pourquoy après luy avoir fait compliment je la priaï de me monstrier les caractères que le demon qui la possedoit avoit marque sur sa main, lors qu'on l'exorcisoit; ce qu'elle fit en tirant le gant qu'elle avoit à sa main gauche, j'y vis en lettres de couleur de sang sur le dos, commençant du poignet jusqu'au petit doigt, JESUS; au dessous tirant vers l'épaule, Maria; plus-bas JOSEPH; & plus-bas à la quatriesme ligne, F. DE SALLES. Elle me dit toutes les meschancetez du Prestre Grandier, qui avoit esté bruslé, pour avoir donné le malefice au Convent, & comme un Magistrat de la Ville duquel il desbauchoit la femme, s'en estoit plaint à elle, & que de concert ils l'avoient denoncé, non obstant les fortes inclinations que ce malheureux lui causoit par ses sortileges, dont la misericorde du Dieu la preservoit. Enfin je pris congé d'elle, & auparavant je souhaitay de revoir sa main, qu'elle me donnoit fort civilement, au travers de la grille. Alors la considerant bien, je luy fis remarquer que le rouge des lettres n'estoit plus si vermeil, que quand elle estoit venue, & comme il me sembloit que ces lettres s'ecalloient & que toute la peau de la main sembloit s'elever, comme si s'eust esté une pellicule d'eau d'empois desséchée; avec le bout de mon ongle j'emportay par un leger attouchement, une partie de*  
la



# P R Æ F A T I O.

la jambe de l' M. dont elle fut fort surprise, quoyque la place restast aussi belle que les autres endroits de la main. Je fu satisfait de cela. Je pris conge d'elle, &c. Quam autem verum sit, Dæmonem hæcce literas manui hujus Ursellinæ inscripsisse, tam ex hujus historiolæ circumstantiis, quam ex ista historia, quæ Gallice edita titulum habet, *Histoire des Diables de Loudun, ou de la Possession des Religieuses Ursellines*, &c. facillimè dijudicari potest. Quum ex immani conjuratione, diabolicoque odio, ac vindicta (quibus ipse tamen occasionem aliquam dederat) *Urbanus* ille *Granderius*, falso crimine oneratus, flammis ultricibus traditus, horribili monachorum cum sævitia, interemptus sit: atque omnes istæ incantationes ac fascinationes, & actiones (prætensæ) diabolicæ, post ipsius lamentabile exitium, sponte plane (ipsis etiam illis quorum vindictæ inserviendæ hæc tragoedia peracta fuerat, in id cooperantibus) evanuerint.

Magis sane jucunda fuit ille imposturæ exitus, neque ulli crudelitati, nisi in misella animalcula, permixta, quam magnus ille *Erasmus Roterodamus* lib. XXX. epistolarum nobis his verbis narrat: *Parochus quidam sub diem Parasceves clam immisit in cæmeterium vivos cancos, affixis ad latus cereolis ardentibus. Qui cum reperent inter sepulchra, visum est noctu terribile spectaculum, nec quisquam ausus est accedere propius. Hinc rumor atrox consternatis omnibus, Parochus ex suggestu docet populum has esse defunctorum animas, quæ Missis & Eleemosynis flagitarent à cruciatu liberari. Fucus ita proditus est. reperti sunt tandem unus & alter cancer inter rudera facem extinctam gestantes, quos parochus non recollegerat.*

Verum propius accedamus ad ipsa Oracula, quorum exemplum hujus naturæ, adhuc inter illos qui Christianam religionem profitentur, obtinet in insula *Corcyra*, quod-



# P R Æ F A T I O.

que hunc in modum à Georgio Wheler, in itineralio (mihi pag. 43.) narratur: Cette petite Eglise est fameuse à cause d'une peinture de Nôtre Dame à qui l'on attribue des Miracles, & dont je veux découvrir l'artifice. Voici la maniere dont ils se font.

Les Etrangers qui ont la curiosité de sçavoir si leurs amis sont morts ou vivans, s'approchent de cette image, & y appliquent une piece de monnoye en pensant à quelqu'un de leurs amis. Si la personne dont ils s'enquierent est vivante, la piece s'attache à l'image, mais si elle est morte, la piece tombe dans un sac qui est au dessous; en sorte que soit qu'elle soit vivante, soit qu'elle soit morte, le Prestre est assuré d'avoir la piece de monnoye. J'y appliquai quelque sols de Corfou, ou de Dalmatie, qui sont de cuivre, pour voir comment & combien il s'en attacherait, mais je n'en puis penser ni conclure autre chose, si non que c'est une tromperie ridicule. A la verité quelques unes des pieces s'attachèrent, mais toutes à une seule & même place, pendant que celles qui étoient appliquées à quelqu'autre endroitomboient par terre. Cette image est peinte sur la muraille, & fort polie & luisante, en sorte que j'attribuerois cette adhesion ou attachement de ces pieces, à quelque colle ou viscosité du Vernis qu'ils ont grand soin de ne laisser manquer en aucune place.

Hæc quidem exempla pertinent ad artificia & imposturas; annon verò ad splendida scriptorum Mendacia hoc sequens, judicet æquus lector. De Gregorio, nempe, Thaumaturgo illo narrat Rufinus hæc sequentia: *Iter ei [Gregorio Thaumaturgo] fuisse quondam per Alpes dicitur hyemis tempore; & quum pervenisset ad summum Alpium jugum, nivibus repleta erant omnia, nullum usquam diversorium, phanum ibi tantum Apollinis erat, cui succedens transacta nocte discessit. Sacerdos verò erat quidam phani ejus, cui consule*

lere



## P R Æ F A T I O.

lere simulachrum Apollinis mos erat, & reddere responsa poscentibus, ex quo etiam ei alimoniae quaestus esse videbatur. Igitur post digressum Gregorii, offerre consulta & responsa poscere sacerdos accessit ex more, nihil inde responsi veniebat. Repetit victimas, silentium permanet. Iterum atque iterum litat, surdis ingerit fabulam. Cumque stupore novi silentii aestuaret sacerdos, nocte ei assistens Dæmonium dicit in somnis: Quid me illic invocas, quo jam venire non possum? Percontanti causam, adventu se Gregorii dicebat expulsum. Quid nunc remedii daretur cum perquireret, ait non aliter sibi licere ingredi locum illum, nisi Gregorius permisisset: Quibus auditis sacerdos occupat viam, multa apud semetipsum volvens, atque animo recusante pertractans pervenit ad Gregorium: adortusque eum, rem pandit ex ordine, humanitatis suæ atque hospitalitatis admonuit, quærelam depulsi numinis promit, ademptam facultatem sui quaestus deplorat, ac reddi sibi omnia in pristinum statum deposcit. At ille nihil moratus, scribit Epistolam in hæc verba:

### GREGORIUS APOLLINI.

PERMITTO TIBI REDIRE IN LOCUM TUUM, ET AGERE QUÆ CONSUEVISTI. Hanc epistolam sacerdos accipit, & ad phanum desert, positâque ea juxta simulachrum affuit Dæmon, ac dedit responsa poscenti. Tum ille in semet conversus, ait: Si Gregorius jussit, & Deus iste discessit, nec potuit redire, nisi jussus, & rursum jubente Gregorio restitutus est, quomodo non multo melior isto Gregorius, cujus hic obtemperat jussis? Clausis igitur januis phani, descendit ad Gregorium, epistolam secum quam acceperat referens, omnemque apud eum rei gestæ ordinem pandens: simulque se ad pedes ejus prosternens, rogabat ut illi se Deo offerat, cujus virtute diis Gentium Gregorius



## P R Æ F A T I O.

*gorius imperabat. Cumque enixius & pertinacius persisteret, Catechumenus ab eo factus est. Et cum se vitæ castissimæ, derelictis omnibus, non solum erroribus Dæmonum, sed & seculi actibus, mancipasset, etiam Baptisma consecutus est. Et in tantum vitæ merito ac fidei virtute profecit, ut ipse beato Gregorio in Episcopatu successor existerit.*

Hæc quasi Eusebii propria verba, cum tamen & hæc, & plurima alia, Eusebio ne quidem per somnium cogitata fuerint, insuit versioni ejus egregius noster (cujus quis non miretur impudentiam?) Ruffinus. Interim isti qui, quod non intelligant Linguam Græcam, Ruffini hujus versioni secure nimium fidem habent, existimant se ipsum legere Eusebium. Qui si istam fabellam habuisset (uti magnus ille Cardin. Baronius eam habet) pro Historia *Omni acceptione atque fide dignissima* (hæc enim sunt ipsissima Baronii verba) minime eam prætermisisset.

Hinc Magdeburgenses, Centuria tertia, cap. XIII.

*Sed quæ Ruffinus in Eusebio suo, quem à se Latine versum affirmat, de Gregorio Pontico, magno illo seu mirifico, miraculosè narrat lib. 7. cap. 25. in posterioribus Eusebii editionibus, ac in Græco maxime, non habentur. Et fabulis magis mendacibus ac superstitiosis, quales Monachorum finxit otiosum genus, similiora sunt quam veris narrationibus: ut quod rupem ingentem precibus loco suo, in spacium sacelli, moverit: quod Dæmonem in Apollinis ædem, sua præsentia fugatum, per Epistolam redire jusserit: quod lacum in aridam converterit, &c. Quibus tamen magis vana & nugatoria alia Nicephorus, pro more suo, adjecit, lib. 6. cap. 16. Nimirum quod æstus & impetum Lyci fluminis, defixo in illud suo scipione, sedarit: Judæum mortuum se simulantem revera mortuum fecerit: in arborem seipsum*



# P R Æ F A T I O.

*seipsum converterit: pestilentiam infidelibus quibusdam excitarit: & sœminam defunctam ad vitam revocarit.*

Quæ cuncta procul omni dubio habet hic Nicephorus è Gregorio Nysseno (qui hisce adhuc plura addit) eo quod post narratum prætensum miraculum de scipione in Lycum fluvium defixum, hæc eadem poenè verba quæ Nyssenus ille Episcopus superaddit, etiam ipse adjungat: *Qui [scipio] hucusque in ingentem excrevit arborem, & à viatoribus ibi cernitur.* Ita enim ipse Gregorius, in vita Thaumaturgi: *Ἐυθύς γάρ & μετὰ πολὺν χρόνον, ἡ μὲν βασιλεία ταῖς ὁχαῖς ἐρρί-  
ζωθεῖσαι δένδρον ἐγένετο. τὸ δὲ ρεῖθρον τὸ φυτὸν ὅρθον ἐπάγει, καὶ  
μέχρι τῆς νῦν τοῖς ἐπιχωρίοις θεῖαμα γίνεται τὸ φυτὸν καὶ διήγημα.* Protinus enim haud multo tempore post, baculus quidem radicibus in ripa actis, arbor evasit. Flumini verò hæc planta pro termino fixa est, eaque AD HOC UTIQUE TEM-  
PUS incolis loci cùm spectacula est, tum narrationis & commemorationis argumentum præbet. At nimium defectivè adduxit hujusmodi fabellas ex Gr. Nysseno. Nam cum ille de duobus, singulis in Arborem conversis, narraverit (Gregorio ipso, scilicet, atque Ædituo per ipsum converso,) Nicephorus qui aliàs minimè solet adimere aliquid jam ante narratis, solius Gregorii tantum meminit. Verum & alia hisce non magis credibilia prætermittit. Quam autem genuina hæc sint Metamorphosis ab Ovidio Poëta cantatis, considerandum Lectori relinquo.

Et tamen magnus ille Cardinalis Baronius, qui (uti videtur) non audet Historiolam hanc adducere ex Versione, vel potius assumentis Ruffini, non veretur eam adducere ex Nysseno, longe aliis ac diversis cum circumstantiis ibi, quam apud Ruffinum (non tamen credibilioribus) legendis: cum Ruffinus de unico tantum Dæmonio; de pluribus Dæmonibus loquatur Nyssenus. Sed plura de his dicere me jam piget.

Hoc tamen, quod ad Oracula pertinet ceteris adjungere, de Theotecno, debeo, ex Eusebii lib. IX. cap. 11. *Εὐαγγελ*



# P R Æ F A T I O.

ἡ ἄρα καὶ Θεόπικνον ἡ δίκη, ἔδαμῶς τὰ καὶ χριστιανῶν αὐτῷ πεπραγμένα λήθη παραδιδῶσα ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ κατ' Ἀντιόχειαν ἰδρυθέντι παρ' αὐτὸν ξοάνῳ δόξας εὐήμερεϊν, ἥδη καὶ ἡγεμονίας ἡξίωτο τοῦ Μαξιμίνου. Λικίνιος δ' ἐπιβὰς τῇ Ἀντιοχείῳ πόλεως, Φωρᾶν τε γοήτων ποιησάμενος, τὰς δ' νεοπαγᾶς ξοάνας προφήτας καὶ ἱερεῖς βασιάνους ἡκίζετο, τίνι λόγῳ τὴν ἀπάτην καθυπεκρίνοντο πυνθανόμενος. ὡς δ' ἐπικρύπτουσιν αὐτοῖς πρὸς τῇ βασιάνῳ συναλωσμένοις ἀδύνατον ἦν, ἐδήλουν ὅτι τὸ πᾶν μυστήριον. ἀπάτην τυγχάνειν τέχνη τῇ Θεοπικνῳ μεμηχανημένην, τοῖς πᾶσι τὴν ἀξίαν ἐπιθεῖς δίκην, πρῶτον αὐτὸν Θεόπικνον, εἶτα καὶ τὰς τῇ γοητείας κοινωνῶν, καὶ πλείους ὅσους αἰκίας, θανάτῳ παραδίδωσι. Porro & Theotecnium ad supplicium vocabat Divina Justitia, haudquaquam oblita eorum, quæ ille adversus Christianos perpetraverat. Etenim ob simulacrum illud [Jovis Filii, de quo cap. 3. locutus fuerat] quod Antiochiæ consecraverat, prosperiori fortuna uti visus, etiam Præses Provinciæ à Maximino factus fuerat. Sed cum Licinius Antiochiam venisset & præstigiatores pervestigare ac deprehendere instituisset, inter ceteros etiam istius simulachri Prophetas & Sacerdotes tormentis subjecit; qua ratione fraudem concinnassent interrogans. Qui cum veritatem amplius celare non possent, vi tormentorum adacti, totius Mysteriorum scenam à Theotecnio arte quadam compositam fuisse faterentur; Licinius merito supplicio cunctos afficiens, primum Theotecnium ipsum; deinde reliquos fraudis ac præstigiarum conscios ac participes, post plurimos cruciatus, interfici iussit.

Quæ inter naturæ miracula omissa erant pag. 242. &c. & tam, ad Oraculum istud ad Nyfam, &c. quam & ad istud antrum *La grotta di cani* pertinent, ac nunc iterum fere mihi oblivione præterita; quæque Strabo lib. XIII. de Hierapolitano, inter Lydiam ac Phrygiam, antro nobis narrat, hæc sequentia sunt: Τὸ καὶ Πλατώνιον ὑπὲρ Ὀφρύϊ μικρᾷ τῇ ὑπερκειμένης ἑρεικῆς, ἐν μίῳ ἐστὶ σύμμετρον, ὅσον ἀνθρώπον δέξασθαι δυνάμενον, βεβάνυται δὲ ἐπιπολὺ πρὸς κειται καὶ τέσσαρα δρυφράκτωμα τετραγώνον, ὅσον ἡμιπλήθους τὴν περίμετρον. τέσσαρα καὶ πλεονες ἐστὶν ὁμιχλώδεις παχείας ἀχλύες,



# P R Æ F A T I O.

ἀχλύς, ὥστε μόγις τὰδαφος καθορᾶν. τοῖς μὲν δὲ ἐν κύκλῳ πηλοῦ-  
 ζοι πρὸς τὸν ὄρυφθῆκεν, ἄλυπός ἐστιν ὁ αἶρ, καθαρὸν ἐκείνης τῆς  
 ἀχλὺς ἐν ταῖς νημεῖαις. συμμένει γὰρ ἐντὸς τῆς περιβόλης τῆς ἡμετέρας  
 παρόντι ζῶν θάνατος παραχρημα ἀπαντᾷ. ταῦτοι γὰρ εἰσυχθέντες  
 πίπτουσι, καὶ ἐξέλκονται νεκροί. ἡμεῖς δὲ τρυφῆς ἐπέμψαμεν, καὶ ἐπεσον  
 αὐτοὶ ἐκπνέσαντες. οἷδε δὲ τοιοῦτοι γὰλλοι παρῆσιν ἀπαθεῖς, ὥστε καὶ  
 μέγρις τῆς σμίκρας πηλοῦζαι, καὶ ἐγκύπτειν, καὶ καταδύνειν, μέγρις ποσὶ  
 συνεχόντες, ὥς ἐπὶ τὸ πλὺν, τὸ πῶμα (ἐωρῶμεν γὰρ ἐκ τῆς ὀψέως, ὥς  
 αὖν πνιγῶδες πινὸς πάθους ἔμφασιν) εἴτε πάντων ἔτω πεπληρομένων  
 [Cassaubonus legit, εἴτε πάντων τῶν ἔτω πεπληρομένων. ubi tum sub-  
 intelligendum τὸ μέγρις] εἴτε μόνον τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν, καὶ εἴτε θείας  
 προνοίας, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐκφυσιασμάτων εἰκὸς, εἴτε ἀντιδότοις δυνάμεσι  
 τῶν συμβαίνοντος. Plutonium sub parvo supercilio montis su-  
 pra incumbentis foramen est modicum, quanto possit homore-  
 cipi, admodum profundum: inclusum est cancellis quadran-  
 gulis, ambitu dimitrii circiter jugeri. Id foramen oppletum est  
 nebulosa & crassa caligine; ut solum vix possit conspici. E-  
 nimverò iis quin in orbem ad cancellos accedunt nihil in-  
 commodi aër adfert, qui, cælo sereno & à ventis placido  
 [Xylander pro νημεῖαις legit νεομηνίαις, ac vertit Novilunio  
 tempore, utrumque meo iudicio minus recte] ab ea caligine  
 purus & clarus est, & intra cancellos se continet. Intra au-  
 tem accedens animal illico mors excipit. Tauri quidem intro  
 adducti, mortui extrahuntur: & nos passeres immisimus,  
 qui extemplo exanimati conciderunt. At EXSECTI GAL-  
 LI sine damno accedunt, etiam usque ad foramen, inque id  
 introspiciunt, & aliquantisper compresso plurimum spiritu,  
 subeunt (namque ex aspectu deprehendimus suffocatricis cu-  
 iusdam affectionis speciem) SIVE OMNES ita isto membro  
 mutilati, SIVE II DUNTAXAT, qui circa templum  
 agunt: Et sive DIVINA ID FIAT PROVIDENTIA,  
 ut par est in Divinis furoribus; sive REMEDIIS QUI-  
 BUSDAM adversantibus pesti ei.

De hoc eodem antro quoque Dion Cassius (quamvis pau-



# P R Æ F A T I O.

lò aliter id describat) loquitur, in vita Trajani: ubi, occasione, similis fere ad Babylonem, ita narrat: καὶ τὸ σόμιον ἐθεάσατο, ἐξ ᾧ πνέοντα δεινὸν ἀναδίδεται, ὥστε πᾶν μὲν ἐπίγειον ζῶον, πᾶν ἢ πετεινὸν ἀποφθείρειν, εἰ δὲ ἐφ' ὁποσὺν ὁσφραίνονται καὶ αὐτὰ. καὶ εἴπερ ἐπὶ πολὺ ἀνὼ ἐχώρη, ἢ δὲ πέραξ ἐσκυδάννυτο, ἔδ' ἀν' ὠκείῳ ὁ χώρος· νῦν δὲ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ κυκλόμενον καὶ χώραν μένει. Εἶδον ἐγὼ τὸ τρίτον ἕτερον ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπεράστην αὐτὸ δι' ὀρνέων, αὐτὸς τε ὑπερκύψας, καὶ αὐτὸς, ὑπερδῶν τὸ πνέοντα. κατὰκέκλειται γὰρ ἐν δεξαμένη ἑνὶ, καὶ θάλασσαν ὑπὲρ αὐτὸ ὠκηδόμετο. Φθείρει τε πάντα τὰ ἐμψυχα, πλὴν τῶν ἀνθρώπων τῶν αἰδοῖα ἀποτετμημένων. ἔμην καὶ τὴν αἰτίαν αὐτὸς συνοῶμαι ἔχω. λέγω ἢ ἅπερ εἶδον καὶ ὡς εἶδον, καὶ ἃ ἤκουσα ὡς ἤκουσα. *Ostium quoque istud spectavit [Trajanus] unde tam gravis halitus sursum manat; ut eum nulla animalia terrestria, nullæ volucres perferant, ejusque solo olfactu intereant. Quod si is halitus se altius efferret aut late circumfunderetur, habitari certe locus is non posset: nunc quasi in se revolutus ille, suo loco continetur. Ego quidem alterum huic consimilem vidi Hierapoli, quod est oppidum Asiæ, fecique periculum in avibus, quum ipse loco superiore trans halitum illum prospectassem. Quippe conclusus est in cisterna quadam, & supra ipsum exstructum erat theatrum. Is spiritus omnibus animantibus pestilens est, præterquam castratis hominibus: cujus rei causam equidem asferre nequeo: ea tantum sicut vidi, atque audiui, ita narro.*

Quæ oblitus fui inferere pag. 252. nimia ex festinatione atque inde ablepsi sunt verba Servii, ad hos Virgilii versus:

— — Et medium freti pietate per ignem

Cultores multâ premimus vestigia prunâ;

Sed Varro ubique expugnator religionis [superstitionem per hanc vocem indicare vult] ait, cum quoddam medicamentum præscriberet: Eo uti solent Hirpini, ambulaturi per ignem medicamento plantas ungunt. Neque aliter cogitandum est de mulieribus in Cappadociæ Castabalis ad Dianæ Perasiæ fanum; quarum ita Strabo, in Cappadociæ descriptione, me-



# P R Æ F A T I O.

meminit: οὐ πολὺ δὲ ἀποθεν ταύτης ἐπὶ τὰ τε Καστάβαλα, ἔτι  
Κύβιστρα, ἐν μᾶλλον τὰ ὄρει πλησιάζοντα πολίσματα ὧν ἐν τοῖς  
Κασταβάλοις ἐπὶ τῇ Περρασίας Ἀρτίμιδος ἱερὸν, ὅπερ Φασὶ τοῖς  
ιερείαις γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δὲ ἀνδραγκίᾳς βαδίζειν ἀπαθεῖς. *Haud  
procul inde Castabala sunt, & Cybistra, oppida montibus  
jam propinquiora. Apud Castabala autem Perassiae Dianae  
fanum est, ubi AJUNT fœminas sacerdotes illæsis pedibus  
per prunas ambulare.*

Sic quoque exciderunt illa quæ pag. 380. jam Summario  
inserta, etiam pag. 386. post Oraculum jam demortui Augu-  
sti, inserta volueram, de Oraculis Marci Antonini; quorum  
ita meminit Capitolinus: *Denique hodieque in multis domi-  
bus M. Antonini statuae consistunt inter deos penates: nec  
defuerunt homines, qui somniis eum multa prædixisse fu-  
tura & vera concinuerunt. Unde etiam templum ei consti-  
tutum, dati Sacerdotes, Antoniniani & sodales & flami-  
nes, & omnia quæ de Sacratibus [vel, ut Salmasius legi vult,  
desecratis] decrevit Antiquitas. Ad quæ certe non male  
(qui fere nunquam male) Casaubonus notat: Videtur signi-  
ficare solitam in Marci templis exerceri τὴν δὲ ἐγκοιμήσεως  
μαυρικὴν: consultoresque inibi incubantes somnia captasse;  
ut in Æsculapii templis, & aliis quibusdam, fieri solitum.*

Dignissima verò sunt ut his addantur illa, quæ Celeberri-  
mus D. Jac. Triglandius, in Academia Lugduno Batava S.S.  
Theologiæ Professor, in aureis illis *Conjectaneis de Dodo-  
ne*, cap. IV. sect. 6. & 7. affert: quæque æque Celeberrimus  
Jac. Gronovius Volumini Quarto *Thesauri sui Græcarum  
Antiquitatum* (pag. 320.) inseruit. Sunt autem hæc sequen-  
tia: VI. *Quando jam de fatidicis hisce fœminis sermo in-  
stitutus est, haud erit abs re nostra alienum, hujus Oraculi,  
quousque conjectando assequi licet, methodum paulo propius  
speculari. Quod historiæ silent, & illæ celatum quam maxi-  
me cupiverunt, quo modo quibusque technis totius orbis illude-  
rent credulitati astutissimæ, nequiquam simplices, COLUM.*



# P R Æ F A T I O.

ΒÆ, exponere aliquatenus; nam plene id demonstrare altum apud antiquos silentium, mille τὰ μυροπύχως artes, & varians sæpe Historicorum relatio nequaquam permittunt. Sunt qui LEBETEM vaticinatum volunt; alii COLUMBAS. Multo autem maxima & sanior pars Sacrae QUERCUI vindicat hanc prærogativam. Pausanias ACHAICIS lib. VII. Ἡπειρώταις αἱ πέλειαι, ἐξ ἧς ὄρνιθες μαντεύματα μετέχουσιν μάλα ἐφαίνετο τὸ ἀληθείας. Apud Epirotas Columbae, & ex Quercu Oracula maximè videbantur veritati affinia. Lebetem non contemnendis, ut quidem videtur, argumentis ab hoc munere cap. II. §. 7. 8. exclusimus. Reliquæ duæ ea conciliari ratione queant, quod vaticinium partim è quercu, tanquam primariâ Oraculi sede; partim ab his Vatibus columbis, sed velut arboris interpretibus, proficisceretur. Quotiens igitur quispiam consulturus Jovem Dodonæum ad interiora admittebatur, sacra illa vetustissimaque, seu QUERCUS, seu FAGUS, nam idem est genus, primo MOVEBATUR. Suidas: ἐσιόντων τῶν μαντεύσασθαι ἐκινεῖτο δῆθεν ἢ ὄρνις. Mota mox varium EDEBAT SONUM ἡχώου. Hunc vero sonum obtrudebant supersticiosissimæ turbæ pro Jovis responso. Hoc freti canone, quem erant commenti, quod αἱ τῶν δαιμόνων φωναὶ ἀνορθραὶ εἰσι, DEORUM VOCES SUNT INARTICULATÆ, cui ex tonitru (Dei VOCE Psalm. XXIX.) colorem forte quærebant. Quas voces cum rogator audiret quidem, nullus vero intelligeret, præsto aderant hæ Sacerdotes, quæ, velut Arcanorum Jovis & linguæ δαιμόνων peritæ, istas pro re nata, ut personis, tempori, rebus convenire, pro versutia & antegressa indagine judicabant, consulto interpretarentur. Formula eadem erat quæ Moysis & Prophetarum, Ἐγὼ λέγω ὁ Ζεὺς, HÆC DICIT JUPITER; ut illi יהוה אלהים.

§. VII. Quonam autem artificio procurarent, ut INTRAN-  
TIBUS qui responsa petebant, ARBOR COMMOTA SONARET, ipsæ optime dixerint. Si licet conjicere, hunc fieri potuit



# P R Æ F A T I O.

potuit in modum; ut aliquis siue mulier, siue vir, aut in densissimis arboris ramis, aut cavo potius trunco absconditus, quateret quercum. Vel si argutior fuerit sonus, sistro, familiarissimo in hac religione atque Ægyptiis instrumento, artificiosum ederet sonum, ab his Vatibus pro lubitu explicandum. Occasionem sic suspicandi dedit HERODOTUS de ramorum FRONDIBUS, qui primam in ventricem ἰζομένην ἐπὶ Φηγὸν, INSIDENTEM FAGO inducit, & Scholiastes Sophoclis ad versum 174. TRACHIN. ὑπεργνωξ' ἐν Δωδώνῃ μαντεῖς, δύο ἦσαν πέλειαι δι' ὧν ἐμαντ' ἔπειτο Ζεὺς, &c. Supra Oraculum in Dodone, duæ erant columbæ, per quas Jupiter vaticinia edebat. De trunco autem suspicionem movit HESIODUS in Eois:

τὴν Ζεὺς ἐφίλησε ἔν τῳ ξηστήμον εἶναι  
τίμιον ἀνθρώποις, ΝΑΙΟΝ Δ' ἔν ΠΥΘΩΜΕΝΙ ΦΗΓΟΥ  
ἔνθεν ἐπιχθόνιοις μαντ' ἔματ' ὅλα πάντα φέρονται.

Hanc (DODONAM) Jupiter ita amavit ut voluerit æstima-  
tissimum illic esse hominibus ORACULUM HABITANS  
IN FUNDO FAGI, unde terrigenæ omnia reportant vati-  
cinia. Et hoc magis se probat mihi quam illud ὑπεργνωξ Μαντεῖς  
SUPRA ORACULUM, SCHOLIASTÆ SOPHOCLES. Non  
modo quoniam longe præstantior est auctor HESIODUS; &  
in numero Sacerdotum πελειῶν, quas DUAS ponit, cum TRES  
fuerint teste STRABONE aliisque, SCHOLIASTES ma-  
nifesto deceptus, in reliquis æque potuerit falli: sed maxime  
quoniam tutiores in caudice latebræ, magisque ad imposturas  
accommodatæ, &c.

Addamus & hisce quæ idem Celeberr. Vir inter alia,  
cap. VI. §. 1. habet: Firmiter tenendum est summo in gradu,  
& loco principe, fuisse tres illas mulieres πελειάδας. Non ta-  
men ab altera parte committendum, ut ab Ἀντιλήψεων & ad-  
jutorum officio VIRI penitus excludantur. Multa erant in  
quibus fœminæ per se impares virorum ingenium, robur, sa-  
pientiam, & manus poscebant. Mac'tanda sacrificia, specu-  
landa Consulentiæ voluntas atque arcana, pangenda ex tem-  
pore



# P R Æ F A T I O.

pore carmina, & id genus alia plurima, quæ effecerunt ut THEBIS, hujus Oraculi matre & πῶτοντος, in LYBIA, & DELPHIS ejus velut Sororibus (nam DODONEÆ mulieris LYBICAM Herodotus appellat SOROREM lib. II. c. 56.) in ministerio templi VIROS etiam inveniamus. Quin MARES Sacerdotes Dodonæ, BOEOTIS saltem, responsa fatidica dedisse, EPHORO lepidam narranti Historiam credidit Strabo lib. VIII. de Bæotia.

Plura quidem his nunc allatis superaddi possent: ut ex. gr. ad pag. 309. illa, quæ Juvenalis Satyra VI. de Sortilegis, aliisque hujusmodi scurris fatiloquis, in Circo, alibique, communi vulgo ac foeminis illudentibus, habet; aliaque præterea plura: sed credo hæc Lectori suffectura; ac curandum mihi est ne nimis longo ac tædioso præloquio, ipsum nimis diu ab ipsius operis lectione detineam.

Hoc tamen adhuc addam de vitiis typographicis, quæ vel typothetarum errore; vel correctoris, vel denique mei ipsius, ablepsia irrepsere; illos à lectore paulo magis attento facilius corrigi posse. Interim & hæc monere debeo, pag. 303. lineâ II. delenda esse verba, *Atque imprimis*; sicut & deleri debere parenthesis illis proxime subsequentem. Præterea, pag. 440. ubi lineâ, 19. male habetur *minima*, legendum esse NUMINA: ac pag. 257. ubi de Oraculo Mercurii, quod Pharis Achaicis fuit, sermo est, versionem verborum πρὸ ἑσπέρας festinatione nimia omissam esse; adeoque ibi, lineis antepenultimâ ac penultima, legendum esse, *qui Deum circa vesperam consulturus venit*; vel *consultum veniunt*. Ostendunt enim ista, eos qui modò Oraculum illud consuluerant, *jam obortis tenebris è foro* (adeoque à Mercurii statua) *abiisse*; atque *in tenebris* (ita ut unde aut à quonam prodierit vox illa, quæ Responsi viceungebatur, visu percipere nequirent) *manus auribus amovisse*; atque sic verba illa, quæ tum primum ipsis audiebantur, pro Oraculi Responsio accepisse.

καὶ ταῦτα μὴ δὴ ταῦτα.



Figurarum hîc contentarum  
explicatio.

**I**N anteriori parte tabulæ stant *Fraus* & *Hypocrisis* & *Ambitio*; quæ *Ambitio* fere latet post alias istas: ex quibus *Hypocrisis* catenis sibi devinctas habet *Credulitatem* semper mutabilem, cuique assclæ cujuscumque ætatis ac conditionis stant a tergo: sicut & cæcam *superstitionem*, cui *Fraus*, seu *Deceptio*, pro veris corporibus, umbras tradit in manus; quas illa gratanter accipit: dum simul *segnities*, quæ nihil ipsa scrutatur, ad *Fraudis* atque *Hypocrisis* pedes, in ipsarum verba jurat. Magis procul sese conspectui dant *Oracula*, *Trophonii*, *Dodones*, *Apidis*, &c. At ultra ista *septum*; ad cujus portam, quæ *Veritatis* est, *Virtutes Prudentia* ac *Constantia*, victoribus illorum errorum viam ostendunt ad veram *Doctrinam* ac *Sapientiam* indeque ad veram *Beatiitudinem*: ad quam illos porro ducunt *Doctrina*, *Religio*, *Constantia*, *Fortitudo*, *Spes* alæque virtutes; quæ illos simul adjuvant.









D E

# ORACULORUM ETHNICORUM ORIGINE

A T Q U E

A U C T O R I B U S.

## C A P U T I.

*Origo Oraculorum apud Ethnicos; post cujus brevem tractationem transitur ad illam de Dæmoniis eorumque operationibus circa Oracula aliaque vaticinia; atque hinc, quomodo primorum seculorum Christiani applicarint Diabolis illa, quæ Ethnici sive serio, sive ridendi, oblectandique sese & alios causâ, de Dīs ac Dæmoniis suis confinxerant; quamvis hi Christiani circa Hystaspem, Sibyllas, similisque commatis vates, inter se maxime discrepaverint. Qua occasione etiam de Socratis Sapientia, ex Apollinis de ipsa Responso, differitur, &c.*

**S**I in originem atque auctores inquiremus Oraculorum ( quæ à Græcis aptius *χρησθήεα* appellantur ) ab origine Idololatriæ, tam hi quam illa, repeti debent: inde enim certissime fluxerunt. Ex doctrina quippe Dæmonum, seu Dæmoniorum, tum bonorum tum malorum, sicut Idololatria ortum suum habuit, ita & omina & prodigia & ostenta, & cætera cuncta præfagia,

A

præ-



2 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
prædictionesque seu vaticinia, ac denique Responſa Deorum;  
ſeu per infomnia, aut viſa nocturna ſeu per Oracula in tem-  
plis, vel aliter, quocunque tandem modo, data: quæ ut nu-  
minum Monita à credulo popello, aliquando & ab ipſis Re-  
gibus ac Principibus excipiebantur; dum iſta, quandoque & in  
horum gratiam à Sacerdotibus confingerentur, ac ſuperſtitione  
captis hominibus obtruderentur.

Homines nimirum vaſtri, ſive Auctores, ſive fautores hu-  
jus Idololatriæ, indeque natarum ſuperſtitionum, propriique  
commodi, honoris atque auctõritatis cupidi, talia commenti  
ſunt; ſibiſque ex illis auctõritatem illam parantes, ut inde In-  
terpretes Deorum, Divinæque voluntatis crederentur, Sacrifi-  
cia quoque hinc varia commenti fuere ac multiplicarunt, at-  
que ut hiſce præficerentur callide perfecerunt; adaugendo  
ſemper ulterius ſuperſtitiones, quibus facile imperitorum men-  
tes decipere valuerunt; imprimis ſi & miracula, & apparitio-  
nes Divinæ, perque has aut bonorum promiſſa, aut malorum  
comminationes acceſſiſſent, quibus aut procurandis, aut aver-  
runcandis, munera ac Sacrificia Dis oblata adjumento vel im-  
pedimento eſſe confingerentur.

Ut autem hinc Dīs, Dæmonibus, atque Heroibus, Sacri-  
ficia ac victimæ offerebantur, ſic & inde non minima pars ce-  
debat Sacerdotibus; qui præterea & de tertia parte, quæ cre-  
dulis Sacrificantibus cedebat, cum iſtis, pro copia ac lautitia  
victimarum, ſplendide epulabantur; cum nullum Sacrificium  
(id illis ita procurantibus) ſine epulo eſſet. Quæ uti ex Athe-  
næo, aliisque, ſatis clare apparent, ſic quoque non obſcure  
ex hiſce Ovidii, in fabula de Cæneo, verſibus:

*Cujus ut impoſuit proſecta calentibus aris  
Et DIS ACCEPTUS penetravit ad æthera NIDOR,  
SACRA tulere ſuam, PARS eſt data CÆTERA menſis.  
Discubuerunt toris procures: & corpora toſtâ  
Carne replent, vinoque levant curasque ſitimque, &c.*  
Hinc



Hinc enim & illud Euripidis in Ione:

Βαμοί μ' ἔφερον, ὅππῳ τ' αἰὲς ζένο.

Aræ me aluerunt, & semper accedens hospes.

Quin & Hebræorum Sacerdotes pectus & armum dextrum [ quod tum Exodi cap. 29. tum in Levitico plus semel dicitur ] accipiebant sibi.

Nec est quod credamus Gentilium Sacerdotes hic magis religiosos fuisse filiis Eli, qui, invitis sacrificantibus, sibi potiores partes sumebant.

Hicce igitur lucrosum erat, si sæpius illa Sacrificia iterarentur: unde & sæpe consultoribus obstacula ( per prodigia, quandoque per ostenta, at frequentius per mala, ex extispiciis, omina ) obveniebant, quo minus aut ulla, aut satis bona atque exoptata, à numinibus fatidicis obtinerentur Responsa: quæ propterea crebro iteratis Sacrificiis erant impetranda.

Etenim si tristitia, vel mala, votivæ contraria Responsa fuissent reddita, id peccatis consultorum, vel saltem errori huic illive circa sacrificia ipsorumve ritus, tribuebatur; Deos, scilicet, à bono erga ipsos proposito avertentibus; unde & placamenta, averruncandis istis malis, Deorumve minis, vel silentio, per iteranda, vel etiam adaugenda, sacrificia, injungebantur.

Sin vero vice mali jam ante prædicti, aliquid boni obvenisset, id precibus Sacerdotum, aliisque ipsorum intercessionibus, adscribebatur, ut per quæ illi mala ista averruncassent. Ita ut inde non usque adeo gravis jactura esset, si res quandoque, imò frequentius, aliter cecidisset, quam prætenso Numinis Responso prædictum fuerat: quod per talia figmenta se fartos tectosque conservarent, ne tantillum quidem imminutâ apud populum ipsorum gratiâ aut auctoritate; eo quod Dis illa, vel Dæmonibus, vel Heroibus, non piis istis Sacerdotibus, tribuerentur tam illa quæ infelicem atque adversum,



quam ista quæ felicem exoptatumque exitum sortita erant; etiam contra manifesta Oraculorum Responſa: ob cauſas nempe multiplices, quas his Sacerdotibus facile erat, apud credulam ex ſuperſtitione multitudinem, comminiſci.

De quorum Deorum, Dæmonum atque Heroum [ namque & his quandoque poteſtas erat, per Oraculorum operta futura prædicendi; eorumque χρητήρια, ſicuti Deorum ac Dæmonum, tum diu ante, tum diu quoque poſt Salvatoreſ noſtrum natum, locum habuere ] Origine, ac circa Oracula reddenda poteſtate, videantur illa quæ cap. 1. 2. & 3. Diſſertationis de Origine Idololatriæ ac ſuperſtitionum diſſerui. Quibus & hæc olim à me poſita accedere poſſunt; licet plenius ac curatius illa capitibus modo memoratis explicaverim.

De Dæmonibus igitur ipſe Plato, in Epinomide, loquitur in hunc modum: θεὸς ἢ γὰρ τὰς ὁρατὰς, μεγίστας καὶ πμωτάτας, καὶ ὁξύναντες ὁρῶντας πάντα, τὰς πρῶτας τὴν τ᾽ ἄερος φύσιν λεκτέον, καὶ ὅσα μὲν τῶν αἰσθανόμεθα γεγονότα. μὲν ἢ τὰς, καὶ ὑπὸ τῶν ἐξῆς, δαίμονας· αἴερον ἢ γένεσθαι, ἔχον ἔδραν τρίτον καὶ μέσλιον, τὸ ἐρμηνεύσας αἴτιον διχαῖς πρᾶν μάλα πρεῶν, χάριν τὸ δὲ φῆμιν ἀεπορείας. τὸ ἢ δύο τῶν τῶν ἐξ αἰθέρος, ἐφεξῆς τε αἴερος, καὶ διορῶμεν ὅλον, αὐτῶν ἐκάτερον εἶναι· παρὸν ἢ πλεονέκον, καὶ κατάδηλον ἢ μὴ γινώσκον. μετέχοντα ἢ φρονήσεως θαυμαστῆς, αἵτε γένεσθαι ὄντα διμαθῆς τε καὶ μνήμονος, γινώσκον μὲν ζυμπασαι τὴν ἡμετέραν αὐτὰ δὲ ἀνοίαν λέγωνται. καὶ τὸν τε καλὸν ἡμῶν καὶ ἀγαθὸν ἅμα θαυμαστῶς ἀσπάζεσθαι, καὶ τὸ σφόδρα κακὸν μισεῖν, αἵτε λύπης μετέχοντα ἤδη. θεὸν μὲν γὰρ δὴ τὸν τέλει ἔχοντα τὸ θεῖας μοίρας, ἐξω τῶν εἶναι, λύπης τε καὶ ἡδονῆς. ὅτι φρονεῖν καὶ γινώσκον καὶ πάντα μετεληφέναι. καὶ ζυμπαλῆρας ἢ ζῶων ἔρανθαι γεγονότα, ἐρμηνεύεσθαι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ τὰς ἀκροτάτας θεὰς πάντας τε καὶ πάντα, διὰ τὸ φέρεσθαι τὰ μέσαι τὸ ζῶων ὅτι τὴν γλῶσσαν καὶ ὅτι τὸ ὅλον ἔρανόν, ἐλαφρὰ φερόμενα ῥύμη. τὸ ἢ ὕδατος πέμπτον, ὃν ἡμίθεον ἀπεικάσειεν ἄνθρωπος, ὁρθῶς ἀπεικάζων, ἐξ αὐτῶν γεγονέναι. καὶ τῶν εἰ, τὰ μὲν ἐρώμενον, ἄλλοτε ἢ καὶ ἀποκρυφθέν, ἀδελφὸν γινώμενον, θαῦμα κατὰ



ἀμυδρὰν ὄψιν παρεχόμενον. τῶν δὲ τῷ πέντε ὄντως ἵντων ζώων, ὅπη ἱνὲς ἐνέτυχον ἡμῶν, ἢ καθ' ὕπνον ἐν ὀνειροπολίᾳ πρῶτοντες, ἢ καὶ Φήμας τε καὶ μαντείας λεχθεῖσιν ἐν ἀκραις ἰσχυρίσιν ἢ καὶ κάμνισιν, ἢ καὶ πελάτῃ βίᾳ πρῶτοντες γρομφαίοις, ἰδίᾳ τε ἔδῃ δημοσία δόξαις πρῶτον γρομφαίοις ὅθεν ἱερὰ πολλὰ πολλῶν γέρονε, τὰ δὲ γρομπεταί τῶν πάντων νομοθέτης, ὅστις νῦν κέκμηται καὶ τῷ βραχυτάτῳ, ἔπειτα μὴ πολμήσῃ καινοτομῶν, ὅτι θεοσέβειαν, ἥτις μὴ σαφὲς ἔχει τι, τρέψαι πόλιν ἑαυτῇ.

*Visibiles itaque Deos maximos, summopereque honorandos acutissimèque undique cuncta videntes ac primos, naturam astrorum ac quæ cum astris facta sentimus, fatendum. Deinceps vero sub his Dæmones genus aëreum intertiâ mediaque regione, qui interpretationis causâ sunt, collocatos, orationibus colere, gratia, laudabilis intercessionis interpretationisque, debemus. Horum quidem duorum animalium alterum ex æthere, alterum deinceps ex aëre est. Ac neutrum conspici totum potest: sed quamvis hi Dæmones prope nos sint, nunquam tamen manifeste nobis apparent. Prudentiæ mirabilis participes sunt: acuto quippe ingenio, tenacique memoriâ cogitationes nostras omnes cognoscunt. Honestos bonosque homines mirifice diligunt, improbos vehementer oderunt, utpote qui doloris participes sunt. Sed Deus, qui divinam sortem perfectè possidet, à doloribus voluptatibusque liber sapientia cognitioneque penitus fruitur. Cum autem refertum animalibus cælum sit, & Dii summi & Dæmones se invicem interpretantur. Media enim animalia cum ad terram, tum ad cælum levi motu feruntur. Quintum verò quod ex aquâ est, rectè semideum vocabimus. Id nonnunquam cernitur, nonnunquam aspectui nostro se subtrahit, & cum videtur, tenui visu perceptum admirationem affert. Cum igitur quinque hæc animalia sint, quæ aut SOMNIIS aut VATICINIO, audituque PER VOCEM sanorum, aut ægrotantium auribus percepta, aut etiam in ipso è vita excessu nobis sese*

A 3

offe-



*offerentia, nostros animos movent, unde multis sacra & privatim & publicè his opinionibus instituta sunt, instituunturque in posterum: horum omnium Legislator, qui vel minimum mentis habeat, nunquam aliquid innovabit.*

Alibi autem, nempe in Cratylo, Heroas nominat: quos cum Semideis unos eisdemque esse statuit: cujus sententiæ quoque Hesiodum laudat auctor Plutarchus; ubi in libro de Oraculorum defectu, de Diis ac Dæmonibus ita loquitur: Εἰλήνων ἢ Ὀμηρῶ μὲν φαίνεται κοινῶς ἀμφοτέροις χρώμεντο τοῖς ὀνόμασι, καὶ τὰς θεάς ἐστιν ὅτε δαίμονας προσαγορεύων. Ηἰσίοδῳ ἢ καθαρῶς καὶ διακριτῶς πρῶτον ἐξέθηκε τὸ λογικῶν τέσσαρα γῆνη, θεάς, εἴτε δαίμονας πολλὰς καὶ αἰσθητάς, εἴτε ἥρωας, εἴτε ἀνθρώπους, τὴν ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκρινέντων. ἔπειτα ἢ μεταβολῇ τοῖς τε σώμασιν ὁμοίως ποιεῖσι καὶ ψυχαῖς, ὥσπερ ἐκ γῆς ὕδωρ, ἐκ ἢ ὕδατος ἀήρ, ἐκ ἢ ἀέρος πῦρ γινόμενον ὁρίζεται, τὴν ἑσίας ἀνω φερομένης ἕως ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἥρωας, ἐκ ἢ ἡρώων εἰς δαίμονας, αἱ βελτίονες ψυχαὶ τὴν μεταβολῇ λαμβάνουσιν. ἐκ ἢ δαιμόνων ἐλίγαι μὲν ἐπὶ χεῖρῳ πολλὰ δὲ δρετῆς καθαρθεῖσαι παντάπασιν θεότητι μετέχον.

*Ac de Græcis quidem Homerus promiscuè nominibus uti videtur, & Deos nonnunquam Dæmonum nomine afficere. Hesiodus autem princeps dilucidè ac distinctè 4. genera animantium ratione præditorum explicavit: primum Deos, mox Dæmonas multos ac bonos, deinde Heroas, postremo homines; unde mutationem ducere videtur, aurei quidem generis in Dæmanas multos bonosque, Semideis in Heroum partem secretis, &c.*

Nulli hîc adhuc comparent mali Dæmones. Ita ut debuerit Plato Oracula, Divinationes ac Vaticinationes bonis istis, quos ponit in Epinomide, Dæmonibus adscribere. At malos ipsum quoque statuisse testis est idem Plutarchus in eodem Dialogo de Orac. defectu: πρὸς πάντα τὰ Ἡρακλέων σιωπῇ ἀγνοοῦντες πὶ πρὸς αὐτὴν, Ἀλλὰ φαύλος μὲν (ἔφη) δαίμονας ὅκ



ὅκ' Ἐμπεδοκλῆς μόνον, ὃ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων καὶ Ξενοκράτης καὶ Χρυσίππῳ ἐπὶ τῷ Δημόκριτῳ, Ὀρχομένῳ δὲ λόγων εἰδῶν τυγχάνειν, ἢ δὴ λῶν ἑτέρα δυσχεπέλα καὶ μοχθηρὰς γνώσκων ἔχοντα παραιρέσεις πινὰς καὶ ὀρμάς.

*Quum, quid ad hæc Heracleon posset, tacitus secum cogitaret, ad eum Philippus, atqui maleficos, inquit, Dæmonas esse, mi Heracleon, non solum Empedocles scriptum reliquit, verum & PLATO, Xenocrates, & Chrysippus: Sed & Democritus, quum salutare & faustas imagines sibi precibus optat, satis indicat alias se importunas ac diras novisse:*

Hanc de malis Dæmonibus opinionem sequuntur & recentiores Platonici, Porphyrius, Jamblichus, cæteri. E quibus Porphyrius apud Eusebium lib. 4. ac 5. imò & 6. præparat. Evangelic. id perpetuo ferè inculcat: Atque ab Hecate ac Serapide similibusque Oracula proficisci contendit: neque ab ullis aliis quam à malis Dæmonibus prodire illa concedit. Imò & Hecaten & Serapin non solum inter malos Dæmonas ponit; verum etiam illorum esse principes asserit, sub finem libri quarti: ubi & Oraculum quoddam Hecates producit. Ita autem ibi loquitur capite penultimo: Διὰ μὲν τῶν ἐναιρίων [ δαιμόνων ] καὶ ἡ πάση γοητεία ἐκπελεῖται· τέτοις γὰρ μάλιστα καὶ τῷ περὶ αὐτῶν ἐκλιμῶσιν, οἱ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης φαντασίας ἔσσι, καὶ ἀπατήσαι ἱκανοὶ διὰ περὶ αὐτῶν γοητείας· διὰ τῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικά κατὰ σκοδάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσαι γὰρ ἀπολασία, ἔλπις, καὶ δόξης ὅπτι τέτων, ἔμάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεύδῃ τέτοις οἰκῆον. βέλοντα γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ περὶ αὐτῶν δυνάμεις δοκεῖν θεοὺς εἶναι ὁ μέγιστος. ἔπει οἱ χαίροντες λοιδορῇ τε κνισῇ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν παίνεται. Ζῇ γὰρ τέτοιο αἵματι ἔσσι ἀναθυμιάσεις, καὶ πικίλως διὰ τῶν πικίλων, καὶ δυναμῶσαι πᾶσι ἐκ τῶν αἱμάτων ἔσσι σαρκῶν κνίσαις. *Per contrarios [ Dæmones ] omnes etiam præstigiæ perficiuntur. Hos enim præcipuè, & præidentem ipsis, venerantur, qui mala vene-*  
ficiis



ficiis & incantationibus procurant. Pleni enim spectris imaginibusque sunt, & ad decipiendum prodigiosis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum spes, & gloria, per hos existit; & præcipuè deceptio: quippe cum mendacium ipsis proprium sit. Cupiunt enim Dei haberi: & quæ præsidet ipsis potestas videri Deus esse maximus vult. Isti sunt QUI LIBATIONE ET NIDORE OBLECTANTUR, quibus spirituale ipsorum corpus pinguescit. Vivit enim id vaporibus & suffimentis, & ex variis, vario modo, nidoribus & sanguine & carnibus corroboratur. Sic & ultimo cap. ejusdem libri quarti.

Τὰς ἡ μανηρὰς δαίμονας οὐκ εἶναι ὑπὸ τῷ Σάραπιν ὑποπλάσσειν, &c. Quæ modò indigitata sequuntur ibi, longa nimis ut hisce annectantur. Quare eo se conferat Lector horum paulo curiosior indagator. Plurima enim in istis libris nobis conservavit ex Porphyrio, ex Onomao, aliisque pluribus antiquis Scriptoribus, quæ mihi dignissima lectu videntur, Eusebius.

Jamblichus autem, uti ipsum in linguam Latinam conversum adducit Fernelius noster, lib. 1. cap. 11. de *Abditis rerum causis*, de ipsis ita loquitur: *Dii, angeli, dæmones boni, non apparent phantastico modo, sed proprio prorsus & vero: Spiritus verò mali phantastico fallacique, simulant Deorum præsentiam dæmonumque bonorum, ideoque cultorem suum jubent esse justum, ut ipsi videantur boni sicut & Dii. Quoniam verò natura sunt mali, rogati mala inferre, libenter inferunt, atque nobis ad injusta conducunt. Hi sunt omninò QUI ET IN ORACULIS MENTIUNTUR ET FALLUNT, & turpia consulunt ac peragunt. Dii verò bonique Dæmones, neque fallunt unquam neque conferunt ad iniqua. Est insuper malorum natura Dæmonum sibi inconstans, instabilis, secumque dissidens, aliàs alia suadens. Superiorum verò natura sibi constat assiduè, eundemque servat semper*



*per in actione tenorem.* Quæ non solum cum præcedentibus, ex Porphyrio allatis, concordant; sed & optimè cum cæteris illis, quæ ex ipso, de illorum Oraculis, adducit Eusebius, at nimis diffuse, uti dictum, quam ut hîc commodè afferantur.

Hæc autem quam falsè simul ac lepide rideantur à Luciano, tam in ipsius Philopseude, Icaromenippo, libello de Sacrificiis, atque in aliis ipsius opusculis, ibi locorum inspicere multis credo neque inutile neque injucundum fore.

Sed ab Ethnicis Philosophis ( Poëtas enim nullos adduxi, utpote qui delectationis ergo, non serio de Diis ac Dæmonibus locuti sunt, licet eam in rem à Plutarcho allegetur Hesiodus ) transeamus ad Christianos: qui omnes in hac re sequuntur Platonicos; Athenagoras scilicet, Tertullianus, Minucius, Felix, Eusebius, Firmicus, alii:

Dum tamen circa Hermem Trismegistum, Hystaspen & Sibyllas, aliosque his similes vates immane quantum inter se discrepent: ab una scilicet parte Justinus Martyr, ac Clemens Alexandrinus, ab altera vero Lactantius: atque ita quidem, ut primus eorum non timuerit asserere, malorum Dæmonum machinamentis effectum, ut, licet frustra, homines tam istius, quam SIBYLLARUM, lectione frustrarentur.

Sed ipsos illos jam dictos audiamus auctores: è quibus Justinus, in Apologia sua secunda pro Christianis, ita loquitur: καὶ ἐνέργειαν ἣ τὴν Φαύλων δαιμόνων, θάνατον ὡρίσθη καὶ τὰς ὑστάτους, ἡ Σιβύλλης, ἡ τὴν Προφητῶν βίβλος ἀναγνωσκόντων, ὥπως διὰ τὸ φόβον ἀποσρέψωσιν ἐντυσχανόντας τὰς ἀνθρώπους τὴν καλῶν γνώσιν λαβεῖν, αὐτοῖς ἣ δολοφονίας κατέχωσιν ὅπως εἰς τέλος οὐκ ἴχουσιν πρᾶξαι. ἀφόβως μὲν γὰρ ὁ μόνον ἐντυσχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν ὡς ὁρᾶτε, εἰς ὁπίσκειν φέρομεν. Opera autem & instinctu malorum Dæmonum mortis supplicium adversus librorum Hystaspis, aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores constitutum est; ut per timorem homines ab illis, quo minus



*scripta illa legentes, rerum bonarum notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterreantur. Non enim absque timore tantum huiusmodi scripta legimus, verum etiam vobis inspiciendum, quæ in iis traduntur, ut videtis, offerimus.*

At Clemens Alexandrinus non minorem fanè iis tribuit auctoritatem, dum ita lib. 6. Stromat. Ethnicos alloquitur: Δηλώσθι πρὸς τῷ Πέτρῳ κηρύττασι, ὁ Απόστολος λέγων Παῦλῳ· Λάβετε καὶ τὰς ἑλληνικὰς βίβλους. Ὡς γινώτε Σίβυλλαν ὡς δηλοῖ ἓνα θεόν, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸ Ἰσάκῳ λαβόντες, ἀνάγνωτε· καὶ ὠρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸ υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ καθὼς ὁ Θεὸς ταῖς προφηταῖς ποιήσας τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς μισθύντες αὐτὸν, καὶ τὰς φοβήσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὰς πιστὰς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρρησίαν αὐτοῦ, εἶτα ἐνὶ λόγῳ πωυθάνεται ἡμῶν, ὅτι ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τίνες, ἐκ τοῦ θεοῦ;

*Ultra prædicationem Petri, idem declarabit Sanctus Paulus dicens: LIBROSQUE GRÆCOS SUMITE, AGNOSCITE SIBYLLAM, QUOMODO UNUM DEUM SIGNIFICET ET EA QUÆ SUNT FUTURA: ET HYSTASPEN SUMITE ET LEGITE; ET INVENIETIS DEI FILIUM MULTO CLARIUS ET APERTIUS ESSE SCRIPTUM; ET QUEMADMODUM ADVERSUS CHRISTUM MULTI REGES INSTITUENT ACIEM, QUI EUM HABENT ODIO, ET EOS QUI NOMEN EJUS GESTANT, ET EJUS FIDELIS, ET EJUS TOLERANTIAM ET ADVENTUM. Deinde compendio interrogat nos: NONNE TOTUS MUNDUS, ET OMNIA QUÆ SUNT IN MUNDO, DEI SUNT? Quibus astipulantur Hieronymus, Augustinus, ac Gregorius Nazianzenus.*

Lactantius autem lib. 7. hæc sequentia habet: *Hæc ita futura esse cum Prophetæ omnes, ex Dei spiritu, tum etiam*  
Va-



*Vates*, ex instinctu Dæmonum, cecinerunt. *Hystaspes* enim, quem superius nominavi, descripta iniquitate seculi hujus extremi, pios ac fideles à nocentibus segregatos, ait, cum fletu & gemitu extensuros esse ad cælum manus, & imploratos fidem Jovis; Jovem respecturum ad terram, & auditurum voces hominum, atque impios extincturum. Quæ omnia vera sunt præter unum, quod Jovem dixit illa facturum, quæ Deus faciet. Sed & illud, non sine Dæmonum fraude subtractum est; missum iri à Patre filium Dei, qui, deletis omnibus malis, pios liberet: Quod *Hermes* tamen non dissimulavit, &c. Cujus supposititii, *Hermæ* verba tum statim, (uti & *Sibyllarum*) affert.

Sed quis hic non stupeat, stupendam verè credulitatem istorum hominum, qui omnia alia, quæ detegendis Ethnicorum horrendis mysteriis absurdisque superstitionibus facerent, videntur explorasse, oculisque acutissimis perlustrasse; cum in hac re atque huic similibus appareat eos planè cæcutiisse!

*Hystaspes* ille, si Dîs placet, *Hermes*, & *Sibyllæ* scripserunt, imò potius Vaticinia cecinerunt de Christo, de ejus adventu, miraculis, doctrina, morte, resurrectione, &c. quasi accuratè narrarent Historiam, jam dudum gestam & non plane ignotam inter homines; Prophetæ Judæorum è contra tam obscure de hisce rebus locuti sunt, ut meritò dubites, an ipsi benè ceperint Prophetias istas, quas Deus Opt. Max. per eorum os hominibus Israël, populo ipsius electo, elocutus est! Et mysterium illud verè sacrum, de quo Sanctus Paulus Ephes. 3. v. 5. & 6. testatur: Quod nullis aliis seculis declaratum sit hominum generi, ut suo tempore patefactum esset Sanctis Dei Apostolis ac Prophetis, divina inspiratione: jam multis retro seculis, nesciente id eo viro, licèt Spiritus Sancti pleno, gentibus, per eorum *Vates*, liquidò ac manifestè declaratum erat! Ergo aut non legerat Apostolus Paulus adhuc *Hystaspem*, nec *Hermem*, nec *Sibyllas*, (dum talia scriberet,)



licet alias, vir multæ lectionis, alleget contra Gentes ipsorum Vates Aratum, Menandrum & Epimenidem.

Aut si legerat & illos, nondum tamen crediderat eos de Christo Messia prophetasse, atque alia contraria revelatione id ei postea revelatum fuit. Quod quam probabile sit, æquus Lector judicet. Veneror sanè Patres eosque in multis, atque ob multas magnasque rationes, magni æstimo: At quis ferat hic ipsorum incogitantiam? ne quid liberius addam.

Justinus etenim & Clemens asserunt, eos Divino Spiritu quasi homines Dei, (de quibus Apostolus Petrus Epist. 2. cap. 1. v. 21.) prophetasse. Alius, nempe Lactantius, illa per Dæmonum, malorum scilicet, (nam nullos alias Dæmones agnoscunt primæ Christiani,) virtutem eos prædixisse. Quam benè conveniunt hæc & in una fede morantur!

Ut autem revertamur ad Athenagoram, Tertullianum, Minucium, Eusebium, Firmicum, cæterosque primorum Seculorum Scriptores Christianos [nam Clemens Alexandrinus atque Origenes hic in diversa abeunt, nec, ut in sequentibus satis videbitur, sibi ipsis constant.] Hi plane eodem modo, atque iisdem penè verbis de Dæmonibus, ut ipsi Ethnici loquuntur. ex quibus Patribus, si solos Tertullianum ac Minucium adducam, id abundè in rem præsentem sufficere credo: Audiamus igitur primo, quid dicat Tertullianus in Apologetici cap. 22. *Sic & auctores interdum videri volunt eorum quæ annunciant, & sunt plane malorum; bonorum tamen nunquam. Dispositiones etiam Dei, & nunc Prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quosdam temporum SORTES, æmulantur DIVINITATEM, dum furantur DIVINATIONEM. IN ORACULIS AUTEM QUO INGENIO AMBIGUITATES TEMPERENT IN EVENTUS, sciunt Cræsi, sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem cum carnibus pecudis, Pythiuseo modo*



renunciavit, quo supra diximus; momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris, & de vicinia syderum, & de commercio nubium cælestes sapere paraturas; ut & pluvias quas jam sentiunt repromittant: benefici plane & circa curas valetudinum. Lædunt enim primò, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, siue contraria post quæ desinunt edere, & curasse creduntur. Quid ergo de cæteris ingeniis, vel etiam viribus fallaciæ spiritalis edisseram? Phantasmata castrorum & aquam cribro gestatam, & navem cingulo promotam, & barbam tactu irruffatam, ut numina lapides crederentur, & Deus verus ne crederetur.

Nec aliter Minucius Felix; qui in Octavio suo ait: *At nonnunquam veritatem vel auspicia vel Oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris, & pravitatis unde omnis caligo ista manavit, & altius eruere & aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, à cælesti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati, &c.*

Ac paulò post:

*Quid Plato, qui invenire Deum negotium credidit, nonne & Angelos sine negotio narrat & Dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam Dæmonum exprimere connititur? Vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum mediam, terreni ponderis & cælestis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem Amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & sensum movere & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus, Dæmones, ut ostensum à Magis & à Philosophis & à Platone, sub STATUIS ET IMAGINIBUS CONSECRATIS DELITESCUNT, & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur; dum inspirantur interim Vatis, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extor-*



14 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
rum fibras animant, avium volatus gubernant; SORTES  
REGUNT, ORACULA EFFICIUNT falsis pluribus in-  
voluta. Nam & falluntur & fallunt, ut & nescientes sin-  
ceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non  
confitentes. Sic à cælo deorsum gravant, & à Deo vero ad  
materiam avocant, vitam turbant, somnos inquietant, ir-  
repentes etiam corporibus occultè, ut spiritus tenues; mor-  
bos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cul-  
tum sui cogant, ut NIDORE ALTARIUM VEL HO-  
STIIS PECUDUM SAGINATI, remissis quæ constru-  
xerant, curasse videantur. Quibus tum miracula quoque ad-  
dit de nave cingulo protractâ, &c.

Quæ prodigia si omninò credendum sit verè contigisse,  
*Credamus Tragicis & quidquid Græcia mendax  
Audet in historia.*

Cur enim non unà credamus, accidisse omnia illa prodigia, quæ  
à Livio, Dione, Valerio Maximo, Plinio, aliisque narran-  
tur, de lapidibus aut sanguine pluviam delapsis, de sanguineo  
sudore ex statuis emanante, similibusque innumeris factis, ut  
perhibebatur, prodigiis: imò quod & Romæ vacca (de asi-  
nis minus mirarer) humana voce loquuta sit hæc verba, Ro-  
ma cave tibi!

At dicat aliquis, non ab omnibus ridetur, quod à te pro  
superstitione habetur ac nimiam credulitate. Fateor: nam hæc  
Mœbius affert (ne alios quoque nominem) pag. 51. de Ora-  
culorum Ethnicorum Origine: *Sicut etiam Deus os asinæ Bi-  
leami aperuit, ut vocem emitteret, & dominum suum de im-  
prudenti facto admoneret Num. XXII. v. 28. Ita etiam hoc  
æmulatus est Satan, & sæpe (NB.) per bruta locutus est,  
hominesque de variis rebus commonefecit. Sic CORVI HO-  
MINIBUS ORACULA DARE, illosque admonere soliti sunt,  
apud Clem. Alexandrinum. Sic canem locutum, & serpen-  
tem latrasse, cum pulsus esset regno Tarquinius, testis [ num  
Ocu-*



Oculatus?] est Plinius, lib. 8. Sic in Domitiano Suetonius scribit ita: ante paucos, quam occideretur, menses, cornix in Capitolio elocuta est; ἔσται πάντῃ καλῶς. Nec defuit qui ostentum ita interpretaretur;

*Nuper Tarpejo quæ sedit culmine cornix,*

*Est bene, non potuit dicere, dixit, erit.*

Sic Livius bovem locutum esse refert: Roma cave tibi. Multa alia ad rem Vossius lib 3. de Idololatria. Non iustificat quippe hominibus hisce, per Oracula Diabolum esse locutum; per Bestias id etiam facere debuit! At quis præstabit nobis veritatem harum ac similium historiarum? Annon ferè æque tuto fidem adhibere queamus iis, quæ de huiusmodi prodigiis nobis quotidie, è Germania superiori aliisque regionibus procul dissitis, per quotidianas istas Novellas, sic dictas, afferuntur? ac per plateas, & fora credulæ multitudini cantantur, ac venditantur? Quis autem paulo nasutior, etiam è vulgo, talibus credit? Ego sanè æque facile mihi persuaderi patiar, Homerum ipsam (Iliad. 19.) prodidisse veritatem, quum caneret de Xantho Achillis æquo etiam Domino suo Oracula fundente; futura saltem prædicente, & pro sese ac socio conjugali Apologiam parante, omnemque ignaviæ culpam à se removere satagente. Neque obstat ultrà quo minus,

*Corvos Poëtas, & Poëtridus picas*

*Cantare credam Pegaseium melos.*

Non immerito igitur Cicero, neque illepide aut insulse, Quintio Fratri respondit, talia objectanti: Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii: nihil debet esse in Philosophia commentitiis fabellis loci. Alibi autem eodem in libro de huiusmodi prodigiis atque ostentis: Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, nec usquam repertas esse dixisti: furum [sive ipsorum sacerdotum sive aliorum] id magis factum, quam Deo-

*tum.*



rum videtur. *Simiæ verò Dodonææ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum quam illam monstrosissimam bestiam urnam evertisse, sorteis dissipavisse? & negant historici Lacedæmonius ullum ostentum hoc tristius accidisse.*

Quid non dixere Veteres Ethnici de Dæmonio Socratis? quid non & Christiani? At ex quibus ullius auctoritatis viris constat, talem Socrati affuisse Dæmonem assessorem; cum omnes id ex ore ipsius Socratis (aut Socraticorum, Chærephontis, aliorumque quibus id ipse Socrates dixerat) haurire debuerint?

Quæ de Oraculo Apollinis Socratem omnium hominum sapientissimum pronuntiantis, dixerunt, cum Platonici, primitivæ Ecclesiæ Scriptores, ac post ipsos plurimi Neoterici, tam avidè arripuerunt, ex Platone & Xenophonte, atque his ipsis Patribus, ejusdem plane veritatis atque auctoritatis sunt. Et tamen hæc fabula pro verissima nunc ab omnibus ferè habetur ac decantatur historia: atque in omnium ferme hominum ore versatur; eò quod Plato ac Xenophon in scriptis suis id de Socrate testati sint: licet inter veteres non defuere, qui, (teste Plutarcho adversus Coloten) id pro fabula & insidiosa & fallaci & importuna habuerint, idque ita esse publicè asseruerint. Sed, quæso, videamus cui ac quali illa innitantur fundamento. Quæ Plato de ea re, sub persona ipsius Socratis, narrat, habentur in ipsius Apologia, suntque hæc sequentia: Τῆς γὰρ ἐμῆς, εἰ δὲ πῶς ἐστὶ σοφία καὶ οἷα, μάρτυρα ὑμῖν παρέξομαι τὸ θεῖον τὸ ἐν Δελφοῖς. Χαιρεφῶντα γὰρ ἴσθι δήπερ, ὅτι ἐμὸς ἐταῖρος ἐστὶν ἐκ νέου, καὶ ὑμῶν τῶν πολλῶν ἐταῖρός τε, καὶ ξυνέφυγε τῷ Φυγίῳ ταύτῳ, καὶ μεθ' ὑμῶν κατήλθε. καὶ ἴσθι δὲ οἷον ἐστὶν Χαιρεφῶν, ὡς σφοδρὸς ἐφ' ὃ, πὺρμήσειε, εἰ δὴ ποτε καὶ εἰς Δελφὸς ἐλθὼν, ἐπόλμησε τῷ μαντεύεσθαι. εἰ ὅπως λέγω μὴ ἰσοϋσῆτε ὧς ἄνδρες. ἤρετο γὰρ δὴ αἷψα ἐμὴ εἴη σοφώτερος. ἀνείλεν δ' ἐν ἡ Πυθία μηδὲνα σοφώτερον εἶναι καὶ ἐξῆς πρὸς τὸν ὁ ἀδελφὸς ὑμῖν αὐτὸς ἔπος μαρτυρήσας, ἐπειδὴ ἐκείνους



τετελεσται. Profectò si qua mihi est sapientia, qualis ea sit, testem adhibebo Delphicum Deum. Chærephontem certè novistis. Ille familiaris mihi erat ab juventute, & Atheniensi populo amicus, & unà vobiscum fugit fugam illam & simul (in urbem) reversus est. Novistis planè qualis erat Chærephon, quam vehemens, quamcunque ad rem se convertisset. Hic ergo quandoque profectus in Delphos vaticinium id experiri ausus est. Ne graviter feratis, ô viri, quod in præsentia sum dicturus. Interrogavit utique, an esset ullus me SAPIENTIOR. Respondit Pythia, sapientiores esse neminem. De his quidem ipsius frater vobis testificabitur. Nam ipse Chærephon vitâ functus est. Ita Platonis verba vertit Marsilius Ficinus. At Xenophontis verba de hoc Socrate præcedentibus hisce non concordant. Quæ verò ille de hoc prætenso Oraculo habet hæc sunt: *Χαιρεφώντι* γὰρ πότε ἐπερωτῶντι ἐν Δελφοῖς περὶ ἐμῶν, πολλῶν παρόντων, ἀνέειπεν ὁ Ἀπόλλων, μηδέναι εἶναι ἄνθρωπον ἐμῶν μήτε ἐλευθεριώτερον, μήτε δικαιότερον, μήτε σωφρονέστερον. Nam cum Chærephon aliquando de me [Deum] in Delphis interrogaret, respondit Apollo multis præsentibus, neminem me NEQUE MAGIS INGENUUM ESSE, NEQUE MAGIS JUSTUM, NEQUE MAGIS TEMPERANTEM.

At quam multum hæc ab illis discrepant! Plato enim asseverat Socratem à Pythia nuncupatum omnium hominum sapientissimum; Xenophon verò Socrate neminem esse liberatorem, aut iustiorum aut temperantiorum.

Hi ambo tamen fuere discipuli Socratis; hi ambo recitant verba ipsius quasi Socratis; hi ambo noverant quoque Chærephontem: attamen nemo horum amborum recitat versus (aut verba versibus comprehensa) hujus prætensi Oraculi, quos versus tamen affert pro parte Diogenes Laërtius, in vita Socratis per ipsum descripta; dum ita loquitur: ταῦτα δὲ καὶ



ποιῶντα λέγων καὶ πρῶτων, πρὸς τῆς Πυθίας ἐμαρτυρήθη, Χαίρεφῶν-  
τι ἀνελκύσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περὶ Φερόμδρον,

Ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος.

Ἀφ' ἧς δὴ καὶ ἐφθονήθη μάλιστα. Quum igitur talia loqueretur  
ac faceret, à Pythiâ Chærephonti responsum reddente testi-  
monium illud nactus est, quod vulgo circumfertur.

*Mortalium omnium Socrates sapientissimus.*

*Ex quo magna in illum invidia conflata est.* Suidas vero  
in voce σοφὸς totum illud Oraculum ( nisi potius successu  
temporis prior versus ab aliis posteriori additus sit, cujusmo-  
di exempla plura extant apud veteres scriptores ) recitat hoc  
modo :

Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης,  
Ἀνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτερος.

Quorum versuum prior tamen Origenis tempore notus erat,  
uti patet ex ipsius lib. 7. contra Celsum. Verba ipsius sunt:  
Εἰ γὰρ ἐκ ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτῃς εἶπε σοφώτατον εἶναι· ἤμελυνε τὸ  
ἔπαινον αὐτῷ τὸ πρὸς τέττα λεγόμενον περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέως ἐν  
τῷ, Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης· τραγωδοποιῶν  
ἐν σοφῶν ὑπὸ αὐτῷ λελεγμένων, κρείττων εἶναι νομιθεὶς ὁ Σω-  
κράτης τῷ ὅπῃ τὴ σκηνῇ καὶ τὴ ὀρχήστρᾳ τὴ τοχόντῳ ἀθλὰ ἐνεκεν ἀ-  
γωνιζομένων, καὶ ὅπως μὲν λύπας καὶ οἴκτους τοῖς θεαταῖς ἐμπιέοντων,  
ὅπως δὲ ἀσέμνους γέλωτας· ( τοῖς γὰρ τι βέλε' ) τὰ σατυρικά δρά-  
ματα ) ἐπ' ἀνυπὸ τὸ Διὶ Φιλοσοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐμφαίνῃ σεμνόν,  
καὶ Διὶ σεμνότητά ἐπαινεῖτον. Nam etsi Socratem pronuntiavit  
omnium hominum sapientissimum, tamen hanc ejus laudem  
obscuravit, addita mentione Euripidis & Sophoclis, dum inquit:

SAPIENS SOPHOCLES, SAPIENTIOR EURIPIDES.

Itaque dum Socrates præstantior censetur collatus ad Tra-  
gicos contendentes in scenâ & Theatro de vulgari præmio,  
nunc



*nunc miserationem spectatoribus moventes, nunc risum (nihil enim aliud captant Satyrica dramata) non admodum ornatur ejus gravitas & veritas Philosophica.*

Iidem versus, licet sic etiam habeantur apud Aristophanis Scholiasten, indicat tamen is, eos à quibusdam habitos fuisse fictitios, neque ab Apolline datos: cui libenti animo ad stipulari vellem, nisi aliæ me moverent rationes ut crederem, eos ne quidem à Pythia ulli hominum fuisse redditos. Attamen ut maxime dati fuerint per Pythiam, non tamen dati fuere per Apollinem, aut, si ita mavelis, Diabolum; qui minime veritatis auctor audit in Sacrosancta nobis Scriptura, sed verissime mendaciorum pater. Adde quod nec Xenophon, nec Plato, uti ostensum est, horum versuum ullibi meminerint. Posteriores quidem, alii non uno eodemque modo, eos recitant: neque sunt versus hexametri, quibus Pythia respondere solebat, quandiu carmine responsa reddebat. Quumque Oraculum istud tam diversum sensu, sive secundum Platonem, sive planè secundum Xenophontem, accipiatur, (præsertim si sapientia ex ipso definiatur Platone, in Theage & alibi, *singularum rerum, sive humanarum, sive Divinarum, scientia*, aut Aristotele Metaphysic. lib. I. cap. I. Nicomacheor. lib. 6. cap. *rerum, sive Physicarum, sive Metaphysicarum scientia per causas earum atque principia*), sola nitatur auctoritate Chærephontis, (qui non ipse sed ipsius frater in testimonium adducitur) quique discipulus fuerat Socratis; Quis, quæso, non videt, ejus auctoritatem, adeoque & historiæ hujus veritatem, undecunque vacillare, ac meritissime esse suspectam; imò, ut apertiùs loquar, falsitatis & fictionis planè esse convictam? Nam licet ipse Chærephon dixerit, multis præsentibus hoc datum fuisse responsum, hoc tamen solius Chærephontis nititur testimonio, ac post ipsum Xenophontis. Cui an in talibus magis quam Platoni credendum sit, æquo lectori considerandum relinquo.

Diogenes Laërtius certe non immerito nobis (si nulla alia



essent argumenta) de Platone dubitationem injecerit satis magnam, fidemque hujusmodi narratiuncularum elevare queat, dum in Platonis vita hoc modo loquitur : *Φασὶ γὰρ τὸ Σωκράτῳ αἰκίσαντα τὸ Λύσιον, ἀναγινώσκοντα Πλάτωνα, Ἡρόκλῆς (εἰπὼν) ὡς πολλά μὲ κατεψεύδεθ' ὁ νεανίσκος. οὐκ ὀλίγα γὰρ ὧν οὐκ εἴρηκε Σωκράτης, γέγραφεν ἀνὴρ. Ajunt Socratem, dum Platonem audiret Lysidem [Dialogum] recitantem, dixisse, ὁ Hercules ! quam multa Juvenis [iste] de me mentitus est !*

SCRIPSIT QUIPPE NON PAUCA VIR ILLE QUÆ SOCRATES NON DIXIT. Si igitur in multis aliis Plato plurima Socrati affinxit, cur non credamus & ipsum & Xenophontem ei etiam hæc affinxisse ? Sed ex sequentibus patebit nobis non opus esse tali effugio. Possem equidem alias de Socratis hujus Sapientia apud plurimos tam maximi habita, apud alios contrà tam parvi æstimata, plura addere, atque inquire, cur ab aliis impius, ab aliis pæderastes, ab aliis scurra Atticus appellatus sit : An quoque in eo constiterit ipsius sapientia, quod duas simul uxores habuerit, (modo hoc verum ita sit ; etenim hîc & veteres discrepant) aut quod eas amicis communicaverit : Sed hanc rem nunc non agimus. De Dæmonio ejus sane (ut tamen & hæc addam) quæ à multis, tam Christianis, quam Ethnicis, tam temere creduntur ac traduntur, teste licet solo hoc Socrate, (ipse enim hæc de se jactavit, in Theage Platonis jam nominato Dialogo, aliique, ipsius scilicet discipuli, hoc quoque de illo apud alios) ejusdem veritatis imò verisimilitudinis sunt. Nam quis non æque credat Pythagoræ, qui teste Diogene Laërtio (ex aliis) narrabat se primo fuisse Athalidem, postea Euphorbum, postea iterum Hermotimum, item denique Pyrrhum Delium piscatorem, antequam fuerit postremò Pythagoras ; quique apud Branchidas in Apollinis fano ostendebat, uti perhibebat, clypeum, quem gestaverat, dum esset Euphorbus ? ejusdem enim ponderis sunt hujus Socratis de ea



re apud Platonem argumenta ac rationes. Sed pergamus in  
proposita nobis materia.

---

## CAPUT II.

*Post Origenis ex Aristotele & Peripateticis, aliisque Philosophis, iudicium, uti & ista occasione post Clementis Alexandrini verba, ac perstrictam Prophetissæ in Ender historiam [quam tamen latius ac curatius persequor in Dissertatione de Divinationibus Idololatricis Judæorum] sequuntur rationes & argumenta cordatiorum Ethnicorum, contra Oraculorum per Deos ac Dæmonas prætensa Responsa: Ciceronis nempe ac Strabonis; ut &, inter Christianos, Nicephori Gregoræ; Eusebii denique, vel potius ex ipso Oenomai: qui etiam & sua ætate huiusmodi imposturas detectas; atque impostores fuisse convictos, ac punitos docet. Quibus tamen, quod mirum, non nisi pro parte, accedunt Cælius Rhodiginus, ac Ger. J. Vossius. Ex quo postremo quoque lepidissimæ historiolæ talibus arguendis afferuntur.*

**Q**UAMVIS igitur Patres primitivæ Ecclesiæ omnes, superstitionum Ethnicorum in hac re sequantur sententiam, Origenes tamen (utpote qui circa alia quoque nonnunquam liberioris est iudicii) hic aliis cordatior est (licet alias etiam cæterorum opinioni de Dæmonibus, se nidoribus ac sanguine sacrificiorum nutrientibus, ac fatiantibus, adhæreat) adeoque de Oraculis per eos datis hæsitanter admodum loquitur: ac, si non contrarium sentiat, ad minimum dubitare videtur. Quod tamen ex propriis ipsius verbis iudicet æquus lector: ita enim loquitur lib. 7. contra Cel-



sum. λέγων δὲ ἐν περὶ τῆς κατελεγεμνύων χρηστηρίων, ὅτι δυνάτὸν μὲν ἡμῖν, σωάγασιν ἀπὸ Ἀριστοτέλους, καὶ τὰ ἐξ Περιπάτητος Φιλοσοφούντων, ὅσα ὀλίγα εἰπεῖν εἰς ἀνατροπὴν τῆς περὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν λοιπῶν περὶ χρηστηρίων λόγου· δυνάτὸν ὅτι καὶ τὰ λελεγεμνύα τῶν Ἐπικύρου, καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις αὐτὰ τὸν λόγον περὶ τῶν αὐτῶν, ὡς Ἰαμβόλιον δείξαι ὅτι ἔστιν Ἑλλήνων πινὲς ἀνατρέψαι τὰς νομιζομένας ἑτερομασμορίας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι θεοπροπείας. Ἀλλὰ γὰρ δεδότω, μὴ εἶναι πλάσματα, μηδὲ παραποιήσεις ἀνθρώπων περὶ θεοφορίας, καὶ περὶ τῶν Πυθίαν καὶ τὰ λοιπὰ χρηστήρια. ἴδωμεν δὲ εἰ μὴ καὶ ἔγωγε δυνάμην τοῖς Φιλαλήθως ἐξετάζουσι τὰ πράγματα ἀποδείκνυσθαι, ὅτι καὶ τῶν εἶναι ταῦτα τὰ μαντεῖα ὅσα ἀναγκαῖον προσέειπεν, ὅτι θεοὶ πινὲς εἰσι παρ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἐκ τέλει δαίμονες πινὲς Φαῦλοι, καὶ πνέοντα ἐχθρὰ τῶν γένει τῶν ἀνθρώπων.

*Dico enim de modo enumeratis Oraculis, posse nos ex auctoritate ARISTOTELIS, ET PERIPATETICORUM multa proferre, Pythiae ceterisque fidem abrogantia: posse etiam ex Epicuro ejusque sectatoribus transcribere quid de his sentiant, ostendereque QUOD IPSI GRÆCI NIHILI PENDEANT GRÆCIÆ ORACULA VEL CELEBRATISSIMA. Sed (NB.) concedatur, non esse figmenta hominum, quæ feruntur de afflata numine Pythiâ ceterisque id genus vatibus: Videamus an non si diligenter rei veritatem expendamus, ETIAMSI MAXIME SINT ORACULA, non consequi necessario præesse illis numen aliquod: sed potius quosdam malos Dæmonas, & spiritus infensos humano generi, &c.*

Quæ Origenis verba quidem indicant, nolle eum præfracte obniti communi, de ea re Christianorum sententiæ; attamen satis indicare ipsum, cui sit addictus opinioni. Hic sanè omnibus cordatior Origenes. Nec minus cordate magnus, ille Clemens Alexandrinus, qui libro tertio Stromat. ita loquitur: Διηγόσαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαυλικῆς, μᾶλλον δὲ μαυικῆς τὰ ἄλλα χρηστήρια, τὸ Κλάριον, τὸ Πύθιον, τὸ Διδυμέα, τὸ Ἀμφιάρεον, τὸ Ἀμφί-



Ἀμφίλοχον, εἰ δὲ βέλῃ καὶ περὶ σκοπέας καὶ τὰς ὀνείρων κριταῖς τὰς ἀνιέρους σὺν αὐτοῖς· σῆσον δὲ ὁμᾶ καὶ τὸ Πύθιον ἔγνων τὰς αἰθουρομάντις, καὶ κριθομάντις, καὶ τὰς εἰσέπαι καὶ τοῖς πολλοῖς τελεμενέας ἐγγραμμύθους· ναὶ μὲν αὐτὰ Ἀιγυπτίων, καὶ Τυρρηνῶν νεκυομαντεῖαι σκότῃ καὶ ἀδεδότων. μανικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια, ἢ πλάνης ἀκράτεια κυβερνήτρια, συνέμποροι τῇσδε τῇ γοητείας αἰγῇ ἐπὶ μαντικῇ ἡσκημέναι, καὶ κέραιες ἀνθρώποις χερσὶν ἢ ἀνθρώπων διδασκόμενοι.

*Decanta tu nobis, per me licet, reliqua Vaticinationis, aut furiosæ potius vanitatis Oracula, Clarium, Pythium, Didymæum, Amphiaræum, Amphilochem. Adde, si lubet, prodigiorum interpretes: adde Augures, profanosque somniorum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui Divinationes suas farinâ hordeove perficiunt, qui- que à plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero & Egyptiorum adyta, & Manium apud Hetruscos vaticinationes in tenebris jaceant: VESANÆ PROPECTO ILLÆ SUNT INFIDELIUM HOMINUM FALLENDI ARTES, ET COMPARATÆ AD PURAM PUTAMQUE FRAUDEM, QUASI ALEÆ AC SORTIS OFFICINÆ. Ejusdem quoque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad Divinandum informatæ, nec non corvi illi quos ad Responsa reddenda homines erudiere.*

Licet igitur hæc similiaque plura de Dis ac Dæmonibus crediderit nimis credula antiquitas: non sequitur tamen inde Oracula per eos fuisse data. Quod etiam ipse Diabolus non talibus antris atque adytis, ac cæteris circumstantiis circa Oracula sua opus habuerit, docet nos exemplum ancillæ fatidicæ Act. 16. v. 16. Sic neque Dæmones; qui dum ejicerentur à Christo Salvatore nostro, fatebantur per os obsessorum, hunc Jesum esse Christum ac filium Dei.

Sed opus erat quam maxime talia machinamenta usurpare, illis impostoribus qui per Oracula sua, quasi vero, Deorum, credulitati



dulitati hominum illudebant. Fatemur itaque fuisse, & sub veteri & sub Novo Testamento, & esse adhuc malignos spiritus; eosque per Christum ejusque Apostolos è corporibus obsessorum ejectos. Non propterea tamen concedimus artes illas, per mulierem eam in Endor patratas in gratiam Saulis, ulla vi præternaturali fuisse effectas: aut Diabolum, aut ejus prætenfas præstigijs, hîc locum ullum habuisse.

Neque indigebat mulier illa ullis præternaturalibus Dæmonum præstigijs: uti quæ absque illarum ope commodissime patrare potuerit quæ patravit.

Etenim primo, Saulus Rex, licet antea exegerat magos, hariolos cæterosque ejusdem generis homines; tamen in ea erat opinione, uti patet ipso facto, animas demortuorum per incantatores posse evocari. Quod cum perciperet illa mulier, optimam fallendi occasionem nacta est: quoniam nemo facilius fallitur quàm qui superstitiosis opinionibus præoccupatus præstigiatores consulit.

Secundò, noverat optimè Regem, ob staturam quæ tam non vulgaris ipsi fuit, *ut ab humero suo & supra procerior fuerit omni populo*. Nemo nempe tam longa ac procera statura erat in toto Israël. Quod, ut omnibus notum erat, ita & eos quoque qui nunquam ipsum viderant, in notitiam hujus Regis adducere poterat. Adde secundo, quod & non procul habitaret.

Tertio adde, eo tempore Reges valde familiares cum subditis fuisse, seseque quotidie conspiciendos populo præbuisse. Imo legimus cap. xi. lib. i. Sam. Saulum jam in Regem præfente populo electum adhuc inter pecora versatum; eorumque curam ne quidem eo abjecisse.

Denique quarto adde, eum & ex eo, quod Samuelem voluerit evocari, facilè agnosci potuisse à muliere: aut saltem id multum adjumenti ejus agnitioni attulisse.

Quintò, tragoedia hæc acta fuit per solam hanc mulierem,  
ut



ut quidem videbatur : sed non tam præfente Saulo, ut videre potuerit, quid rerum ageretur ; sed auditu tantum perceperit quæ mulier hæc ipsum audire volebat. Hinc est quod Saulus interrogat, quid ipsa videat : cui respondet ipsa, se videre **אלוהים** *Deos*. Quod Kimchi exponit **אדם גדול** *hominem magnum recta adscendentem statura* : exponi quoque potest *hominem magnum* (in singulari significatione, propter relativum singulare quod sequitur,) quum vocetur hîc Samuel **אלוהים** in plurali, honoris gratia, eo nomine quo Exodi 22. v. 28. nominantur per hæc verba, *Diis non maledices*, homines magni, iudices, vel Principes populi, Magistratus, prophetæ ; ut clarum fit ex Exod. 21. 6. 22. 8, 9. 28. 1 Sam. 21. 25. unde & clarè patet ipsum Saulum pro singulari persona aliqua, non pluribus personis accepisse. Rogat enim, *qualis ejus facies* : illa pergens describit unicam personam. Quia verò jam noverat Saulum, ac sciebat, quem ille videre petierat, facile potuit effingere habitum ac formam Samuëlis, qui erat tam notus toti Israël. Sed ut fraus occultetur, nescit quasi, hunc ab inferis citatum esse Samuëlem : ideóque solum describit ipsum tali modo, quo credat Saulus revera Samuëlem, aut ejus animam evocatam, adesse ; licet ipse cum præfens non videret.

At quam facile hîc potuit, intercedente pariete aliove interstitio, vox aliqua edi, atque fingi ; ut ferè, aut aliquo modo, similis esset Samuëlis voci, ab aliquo quem Saulus sic videre non poterat : qui instructus à muliere ea Saulo prædiceret, quæ cunctis hominibus sanæ mentis ferè jam ob oculos & mentem versabantur. Præsertim cum & ipse Saulus tanta cum consternatione, imò & rerum suarum desperatione, aperiret quo in statu, ac quibus summis periculis, versaretur. Noverat (nam nota erant omnibus) jam diu antea, illa quæ fictitius ille Samuël Saulo responderat. Nempe Deum elegisse Davidem, &c. ob inobedientiam jussorum Dei in Saulo circa



delendos Amalekitas. Ipsum præterea semper Davidem hunc persecutum, licet generum existentem (ex quibus nemini ferè obscurum esse poterat, quare eum ita persequeretur.) Qui David nunc perfugerat, ad hostes suos Philistæos, quique sine dubio nil omitteret (ut ipse anxie metuebat) quo instigare Achas Regem posset contra Regem Israël: ut ita Regnum ejus ipse occuparet, &c. Sic ut inde facillimè intelligere potuerit exitium Sauli filiorumque ipsius instare: quod jam brevi futurum per מחר exprimit, atque minatur; seu potius prædicit. Exprimit, dico, per vocem *Machaar*. Quod & diem Crastinum (frequentius) & tempus aliud indefinitè futurum, significat: uti patet ex Josuæ cap. 4. v. 6. Deuter. 6. 20. Ne quod esset falsum prædixisse videretur, si non tam citò hæc contingerent. Neque tamen eventus hîc fraudem adjuvit, aut crastino die vitæ finem & Saulo ac Sauli filiis imposuit. Nec mirari aliquis debet, voculâ *Cras* audacter usum fuisse hunc supposititium Samuëlem: quod absque dubio ex omnibus circumstantiis (ut in tali casu fit) scire potuerit (saltem conjicere) jam non diu pugnam procrastinari posse. Quod rarò admodum tanti exercitus tam propè accedentes diu absque mutuo conflictu permanere possint: omnique vi ac conatu Philistæi, quippe longè superiores, id quærerent. Ex quibus, atque aliis, quæ huc adduci possent, satis clarè, meo judicio, constat; neque opus fuisse hîc ullis Diaboli præstigiis, neque omninò eas locum habuisse; Sed meras subfuisse fraudes humanas, neque aliquid præter aut super-naturale hîc patratum. At dices fortè, 2. libro Regum (vel, ut alii appellant ac numerant, 4.) cap. 8. de Oraculo Baalsebub Dei in Ekron narratur, quod ad illud Achazias miserit ad inquirendum de morbo suo. Sed neque istius Oraculi ulla descriptio est; neque aliàs patet, ibi aliud quid locum habuisse præter fraudes humanas: licet ipse Achazias aliique in eâ essent opinione, à Deo isto verè divina dari responsa.

Non



Non igitur patet fuisse etiam apud Gentes Orientales, aut inter Judæos, ulla Oracula per Diabolum administrata, nisi tali modo, ut jam puto me docuisse; neque (uti ex Actor. 16. v. 16. ostensum est) talibus indigebant adjumentis, si qui verè Diaboli ope præternaturali vaticinarentur.

Vide, mi Lector, illa quæ cap. X. de *Divinationibus Judæorum Idololatricis*, de Pythonibus, atque unde illa denominatio originem traxerit, differui: quæ hîc simul legere operæ pretium est.

Verum enim vero recordemur denuo, nos tractare de Oraculis Ethnicorum, eorumque Divinationibus; de quibus quid Plato atque ipsius sequaces, ratione ipsorum Auctorum (fuerintne Dii, aut Dæmones, aut è contrario homines vafri ac fraudulentis) ac quid primi Christianorum scriptores senserint, ulterius consideremus.

At non omnes quidem Ethnici, imò ne omnes Christiani in eadem, circa hanc materiam, fuere sententiâ.

Cicero enim, quem audisse hîc, maximum operæ pretium duco, in lib. 2. de Divinatione ita loquitur. *At multi sæpè vera vaticinati, ut Cassandra,*

JAMQUE MARI MAGNO —

*Eademque paulò post,*

EHEU VIDETE.

*Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant quantum voles; verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec MARTIS VATIBUS, NEC APOLLINIS OPERTIS, credendum existimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri cuiquam, non modo prudenti, probata sunt.*

*Quid, inquires, Remex ille de classe Coponii, nonne ea*



prædixit quæ facta sunt ? Ille verò & ea , quæ omnes , eo tempore ne acciderent , timebamus. Castra enim in Thessalia castris collata audiebamus : videbaturque nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere , quippe qui patriæ bellum intulisset , & roboris , propter vetustatem. Casum autem prælii , nemo nostrum erat , quin timeret. Sed ita ut constantibus hominibus par erat , non apertè. Ille autem Græcus , quid mirum , si magnitudine timoris , ut plerumque fit , à constantia , atque à mente , atque à se ipse discessit ? quæ perturbatione animi , quæ , sanus cum esset , timebat ne evenirent , ea demens eventura esse dicebat : Utrum tandem per Deos atque homines , magis verisimile est , vesanum remigem , an aliquem nostrum , qui ibi tunc eramus , Marcum Catonem , Varronem , Coponium ipsum , consilia Deorum immortalium perspicere non potuisse ? sed jam ad te venio ,

O sancte Apollo , qui umbilicum terrarum certum obsides,  
Unde superstitiosa primum sæva evasit vox fera.

Tuis enim Oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis , ut ego opinor , partim casu veris , ut fit in omni oratione sæpissimè ; partim flexiloquis & obscuris , ut interpretes egeat interprete , & SORS ipsa referenda sit ad SORTEIS : partim ambiguis & quæ ad Dialecticum referenda sint. Nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ ,

CROESUS HALYN PENETRANS MAGNAM PER-  
VERTET OPUM VIM ,

hostium vim se perverfurum putavit , perversit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset , verum Oraculum fuisset. CUR AUTEM HOC CREDAM UNQUAM REDDITUM CROESO ? AUT HERODOTUM CUR VERACIOREM DUCAM ENNIO ? Num minus ille potuit de Cræso , quam  
de



*de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est qui credat, Apollinis ex Oraculo, Pyrrho esse responsum,*

AJO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE?

*Primum Latinè Apollo nunquam locutus est. Deinde ista Sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Postremo quamquam semper fuit, ut apud Ennium est, stolidum genus Æacidarum,*

BELLIPOTENTES SUNT MAGI QUAM SAPIENTIPOTENTES —

*Tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, vincere te Romanos; nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne Epicurum quidem. Quæ ultima verba uti Satyrice, sic & false & lepide satis, dicta sunt: quod credulus ille Chrysippus, qui à suis tamen valde acutus habebatur, totum volumen, uti supra vidimus, Oraculis Apollinis impleverit: Epicurus verò semper talia, nec immeritò sanè, irriferit. Qui quamquam pro indocto & hebeti à Platonicis ac Stoicis (inter quos Chrysippus excelluit) habitus fuerit, tamen plus hîc viderit (secundum Ciceronem) quam Chrysippus, aut omnes Chrysippi sequaces.*

At non solus hîc Cicero, verum & omnes Epicurei, & Academici, & Peripatetici, & Cynici ridebant Oracula, eorumque responsa; ut inferius ostendetur.

Operæ pretium quoque est audire heic ea, quæ Strabo habet, lib. 16. Geographiæ suæ, ubi de Mose prius locutus ut Ethnicus, sed quo nemo tamen inter eos moderatius, ita pergit, de Divinatione & Oraculis: καὶ οἱ γὰρ δεχάσθαι τὸ θεῶν ἢ θεῶν ἐπεσόβουον μᾶλλον καὶ ἐσέμνων, καὶ ἀπὸ τούτου



καὶ ὁ χρησημαζόμενος ἦν τότε πολὺς, καὶ τρέχων εἰς Δωδώνην,  
ὅπως,

Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βαλὼν ὑπακῆσθ' συμβέλλω τῷ Διὶ  
χρῶμενος· εἰς δὲ Δελφίδας,

Τὸν ἐκλεθέντα παῖδα μαστύων μαθεῖν,  
Εἰ μῆκέτ' εἴη. — αὐτὸς δὲ ὁ παῖς  
Ἐστειχε τὰς τεκόντας ἐκμαθεῖν θέλων,  
Πρὸς δῶμα φοίβη.

καὶ ὁ Μίνως πῶδ' αὖ τοῖς Κρησίν,

ENNEΩΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΕ ΔΙΟ'Σ ΜΕΓΑΛΟΥ ὈΑΡΙΣΤΗ'Σ·

δι' ἐννέα ἐτῶν, ὥς Φησι Πλάτων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἄντρον τοῦ Διὸς, καὶ παρ' ἐκεί-  
νη τὰ προσηγμένα λαμβάνων, καὶ πῶδα κομίζων εἰς τὰς ἀνθρώπους. Τὰ δὲ  
ὅμοια καὶ ὁ Λυκῆργος ὁ ζηλωτὴς αὐτῶν· πυκνὰ γὰρ ὡς ἔοικεν δαποδημῶν, ἐπι-  
θάνετο πῶδα τῇ Πυθίᾳ αὐτῇ προσήκει πρὸς αὐτὴν τοῖς Λακεδαιμονίοις.  
Ταῦτα γὰρ ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχῃ, πῶδα γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐπε-  
πίσθω, ἔ' ἐνενόμιστο καὶ Διὰ τὸ ἔ' οἱ μάντις ἐπμῶντο, ὥς καὶ  
Βασιλείας ἀξιῶσι, ὡς τὰ πῶδα τῇ θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες πῶδα γ-  
γέλματα καὶ ἐπανορθώματα ἔ' ζῶντες ἔ' δαποθανόντες· κατὰ περ ἔ'  
ὁ Τειρεσίας·

Τῷ καὶ πεθνηῶτι, νοὸν πόρε Περσεφόνεια,  
Ὅ' ῥ' πεπνυόμην· τοὶ δὲ σκιά' αἰόσασσι·

Τοιῦτος καὶ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφῶνιος, καὶ ὁ Ὀρφύς, καὶ  
Μεσαΐς, καὶ ὁ πῶδα τοῖς Γέταις θεὸς, τὸ μὲν παλαιὸν Ζάμολξις  
Πυθιγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ ὁ τῷ Βυρεβίτῃ θεασίζων, Δεκαίνεος  
πῶδα δὲ τοῖς Βοσποράνοισι Ἀχαΐκαρος· πῶδα δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνο-  
σφισταί· πῶδα δὲ τοῖς Πέρσῃσι οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντις· πῶδα δὲ  
τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι· πῶδα δὲ τοῖς Ῥωμαίοις, οἱ Τυρρῶνικοι  
ἱεροσκόποι. Τοιῦτος δὲ τις καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ Διαδεξάμενοι ἐκεί-  
νον, τοὺς μὲν δὲ χάς λαβόντες ἐ' Φαύλας, ἐκτραπέμενοι δὲ ἐπὶ τὸ  
χεῖρον.

*Antiqui sanè Divina majore in honore & veneratione ha-  
buerunt,*



buerunt, itaque multi tunc ad Oracula proficiscebantur, atque ea consulebant. In Dodonam quidem,

UT JOVIS EX ALTO CAPERENT ORACULA  
QUERCU.

*Cujus consilio plurimum utebantur: alii Delphos, ut ille,*  
SUPERESSET EXPOSITUS NE QUONDAM FILIUS,  
QUÆSITUM — cum quidem ipse filius  
IRET PARENTES UT SUOS COGNOSCERET,  
DELPHIS DOCENTE PHOEBO.

*Minos quin &*

TER TERNOS JOVIS AUDITOR MINOS FUIT  
ANNOS:

*Id est, nono quoquo anno (ut Plato dicit) in Jovis antrum descendit, & ab illo præcepta accepit, quæ ad homines afferret. Eodem modo Lycurgus, ejus imitator, egit; nam sæpè peregrinans ea ex Pythia intellexit, [vel finxit se intelligere, ut ipse Valerius Maximus, aliàs admodum superstitiosus, id narrat] quæ Lacedæmoniis imperanda erant. Hæc (NB.) QUAM VERA FUERINT, NON DISPUTO, EQUIDEM AB HOMINIBUS PUTABANTUR ET CREDEBANTUR VERA, & propterea Divinatores tanto erant in pretio, ut etiam imperio digni judicarentur: scilicet qui Divina nobis præcepta ac monitus exponerent & vivi & mortui: quemadmodum etiam Teresias,*

CUI DEDERAT VITA FUNCTO PROSERPINA  
MENTEM,

UT SAPERET SOLUS: RELIQUIS ERRANTIBUS  
UMBRIS.

*Talis fuit Amphiaræus, & Trophonius, & Orpheus, & Mu-*



*Musæus, & apud Getas olim Zamolxis Pythagoreus, ætate nostra Decineus, qui Byrebistæ vaticinatus, & apud Bosporanos Achaicarus, apud Indos Gymnosophistæ, apud Persas Magi, & qui Necyomantici & Hydromantici appellantur; apud Assyrios Chaldæi, apud Romanos Hetrusci haruspices. Talis erat Moses & successores ejus: qui ab initiis non malis postea degeneravere.*

Audiamus autem de Oraculorum sive *ἱερομαντεῖν* origine atque auctoribus quæ differat Nicephorus Gregoras, Historiæ suæ lib. 5.

*Haud injuria de Oraculorum, quæ sermonibus hominum celebrantur, ortu atque inventione dubites. Deinde quæ fiat, cum futurorum necessariam significationem complectantur, ut intricatis verborum ambagibus obscurentur. Nam quis ea composuerit, & ad posteros transmiserit, à nemine unquam, vel Poëta, vel Philosopho, vel Historico, scriptum reperimus: SED ILLUD TANTUM AB EIS ANNOTATUM DEPREHENDAS, ALIO ATQUE ALIO TEMPORE CERTUM ORACULUM VULGO JACTATUM, HUNC VEL ILLUM EXITUM HABUISSE.*

*Quis vero primus illud sparserit, à nemine dicitur, aut scitur, nisi quis mentiri velit. Sunt tamen qui existiment spiritus quosdam ministros partim bonos, partim malos, & instrumenta suppliciorum, inspectores eorum quæ hîc gerantur, aërem & terram peragrarè, qui futurorum scientiam & supernè acceperint, & hominibus impertiri jussi fuerint, partim per insomnia, partim per astra, partim per Delphicum quempiam Tripodem, partim per exta immolarum pecudum: partim (ne sim prolixior) per vocem ex aëre primum ortam, ac deinde circumvolitantem, & aures hominum circumsonantem, \* quam Veteres sapientes Divi-*  
*nam*

\* Revocet heic in memoriam Lector, quæ de Bat Kool, seu filia vocis, equantur Judæorum Magistri Talmudici.



nam vocem appellarunt. Sæpe etiam factum, ut in saxis aut parietibus ignoto auctore scripta reperirentur. Sed tamen ambagibus involuta sunt omnia, & non satis perspicua: quemadmodum Imperatorum ornamenta, quæ divini quidam habere & (ut par est) vulgi captum superare creduntur. Nam quæ exposita sunt omnibus, facile fastidiuntur, & ferè negliguntur. Non tamen vana ea esse aut irrita creditur, si quis non obiter, sed iudicio adhibito, rimetur. Aliis enim beneficii, aliis supplicii loco significari. Quosdam enim calamitatum impressionem præparatione & patientiâ molliorem reddidisse: quosdam verò vitæ emendatione placato Deo, prorsus illa avertisse: quibusdam interjecto tempore ob animorum imbecillitatem, supplicio esse calamitatum expectationem, priusquam advenerint ea quæ perpetienda fuerint: ita gubernante Providentiâ, ut gravius ob commissâ plectantur. Quod si qua mentiantur hominumque spem frustrentur, (nam omnia quæ significantur aliis molesta sunt, aliis jucunda: ut Cræsi Imperii destructio, Cræso & Lydis molesta, Cyro & Persis pergrata visa est) si qua igitur ita fallere videantur, id non ipsorum Oraculorum natura fieri, sed hominum præpostera potius cupiditate, qui tempora anticipent & Oraculorum sensum ad optata sua detorqueant. Interim tamen videndum, ne qui sint, qui huiusmodi Oraculis addictos ludificentur, & novos commenticios versiculos ad Oraculorum imitationem confingant, eosque clam in vulgus spargant, horumque mendaciis illorum etiam veritatem confundant. Id quod multos nostra quoque ætate fecisse constat.

Ἀπορήσεις δ' εἴ τις τῶν χρησμῶν, ὃ πόσοι κατ' ἀνθρώπους ἄλλοτε ἄλλοι πλανῶνται, γράσιν τε καὶ ὕρεσιν· καὶ ὅπως μελλόντων φέροντες δῆλωσιν ἀναγκαίαν, εἴτα βυθοῖς αὐτῶν αἰνιγμάτων ἐπηλυγάζεσσι. πατέρεα μὲν γὰρ τέτων ὅσις ποτε ὡς ὁ τέρας πεποιηκώς τε καὶ τὰς χερόνῳ φέρειν ὠδραχῶν, εἰδένά ποτε ᾗ πάντων ἀναγέγοντα ὤ-







θρώπων τὰς ψυχὰς παραπαζόντων, καὶ τὸ νῦν τὸ λογίων πρὸς πλὴν οἰκείαν διασπρόντων ὀρεξίν. σκεπτόμενον δὲ εἰς ὅμως μή τις διαπαίζοντες δῆθεν τὰς τοῖς τοιούτοις ψευδόμενος, καὶ νέα σιγῇ πλατύνοντες εἰς μίμησιν τὴν ψευδῶν, ἐπειτα καὶ τὸ λεληθὸς ἀπαπαύωσιν εἰς τὸ δῆμον αὐτὰ, ὥστε τοῖς τέτων ψεύδεσι καὶ πλὴν ἐκείνων συγχῆν ἀλήθειαν· τὰς γὰρ οὐκ ὀλίγοι καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν πεπραχότες ἐά-  
λωσαν.

Huc usque hic noster Nicephorus, in quo *sunt bona mixta malis, sunt mala mixta bonis*. Namque ignotum planè esse, quis Oracula illa vulgò decantata, (quæ plurima sunt, ac quorum totum volumen, Cicerone nobis teste, Chrysippus collegerat) primus confinxerit verissimum est. Ita quoque, quod postremo loco ponit, multos commentitios versus, quasi Oraculorum (imò addere potuisset *verba versus, atque imagines aut etiam alia signa* lapidibus incisa, murisque aut humo impacta) clam in vulgus per astutos homines fuisse sparfos, aut quasi casu aut miraculo detectos certissimum: quemadmodum id in nummis antiquis multis, vel pro talibus obtrufis, quique à vafriis hominibus facti, huic illive Imperatori jam per aliquot sæcula demortuo, affinguntur, accidit. Quæ vero de spiritibus ac Divina Providentia in hisce operante differit, ea nobis non nisi post accuratiorem disquisitionem, ipsiusque aut aliorum probationem firmiorem, amplectenda sunt. Hoc autem clarè patet, ipsum non potuisse se isto Labyrintho commode extricare, sed hæere quasi in luto, nec scire quo se vertat. Rationes verò quas contra Oracula adducit, illustrandæ meæ de iis positioni maximè posse conducere ex sequentibus quoque clarum fiet.

At mirandum magis est Eusebium, qui multas ac solidissimas rationes affert, cur meritò credatur Oracula fraude ac fallaciis hominum fuisse adornata, permansisse tamen in ista opinione, per malos Dæmonas ea hominibus fuisse reddita. Ea autem quæ affert contra communem de istis opinionem dignissima sunt,



quamvis satis prolixa, uti huc afferantur, ex initio libri quarti de præparatione Evangelica.

Tertiò vero, age, consideremus, quid demum opinandum sit de virtutibus iis quæ latitant sive inhabitant statuis; utrum probæ & bonæ, ac verè divinæ, an contrà hisce planè contrariæ. Etenim alius quispiam fortasse, hæc considerans, assereret, totam rem meras esse fraudes, artes atque præstigias fallacium impostorum: ac describeret eam in universum, ut opus non tantum non Dei, sed ne quidem pravi Dæmonis existimanda ea quæ de iis vulgò feruntur. Poëmata enim, & Oraculorum compositiones, non quidem bardorum ac stupidorum hominum esse, sed figmenta eorum, qui egregiè fraudibus parandis apti sint: ac in obscurum ambiguumque sensum atque in utramque partem trahi facilem composita, prout aliquis expectet eventum, non ineptè confingere. Miracula verò illa, quæ multitudinem fallunt, naturalibus causis attribuenda, multa enim esse genera radicum, herbarum, plantarum, fructuum ac lapidum, tam siccorum quam humidorum cujuscunque demum materiæ, qualitatum & virtutum per universam naturam, quorum alia quidem expellentia atque aliquorum propulsantia, alia verò attrahentia, alia incidentia & attenuantia ac discutientia, alia condensantia atque adstringentia, alia laxantia, humectantia aut rarefacientia: quædam facultatem conservandi habere, quædam rursus occidendi, destruendi, ac præsentia pervertere atque immutare; atque nunc quidem hoc, nunc verò alio modo (hoc aut illud) in aliud quid convertere. Et hæc quidem id facere in longius spatium, illa verò in brevius. Rursus hæc id in multis efficiendi facultatem habere, alia verò in paucis solum: atque alia quidem aliis facultate ac viribus præstare: nonnulla aliis esse adjumento ac simul concurrere, atque unà incrementum capere atque interire: nonnulla verò esse sanitatem procurantia, non sine Medicæ artis cognitione; nonnulla



nulla è contra morbos & interitum efficientia. Jam vero & aliqua legibus naturalibus earumque naturæ ejusque necessitatibus alligata increfcere cum crescente luna, ac cum ea rursus decrefcere. Sic & millena esse animalium, plantarum ac radicum antipathias: ac multa esse suffimenta narcotica ac somnifera; alia rursus insomnia & phantasmata producentia: multumque adjuvare in hisce regiones ac loca in quibus talia perficiuntur. Instrumenta ac vasa etiam ipsis ad hujusmodi artes esse, jam dudum antea in id accurate atque artificiosè præparata, ac multos adjutores hujus imposturæ ac fraudis tales præstigiatores sibi aliunde assumere; qui cum cura ac studio pervestigant res atque negotia advenarum; ac quo quisque eorum indigeat, ob quod Deum veniat interrogaturus. Præterea multa occultari per adyta & multitudini inaccessas speluncas, atque intra sacra septa. Tenebrasque hic magno esse adjumento illorum conatibus: ac quam maxime etiam præconceptas (de hisce rebus) opiniones & superstitiones, & jam olim atque à parentibus haustas, & quasi connatas opiniones eorum qui ut ad Deos accedunt.

Proponas tibi & quam magna sit multitudinis inscitia ac dementia, ac quam parum res propositas ponderet aut probet. Atque è contra argutias & ferè incomprehensibiles astutias eorum, qui circa has malignas atque improbas artes occupantur: Moresque ipsorum & actiones plenas fraudibus atque præstigiis, ac quomodo cunctis ea quæ grata sunt, ante promittant, atque in præsentiarum bona spe adulentur: quomodo res futuras conjectent, & obscuras huic reddant prædictiones, quæque mentem Oraculorum ambiguitate atque obscuritate obfuscant. Ut sic nemo intelligat id quod responsum est, atque ita ejus obscuritate elenchus effugiatur. Multa quoque contingere aliis quibusdam generibus fraudum ac præstigiarum: quibus dum perficiuntur, accedunt quædam incantationes vocibus & precationibus non intelligibilibus



& barbaricis conceptas, ut videantur scilicet per ista patrari quæ tamen minimè ab ipsis efficiuntur. Quod etiam, præsertim multi ex iis qui docti habentur, stupeant Oraculorum Poëmata, & concinnâ compositione verborum, & orationis gravitate & grandiloquentiâ inflata; quæque magna voce dum proferuntur, ac cum gestibus ac fictione Divini (cujusdam) furoris, conformata; etiam & propter voces ambiguas, ferè omnem decipiunt populum.

Quotcunque autem responsa nulla ambiguitate obtecta ipsis exciderint, ea non ex præscientia futuri, sed ex conjecturâ prolata, eorum millena, imo ferè omnia, sæpè aliter quam prædictum fuerat cecidisse deprehendantur; dum rerum exitus contra Oraculorum promissa terminetur. Nisi quod sic aliquando, ac rarò quidem, unum ex millenis, casu quoque aut bona fortuna contingens, aut secundum ex conjecturis expectatum eventum; faciat ut Oraculum vera prædixisse putetur. Quod tum magnopere eos, quibus talia contingere, in cippos & columnas incidi videas; quicum (si quando res ita tulerit,) quod tam multi expectatione suâ decepti fuerint, verbum plane nullum fieri velint; tum vero, quod uni ex infinitis alicui prout ab Oraculo responsum fuerat, acciderit, id nullo non loco circumferant. Qua in re perinde se gerant, ac si quis, cum ex infinitâ hominum micantium, aliove sortis genere utentium multitudine, duo aliqui vel semel tantum in eadem casu incurrerent, factum miraretur; quasi ex Divinatione quâdam sortisque futuræ scientia, unus atque idem utrique numerus obtigisset. Eandem enim ejus esse rationem, quod unum ex infinitis Vatum responsis, ac circa res numero infinitas editis, forte fortunâ semel evenerit: Id quod ubi quis intellexerit, cujus animus nihil intus solidi, nihil constantis habeat, tum vero hominem Oraculi certitudinem obstupescere; quem sane longè præstaret, vecordiâ positâ, secum diligentius reputare, quam multis aliis vel interitum, vel dissensiones & bella,  
genus



genus id hominum consciverit; ac veterum historiarum memoriam cogitatione repetendo, animadvertere, ne tum quidem ullum ab iis divinæ virtutis opus editum fuisse, cum & res Græciæ maxime florerent, & jactata quondam Oracula, quæ hoc tempore nulla sunt, integræ auctoritatis essent, & ab indigenis omni studio curaque habitâ, patriis ritibus atque mysteriis religiosè admodum colerentur. Et sane vim eorum nullam esse tum constitit ex bellorum calamitatibus: in quibus, quod nihil opis & auxilii conferre possent egregii fatorum interpretes, responsorum ambiguitate clientes suos fefellisse convicti sunt; quemadmodum suo loco demonstrabimus, cum omnium subjiciemus oculis, quo pacto eos, qui Oraculum consulebant mutuum in bellum acuerint; nec de seriis quoque rebus negotiisque consulti responderint, sed potius Oraculis suis illuserint; sic tamen ut dubiæ significationis obscuritate suam ipsorum ignorantiam occultarent. Cogita vero ipse tecum exempla vetera repetendo, quam isti sæpe, cum affectæ valetudinis hominibus, robur, vitam, salutemque promississent, iisque postea non secus ac Diis fides haberetur, paulò post ingenti pecuniæ vi ex hoc afflatæ divinitus mercaturæ genere corrogatâ, quales tandem esse manifestè deprehensum fuerit, impostores sc. ac circulatores, non autem Dii; cum decepti ab iis homines infaustum exitum habuissent. Quid porro attinet dicere, ne popularibus quidem suis, & ejusdem secum civitatis indigenis vates egregios quicquam præsidii vel opis afferre, cum infinitos ibidem videas morbis laborantes, claudos, cæcos ac toto sæpe corpore mutilatos? Quid vero in causâ fuerit, cur peregrinis quidem hominibus, & ex longinqua regione venientibus rerum meliorum spes quasdam umbratiles ac fucatas ostenderent, civibus autem popularibusque suis non item; quibuscum tamen eos, utpote domesticis amicis ac civibus, derivatum ex numinum præsentia bonum communicare deberet: nisi quod extraneos homines veteratoriæ cal-



*calliditatis ignaros facilius in errorem, quam alios sibi familiares ac notos, impellerent, quippe qui artis hujus imperiti non essent, sed usitatæ ludificationis optime conscii? Quare totum istud profectò nec divini quicquam, nec humanà industria majus habuit: adeoque videas gravissimis etiam calamitatibus, quales utique cœlitus a summo rerum Principe Deo impiorum cervicibus imminet, supremum exitum ruinasque frequentes ac repentinas simul cum ipsis donariis ac simulacris, eorum Tempia subiisse.*

Ac paulò inferiùs, (nam multa etiam lectu dignissima, ne nimis fiam prolixus, hîc prætereo.)

*Si verò quis adhuc unicum hoc addat, viderit quid hic sit fortissimum argumentum; quod nempe iis, qui jam valde erant Deo quasi pleni, maximique inter illos Hierophantæ pluresque atque apud ipsos Theologi & Prophetæ, non tantum olim, SED ET NUPER, AC NOSTRA ÆTATE PROPTER DIVINAM SAPIENTIAM VALDE PRÆDICATI PER TORMENTA ROMANIS IN JUDICIIS COACTI TOTAM ILLAM IMPOSTURAM HOMINUM FRAUDE FIERI DIXERINT, ATQUE OMNES ISTAS PRÆSTIGIAS ARTE CONFICTAS ESSE CONFESSI SINT. QUI ET OMNES MODOS ISTIUS APPARATUS, OMNESQUE METHODOS PRÆVÆ ISTIUS ARTIS, LITERIS SUIS COMMENTARIIS IPSI DESCRIPSERUNT. QUARE ET MERITAS POENAS PERNICIOSÆ AC SCELESTÆ FRAUDIS EXSOLVENTES TOTAM REM IN LUCEM PRODUXERUNT, IPSIS FACTIS VERITATEM EORUM QUÆ INDICAVERANT CONFIRMANTES. Neque credas hosce viros ignobiles atque obscuros aliquos fuisse. Nam alii eorum admirabilem (illam) Philosophiam amplexi, eorum ex numero erant, qui Pallium gestant ac supercilium elevant: alii verò deprehensi ex numero Magistratuum Antiochenæ civitatis fuere. Atque (illi) qui quidem maximè ob contumelias illatas, in persecu-*



tionibus contra nos gloriabantur. Et novimus quoque Philosophum istum simul ac Prophetam, qui, similia iis quæ jam dicta sunt, in Mileto passus est. Hæc, & plura alia, congerere quis posset, atque inde concludere, neque Deos, neque Dæmonas Oraculorum in urbibus constitutorum esse causas; sed fraudes ac præstigias impostorum hominum. Et erant sanè inter ipsos Græcos, totæ ob Philosophiam celebres sectæ, hanc defendentes sententiam; Aristotelici nimirum, atque omnes quoque Peripatetici, & Stoici \* & Epicurei & Cynici: Quorum maxima me subit admiratio, quomodo isti Græcis moribus ab ipsis cunis innutriti, ac qui dum adhuc essent pueri, à Patribus suis fuerant edocti, Deos esse eos de quibus locuti sumus, hisce minimè adhæserint; sed vi ac conatu celebrata illa ἡγήματα, & ea cum studio visitata παντεῖα, nihil veritatis reddere coar guerint, atque ostenderint ea plane inutilia, imò & noxia esse.

At quem non maxima subeat admiratio, hunc ipsum Eusebium, qui talia profert, tamen cum cæteris Patribus tenere ac defendere, Dæmonum arte ac fraude hujusmodi inventa ac reddita fuisse Oracula? Hoc enim non solum ex iis quæ fuerat præfatus, (scopum scilicet ipsius esse disquirere, utrum bonorum ac verò malorum Dæmonum opera sint) verum & ex toto ferè quarto ac quinto cæterisque libris Præpar. Euang. atque Historiæ Ecclesiasticæ, abundè patet. Sed audiamus ipsum Eusebium Græcè loquentem, ne quis nostræ versionis auctoritati stare cogatur: τὸ δὴ τρίτον φέρε σκεψώμεθα τίποτε καὶ νομίζειν τὰς ἐν τοῖς ἑσθάνοις ἐμφωλευσάσας διωάμεις· πότερα τὸ τρίτον αἰθείας καὶ ἀγαθὰς, καὶ ὡς ἀληθῶς θείας, ἢ τῶν ἀπάντων τὰ ἐναντία. ἀλλὰ μὴ ἐν τάχα ἀν' ἰσως, τὸ πρὸς τῶν

F

ἐφο-

\* Vide Senecam, ubi in quæstionibus naturalibus de Divinatione per Auguria, &c. loquitur.



ἐφοδῶν λόγον, πλάνην εἶναι τὸ πᾶν, καὶ γοήτων ἀνδρῶν τεχνά-  
 σματα τε ἐραδιουργίας ὑποστήσασθαι, καθόλου περὶ χράσων τὴν δόξαν  
 ὡς μὴ ὅτι θεῶν, ἀλλὰ μηδὲ πονηρῶν δαίμονων εἶναι νομίζουσιν τὰ περὶ αὐ-  
 τῶν θρυλλέμενα, τὰ μὲν γὰρ ποιήματα, καὶ τὰς τῶν χρησμάτων σωτήσεις,  
 οὐκ ἀφυσῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ μάλα ἢ πρὸς ἀπάτην ἐσκωδωρημένων πλά-  
 σματα τυγχάνουσιν, μέσσω καὶ ἀμφιβόλῳ συγκείμενα τρόπῳ πρὸς ἐκά-  
 στερά τε τῶν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως προσδοκωμένων, οὐκ ἀφυσῶς ἐφαρμό-  
 ζουσιν. τὰ ἢ τῶν πολλῶν ἀπατωμένων διὰ τινῶν τετραγώνων θαύματα φυσικαῖς  
 αἰτίαις ἀνῆλθαι. πολλὰ γὰρ εἶναι εἶδη ῥιζῶν, καὶ βωτανῶν, καὶ φυ-  
 τῶν, καὶ καρπῶν, καὶ λίθων, ξηρῶν τε ἄλλων καὶ ὑγρῶν παντοίας  
 ὕλης διωάμεων ἐν τῇ τῶν ὅλων φύσει. τὰ μὲν ἀποκρηστικά, τὰ ἢ συ-  
 νάγειν πεφυκότα καὶ ἐφέλκεσθαι. τὰ ἢ διακρίνειν καὶ σκεδαννύνααι, πυ-  
 κνύντε καὶ σπένδειν διωάμενα. ἕτερα ἢ χαλαρὰ καὶ ὑγραίνειν καὶ δρᾶσθαι σώ-  
 ζουσιν τε αὐτὰ πάλιν ἄλλα, καὶ ἕτερα κτείνειν, τρέπειν πρὸς διόλου, καὶ τὸ παρὸν  
 ἐναλλάττειν. καὶ τότε μὲν τῇδε μεταποιεῖν, τότε ἢ τῇδε. καὶ τὰ μὲν πρὸς  
 πλείω χροόνον, τὰ ἢ πρὸς βραχυὸν τὸ ποιεῖν. καὶ πάλιν τὰ μὲν εἰς  
 πληθύνειν, τὰ ἢ μέχρ' ὀλίγον μόνον ἰσχύειν. καὶ τῶν μὲν τὰδε ἡγεῖσθαι  
 πρὸς ἢ ἕτερα ἐπακελεσθῆναι, σωτρέχειν τε ἄλλα ἄλλως, καὶ συναύξαι  
 καὶ συμφθίρεισθαι. καὶ μὲν ἐν ὑγείᾳ εἶναι τινα ποιητικά, ἰατρικῆς οὐκ  
 ἀποφεν ἐπιστήμης. τὰ δὲ νοσοποιὰ τυγχάνουσιν ἐδηλητήρια. ἥδε ἢ καὶ φυ-  
 σικαῖς ἀνάγκαις συμβαίνειν τινα, ἐν τῇ σελήνῃ συναύξαι ἐν συμφθί-  
 νειν. ζῶντες εἶναι καὶ φυτῶν ἐν ῥιζῶν ἀντιπαθείας μυρίας, καὶ πολλὰ  
 θυμιαμάτων καρποῦν τε καὶ ὑπνωτοῦν. ἑτέρων δὲ φαντασίας  
 ποιητικῶν. συναίρεσθαι δὲ ἔχ' ἡκιστα καὶ τὰ χωρία, καὶ τὰς τόπους ἐν  
 οἷς τελίσκεται τὰ γινόμενα ὅργανά τε εἶναι καὶ σκῆπη πόρρωθεν αὐ-  
 τοῖς ἐπιτηδεύουσιν τῇ τέχνῃ θεωρητέον. πολλὰς δὲ καὶ συνεργὰς τῆς  
 μαγικῆς ὡς λαμβάνεσθαι ἔξωθεν, πολυπραγμονεῖας τὰς ἀφικε-  
 μένας, καὶ τὰς ἐκάστης χρείας, ὧν ἡκέτις δεησόμενοι. πολλὰ δὲ καὶ  
 τὰ ἀδύτα, καὶ τὰς τοῖς πολλοῖς ἀβάττας μυχὰς, τῶν ἱερῶν ἐν τοῖς ἀπο-  
 κρύπτειν, καὶ τοῖς σκέτῃ δὲ ἔμικρὰ συνεργεῖν τῇ καθ' ἑαυτὰς ὑπο-  
 θέσει, καὶ αὐτῶν δὲ ἔχ' ἡκιστα τὴν προλαβόντων ὑπόληψιν, καὶ τὴν  
 τῶν ὡς θεοῖς προσκόντων αὐτοῖς δεισιδαιμονίαν, τὴν τε ἐκ προγόνων κα-  
 ταχέσθαι ἐν αὐτοῖς δόξαν. προσκείσθαι δὲ καὶ τοῖς πολλοῖς ἡλίθιον τῆς



Διανοίας, ὅ, τε ἀδρανὲς ἔ' λογισμῶ καὶ ἀβασάνισον ἔ' πλήθους· καὶ  
 ἐμπαλιν ὅ δεινὸν καὶ κακέντερες τ' ἑὸν πλὴν κακότεχνον ταύτῃ Δι-  
 ατριβῶν τὰ τὰζόντων, ὅ, τε τ' γοήτων ἀπατηλὸν καὶ παῖδρον ἔ' τρέ-  
 πα· τό, τε μὲν πὰ πρὸς ἡδονῇ ἐκάστω περὶ πρὸς μένων, ὅ ὅ πα-  
 ρὲν ὅπ' ἡρηταῖς ἐλπίσι θρασυδόντων· τό, τε ἔ' μέλλοντ' κατα-  
 σοχαζομένων, καὶ εἰς ἀδηνὸν καταμαλδομένων. πλὴν τε Διάνοιαν τ'  
 ἡρησμῶν ἀμφιβολίαις ῥημάτων ὅ ἀσφείαις ἐπισκοπέντων· ὡς μὴ  
 πνα σωτένα ὅ ἡρησέν, τῇ ἢ ἔ' λεχθέντ' ἀδηνία τ' ἔλεγχον ἐκ-  
 φάγειν. πολλὰ ἢ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις ποῖν ἀπάταις καὶ περτεῖαις,  
 συμπαραλαμβανομένων τῶν γινόμενῶν ἐπιδῶν δὴ πινῶν μετὰ τιν' ἀ-  
 σήμα ὅ βαρβαρκῆς ἐπὶ ῥήσεως. ἵνα δὴ ἐπὶ τῶν ἀπιδάξωται δο-  
 κῆν ὅ μὴ ὅπ' ἐν πρὸς αὐτῶν γινόμενα. μάλιστα ἢ τὰς πολλὰς, καὶ  
 τ' ἀπὸ παιδείας ὁρμιζομένων ἐκπλήθειν αὐτῶν δὴ τ' ἡρησμῶν τὰ ποιή-  
 ματα, εὐ μὲν τῇ σωθέσι τ' ῥημάτων κεκαλλωπισμένα, εὐ ἢ τὰ  
 τῆς μεγαλοφωνίας ὅγκω πετυφωμένα, πολλὰ καὶ τὰ τῆς ἀναξέσεως  
 κόμπω, τὰ τε πεπλασμένῳ, τύπῳ τῆς θεοφορίας ἐχηματισμένα,  
 καὶ ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας φωνῆς, τὸν πάντ' αὐτῶν ἀπιδῶντα λεών. ὅσοι  
 γὰρ αὐτοῖς πλὴν ἀμφιβολίαν ἐκπέφωγε τ' ἡρησμῶν, ἔ' καὶ πρὸς γν-  
 σιν ἔ' μέλλοντ', καὶ δὲ πνα σοχασμὸν ἐξηνεγμένα, τῶν μυρία,  
 μᾶλλον δὲ τὰ πάντ' αὐτῶν ἡλῶ πολλὰς τῆς ἀπιδῆσεως ἀποπεπλη-  
 τα, ἐναντίως ἢ καὶ τὸ ἡρησέν, ἔ' τῶν πραγμάτων πέλας πλὴν ἐκβα-  
 σιν ἀπειληφότ', εἰ μὴ ποτ' ἄρα ἀπιδῶν ἐν ποτε ἐκ μυρίων  
 συμβᾶν κατὰ πνα φορὰν σωτυχικῶν, ἢ κατὰ πλὴν σοχαδεῖσιν  
 τὰ μέλλοντ' ἀπιδῶν, τ' ἡρησμὸν ἐπαληθεῖν ἐνομίδη ποιεῖν.  
 ὅ δὴ καὶ μάλιστα θρυλλέντας ἀν' ἰδοῖς, καὶ σήλαις ἐγχαράττοντας,  
 ὅ παλαιχόσε γῆς βοῶντας. ὅπ' μὲν, εἰ τύχοι, πόσον δὲ τ' ἀπιδῶν ἀπιδ-  
 σφάλησαν, μηδαμῇ μηδενὸς ἐθέλοντες μνημοσύνειν· ὅπ' ἢ τῶνδε ἀπὸ  
 μυρίων σωτέναι π' τῶν ἡρησέντων, ἀνω καὶ κάτω ἀπιδῶντας,  
 ὡς εἴπῃ καὶ ὅπ' ἀπιδῶν λαγχάνουσιν ἀπιδῶν. εἰ ἄρα ποτὲ εἰς ἀπιδῶν  
 αὐτὰς τ' αὐτῶν συμπεσεῖν ἔτυχε θανμάζοι, ὡς κατὰ μαντεῖαν καὶ  
 πρὸς γνῶσιν ἕνα καὶ τ' αὐτὸν ἀμφοτέροις σωτέναι ἀπιδῶν ἀπιδῶν.  
 ἔτω γὰρ ἔτυχε ὅ ἀπιδῶν ἀπιδῶν ἀπιδῶν ἀπιδῶν, ἀπιδῶν ποτὲ συμ-  
 βαῖν καὶ τὸν. ὅ καὶ σωτέναι τ' μηδὲν ἀπιδῶν ἐν βάθῃ ψυχῆς κεκλι-



μύρον, ὑπερεκπλήττει δὲ τὸ χρηστήριον, ὃ πολὺ κρεῖττον ἦν τῷ μὴ ἀ-  
 φραίνεσθαι συλλογισμένῳ, ὅσοις ἄλλοις θανάτῳ γέγονασιν αἵτιοι, ἐπεί-  
 στως τε ἐπὶ πολέμων οἱ δεδηλωμένοι. σκέψασθαι τε τῷ παλαιῶν τὰς ἰσο-  
 ρείας, καὶ συνιδεῖν ὡς εἶδε τὸ τῆνικαδὲ δρετῆς τι θείας ἔργον ἀπεδεί-  
 ξαντο, ὁπνίκα ἦνθ' ἡμῖν τὰ ἑλληνικά, στωικήκῃ ἢ τὰ πρὶν βοώμενα,  
 νῦν ἢ μηκέτ' ὄντα. χρηστήρια, πάσης περ νοίας καὶ παρὰ τῆς ἡζιωμένας πρὸς  
 τῷ ἐπιχωρίων, τῷ δὲ πατρώοις νόμοις τε καὶ μυστηρίοις σεβόντων τε αὐτὰ  
 καὶ θεοπροφάντων. καὶ τότε γὰρ μάλιστα τῷ μηδὲν διώσας ἀπηλέγχθη-  
 σαν ἐν ταῖς τῷ πολέμων συμφοραῖς. ἐν αἷς βοηθεῖν ἀδυνατῶντες οἱ γυμ-  
 ναῖοι θεσπιαδῶν, δι' ἀμφοβολίαν τῷ χρησμῶν ἡλώσαν σοφισμῶν  
 τὰς περ σφύρας. ὥσπερ εἴη καὶ τῷ δέοντα καί τῳ ἐπιδείξομεν, περὶ τῶν  
 τὰς ὡπας ἐπὶ εἰς τὸ κατ' ἀλλήλων πόλεμον, τὰς χρωμένους παρῶντων,  
 καὶ ὡς εἶδε περὶ παρὰ τῶν πραγμάτων τὰς ἀποκρίσεις ἐπιδύναντο, ἐπὶ ὡς  
 ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῷ χρησμῶν παίζοντες τὰς ἐρωτῶντας, ἐπὶ ὡς τὰ τῷ ἀ-  
 σαφείας σκέτω, πλὴν σφῶν ἀγνοῶν ἀπεκρύπτοντο. σκέψαι ἢ ἐπὶ αὐτῶν  
 πυθόμενοι, ὡς καὶ ἀρρώστους πολλάκις ῥῶσιν καὶ ζῶν καὶ σωτηρίαν  
 ὑποσχεόμενοι, καὶ περὶ πρὸς τῶν ὡς ἢ θεοῖ, καὶ τῷ ἐν τῇ πάντῃ ἐμ-  
 πορείας, μεγάλας τὰς μισθὰς ἐπαρξάμενοι, εἰ μὴ πλείστον οἵτινες  
 ἦσαν ἐφωράθησαν, γόητες ἄνδρες ἀλλὰ εἰ θεοὶ διελεγχθέντες, ὅτε αἰ-  
 σίας καταστροφῆς τὰς ἡπατημένους ἀλαβόσης. τι δὲ λέγειν ὡς εἶδε  
 τοῖς ἑαυτῶν συνοίκοις, τοῖς δὲ καὶ πλὴν αὐτῶν πόλιν ἀνατρέχουσιν, οἱ  
 θαυμάσιοι μάντις τὰς ἐξ αὐτῶν παρέχον ὀπτικείας, ἀλλὰ καὶ νο-  
 σῶντας ἀν' ἰδοῖς αὐτοῖς καὶ ἀναπήρας, καὶ πᾶν τῷ σῶμα λελωθῆμένους μυ-  
 εῖας; τί δὲ ποτε ἐν τῷ μῦθῳ ἐξω καὶ πορρώθεν ἐξ ἀλλοδαπῆς ἀφικ-  
 μένοις τὰς χρηστικὰς ὑπεργραφον ἐλπίδας, ὅτε ἐπὶ ἐπὶ τῷ καὶ τῷ αὐτῷ  
 συνοίκοις, οἷς δὲ ἐπὶ πάντων ἐχρῆτο, ὡς ἀν' οἰκείοις φίλοις καὶ  
 συμπολίταις, τῷ ἐκ τῷ τῷ θεῶν παρὰ τῆς ἀγαθὸν παρέχειν; ἀλλὰ ὅτι  
 τὰς μὴ ξένους, ἀγνώτας ὄντας τῆς ῥαδιουργίας, ῥᾶν ἀν' καὶ ἀ-  
 πιτήσαιεν, ὅτε ἐπὶ δὲ τοὺς σωήθεις, ὡς ἀν' τῆς τέχνης ὅτε  
 ἀπείρους, σωίσοντας δὲ ὄντας τῆς ἐπιτελουμένης παιδείας. ἔγωγε  
 δὲ τὸ πᾶν εἰς θεῖον, εἶδε ἀνθρωπίνης ἐπινοίας κρεῖττον ἦν. ὥστε  
 καὶ ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ταῖς δὲ ἀνωθεν ἐκ τῶν παμδασε-  
 λέως θεῶν κατὰ τῷ ἀσεβῶν ἐπαιωρημέναις, αὐτοῖς ἀφιερώμασι καὶ  
 ἑορταῖς



ζοάνοις , Φθορὰν ἐχάτῳ καὶ πώσεις αἰθερίας τὰς νεὼς αὐτῶν ὑπο-  
μεΐναι.

Et nonnullis intermissis.

Ἐν δὲ ἡ προαίτις τοῖς εἰρημένοις , μέγιστον ἂν εἴη καθεωρητικὸς κε-  
φάλαιον , ὡς ἤδη καὶ τὸ ἄγαν θεοφόρων , αὐτῶν ἢ τῶν μάλιστα ἱερο-  
φαντῶν , θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν πλείους ἢ μόνον πάλα ἀλ-  
λα καὶ ἐναγχα κατ' ἡμᾶς αὐτὰς , ὅτι τῇ θεοσφίᾳ ταύτῃ βοηθόν-  
τες , διὰ βασάνων αἰκίας ὅτι τῶν Ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων , πῶς πᾶ-  
σαν ἐξεφώνησαν πλείων ἀνδρῶν ἀπίταις γίνεσθαι , καὶ ζητεῖαν τετεχνα-  
σμένῳ , τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες . οἷον ἔστι πάντα τρέπον τὸ κατὰ-  
σκώης , καὶ τὰς μεθόδους τὴν κατεχνίας , ταῖς περὶ αὐτῶν ἐν ὑπο-  
μνήμασιν ἀφειθείσας φωναῖς ἐνεγράψαντο . διὸ δὴ καὶ πῶς αἰξίαν τὴν  
ὀλεθρίαν πλείους δίκλων ἐκτίσαντες , πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν , αὐτοῖς  
ἐργεῖς πῶς τὴν διληγμένων ἀποδείξιν πτωσόμενοι . ὅποιοι ἢ ἦσαν ἔτι , μὴ  
δὴ νόμιζε τὴν ἀπερρίμμένων καὶ ἀφανῶν τινας . οἱ μὲν γὰρ αὐτοῖς ἀπὸ τῆς  
θεωμασθῆς ταύτης καὶ γρηναίας φιλοσοφίας ὠρμῶντο , τῶν ἀμφὶ τὴν τρέ-  
βωνα , καὶ πῶς ἄλλῳ ὀφρῶν ἀνεσπαρέτων . οἱ ἢ ἀπὸ τῶν ἐν τέλει τῆς Ἀν-  
ποχέων ἡλίσκοντο πόλεως . οἱ δὴ μάλιστα καὶ ὅτι ταῖς κατ' ἡμῶν ὕβρε-  
σιν , ἐν τῷ κατ' ἡμᾶς διωγμῷ λαμπρυνόμενοι . ἴσμεν ἢ ἔστι φιλόσο-  
φον ὁμῶς καὶ περὶ τῶν , τὰ ὅμοια τοῖς εἰρημένοις καὶ πῶς μίλητον ὑπο-  
μεΐναι . Ταῦτα δὴ τις καὶ πλείω τῶν ἐπὶ συνάγων , εἴποι ἂν μὴ  
θεὸς εἶναι , μηδὲ μὲν δαίμονας , τὰς τῶν καὶ πόλεις χρηστηρίων αἰ-  
τίαι . πλείων ἢ ἔστι ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν γοήτων . καὶ ἡσάνγε παρ' αὐτοῖς Ἑλ-  
λησιν ὅλα διὰ φιλοσοφίας διδασκαλίας αἰρέσεις , ταύτης προῖσμε-  
ναι τὴν δόξης . ὡς οἱ ἀπὸ τῆς Ἀριστοτέλους , καὶ πάντες οἱ καθεξῆς τῆς Περι-  
πάτου , Κυνικοί τε ἔστι Ἐπικυρεῖοι , ἐς καὶ μάλιστα ἔγωγε ἐθαύμασα , ὅ-  
πως ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἦθεσι τραφέντες ἐξέλι τῶν παρρησίαν , παῖς πᾶσι  
πατρὸς θεὸς εἶναι τὰς διληγμένους παρεληφότες , ἐθ' ἕτερα ληπτὸν  
γεγόνασιν ἄλλα καὶ κράτῳ ἔστι βωμόντα χρηστήρια , καὶ τὰ πα-  
ρα πᾶσι μετὰ διακόμενα μαντεῖα , εἶδεν φέρειν ἀληθεῖς ἀπή-  
λεγξαν , ἀνωφελῆ τε ἀπεφάναντο , καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ τυγχά-  
ναι .



Huc usque Eusebius, quem latius adhuc adduxissem; sed, ne nimium in citando Lectori tædium crearem (quod ne tamen aliquando contingat metuo; at digna certè res est ut accuratius tractetur) harum rerum curiosiores ad ipsum remitto Eusebium.

Ut autem transeamus ad Scriptores hujus præteritique ævi, quique aliquid, aut ex professo aut per occasionem, de Oraculis ac Divinationibus commentati sunt; neminem inter ipsos invenio, qui non, aut omninò, aut pro parte saltem, auctorem illorum statuat diabolum. Sic enim, qui primus prodeat, Gerh. J. Vossius eruditissimus ille Vir, qui omnia, ac magno fanè cum judicio, legisse videtur, quique lib. 1. cap. 6. hæc sequentia habet: *Quibus aliud videtur, Oracula ajunt constituisse fraudibus humanis: quod etiam perspexit Demosthenes, quando (ut Minutius in Octavio ait) responso simulato Φιλιππίῳ Pythiam querebatur. Planiusque fucum detexit Lucianus in Alexandro Pseudomante: ut tot alios fraudis patriciæ pariter, ac Sacerdotalis testes præteream. Quas nec invenuste adumbravit Cælius Calcagninus suo de Oraculis libello. Dixeris quoque vel illud suspecta reddere Oracula, quod ferè ita essent ambigua, ut ad eorum intelligentiam altero esse Oraculo opus videretur. Sed non si Oracula latentium fuerint hominum imposturæ, eò non fraude etiam constiterint illudentium Dæmonum. Et his & illis suas partes tribuimus. Nec si ambigua forent, eo Dæmonica non erant; quia Dæmones ipsi, futurorum contingentium nescii, subtili quidem, sed fallaci sæpius conjecturâ niterentur. Quare & Dæmonibus verbis opus fuit obscuris ac perplexis, quo Oracula malè crederentur intellecta, si eventus non responderet. Nec satis est, si in Sacerdotum subsistatur solertia, quia multa prædicerentur ad quæ non pertingeret mens humana. Quod patebit complura cogitanti Oracula ex istis, quæ à Veteribus referuntur, & juniorum industria*



*seria bonam partem uno comprehensa corpore prodierunt.* In postremis hisce verbis respicit, ni fallor, ad Oracula illa quæ collecta ab Obsopæo, (& aliis,) sequuntur ipsius Oracula Sibyllina, in editione istorum Oraculorum, quæ Parisiis anno Domini 1599. elegantissima prodiit. Sententia autem Vossii merâ nititur hypothese. Nam quæ de multis Oraculis tali modo prædictis, ut *ad ea non pertingeret mens humana* affert, illa satis diluuntur iis quæ de ipsorum primis auctoribus differit Nicephorus Gregoras, initio loci à nobis superius adducti. Nam quomodo constat ea non post eventum fuisse conficta?

Hic mihi temperare non possum quin lepidas duas historiolas ex eodem hoc Vossio, ex addendis libro primo De Idolatria afferam; quas a narrante nobilissimo Arcissewskio, qui cum summa laude pro Hollandis in Brasilia bella gesserat, accepit.

*Poposcerat a Tapuis Arcissewskius, ut se commonerent, quando Dæmonem essent evocaturi: conditioneque eâ promissum, ut ne ille sacra eorum violari, vel turbari sineret. Tertia igitur die, cum corporibus jam curatis inciperet agmen moveri, arcessitus ab iis fuit: ac comperit eos prope viam in formam semicirculi, seu lunæ corniculatæ, confidentes cruribus divaricatis. Ex adverso itidem humi sedebat sacrificulus. Hic cæteros varia interrogabat, de variis item rogabatur: utrimque dabantur responsa. Sed qualia ista forent, quæ dicerentur, non satis cognosci quitum, vitio interpretum. . . . . Ubi sermocinandi pausam concio fecerat, consurrexit sacrificulus, & extra conspectum omnium abiit in sylvam, voceque sat sonorâ Dæmonem tertio etiam inclamavit. Eo non reddente responsum, rediit ad suos: novique inde inter eos sermones: sed quos nec interpretes caperent. Hinc sacrificulus (jussus a consensu, ut videtur) iterum petiit sylvam. Verum neque tum ad*  
*itera-*



iteratum, tertiatumque sermonem a Dæmone dabatur responsum. Reversus igitur, ut ante, ad suos.

Post tertio ingressus sylvam: ac tum demum eo inclamante, audita est e remotiori sylva vox sonora, sed gracilis & velut fistulâ emissâ. Hinc Tapuæ collegere, rem bellè habere, ac Dæmonem mox affuturum. Sacrificulo ad cætum suum reverso, verba iterum utrimque sunt commutata. Hinc denuò recessit sacrificulus. Tum varia erat acclamatio, ac sermocinatio frequens. Interim e sylva magis & magis appropinquabat gracilis vox Dæmonis, donec hic tandem consisteret proxime sacrificulum; qui eum ad Tapuarum cætum deduxit. Ac ipse quidem priorem locum occupavit; Dæmonem item ex adverso cætus juxta se considerare iussit. Hinc jam sermones varii, nunc cætu aliqua dicente, nunc sacrificulo, vel Dæmone: quorum illi vox erat, qualis solet semper; huic gracilis illa, de qua dictum. Ac nunc sacrificulus, nunc plures e cætu, jactare verba animosi ac masculi pectoris; aliquando etiam intentare minas, imò videri jam velle arma arripere adversus Dæmonem. Quid mirum? quando si immorigerus esse pergat, quandoque verberibus etiam male mulctare dicantur. Ultima interrogantis verba excipiebat inconditus quidam multitudinis sonus, longo tractu ab imo productus pectore; qui mire adstantes afficiebat Belgas. Nisi homines coram vidissent, dixissent, conclusos in cavea leones rugire, vel caurire pantheras. Dimidiam sic horam spectarat ista Arcissewskius, cum sacrificulus Dæmonem reducit in sylvam, eoque redit relicto. . . . . Et hæc quidem tum sic fuere. Quærat autem aliquis, utrum vere hunc Dæmonem fuisse credamus, quem diximus. Mihi videtur in toto hoc negotio intercurrisse fraudem, non Dæmoniacam modò, sed etiam humanam. Siquidem commodiori post tempore rogavit Arcissewskius Tapuias, cur eum finxissent Dæmonem, qui homo foret, sibi



sibi ipsi sæpius visus. Negare id continuò Tapuæ, qui vere fuisse Dæmonem pertenderunt. Sed sæpius jam ante viderat hominem Arcissewskius : illa vero vocis gracilitas erat à gramine, vel alio, quod ori indiderat. Nec quia fraus aderat humana, eò nullæ erant Dæmonis partes. Nam aliud longe ostendit, quod tam audacter responderunt de futuris nonnullis, quæ præsciri ab homine nequirent. Ut quod dicerent, munimentum venturum in fæderatorum potestatem, tribus tantum militum amissis. Sic enim contigit. Quia vero nec Dæmoniacæ est potestatis prævidere omnia, fuere in quibus eos fefellerit divinatio. Aiebant, nostros pro ponte usuros assere, atque ita fossam transituros, hoste ignaro. Sane sic decretum nostris : quod nihil mirum scisse spiritum malignum. Sed hostis excitatus præsensit : ac diutius se defendit, globis bombardarum emissis. Quo insolito fragore, tonitruum non absimili, usque adeo exterriti fuere Tapuæ, ut non redirent, nisi diluculo, capto munimento, atque ubi jam rebus omnibus compositis silentium intus esset. Post ista etiam, cum Arcissewskius petiisset flumen Monguoape, atque ibi ex navibus hostium subductis vacuas quidem incendiasset, saccaro vero onustas abducere vellet, & ad hoc Tapuiarum opera egeret, quos breviori anfractu intuitiora vellet loca remittere : plane navem ingredi recusarunt, causam hanc adferentes, quod mali aliquid portenderetur. Exitus respondit ; quia navis ea prædæ plena, cui imposita erant decem majora tormenta bellica, nec exigua copia vini Hispanici, saccari ac mercium aliarum, in exitu portus angusti illisa saxo dissiliit, cunctaque naufragio sunt absumpta. Atque ex his de cæteris etiam non difficilis conjectura. Nihil enim ullius momenti aggrediuntur, nisi Dæmone prius consulto : ubi licet, ut dixi, fraus etiam sit humana, concurrat tamen vis Dæmoniacæ ; nec sane aliud multitudo propositum habet, quam cultum unius Dæmonis.



*Cui quantum tribuat, argumento erit, quod alia contigit expeditione. Arcissewskius a sacrificulo petierat, ut ejus rogatu Dæmon, se inspectante, indusium quod manu tene-  
ret, in sublimem aëra raperet: ac promittebat, indusium id mercedis loco cessurum sacrificulo. Solum id stipulatus fuit, ut liceret sibi Dæmona accedentem ferire baculo, quem manu teneret alterâ. Placuit conditio credulæ multitudini, quæ nullo id negotio Dæmona facturum ajebat. Sed non potuit adduci Sacrificulus, ut acciperet conditionem. Unde risus exortus est ingens: quo desinente, Arcissewskius sic jocabundus affatus est Sacrificulum. At ego me majorem te artificem præstabo. Die enim crastino faxo, ut capite cornuages cervina, ejus magnitudinis, quæ non sinat te exire ex hoc conclavi. Hoc sermone ita hominem exterruit, ut postea, dilapsis aliò cæteris, cum interprete rediret, atque Arcissewskium rogaret, ut ne tantâ se afficeret contumelia.*

Videmus hîc Vossium nostrum existimare, fraudes intercurrisse Dæmoniacas. 1°. Quod divinaissent hi Tapuæ de tribus militibus, quos Arcissewskius esset amissurus. Quod sane, si modò id ita striçte dictum fuerit, responderitque sic juste eventus, casu verum evadere potuit: sicut quandoque talia prædicta casu finem sortiri possunt. Docet id nos Augustinus; qui scurras circumforaneos narrat quandoque lusu & joco prædixisse, hominem sequenti nocte a leone dilaceratum iri: quod tamen & casu verum evasit.

At quod secundò affert, minus Dæmoniacum videtur. Videre enim potuerant, asserem ab Hollandis assumptum, nec alii usui eum probabiliter cessurum; si non & ex alia causa id conjectassent. Et hîc tamen, sicut Pythonissa illa in Endor, partim quidem veritatem conjectura assecuti sunt, partim vero plane aberrarunt. Verum enimvero tertium longe minus Dæmoniacum videtur; quod & videre possent navem nimio onere gravatam, fundo vel scopulis, qui ipsis in istis regionibus versatis



tis bene cogniti esse poterant , in angustiori illo transitu , allifuram. At vellem certe eruditissimum Vossium honori suo, circa posteriorem historiolum , de indusio ac cornibus cervinis , melius consuluisse (quam tamen , incaute , firmandis cæteris attulisse videtur ; ) quod ista nimis clare ostendat , hîc Sacrificulum prætensum suum Dæmonem non potuisse consulere ; vel si ipsum consuluit , illum ad talia nihil adjumenti ipsi valuisse conferre.

Cælius Rodiginus , argumentis ab Eusebii istis , quæ superius allata sunt , non incommodè petitis (neque enim aliunde ista eum habere mihi certissimum,) lib. 2. cap. 12. Lectionum antiquarum primum eleganter satis defendit , ( exemplis præterea aliis in eam rem allatis , ) cuncta apud Oracula gesta , humana solum constituisse fraude : postea tamen ita concludit : *Ommino non absque Dæmonum participatu hæc tractabatur negotiatio , ut quidquid sensero , promam ingenuè. Nam Mercurius scribit ,* [ Supposititius nempe ille Hermes Trismegistus , cujus spuris scriptis decepti , tam multa quasi maximæ auctoritatis , suis libris Lactantius , Augustinus , atque alii veteres recentioresque inferunt , ] *ex propriis certisque rebus certo cuidam Dæmoni congruentibus compositam rite statuat confestim per Dæmonem congruum animari. Id quum Augustinus legisset , repetendum apponendumque censuit Civitatis divinæ octavo libro. Quod si quânam ratione Dæmones futura prænoscere valeant , putet quis amplius esse quærendum , respondebit Porphyrius in libro quem de Oraculis edendum putavit , Quæcunque à Dîs futura prædicentur Oracula , ea ex cælesti observatione prædici omnia.*

Quamprimum in hujus Cælii verba , quæ contra Oracula adduxit , apud Moebium qui illa affert , inciderem , gaudebam sanè , me saltem hunc scriptorem diligentem & doctum & judicio præditum ( quod tamen tum temporis majoris faciebam )



ciebam) unicum inter eos, quos mihi hætenus videre contingat, huic meæ sententiæ nactum adstipulatorem. At postquam textum ipsum, in operibus modo nominatis, inspicere contigit, atque invenire me posteriora illa huc allata verba sensi, pœne exclamare coactus fui ea quæ in philopseude suo occinit Arignoto Lucianus, Τὶ τῶτ', ἔφλω, ὦ Ἀρίγνωτε, καὶ σὺ ποιεῖς ἧδὲ, ἡ μόνη ἐλπίς τῆ ἀληθείας, καπνῶ μετὸς καὶ ἰνδάλματων; Ὁ γὰρ ἔ λόγος ἐκεῖνο, ἀνθρώποις ἡμῖν ὁ θεοποιεῖς, πέφηνας; *Quid hoc, inquam, Arignote? etiam tu talis eras, sola mihi spes veritatis, fumo plenus ac simulacris? illud ergo quod dici solet in te nobis evenit: ut thesaurum quem speravimus, carbones offenderimus.*

Sed quia minimè mihi aliorum auctoritati in hac materia innitendum duxi: nihil aliud inde mihi deperiit, quam quod neminem huc usque invenerim, qui id, quod ego verum esse ducebam, aut perspexerit, aut cordatè defendere publicè ausus fuerit. Cum tamen, uti liquido à me ostensum fuit, hinc nullum periculum Religioni nostræ Christianæ impendeat. At quorum auctoritate ductus, ab Diabolis hæc peragi statuit? Mercurii Trismegisti illius, (qui à Doctioribus jam dudum ut planè supposititius explosus fuit) ac Porphyrii istius, acerrimi Christianorum hostis; qui nulla argumenta præter ipsa Oracula affert; Cum interim ipse operose ostendat istos Dæmonas fallaces esse omninò, imò & mentiri eos sæpius, confiteatur in Oraculis, exemplis in eam rem adductis; quæ videre licet apud Eusebium lib. 6. Præpar. Evangelic. Quàm firmo igitur nitantur fundamento, qui talium virorum auctoritate, talibusque ipsorum rationibus persuasi, defendunt per malos Dæmonas Oracula fuisse inventa atque administrata.



## CAPUT III.

*Fit transitus ad descriptionem præcipuorum inter Gentiles Oraculorum ; atque inde brevi proponitur , quæ ac qualia circa illa consideranda sint ratione locorum , regionum , templorum , aliorumque quæ ibi reperta fuere. Unde primum agitur de regionibus ac locis , ubi Tempia vel antra Fatidica constructa aut adornata fuerant. Qua occasione etiam agitur de sepulchris Martyrum Christianorum ; ac qualia ibi quandoque , sub prætextu religionis ac pietatis , perpetrata fuerint ; ita ut inde Vigiliæ atque Agapæ talibus in locis prohibitæ sint. Accedit & descriptio , tum Oraculi Delphici , tum Antri Trophonii , &c.*

**D**UM igitur nihil auxilii nobis à talibus tantisque viris expectandum est : Age ! ipsi rem arduam , multis forte visam , aggrediamur : ac proprio Marte , propriam nostram opinionem defendere ac stabilire conemur.

Ut autem hæc aliquo cum ordine ac methodo tractemus : considerabimus primò , in quibus ac qualibus Regionibus constituta fuerint saltem præcipua *Ægææ*. Secundò , quomodo templa ipsa , sive Oraculorum iecta , fabrefacta aut arte aut naturâ , aut ambabus , fuerint : ac quibus qualibusque modis adornata. Tertiò , qualibus quibusque modis , diversis admodum , reddita fuerint Oracula. Quartò , per quas qualesque personas administrata fuerint. Quintò , quibus artificiis , (ambiguitatibus quoque , &c. in Responsis,) Antistites ac Prophetæ in iis usi fuerint. Sextò , quam in æstimatione apud Principes ac Magnates plurimos ista Oracula fuerint. Septimò , quibus qualibusque de causis demum Oracula hæc in totum desierint. Quibus & alia data occasione interspergam , huc , directè aut indirectè , facientia.



Quæ omnia, licet non eodem ordine, uti hîc posui illa, pertractem, mihiq[ue] libertatem dissertationibus concessam referav[erim]; non puto id Lectoribus ullo modo obfuturum.

Notandum igitur primò τῶν χρηστηρίων τὰ πλείω, iis in regionibus fuisse adornata quæ montanæ erant, quæque abundabant speluncis, cryptis ac cavernis, iisque Oraculorum septa fuisse superstructa; inter quas excellebat Bœotia: quæ, teste Plutarcho, antiquitus Oraculorum fuerat feracissima.

Ea enim montibus, fontibus, lacubus, cavernis atque antris abundabat, uti ex Strabone, Pausania aliisque Geographis patet, iisque optimam χρηστηρίοις dabat occasionem.

Quàm plurima autem fuerint antra ac speluncæ, meatusque subterranei, per totam Græciam, & Italiam atque alias Regiones Barbaras, tum ex hisce Pausaniæ verbis, tum ex aliis multis multorum testimoniis constat. Sed audiamus, quæso, primò Pausaniam, ita loquentem, de Antro Corycio, eaque occasione & de aliis:

Τῶν δὲ τῶν ἀντρῶν γινώσκων τὸ ὄνομα ἀπὸ νύμφης Κωρυκίας, ἐδήλωσα ὀλίγω τι ἔμπροσθεν. πωήλαιον δὲ ὧν εἶδον, θεὰς ἀξίον μάλιστα ἐφαίνετο εἶναι μοι. ὅσα μὲν γὰρ ὅπῃ τε αἰγιαλοῖς καὶ ἀγχιβαθεῖ τῇ θαλάσῃ, τῶν μὲν ἑδὲ δειθμόν ἄν τις ἐθέλων ἐξείροι. ὀνομαστότατα δὲ ἐν τε Ἑλλήσι καὶ ἐν γῇ τῇ Βαρβάρων ὄντι.

*Huic antro nomen inditum à Corycia Nymphâ, paulò superius docui. Omnium verò, quæ unquam viderim antrorum, quod spectetur dignissimum, hoc mihi visum est.*

*Nam in littoribus, & profundo mari vicinis partibus quam sit magnus huiusmodi cavernarum numerus, nemo, ne diligenti quidem investigatione assequi possit. Sed maximi sunt (quædam) tum in Græcia, tum in Barbarorum terris.*



Ubi tum, post aliquorum aliorum descriptionem, describit quoque Antrum hoc Corycium:

καὶ ἔστιν ὅπῃ πλεῖστον ὁδεῖσαι δι' αὐτῶ καὶ ἀνδρὶ λαμπτήρῳ. ὅτε ἑρόφῳ αὐτὰρ κείνους ἀπὸ τῆς ἐδάφους ἀνέστηκε, καὶ ὕδωρ τὸ μὲν ἀνερχόμενον ἐκ πηγῶν, πλεον δεῖ ἐπὶ ἀπὸ τῆς ὁρόφου ἐκέρχῃ, ὡς καὶ δῆλα ἐν τῇ ἐδάφῃ σαλαγμῶν τὰ ἵχνη διὰ πάντας ὅσους ἀντρες.

*Qui introierit, sine ulla face longissimè progredi possit. Ab imo solo ad superiorem partem, quæ pro tecto est, satis multum interest spatii: multi (hinc, illinc) è vivis fontibus fluitant rivi: sed humoris multò plus ex ipsâ quasi antri testudine destillat. Cernuntur verò passim in ipso solo guttarum vestigia.*

Imò & in Palæstina talia antra suppetebant Judæis contra Hadrianum Cæsarem rebellantibus; quæ ab ipsis porrò ita perficiebantur, ut ibi per longa tempora latitantes subsisterent, atque indè frequentissimas excursiones in Romanos facerent; ac cum maximo illorum damno; (uti discimus ex Dione Cassio) indè in eos, diu admodum irruerent. Sed ipsum audiamus Dionem; qui lib. 69. ita loquitur:

καὶ ὡς ἀπαξ μὲν φανερὰ ὅσα ἐπὶ λμῶν διακινδυνεύσαι πρὸς τὰς Ῥωμαίους, τὰ δὲ χάρας ὁπικαίρα κατελάμβανον, καὶ ὑπονόμοις ἐτείχεσιν ἐκράτουν· τὸ ὅπως ἀναφυγὰς τε ὅπῃ βιαδῶσιν ἔχωσι, καὶ παρ' ἀλλήλους ὑπὸ γῆν διαφραιτῶντες λαιψάνωσι, διαλιπεράντες ἀνω πὰς ὑπογείας, ὁδὸς, ἵνα ἐν ἀνέμον ἐφύγῃ εἰσδέχοιντο. Utque aperto prælio non audebant cum Romanis periclitari, ita capta loca suæ regionis opportuna cuniculis muniebant, & mænibus, ut ad ea si vis urgeret perfugerent; utque ad se mutuò sub terram transeuntes laterent, vias subterraneas desuper perforarunt, quo ventum lumenque perciperent.

Talibus antris igitur abundabant & Asia & Græcia & Italia



lia \* multæque aliæ regiones : quæ uti sæpius à natura erant, ita & plurima erant aut in totum manu atque arte excavata, aut partim à natura , partim ab hominibus adornata. Atque hujus generis erant illa cœmeteria, ad quæ Christiani temporibus persecutionum confugiebant, ac clam Ethnicis persecutoribus suas martyres condebant ; suasque Synaxeis , orationes, stationes , quandoque & Synodos , omnesque sacros conventus cæteros celebrabant : uti liquet ex Eusebii lib. 7. cap. 11. & 12. ubi ea adire vetantur Christiani : & lib. 9. cap. 2. ubi iterum ad illa ipsis datur accessus. Quæ qualia fuerint ( licet id non huc ita propriè spectet ) operæ pretium est audire ex Hieronymo , ista hunc in modum describente : *Dum essem Romæ puer & studiis liberalibus erudirer , solebam, cum cæteris ejusdem ætatis ac propositi, diebus Dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire , crebroque cryptas ingredi , quæ in terrarum profundo defossæ , ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulcorum, & ita obscura sunt omnia , ut propemodum illud Propheticum impleatur : descendunt in infernum viventes ; & raro desuper lumen admissum horrorem temperat tenebrarum : ut non tam fenestram , quam foramen demissi luminis putes ; rursusque pedetentim acceditur, & cavâ nocte circumdatis , illud Virgilianum proponitur ,*

*Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.*

Huic autem Hieronymo addamus Prudentium, qui in hymno XI. Peri Stephanon, de Hippolyti sepulchro ita canit.

*Haud procul [Româ] extremo culta ad pomeria vallo  
Mersa latebrosis crypta latet foveis.*

*Hujus in occultum gradibus via prona reflexis  
Ire per anfractus luce latente docet.*

Pri-

\* De urbe Præneste undique cuniculis perforatâ, quorum alii aquæ ducendæ, alii clandestinis exitibus inserviebant, vide Strab. lib. 5.



*Primas namque fores summo tenus intrat hiatu,  
Illustratque dies limina vestibuli.*

*Inde ubi progressu facili nigrescere visa est*

*Nox obscura loci per specus ambiguum,*

*Occurrunt cæsis immensa foramina tectis,*

*Quæ jaciunt claros antra super radios.*

*Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus*

*Arcta sub umbrosis atria porticibus :*

*Attamen excisi subter cava viscera montis*

*Crebra terebrato fornice lux penetrat,*

*Sic datur absentis per subterranea solis*

*Cernere fulgorem luminibusque frui.*

*Talibus Hippolyti corpus mandatur OPERTIS,*

*Propter ubi apposita est ARA dicata Deo,*

*ILLA SACRAMENTI DONATRIX MENSA EADEM-  
QUE*

*CUSTOS FIDA SUI MARTYRIS opposita,*

*Servat ad æterni spem judicis ossa sepulchro*

*Pascit item sanctis Tibricolas apibus.*

*Mira loci pietas, & prompta precantibus ara,*

*Spes hominum placidâ prosperitate juvat,*

*Hic corruptelis, animique & corporis æger*

*Oravi quoties stratus, opem merui.*

*Quod lætor reditu, quod te veneranda sacerdos*

*Complecti licitum est, scribo quod hæc eadem,*

*Hippolyto scio me debere, Deus cui Christus*

*Posse dedit, quod quis postulet annuere.*

*Ipsa illas animæ exuvias, quæ continet intus*

*Ædicula, argento fulgurat ex solido.*

*Præfixit tabulas dives manus æquore lævi*

*Candentes, recavum quale nitet speculum.*

*Nec Paris contenta aditus obducere saxi,*

*Addidit ornando clara talenta operi.*

H

Ma-



*Mane salutatum concurritur, omnis adorat  
Pubes, eunt redeunt solis adusque obitum.  
Conglobat in cuneum Latios simul & peregrinos  
Permistum populos, religionis amor.*

OSCU LA PERSPICUO FIGUNT IMPRESSA ME-  
TALLO

BALSAMA DIFFUNDUNT, fletibus ora rigant.  
*Jam cum se renovat decursis mensibus annus  
NATALEMQUE DIEM PASSIO FESTA RE-  
FERT:*

*Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,  
Quæve celebrando vota coïre Deo!  
Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites,  
Unà & Patricios ambitione pari.  
Confundit plebeia phalanx umbonibus æquis  
Discrimen Procerum, præcipitante fide.  
Nec minus Albanis acies se candida portis  
Explicat, & longis ducitur ordinibus.  
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum,  
Indigena & Picens, plebs & Etrusca venit.  
Concurrit Samnitis atrox habitator, & altæ  
Campanus Capuæ, jamque Nolanus adest.  
Quisque sua lætus cum conjuge, dulcibus & cum  
Pignoribus, rapidum carpere gestit iter.  
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi  
Hæret & in magnis densa cohors spatiis.  
Angustum tantis illud specus esse catervis  
Haud dubium est, amplâ fauce licet pateat.*

Si quidem in hac mea Dissertatione mihi non tam de Oracu-  
lis eorumque apparatu per Antistites instituto, quam de An-  
tiquitatibus Ecclesiasticis sermo esset: latissimus sese hic ape-  
raret campus de memoriis Martyrum, Orationibus ac preci-  
bus



bus ad ipsorum sepulchra factis, de Aris ipsorum corporibus superstructis, adeoque de mensis Eucharistiæ communicandæ destinatis, sepulchrorum visitationibus, festisque ad ea celebratis, Sanctorum intercessionibus, *Unctionibus ipsorum sepulchris adhibitis* (ex Ethnicismo, præter alia etiam hinc memorata, Originem trahentibus,) aliisque pluribus tractandi. Sed eam rem nunc non agimus. Non possum tamen non, in transitu notare, quam etiam ista ætate, imò & antè eam diu, *ruere ac retro sublapsa referri* cœperit simplicitas ac modestia illa primitivæ Ecclesiæ, quæ sub Imperatoribus hujus persecutoribus tam diu satis firmiter steterat. Talia enim festa non æquè piè ac modestè celebrabantur, jam per majorem indies libertatem refrigerante pietate ac temperantia: cum sub pio prætextu in pervigiliis, tam Paschatis, quam aliorum festorum, ea committerentur in illis cœmeteriis, quibus meliores Christiani communicare volebant; ac per quæ nocturna illa sacra Ethnorum ipsis Ethnicis melioribus invisa atque exosa, atque à patribus Christianis tam vehementer ac pro meritis exagitata; pro parte inter Christianos revixisse videbantur: dum lasciviori juventuti, cui *nox & amor vinumque nihil moderabile suadent*, sed quæ in prava pronos animos magis incitant, per obscuros ac tenebrosos recessus, quibus antra illa abundabant (uti tam ex aliis, quam ex Bossii præsertim Romæ subterranea, & ichnographiis per ipsum in ea exhibitis videre licet) commodissimæ occasiones flagitiis perpetrandis præberentur. Talia quidem obscurius indicat Augustinus lib. 8. cap. ultimo de Civitate Dei; dum Ethnorum sacra redarguit: *Quæcunque igitur adhibentur religiosorum obsequia IN MARTYRUM LOCIS, adornamenta sunt memoriarum, non sacra sunt vel sacrificia tanquam Deorum. Quicunque etiam EPULAS SUAS EO DEFERUNT, quod (NB.) QUIDEM A CHRISTIANIS MELIORIBUS NON FIT, & in plerisque terrarum nulla talis*



est consuetudo ; tamen quicumque faciunt , quas cum appo-  
suerint , orant & auferunt ut vescantur ; vel ex eis etiam  
indigentibus largiantur , sanctificari eas volunt per merita  
Martyrum , &c. Sed apertius Hieronymus ; qui in acer-  
ba illa invektivâ contra Vigilantium , qui nullas tales vigilias  
nocturnas præter pervigilium Paschatis admittebat , sequentia  
hæc fatetur : *Error autem & culpa juvenum vilissimarum-  
que mulierum , qui per noctem sæpe deprehenditur , non est  
religiosis hominibus imputandus. Quia & in Vigiliis Pa-  
schæ tale quid fieri plerumque convincitur : & tamen pau-  
corum culpa non præjudicat religioni , qui & absque vigiliis  
possunt errare , vel in suis vel in alienis domibus. Et pau-  
cis interjectis : Non vigilemus itaque diebus Paschæ , ne ex-  
spectata diu adulterorum desideria compleantur , ne occasio-  
nem peccandi uxor inveniat , ne maritali non possit recludi  
clave. Egregium certè Vigiliarum talium defensores ! At quid ,  
si adhuc exstarent contra hujusmodi Vigiliis , ipsius Vigilan-  
tii (in quem Tragicè admodum declamat noster Hieronymus)  
querelæ.*

Videremus , ut puto , minimè injustâ de causâ , etiam cir-  
ca id tempus plerisque in locis , penitus fuisse sublata noctur-  
na hæc sacra , ob ebrietates , cæterasque consecutas lascivias :  
quod non dissimulat ipse Augustinus in Epistola sua 64. *Com-  
messationes enim & ebrietates ita concessæ & licitæ putan-  
tur , ut in honorem etiam beatissimorum Martyrum non so-  
lum per dies solennes , (quod ipsum quis non lugendum vi-  
deat , qui hæc non carnis oculis inspicit) sed etiam quotidie  
celebrentur. Quæ fæditas si tantum flagitiosa & non etiam  
sacrilega esset , quibuscunque tolerantiae viribus sustentan-  
dam putaremus. Quanquam ubi est illud , quod cum multa  
vitia enumerasset idem Apostolus , inter quæ posuit ebrio-  
sos , ita conclusit , ut diceret , cum talibus nec panem ede-  
re. Sed feramus hæc in luxu & labe domestica , & eorum*  
con-



conviviorum quæ privatis parietibus continentur, accipiamusque cum eis corpus Christi cum quibus panem edere prohibemur: Saltem (NB.) de Sanctorum corporum sepulchris; saltem de locis sacrorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim non audet vetare privatim, quod cum frequentatur in sanctis locis, honor Martyrum nominatur? Hæc si prima Africa tentaret auferre à cæteris terris, imitatione digna esse deberet. Cum verò & per Italiæ maximam partem, & in aliis omnibus aut propè omnibus transmarinis ecclesiis, partim quia nunquam facta sunt, partim quia vel orta vel inveterata, Sanctorum & vere debite futura cogitantium Episcoporum diligentia & animadversione extincta atque deleta sint, dubitamus quomodo possumus tantam morum labem, vel proposito tam lato exemplo emendare?

Cum igitur (ut redeamus denique unde divertimus) ubique terrarum, tantus numerus esset antrorum ac cavernarum, aut natura aut arte factorum; commodissimè perspicere possumus, quam maximas occasiones habuerint hujusmodi impostores, eorum adminiculo sua Oracula adornandi aut adjuvandi.

Hinc enim accedit, quod in talibus locis ferè semper, (rarò enim alibi) *ἄγῆθρα* fuerint constituta. Quorum aliqua hîc descripsisse non abs re fuerit. De celeberrimò igitur Templo illo Delphico ita Justinus lib. 24. cap. 6. *Templum autem Apollinis Delphis positum est in monte Parnasso, in rupe undique impendente: ibi civitatem frequentia hominum facit: qui ad affirmationem Majestatis, undique concurrentes in eo saxo consedere. Atque ita Templum & civitatem non muri, sed præcipitia; nec manu facta, sed naturalia præsidia defendunt: prorsus ut incertum sit, utrum munimentum loci, an Majestas Dei hîc admirationem habeat. Media saxi rupes in formam theatri recessit. Quamobrem & homi-*



num clamor, & si quando accedit tubarum sonus, personantibus & respondientibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, resonare solet. In hoc rupis anfractu, media ferme montis altitudine planicies exigua est; atque in ea profundum terræ foramen, quod in Oracula patet. Ex quo frigidus spiritus, vi quadam velut vento in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletasque Deo, Responsa consulentibus dare cogit. Cum hoc Justino conveniunt Strabo, Pausanias, atque Heliodorus. Quibus accedat Jacobus Spon Medicus Lugdunensis, qui locum ipsum, ac circumjacentia, satis diligenter perlustravit: ad eoque ita de situ Templi Delphici in Itinerario suo, Tomo 2. pag. 45. *La description de Delphes que nous donne Pausanias nous paroît obscure sur ce point le plus important. [La situation] Il semble à lire Justin, que la ville & le Temple de Delphes fissent au dessus d'une croupe du Parnasse; mais & la ville & le Temple n'étoient proprement qu'à moitié chemin de ce deux croupes qui paroissent au dessus, & le tout étoit bâti sur le panchant de la Montagne en un endroit où il y avoit un peu de terre-plain, ce qui en rendoit l'accès assez difficile.*

De Antro Trophonii in Lebadia ita Philostratus, libro 8. vitæ Apollonii: τὸ δ' ἐν Λεβαδείᾳ ἱεῖον ἀνάκειται μὴ Τροφώνιῳ τῷ Ἀπόλλωνι, ἐσβατὸν μόναις τοῖς ὑπὲρ χεισμῶν φοιτῶσιν. ὁρατὴ δ' οὐκ ἐν τῷ ἱερῷ, μικρὸν δ' ἄνω ἔξ ἱερῆ ἐν γηλόφῳ. ἑυγκλείσσι δ' αὐτὸ σιδήρεοι ὀβελίσκοι, κύκλῳ περιβάλλοντες. ἢ ἢ καθ' οὗ οἷα ἱζήσονται ἐπιστάσιος, λυκῇ δ' ἐοῖσι ἐσκαλμῶρι πέμποντα, μελιτῆρας ἐπάγοντες ἐν ταῖν χερσίν, μελίγμματα ἐρπετῶν, ἃ τοῖς καλῆσιν ἐγχερίδι. ἀναδίδεσι ἢ ἢ γῆ τὰς μὴ δ' πόρῳ, τὰς δὲ πόρῳ τῶ. Καὶ γὰρ ὑπὲρ Λοκρῆς ἀναπέμποντα, καὶ ὑπὲρ Φωκίας. οἱ δὲ πλεῖστοι περὶ τὰ Βοιωτῶν ὄρεα. Lebadia autem angustiae Trophonio Apollinis filio sacratae sunt, ad quos iis solum, qui Oracula petunt, aditus patet. Posita autem est illius statua, non in tem-



templo sed in tumulo, qui paulum Templo supereminet: quem ferrei obelisci undique claudunt: descensus autem ad eo angustus est, ut non aliter quam sedendo, ingredi quis possit. Demittuntur autem eò qui intrare volunt albis vestibus induti, & mellitas placentas manibus portantes, quibus reptilia demulceant, qui intrantibus obviam serpunt. Emittit autem terra hos quidem non longè, illos verò longissimè. Quidam & ultra Locros Phocensesque emittuntur: at plerique ad Bæoticorum fines. Ex hac verò versione quæ Morellii est, necesse est ut potius Lector confundatur, quàm rectè discat constructionem istius Oraculi.

Ubinam enim statuæ alicujus mentionem facit Philostratus, qui de Antri istius osculo locutus, ait, *positum est illud non in Templo, &c. cingunt autem seu claudunt illud undique ferrei obelisci.* Quis talem non miretur versionem in tanto viro hujusque linguæ peritissimo? At historia illa quæ statim sequitur, apud Philostratum, ipsum hujus erroris monuisse debebat.

Mirarer & ego talia admodum, nisi similia, imò longè absurdiora, in illa versione mihi occurrissent. Exemplum hujus rei sint ea quæ habet Philostratus, lib. 8. cap. 4. Ἀπειπόντες ἐν ἐκάθεν εἰς τὸ νυμφαῖον, ἐν ᾧ ὁ πῖττος. λαλῶν δὲ ἑξ ἑσὶ λίθου, ζυνέχων πηγῇ ὕδατος, ὅθ' ὑπερβάλλουσιν ἡ σομῆς, ὅτ' εἴ τις ἀπαιλοῖν, ὑποδιδῶσιν. Quæ ita vertit dictus Morellius. *Ambulando autem utrique jam defessi in Templo Nympharum confederunt, UBI QUONDAM VATICINIA QUÆDAM RESPONDERI SOLITA FUERANT.* Est autem Templum albo lapide constructum, & in eo fons est aquæ nunquam summa labra fontis excedentis, nec cursus quantâcunque aquâ exhaustâ decrescentis.

Dic, quæso, mi Lector, qui callens es paululum modò Græcæ linguæ, ubinam in ipso textu, compareant illa *Vaticinia* ibi quondam responderi solita, atque ubinam illud *Templum*



*plum albo lapide constructum?* De labro quidem invenio ex albo lapide constructo, fontem illum, quem describit porro, continente. Sed mihi saltem tale Templum, nec tales vaticinationes se heic non produnt. Ubinam fuerint, quum hæc verteret Morellius, ipsius aut corporis aut mentis oculi, divinare equidem non valeam, nec multi refert. Sed considera interim, Lector, quàm tutò quis credere possit hujusmodi versionibus, qui aut ipse linguam Auctoris non intelligit; aut cui, dum Græcus textus non ad manum est, necesse sit uti versione! talibus, etiam apud alios se prodentibus, edoctus, nulli versioni, cujuscunque viri demum sit, in materia alicujus ponderis fidere audeo; aut allegare eam, si non antea ipsam cum linguâ ex qua adornata fuit contulerim: quod hinc inde facilè alicui, licet linguarum aliàs peritissimo, dum mens alio intenta est, tale quid accidere possit. Quod tamen quandoque condonandum est. An autem hæc Morellio condonanda sint, de eo sit judicium penes Lectorem.

Melius certè vertit sequentia ex eodem Philostrato: qui in Heroïcis, atque ibi in Philoclete, de Orphei in Lesbo Oraculo ita loquitur: Λέσβος δὲ ὀλίγον ἀπὸ χέρσης ἔχει ἰλίχθιδος, ἔστι δὲ εἰς τὸ ἐκείνῳ μαντεῖον τὰς Ἑλλήνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ Ὀρφείως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μὲν τῆς γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον καταχθῆσθαι, ῥῆγμα δὲ Λέσβος ὤκησε. καὶ ἐν τῇ κοιτῇ γῆ ἐρησμοῦ δέ. *Lesbo autem haud procul ab Illo distante, ad Oraculum illic existens miserunt. Dabat autem responsa ex Orptheo; caput enim post mulierum facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, & in cavâ humo vaticinabatur.*

Sed revertamur ad Antrum illud Trophonii de quo nobis sermo erat. Accuratus illud descripsit Pausanias (qui ipse in illud, ut Oraculum consuleret, descendit) in Bœoticis suis: Ἔστι δὲ τὸ μαντεῖον ὑπὲρ τῆς ἀλσὸς ὅππῃ ἔστι ὄρεος. κρητὶς μὲν ἐν κύκλῳ περικύβληται λίθος λευκός, περὶ δὲ τῆς κρητὶδος καὶ ἀλσὸς πλὴν ἐλαχίστω ἐστίν. ὑψὺ δὲ ἀποδέσσει δύο εἶναι πήχους. ἐφεσθήκα-



σι δὲ ὅπῃ τῇ κρηπίδι ὀβελοὶ καὶ αὐτοὶ χαλκοί, ἔαί συνέχονται σφαῖς ζῶναι. Διὰ δὲ αὐτῶν ἵδραι πεπίονται. Τῶ περιόλῳ δὲ ἐνθὺς χάσμα γῆς ἐστὶν ὅκ αὐτόματον, ἀλλὰ σὺν τέχνῃ καὶ ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ ἀκρεβέστετον ὠκεδομημένον. Ἔ δὲ οἰκεδομήματ' ἔστι τὸ χῆμα εἰκασται κρεβάνω. Τὸ δὲ εὖρ' ἢ διὰ μέτρον αὐτῶ τέσσαρας παρέχοιτο ἂν ὡς εἰκάσαι πήχεις. βάθος δὲ ἔστι οἰκεδομήματ', ὅκ ἂν ἔδε τῶτο εἰκάροι πρὸς ἑς πλεόν ὀκτὼ καθήκεαν πήχων. κατὰ βάσις δὲ ὅκ ἐστὶ πεπονημένη σφίσις ἐς τὸ ἔδαφος. Ἐπειδὴν δὲ ἀνὴρ ἔρχεται πρὸς τὸ Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κομίζουσι γενῶν καὶ ἐλαφράν. κατὰ βάσις δὲ ἐστὶν ὁπῇ μετὰ τὸ ἔδαφος καὶ ἔστι οἰκεδομήματ', σπιθαμῶν τὸ εὖρ' δύο, τὸ δὲ ὕψος φαίνεται εἶναι σπιθαμῆς. ὁ δὲ κατιὼν κατὰ κλίνας αὐτὸν εἰς τὸ ἔδαφος, ἔχων μάζας μεμαγμένης μέλιτι περιβάλλει τὸ εἰς πρὸς ὅπως τὰς πόδας, καὶ αὐτὸς ὀπιχωρεῖ, τὰ γόνατα οἱ δὲ ὅπως ἐντὸς γνέουσι περιτυμμένον. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα αὐτίκα ἐφελκύεται καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμναι, ὥσπερ ποταμῶν ὁ μέγιστος καὶ ὀκύτερος σιωδέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειεν ἀνδρῶπον.

*Est verò Oraculum supra lucum in monte, crepido in orbem candido saxo circumducta. Crepidinis ambitus est instar areæ minimæ, altitudine minori quam cubitum duum. Erecti sunt super crepidine obelisci, tam ipsi, quam Zonæ quibus continentur, ænei. Inter eos media sunt ostia. Intra ambitum specus est non natura, sed arte & certo proportionis modulo quam solertissime excisus. Ejus subterraneæ cellulæ formula furno persimilis: cujus latitudo dimensa per rectam lineam (ab imo ambitu ad summum) cubita æquarit plus minus quatuor. In altum subsidit hiatus haud amplius octo fere cubitum. Nulli verò gradus constructi sunt, qui ingressos ad imum solum demittant. Sed ad Trophonium descensuri scalas admovent, angustas æque atque habiles. Ubi descensum fuerit, medium inter solum & antri testudinem, cavernula est latitudine duarum spithamarum. Altitudo verò unius esse spithamæ videbatur. Qui eo penetra-*



netrarit, humi procumbens, melle subactas offas tenens, pedes prius in cavernulam illam immittit. Mox toto ipse cum corpore sequens, genua in cavernam inferere nititur. Ibi statim reliquum corpus, veluti attractum genua sequitur, non aliter ac si maximus & velocissimus amnis vorticibus correptum hominem ex oculis subducatur.

Sic Antris ac cavernis superstructa erant Oraculum Serapidis apud Alexandriam, Apollinis Clarii ad Colophonem, teste Tacito, quem inferius adducam. Sic & Saturni in urbe Alexandrinâ, & Fortunæ Prænestinæ prope Romam, & Sibyllæ Cumanæ, & alia plura in regionibus aliis. Hisce addi possent ea quæ Strabo de Cimмериis eorumque Oraculo narrat, libro 5. Geographiæ suæ, ni plurima ex istis ipse fabulose crederet conficta: uti & illa, quæ de Antro Cumanæ Sibyllæ, & aliis huic non dissimilibus, circa Bajas, Puteolosque & loca hisce vicina, habet in Itinerario suo Dominus Villamontanus (vel ut Gallicè appellatur *Le Sr. de Villamont.*) Nisi ista, quæ à me modo adducta sunt, satis superque sufficere existimarem.

Ubi autem deerant talia subsidia, non deerant, quæ defectum horum sat commode supplere poterant; adyta scilicet, quæ, ratione structuræ suæ, Antri quædam species erant intra Tempia Fatidica. Hinc Hesychius ἀδυτον. ἀνήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ. Eodem modo & Suidas. Cæsar quoque libro 3. de bello civili: *Pergamo in occultis ac remotis Templi, quo præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci adyta appellant, tympana sonuerunt.* Qui Cæsar hîc commodè vocem illam Græcam, causamque cur adyta talia loca appellarentur explicat; inde nempe quod nemini præter sacerdotes ad illa aditus sive accessus pateret.

Addamus & hisce Lucanum, dignissimum ut hîc etiam audiatur. Ita verò ille canit, Pharsalicor. lib. 5. de Pythiâ:





*Ruina Templi Herculis Tiburtini.*







— *Illā pavens adyti penetrale remoti  
Fatidicum, primā templorum in parte resistit.*

Ac paulò inferiùs :

— *Sentit tripodas cessare, furensque  
Appius : & nobis meritas dabis impia pœnas  
Et superis, quos fugis, ait, NISI MERGERIS AN-*  
TRIS,

*Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu  
Desinis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo  
Confugit ad Tripodas, VASTISQUE ABDUCTA CA-*  
VERNIS

*Hæsit, & insueto concepit pectore numen, &c.*

Atque iterum paulò inferiùs:

— *Tunc mæstus VASTIS ululatus IN ANTRIS  
Extremæque sonant domitâ jam virgine voces.*

Ac paulò pòst.

———— *tunc pectore Vatis  
Impactæ cessere fores, expulsaque templis  
Prosiluit.* ————

Quod autem illa obscura admodum essent, hinc *Operta* quoque vocabantur apud hunc ipsum Lucanum, Ciceronem, alios.

Nullos igitur consultores ad illa admittebant, nisi qui Reges aut Principes, atque harum fraudum conscii essent. Quique ita & sibi & ipsis Oraculis majorem auctoritatem conciliare volebant ac valebant. Sic Alexander Magnus, ut Strabo lib. 17. ex Callisthene notat, solus ad illa introiit. Verba sunt: *μόνω γὰρ [δὲ] τῶ βασιλεῖ τὸν ἱερεῖα ὀπιτρεύσαι παρελθεῖν εἰς τὸ νεῶν μὲν τὸ σωήθης εὐλογῆς, τὰς δὲ ἄλλας μετενδύνααι πῶ ἐοδῆται, ἐξωθέν*



πὶ τῇ θειομανείᾳ ἀκροάσασθαι πάντας πάλιν Ἀλεξάνδρῃς, τῶτον δὲ ἐνδοθεὶν εἶναι.

*Soli scilicet Regi à Sacerdote concessum ut in Templum ingrederetur habitu consueto : cæteros vestem mutare jussos, & foris omnes Oraculum audivisse, dempto Alexandro, qui ingressus intus fuerit. Sed totam ipsius ad Ammonis Comœdiam inferius adhuc tractabo.*

De Vespasiano habemus exemplum apud Tacitum, lib. 4. Historiarum : *Altior in Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, [Serapidis scilicet apud Alexandriam,] ut super rebus Imperii consuleret. ARCERI TEMPLO CUNCTOS JUBET, atque ingressus intentusque numini, &c.*

Atqui, ut idem Tacitus loquitur, lib. 2. Histor. *Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum : quod quomodo contigerit, ibi legere operæ pretium.*

Verum ista diu satis ante hanc jam memoratam Alexandriæ consultationem acciderant : Imò & hæc sequentia istis cœptis adhuc priora ; ea nempe quæ de Vitellio noster Tacitus tradit : *Vix credibile memoratu est, quantum superbæ socordięque Vitellio adoleverit, postquam speculatores Syriam fudeaque adaçtum in verba ejus Orientem nuntiavere. NAM ET SI VAGIS ADHUC ET INCERTIS AUCTORIBUS, ERAT TAMEN IN ORE FAMAQUE VESPASIANUS, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur.*

Quin & priusquam hæc contingerent, consuluerat ipse Oraculum Carmeli Dei, ubi Basilides sacerdos omnibus cœptis ejus, (dubiis ambiguisque licet verbis ; procul dubio non ignarus quo, qui consulebat Oraculum, Vespasianus collimaret,) omnia fausta promiserat. Quibus narratis, idem Tacitus addit : *Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat. Nec quicquam magis in ore vulgi : crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.*

Quum



Quum igitur jam non amplius contra Vitellium in armis esset ipse Vespasianus, sed illo interfecto, imperium teneret, Muciano ac Domitiano dominantibus in urbe imperii capite, non mirum, cuiquam videri debet, ipsum sic solum in adyta admissum, ac fingenti ei de se suisque quæcunque placerent, facillime fidem fuisse adhibitam: saltem illos quorum intererat ita simulasse: ut fecerant quidem de Alexandro nationes Barbaræ; dum interim ipsi Macedones indignanter admodum talia ferrent.

Simile ferè exemplum habemus in Tito hujus Vespasiani filio. Qui, dum bellum idem civile jam simul cum Patre agitare animo, Paphiæ Veneris Oraculum consuluerat. Historiam ipsam jam adduco in sequenti Dissertatione, quapropter pauca solum ex illâ hîc apponam: *Sostratus, Sacerdotis id nomen, ubi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam vidit, pauca in præsens, & solita respondens, PETITO SECRETO futura aperit. Titus aucto animo ad patrem pervectus, suspensis Provinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum [fiducia] accessit.*

Hæc quippe atque hisce similia multum poterant apud stultum vulgus, quod totum ferè à divinationibus & Oraculis pendebat: atque adeo talis fama ac rumor de ipsis dispersus, præsertim in motuum horum initiis, ipsis maximè conducebant; imprimis jam veteribus Ducibus ac claris militia, subnixisque auxilio ac potentia Legionum atque auxiliarium; & in turbido tali statu Reipublicæ.

De aliis consultoribus nullum exstat exemplum: neque è re hoc fuisset Antistitum. Periculum enim sic fuisset, ne detegerentur ipsorum mysteria artesque fallendis consultoribus adornatæ.

Sed ut propius accedamus, ac detegamus artes ac præstigias horum sacerdotum, sive potius impostorum; Consideremus,



remus, quæso, præcipua, atque ab antiquis sæculis inter Ethnicos celeberrima, *Ληστήρια*.

De Delphico igitur, ut inde initium capiam, ita loquitur Strabo: *Φασὶ δ' εἶναι τὸ μαντεῖον, ἀντρον κοῖλον καὶ βάθυσ, ὃ μάλα ἄρυστον· ἀναφέρεσθαι δ' ἐξ αὐτῶ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκαθεῖν δ' ὃ ἔσμις τρίποδα ὑψηλόν, ἐφ' ὃν πλὴν Πυθίαν ἀναβαίνουσιν, δεχομένη τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἑμμελῆ τε καὶ ἀμετρεῖ· ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιήσας πινὰς ὑπεργύντας τὰ ἱερά.*

*Oraculum ipsum ajunt esse cavam profundè specum, aditu non admodum lato: ex ea spiritum efferrī furoris divini efficacem: supra orificium Tripodem situm sublimem, quo conscenso Pythia, ubi spiritum exceperit, carmine, solutaque oratione, sortes ab ea pronunciari. Porro Poëtas quosdam esse fani ministros, qui prosâ oratione edita in versus numerosque redigant.*

#### C A P U T IV.

*De origine, & Auctōribus Oraculi Delphici; prout de istis Mythologi ac Poëtæ, eosque secuti, loquuntur (cum primæ originis nulla certa indicia habeamus:) ex quibus patet, quam male inter se concordent. Quod & ex illis liquet, quæ de Pythone, sive dracone sive viro, fabulantur: quam quoque male iste Pytho à Ἰνδῷ Hebræorum derivetur; ac quam plane non cum hisce Typhon ac Tytyon conveniant. Qua occasione & de Parnassi ex Hebræorum lingua, absurda originatione, paucis contra Dickinsonium & Huëttium, aliosque, disseritur.*

**U**T interim aliquid dicam de origine hujus Delphici Oraculi; quam omnino obscura, incerta, imò plane incognita,



cognita , ac fabulis Poëtarum & Mythologorum involuta illa sit , ex unico constare queat Pausania : qui si unus instar omnium huc adducatur , id certè æquo lectori sufficere posset : Is igitur , in Phocicis , seu libro 10. ita loquitur :

Λέγεται ὅτι πολλὰ μὲν ἔστι Δελφοῖς ἐς αὐτὰς τὰς Δελφούς , πλείω ὅτι ἐπὶ ἐς τὸ Ἀπόλλωνος ἑοικέναι. Φασὶ γὰρ δὴ τὰ δὲ χαώτατα Γῆς εἶναι τὸ θεσημεῖον , καὶ Δάφνην ἐπὶ αὐτῇ πετάχθαι πτόματιν ὑπὸ τῇ Γῆς : εἶναι δὲ αὐτὴν τὴν περὶ τὸ ὄρεον νυμφαῖον. ἔστι δὲ ἐν Ἑλλησι πῖσις , ὄνομα μὲν τοῖς ἔπεσιν ἔστιν Εὐμολπία , Μυσαίω δὲ τῷ Ἀντιόχῳ πατρὶσι πατρὶσι τὰ ἔπη. Πεποιημένον δὲ ἔστιν ἐν τούτοις , Ποσειδῶνος ἐν κοινῇ καὶ Γῆς εἶναι τὸ μαντεῖον καὶ τὴν μὲν θεῶν αὐτὴν , Ποσειδῶνι δὲ ὑπερέτην ἐς τὰ μαντεύματα εἶναι Πύρκωνα. καὶ ἔτι τὰ ἔπη.

Αὐτὰ δὲ χθονίης σφῶν δὴ πινυτὴν φάτε μῦθον ,  
Σὺν δὲ τε Πύρκων ἀμφίπολτον κλυτὰς Ἑννοσίγαια.

Χρὲν δὲ ὑπερον ὅσον ὀλίγη μετ' ἣν δοθῆναι Θέμιδι ὑπὸ αὐτῆς λέγεσιν , Ἀπόλλωνα δὲ πατρὶς Θέμιδι λαβεῖν δωρεάν. Ποσειδῶνι δὲ αὐτὴν ἑοικέναι Καλαύρειαν ἀντιόχῳ φασὶ αὐτὸν τὴν περὶ Τροίαν. Ἦκεται δὲ καὶ ὡς ἄνδρες ποιμαίνοντες ὀπιτύχοιεν τῷ μαντεῖω , ἔνθεοι τε ἐγένοντο ὑπὸ τῇ αἵματι , ἔμαρτύρουντο ἐκ τῇ Ἀπόλλωνος. Μεγίστη δὲ καὶ παλαιὰ πλείων ἐς φημονόην δόξα ἔστιν , ὡς πτόματις γένοιτο ἡ φημονόη τῇ πρώτῃ , ἔπειτα τὸ ἐξάμετρον ἦσε. Βοιωτὸν δὲ ὀπιχωρία γυνὴ ποιήσασα ὕμνον Δελφοῖς , ἔφη κατασκύδασθαι τὸ μαντεῖον τῷ θεῷ τὰς ἀφικόμενας ἐξ ὑπερβορέων τὰς τε ἄλλας καὶ ὠλήνας τούτων δὲ καὶ μαντεύσασθαι πρῶτον , καὶ αὖτις πρῶτον τὸ ἐξάμετρον. πεποίηκε δὲ ἡ Βοιωτὸν τριάδε.

Εἴτα τῇ εὐμνητον θεσημεῖον ἐκτελέσαντο

Παῖδες ὑπερβορέων Παλασὸς καὶ διὸς Ἀγχιόης.

Ἐπερὶ μῦθον δὲ καὶ ἄλλας τῇ ὑπερβορέων , ὅτι τελευτῇ τῇ ὕμνον ὠλήνας ὠνόμασεν.



Ὡλήν θ' ὅς γένετο πρῶτον Φοῖβοιο προφάτας,  
 Πρῶτον δ' ἄρχαίων ἐπέων πεκτῆνατ' αἰοιδάν.

οὐ μὲν τοι τά γε ἤκοντο ἐς μνήμην ἐς ἄλλον πινά, ἐς δὲ γυναικῶν  
 μαρτερίαν ἀνήκε μόνων. Ποιηθῆναι δὲ τὸν ναὸν τῷ Ἀπόλλωνι τὸ ἀρ-  
 χαϊότατον δαΐφνης Φασί, κομισθῆναι δὲ τῆς κλάδης ἀπὸ τῆς δαΐφνης  
 τῆς ἐν τοῖς Τέμπεσι. καλύβης δ' ἀνὰ ῥῆμα ἔτως γε ἀνὰ εἴη παρεαχημα-  
 τισμένον ὁ ναός. Διότι δὲ λέγουσιν οἱ Δελφοὶ γνέσθαι ὑπὸ με-  
 λισσῶν τὸν ναόν, ἀπὸ τοῦ ὅτι κηρὸς τῆς μελισσῶν καὶ ἐκ πτερόων. πεμφθῆ-  
 ναι δὲ ἐς ὑπερβορέας Φασὶν αὐτὸν ὑπὸ τῷ Ἀπόλλωνι. Λέγεται δὲ  
 καὶ ἕτερον λόγον, ὡς τὸν ναὸν κατεσκευάσασθαι ἀνὴρ Δελφός, ὄνο-  
 μα δὲ αὐτῷ Πτερόν εἶναι. καὶ τὸτο δὲ γνέσθαι ἐκ τῶν ναῶν τὸ νομα  
 ἀπὸ τῆς οἰκοδομήσεως. ἀπὸ τούτου δὲ τῷ Πτερό καὶ πόλιν Κρηλικὴν  
 προσθήκη γράμματος Ἀπτεράϊας Φασὶν ὀνομάζεσθαι. τὸν γὰρ δὴ λό-  
 γον τὸν ἔχοντα ἐς τὴν ἐν τοῖς ὄρεσιν αὐξομένην πτέρην, ὡς ἐκ τῆς  
 πόας ταύτης χλωρῆς ἐπὶ διεπλέξαντο ναόν, εἰδὲ δὲ χεῖρ πρὸς ἰεῖμα τὸν  
 λόγον τούτον. Τὰ δὲ ἐς τὸν τρίτον τῶν ναῶν ὅτι ἐγένετο ἐκ χαλκῆς,  
 θαῦμα ἔδεν· εἰ γὰρ Ἀκρίσιος μὲν θαλάμον χαλκῆν τῇ θυγατρὶ ἐπιή-  
 σατο, Λακεδαιμονίοις δὲ Ἀθηναῖς ἱερὸν χαλκιοίκον καὶ ἐς ἡμᾶς ἐπὶ  
 λείπεται. Ῥωμαίοις δὲ καὶ ἡ ἀγορὰ μεγέθους ἕνεκα καὶ κατασκευῆς  
 τῆς ἄλλης θαῦμα ἔσται παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκῆν. Τὰ μὲν τοι  
 ἄλλα οὕτως ἐπείθεν ὁ λόγος, ἢ Ἠφάιστος τὸν ναὸν τέχνην εἶναι, ἢ  
 τὰ ἐς τὰς ὥδας τοῖς ἑρυσσῶς, αἷς δὲ Πίνδαρος ἦσεν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ  
 ναῷ.

Χρύσεια δ' ἐξ ὑπερώων αἶδον κηλήμονες.

οὐτὸν μὲν δὴ ταῦτα ἐς μίμησιν (ἐμοὶ δοκεῖν) τῷ πατρὶ Ὀμήρῳ Σει-  
 ρήνων ἐποίησεν. ὁ μὲν εἰδὲ τρίτον ὄντινα ἀφανισθῆναι συνέπεσε τῷ ναῷ,  
 καὶ ταῦτα εἰρημένα δέλοσκον. καὶ γὰρ ἐς Χάσμα γῆς ἐκπεσεῖν αὐ-  
 τὸν, καὶ ὑπὸ πυρὸς τακθῆναι λέγουσι. Τέταρτον δὲ ὑπὸ Τροφῶνις  
 μὲν εἰργάσθαι καὶ Ἀγαμέμνης, λίθου δὲ αὐτὸν ποιηθῆναι μνημονεύουσι.  
 κατεκαύθη δὲ Ἐρμικλείδης μὲν Ἀθηναῖσιν ἀρχόντι, πρῶτον δὲ τῆς  
 ὀγδόης Ὀλυμπιάδος ἔτι καὶ πεντηκστῆς, ἢ Κροτωνιάτης ἐνίκῃ Διόγνητος.

Τὸν



Τὸν δ' ἐφ' ἡμῶν τῷ θεῷ ναὸν ὠκεοδόμησαν μὲν ἀπὸ τῶν ἱερῶν οἱ Ἀμφικτύονες θεμελίωσαν, &c.

De ipsis quidem Delphis multa ac diversa traduntur, atque imprimis de Oraculo. Apollinis. Ajunt enim fuisse ab initio Telluris eam Oraculorum sedem; & ab ipsa Tellure Daphnen, quæ præsideret delectam: de Nymphis quæ montem incolerent, Daphnen unam fuisse. Poësin Græci habent, quæ Eumolpia appellantur: ejus autorem Musæum perhibent, Antiphemi filium. In ea proditum est memoriæ, commune Telluri ac Neptuno Oraculum illud fuisse: ipsam quidem Tellurem ore suo Responsa dedisse: Neptunum interpretem habuisse Pyrconem. Ea de re versus hujusmodi sunt:

*Telluris cuncti sanctas cognoscite voces,  
Et magno Pyrcon Neptuno sacra ferebat.*

Neptunus deinde Telluri dicitur parte suâ concessisse; illam Themidi Oraculum totum dono dedisse: ab ea Apollinem illud accepisse, tradita Neptuno, quæ ante Træzenem est, Calaurea. Audiui etiam qui dicerent, pastores quosdam dum pecus illac agerent, cùm prope ad eum locum ubi Oraculum est accessissent, repente terræ halitu Divinitus afflato, Apollinis ipsius impulsu vaticinari cæpisse. Maxima verò fuit nominis celebritate Phemonoë; ut quæ Dei interpret prima fuerit, prima etiam senariis Oracula decantarit. Bæo tamen indigena mulier Delphis hymno composito, advenas ab Hyperboreis profectos, Oraculum Apollini dedicasse tradidit, cùm aliàs tum Olena, qui primus vaticinatus (eo in loco) fuerit, primusque senarios (longiores) repererit. Hi sunt quos Bæo fecit versus:

*Hic posuere tibi juvenes penetralia Phæbi,  
Olim ab Hyperboreis Pagasusque & dius Agyieus.*



*Enumeratis aliis Hyperboreis, in ipso hymni fine Olena nominavit ;*

*Atque Olen, primus cecinit qui oracula Phæbi,  
Et veterum primus modulari carmina cœpit.*

*Communis tamen hominum opinio priscae memoriae auctoritatem secuta, solas agnoscit mulieres oraculorum interpretes. Antiquissimam Dei ædem è lauro erectam tradunt : & lauri quidem ramos ex ea arbore decerptos, quæ ad Tempe est. Fuit ædis ejus forma quasi tugurium quoddam. Alteram ædiculam narrant ab apibus è cera & pinnulis compactam, hominem Delphum, cui nomen fuerit Pteras ; & ex ejus nomine ( de pinnis apum ) fabulæ locum datum. Ab eodem Ptera Creticam etiam civitatem, unâ litera additâ, Aptereos appellatam. Quod vero ex ea herba quæ in montibus crescens, Pteris ( i. e. filix ) dicitur, adhuc viridi fuerit illud opus contextum, omnino ut credam non adducor. Nam tertium delubrum ex ære ædificatum fuisse ( quod fama prodidit ) mirum videri non debet, siquidem & filiæ Acrisius thalamum ex ære fecit ; & hâc etiamnum ætate extat apud Lacedæmonios Minervæ fanum, cui Chalcicæo cognomen est. Romæ quoque forum cum magnitudine & ornatu reliquo spectantibus est admirationi, tum vero æneo contegitur lacunari. Quare non omnino à vero alienum videri possit, æneum fuisse Apollinis templum. Nam cætera jure fabulosa videantur, vel à Vulcano ædem illam ex ædificatam, vel aureas in eo templo virgines cantasse, quod Pindarus cecinit :*

*Auræ cantabant e laquearibus Flexanimæ.*

*In quo plane Homerum videtur imitari voluisse, de Sirenibus fabulantem. Sed neque quo casu fanum abolitum fuerit, ab omnibus ad eundem modum rem expositam comperi. Sunt qui*



qui terræ biatu haustum ; alii qui igne colliquescitum dicant. Quartum sanè Templum Trophonius & Agamedes metati sunt ; è lapide verò exstructum memorant. Conflagravit hoc principatum obtinente Athenis Erxiclides , 58 Olympiadis anno primo , quo palmam tulit Diognetus Crotoniates. Quod hac ætate extat , erexerunt de sacra pecunia Amphictyones , &c.

At Diodorus Siculus non a Pastoribus primo Vaticinanti-  
bus , verum à capris , quæ Enthusiasmo concitatae futura  
prædixerint , hoc Oraculum fuisse repertum non minus  
fabulosè narrat. Ejus verba vero sunt hæc sequentia : λέγε-  
ται γὰρ ὅτι παλαιὸν αἰῶνος ὄρεϊν ὅτι μαντεῖον. ἔχον αἰεὶ μάλιστα  
χρησιμεύοντες μέχρι ἔτι νῦν οἱ Δελφοί. τὸν δὲ τρόπον τὴν ὁρέσεως γε-  
νέσθαι φασι τοῖσιν ὄντι χάσματι ἐν τῷ τόπῳ , καθ' ὃν  
ἔστι νῦν ἡ ἱερὴ ὅτι καλέμενον ἄδυσον , καὶ πρὶν τὴν γενομένην αἰγῶν ,  
διὰ τὸ μήπω κατεκείσθαι τῆς Δελφῆς , αἰεὶ τὴν προσέειπεν τῷ χά-  
σματι καὶ προσβλέψασαν αὐτὰς , σκιρτῶν θαυμαστῶς , καὶ προείπον  
Φωνὴν διὰφορὸν ἢ περὶ εἰώθετο φθέρειν. τὸν δ' ἑπισταμένης ταῖς  
αἰεὶ θαυμάσας τὸ πρὸς δόξον , καὶ προσελθόντα τῷ χάσματι , καὶ κα-  
λιδόντα οἷον πρὸς ἡν , ταυτὸ παθεῖν ταῖς αἰετῶν. ἐκείνας τε γὰρ ὅμοια πα-  
θεῖν τοῖς ἐνθουσιάζουσιν , καὶ τῶν προλέγειν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι. με-  
τὰ δὲ ταῦτα τὴν Φῆμιν πρὸς τοῖς ἐγχωρίοις διδοθῆναι πρὸς ἡν  
τῆς τὴν προσέειπεν τῷ χάσματι , πλείους ἀπαντῶν ὅτι τὸν τόπον διὰ  
δὲ τὸ πρὸς δόξον τὴν ἀποπειρωμένην , τῆς αἰεὶ πλησιάζουσας ἐνθουσιάζ-  
ουσιν. δι' αἷς αἰτίας θαυμασθῆναι τε τὸ μαντεῖον , νομιθεῖναι τὴν γῆς εἶ-  
ναι τὸ χρηστήριον καὶ χρόνον μὲν πᾶσι τῆς βελονίδης μαντεύεσθαι ,  
προσιόντας τῷ χάσματι , ποιῶσθαι τὰς μαντείας ἀλλήλοις. μὲν δὲ ταῦ-  
τα πολλὰν καταλλομένων εἰς τὸ χάσμα διὰ τὴν ἐνθουσιασμόν , καὶ  
πάντων ἀφανισμένων , δόξαι τοῖς κατοικοῦσι πρὸς τὸν τόπον , ἵνα μη-  
δεὶς κινδυνεύῃ , προφῆτὴν τε μίαν πᾶσι καταστήσας γυναῖκα , καὶ διὰ  
ταύτης γίνεσθαι τὴν χρησμολογίαν. ταύτη δὲ κατασκευασθῆναι μηχαν-  
ήν , ἐφ' ἣν ἀναβαίνουσιν , ἀσφαλῶς ἐνθουσιάζουσιν , καὶ μαντεύουσιν



τοῖς βελοῦχοις. εἶναι δὲ τὴν μηχανὴν τρεῖς ἔχουσαν βάσεις, ἀφ' ᾧ ὦν αὐτὴν τετράποδα κληθῆναι.

Dicunt antiquis temporibus capras Oraculum istud invenisse. Quare etiam adhuc usque tempora maxime per caprarum sacrificia Oraculum consulunt. Modum quo id repertum fuerit ita narrant. Quum hiatus terræ esset isto in loco, quo nunc templi adyta sunt, & capræ eò (pascendo) devenirent, quod Delphi nondum habitarentur, si quæ ipsarum accederet ad hiatum istum, atque eò introspiceret, semper accidisse, ut mirabili modo saltaret, vocemque emitteret longe diversam ab ea, quam edere solita fuerat. Illum vero qui capris pascendis præerat, admiratum hujus rei paradoxon; ac cum ad hiatum quoque accessisset, rimantem oculis quidnam illud esset, idem cum capris passum fuisse. Illas namque similia passas istis, qui entusiasmo aguntur; illumque futurorum vatem fuisse factum. Post illa vero fama per incolas dispersa rei illius quæ contigerat, istis qui eo accesserant, plures accurrisse ad istum locum: ac, cum propter casum inexpectatum, experimentum caperent, semper illos qui propius accederent entusiasmo correptos fuisse. Ob quam causam illud Oraculum admirationi fuisse, ac Telluris Oraculum habitum. Quin & per tempus aliquod, eos qui volebant, ad hiatum illum accedentes prophetasse, sibi que invicem futura prædixisse. At postea, cum multi in hiatum eo insiliissent, omnesque illi ita disparuissent, visum fuisse istius loci accolis (ne aliquis amplius periclitaretur) unam mulierem omnibus constituere Prophetidem, ut per eam fieret futurorum prædictio. Isti vero fabricatam fuisse Machinam, in quam illa adscendens tutò, ac sine periculo, entusiasmo afficeretur, ac vaticinaretur volentibus. Habere autem Machinam illam tres pedes; unde & Tripes appellata fuerit.

Quod



Quod attinet autem ad primos Deos Fatidicos, in hoc *Ἀρρητιέω* sive Oraculorum sede Delphica; illos ordine ita enumerat Æschylus in Eumenidibus. Cujus tragoediæ initium huc afferam; ut inde eo melius videamus, quam parum sibi circa hanc rem constent, cum Mythologi tum Poëtæ. Ita igitur ille, sub Pythiæ persona, canit:

Πρῶτον μὲν Ὀχῆ τῇ δε πρεσβύω θεῶν  
 Τὴν πρῶτμαντιν γαῖαν, ἐκ δὲ τῆ Θέμιν  
 Ἡ δὴ τὸ μητρὸς, δαυτέρω τὸ δ' ἔζετο  
 Μάντειον, ὡς λόγῳ πῖς ἐν δὲ τῷ τρίτῳ  
 Λάχῃ, θελάσης, εἰδὲ πρὸς βίαν πινὸς  
 Τιτάνις, ἄλλη, παῖς χθονὸς, καθεζέτο  
 Φοῖβη. δίδωσιν δ' ἡ γενέθλιον δόσιν  
 Φοῖβω. τὸ Φοῖβης δ' ὄνομ' ἔχει παρώνυμον  
 Λιπῶν δὲ λίμνην, Δηλίαν τὴ χοιράδα,  
 Κέλους ἐπ' ἀκτῆς ναυπόρος τέ Πάλλαδ' ὦ  
 Ἔς τήνδε γαῖαν ἦλθε Παρνησσὶ θ' ἔδρας.  
 Πέμπουσι δ' αὐτὸν καὶ σεβίζουσι μέγα  
 Κελεύθουποιοὶ παῖδες Ἡφαίστη, χθονία  
 Ἀνήμερον πθέντες ἡμερωμύην.  
 Μολόντα δ' αὐτὸν κάρτα πμαλφεῖ λεῶς,  
 Δελφὸς τε χώρας τῆςδε περυνήτης ἀναξ.  
 Τέχνης δὲ νῦν Ζεὺς ἐνθεον κλισίας φρένα,  
 Ἰζὶ τέταρτον τόνδε μάντιν ἐν θεόνοισ'  
 Διὸς προφήτης δ' ἐπὶ Λοξίας πατρός.  
 Τάττας ἐν Ὀχῆς Φροιμιάζομαι θεός.

*Primum hac prece memor vel saluto Dearum  
 Primam vaticinatricem Terram, & post eam Themim,  
 Quæ secunda post matrem huic  
 Oraculi loco præsedet, ut est sermo:  
 Tertio vero loco consortita sine vi  
 Titanis alia, Terræ filia*



*Phæbe : Dedit autem ea natale munus  
 Phæbo, nomen autem habet ad Phæbes nomen accedens.  
 Linquens autem lacum, & petram Deliam:  
 Cum appulisset ad littora navibus commoda Palladis,  
 In hanc terram venit, & Parnassi sedes.  
 In pompa vero deducunt eum, & plurimum colunt  
 Vias exscindentes filii Vulcani, terram  
 Horridam reddentes frugiferam,  
 Advenientem vero eum valde honorat populus  
 Delphusque, rex regionis hujusce gubernator.  
 Jupiter autem animum ejus divina afflans arte,  
 Hunc quartum statuit vatem in solio:  
 Jovisque patris Propheta est Loxias.*

Scholiastes autem, ad verba, Τὴν πρωτόμαντιν Γαῖαν, hæc notat: Πίνδαρος φησὶ πρὸς βίαν κρατῆσαι Πυθῆς τὸν Ἀπόλλωνα. διὸ καὶ Ταρταρῶσαι ἐζήτῃ αὐτὸν ἡ Γῆ. Phæbum vi hanc sedem obtinuisse; unde & Tellus ipsum in Tartara detrudere voluerit. De Delphorum (urbis) nomine, uti & de Pythone, ita quoque loquitur Pausanias: λέγεται δὲ καὶ ταῦτα· Κελαινῶ θυγατέρα Γάμω τῷ Λυκῶρι γενέσθαι. Δελφὸν δὲ ἀφ' ὃ τοῦ ὀνόματος τῇ πόλει τῇ ἐφ' ἡμῶν ἐστὶ, Κελαινῆς τε αὐτῶν τὸ Γάμω καὶ Ἀπόλλωνος εἶναι. οἱ δὲ Κασάλιον τε ἄνδρα αὐτόχθονα καὶ θυγατέρα ἐθέλουσιν αὐτῷ γενέσθαι Θύαν, καὶ ἰερεῖσθαι τε τὴν Θύαν Διονύσω πρῶτον ἐ ὄργια ἀγαγεῖν τῷ θεῷ· ἀπὸ ταύτης δὲ καὶ ὕστερον ὕσαι τῷ Διονύσῳ μαίνονται, Θυάδας καλεῖσθαι σφᾶς ὑπὸ ἀνθρώπων. Ἀπόλλωνος δὲ ἐν παῖδα καὶ Θύας νομίζουσιν εἶναι Δελφόν. οἷδε μητρὸς μὲν Μελαίνης φασὶν αὐτῶν θυγατρὸς Κηφισῆ. Χρόνω δὲ ὕστερον ἐ Πυθῶ τὴν πόλιν, καὶ Δελφὸς μόνον ἐκάλεσαν οἱ περὶ οἰκῶντες· κατὰ καὶ οἱ μὲν πεποιημένα ἐν καταλόγῳ Φωκέων ἐστίν. οἱ μὲν δὲ ἤ γε γενεαλογεῖν ταῖς πάντας ἐθέλοντες, παῖδα εἶναι Δελφῶ Πύθιν, ἐ ἀπὸ ὃ βασιλεύοντος γενέσθαι τῇ πόλει τὸ ὄνομα ἡγνῆται. λόγος δὲ ὅς ἡ καὶ τὸ ἀνθρώπων



πων εἰς τὰς πολλὰς , τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τοξόθενται σήπειδαι Φη-  
σιν ἐνταῦθα , καὶ Διὰ τὸ τοῦ ὀνόματος τῇ πόλει γενέσθαι Πυθῶν . πύ-  
θεσθαι γὰρ δὴ τὰ σπηρόμενα , οἱ τότε ἔλεγον . καὶ τῷδε ἔνεκα Ὅμη-  
ρος πεποίηκεν , ὡς ἢ τὴν Σεριηνῶν νήσος ἀνάτολως ὄσων εἴη , ὅτε οἱ  
τὴν ὠδῆς αὐτῶν ἀκρόντες , ἐπύθοντο ἄνθρωποι . Τὸν δὲ Διότρενοντα ὑπὸ  
τοῦ Ἀπόλλωνος ποιητὰν μὲν δράκοντα εἶναι , ἔπειτα τῶν μαλίστ᾽ Φύ-  
λακα ὑπὸ Γῆς ταχθῆναι Φασι &c.

*Adjiciunt ad hæc , Hyamo Lycori filio Celeno filiam fuisse , è quâ Delphum Apollo suscepit ; unde nomen , quod etiamnum nostra ætate usurpatur , urbs acceperit . Alii Castalium tradunt hominem indigenam , filiam habuisse Thyiam nomine , quæ cum Liberi Sacerdotio fungeretur , prima Libero Patri Orgia agitaverit : & ab ea , quæ furore impulsæ Sacra Baccho faciant , ab hominibus Thyiadas nuncupari : Apollinis nempe filium , & Thyiæ , Delphum fuisse autumant : Sed alii matrem ejus Melænem perhibent Cephissi filiam . Interjecto dein tempore urbem ipsam non solum Delphos , sed etiam Pytho nominarunt finitimi . Testantur id Homeri versus de Phocensium delectu . Sed eum qui subtilius populorum origines exquirunt , Delphi existimant filium fuisse Pythin ; & ab eo dum regnaret , urbi nomen impositum . Est insuper pervagato inter homines sermone vulgatum , ab Apolline quendam ejus loci incolam sagittis confixum ibi contabuisse , & ex eo urbi nomen contigisse , quod ejus temporis homines persimili voce in iis quæ corrumperebantur , significandis uterentur . Neque Homerus aliam ob causam Sirenum insulam ossium plenam dixit , quam quod in ea putrescerent eorum cadavera , qui Sirenum cantilenis aures præbuisent . Qui ab Apolline occisus fuerit , Draconem eum fuisse poetæ scripsere , cui custodiam Tellus Oraculi mandasset .*

*De Ephoro , autem , qui cum veritatem in historiis maxi-*  
me



me extolleret, & infectaretur illos, qui fabulis gaudent; hīc tamen nil præter fabulas prompsit, ita Strabo, lib. ix.

Ταῦτα δ' εἰπὼν, Ὀπιφέρῃ τῷ θεῷ ζήτημα, ὅτι ὑπολαμβάνουσι, κατασκιάσας τὸ μαντεῖον Ἀπόλλωνα μὲν Θέμιδῳ, ὠφελήσας βελόμυρον ὃ γένῃ ἡμῶν. Εἶτα τὴν ὠφέλειαν εἰπὼν, ὅτι εἰς ἡμερῆτια περὶ καλεῖτο, ἔ' ἐσωφρονίζε τοῖς μὲν ζήτηματάων, καὶ τὰ μὲν προσέτιων, τὰ δ' ἀπαγορεύων, τὰς δ' ἔδε ὅλως προσέειπεν: ταῦτα δὲ διοικεῖν νομίζουσι (Φησὶν) αὐτὸν, οἱ μὲν αὐτὸν τ' θεὸν σωματίζοντ' ἡ γενόμυρον, οἱ δ' ἀνθρώποις ἔννοιαν ὡραδιδόντα τ' εὐαλὴ βελήσεως. Ὑποβὰς δὲ, πρὶ τ' Δελφῶν, οἵτινές εἰσιν ἀγαλόμενοι, φησὶ ὃ παλαιὸν Παρνασσὶς πηλὸς αὐτόχθονας καλεμύρας οἰκεῖν τ' Παρνασσόν. κατ' ὃν χρόνον τ' Ἀπόλλωνα τὴν γῆν ὀπιόντα, ἡμερῶν τὰς ἀνθρώπων, ἀπὸ τε τ' ἀνημέρων καρπῶν καὶ τ' βίων, ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντα ὀπὶ Δελφῶν, ταύτην ἵεναι τὴν ὁδόν, ἣ νῦν Ἀθηναῖοι τὴν Πυθιάδα πέμπουσι. γενόμυρον δὲ καὶ Παιονέας, Τιτυὸν καταλύουσι, ἔχοντα τ' τόπον, βίαιον ἄνδρα καὶ ὡρανομον. τὰς δὲ Παρνασσὶς συμμίξαιας αὐτῷ, καὶ ἄλλον μηνύουσι χαλεπὸν ἄνδρα Πύθωνα τένοντα, ὀπὶ κλησὶν δὲ δρῶντα κατατρεχόντα δ' ἐπικελεύοντα ἱερεῖαν αἶψ' ἔχον παιανισμὸν ἔτως ἐξ ἔθους ὡραδοθῆναι τοῖς μέλλουσι συμπύθουσι εἰς ὡρατάξιν. ἐμπροσθῆναι δὲ καὶ σκηνὴν ὅτε ἔ' Πύθωνος ὑπὸ τ' Δελφῶν, καθάπερ καὶ νῦν ἐπὶ καὶ αἰεὶ ὑπόμνημα ποιημύρας τ' τότε γενομύρων. Τί δ' αἶν εἴη μυθωδέτερον ἢ Ἀπόλλωνος πρῶτον, ἔ' καλεῶν Τιτυὸν, καὶ Πύθωνα ἔ' ὀδῶν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφῶν, καὶ γῆν πᾶσαν ἐπιπῶν; Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ὑπελάμβανε μύθος εἶναι; πῶς ἔχον τὴν μυθολογίαν Θέμιν γυναῖκα καλεῖν; τ' δὲ μυθολογίαν δρῶντα ἄνθρωπον; πᾶν εἰ συγχεῖν ἐβάλετο ὅν περ τ' ἰσορίας καὶ τ' ἔ' μύθος τόπον;

*His statim subjicit, opinionem receptam esse, Apollinem cum Themide Oraculum illud condidisse, cum prodesse nostro generi vellet: atque utilitatem illam exprimit; nempe eum homines ad mansuetudinem, ac modestiam provocasse, dum Oracula edens, aliis vel mandaret aliquid vel interdiceret; alios omnino arceret. Hæc (inquit) ipsum censent facere*



cere alii corpore adsumpto, alii quod suæ voluntatis notitiam inderet. Progreßus deinde eò, ut de Delphis disputaret, quinam ii essent, ait Parnassios quosdam indigenas priscis temporibus Parnassum habitavisse: quo tempore Apollo terras obiens homines ad placiditatem composuit, frugibusque uti, & ratione victus mitioribus docuit: eum quidem ferunt ab Athenis Delphos proficiscentem eâ perrexisse viâ, qua nunc Athenienses pompam ad Pythonem mittunt. Ibi cum ad Panopeos pervenisset, Titium ab eo interfectum fuisse, qui ejus loci dominus violentus erat, atque injurius homo. Tum ad eum venisse Parnassios aliumque indicasse intollerabilem hominem, Pythonem nomine, cognomento Draconem; ac dum Apollo ipsum occideret, acclamasse Io Pæan. Atque hinc pugnam inituris conflicturisque, per manus traditum, ut ex more Pæana conclament. Tum quoque incensum fuisse à Delphis tabernaculum Pythonis: cujus rei memoriam hodieque renouent. At enim quid fabulosius dici potest, quam Apollo arcu feriens, Tityosque & Pythonas supplicis afficiens, proficiscens Athenis Delphos, & totam obambulans terram? Quod si hæc non putavit esse fabulas, quid sibi vult quod fabulis vulgatam Themidem mulierem vocat, fabulosum draconem hominis nomine afficit? nisi quod confundere modum historiæ cum fabulis voluit?

Hiscæ addamus quæ Macrobius lib. i. cap. 17. Saturnal. habet. Ἀπόλλων Πύθιον : ὃν δὲ τὸ πύθιος, i. e. non à Consultatione Oraculorum dictus à Phisicis æstimatur: sed δὲ τὸ πύθειν, id est, σῆπειν: quod nunquam sine vi caloris efficitur. Hinc ergo Πύθιον dictum æstimant: licet hoc nomen ex nece draconis inditum Deo Græci fabulentur. Quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani. Quod apparebit si percurratur ordo, qui de Apolline nascente narratur, sicut paulo superius enarraturum me esse promisi. Lato-



*nae Apollinem Dianamque pariturae Juno dicitur obstitisse. Sed ubi quandoque partus effusus est, draconem ferunt qui πύθων vocitabatur invasisse cunas Deorum, Apollinemque in prima infantia sagittis belluam confecisse. Quod ita intelligendum naturalis ratio demonstrat. Namque post Chaos. &c.*

Videmus hic cum apud Pausaniam tum apud Diodorum Siculum *capras* primas hujus Oraculi indices; quin & ipsas inde vaticinantes; ab iisque id homines didicisse, &c.

Poëtæ vero, ac Mythologi hic *draconem* ad Oraculi atrium, ex quo Themis futura prædicebat, custodem ejus collocant: quique *Apollinem* eo adventantem ab antri aditu arcuerit: unde & ab *Apolline* sagittis confixus ibi mortuus contabuerit. Aliis autem non solus Oraculi à *Themide* possessi custos erat: verum & ipse Oracula dabat. Ob ejus sive custodem sive & vaticinantem [quid miri enim *draconem* belluam edere Oraculorum Responsum, quum id & *caprae* fecerint?] peremptum Apollo iste (ad quem alias Philosophi seu Theologi Gentiles, omnia numina referunt; sicut ex Macrobio aliisque liquet) per annos novem fugere coactus, expiatione opus habuit.

Verum enim vero, quæ de *dracone bellua* cum Poëtæ ac Mythologi, tum & ipse Plutarchus, illos (non tamen ex propria sententia) secutus, dixerunt; illa Pausanias, atque Ephorus (apud Strabonem libro. 9.) de *Dracone*, homine violento, intelligi volunt; uti & ista, quæ de *Typhone* ac *Tityo* veteres fabulati sunt: dum interim Macrobius illa habeat pro commentis Philosophicis; atque hinc ista, diversis admodum modis, physicè explicet.

Interim cum *draco*, de quo locutus sum (quemque alii ex Poëtis ac Mythologis virilis, alii foeminei sexûs faciunt) πύθων, seu *Pytho* appellaretur; nullique hætenus (excepto aucto-



auctore hymni in Apollinem qui Homero vulgò adscribitur ) illum *Typhonem* nominaverint , *Typhonemque* hunc omnes à *Tityo* ac *Pythone* distinxerint , non tamen defunt eruditi inter Christianos , qui per anagrammatismum , ex *Pythone Typhonem confinxerunt*. Ast ille anagrammatismus , apud Græcos , æque atque illa Scriptura quæ retrograda erat ac *βαστοφρόν* fiebat , nullo in usu erat vulgari ; sed tantum ludendi gratia ; nisi quod retrograda Scriptura in nummis satis frequenter exhiberetur. Neque anagrammatismi per Cabbalam Judæorum , nisi posteriorum inventum fuit : nec Græci illos ab Hebræis didicerunt ; quicquid hic tam audenter Dickinso-  
nius ( cap. 1. Delph. Phœnic. ) asserat.

Verum nec hic subsistunt ejusmodi eruditi ; sed , ut ex *Pythone Typhonem* faciunt , sic & *Typhonem* in *Og regem in Basan* transformant : dum summa ope nituntur , ut fabulis absurdissimis Græcorum , nullique historiæ fundamento innitenti-  
bus ( ut quæ de una eademque re , plusquam decem sæpe diversis modis , ab hoc quidem sic , ab alio rursus sic , conficta fuerunt ) veris Hebræorum Historiis , ac quidem *θεοπνεύματος* , seu Divinitus , datis , accommodent.

At si à *פתן* *Pethen* , Hebraico vocabulo , quod quidem *draconem* , sed magis proprie *Aspidem* , denotat ipsis , *Pytho* , *draco* , originem hausit , indeque *Diabolus* per talem *Pytho-  
nem* , seu *Pethen* denotatur ; quomodo is simul *Typhon* , seu *Pityus* , vel potius rex *Og in Basan* esse potuit ?

Hunc interim *Typhonem* in *Arimis* locant , *Arima* rursus absque ulla hæsitazione , in Palæstina , adeoque in Judæa. Quod ut belle ipsis cedat versum integrum libro 2. Iliados inserunt post hos sequentes :

Γαῖα δὲ ὑποσενάχιζε Διὶ ὡς περ κτερεγύνα  
Χωοῦν , ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφῶϊ γαῖαν ἱμάσση  
Ἐν Ἀρῖμοις ὅθι Φασι Τυφῶϊ ἐμμεναὶ Διὶ.



Nempe hunc versum , qui , teste Srabone (lib. 12.) plane infititius , adeoque & spurius , est , neque in ullis Homeri exemplaribus comparet ,

χώρω ἐνὶ δρυόεντι ῥῆγης ἐν πόνι δήμῳ :

quique aliter concinnatus , alibi eidem libro secundo Iliados inferitur , hoc modo :

Πηλώλῳ ὑπὸ νιφόμεντι , ῥῆγης ἐν πόνι δήμῳ.

At quum prior ipsis magis placeat , ipsum , ut res aliis , sic quoque magis plausibilis evadat , ῥῆγης in ῥιγῆγης ; & sic , si non *Lydos* , saltem *Cilices* in *Judæos* transformant , ut sic Homerum pro suis partibus stantem ostendent ; isque de *Og* in *Basan* locutus videatur. At qualem notitiam rerum Hebraicarum is habere potuerit , forsan alibi latius ostendam.

Interim istorum hominum huic *Moses* est *Apollo* , huic *Josua* ; huic denuo *Josua* idem cum *Hercule* est ; isque *Hercules* (quod secundum alios *Apollo* fecerat) *Typhonem* , i. e. *Og regem in Basan* , occidit. Aliis denique *Moses* idem cum *Libero* , seu *Baccho* , est ; imò & cum *Pane* ac *Mercurio*.

Quam belle vero hujusmodi homines talia probent , videri potest ex proposit. IV. cap. 8. Demonstr. Euang. P. D. Huëtii ; qui ibi , ut ostendat non solum Apollinem , verum & , nescio quos non , *Pana* , *Priapum* , *Æsculapium* , *Prometheum* , & *Cecropem* , & *Minoa* , & *Rhadamanthum* , & *Æacum* , & *Protea* , & *Perseum* , & *Aristæum* , & *Musæum* , & *Orphea* , & *Linum* , & *Amphiona* , & *Eumolpum* , & *Tiresiam* eodem cum Mose fuisse ; inter alia (ne pluribus Lectori tædiosus fiam ) ita loquitur : *Apollo* *Trojæ* *muros ad citharæ cantum fertur condidisse* : *Israëlitica gens* , ut in civitatis coalesceret formam , & legibus con-



contineri se pateretur, Moses perfecit. Narratur Apollo apud Tibullum :

Saturno rege fugato  
Victoris laudes concinuisse Jovis :

Submerso Pharaone & Ægyptiis, Hymnum victori Deo cecinit Moses, & alterum quoque debellatis gentibus, quæ iter in Chananæam terram morabantur. Pythonem Serpentem ab Apolline interfectum narrant fabulatores ; fortasse quod Hevæos, Chananæam gentem, Mosi præcepta secuti Israelitæ domuerint : אֲנִיִּי autem Hevæum & Serpentem sonat, ut à Bocharto demonstratum est ; vel potius quod virga Mosi versa in colubrum, Magorum Ægyptiorum virgas mutatas quoque in Serpentes absorbuerit, & quod Serpentium ignitorum à Deo in Israelitas immissorum vim virusque excitato Serpente æneo, Moses repreßerit. Tityon etiam terræ omniparentis alumnum & filium, Apollo occidit. Hic mortuus, juxta Homerum, ἐπ' ἐννέα καὶ τὸ πέλε-  
δεξ, per novem terræ jugera porrigebatur. Moses Og regem Basan interfecit, virum de stirpe Gigantum, cujus letus novem cubitos habebat longitudinis. Nomen Tityo à טִיט, LUTUM quod significat, quasi dicas πηλοζώνον, quo nomine gigantes Callimachus appellat. Og Basanitidis terræ indigena & filius fuit. In Eubæam ad visendum Tityo ivisse Rhadamanthym cecinit Homerus : quippe Ogi regionem adiit & subegit Moses, quem Rhadamanthum esse suo loco probabimus. Apollini Diradiotæ sacrificabatur agnus, Delphinio, & πάλια taurus, Myrensi vitulus : nempe has Apollini, qui Moses est, gratissimas fore rebantur victimas, quas ipse sanxisset : ac forsitan etiam Vituli Aurei, à Mose comminuti meminerant : nam quæ Deo cuique odiosa esse putabant, huic ea sacrificabant.



Talia sane nullâ egent refutatione, quod sponte sua corruant.

Quod autem ratione vocis, פֶּתֶן, *Pethen* considerandum censeo est, Judæos tam veteres quam seriores, vocabulum istud quidem ubique, pro *aspide*, at nullibi pro *Diabolo* aut *Spiritu maligno*, seu *Cacodæmone*, habere. Confinunt quidem illi vocem פִּתּוּם seu *Pitboom*, ex Græca illa πυθὼν, quando ἐγκατεμύθευς designare volunt (sed nunquam, quod sciam aliter) eo quod illi antiquis temporibus, ob istius artis exercitationem primò quidem *Euryclides*, ab Euricle primò inventore nominarentur; at postea à perinsigni, circa istam imposturam, artifice, cui *Pytho* nomen erat, ejusmodi impostores *Pythones* appellarentur: sicut in Dissertatione mea, de Divinationibus Judæorum Idololatricis &c. ostendi.

Noster tamen Dickinsonus; atque alii, *Pythonem* à פֶּתֶן, *Pethen*, (id est *Aspis*) deducunt: ac quidem (uti Mœbius ejus rei rationem reddit) quod hinc quoque, פֶּתֶן, i. e. *limen inferius* derivetur; eo quod illæ bestiae (uti vult) sub illo latere soleant. Sic quoque idem Dickinsonus ait: A פֶּתֶן, *Pethen* igitur πυθὼν, vocabulo ad Hebraicam vocem ficto, postea πυθὼν (quæ nominis origo omnium maxime verisimilis est) appellari cœpit, &c.

An vero melius ac felicius procedant illa: quæ de *Parnasso* loquitur, consideret æquus lector. Sunt autem illa hæc: Eòque tandem res redit, ut ipse locus ab Oraculo LARNASSI nomen adeptus sit. PARNASSUS etenim, (mibi auctor est Stephanus de Urbibus) primò Λάρναξ & appellabatur. Non tamen (ut ille vult) ἀπὸ τῆς Δευκαλίων & Λάρνακα αὐτῷ περὶ πηνελόπεια; eò quod Deucalionis arca illuc adducta fuerit. Sed ab הַר HAR, mons: & נַחַש NACHAS sive NAHAS augurium & divinatio: quibus si literam ה (sive PROTHETICAM dicas, sive SERVILEM; à Græcis attamen pro radicali



dicali sumptam) præponas, erit LEHARNAHAS: & Græcè Λάρναξ; i. e. MONS AUGURII. Quippe mons ille, cum Delphi, qui tam clare audiebant ob Oracula, in eo siti fuerint, eo nomine dici excellenter meruit.

Postea vero, quoniam propheticus iste spiritus è specu (qui ibidem loci fuit) emanare solet, MONTEM dicebant פֶּרַעֲשָׁן, PARAI-NAHAS [orthographicam pronuntiationem saltem, sicut & versionem, ubique quantum pote, licet male, ad opinionem suam accommodat] i. e. HIATUM DIVINATIONUM. Quæ verba Græci protinus ad linguæ suæ typum formabant; & Λάρναξον efficiebant, &c. ne plura afferam: nam certe pene quot verba tot errores hic, (si locus ac tempus illa refellendi essent) clare ostendi possent.

Miror sane, homines aliàs eruditos, multæque lectionis, tantum dare affectibus suis, vel saltem præconceptis suis præjudiciis, ut tot ac tanta, nulla veterum debita autoritate suffulta, pro veris ac quam seriis affirmant.

Ut autem nullibi in S. Scriptura Veteris Testamenti vox פֶּתֶן, *Pethen*, (quam *Pytho* interpretantur) pro *Diabolo* sumitur: sic nunquam *Apollo* inter Græcos, nedum apud Delphos, sub forma, *Draconis*, *aspidis* aliussve generis *Serpentis* adoratus fuit, aut invocatus. Namque ibi semper sub humana forma adoratus, ac religiosè cultus fuit.

Cum igitur nunquam *Apollo* sub *draconis* forma Delphis (neque ullibi gentium extra Delphos) cultus, adoratus atque invocatus fuerit: neque aliquis *draco* ibi, præter *Apolin*em, (quod *draco* ille, quem fabulantur olim ista loca occupasse ut Oraculi custodem, ab *Apolline* sagittis confectus fuerit) ab ullis coleretur: neque ulli gentiles (excepto tandem, inter ultimos tempore, *Porphyr*io) *Divinationem* malis *Dæmonibus* adscripserint: cumque nunquam (nisi in isto *Homero* adscripto loco) *draconem* à *Pythio Apollo*ne peremptum, pro *Typhone*, aut *Tityo* habuerint; multo vero mi-



nus *Pythonem* istum cum *Apolline* ibi fatidico confuderint: nec denique unquam Græci *Dracones* pro Dîs habuerint (nam *Serpentis Epidaurei*, sub quo *Æsculapius* colebatur, ut illius *Glyconis* conficti, de quo *Lucianus* loquitur, longe alia ratio fuit, ut alibi ostendetur.) Cum, dico, hæc ita sint; videmus clare, mi Lector, ex conficto dracone, confictum, ab eruditis nostris, fuisse *malum Dæmonem*, seu *Diabolum*, eo quod ita quandoque in S. Scriptura Novi Testamenti, proprie satis appelletur: Atque adeo *Diabolum Draconi Delphico*, seu *Pythoni* fuisse accommodatum; atque etiam eundem (nescio quam *Metamorphosi*) ab aliis in *Typhonem*, hincque iterum in *Og regem in Basan*, conversum fuisse.

Quod autem ad Urbis originem, ac denominationem attinet; sicut *Delphorum nomen* à *Delpho* repetit *Pausanias*, sic & nomen *Pytho* (Gr. πυθώ) à *Pythi*, qui filius *Delphi* fuerat. At quinam ex incolis, ibi ab *Apolline* telis confixus interierit ac putruerit, id incertum ille asserit. Certe minime id de *dracone bellua* (uti nec *Strabo*, nec *Macrobius*, neque alii, præter Poëtas) id intelligit.

At nec de *Parnassi* nominis origine tanta anxietate, ex lingua Hebræa vel Phœniciâ, inquirere opus est: cum de illa quoque ita loquatur idem *Pausanias*: πόλιν δὲ δὲ χαίνοισα τὴν οἰκιστὴν αὐτὴν φασιν ἐνταῦθα ὑπὸ Παρνασσῷ. Κλεοδώρας δὲ εἶναι νύμφης παῖδα αὐτὸν καὶ οἱ πατέρας, καθάπερ γε καὶ ἄλλοις τῷ καλεσθῆναι ἡρώων, Ποσειδῶνά τε θεῶν καὶ Κλεόπομπον ἄνδρα ἐπονομάζουσι. καὶ ἀπὸ τούτου δὲ τῷ Παρνασσῷ τὰς τε ὀρεῖς τὸ ὄνομα τεθῆναι λέγουσι, καὶ ἀπὸ τούτου Παρνασσίαν ὀνομασθῆναι νάπην· τῶν τε πελοποννησίων ἐρνείων τὴν ἀπ' αὐτῶν μαντείαν, γενέσθαι Περνασσῷ τὸ ἄρρημα, &c.

*Vetustissimam sanè urbem olim eodem in loco à Parnasso conditam tradunt: Cleodoræ nymphæ hunc filium fuisse, cui, sicuti cæteris Heroibus, & Diis Patrem Neptunum, ex hominibus,*



*minibus Cleopompum attribuunt: & ab eo cum montem Parnassum, tum vero saltum Parnassum nominatum. Ab eodem præterea Parnasso inventam affirmant ex avium volatu, futurorum prædictionem, &c.*

Verum multi eruditi, ex lingua Hebræa vel Phœnicia cuncta talia deducere malunt. At si hujusmodi homines dicant, hæc Pausaniæ plane incerta esse, id fateor: Sed confiteantur ipsi sua fabulis poëticis, ac quidem absurdissimis & ridiculis (ut Strabo ostendit) inniti: adeoque merè fabelis se suas originationes ac denominationes superstruere: dum interim & vocabulis tam Græcis quam Hebraicis vim inferunt.

Ex talibus igitur judicari potest, quam obscuræ atque incertæ plane sint, tum hujus *Delphici*, tum & aliorum Oraculorum ( *Jovis Ammonis*, *Jovis Dodonæi*, cæterorumque, quas etiam ex Hebraismo repetunt ) origines: quæ tamen tanta cum pompa, reique exaggeratione, à multis frustra producuntur: idque potissimum, ut hîc Diabolus auctor statuatur, isque ipse Oraculorum Responso, modo præter ac supernaturali, dedisse videatur.

At, relicta ulteriori digressionem, nunc me ad ipsum Oraculum, seu *ἱερόν*, Delphicum, modosque ibi Deum consulendi, artesque & imposturas Sacerdotum, &c. converto: ut inde ita melius de ipsius origine atque auctoribus judicetur.



## CAPUT V.

*Fit ulterior Oraculi Delphici descriptio : notaturque 1o. quales fuerint isti homines, qui Delphos consultum Apollinem adventabant. 2o. Qui qualesque homines ibi habitarent, Oraculumque ibi circumseßum tenuerint; Antistites nimirum, Sacerdotes, ipsorumque ministri; circumductores atque exploratores; tum illi, qui victimas, thura, aliaque quæ ad sacrificia &c. necessaria erant vendebant; tum quoque qui advenas hospitio excipiebant, &c. 3o. Notantur stata consulendi tempora, nempe menses, ac dies sive fasti illi sive nefasti essent &c. 4. Lustrationes, sacrificia, &c. 5. Prophetæ plures numero simul apud Oraculum istud, Pythiæ (seu Pythiis) in servientes. 6. Quoque Poëtæ, qui Responsa Pythiæ, per Prophetas, utcunque concinnata, versibus, seu numeris, includebant. 8. Denique Victimæ, in ultimo sacrificio ante consultationem, tremor. 9. Tandem sortitio inter illos, qui Apollinem, primi, secundi, tertii, (ac sic porro) ordine, consulturi essent.*

**P**OST Delphici Oraculi descriptionem ratione locorum ac situs istius tam Urbis quam Templi uti & originis atque auctorum, prout fabulæ docent; non male, meo iudicio, considerabimus, qui ac quales fuerint, pene semper illi, qui Divina Responsa petentes eo veniebant; in quorumque ac qualium manus, illi Delphos adventantes necessario incidere debebant: ac quibus, præterea, ceremoniis, ritibusque usi fuerint consulentes; qualibusque imposturis & artibus illi qui fani istius Antistites, Prophetæ vel ministri erant, usi fuerint.

Qui igitur eo Oraculi petendi gratia adveniebant erant homines superstitione tacti, ac jam magnis præjudiciis de hujus



# Adventus consultorum ad Oraculum Delphicum, &c.

1. Consultores jam primum advenientes.
2. **C**ampone, alique qui Anistitium emissarii aut ministri erant.
3. Sacerdotes, qui Consultorum aures ac mentes superstitione adhuc magis implebant.
4. Consultores, capite obiecto, per callem angustum, ac sub tubarum sonitu, ad templum ducti: tum ne (quasi) aliquid mali ominis auribus perciperent; tum ut sic superstitione ac metus in ipsis per ea adaugerentur.
5. Tubicines, Tympanistae alique ibi in via positi.
6. Purificationes totius corporis.
7. Purificationes, seu lustrationes, per περιρραντήλαι; laureis ramis, &c.
8. Peccatorum jam ante commissorum confessiones: ut ita melius quoque de consultorum postulationibus obsignatis libellis inscriptis judicare valerent, &c.
9. Sacrificia, Haruspicina, Auguria &c. ut bona Omina obtinerentur; vel jam obtenta viderentur.
10. Introitus in Templi περιβολον, seu sacrum septum.
11. Cella, in qua sedentes Consultores Pythia Responsa audiebant.
12. Fons Castalius, ex qua Pythia hauriebat aquam satidicam, ante introitum ad Adyta.
13. Templi προπύλαιον, seu πρόναος.
14. Cella, in quibus tam Pythia, quam Sacerdotes atque Anistites morabantur.
15. Ipse Templi περιβολος, sive sacrum septum.
16. Circulus collium ac moniculorum, quibus Templum ab inferiori parte obseptum, sonitus ibi factos multiplicatos atque adductos reddebat.
17. Pedes montis Parnassi rupium, qui huc Maxime faciebant.
18. Urbs ipsa Delphorum pro parte procul in prospectu.









jus *γεννη* Divinitate, adeoque & auctoritate ac veritate præoccupati; talesque quales nobis describit Juvenalis, dum de plurima hominum parte ita loquitur:

*Quicquid agunt homines votum, timor, ira, voluptas.*

Ex quibus spes & metus, maximi inter homines tyranni ac votorum causæ & incitamenta, ipsorum mentibus præcipuè dominantur: præsertim si super rebus maximi ponderis aut momenti solliciti sunt. Quin ex vultu, ex gestibus cæterisque actionum circumstantiis, nedum ex verbis sermonibusve eorum, sæpissime deprehendas, quæ qualesve curæ ipsos angant. Ac quandoquidem Oracula potissimum à divitibus, ab iisque ob res maximi momenti adirentur; magnoque ut plurimum famulatio essent comitati (ex quorum numero, si non omnes vel plurimi, saltem præcipui, illarum rerum ob quas Oraculum adibatur, essent conscii) inde optimam nanciscebantur occasionem expiscandi per obliquas, magis minusve interrogatiunculas (artificioseque adornatas narratiunculas) dum detinerentur consultores, vel ob sacrificia sæpius, ac sub variis prætextibus iteranda, vel omina meliora prioribus exspectanda aut observanda, aliaque plura, quorum sub prætextu tempus teri atque in longum extrahi poterat; illique interea temporis fallendi ac tædii devorandi gratiâ in diversoriis cum aliis morarentur, & lusu ac jocis quandoque sese oblectarent: dum denique per *περιηγηταίς*, seu *circumductores*, per omnia antiquitatis monumenta ducerentur; aut per visenda Templâ (etiam hujus Templi septis inclusa, ac in vicinia consecrata) cellas, picturas, statuas, horum illorumve donaria, atque alia multa, quibus peregrini (præsertim si nihil aliud sit quo temporis tædium devorent, aut illi aliàs quoque sive ex curioso animi motu, sive ex superstitione, talibus delectentur) sese oblectarent. Cujusmodi Circumductoribus abundabant ista loca, ubi *γεννη* sive Jovis, sive Apollinis, sive Serapidis, sive denique



aliorum Deorum erant exstructa atque adornata. Quod patet abunde satis ex Plutarchi libello de Pythiæ Oraculis, hoc modo : Ὑπολαβὼν ἔν ὁ Θεῶν , ἀλλὰ ἔ νῦν (εἶπεν) ὦ παῖ δοκῶμεν ὑ-  
πηεῖα πινι τὰς περὶ τὰς ἀφαιρείας τὸ οἰκεῖον ἔργον. ἐάσον ἔν γε-  
νέας τὸ τέτων πέπρον , εἶτα περὶ ὧν βέλτε κατ' ἡσυχίαν διαπορή-  
σεις. *At vero subjiciebat Theon , rursus , mi adolescens , vi-*  
*debimur malitia quadam enarratores ( seu circumductores )*  
*suo munere defraudare. Eos ergo sine prius sua agere : postea*  
*per otium disquiras de quibus voles.*

Hos περὶ τὰς non incommode vertit Xylander *Enarrato-*  
*res* : quod hi non solum , illos hospites per omnia spectatu  
digna circumducerent , illaque ipsis ostenderent ; sed & simul ,  
unde hæc vel illa donaria , hæc vel illa statua , picturæ , ta-  
bellæ cæterave ornamenta hujus templi venerant ; quisve illa  
dedicarat , qua de causa ac quibus occasionibus : quid circa  
hanc illamve statuam , quid circa hunc illumve locum , circa  
hæc aut illa sacrificia ac victimas aut prodigii aut miraculi , aut  
alius generis ostenti aliquid , aut portenti , contigerat ; *quæ-*  
*que alia* ( ut Taciti verbis utar ) *lætum antiquitatibus Græ-*  
*corum genus incertæ vetustati affingit* , enarrarent. Unde &  
Lucianus in Philopseude , Εἰ γὰρ πρὸς ἀφέλοι τὰ μυθώδη ταῦτα  
ἐκ τ' Ἑλλάδος , ἔδεν ἂν κωλύσει λιμὼς τὰς περὶ τὰς αὐτῶν δια-  
φορῆς , μήδε ἀμφοτέρων ξένων τ' ἀληθεῖς ἀκρίβειαν ἐφελεσάντων.  
*Quod si quis fabulas auferat è Græcia , nil obstiterit quo mi-*  
*nus earum* EXPLANATORES fame intereant ; cum nullus sit  
hospitum qui gratis veritatem audire velit.

Quod de Periegetis , ut locum habuit per totam Græciam ,  
iis in locis ubi plurima vetustatis monumenta spectanda erant ;  
sic imprimis tamen circa Oracula non Græcorum solum , sed  
Africanorum quoque , & Asianorum , aliarumque gentium de-  
lubra aut Tempia , ubi μαντεῖα fuerant constructa.

2º. Notandum quoque urbes illas ac civitates , in quibus talia  
μαντεῖα constituta fuerant , plenas fuisse hospitibus ac diversoriis ad-  
per-



peregrinos Consultores, eorumque comitatum, excipiendos; quorum hospites inde subsistebant ac ditescebant: reliquam vero multitudinem compositam fuisse ex hominibus, qui aut pecora, aut thura aliaque aromata similiaque, ad victimas & sacrificia desiderata, aut alia quoque multa, quæ huc adventantibus vel grata & deliciofa, vel necessaria erant, emenda exponebant: ex *Auguribus* porro, ex *Haruspibus*, *Sacerdotibus*, *Prophetis*, *poëtis*, *popis victimariis*, aliisque pluribus Templi ac *Sacrorum Ministris*; cæterum & ex *Emissariis* seu *Corycæis*, qui ubique locorum, tam ibi ad Oraculum, quam alibi in locis inde procul disitis, Consultoribus eorumve comitatu, aliisque superstitionis, sese callide ac quasi longe aliud agentes, oggerebant; denique ex illis *περιγρηλαῖς*, seu *Circumduktoribus*, qui, dum per omnia spectatu digna Consultores eorumque comitatum ducerent, nullam non occasionem captabant, aliquid saltem eorum, quorum gratia eò advenerant, eliciendi; sive narrarent successus eorum, qui animo pio admodum ac numinibus devoto, talia vel talia à Deo petiverant; confingerentque ita millenos casus partim veros quandoque, partim falsos; partim denique omninò confictos (atque imprimis quidem de talibus, qui vafro atque impio animo Oraculi fidem ad Divinitatem explorare, atque inde ludibrio exponere voluerant) ut sic adhuc majorem superstitionem, & metum, ac venerationem in Consultorum animis excitare valerent; ac per tales insidias eos facilius circumvenirent.

Nec fane mirum illos Delphorum incolas egregie ejusmodi artibus & argutiis fuisse exereitatos; ut quibus maxima hinc quotidie exsurgebant emolumenta. Ita ut plane ad rem, in Phalaride suo secundo, Lucianus sacerdotem quendam Delphicum hoc modo loquentem inducat: καὶ ὅσον ὀπὶ τῇ γῇ, βαθεῖαι μὰ αἰεὶ συνῆμιν αἶν, τὸ δὲ ἱερόν, καὶ ὁ Πύθιός, καὶ τὸ ἱερὸν, καὶ οἱ ἱόντες, καὶ οἱ ἀσέβοντες, πάντες Δελφῶν τὰ πεδία, πάντες ὁ πᾶς



σοδος. ἐντεῦθεν ἡ Ὀπρία, ἐν δὲ αὖτε αἱ τροφαί. καὶ γὰρ τ' αἰληθῆ  
 πρὸς γε ὑμᾶς λέγειν, καὶ τ' λεγόμενον ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἀσπαρτα  
 ἡμῖν, καὶ ἀνθρώποις φύεται καὶ πάντα ὑπὸ τῶν γεωργῶν τῷ θεῷ,  
 ὅς ἐστι μόνον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀγαθὰ γενόμενα παρέχει, ἀλλ' εἴ  
 περ ἐν Φρυγίᾳ ἢ Λυδοῖς, ἢ Πέρσαις, ἢ Ασυριοῖς, ἢ Φοίνιξιν, ἢ Ιτα-  
 λιώταις, ἢ ὑπερβορείοις αὐτοῖς, πάντα εἰς Δελφὸς ἀφικνεῖται. καὶ  
 καὶ δόπερα μὲν τὸν θεόν, καὶ ὀπρεῖον ἡμεῖς, καὶ πρῶμεθα ὑφ' ἀπάν-  
 των, καὶ δόδαιμονδον. ταῦτα δὲ δεχάμεν, ταῦτα τὸ μέγιστον νῦν. καὶ  
 μὴ παυσαίμεθα γε εἰς βίαντες. μέμνεταί δὲ εἰς πᾶσι ψῆφον  
 ὑπὲρ ἀναθήματι ἀναδοθεῖσαν, εἰς κωλυθέντα θύειν, ἢ ἀναλίσκει-  
 ναι. *Et quantum in terra est, in extrema fama semper*  
*versaremur: verum Templum ipsum, & Pythia, & Ora-*  
*culum, & qui sacrificant, & qui [alias] pietatem exer-*  
*cent, hi Delphorum sunt campi, hi proventus; hinc abun-*  
*dantia, hinc alimenta (par enim est ut vera dicam vobis)*  
*etiam quod à Poëtis dicitur, citra sementum, citraque cul-*  
*turam omnia nobis proveniunt, Agriculæ Dei operâ: qui*  
*non solum ea bona nobis exhibet quæ apud alios nascuntur:*  
*sed si quid est apud Phryges, apud Lydos aut Persas, aut*  
*Assyrios, aut Phœnices, aut Italos, ipsosve Hyperboreos,*  
*omnia ad Delphos veniunt: & nos secundum à Deo hono-*  
*rem ab omnibus consequimur, opulenti, felices sumus. Hæc*  
*olim, hæc hæctenus obtinuimus: atque utinam ita vivere*  
*non desinamus. Nemo meminit latum à nobis unquam fuisse*  
*suffragium, quo quenquam à sacrificando vel offerendo dona-*  
*rio prohibuerimus, &c.*

Cum igitur talia probe observasset Alexander ille Pseudo-  
 mantis, cujus Tragœdiam nobis describit Lucianus, cujus-  
 que mentionem, ut puto, jam plus semel feci, iisdem pla-  
 ne ille fallaciis utebatur: Ita enim de ipso Lucianus: λαμ-  
 βάνων δὲ, οὐκ αὐτὸς ἐχρήσθη μόνον, εἰς εἰς πλεονάζον ἀπεθεσπύει-  
 ζεν, ἀλλὰ πολλὰς ἤδη πρὸς αὐτὸν ἔχων συνεργὰς καὶ ὑπογέτας, καὶ  
 πωλητάς, καὶ χρησιμοποιοῦς, καὶ χρησιμοφύκας, καὶ ὑπογραφείας, καὶ  
 ὅππ.



Ἰπποφραγιστὰς, καὶ ἐξηγητὰς, ἀπαισιν ἑνεργῶν ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν. ἤδη δὲ πινὰς καὶ Ἰππὶ τ' ἀλλοδαπὴν ἐξέπεμπε, Φήμας ἐμπειρομένους τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τῶν μαυρίων, καὶ διηγησομένων, ὡς περεῖποι, καὶ ἄνδρες δραπέτας, καὶ κλέπτας, καὶ ληστὰς ἐξελέγχοι, καὶ θεστυρὲς ἀνορύξαι τῶν θάλασσαν, ἐνοσθύντας ἰάσαιτο, ἐνίοις δὲ καὶ ἡδὲ ἀποθανόντας ἀναστήσειε. *Ceterum iis quæ accipiebat non utebatur solus, nec ad congerendas in thesaurum opes reponebat : sed multos secum habebat adjutores, ministros, exploratores ; tum qui versibus Oracula conderent, tum qui Responsa servarent, qui subscriberent, qui obsignarent, qui interpretarentur : quorum unicuique pro merito lucrum impertiebat. Jam & Emissarios aliquos in regiones alienas amandarat, qui Oraculi famam in gentes inferrent, affirmarentque ipsum prædicere, invenire fugitivos, fures ac prædones indicare, thesauros effodiendos ostendere, ægrotos curare, quosdam etiam vitam defunctos in vitam revocare.*

Ac paulo post !

Πολλὰς μὲν οὖν ἐν αὐτῇ Ῥώμῃ κατεστήσατο πάνυ πολλὰς τῶν συνωμοτῶν, οἱ τὰς ἐκάστη γνώμας διήγελον αὐτῶν, καὶ τὰς ἐρωτήσεις παρεμύνην, καὶ ὧν μάλιστα ἐφίενται, ὡς ἔτιμον αὐτὸν πρὸς τὰς ἀποκελεύσεις, καὶ πρὶν ἢ κεῖν τὰς πεμπομένων καταλαμβάνεσθαι. *Exploratores etiam ex suâ conjuratione quam plurimos Romæ constituerat, qui sibi, qua quisque mente esset indicarent, ac priusquam Oraculum adiissent, illi significarent, quidnam essent percontaturi, quidque potissimum cuperent : ut priusquam venissent qui mittebantur, ille jam ad respondendum esset paratus.*

Quales autem ut plurimum fuerint Consultores, Lucianus nobis optime repræsentat in Rutilliani, alias boni viri, superstitione describenda : *Qui Rutillianus aliàs quidem erat vir honestus ac probus, tum compluribus in præliis Romanorum spectatæ virtutis : sed qui in his quæ ad Deos pertinent pa-*  
rum



rum sane saperet, & de iis absurda crederet: adeo, ut fucubi lapidem inunctum vel coronatum conspexisset, continuo procideret atque adoraret, ac diutius advolutus vota faceret bonaque ab illo peteret. Hic igitur auditâ Oraculi famâ, parum absuit, quin relicto exercitu cui præerat, in Aboni murum advolarit. Alios autem post alios legabat. Porro qui mittebantur, imperiti quidam famuli facile decepti domum remeabant, alia quidem visa, alia tanquam visa & audita referentes, atque his plura accumulantes, quo fierent domino commendatiores. Itaque senem infelicem inflammabant & in vehementem insaniam impellebant. Hic vero, ut qui plurimis ac potentissimis erat amicus, eos adibat, narrans, cum ea quæ ex à se missis acceperat, tum ea quæ ex sese effinxerat. Quare urbem hîc implevit & concitavit; & plerosque ex auticis expavescit: qui de suis etiam rebus aliquid audire compulsi sunt. Porro Alexander advenientes comiter excipiebat & Xeniiis, aliisque magnificis donatos muneribus ad eum remittebat; Hoc agens, ut non solum recitarent Oracula, verum etiam Dei laudes canerent, ac portentosa quædam de Oraculo, deque ipso mentirentur.

3. Habebant ibi statuta sibi tempora quibus Pythia Divina sua Responſa proferebat. Neque enim semper illa parata erat: verum expectandum erat, donec dies, qui Responſis hiſce deſtinati erant, adventarent. Oſtendit id nobis Plutarchus in Quæſtionibus Græcis, ubi num. IX. (qui locus ob Hoſioteremibi quoque indicatum, mihi integre deſcribendus videtur) ita loquitur: Τὶς πῶτα Δελφοῖς ὁσιωτὴρ, ἔπειτα πὺ Βύσιον ἕνα τὸ μῆν ἑὸν καλῶσιν; ὁσιωτῆρα μὲν καλῶσι τὸ θυόμδρον ἱερεῖον, ὅταν ὁσιῶ δόποδειχθῇ. πάντε δὲ εἰσὶν ὅσοι Διὰ βίη, καὶ τὰ πολλὰ μὲν τὸ πρὸ Φηλῶν δρῶσιν ἔσται, καὶ συνεργῶσιν, αἱ γεγεμέναι δοκῶντες ἀπὸ Δελφῶν καλῶν. ὁ δὲ Βύσιον μὲν, ὡς μὲν οἱ πολλοὶ νομίζουσι, φύσιός ἐστι. (ἔαρε γὰρ ἀρχὴ, καὶ τὰ πολλὰ φύεται τῆνικαὺτα καὶ Διὰ βλάστην) τὸ



ὅ δ' ἀληθές, ὅς ἐχ' ἔτος. ἔ γ' ἀντὶ τῆς Φ ὅ β ζῶντων  
 Δελφοὶ καθάπερ Μακεδόνες ( βίλιππον καὶ βάλακρον, καὶ βερονι-  
 κὴν λέγοντες ) ἀλλ' ἀντὶ τῆς π. καὶ γ' ὅ παθεῖν, βαλεῖν, καὶ  
 πὸ πικρὸν, βικρὸν ὀπιεκῶς καλῶσιν. ἔστιν δ' ἐν Πύσι ὁ Βύσι, ἐν  
 ᾧ πυσιῶνται ἔ πυνθάνονται ἔ θεῶ. ὅ γ' ἐνοεῖν ἔ πάτερμον. ἐν τῇ  
 μηνὶ γ' τῷ ζῳ ζῆσηριον ἐγένετο, καὶ ἐβδόμην ταύτην νομίζουσι τῆ  
 θεῶ γενέθλιον, καὶ πολύφθονον ὀνομάζουσι, ἔ διὰ τὴν πέτρεον φθοίαν,  
 ἀλλὰ πολυπύθῃ ἔ πολυμάντρεον ἔσαν. ὅψε γὰρ ἀνείησαν αἱ καὶ  
 μῆνα μαντεῖαν τοῖς δεομένοισι· πρῶτον δὲ ἅπαζ ἐθεμίσθεν ἡ Πυθία  
 ἔ ἐνιαυτῷ καὶ ταύτην τὴν ἡμέραν, ὡς Καλλιθένης καὶ Ἀναξανδρίδης  
 ἱστοροῦσι. *Quis est apud Delphos Hosioter, & cur*  
*unum de mensibus appellant Bysium? Hosioter est victima*  
*quæ immolatur, cum creatur Hosius [ vox sanctum deno-*  
*tat. ]* *Quinque autem sunt Hosii per totam vitam, mul-*  
*tisque in rebus adsunt vatibus, atque unâ etiam sacri-*  
*ficant: quippe à Deucalione genus crediti trahere. By-*  
*sius mensis, ut plerique putant, Physisus est, à nascendo sic*  
*dictus. Est enim veris initio, quo tempore pleraque nascun-*  
*tur & germinant. Sed res ita non habet. Non enim Delphi*  
*B. litera pro Ph utuntur ( ut Macedones, qui Bilippum,*  
*Balacrum, Beronicam dicunt, quæ sunt Philippus, Phala-*  
*crus, Pheronice ) sed loco literæ P, soliti batein dicere &*  
*bicròn, quæ sunt patein & picròn. Est ergo Bysius dictum*  
*pro Physisus, quod eo mense Deum scitantur. Atque hæc*  
*sententia convenit cum antiquis Delphorum observationibus.*  
*Mense enim isto Oraculum primò extitit, & septimanam*  
*istam Deo natalitiam putant, polyphthoumque nominant; non*  
*à coquendis phthoibus ( quod est placentæ genus ) sed quod*  
*multa tum Responsa Deus edat. Sero enim cæpit singulis*  
*mensibus Oracula requirentibus respondere. Antiquitus semel*  
*duntaxat in anno vaticinabatur Pythia, idque istâ die: ut*  
*Callisthenes & Anaxandrides tradiderunt.*



Sic Servius, (ad Virgilii versus sequentes: *Qualis ubi hybernæ Lyciam, Xanthique fluenta Deserit, ac Delum Maternam invisit Apollo*) Constat enim Apollinem sex mensibus hyemis apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa, & sex mensibus æstivis apud Delum. Quod indicat etiam in aliis *ἱερωταῖς* certa consulendi ac Respondendi tempora fuisse observata. Hinc quoque Lucianus in bis accusato: ὁ Ἀπόλλων τε αὖ, πολυπράγμονα τὴν τέχνην ἐπανελόμενος, ὀλίγα δὲ τὰ ὥτα ἐκκεκώφωται, πρὸς τὴν ἐνοχλήσιν καὶ ἡσυχίαν τὴν μαθητικὴν καὶ ἀρτι μὲν αὐτὰς ἐν Δελφοῖς ἀναγκαῖον εἶναι. μετ' ὀλίγον δὲ, εἰς Κολοφῶνα θεῖ. κακῆθεν εἰς Ξάνθον μεταβαίνει. καὶ δρομαῖοις αὐτὸς εἰς τὴν κλάρον. εἴτε εἰς Δῆλον, ἢ εἰς Βραγχίδας. καὶ ὅπως ἐνθα αὖν ἡ πρόμαρτις πῖσαι τὴν ἱερὰν νάμαλτον, καὶ μασησαιμὴν τὴν δαφνὴν καὶ τὸν τρίποδα Δρασεισαιμὴν, κελύει παρεῖναι, ἀόκνον ἡσυχίαν αὐτίκα μάλιστ' ἀπαρτίζοντα τὰς ἱερωτάς, ἢ οἷχεσθαι οἱ τὴν δόξαν τὴν τέχνης.

Quin negotiosam artem exercens, parum abest quin obsurdescat auribus, adeo importuni sunt qui Oracula efflagitant. At nunc quidem illi in Delphis esse necesse est; paulo post Colophonem petit; inde & Xanthum transit: postea Clarum currendo contendit: deinde Delum aut Branchidas. Denique quocunque vates sacrum laticem pota, commanducata lauro, & Tripode concusso, venire jubet, impigrum protinus adsistere oportet, Oracula connectentem; aut alioquin artis gloria illi intercidit.

Quibus temporibus certò constitutis addendi sunt *Dies fasti* atque *nefasti*, quibus Pythia (uti & circa alia Sacra alibi fiebat) nulla Responsa, ne quidem maximis auctoritate viris, nisi vi, aut quasi vi, coacta reddebat. Cujus rei exemplum habemus in Plutarchi Alexandro, hoc modo: Βαλόμενος δὲ τῷ θεῷ ἱεροσάδης πρὸς τὴν Τραλίας, ἦλθεν εἰς Δελφούς, καὶ κατὰ τὴν ἡμερᾶν ἀποφράδων ἑσπέρων, ἐν αἷς δὲ νεμόμενος θημισθεῖν,



πρῶτον μὲν ἔπεμπεν ᾠδῶν καλῶν τὴν πόλιν· ὡς δὲ δὲν ἐμύθησε, καὶ ποιεῖν ἐμύθησε τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἴλκεν αὐτήν. ἡ δὲ ὥσπερ ἐξηγήσατο τὴν ἀπορροήν, εἶπεν, Ἀνίκηται εἰ ὦ παῖ. τὸ πρῶτον ἀκούσας Ἀλέξανδρος, ὅς ἐστι ἔφη ληΐζειν ἐπὶ τὰ μαθηδύματα, ἀλλὰ ἔχειν ὃν ἐβόλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν.

*Delphos ad Apollinem de bello consulendum profectus, quod forte dies nefasti essent, quibus non erat solenne Oracula edere primo misit certos qui vatem orarent, ut veniret. Recusante illa, & legem prætendente, adscendit ipse, atque VI TRAXIT EAM AD TEMPLUM. Quæ ipsius expugnata contentione, ait, Invidtus es fili. Id audiens Alexander negavit se alias sortes quærere; sed habere quod peteret ab ea Oraculum. Idem pene exemplum de Philomelo Pausanias habet, lib. . . .*

Videmus igitur hic & nefastos dies intercurrisse, & stata Responsis reddendis fuisse tempora. Quæ quod singulis mensibus redirent etiam ex his Plutarchi verbis (in dialogo, Cur nunc (i. e. hujus Plutarchi ætate) Pythia non reddat Oracula carmine) satis clare firmatur: καὶ ὁ βοήθη, Ναὶ (εἶπεν) & γὰρ δὲ κεῖ τὸν θεὸν εἰς σῶμα καθαργνύναμι θνητὸν αἰπαῖς ἐκάσσε μηδὲς, ἀλλὰ καὶ λίθῳ παντὶ καὶ χαλκῷ συμφυερίσομεν αὐτόν.

*Nimirum vero, ajebat Boæthus. Non satis enim est, Deum quovis mense in corpus includere mortale [ Pythiæ nimirum; ] nisi eum etiam cum omni lapide & ære confundamus.*

Hæc autem sic stata tempora & dies nefasti, occasiones dabant tempus Consulentibus prolongandi; ut sic commodius pararentur, si quæ in antecessum paranda erant; quod nonnunquam contingebat: aut ut spatium nanciscerentur expiscandi, vel ex famulitio aut comitatu advenarum vel etiam ipsis Oraculum poscentibus, illa quæ ipsis ad Responsa com-



mode reddenda quandoque necessaria erant : Accedebat , ut sic & aliis Oraculorum sedibus , quibuscum ipsis occulte commercia ac collusiones erant , quoque spatium atque occasio reddendi Responſa daretur. Sicuti huic idem ille Apollo , nunc *Delphis* , nunc *Collophone* , nunc *Xanthi* , nunc in *Claro* , nunc apud *Branchidas* , nunc iterum alibi Oracula sua fundebat.

4. Dum interim sic moræ neſtebantur , aut occasiones morarum quærebantur , ac per *preces* & *sacrificia* , *viſtimarumque* ac *viscerum inſpectiones* bona omina per *Haruspici-*  
*nam* erant captanda : hiſce ordine præcedere debebant *Lustrationes* , seu *purificationes* per manuum ac pedum , vel totius quoque corporis , lotiones : in quem finem huiusmodi templis aut fontes , aut labra , vel lebetes , uti & *περίρρανθήρα* seu vasa quibus aqua lustralis continebatur aderant.

Hinc de Penelope apud Homerum habemus :

Ἡ δὲ ὑδρὸν αὐτὴν καθάρει θεοὶ ἵματ' ἔχου.

Atque apud Aſc. Pedianum : *Delubra dicunt ea templa , in quibus sunt labra corporum abluendorum mortuorum , ut Dodonæi Jovis , aut Apollinis Delphici ; in quorum delubris lebetes tripodesque viſuntur.* Sicut & apud Iſidorum Ovid. lib. 15. *Delubra veteres dicebant Templa fontes habentia , quibus ante ingreſſum diluebantur ; & appellata delubra à diluendo.*

Adſtabant præterea ad *Perirranteria* , quæ ad Sacra ſepta eorumque introitus , adeoque ad Templorum aditus , poſita erant , *Sacrorum Miniſtri* qui aſpergillis ex lauri frondibus ad Templum aſcendentes aſpergebant : ac tabella ibi fixa erat , cum inſcriptione ; *Ne quis illoſ manibus intra perirranteria , seu ſacra vasa penetraret.* Sic Ovid. de Deucal. & Pyrrha , poſt Diluvium &c. *Inde ubi libatos irroravere liquores.*  
Vest-



*Vestibus & capiti; quod Delphis factum, cum Themis, ad-  
huc ibi Oracla tenebat, fingitur. Quin & Sacrorum Mi-  
nistri, (imo & ipsa Pythia) sese in Castalio fonte lavantes  
Sacris his inserviendis purificare debebant, uti ex Euripidis  
Ione patet, hoc modo:*

Ἄλλ' ὦ φοῖβε Δελφοί θεράπιδες  
τὰς Κασταλίας δρυροειδεῖς  
βαίνετε δῖνας· καθαραῖς δὲ δρόσοις  
Ἀφυδρανάρμυροι, τείχετε νάες.

*Sed o Delphici fani ministri ad  
Castaliæ limpidos  
Ite vertex, puroque rore ( aquæ )  
Abluti ite in templum, &c.*

Verum à purificationibus transeamus ad ipsa Sacrificia; quæ  
ita à Luciano describuntur: Θέμυροι δὲ βωμὸς, ἔπεσθ' ὁρῆσαι  
καὶ πεῖραντ' ἔλα προσάγει τὰς θυσίας. βδν μὲν ἀροτῆρα, ὁ γεωρ-  
γός. ἀρνα δὲ ὁ ποιμήν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλῳ. ὁ δὲ τις, λιθανωτὸν, ἢ  
πόπαινον. ὁ δὲ πένης, ἰλάσατο τὸν θεόν, Φιλήσας μόνον τ' αὐτὸς δε-  
ξιάν. ἀλλ' οἷγε θυόντες, ἐπ' ἐκείνους γὰρ ἐπαυεῖμι, σεφανώσαντες τὸ  
ζῶον, καὶ πολὺ γὰρ πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μὴ δὲ τ'  
ἀχρήτων τι κατὰσφάτῃσι, προσάγει τὰ βωμῶν, ἔφονόεσιν ἐν  
ὀφθαλμοῖς τ' θεῷ, γαστὴν τι μυκώμενον, καὶ ὡς τὸ εἶδος ὀφημεν,  
καὶ ἡμίφωνον ἤδη τῇ θυσιᾷ ἐπυλᾶν. Τίς οὐκ ἂν εἰκάσειεν ἡδεῶς ταυτ'  
εὐρώντας τὰς θεάς; ἔθ' μὲν πρόγραμμα φησὶ, μὴ παρεῖναι εἶσω  
πεῖραντ' ἔλα, ὅς τις μὴ καθαρὸς ἐστὶ τὰς χεῖρας. ὁ δ' ἱερὸς αὐ-  
τὸς, ἔστηκεν ἡμαγμένῳ, καὶ ὡς ὁ κύκλωψ ἐκείνος, ἀνατέμνων,  
ἔτα ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιγλῶν, ἔτα τὸ αἷμα τὰ βωμῶν περ-  
χέων. ἔτα γὰρ οὐκ εὐσεβὲς ἐπιτελῶν; ὅτι πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας,  
ἐπέθηκε, φέρων αὐτῇ δορὰ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρῶτον.  
ἢ δὲ κνίσσα θεωπέσιος. ἔτα ἱεροπρεπὲς χωρεῖ ἄνω, καὶ εἰς αὐτὸν  
τὸν ἕρανὸν Διασκίδναται ἡρέμα.



Tum autem constitutis aris, Oraculique septis, & puris vasis, victimas adducunt: bovem aratorem Agricola, agnum opilio, capram caprarius: alius thus aut placentam. Pauper vero Deum, ejus tantummodò dextram osculatus, propitium reddit. Jam vero quum immolant (ad illos enim redeo) coronatam pecudem, quæ multò ante, sitne ad sacra legitima explorarunt, ne quam ex his mactent, quas vetat religio, ad aram adducunt, & ob oculos Dei jugulant, flebile quiddam emugientem, utque verisimile est, bene ominantem, & jam dimidio vocis sono rei sacræ accinentem. Quis non conjiciat Deos hoc spectaculo delectari? Quin & pro foribus tabula denuntiat, nequis intra pura vasa consistat, qui non sit puris manibus. Tum ipse sanguine fædatus, non aliter quam Cyclops ille, pecudem incidit, intestina educit, cor avellit; & cruorem aræ circumfundit. Et quid tandem quod non sit pietatis non peragit? Post omnia demum incenso igni, capram cum ipsa pelle portatam, cumque lana ovem imponit. Nidor interim ille Divinus & sacer sursum fertur, & in ipsum usque cælum subvectus, paulatim diffunditur.

Neminem autem ad precandum Deum, vel ad poscenda Responfa accedere potuisse, qui non ante (post ejusmodi purificationes, quibus alia quandoque accedebant) sacrificasset, victimasque quo largiores eò gratiores, mactasset, satis patet ex Æditui (apud Eurip. in Ione) verbis. Qui Ædituus, post quam ipse laureis ramis Templi humum verrendo purgaverat, atque aqua ex Castalio fonte hausta irroraverat;

[ Χρυσέων δ' ἐκ τῶ χέων εἴψας

Γαίης παρὰν,

Ἄν' ὀποχρόνται Κασταλίας

Δίνας, νοπερὸν ὕδωρ

Βάλλων, ὅσος ἀπ' ὧνάς ὦν;

Ita enim de semetipso loquitur. ]

Ita



Ita advenas consulendi gratia ibi præsentes alloquitur:

Εἰ μὲν ἐθύσατε πέλανον περὶ δόμων  
καὶ τὴν πυγῆαδον ζηήσετε φοίβῃ  
Πάρι' εἰς θυμέλας. ὅππῃ δ' ἀσφάντοισι  
μήλοισι, δόμων μὴ πάρι' εἰς μυχόν.

[quæ placenta credo, sufficiebat pauperibus; cum ditiores Oves aut Boves aut capras &c. mactarent.]

*Siquidem (Deo) PLACENTAM IMMOLASTIS ante Templum*

*Et aliquid ex Phæbo sciscitari cupitis,*

*Accedite ad aras. NON MACTATIS verò*

*O VIBUS, ne in penetralia Templi transite.*

Ex ejusmodi *Victimis epulisque* illas semper subsequenter, hunc fructum cupiebant hujus Templi atque Oraculi ministri, ut quam lautè quotidie, idque aliorum sumptu, viverent: si-ve illi essent Prophetæ, alique sacrorum hujus Templi Antistites, si-ve Haruspices, Victimarii, Popæ, coqui, Tibicines, si-ve & cætera turba, quæ hisce subserviebat. Quare & quamdiu poterant circa hæc moras necebant; nec prætextus unquam deerant.

Ut enim una sæpe ac sola erat Pythia, præcipue posterioribus, imò ipsius Plutarchi, temporibus; sic felicioribus hujus *ἡγεμονίας* temporibus plures simul erant. Quod indicat clare Plutarchus his verbis: Ἐπεὶ δὲ τῷ θεῷ δόξαν ἔτως, ἥτε Ἑλλὰς ἐρρώσθη πόλεις, καὶ τὸ χερίον ἀνθρώποις ἐπλήθυε, οὓσιν ἐχρῶντο ποσφύπιν ἐν μέρτι, καθεκδύμῃαι, καὶ τρίτη δ' ἐφεδρῇ ἦν ὀπίσθου δειγμῆ. νῦν δ' ἐστὶ μία ποσφύπῃς, καὶ οὐκ ἐγκαλῶμεν ἐξαρκεῖ γὰρ αὐτὴ τοῖς δεομένοις. Postea quam Deo ita visum est, & Græcia conditis urbibus convalesceret, locusque hominum multitudine frequentaretur, duabus uti cæperunt Antistibus



tibus vicissim descendantibus ; tertia tanquam supernumeraria designata erat. Nunc sacerdos est unica , nec conquerimur , quum sit una consulentibus satis. Quod nimirum merces eorum tanto minus jam vendibiles essent.

5. *Prophetas* quoque plures numero fuisse nobis indicat modo adductus Plutarchus sub initium Dialogi de Oraculorum defectu his verbis : Ταῦτα γὰρ ἦν ἀκρίβει τῇ ἐκὰς Προφητῶν , *Ista enim narrabantur ibi à Prophetis.* Similiter Ælianus ; ubi de lupo loquitur , qui unius Prophetarum veste arrepta , eum ducēbat , ubi donaria furto ex Delphico Templo defossa fuerant ; hoc modo : Λύκος ὁ ζῶον κατεμένυσε , παρελθὼν εἰς τὸν νεῶν , καὶ τῇ Προφητῶν τινα τῇ ἐσθῆτι τῇ ἱερᾷ ἐλκύσας τῷ σώματι , καὶ προσαγαγὼν μέχρι τῆς ἴπυς , ἐν ᾗ τὰ ἀναθήματα ἐκέκρυπτο , εἶτα τοῖς προδίοις ὤρυττεν αὐτὸν. *Lupus (animal) indicavit , quum intra Templum ingressus Prophetarum quempiam , (sacram illius vestem mordicus comprehendens) traxit ad locum usque in quem donaria occultata fuerant : deinde anterioribus pedibus locum ef-*

*fodit.* Constat id quoque ex Euripidis Ione ; ubi indicat ipsos quoque forte ductos ibi *Oraculis* seu *Responsis* faticanis præfidere ; eaque ore proprio consulentibus profari ac declarare. Nam quamvis *Pythia* illa primùm voce proferret ; id fiebat sono ac gestibus tam inconditis , confusis atque non intelligibilibus , ut *Prophetis* seu *Interpretibus* sacris necesse haberet , qui verba illa , (quasi foliis mandata) colligerent , in ordinem redigerent ac declararent. Ita igitur apud Euripidem Xuthus :

Ξυθός ] Ἔσαυ ἅ δ'· ἀλλὰ ἴς προφητῶν θεῶν ;  
 Ἰων ] Ἡμεῖς ἅ γ' ἔξω. τῇ ἔσω ἄλλοις μέλει,  
 οἱ πλησίον θάσσουσιν τεύχεα , ξένοι ,  
 Δελφῶν δ' ἔστις , ἐς ἐκλήρωσεν πάλαι.

Xuthus ]



*Xuthus]* *Fient hæc. Sed quis est hic Propheta Dei?*

*Ion]* *Nos quidem ea curamus. quæ sunt extra  
Templum : Interiora vero alii curant,  
Qui prope tripodem sedent, hospes,  
Optimates Delphorum, quos legit sors.*

Nec frustra hi ex Delphorum optimatibus erant : quod nempe illud munus atque arcanum aliorum, præter hos, fidei minimè concrederent.

Ad quos igitur locutus dixerat hic Ion :

Ἄλλ' ὦ φοῖβε Δελφοὶ θέραπες  
Τὰς Καστλίας δρυροειδεῖς  
βαίνετε θύας. Καθαροῖς δὲ δεύσοις  
Ἀφουδρανάρμοι, σείχετε ναῖς.  
Στώμαί' εὐφημον φρερεῖτε ἀγαθόν,  
Φήμας τ' ἀγαθὰς τοῖς ἐθέλοσι  
Μαλ' ἴεοδε,  
Γλώσσης ἰδίας ὑποφαίνειν.

*Sed o Delphici Phæbi ministri ad  
Castaliæ limpidos  
Ite vertices, puroque rore [puris aquis]  
Abluti ite in Templum,  
Osque bene ominans, & bonum custodite.  
Responsaque læta cupientibus  
Vaticinantes date*

PROPRIA LINGUA (Oracula) declarantes.

Præter hos *Prophetas*, etiam adfuisse *Poëtas*, constat: de quibus tamen statim ulterius loquar. Magnam præterea ibi fuisse ( præter *Amphyctiones*, aliosque qui inter Ministros censendi non erant ) turbam *Ministrorum*; ut *Haruspicum*, *Augurum*, *Victimariorum*, *Poparum coquorum*, *tubicinum*



ac *tibicinum*, tum ex aliis, tum & inde patet, quod nulla pene sacrificia, aut sacra, aliter constarent.

Videmus ergo quantam multitudinem epulis suis adhibere necesse habuerint Consulentes hoc Oraculum, si divites essent: quorum numerus semper longe maximus erat: quod pauperes, nonnisi perrarò (at hi quidem ex vicinis urbibus &c.) hoc Oraculum consulendi gratia adirent; illisque *diobolares* aut *triobolares Vates*, adeoque ex triviis sufficere deberent.

Elucescit hinc, mi lector; quantum interesset ut diu hæc, ac in longum protraherentur, antequam esset litatum; ac quot & qualia artificia excogitata fuerint ut superstitiosi advenæ naso sic ducerentur, ut crederent hæc summa fide ac pietate geri; Deorumque nutu ac directione atque ob rationes sive occultas, sive tales quales Antistitibus ipsis ob oculos ponere, (atque ita simul superstitiosum satis metum ac timorem injicere) lubebat. Quas artes & imposturas, si vel maxime deprehenderent, tamen sibi innotescere illas, minime audebant manifestare; ne in certum mortis (etiam ignominiae notatae) periculum sese injicerent: quod omnes incolæ omnesque Vicini pro Templi atque Oraculi auctoritate, omne fas ac nefas patraturi essent; si quis hinc sese religioni oppondere vellet.

7. Si igitur minus litatum esset, iterandum erat sacrificium. Quas autem fraudes quasque imposturas ibi perpetrare possent Antistites, ac cum ipsis Haruspices, patet ex sequentibus exemplis. Quæ de nautis Tæniis narrat Athenæus certè digna sunt, ut huc afferantur, quamvis & alibi, (alia tamen occasione) à me allata fuerint. Nautæ, scilicet, quidam Tæni post longam ac laboriosam navigationem terræ feliciter tandem redditi, Dīs sacrificabant hædum charisterium, parvum tamen ac gracilem. His dum inservit popa, viso tam macro ac parvo animali, unde non lautæ expectandæ erant



erant epulæ; ac dum mactandæ victimæ inserviens, post jugulatam adapertamque pecudem pertractat viscera, mirâ manuum agilitate; dumque ex perpetuo ritu jecur perspectant nautæ, nebulo iste manum ulterius promovet, renemque magnâ audacia aufert, & in propinquam jacet foveam: quem (renem) ubi animadversum est deficere, tumultuari nautæ ac sibi timere, quibus hoc portentum esset oblatum. Quando igitur non litarant hâc prima victimâ, succidaneam præcidaneæ substituunt. Sed hoc quoque frustra: nam & hæc sine corde reperitur, fraude simili ejusdem hominis sacerrimi. Itaque opus erat tertio hædo.

At quis dubitet hæc non creberrime factitata, ubi voti-va sacrificia celebranda erant? ac quidem bona omnia ex cæsis victimis exspectanda. Quibus & Delphis exspectandus erat victimæ tremor: ubi nec omnis ipsius tremor sufficiens erat.

Per hæc itaque sacrificia, ac plurifariam iteratas victimas, lucrabantur quoque tempus, si id ipsis necesse foret, templi hujus Antistites; eaque occasione inter epulas, vel ex ipsis consulentibus Oraculum, vel ex ipsorum comitatu seu famulatio, sæpe expiscari valebant talia, quæ ad desiderata ipsis Responsa conducere possent. Nec deerant aliæ quoque artes, quas in ipsis instituerent victimis. Tremere enim illæ, ut modo obiter indicavi, debebant: de quo tamen tremore statim latius loquar.

Ergo *Haruspices* ita inspectis extis bona malave pronuntiabant præfagia; Dîs, scilicet, sic præmonstrantibus bonos malosve super consultationibus successus. Atque hæc sæpius iteranda erant, nuncque huic nunc isti Deo aut Deæ sacrificandum; ut sic major copia victimarum caderet, epulæque sacrificiis semper adjunctæ plures inde Sacerdotibus &c. redundarent. Imò & immolatio illa Arietis quandoque ite-



randa erat. Dum interim hi nebulones, sic aliorum sumptibus laute convivantes, ludibrio haberent simplices nimium Consultores.

Quales enim homines fuerint hi haruspices, qualisque tota Haruspicina graphice ac lepide nobis Cicero (lib. 2. de Div.) sic describit: *Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se agebat, quod non rideret Haruspex Haruspicem cum vidiſſet. Quota enim quæque res evenit prædicta ab his? aut si evenit quippiam quid afferri potest cur non casu id evenerit? Rex Prusias cum Hannibali apud eum exulanti pugnare placeret, negabat se audere, quod ex ta prohiberent. AN TU, inquit, CARUNCULÆ VITULINÆ, mavis quam Imperatori veteri credere? Quid? Ipse Cæsar cum a summo Haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? Quod ni fecisset, unum in locum omnes adversariorum copiae convenissent. Quid ego Haruspicum Responsa commemorem (possem equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? Hoc civili bello, Dii immortales, quam multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma Responsa Haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompejo (etenim ille admodum extis & ostentis movebatur) non lubet commemorare; nec vero necesse est, tibi præsertim qui interfuisti: Vides tamen omnia fere contra, ac dicta sunt, venisse.*

8. Cum ergo & Antistites & Haruspices, cæterique Apollinis hujus alumni, hinc laute epularentur, minime mirum & hinc (& apud alia *ἑσθία*.) talia à Sacerdotibus fuisse perpetrata. Hinc enim hic *Delphicus Apollo* non consulebatur, priusquam victima, quæ postrema ante consultationem mactanda erat, dum cædebatur, tota contremisceret: quod ostentum videlicet monstrabat nunc plene esse litatum. Ita enim  
Plu-



Plutarchus sub finem Dialogi de Oraculorum defectu: Αἱ δὲ ἱερῶν καταστροφῆς περιβόηται, καὶ ὅ μὴ θεμισθέν, εἰ μὴ τὸ ἱερεῖον ὅλον ἐξ ἁκρῶν σφυρῶν ὑπότρομον γένηται, καὶ κραδανθῇ κατασπενδόμενον; ὃ γὰρ ὁρκεῖ τὸ κατασπένδει τὴν κεφαλὴν ὡς περ ἐν ταῖς ἀλλοδαῖς θυσίαις, ἀλλὰ πᾶσι θεῖς ἡμέραις, τὸ σάλον ὁμᾷ καὶ τὸν παλμόν ἐγγυρᾷ μὴ ψόφῳ τρομόδῳ. εἰ γὰρ μὴ τῷτο γένηται, τὸ μαλῆιον ὃ φασι χηματοῖσιν, ὃ δὲ εἰσάγουσι τὴν Πυθίαν καὶ τὸν θεὸν μὲν ἢ δαίμονα αἰτίαν τὴν πλείστην ἀναπνεύσας, εἰκὸς ἐστὶ ταῦτα ποιεῖν καὶ νομίζειν, ὡς δὲ σὺ λέγεις, οὕτως εἰκὸς.

*Fam Antistitarum constitutio, quid sibi vult? quid quod fors non editur, nisi hostia toto corpore, dum libamentis matatur, ab imis usque articulis succutiat & contremiscat? Neque enim satis est quassari caput, ut in aliis sacrificiis, sed omnibus pariter artibus tremorem oportet cum trepido strepitu agitationeque incessere. Quod si non fiat Oracula negant ab Operto reddi, nec introducunt Pythiam. At qui verosimile est eos qui ista faciunt, & ex ritu observant, Deo aut Dæmoni maximam causam adscribere: ut autem tute dicis, non est verisimile.*

Fuerit ne motus ille ac tremor Divinitus factus, seu potius ab arte Dæmoniaca, an contrā Antistitum arte ac fraude factus, inde facile conjici potest, quod aqua frigida non perfunderetur solum, verum & obrueretur quandoque; si à minori frigida copia id minus contingeret. Quod sic quoque satis indicat idem Plutarchus, paulo inferius: οἱ μὲν γὰρ ἱερεῖς ἐὼς θύειν φασι ὅ μὴ ἱερεῖον καὶ κατασπένδειν, καὶ τὴν κίνησιν αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον ἀποθεωρεῖν ἑτέρῃ πινὸς τῷτο ἡμῶν ἢ τὸ θεμισθέν τὸν θεὸν λαμβάνοντες. θεῖ γὰρ τὸ θύσιμον ἐστὶ τὸ σῶμα καὶ τῇ ψυχῇ κατασπένδειν εἶναι καὶ ἀσινές καὶ ἀδιάφθαρτον. μετὰ μὲν ἔν τῷ σῶμα καταπδεῖν, ὃ πᾶν χαλεπὸν ἐστὶ, τὴν δὲ ψυχὴν δοκιμάζουσι, τοῖς μὲν ταύροις ἀλφίᾳ τοῖς δὲ κάπροις ἐρεβίνθῳ ὡραζόμενοι. τὸ γὰρ μὴ χλαμυδίων, ὑγρᾶν οὕτως οἶοντα. τὴν δὲ αἶγα διελέγχεον τὸ ψυ-



χρὲν ἰδῶν. ὁ γὰρ εἶναι ψυχῆς καὶ φύσιν ἐχέσης τὸ πρὸς τὴν κα-  
τασκευασθῆναι ἀπαθὲς καὶ ἀκίνητον.

*Nam Sacerdotes & qui hostiam se sacrificare dicunt & im-  
molare, ejusque motum & horrorem observare ideo ista  
faciunt, ut Deus Responsa edat. Victimam enim sacro aptam,  
esse oportet & corpore & anima puram, integram & incon-  
taminatam. Quarum rerum documenta in corpore pervide-  
re non est perdifficile: at animam explorant in tauris polen-  
ta, in capris cicere apposito. Si enim non gustent, sana esse  
non putant. Capram frigida deprehendit, quod animi non  
sit, ut natura fert, constituti, quum invergatur humor, ni-  
hil affici nec commoveri.*

Ac paulo post:

Θεοπρόπων γὰρ ὑπὸ ξένης καταγενομένων λέγεται τὰς πρώτας κατα-  
σκευάσεις ἀκίνητον ὑπομείναι καὶ ἀπαθὲς τὸ ἱερεῖον, ὑπερβαλλομένων δὲ  
Φιλομυῖα τῶν ἱερέων καὶ προσλιπαρχῶν, μόλις ὑπομῆρον γρόμῳ καὶ  
κατακλυθεῖν, ἐνδύναμι.

*Ut cognovimus in Pythia, quæ nuper mortua est. Nam  
quum exteri quidam ad Oraculum venissent, victimam fe-  
runt primas libationes inconcussam nihilque commotam  
pertulisse; deinde sacerdotibus certatim urgentibus, modum-  
que transeuntibus vix tandem latice obrutam, & inundatam,  
cessisse.*

Sic motus & horrores animalium naturales, (ut in equis &  
canibus ex aquatu, aut natatu accidit) si id in rem ipsorum  
esset, pro Deorum operationibus extraordinariis haberi, & pro  
Omne accipi, volebant.

9. Post mactatas igitur victimas, quibus ritè litatum esset, jam  
adire licebat Apollinem. Attamen priusquam id fieret adhuc  
fortitione opus erat: nec temere ita aliquis, absque illa Apol-  
linem consultum ibat. Sortiebantur nempe inter se consulto-  
res,



res, quis primus, quis secundus, quis tertius, &c. accederet ad accipienda Responsa. Quod nobis primus declarat Æschylus; qui, in Eumenibus, ita Pythiam loquentem, (inter alia) inducit:

Κ' εἰ παρ' Ἑλλήνων πινες,  
Ἰών πέλω λαχόντες, ὥς νομίζεται  
μανθόομαι γάρ ὥς ἡγήται θεός.

*Et si qui ex Græcis adsunt,  
Veniant post sortes tractas, sicut lege statum est:  
Vaticinor enim nunc, sicut me ducit Deus.*

Uti & secundò Euripides, ex Xuthi consulentis persona, hoc modo:

Στείχοιμ' ἂν εἶσω. καὶ γὰρ ὥς ἐγὼ κλύω  
Χρησίεον πέπλωκε. τοῖς ἐπήλυσι  
Κοινὸν παρ' ναῶ. βεβλόμεθ' ἐν ἡμέραι  
Τῇδ', αἴσια γὰρ, θεῶ λαβεῖν μαντεύματα.

*Ibo igitur intro. Etenim, ut ego audio,  
Per sortem cecidit advenis fors ad Oracula  
Communes ante Templum. Volumus die  
Hac (sacra enim est) Dei capere Oracula.*

Causa hujus fortitionis procul omni dubio fuit, ne facile aberrare possent Antistites circa illos, quibus essent reddenda Oraculorum Responsa. Ut qui error ipsis facile contemptum creare potuisset; si aut nihil ad rem facientia, aut absorta & absurda respondisset ad interrogata consultorum Pythia.

Quin quod iterum aspergine aquæ sacratæ per *περίρραντήρια* essent purificandi Consultores, liquere videtur ex eodem Euripidis Ione; qui ibi ædituus erat. Ita enim ille ad verba Creusæ;  
quæ



112 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
quæ sumptis laureis ramis, interim Deo supplicatum ibat, ut  
faustum sibi obtineret Responsum :

Ἀλλὰ χρυσέαις  
Πέχασιν, ἐλθὼν εἰς ἀπορραντήρια  
Δέσπον καθήσω.

## C A P U T VI.

10. *Post hæc introitus eorum qui, consulturi Apollinem, veniebant in cellam ad id adornatam; ac quonam habitu atque ornatu id fieret. 11. Prece prius fusa, postulationes suas consultores, dum cellam istam adibant, libellis obsignatis inscriptas Antistitibus tradidisse. 12. Media atque artes clam resignandi libellos istos obsignatos. 13. De cella, modo nominata, ulterior disquisitio; uti & adytorum &c. ulterior descriptio: 14. Purificatio, seu lustratio templi, ante Pythiæ ad adyta accessum atque introitum. 15. Introitus, tandem, Pythiæ in adyta, post potam aquam Castaliam vel Castotidem, laurumque hinc manducatam: quonamque ornatu intravit illa; quidque aliis in locis Vates, ante reddenda Responsa biberint tractatur. Quâ occasione quoque agitur de vapore fatidico ex aqua exsurgente, atque igne ac spiritu Vatem Delphicam complectentibus occupantibusque, ex Jamblichio. 16. A quibus Pythia deducta fuerit in adyta; ubi tripodi insidens (vel & ante quoque) furere, quasi, incipiebat: ac quibus qualibusque mediis furor ille sat commode similari, seu consingi potuerit, quo simulato tandem Responsa reddebantur.*

10. **C**onsulturi ergo hinc redibant (post oblatas placentas)  
Catque oves mactatas, uti ex ejusdem Euripidis, eadem





No. 3.

Pag. 112.

### Præparatio ad reddenda atque accipienda Responſa.

1. **C**onsultor orationibus ſe præparans ad accipiendâ Reſponſa.
2. Conſcriptio & obſignatio libellorum ibi præſentium conſultorum.
3. Traditio iſtorum obſignatorum libellorum, ut ad Adyta deferantur.
4. Haruſpices &c. conſultores concomitantes.
5. Antiſtites ac Sacerdotes poſtulata illa ad Adyta portantes.
6. Sacerdotes, qui Thymiamatis Adyta obnubilabant, ut proſpectus ad iſta impediretur.
7. Pythia, quaſi nunc furore aliquo correpta, ad Adyta procurrens.
8. Laureæ frondes Adytis appoſitæ, ut viſus præpediatur.
9. Iſſa Adyta: quamvis in hac figura nimis aperte patentia.
10. Donaria Templi.
11. Antra ac ſpeluncæ, cellæve ſubterraneæ, fraudibus parandis atque occultandis inſervientia.



1789. 112.

da atque ac-  
cula.

et propter ad

ellum ibi pro-

in libellum, et

documentum.

hunc libellum ad-

it. hunc libellum

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad

et propter ad



1789



dem tragœdia discimus) *cellam* istam; in qua sedentes ipsos operiri oportebat Oraculorum Responsa. Verum & hîc nonnulla observanda erant. *Lauro* nempe, (quæ hîc nullibi non locum habebat) *coronati* Oraculum adibant: præterea *obtectō capite*, sub clangore tubarum, quæ horrendum in modum hîc resonabant, ex natura loci: sicut apud Justinum videmus. Ita enim ille lib. 24. *Media saxi rupes ad formam theatri recessit. Quamobrem & hominum clamor, & si quando accedit tubarum sonus, personantibus & respondentibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque quam editur, resonare solet. Quæ res majorem [NB.] majestatis terrorem ignaris rei, & admirationem stupentibus plerumque affert.* Sic enim omnia hîc superstitioni majori, ac superstitioso timori incutiendo, comparata erant.

Coronati igitur *lauro* accedebant, atque ad Oraculi Responsa expectanda sedebant, eaque ita polcebant: quod & ex his Xuthi verbis ad Creusam patet:

Συδ' ἀμφὶ βάμυς, ᾧ γύναϊ, διαφνηφόρος  
λαβῶσαι κλῶνας ὀτέκνυς, εὐξες θεοῖς,  
Χρησμὸς μ' ἐνεγκεῖν ἐξ Ἀπόλλωνος δόμων.

*Tu vero circa aras, ô mulier: laureos  
Accipiens ramos, pete à Dīs, ut prole felix  
Oraculum ego referam ex templo Apollinis.*

[ubi notandum, in transitu, ædituos ex adytis extulisse tabellas, quibus ad petitionem Responsa erant inscripta: de qua re statim latius.]

Sic quoque Sophocles, Oedip. Tyr.

Τὸ δ' ἄλλο φύλον ἐξετεμμένον  
Ἀγοραῖσι θακῆ, πρὸς τὴν Πάλλαδ' ὁ δὲ πλοῖς  
Ναοῖς, ἐπ' Ἰσμήνῃ τε μανίᾳ ἀποδά.



*Reliqua multitudo coronamentis ornata ,  
In foco sedet , atque ad Pallados gemina  
Templa , & Ismeni [ Apollinis ] cinerem fatidicum.*

Quæ postrema , licet non Delphis , verum Thebis accidisse ponantur , tamen ostendunt , hæc apud Oracula fuisse solennia.

Uti etiam præter coronas capiti impositas (quod tamen ad omnia sacrificia locum habebat) frondes laureas Oracula adiuturi manibus tenebant , quales ἐγχειρίδας κλάδους , ramos quos manibus tenebant , Æschylus , in Danaïdibus , vocat ; sic Sophocles illos κλάδους ἱκτηρίους , (quasi coronas) ramos votorum ac precum indices appellat , hoc modo :

Τίνας ποθ' ἔδρας ἑὰς δ' ἐμοὶ ἰοάζετε  
Ἰκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεσημένοι ;

Coronas tamen manibus eos quandoque gestasse , hæc Jocasta verba apud Sophoclem indicant :

Χώρας ἀνάκτες , δόξα μοι παρεστάθη  
Ναὺς ἱκέαδ' δαιμόνων , ταδ' ἐν χερσὶν  
Στέφη λαβέσθ' κ' ἐπιθυμιάματα.

*Regionis hujus principes , mente mihi constitutum est  
Adire templa Deorum , hæc dum manibus  
Prehensa teneo coronas ac suffimenta.*

Rami vero , quos manibus ferebant alba lana cincti , vel obducti erant : quod vel solus nos doceat Æschylus , hisce sequentibus :

Ἄλλ' ὥς τάχιστα βᾶτε καὶ λούσεσθε  
Ἰκτηρίας ἀγάλματα αἰδοῖς Διὸς  
Σεμνῶς ἔχουσι , διὰ χερσὶν συνωνύμων.



*Sed quàm citissimè ite, & alma lana coronatos  
Ramos supplices, ornamenta, ( seu delicias,) venerandi  
Jovis,  
Reverenter habentes in (nomine) consentientibus ma-  
nibus.*

[Quamvis hic (quod notandum) simpliciter *manibus* conver-  
ti possit.]

Sic itaque adornati, ac quidem operto capite ducebantur;  
ne viderent scilicet interim aliquid, in via, mali ominis: ac-  
cedente etiam terribili illo tubarum sonitu; vel alio æris tin-  
nitu; ne, videlicet quoque audirent tale quid. Atque hæc  
quidem indicantur à Plutarcho; qui in Quæstionibus Roma-  
nis ita loquitur: Τὰς δὲ θεὰς ἔτω προσεκύνεν· ἢ ταπεινῶντες ἑαυ-  
τὰς τῇ ὀψικρύψει τῆ κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον εὐλαβέμενοι πινὰ φωνὴν  
προσσεῖν αὐτοῖς ἕξωθεν εὐχομένοισι ἀπαίσιον καὶ δίσφημον, ἅχρη  
τῶν ὧτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον. ὅτι γὰρ ἰσχυρῶς ἐφυλάττοντο ταῦτα,  
δῆλον ἐστὶ τῷ προσιόντι ὅτι μαιρίαν χαλκωμάτων παύλα γὰρ πε-  
ψοφείας.

*Deos autem operto capite adoraverunt, vel quod eâ re  
animi demissionem confiterentur; vel potius [NB.] quod  
verentes, ne qua vox mali ominis foris accideret, usque  
ad aures vestem sursum attrahunt. Hoc enim eos admodum  
vitare, ex eo liquet, quod ad Oraculum consulendum acce-  
dentes tinnitu æris circumsonantur.*

Videmus igitur hoc ultimum fuisse factum ab ipsis non mi-  
nus, ne audirent aliquid mali ominis, quam ne viderent ta-  
le quid. Nam si solo obtecto capite ambulassent, alii soni-  
tus, voces aut clamores, sive hominum, sive animalium; si-  
ve denique instrumentis aut aliter, seu casu seu studio facti;  
non ita commode præveniri, arceri vel obtundi poterant, ut  
ad horum aures non penetrarent. Quod aures ita veste occludi



non poterant, ut illæ non acciperent extrinsecus appulsos clamores aut fragores vel tinnitus : quamvis aliàs oculos quam facile ita obtegerent , ut illi nihil mali ominis videre possent.

Circa, autem, omina mala, quæ in oculos incurrere possent, occurrit nobis lepidum valde commentum M. Marcelli, qui quinquies Consul, idem Imperator, idem Augur optimus, teste Cicerone, fuit. *Is nempe, eodem testante Cicerone, dicebat ; si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis lectica aperta facere se iter solere.* Ac quidem (quod alibi quoque ex Plinio adduxi) *In Augurum disciplina constat, neque diras, neque ulla Auspicia [ad quæ Omina certe pertinent] pertinere ad eos, qui quamque rem ingredienti, observare se ea negaverint.* Quo munere [addit idem Plinius, ac quidem ita ut aperte illa se ridere ostendat] *Divinæ indulgentiæ majus nullum est.*

Interim quoque, sive inter eundem ad cellam, seu domum istam, in quam ducebantur ac ponebantur, (uti mox ostendetur) sive antea, sive denique post quam eo adventassent, tradebant istos suos libellos, quibus postulata sua ac vota, ad quæ Divina Responsa desiderabant, inscripserant, atque obfigurant.

11. Ex Apollonii verbis apud Philostratum apparere videtur, consultores ipsos viva voce Apollinem interrogasse; cum is ita libro quarto loquatur : Σκέψῃ γὰρ τὸν Ἀπόλλω, εἶπε, τὸν Δελφικόν, ὅς τ' αὖ μέσσι Ἑλλάδι πρὶν περρῆσθ' λογίων ἔχῃ. ἐν ταῷτα τῶν τῶν, ὡς καὶ πᾶσι αὐτὸς γινώσκεις, ὁ μὲν τ' ὁμῆης δέομαι ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρώτημα. ὁ δὲ Ἀπόλλων, εἶδεν περρῆσθ' ὁμῆς, λέγῃ ὅπου οἶδε. Considera igitur, dicebat, Apollinem Delphicum, qui meditullium Græciæ, Oraculorum de futuris reddendi gratia possidet. Namque ibi ille, ut tu ipse quoque nosti, qui ipsius [Dei] Responsis eget brevem perorat Oratiunculam [queis preces ac vota sua comprehendit]



dit] *Apollo autem sine ullis fictionibus, aut mendaciis, respondet id quod novit.*

At verba illa ἐρωτᾷ βασιλὺ ἐρωτήματα explicari commode possunt, de rogatione, seu postulatione, per libellum vel codicillos; æque atque istud εἰδὲν παραλόγου per *sine ullo monstrifico aut portentoso ac vano respondendi modo*. Notum namque cunctis eruditis est, moris fuisse tam Græcis, quam Romanis per libellos adire Reges, Principes atque Imperatores: ne id nimium miremur de Dīs fatidicis. Ac quidem ex Tacito patet; ne quidem aliter Principes alloqui moris fuisse. Et tamen hunc affandi modum appellabant *supplicare*; ipsosque adeo libellos, *Desideria* ac *preces*: unde id quoque vocabant *preces fundere, precibus complecti, precibus exprimere, &c.* formulis; quas copiosis exemplis ostendit nobis eruditissimus, atque inexhaustæ lectionis, B. Brissonus. Quibus addit etiam mos ille, quo libellis conscriptis & obsignatis, apud alia quoque Oracula, votorum suorum argumenta comprehenderent, atque ita Antistitibus traderent; ut sic Responsa divina super illis, libellis istis inscripta vel adscripta, acciperent. Quod utique & Alexander ille Pseudopropheta, qui apud Aboniteichitas Oraculum istud Glyconis, sive Æsculapii jam renati (quod à Luciano simul cum istius Alexandri vita tam graphice depingitur) erexerat, vaferrime imitatus fuit. Neque sane Majestas Divina horum Deorum fatidicorum pati videbatur, ut tam familiariter sibi, per vivæ vocis alloquium, supplicaretur: nec sæpe templorum fatidicorum constitutio, ut tam prope consultores accederent ad adyta.

Exemplum porro horum libellorum habemus in Mopsi Oraculo, apud Cilices; atque insigne admodum in Bese Dei Oraculo; de quo statim ex Ammiano latius loquar: ut videat sic Lector, in quem finem talia commenta fuerint instituta: 1°. Nempe, ut ita magis divina videretur ipsorum ars atque impostura; quod sic, quasi, ipsis etiam insciis, imò &



inſciâ ipſa Pythia , per Apollinem , quantumvis ipſius Pythiæ ore , per Apollinem redderentur conſulentibus divina Reſponſa. 2<sup>o</sup>. vero , ( ac quod caput rei erat ) ut ſic ipſos hos Oracula poſcentes ſua haberent in poteſtate ; ſervatis ita , ac deſtentis ipſorum libellis : ut ſi quid ad rem publicam pertinens , ( ad vitam Imperatoris , mutationem imperii , aut aliud quid ſimile ) in illis contineretur ; ſic ejuſmodi conſultores , ſibi obligatos , ac ſub quodam ſervitutis ac tyrannidis jugo tenerent : ne ſi quid falſi vel abſurdi reſponſum ab Oraculo fuiſſet , id in ipſius damnum aut ludibrium aliis propalare aude- rent : quum ita tales conſultores , ni cerebrum in calcaneo geſtarent , ſalutem ſuam in horum jam manibus eſſe ; ſecurita- temque per talem ſuperſtitioſam imprudentiam , ab iſtis , quo- rum in manus ſeſe incautè nimis tradiderant , pendere. Quin & ut Principibus Cæſaribuſque placerent , ac per talia ſibi , cum aliorum exitio , auctoritatem munimentumque crearent , quan- doque ejuſmodi interrogata , quæ aliquid in damnum iſtorum principum aut vere cedere poſſent , aut cedere crederentur , maligne hiſce transmittabant. De qua re triſte admodum exem- plum reperimus apud Ammianum Marcellinum , lib. 19. ubi Antiftites Oraculi Beſæ Dei , ad Abydum Thebaidis , talia Im- peratori Valenti maligne , in illuſtrium virorum exitium , ma- niſteſtabant.

Apud iſtud igitur Oraculum , *quoniam quidam* [ verba ſunt Ammiani ] *præſentes , pars per alios deſideriorum indice miſſâ ſcripturâ ſupplicationibus expreſſe conceptis conſulta numinum ſcitabantur , chartulæ ſeu membranæ continentes quæ petebantur , poſt data quoque reſponſa interdum* [ quod Antiftites circa virorum illuſtrium cōdicillos quammaxime ma- chinatos fuiſſe ; ſub quocunque demum prætextu , procul omni dubio eſt ] *remanebant in fano. Ex his aliqua ad Imperatorem ſunt miſſa : qui , ut erat anguſti pectoris , obſurdeſcens in aliis nimium ſeriis , in hoc titulo imâ , ut*  
ajunt



*ajunt auricula mollior , & suspicax , & minutus , acri felle concaluit , &c.*

Cujusmodi libelli, si Delphorum Antistitibus traditi essent, longe minor prætextus erat consultoribus eos repetendi, cum Pythia ibi viva voce sua redderet Responfa, neque illa traditis ibi libellis inscriberentur; sed versibus inclusa (quamvis posterioribus temporibus soluta oratione) consultoribus traderentur.

Interim probe noverant hi impostores, cum ipsis Principibus ac magnatibus longe aliter esse agendum. Quippe quibus ita imponendum erat, ut majora sibi inde emolumenta, atque auctoritatem sibi conciliarent. Hinc summa ope ipsis anitendum erat, ut conjecturis quantum pote veritatem assequerentur; aut saltem tam dubie, ambiguè, æquivoce atque obscure responderent, ut quocunque res caderet, illi non casu, sed ex præscientia, veritatem tetigisse viderentur. Ostendunt hoc exempla, tum illud quod apud Macrobiū de Trajano Cæsare habetur (de quo tamen infra latius agam,) tum istud quod Plutarchus . . . . de Mopsi Oraculo narrat, hoc modo: Ἐχω δὲ εἶπεν τὸ Μόψα τῷ Δαγρόμῳ πρᾶγμα θαυμασιώτατον. ὁ γὰρ ἡγεμὼν τῆς Κιλικίας αὐτὸς μὲν ἀμφίδοξός ἐστι πρὸς τὰ θεῖα, δι' ἀδένειαν ἀπιστίας οἶμα. τ' ἄλλα γὰρ ἦν ὑβριστεῖς καὶ Φαῦλῳ, ἔχων ἧ πρὸς αὐτὸν Ἐπικυρεῖς πινὰς πλὴν καλῶ δὴ καὶ φυσιολογὸν ἐνυβρίζοντας ὡς αὐτοὶ λέγουσι, τοῖς θείοις εἰσέπεμψεν ἀπελθόντα, οἷον εἰς πολέμιων κατὰσκοπὸν ἐνσκοπῶν, ἔχοντα κατισφραγισμένῳ δέλτῳ ἐν ᾧ τὸ ἐρώτημα ἦν ἐγγεγραμμένον, εὐδενὸς εἰδότη. ἐντυχθεὶς δ' ὁ ἄνθρωπος (ὥσπερ ἔθι ἐστὶ) τὰ σηκῶ, καὶ κατακειμένης ἀπὸ γλίσσε μεθ' ἡμέραν ἐνύπνιον θιζόντα. ἄνθρωπον ἔδοξεν αὐτῷ καλὸν ὀπισθάντα φθέγγασθαι τοῖς, μέλανα, καὶ πλείον εἶναι, ἀλλ' οὐτὺς οἶχεσθαι τῷ. ἡμῖν μὲν αὖτ' ὅσον ἐφάνη, τὸ πᾶν δὲ πορείαν παρέχεν. ὁ δ' ἡγεμὼν ἐκείνο ἐξεπλάγη καὶ προσεκυλήσεν, καὶ πλὴν δέλτου ἀνοίξας, ἐπεδείκνυσεν ἐρώτημα τοῖς γεγραμμένον.



μύρον, πόπρον σοι χόκον ἢ μέλανα θύσω ταῦρον; ὥς τε καὶ τὰς  
Ἐπικυρεῖας διατραπήναι, καὶ κείνον αὐτὸν πῶς τε θυσίαν ὀπιτελεῖν, καὶ  
σεβασθῆαι διὰ πύλας τῆς Μοῦσης.

Ac quidem de Mopso maxime admirandum commemo-  
rare possum. Ciliciæ præses, ut infirma perfidia est (sce-  
leratus enim erat & nefarius) de Dīs immortalibus dubius  
animi & incertus hærebat. Is quum haberet circum se quos-  
dam Epicureos, qui bella illa naturæ ratione freti rebus hu-  
jusmodi, ut ipsi loquuntur, illudunt, libertum ut in hostium  
regionem speculatoris ornatu mittit cum obsignata tabella, in  
qua, nemine conscio, scripta interrogatio erat. Qui cum in de-  
lubro incubuisset, ut consuetudo est, & obdormisset, ubi il-  
luxit, tale somnium renunciavit: visum sibi esse hominem  
videre coram formosum, qui tantum locutus NIGRUM ni-  
hilque præterea, continuo discessit. Id verò nobis omnibus  
absurdum videri, & magnam dubitationem afferre. Præses  
autem perculsus admirari, venerari, resignataque tabellâ,  
interrogationem ita scriptam nobis ostendere: Utrum tibi can-  
didum bovem an nigrum immolabo? Quo factum est ut Epi-  
curei erubescerent & ille Sacrificium illud faceret, perpetuo-  
que Mopsum coleret.

Ut autem ostendam id, de libellis traditis, etiam Del-  
phis locum habuisse, afferam quæ ad hunc versum Aristo-  
phanis (in Pluto) τὶ δὴτα φοῖβε εἶλακεν ἐκ τῶν σεμμάτων, af-  
fert ipsius Scholiastes: quæ hæc sequentia sunt: Ἐστὶ φανηφό-  
ρος ἢ Πυθία, οἱ τρίποδες δάφνη ἦσαν ἐσεμμένοι. οἱ μαυλευόμενοι ἐν  
πυξιδίῳ ἐγγράφον πᾶς πεύσεις· πηφάνω τ' ἀμφισπέντες ἀβρῶ τῇ μαν-  
τιπώλῳ ἐχειροτόνουν. Coronata erat Pythia, & tripodes corona-  
ti erant. Quin & consultores LIBELLO INSCRIBEBANT RO-  
GATA SUA, ac corona molli redimiti, ista Pythiæ in manus  
tradebant.

Consultores quidem, vel qui horum vice eo missi Oracu-  
lum



Iam consulebant, libellos istos, quibus petitiones ipsorum continebantur, Antistitibus, (si non ipsi Pythiæ) in manus tradebant; per quos ii portabantur in Adyta: ac dum his Consultoribus ob sacrificia tum facienda tum iteranda, ob expiationes aliaque ipsis injuncta, tempus (si id Antistitibus necessarium esset) procrastinandum erat, (si non statim hinc in Cellam illam admittebantur; quæ apud Delphos tantum locum habuisse videtur;) illi libellos hos, vel tabellas obsignatos (modo sic occlusi vel obsignati essent, ut commode satis resignari rursumque obsignare eos, absque fraudis suspitione possent) aperiebant; reponebantque ad interrogata ejusmodi Responsa, quæ ipsis rei propositæ videbantur respondere, petitionibusque, aut votis, Consultorum congruere.

Sin vero per magis argutos, minusve superstitiosos Consultores, aut quibus forsan suspicio aliqua fraudis erat, hi libelli ita essent obsignati ut non commode possent resignari; aliæ artes ipsis supererant. Nempe refugiebant ad illa superius memorata, per Corycæos suos; qui aut inter pocula, dum hos hospites peregrinos sub prætextu benevolentiae callide inebriarent, per subdolas quæstiunculas aliqua eliciebant; aut ipsorum servos, hunc illumve alium (si & alii adessent) ex comitatu illorum, simili illaquearent fraude; illosve pretio ac mercede, vel aliter, corrumperent: aut dum domini cum toto famulitio abessent domo spectandis iis, quæ spectatu digna erant occupati, vel sacrificiis, epulisque detenti; vel denique aliis seu sponte natis, seu dolose factis, occasionibus (quales plurimas invenire hisce sacrorum ministris, ubi omnia ad fraudem parata erant, perfacile fuit) in Theatris, in Stadiis, in Templis, alibive detinerentur: dum, dico, hi advenarum sarcinas explorarent, scriniave sub pandochæorum custodia detenta artificiosè aperirent; aliisve pluribus versutiis in horum advenarum arcana penetrare tentarent.

Quæ omnia si frustra atque in vanum tentata essent, ad



flexiloqua sua atque obscurata verbis ac sententiis Responſa, ut ad ſacram ſuam anchoram, confugiebant. Quæ Responſa etiamſi quandoque ita plane abſona & ridicula eſſent, ut ab omnibus cordatis irriderentur (ſicuti talia plura exempli cauſa ab Oenomao, à Luciano, & ab aliis afferuntur) tamen ſtultæ ſuperſtitione multitudini iis imponebant.

12. Quibus vero inventis ſigilla recludere, codicilloſque aperire valuerint, docet nos liquido Lucianus, in Alexandro Pſeudomante, hoc modo. Ἐπινοήσας γὰρ ποικίλας τὴν σφραγίδων τοῖς λύσεις, ἀνεγίνωσκε τε τὰς ἐρωτήσεις ἐκάστας, καὶ τὰ δοκῶντα πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο. εἶτα κατελήσας αὐτοὺς καὶ σημηνάμενον, ἀπεδίδε μὲν πολλὰ θαύματα τοῖς λαμβάνουσι, καὶ πολὺ ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ, πόθεν γὰρ ἔτι οὐ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἐγὼ πάνυ ἀσφαλῶς σημηνάμενον, αὐτῷ ἔδωκα ὑπὸ σφραγίδι δυσμιμήτοις εἰ μὴ θεὸς τις ἀληθῶς ὁ πάντα γινώσκων ὢν. τίνες ἔναι αὐτὸν οἶμαι, ἴσως ἐρήσῃ με. ἄκουε τρίτων, ὡς ἔχοις ἐλέγχειν τὰ τοιαῦτα. ἡ πρώτη μὲν ἐκείνη, ὃν φίλτατε κέλεσθαι, βελόνῳ πυρώσας, ὑπὸ τῷ σφραγίδα μέρει τῆς κηρὸς διατῆκων, ἐξήρε. καὶ μὲν τὴν ἀνάγνωσιν, τῇ βελόνῃ αὐτοὺς δῆχλιαίνοντας τὴν κηρὸν, τὸν τε κάτω ὑπὸ τῷ λινῷ, καὶ τὴν αὐτῇ τῷ σφραγίδα ἔχοντα, ῥαδίως συνεκόλληται. ἔπειτα ὅτι τρέπτου δὲ τῆς λεγομένης κολλύρης. σκοπεῖν ὅτι τὸ ἐστὶν ἐκ πίττης βηρυτίας ἐστὶν ἀσφαλὶς καὶ λίθος διαφανὲς περμυδὴς, καὶ κηρὸς, καὶ μαστίχης. ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων ἀνατολάσας τὸ κολλύριον, καὶ θερμῆναις πυρὶ, σιᾶλω τῷ σφραγίδα προσχέουσιν, ἐπιτίθεται, καὶ ἀπέματτε τὸν τύπον· εἶτα αὐτίκα ξηρὸς ἐκείνους γρομένους, λύσεις ῥαδίως, καὶ ἀναγνῶντες, δῆλόν ἐστιν τὴν κηρὸν, ἀνετύχε, ὥσπερ ἐκ λίθου τὴν αὐτῇ σφραγίδα. ὅτι μάλα τῷ δέχετόπῳ εὐοικίαν. τρίτον ἄλλο πρὸς τούτοις ἄκουσον. πάντα γὰρ ἐς κόλλαν ἐμβαλὼν, ἢ κολλῶσι τὰ βιβλία, ἐκ κηρὸν ἐκ τούτων πιθήσας ἐπὶ ὑγρὸν ὄντα, ἐπιτίθεται τῇ σφραγίδι. καὶ ἀφελὼν, αὐτίκα ὅτι ξηρὸν γίνεται, καὶ κέρεται, μᾶλλον δὲ σιδήρεα παγώτερον, τούτω δὲ ἐχρηστέον πρὸς τὸν τύπον. ἐστὶ γὰρ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτω δῆλόν ἐστιν ἀναγκαῖον μεμνηθεὶς ἀπάντων, ὡς μὴ ἀπερῶ-



περὶ καλοὶ εἶναι δοκίμηδον , καὶ μάλιστα σὲ , ἐν οἷς καὶ μάγων  
σωέγραψας , καλλίστοις τε αἵμα , καὶ διωαμένοις σωφρονίζεν τὰς  
ἐντογχαίνοντας , ἱκανὰ παρὰ θεμένον , καὶ πολλὰ τῶν πλεόνων .

Nam ille resignandi sigilla varias artes commentus , quæ  
quisque sciscitabatur ea legebat : tum quæ viderentur ad in-  
terrogata respondebat. Deinde rursus complicatos obsigna-  
tosque libellos reddebat ; non sine summa admiratione eorum  
qui recipiebant. Hinc illud apud eos frequens erat : Unde-  
nam iste scire potuisset , quæ ego illi tradidi , signis imitatu  
difficilibus obsignata tutò admodum , nisi quispiam esset Deus  
qui omnia reverà nosset ? Forsitan igitur quæres ex me , quæ-  
nam sint artes istæ. Accipe , quo videlicet imposturas ejus-  
modi deprehendere queas. Prima hæc erat , Celse charissi-  
me , eam ceræ partem quæ sigillo subest , acu candefactâ li-  
quefactam diducebat ; tum ubi legisset , ceram acu rursus  
calefactam , eam quæ infra filo suberat , quæque sigillum  
ipsum tenebat , facile coagmentabat. Porro secundus modus  
constat per id quod collyrium vocant. Conficitur ex pice Be-  
ryttiæ , bitumine , & perspicuo lapide trito , cera , & ma-  
stiche. Confectum igitur ex his omnibus collyrium , igni ca-  
lefactum , inunctâ prius axungia suilla , signo applicabat ,  
ac symboli figuram excipiebat. Tum eo protinus exsiccato ,  
commode resignabat libellos : quos cum perlegisset , imposita  
cera , idem sigillum ad archetypi similitudinem scite effectum ,  
tanquam ex lapide reformabat. Tertiam aliam rationem præ-  
ter has accipe. Calce in gluten , quo libros agglutinant in-  
jecta , atque ex his veluti cera confecta , mollem adhuc eam  
sigillo admovebat , statimque detrahebat. Nam ilicò sicce-  
scit , adeo ut cornu , vel potius ferro , reddatur solidius. Hac  
ad imprimendum signum uti consueverat. Alia præterea  
multa ad id illi sunt excogitata , quorum omnium meminisse  
non necesse est , ne ineptus videar ; maxime cum in his ,



quos de Magorum artibus conscripsisti, commentariis, tum pulcherrimis, tum utilissimis, quique modestos reddere queant lectores, abunde multa retuleris, & his multò copiosiora.

Traditis igitur jam antea ejusmodi libellis ac precatiunculae ad adyta facta, exspectabant in cella, jam superius memorata quid illis à Deo, per internuntiam Dei Pythiam, responderetur.

Hæc cella ut hoc in transitu, ex Æschylo notem, appellabatur quoque ὀμφαλὸς; Ita enim ille in Eumenidibus:

Ὅρα δ' ἐπ' ὀμφαλῷ μὲν θεομυσὴν  
Ἔδραν ἔχοντα περσέπαιον.

*Video autem virum in umbiculo Diis invisum,  
Sedentem supplicem . . . .*

Quæ cella interim ita ab Adytis separata erat septo quodam, ut ex ista in adyta minime prospicere possent; ne scilicet nimis accurate observarent Consultores, quid rerum ibi gereretur. Hoc satis liquere videtur ex ipsius Pythiæ verbis, in Ione:

Ἐπίχες, ὦ παῦ. τρίποδα γὰρ χερσηέριον  
Λιπῆσαι, θεργκῆ τῶ δ' ὑπερβάλλω ποδὶ,  
φοῖβος περφητις, τρίποδ' ἀρχαῖον νόμον  
Σώζου, πασῶν Δελφίδων ἐξαίρετ'.

*Contine te, o fili. Tripodem enim fatidicum  
Ego relinquens septum (seu muri loricam) supero pede  
Phæbi sacerdos, antiquam observationem tripodos  
Servans, electa ex omnibus Delphicis mulieribus.*

Ad quæ, per parenthesin obiter observandum, ex solis Delphicis mulieribus (nec sane sine causa, quod illis magis fidere possent Antistites) electas fuisse Pythias.

Ob-



Obsepta igitur erant adyta muro vel pariete ; super quam (ob terrorem & metum illorum quæ extra illam accidebant ; simulque ut impediret ne quid in Creusam temere ac sævius peccaret Ion ) transcendebat Pythia ; ex nimia animi perturbatione , de janua , ut videtur non cogitans , aut viam istam ad Ionem ac Creusam , in hoc rerum statu nimis longam ducens : Matrem enim Ion , ni sat tempori hæc Pythia intercessisset , occisurus fuerat.

Ac quamvis forte aliqui , ex singulari quadam gratia , vel alia ex causa , dum ad hanc cellam pervadebant , transirent propius ad ista adyta , ita ut in illa aliquomodo introspicere valerent ; illa ita obsepta erant laureis frondibus , atque obnubilata fumigationibus , ut visus illorum eo satis juste , ut aliquid ibi curatius observarent , istis plane præpediretur. Namque , ut primò de laureis istis frondibus loquar , religioso ac pio prætextu non sola ipsa Pythia , & Prophetæ quoque , & cæteri Antistites ac ministri sacrorum , ut & illi qui Deum consulendi gratia ibi aderant ; verum & ipsa Adyta eorumque introitus , & cella , & aræ ibi positæ , laureis coronis ac frondibus obsepta erant.

Hinc enim Mercurius , in memorata modò tragœdia , dum prologum agit ,

Ἄλλ' ἐς δαφνώδη γάλα βήσμεν τάδε ,  
 Τὸ κρανθὲν ὡς ἐκμάθω παιδὸς πέρι.  
 Ὅρῳ γὰρ ἐκβαίνοντα λοξὸν γόνον  
 Τονδ' ὡς πρὸ νᾶϊ λαμπρὰ θῆ πυλώματα  
 Δάφνης κλάδοισι.

*Sed in hos lauriferos secessus (sive Adyta) ibo ,  
 Ut in his ediscam de puero quid à Deo sit statutum.  
 Video enim egredientem Apollinis filium  
 Hunc , ut ornet portas ante templum  
 Lauri ramis.*



Hinc & Homerus , de Apolline :

χρείων ἐκ δαΐφνης γυαλῶν ὑπὸ Παρνήσσοιο.

Et Pythia apud Æschylum , Eumenidibus :

Ἐγὼ μὲν ἔρπω πρὸς πολυσεφῇ μυχόι.

*Equidem progredior ad antrum ( adyta ) frondibus multis obseptum.*

Ac , ne plura aggeram , videmus id etiam apud Aristophanem ; apud quem servus , in Pluto : τὲ δὴδ' ὁ φοῖβος ἔλα-  
κεν ἐκ τῶν στεμμάτων. *Quid ergo Phæbus locutus est , è loco co-*  
*ronis ( seu ramis laureis ) obsepto ?*

Ad quem versum hæc notat Scholiastes : ὅτι ἐν μέσῳ τῶν  
σεφάνων καθήμενὴ ἔλεγεν ἡ Πυθία. *Quod medio coronarum*  
*ac frondium , sedens Pythia , ita sua reddiderit Responsa.*

Accedat tamen hisce unicus ex Latinis Lucretius ; qui ita  
libro V. de Philosophis :

— — multa bene ac divinitus invenientes ,  
Ex adytis tanquam cordis , Responsa dedere  
Sanctius , & multò certa ratione , magis quam  
Pythia , quæ Tripode ex Phæbi , LAUROQUE , profatur.

Si hæc vero minus sufficerent , defectum supplebant thy-  
miamata ; quorum vaporibus ac fumo hæc adyta repleban-  
tur. De quibus quoque in Ione , idem Euripides , hoc mo-  
do loquitur :

Σμύρνης ἀνύδρυ καπνὸς  
Εἰς ὀρέφας φοῖβος πέταται  
Θάσσε δὲ γυνὴ τρίποδα ζάθρον  
Δελφίς , αἰείδου Ἑλλησι βοὰς ,  
Ἄς αἶν Ἀπόλλων κελαδήσῃ.



*Myrrhæ vero aridæ fumus*

*In summa tecta Phæbi volat.*

*Mulier vero sedet supra sacrum tripodem*

*Delphica, canens Græcis Oracula*

*Quæ Apollo ipsi sonore effatus fuerit.*

Quæ thymiamata sane sat commode oculos propius eò accedentium obnubilare valebant, aciemque eorum obtundere. Idque factum videtur (ex illis quæ ibi sequuntur) cum jam Pythia parata ad reddenda Responfa, in Adyta ingrederetur. Salsè admodum hæc, atque his similia, ridet omnium pene irrifor (horum tamen summa cum ratione) Lucianus: qui, in Jove Tragædo, ipsum Apollinem ita pro sese loquentem inducit: Πῶς ὦ Μῶμε δυνατόν ποιεῖν ταῦτα, μήτε τρίποδ' ἡμῖν παρέν' ὃν, μήτε θυμιάτων, ἢ πηγῆς καλλιχῆς, οἷα ἡ Κασταλία ἐστίν; *Qui hæc facere possem ô Mome, cum nec Tripodem in præsentia habeam, nec thymiamata, aut divinum fontem, qualis est Castalius?*

De hoc thymiamate, accerte de cella hac, in qua & aræ asfidebant [ unde & Ion ad Creusam: Ἐκλείπε βωμὸν, καὶ θεήλαλτος ἔδρας. Ac postea ipsa Creusa: Λείψω δὲ βωμὸν, καὶ θάψειν με θέη: sicut & simulacra illi aderant; ut ex hisce patet: βῶμος λιπῆσαι ξοάναι ] intelligendi quoque sunt sequentes Euripidis versus: quibus etiam indicat *Mulieres* (quæ hîc ipsi Chori vicem supplent) *templum intus*, uti & *limina* ipsius, custodiisse: ne videlicet aliquis temere nimis irreperet intrò, propiusque quam vellent in adyta oculis, aut ipso quoque corpore, penetraret:

Ion.] Πρῶτοι γυναικες, αἱ τῶν δ' ἀμφὶ κρηπίδας δόμων  
Θυοδόκων φραγμὸν ἔχουσι δεσπότην φυλάσσετε,  
Ἐκλέλοπε ἤδη τὸν ἱερὸν τρίποδα, καὶ θεσηέλιον  
εἴθ' ὃν, ἢ μίμνε κατ' οἶκον ἰσχυρῶν ἀπαιδῶν.

*Mini-*



*Ministræ quæ circa basin hujus templi  
Sacri custodiam habentes dominum observatis,  
Reliquit jam sacrum tripodem & Oraculum  
Xuthus? an manet in sacello interrogans de orbito?*

*Chorus.) 'Εν δόμος ἐστ' ὧ ζέν', ἔπω δωμὶ ὑπερβαίνῃ ἴδδε,  
'Ὡς δὲ ἐπ' ἐξέδοισιν ἐνὶ θυμῷ τῷ δὲ ἀκρόμυρ πυχλῶν  
Δῶπον. ἐξιόντα τ' ἤδη δεαπότην ὀρεῶν πάρα.*

*In cella est, ô hospes, nondum egressus est ex hac domo:  
Sed tanquam jam egrediatur, harum portarum audimus  
Strepitum: atque adeo exeuntem jam dominum videre licet.*

Dum hæc parabantur ad & intra Adyta, non negligebantur Consultores, qui in cella ista eò destinata expectabant desiderata Responſa. Nam *fragrantia* quædam jucunda admodum & suavissima, quæ in admirationem raperet Consultores: ex Adytis excitabatur: nec tamen statis aut certis temporibus: nedum semper; verum inordinatis, ratione temporum, vicibus: ut sic, procul dubio, Numen hos illosve, prout majori dignitate erant, aut majori liberalitate, pluribusve victimis Deum honoraverant, majori gratia dignari videretur. Ostendit hoc non obscure Plutarchus: qui, sub finem dialogi de Oraculorum defectu, hæc habet: 'Ὁ γὰρ οἶκος ἐν ᾧ τὰς χειρῶν καὶ τοῦ θεοῦ καθίζουσιν, ἔτε πολλάκις, ἔτε πεταγμένως, ἀλλὰ ὡς ἔτυχε Διὰ χερίων εὐοδίας ἀναπύμπλαται, καὶ πνέμαλος, οἷος ἀνὰ τὰ ἡδίστα & πολυτελέστατα τῶν μύρων ἀποφορὰς, ὥσπερ ἐκ πηγῆς ἔξ' ἀδύτης περβαλλόντος. Nam CELLA in qua Consultores Oraculi sedere jubent, NEC SÆPE, NEC STATO TEMPORE, SED INCERTIS UTCUNQUE INTERVALLIS, FRAGRANTIA REPLETUR ET AURA, qualem suavissima & pretiosissima unguenta, ex Adyto tanquam fonte, effunderent.



Hoc igitur quasi miraculum quoddam intercurrerebat; ut sic loci Oraculique majestas eo major appareret. nec captationes Ominis boni vel mali, ex præsentia aut absentia talis fragrantiae, ibi defuisse credo.

14. His itaque præparatis, ac Templo ipso, seu potius Adytis, per Laureas frondes ab Ædituo à pulvere purgatis, Aureis gutturniis; porro aquâ ex fonte Castalio hausta, solum vel pavementum irrigabatur. Ita enim noster Euripides, qui hic quantivis pretii est, sequentibus versibus indicat:

Ἡμεῖς δὲ πόνους, ὅς ἐκ παιδὸς  
 Μοχθῶμεν αἰεὶ, πόρθοις ἢ δάφνης,  
 Σπεφείθ' ἱεροῖς ἐσόδους φοίβης  
 Καθαρὰς θήσομεν, ὑγραίς τε πέδον  
 Ρανίσιν νοτερόν. πηνῶντ' ἀγέλας  
 Ἄ βλάπτουσιν  
 Σεμν' ἀναθήματα, ἔξοισιν ἐμοῖς  
 Φυγάδας θήσομεν.

*Nos vero labores, quos à puero  
 Laboramus usque, ramis lauri,  
 Et sacris coronis vestibula Phæbi  
 Pura faciemus, humidisque solum  
 Guttis humidum. & greges avium  
 Quæ lædunt  
 Sacra donaria, sagittis meis.  
 Fugabimus.*

Quæ tum deinde, antequam Pythia ad Adyta progredere-  
 tur, exsequitur.

Ex Castalio vero fonte hanc aquam sibi haustam narrat hoc  
 modo:

Ἄλλ' ἐκπαύσω γὰρ μόχθους  
 Δάφνης ὀλκοῖς.



Χρυσεῶν δ' ἐκ τοῦ χέων ῥίψω  
 Γαίας παρὰν ,  
 Ἄν' ὑποχέοντα Καστελίας  
 Δίναμ, νότερον ὕδωρ  
 Βάλλων , ὅσιος ἀπ' ὕδατος ἄν.

*Sed finiam labores  
 Lauri raptationibus.  
 Ex aureis vero vasis projiciam  
 Terræ fontem ,  
 Quem effundunt Castaliæ  
 Vortices , humidam aquam  
 Projiciens, purus existens à lecto.*

15. Exspectante sic igitur Consultore ; tandem , post ultima Sacrificia , quibus constaret bene litatum esse , Pythia descendebat in Adyta. Erant tamen quæ ipsi observanda essent , antequam se mergeret antris , (ut cum Lucano loquar) namque aqua ex Castalio fonte ipsi erat bibenda. Post quæ , lauri foliis in os sumptis , sic illa mastigando Adyta intrabat.

Bibebat igitur aquam Castaliam : vel , ut Pausanias tradit, Cassotidis aquam ; de qua , dum Templum Delphicum describit, hæc habet : Ἰσσι δὲ αἷς ὅππῃ τῶν νεῶν αὐτοῖς , μὲν δ' λίθος τὴν θέαν , ἔστιν ἡ κασσωπὶς καλεσθεῖσα πηγὴ. τεῖχος δὲ ἔχει μέγας ἐπ' αὐτῇ , καὶ ἡ ἀνοδος διὰ τοῦ τείχους ἔστιν ὅππῃ τὴν πηγὴν. ταύτης τῆς κασσωπίδος δύοσδε τε καὶ τὴν γῆς λέγουσι τὸ ὕδωρ , καὶ ἐν τῷ αἰδύτῳ δὲ θεῶν τὰς γυναῖκας μαντικὰς ποιεῖν. Si pedem retuleris, quasi ad fanum rediturus , fontem videas , cui nomen Cassotis. Murus ei obiectus est non utique magnus : per murum ad fontem ascenditur : Aquam credunt ejus fontis sub terram mergi , & in Adyto Dei mulieres facere Fatidicas. Quæ postrema certe à Romulo Amasæo, docto aliàs interprete, non bene vertuntur. Omittitur enim μὲν τὸ λίθος τὴν θέαν.

Quod



Quod de Cassotide fonte Pausanias, id de Castalio fonte, seu aqua, Lucianus, in Jove Tragædo; ubi Apollo respondens Momo eum urgenti ut vaticinetur de futuris, ait: πᾶς ὦ Μῶμε, δυνατὸν ποιεῖν ταῦτα, μήτε τρίποδος ἡμῖν παρέντος, μήτε θυριαμάτων, ἢ πηγῆς μαντικῆς οἷα ἢ κασσελία ἐστίν; Quæ verba jam modo adduxi, simulque ipsorum versionem Latinam.

Opportebat igitur, ut prius aquam biberet Pythia, quæ ipsam redderet divinipotentem seu Divinatricem. Unde & idem Lucianus, in Hermotimo, ita infit: Ὡς περ Φαῖσιν ἐν Δελφοῖς τὴν πρόμαντιν, ἐπειδὰν πῆ ἔ' ἱερὸν νάμαλθ', ἐνθεὸν διθὺς γίνεσθαι καὶ λελῶν τοῖς περσιῶσιν. *Sicut de illa divinatrice [Pythia] Delphis tradunt; quæ simul atque sacra fluentia degustarat, illico afflata numine consulentibus Oraculum Responsa dabat.*

De manducata lauro hæc quoque idem Lucianus habet, in Bis accusato: καὶ ὅλως ἐνθα ἂν ἡ πρόμαντις πιθσκ' ἔ' ἱερὸν νάμαλθ', καὶ μασσιωδὴ τ' δάφνης, καὶ ἐν τρίποδα σεισιωδὴ κελύφη παρῆναι, ἀοκνον λελῶν αὐτίκα μάλα παρεσθόναι συναίροντα τὰς ληισμὸς ἢ οἷχεσθαι οἱ τὴν δόξαν τ' τέχνης. *Denique quocunque vates sacram laticem pota, commanducata lauro, & tripode concusso, venire jubet, impigrum protinus assistere oportet, Oracula connectentem, aut alioqui artis gloria ipsi interciderit.*

Quo & Cassandra apud Lycophronem alludere videtur, his verbis:

Ἄλλ' ἀσπετον χέροισι παμμιγῇ βοὴν  
Δαφνηφάγων φοιβαῖζων ἐκ λαιμῶν ὄπα.

*Sed immensum fundendo confusumque clamorem  
Laurivoro vaticinata est ore.*

Verum ut ad aquam ab ipsa potandam redeamus, Castalia ista, sive mavis Cassotis, grata potu erat quidem, testante Pausania:



At non ita, ut credo, sanguis ille taurinus, quem potare antea debebat Sacerdos Terræ in Ægyra; de qua ita Plinius, lib. 28. cap. 9. *Taurinus* [sanguis] *quidem recens inter venena est, excepta Ægyra. Ibi enim Sacerdos Terræ vaticinatura tauri sanguinem bibit, priusquam in specum descendat. Tantum potest sympathia illa de qua loquimur, ut aliquando religione aut loco fiat.* In eandem autem sententiam Sophocles, *Tragœdiâ Helena*:

Ἐμοὶ δὲ λῶσον αἷμα πάρος γ' ἐκπιεῖν,  
καὶ μὴ γε πλείω τ' εἶεν ἔχειν δυσφημίας.

*Mihi vero optimum est taurinum bibere sanguinem,  
Atque (ita) super hisce non plures attrahere calumnias.*

An vero tam noxium venenum sit sanguis ille taurinus, ut tali miraculo opus sit, ne quis inde pereat, alibi potius disquirendum. At siquidem id verum sit, longe minori cum miraculo Sacerdos Apollinis Diradiotæ, apud Argivos agninum sanguinem potabat. de qua Sacerdote hoc modo Pausanias loquitur: *Ἡ δὲ μαιλικὴ (μαντεύεται γὰρ ἐπὶ καὶ ἐς ἡμᾶς) καθέστηκε τρέπον τῶτον. γυνὴ μὲν προφητεύουσα ἐστὶ, ἀνδρὸς δυνῆς εἰργασμένη. θυομένης δὲ ἐν νυκτὶ δένου, καὶ μῆνα ἕκαστον, γαστρίμηνι δὲ τὸ αἷμα ἢ γυνή, καὶ τοχος ἐκ τῆς θεᾶς γίνεται.* Oraculum in eo templo (nam hac ipsa ætate in eo Responsa consulentibus redduntur) hoc instituto celebratur. Fœmina cui viri consuetudo interdicta est, Oraculo præsidet. Ea noctu agnâ facit singulis mensibus, ac statim VICTIMÆ SANGUINE libato [Gr. gustato] furore Divinitus afflatur.

Tutius ergo hoc, quam bibere sanguinem taurinum; quem pro tanto veneno multi veteres (ut jam vidimus) habebant. Longe tamen jucundius apud Liguræos vaticinabantur Antistites; ut ex Aristotele Macrobius (lib. 1. c. 18:) narrat: ait enim eum asserere, *Apud Liguræos in Thracia esse adytum Libero*



consecratum, ex quo redduntur Oracula. Sed in hoc adyto (pergit) vaticinaturi PLURIMO MERO SUMPTO, ut apud Clarium aqua potata, effantur Oracula.

Colophonium interim Oraculum, ratione aquæ ante Divinationem bibendæ, cum Delphico satis convenit. De quo Colophonio Jamblichus (de Mysteriis Sect. III. cap. 2.) Porphyrio hîc consentiens, ita loquitur: τὸ δὲ ἐν κολοφῶνι μαλῆϊον ὁμολογεῖται πᾶσι, δι' ὕδατος χρηματίζειν. εἶναι γὰρ πηγὴν ἐν οἴκῳ κατὰ γείω, καὶ ἀπ' αὐτῆς πίνειν τὴν προφήτην· ἐν πσι δὲ τακταῖς νυξὶν ἱερουργῶν πολλὰν γρομένων περίπερον, πίνοντα δὲ χρησμάδειν, οὐκ ἔτ' ἐρώμενον τοῖς παρῶσι θεωροῖς. τὸ μὲν δὲ ἐν μαλῆϊον ἐκείνο τὸ ὕδωρ, αὐτόθεν πρὸς δῆλον. *Est in confesso apud omnes, quod Oraculum Colophonium per aquam Responsa edat: esse enim constat in antro subterraneo fontem è quo bibit Propheeta: postquam autem biberit, & multa statutis noctibus sacra prius peracta fuerint, tum demum vaticinatur, invisibilis factus omnibus qui intersunt. Quod igitur aqua illa Divinatrix sit, exinde manifestum est.*

At longe magis veracia Liberi istud Oraculum in Thracia Respondere cæteris per aquæ, aut sanguinis cujuscunque demum, potum respondentibus, debuit: si modo verax istud vetus proverbium sit, *in vino veritas*.

Verum enim vero, apud Branchidas (teste eodem Jamblichō, ac quidem eodem capite) longe alio modo aqua est fatidica; quem modum, præter alia, quæ hîc non omittenda duco, ita describit: καὶ μὲν ἤγε ἐν βραγχίδαις γυνὴ χρησμάδος, εἴτε ῥαβδὸν ἔχουσα, τὴν πρῶτως ὑπὸ θεῶ πινούσῃ πᾶσι δίδουσαν, πληρῶσαι τὴν θείας αὐγῆς, εἴτε ὅππῃ αἴωνον κατημνήνη πρὸς λέγειν τὸ μέλλον, εἴτε τὰς πόδας, ἢ κρηάπιδόν τι τέγχεσθαι τῷ ὕδατι, ἢ ἐκ τῶ ὕδατος ἀτμιζομένην δέχεσθαι τὸν θεόν, ἐξ ἀπάντων τῶν ὀπιτηδεῖα πρὸς αὐτὴν ἀποδοχὴν, ἔξωθεν αὐτὴ μετὰ λαμβάνει.



Δηλοῖ δὲ καὶ ὅτι τῶν θυσιῶν πολλή ἐστι, καὶ ὁ θεσμός τῆς ὅλης ἀγ-  
γείας, καὶ ὅτι ἄλλα δὲ ἔστιν πρὸς τὴν χρησμοδίας θεοπροπῶς, ΤΑ-  
ΤΕ ΛΟΥΤΡΑ τῆς περὶ φήπδος, καὶ ἡ τελεὶς ὅλων ἡμερῶν ἀσκήσια, ἢ  
ἡ ἐν ἀδύτοις αὐτῆς διατριβή, καὶ ἐχομένης ἡδὴ τῷ φωτὶ καὶ περπομέ-  
νης ἐν πολλῷ χρόνῳ. καὶ γὰρ αὐτὰ πάντα ἀδελφικῶς τῷ θεῷ ὥστε πα-  
ραγρῆναι, ἢ παρὰ σῶσαν ἔξωθεν ἀδελφικῶς, ἐπιπνοίαν τε θαυμα-  
σίαν, οἷον πρὸν καὶ εἰς τὸν συνήθη ἀφικέσθαι, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ πρὸς-  
ματι τῷ ὑπὸ τῆς πηγῆς ἀναφερομένῳ, ἐπεὶ τινὰ πρὸς ἐξέπνον, χω-  
ριστὴν δὲ τῷ ἔργῳ θεὸν ἀποφαίνεσθαι, τὸν αἶπον καὶ τὸ τόπος, καὶ τὴν γῆν  
αὐτῆς, καὶ τὴν μαντικὴν ὅλην.

*Fœmina quoniam etiam in Branchis fatidica, sive virgam te-  
net manu à Deorum aliquo olim traditam, divino splendo-  
re repleatur, sive sedens in axe (rotæ) futura canit; sive  
PEDES AUT LIMBUM ALIQUEM, IN AQUA TIN-  
GENS; sive EX AQUA VAPOREM HAURIENS Deum  
quoque suscipiat, per omnia hæc parata & ad suscipiendum  
instructa, Deum extrinsecus admittit.*

*Sed præter hæc manifestum est ex sacrificiorum multitu-  
dine, ex statuto sanctimonie ritu, ex iis omnibus, quæ juxta  
divinas leges ante vaticinium fiunt (qualia sunt Prophetidis  
LAVACRA, dierum trium jugis inedia, in adytis secessus,  
cum jamjam inceperit lumine circumfundi, & gaudio per-  
tentari ex aliquo tempore:) hæc omnia id ostendunt, Deum  
ut velit adesse rogari, & ab intrinseco præsentiam expecta-  
ri, & sacerdotem priusquam ad ipsum locum perveniat, mi-  
ro modo inspirari, & ipso postquam sit in loco, alium esse à  
spiritu illo qui ex aqua ascendit præstantiorem, tum ab ipso  
illo loco independentem Deum, qui autor est omnis vaticinii,  
quod ex isto loco, aut fonte, provenit.*

*Hic interim aliquis cogitare, quin & interrogare posset, si  
Aqua illa sive Cassiotis, sive Castalia, apud Delphos; si &  
Aqua Castalia ad Daphnem Antiochiæ, uti & aliæ aquæ fati-  
dicæ,*



dicæ, quarum plures numero fontes memorantur (sicut & hîc modò aqua Oraculi Colophonii:) si sanguis taurinus, vel agninus; si denique vinum largius haustum (quod ob rationem adductam pluribus procul dubio videbitur magis probabile) enthusiasmum divinatorium, ut sic loquar, inspirare valuerint, etiam istis in locis, ubi minime antrum quale Delphicum, ratione vaporum inde ascendentium fuisse perhibetur, aderat; nec tripes, nec thymiamata, nec laurus manducata, præter solennem istum sacri laticis potum; hîc dico aliquis interrogare queat, quare non absque alia inspiratione, sive instinctu, per reliqua media, divino, (cum jam aqua ista talia præstaret) Pythia non potuerit reddere Responſa?

At talibus interrogatis occurrit Jamblichus; qui & alia media, præter Spiritum ex antro in membra ipsius Pythiæ penetrantem inducit. Ignem quippe Divinum commentus est, (cujus necdum aliquis ante ipsum, quod sciam meminit) hoc modo: Ἡ δὲ ἐν Δελφοῖς προφῆτις, εἴτε ἀπὸ πνέματις λεπτῆς καὶ πυρώδους ἀναφερομένη ποτὲν ἀπὸ σμύκης θειοτάτης τοῖς ἀνθρώποις, εἴτε ἐν τῷ αἰθέρι κατημένη ὑπὸ διφθέρῃ χαλκῇ τρεῖς πόδας ἔχοντι λεημαίνετο, εἴτε καὶ ὑπὸ τῇ τετραπόδι διφθέρῃ ὅς ἐστιν ἱερὸς τῆς θεᾶς, πανταχὴ ἕτοιμα δίδωσιν ἑαυτὴν τῷ θεῷ πνέματι, ἀπὸ τε τῆς πυρὸς αἰκτίνος καταυγάζεται. καὶ ὅταν μὲν αἰθρὸν εἴ πολὺ τὸ ἀναφερόμενον ἀπὸ τῆς σμύκης πῦρ κύκλῳ πανταχόθεν αὐτὴν περιέχῃ, πληροῦται ἀπ' αὐτῆς θείας αὐγῆς. ὅταν δὲ εἰς ἕδραν ἐνδρυθῇ τῆς θεᾶς, τῇ τερατῇ τῆς θεᾶς μαντικῇ δυνάμει συναρμόζεται. ἐξ ἀμφοτέρων δὲ τῶν τοιούτων ὀργανισκῶν, ὅλη γίνεται τῆς θεᾶς. καὶ τότε δὴ παρέστιν αὐτῇ χαλεπῶς ὁ θεὸς ὑπὸ λαμπρῶν, ἑτέρῳ ὢν καὶ τῆς πυρὸς, καὶ τῆς πνέματις, καὶ τῆς ἰδίας ἕδρας, ἐκ πάσης τῆς περὶ τὸν τρίπον φυσικῆς ἐκ ἱερῆς φαινομένης κατασκευῆς.

*Sibylla in Delphis, sive per Spiritum tenuem & igneum erumpente ex antri ore hominibus Oracula fundit, sive ex adyto, sedens super æneum tripodem, aut super sellam quatuor habentem pedes, Deo sacram, Responſa prodat, sic undique*



*dique se dat Divino Spiritui, atque à radio Divini IGNIS illustratur. Et quando contingit illam circumcingi copioso ex antri ore profluenti igne, Divino splendore tota repletur. Iterum quando occupat Dei sellam, accommodatur stabiliter divinatrici Dei potentiae: utrisque vero his apparatus Dei tota fit vates. Adest ei sane tunc Deus & affulget separatim, & alius existit ab igne, & spiritu, sedequae propria, & omni circa istum locum apparatu, sive is sit physicus sive (sacer aut) religiosus.*

Non contentus igitur vulgari apparatu noster Jamblichus, praeter Tripodem, sedem tribus pedibus suffultam, etiam sellam quatuor pedibus innitentem superaddit. Quin & praeter Spiritum ex antro, per Tripodem in corpus Pythiae penetrantem, etiam radium ignis Divini, ac quidem copiose profluentem, ita ut tota ipsius splendore repleretur, superadjungit. Ac cum alii Gentiles velint, sub spiritus seu halitus, istius specie Deum in corpus Pythiae irrepsisse, illamque ita Deo, seu numine, obsessam Divina sua protulisse Responsum; ille Deum Pythiae affulgentem à spiritu & igne modo nominatis distinguit. At longe aliter Porphyrius (qui & Oracula Serapidis, Hecates, aliorumque depromit, ut per illa Christianis hic nimium credulis illudat, uti alibi à me clare ostendetur) de talibus loquitur: sicut & totam scenam Adjurationum, evocationum caeterarumque magicarum operationum, quibus vates se futura praedicere praetendebant, satis aperte, (in Epistola ad Anebonem) deridet.

Verum, ut denuo redeamus in viam nobis propositam, atque ad Pythiam ipsam nos convertamus: tandem illa (per alios tamen eo deducta) in ipsa adyta pergit, ac

————— tota priores  
*Stringit vitta comas, crinesque interga solutos  
 Candida Phocaicâ complectitur insula lauro.*



Nec sola, uti dictum, eò intrabat nostra Pythia; sed ab Antistitibus sorte ductis, (vide Euripidis *Ionem*) sive unico sive pluribus, qui ipsam jam furere incipientem regebant, atque ad tripodem cortinamve sacram, ita deducebant, concomitabatur. Nisi si quid violenter committeretur: qualia exempla nobis occurrunt non in solo Alexandro Macedone; verum & in Appio (apud Lucanum,) & insigne admodum [quod nos & alia docet] in Philomelo Phocicorum, adeoque & Delphorum, principe, apud Diodorum Siculum (libro XVI.) hoc modo: μετὰ δὲ πάντων περὶ τῆς πολέμου βελόμηνος χρησίου τῶν μαυρίων, τὴν Πυθίαν ἠνάγκασεν ἀναβαῖναι ἐπὶ τὸν τρίποδα δέναν τὸν χρησμόν. *Post illa vero, cum vellet super bello Oraculum consulere, Pythiam coëgit, ut adscenderet tripodam, atque ita Oraculi Responsum redderet.*

Ac post descriptionem hujus Oraculi: οὗτος γὰρ κραίων τῶν μαυρίων προσέταξε τῇ Πυθίᾳ τὴν μαυρίαν ἀπὸ τῆς τρίποδος πιεῖν. καὶ τὰ πᾶντα ἀποκρυσμῶνός τις αὐτῆς ὅτι πάντες ἐστὶ τὰ πᾶντα, διηπειλήσονται καὶ συνηνάγκασε τὴν ἀνάβασιν ποιεῖν ἐπὶ τὸν τρίποδα. Ἀποφθεγγαμένης δὲ αὐτῆς πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῶν βιαζομένων ὅτι ἔξεσιν αὐτῷ πράττειν ὁ βέλεται, ἀσμένως τὸ ῥηθὲν ἐδέξατο, καὶ τὸν προσήκοντα χρησμόν ἔχαι ἀπεφώνησε. ὁ δὲ καὶ τὸν χρησμόν ἐγγραφὸν ποίους. Ἐπειδὴς, ἅπαντες ἐποίησε φανερόν ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ δίδωσιν ἐξουσίαν πράττειν ὅ, τι βέλεται. συναγαγὼν δὲ ἐκκλησίαν, καὶ τὴν μαυρίαν τοῖς πλεθέσι δηλώσας, καὶ ὡς ἀκαλέσως παρρεῖν, ἐτρέπετο πρὸς τοὺς τῶν πολέμου πράξεις, &c.

*Is enim cum Oraculum (istud) in potestate sua haberet, mandabat Pythiæ, ut Oraculum redderet ex tripode secundum morem patrium. Istâ autem respondente, hæc esse moris patrii [videtur hîc aliquid deesse] minitabatur, ac coëgit illam, ut in tripodam adscenderet. Ea vero jam respondente (ob vehementiam illius qui cogebat) ipsius in potestate esse, ut faceret illa quæ vellet, lubenti animo istud dictum accepit; ac se jam conveniens habere responsum perhibuit.*



*hibuit. Itaque statim istud Oraculum conscriptum proponens publice, cunctis manifestavit, Deum ipsi dare potestatem faciendi id quod vellet; ac convocata ecclesia, ostensoque multitudini (sic conscripto) Oraculo, cum exhortasset eam ut fidenti essent animo, se ad bellicos actus convertit.*

Ad postrema Diodori verba, notari debent illa quæ Pausanias de Trophonii Oraculo (p. 268.) tradit. *Coguntur sane omnes, qui à Trophonio redeunt, quæcunque vel audierunt vel viderunt [ex quibus sc. eventa explicanda erant] tabulæ inscripta (ibi) suspendere.*

Ex postremis hujus Diodori verbis, comprehendimus, Oraculorum Responſa (imprimis ſi ſucceſſus aut fortita eſſent interrogata, aut ſaltem illi ſperarentur) deſcripta fuiſſe atque in tabellis publice expoſita. Verum de hac re amplius loquendi adhuc inferius dabitur locus. Quare ad Reſponſa adhucdum red-  
denda nunc me convertam, quæque illa proxime præcede-  
bant.

Quum itaque nostra Pythia jam intraret in Adyta, furore corripiebatur illa, sicut credi volebant Antistites, ut jamjam vaticinia sua editura; atque ut sic sese obsessam numine credulis consultoribus ostentaret. Unde & Lucanus.

— — Bacchatur demens aliena per antrum  
Colla ferens, vittasque Dei, Phæbæaque sarta  
Erectis discussa comis, per inania templi  
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti  
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igne  
Iratum te, Phæbe, ferens.

Salſe admodum, ac lepide ſane, hæc ridet in Jove ſuo Tra-  
gædo, Luciano, dum Jovem inducit loquentem Apollini, qui  
jam ad vaticinium quoddam reddendum ſe parabat, hoc mo-  
do : Τί ποτ' ἐρεῖς ὦ τέκνον ; ὡς τὰ γε καὶ τῷ θεῷ μὲν πάντα  
ἴδῃ



ἤδη φοβερά. ἡ χεῖρα τετραμυδρή, οἱ ὀφθαλμοὶ περιφερεῖς, κόμη ἀνασπασμυδρή, κίνημα κερυβαυιάδες· καὶ ὅλως κατόχιμα πάντα, καὶ φεμκάδη, καὶ μυτικά. *Quid tandem dices, fili? Nam quæ præcedunt Oraculum, jam formidanda sunt; color [nempe] immutatus, oculi mobiles, discussa ac dissecta coma, motus corporis furibundus, qualis est Corybantum. Denique, numinis afflatu atque obsessu, omnia horrore ac mysteriis plena sunt.*

*Furore igitur, ut videri volebant, acta ac correpta Divino, intrabat Pythia nostra in Adyta. At multa erant, quibus ille simulatus furor adjuvari poterat. Namque ut spuma in ore excitaretur, sola herba lanariâ illa uti poterat; quo artificio Alexander iste Pseudomantis, (apud Lucianum) utebatur. Ita enim ille in ipsius vita: 'Εἰς θαλῶν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρῳ καὶ τοιαύτης τραγωδίας διὰ πολλὰ εἰς τὴν πατρίδα, πείθεσθαι πικρὰ καὶ λαμπρὰ ἦν, μεμνηνέαι προσποιῶν ἐνίοτε, ὅτι ἀφ' ἑὲς ἀποπνεύσας τὸ σῶμα. ῥαδίως δὲ τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς σφραγίδος τῆς βαφικῆς βοτάνης τὴν ῥίζαν διαμασσησκέτω. τοῖς δὲ θεῶν τι καὶ φοβερὸν ἐδόκει ὁ ἀφρός.*

*Alexander itaque multo post cum hujusmodi tragædia ingressus in patriam, conspicuus erat & splendidus, cum sese nonnunquam afflatum numine simularet, ore spuma pleno. Id quod ille, lanariæ herbæ ad tingendum aptæ radice commanducatâ, facile efficiebat. Cæterum illis divinum ac formidandum quid spuma illa videbatur.*

Nec certe nobis ignotum est, Garo illo Moscovitico, (quod Cavajar vulgo vocant) Sapone Hispanico, aliisque pluribus, sic spumam in ore posse excitari, sponteque eam sua exinde effluere.

Quin & ignem Barchochebas (teste Hieronymo, in Apol. 2. adv. Ruffinum) ex ore efflabat. Ita enim ille: *Barchochebas stipulam in ore accensam anhelitu ventilabat, ut flammam evomere videretur.*



Quem tamen sequenti artificio Eunus, *Servus Syrus*, antevererat ; qui teste Diodoro Siculo, postremo artificium excogitavit , quo flammam ex ore cum quodam fanatico furore emittebat, & cum flamma simul Vaticina verba Phæbadum in morem fundebat. Ignem enim in nucem aut aliquid hujusmodi utrimque perforatum, simulque materiam quæ illum alere posset, imponebat : deinde ori indens & afflans, modo scintillas, modo flammam accendebat.

At minus miraculo ista sunt illis, qui in festis nostris encæniis sæpe à circumforaneis vident stuppas linumve ori indita, ac paulo post cum fumo ac flamma eructata vel extracta; aliaque hisce non minus, nimis credulis, miraculosa.

Præterea docet nos Plinius (lib 21. cap. 31) quomodo furor ille fanaticus ulterius adornari queat. Ita enim iste loquitur : *Halicacabi radicem bibunt qui sunt* [NB.] *VATICINANDI CALLENTES: quod furere ad confirmandas superstitiones aspici se volunt. Remedio est (id enim libentius retulerim) aqua copiosa mulsa calida potui data.*

Adde hisce quæ Franciscus Lopes de Gomara, cap. 37. historiæ generalis Indiæ de *Bobitis* incolis insulæ Hispaniolæ narrat ; eos, nempe, post esum herbæ in eorundem lingua *Coboba* dictæ furere ac bacchari ; & adeo mente turbari, ut visiones se habere credant, & Responso divinitus accepta referre consulentibus sive arbitrarentur, sive [NB.] fingerent.

Quæ de *Datura* habet Garcias ab Horto, in Aromatum ac Plantarum historia, hæc sequentia sunt : *Injicitur à furibus hic flos, aut ejus semen, in cibos eorum quos deprædari volunt : mente enim quodammodo alienantur, quotquot id medicamentum sumunt ; & in risum solvuntur, magna cum libertate sinentes quod lubitum est deprædari, &c.* De *Bangué* succo fere eadem & ipse, & Christophorus à Costa, tradunt. Pluraque hujusmodi medicamina afferri possent (ut quæ Ma-  
thiolus

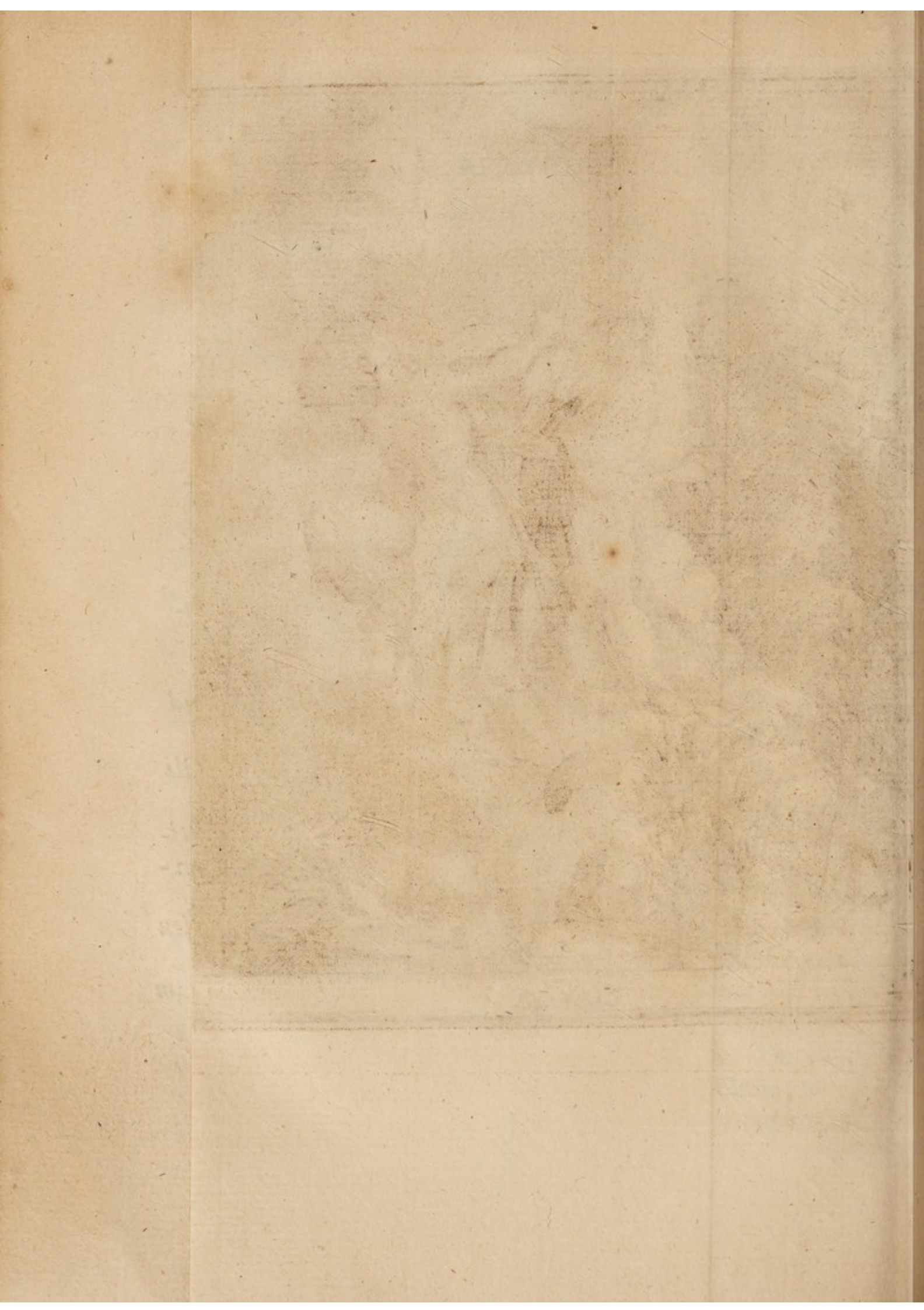




Pythia jam tripodi insidens,  
& Responſa reddens.

1. **C**onsultores propius, præ aliis, admiſſi.
2. Sacerdos ſub ſuperſtitioſo illos retinens timore.
3. Propheta, qui (quaſi) Oraculi reſponſa excipit.
4. Alius, ſive propheta, ſive Poëta, qui illa in verſus, ſeu metra, redigit.
5. Vaſa ac Tripodes a ſurente jam Pythia protrufa atque obverſa.
6. Laureæ frondes proſpectum in Adyta præpedientes.
7. Sonitus horribili modo adaucti, per tubas luctatorias ſimiliaque inſtrumenta.
8. Iſa Pythia Tripodi inſidens.
9. Propheta jam ſurentem Pythiam, ne quid mali ipſi accidat retinens.
10. Statua Apollinis, cujus pulvinari libelli imponebantur.
11. Fulgura ac tonitrua ab Antiſtitibus &c. artiſcioſe conficta, ad augendoterrori ac ſuperſtitioni.
12. Conſultores a Sacerdotibus ab Adytis, ſeu cella, reducti.
13. Epulæ ac *χαρῆς* conſultorum, poſt jam accepta Reſponſa.







thiolus in præfatione ad Dioscoridem tradit, uti & alia) sed hæc abunde suffecerint.

Ex antro autem Tripodi subiecto etiam simulatus ille furor adjuvari poterat, per suffumigationes sulphureas ac narcoticas, aliaque vim obnubilandi mentem ac dementandi obtinentibus: qualia medicorum filiis minimè ignota sunt: aut talia in os assumere potuit ipsa Pythia.

## CAPUT VII.

17. *Quam artificiose homines se Dæmone obsessos simulare potuerint, exemplo (plusquam uno) perinsigni ostensum.*

18. *Quæ in Adytis perpetrabantur occultata plane consultoribus fuisse: & an Pythia engastrimythos fuerit.*

19. *Iterum de Prophetis sorte ductis, tam ad introducendam Pythiam in Adyta, quam ad reportanda Responsa, jam in ordinem aliqualem redacta. De voce Deorum inarticulata; de Oraculis autophonis, sive ipsius Dei*

*Deæve alicujus ore redditis, &c.* 20. *Rursus quoque de Poëtis, ac versibus Pythiæ tributis: ac cur tandem*

*Pythia carmine Respondere desierit.* 21. *Quibus qualibusque ambiguitatibus usi fuerint in Responsis adornandis*

*Antistites, exemplo cum Dei Heliopolitani, tum aliis quoque, ostenditur.* 22. *Quo habitu atque ornatu ab O-*

*raculo redierint consultores, post accepta jam Responsa: uti & de sacrificiis, & epulis propter illa datis.* 23. *Con-*

*sultores sæpe plura Oracula simul adisse, seu plura numero super uno eodemque negotio consultasse, vel sponte, at-*

*que ex motu proprio, vel (quasi) à Deo, hoc illoque, moniti.* 24. *His denique accedit disquisitio, cur Oracu-*

*lum Delphicum Demosthenis tempore à partibus Philippi*

*Macedonis steterit.*



17. **Q**Uam artificiose autem idementia ac furor Dæmoniacus effingi possit ; ac quam frequenter , non tantum commune vulgus ; verum & Docti homines imò & Medicæ artis admodum periti, fallaciis ejusmodi decipiantur (modo dominetur ipforum animis , quæ tam latè regnat , superstitione) plurima harum rerum curiosis nota sunt exempla ; ac quam sæpè , cum pudore talium nimis credulorum , fraus detecta fuerit , & meritis suppliciis affecti harum præstigiæ tam inventores quam actores. At illustre valdè exemplum ( ac cui nullum par in omni historia inveniri puto ) habemus apud Amplissimum Doctissimumque J. A. Thuanum initio libri CXXIII. Historiarum nostri temporis : quod hîc afferre me propriis ipsius verbis , nervosis sanè atque elegantibus , Lectori tædiosum minimè fore confido :

*Publicato Nannetensi edicto res incidit , quæ non mediocrem Regi molestiam , rebus compositis summam perturbationem attulit. Nam recenti edicti promulgatione plerique fatiosi in occulto maximè offendeantur , occasionemque quærebant res miscendi , quam ex levi causâ tunc oblatam avidissimè arripuerunt. Jacobus Broßerius Romorantino in Sequaonia oppido natus , pannificii ac laboris rustici , quo ferè illis locis victitant , pertæsus , circulatorum conditionem per præstigias plebeculæ vulgò illudentium potiore duxit , & Martha , quam spiritu maligno vexari fingeat , Silvina & Mariâ filiabus secum assumptis , relicto lare urbes ac oppida Ligeri vicino circumposita circumire cæpit , magno hominum ad rei novæ spectaculum concursu. Sed postremo ubi fraus patuit , Aureliani & Cleriaci sacri collegii sodales conciliari decreto XVI. Kalend. April. & XIII. & XIII. Kalend. VII. br. anno superiore prohibuerunt , ne quis Sacerdos ex illa Diœcesi ad excantandum commentitium illum Spiritum ritus ab Ecclesia præscriptos usurparet ;*  
qui



qui aliter faceret, sacris interdiceretur; inde cum ad Andegavum venisset eadem simulatione Martha, Carolus Miro urbis Episcopus eam, antequam ad sacras ceremonias accederet, observare voluit; Mensæque adhibitam, cum aqua consecrata pro vulgari propinata nihil commoveri, vulgari, quam consecratam esse dicebat, porrectâ convulsionibus ac membrorum distorsionibus statim exagitari cerneret, in fraudis suspicionem venit; quam ut magis convinceret, altâ voce ceremonialem exorcismorum librum afferri jussit. Tum recitato primo *Aeneidos* versu, illa ad id instructa, quæ exorcismi principium per ea verba fieri crederet, affectato membrorum motu à Spiritu torqueri se finxit, ob idque ab Episcopo mox dimissa est; monito in arcano patre, ut filiam domum reduceret, neque plebi imposturis hujusmodi amplius fucum faceret.

Verùm is Lutetiam versus iter intendit urbem factionibus scissam, & in qua permultos seu credulitate, sive ut ex eo motus occasionem quærerent; consiliis suis fraudulentis propitios fore sperabat, & ad B. Genovevæ cænobium, populi ob præcipuum cultum concursu frequens, divertit. Ibi sacri remedii ope imploratâ, antequam de obsessæ vita, conditione, famâ, valetudine inquisitum esset, Patres Capucini occupant, & coram ignara plebe ad exorcismos Martha contortis membris subsiliente, facile adstantibus persuadent, verè eam à spiritu torqueri. Jamque is rumor tota urbe percrebuerat, cum Henricus Gondius urbis Episcopus partes suas interposuit, & ut negotium ordine procederet, Michaëlem Marescotum, Nicolaum Ellanium, Joannem Altinum, Jo. Riolanum, Ludovicum Duretum celeberrimos *Academiæ Parisiensis* Medicos accersiri jussit, & post editas à Marthâ solitas gesticulationes, cum Latine & Græcè interrogata, neutram se linguam intelligere ostenderet, unanimi ab iis consensu, Episcopo rogante, responsum est, nihil à Spi-



*Spiritu ; \* multa ficta , pauca à morbo esse : tantum reperta lingua rubra & inflammata , & in sinistro hypochondrio obscurum aliquod murmur exauditum : Postridie Ellanius & Duretus eodem conveniunt , & Duretus infixa inter pollicem & indicem acu , an sensu doloris tangeretur , tentare voluit ; cum ad ictum non tremisceret , post peractas ceremonias rogati ab Episcopo sententiam medici , collegas accersiri & in crastinum rem differri petierunt. Igitur Kalend. Aprilib. magna omnium expectatione à Seraphino Patre exorcismi repetuntur , ad quos Martha oculos rotans lingua exerta , & contortis membris ac toto corpore exhorrescebat ; tum ad hæc verba , ET HOMO FACTUS EST , supina desultatione , veluti exossato corpore fluctuans ab altari ad valvas sacelli , in quo erant , irrepsit , quâ re perculsis astantibus , P. Seraphinus commotior exclamavit. Si quis sit adhuc incredulus , hic Spiritum intus agentem sistat , & vitæ periculo cum eo luctetur. Heic Marescotus nihil nisi fictum videns , & imposturam non ferens , ego verò , inquit , periculum in me recipiam. Spiritus , si potest , me validior ferat. Quibus dictis statim contra obluctanti manus in cervicem injicit , eamque consistere jubet. Illa ubi se captam videt , cum se amplius commovere non posset , ut imposturam tegeret , Spiritum abuisse , seseque reliquisse respondet ; & exorcista , ut mendacium auctoritate suâ adjuvaret , Martham nunc esse , & Spiritum discessisse confirmavit : ad hæc cum Marescotus diceret , Spiritus ergo à me fugatus est , Episcopus veritatis indagandæ cupidus rursus exorcismos repe-*

\* Jean de Serres , tome V. Les Mediciens sont requis de dire ce qui leur en semble. Presque tous concluent , & Marescot en porte la parole à l'Evesque : Qu'il n'y a nulle operation diabolique , beaucoup de feintise & peu de mal , peu d'autres ( comme en une compagnie il se trouve tousjours des esprits de contradiction , qui penseroient manquer de suffisance s'ils ne rassoient d'affoiblir ou renverser par contraires raisons celles d'autrui ) protestent qu'ils remarquent en Marthe tous les signes ordinaires aux demoniaques , &c.



repeti imperat; illa primò nihil moveri, & cum Marescotum cervici suæ imminentem videret, ut ipse Riolanus & Altinus medicinam suam curarent, inclamare, cæterum ab omni gesticulatione abstinere. Mox ubi eos facessisse credidit, in tergum prolapsa ad notas artes confugere. Tum medici rursus comparent, & in vacuo luctantem nullo negotio comprehensam tenent. Cumque Seraphinus, ut se erigeret, juberet; Marescotus per jocum Spiritum in pedes se posse erigere negavit, se nimirum Jesu Christi, qui malignorum Spirituum terror est, fiducia fretos, nihil eorum æstus minasve expavescere, neque verò heic Spiritum latere, ac nihil præter naturam esse. Marescotum dicentem excepit Riolanus, & ad Martham conversus, Misera, inquit, quousque perges nobis illudere? nunquamne plebeculam ludificare desines? agnosce culpam, patent tuæ fraudes, & nisi mature veniam deposcas, brevi traderis in manus judicis, qui quæstione veritatem extorquebit. Hæc omnia Græcè Latineque dicta, cum Martha interrogata se non intelligere fassa esset, habita Medicorum, qui aderant, deliberatione, & sex ex iis in priore sententia perseverantibus, Duretus Spiritu maligno correptam virginem affirmavit, iis præcipue indiciis, quod linguam præter naturam exseruisset, & acum altè infixam nullo doloris sensu pertulisset. Altinus verò, multa in ea imposturæ signa non inficiatus est; cæterum trimestre, intra quod diligentius observaretur, expectandum: nam Joannem Ferneliū sic censere, qui non nisi post trimestre de quodam magnæ dignitatis viro, qui Spiritu vexabatur, cognoscere potuisse in libris de abditis rerum causis scripsit. Ita eo die discessum est; cumque de negotio omninò actum crederetur, postridie alii medici arcessuntur, Marescoto aliisque qui ab initio vocati fuerant, non admissis, & coram Seraphino ac Patre Benedicto ex eodem Cupucinatorum ordine Anglo, Martha præter cor-



poris motus consuetos etiam ad verba Græca, quæ ignorare se antea dixerat, atque adeo ad Anglicana disertè respondisse dicitur. Demumque attestatio ab iis conficitur coram Episcopo & Josepho Fullone S. Genovesæ cænobiarchâ III. Non. April. quo Martha verè à Spiritu vexari pronuntiatur. Causæ scripto additæ, quod cum motus illi sine pulsus, respirationis, ac coloris mutatione, violenti & horrendi oris rictus, spuma tenuis, linguæ exsertio, morbo minime attribui possint, quod in confesso universis erat, & acus in collum & manus infixæ sine doloris manifesti sensu & nullo cruore emisso omnem fictionis suspensionem tollerent, reliquum esse, ut hæc omnia præter & supra naturam Symptomata, ac imprimis linguarum, quas ipsa non didicerat, intelligentia à maligno Spiritu virginem inhabitante proveniant. Eodem scripto continebatur, præter ea quæ coram medicis signa edita fuerant, Fullonem affirmare, Martham cum à sex robustis hominibus teneretur, in sublime quatuor pedes supra ipsorum capita sublatam magna adstantium admiratione aliquandiu constitisse, quæ omnia argumenta scripto contrario postea Marescotus confutavit. Nam quod acus collo infixas non senserit, id coram se factum non esse; & cum ipse coram cæteris collegis idem fecisset, sensisse Martham: Sed & P. Seraphinum statim inclamasse, Martham esse, & Spiritum ab ea discessisse. Et vero dissimulari sensum huiusmodi læsurae in parte carnosâ, indicium esse non solum præstigiatores plerosque, sed ipsos pueros aulicos ac lixas, qui in cruribus & brachiis acus admittunt, neque propterea à Spiritu obsideri creduntur. Stoicos olim idem factitasse atque adeo censuisse, dolorem in opinione consistere, & multos ad mortem virgis cæsos nullo doloris sensu, eandem constantiam in Spartana Repub. quasi lege sancitam, & exemplis permultis confirmatam. Multos tanquam Sortilegos eo argumento ad mortem damnatos, qui postea supremi Senatus iudicio absoluti



soluti sunt : & si subtilius in naturæ secreta penetrandum est , certissimum esse , quod Galenus contra Aristotelem retissimè disputat , sensum non esse mutationem quæ fit in instrumento , sed à mutationis cognitione provenire , unde fieri , ut qui profundâ cogitatione defixi meditantur , oculis objecta plerumque non videant , aut quæ coram dicuntur , non capiant , quippe visus Spiritu cum suâ facultate in fonte ipso retento ; ac sensu communi ab anima minimè ad oculos aut aures transmissio , & anima ipsa alio divertente ; unde esse ut inter pugnandum plerique ictus sclopetorum in partibus carnosissimis non sentiant. Sic Archimedes olim pulveri suo intentum Syracusarum decreptarum fragorem auribus non percepisse : quod vero sanguinem non emisit , ad rem non plus facere. Nam quotidie evenire , ut quibus vena secatur , si ad ictum exhorrescant , sanguis sistatur. Omnino ridiculum esse , quod de spuma adducitur. Nam cui dictum visumve , aut quem fando accepisse , Spiritus malignos spumam emittere , tenuem , spissam , albam , nigram ? nam nigra omnia iis affingi , & scitum esse anile commentum , Dæmonem in oculo tunicam albam non habere. Quod ad motus violentos & rapidos , sine pulsibus , respirationis , aut coloris mutatione attinet , eos non tales fuisse , quin facile ab astantibus medicis reprimi potuerint , & quæ postea iis absentibus facta memorantur , ea januis obseratis acta. Nimirum non patuisse fores , ne pateret veritas , & ut hæc quæ ad miraculum in majus extolluntur , vera sint , medicæ rei peritis constare , in melancholicis , lunaticis , & huiusmodi morbis præpeditis spissum ac terrestrem sanguinem , & qui facile non accenditur ac præterea rarum pulsum esse. Plerosque ex iis visos , qui noctu interdiuque cursitant , cum horrendis clamoribus canum instar ululantes , sine ulla pulsus , respirationis , & coloris itidem mutatione , & multum in ea valere consuetudinem. Martham verò jam totos XV.



*menses Andegavi, Salmuriæ, Cleriaci, Aureliani, & in hac urbe tanquam simiam aut ursam traduci, & gesticulationibus illis assuevisse, eoque minus illis affici: multa in natura cottidie admiranda & fidem captumque humanum superantia deprehendi, quæ tamen minimè Spiritibus, sed occultis ejusdem naturæ arcanis assignantur, à cane rabioso morsos tanquam canes latrare. Lycanthropos ululare, & humana carne vesci, quippe læsa phantastica facultate cum se lupos putent esse, imò argumentum reflecti posse, ut ostendatur, Martham à Spiritu minimè obsideri; nam S. Marci testimonio convinci posse, eos qui à Spiritu exercentur, post membrorum agitationes ac violentas convulsiones abscedente eo attonitos & membris quasi confractos remanere: idem & Fernelium in libris de abditis rerum causis confirmare multis exemplis; atqui Martham nullam pulsus, respirationis, coloris mutationem pati; nullâ membrorum fatigatione vexari; igitur minimè à Spiritu obsideri. Ultimum quod à Medicis contra sentientibus affertur, si utique probaretur, magis urgere; Martham cum Græcè & Anglicè interrogaretur, disertè, quasi intelligeret, respondisse. Sed neque id satis idoneè probari, & quod in eam rem dicitur, suspitione fraudis non carere, & apparere præmonitam virginem ad interrogata illa hujusmodi responsum dedisse. Nam si Græcè intelligit, cur cum Latinè, quæ lingua toto Occidente adeò communis est, interrogatur se minimè intelligere dixit? an semper audiendos qui Martham tunc esse, cum nihil intelligit, & Spiritum ab ea recessisse mendacio tam fædo patrocinantes blaterant? Quod verò ab aliis additur, eam supra eorum, qui captam tenebant, se capita efferentem in vacuo aliquandiu constitisse, præter naturam non esse. Nam quicquid rectâ linea movetur, antequam in contrarium moveatur, ut quiescat necesse habere; sic pilam*



*pilam in parietem ejaculatam, antequam reflectatur, ad parietem quiescere. Sic arteriam post dilatationem, antequam contrahatur, pariter interquiescere. Et verò notandum id à prandio visum: nam mane imposturam iidem, qui nunc contrarium asserunt, concorditer clamitabant, cum videlicet vapores in cerebrum sublatis idem quod suffusiones, quæ extra locum suum res ob oculos referunt, operantur. Sic potuisse fieri ut nonnulli duplicem Martham, alteram humi, alteram in sublimi viderint. Quid quod quidam visam eam palpitare intus, & quod equi deficientes faciunt, ilia ducere miraculi loco retulerunt? alii denique ex imo ventre clauso ore & compressis labiis loqui? an engastrimythos & sternomanteis Hippocrati non indictos, ipsis ignotos esse? at cui bono? inquiunt postremo nonnulli inter eos cordatiores crediti. Nimirum ad emendicandam stipem, & lucrum ex otiosa & inerti vita per præstigias captandum: quis scit an & ad ciendos populi animos, ac denique seditionem in principe regni urbe, exemplo ad alias transituro, excitandam? Inter hos contentionum æstus immane quantum distracta concordia, & scissa omnium studia, adeo ut metus incesse- rit, ne res in apertum motum erumperet. Nam prudentiores tam ardens quorundam in ea causa studium sic interpretabantur, quasi occasio edicti nuper facti cum Regis invidia convellendi quæreretur, & Rex qui tunc ad Fontem bellaqueum erat; à fidis monitus, veritusque ne per scrupulosas ac vagas, quæ in huiusmodi ceremoniis interrogationes vulgò fiunt, antiqua odia vix sopita renovarentur, & nova factionum semina inter populum sererentur, Senatus mandavit ut auctoritatem suam interponeret, & coitiones illas, quæ paullum jam à seditione aberant, maturè impediret. Itaque decretum, ut Martha Magistratui traderetur, qui eam diligenter observaret adhibitis medicis ac peritis, & post mensem ad Senatum referret. Petro Lugo-*



*lio criminalium caussarum assessori, & Francisco Villamontano cognitoris regii vicario id negotii datum; qui eam totos XL. dies sub liberâ custodia habuerunt. Quo tempore ad eam visendam admissi N. Ribitus Riverius Regis archiatros, Andreas Laurentius Reginae item archiatros, Petrus Lasilaus medici collegii decanus, Albertus Faber, Marescotus, Ellanius, Altinus, Lussionus, Petreius, Renardus, Hervardus, Cusinotus, Ambosius, Palmerius, Marcesius ex eodem ordine: qui omnes nihil præter naturam in eâ puella animadvertisse scripto testati sunt. Ipsa feriis Paschalibus peccata coram Sacerdote confessa sacrum viaticum placidè sumpsit, cessantibus, POST MUTATAM CUSTODIAM, paullatim horrendis illis, de quibus tantus rumor passim percrebuerat, gesticulationibus.*

Postremum verò hujus Tragœdiæ actum (nam Tragicum planè exitum habuit hæc res, actoribusque luctuosum) videat Lector apud hunc eundem Thuanum, & in Epistolis verè aureis Illustrissimi Cardinalis Ossatii: quod ea quidem sint extrameum propositum, digna tamen quæ à talium curiosis ibi legantur.

Huic historiæ addi posset & alia, quæ in Zelandia nostra accidit in muliere Helena appellata; cui Diabolus (ut turpi ipsa ac flagitioso mendacio confingebat) pecuniam, quin & annulos aureos quandoque, pluraque alia, non magnæ molis, subitò, ac quidem præsentibus aliis, iisque pluribus, hominibus, afferebat. Ex quo Diabolo quoque dum illi incubo ipsa pro succuba, uti prætendebat, inserviret, infantem quoque susceperat ac pepererat eodem mendacio confictum.

In quam fœminam tamen, post multas turbas ab ipsa excitatas; cum jam arctiori custodiæ fuisset mandata, ac tempus brevi instaret, quo publica pœna atque infamia esset notanda, illamque & propria machinatione, & aliorum ad id auxilio, effracto carceris muro fuga vitavisset; hæc sequens  
(sicut



(sicut & in adjuutores) lata, ac publice pronuntiata, fuit sententia : quam hîc Belgico idiomate, ex apographo authentico, Sigillo publico D.D. Ordinum Zelandiæ munito, inferre volui:

Fol.64.

NOTIFICATIE.

**B**Alliu, Burgermeesters, Schepenen en Raden der Stad Middelburg in Zeeland, allen den genen die desen sullen sien ofte hooren lesen Saluyt, doen te weten, alsoo seker bekend vrouwspersoon Helena Wouters genaamd, nu eenigen tyd geleden, omme wettige redenen, door ordre van de Regeeringe binnen onse Stad in het Simpelhuis in bewaringe is gesteld geworden; en dat deselve Helena Wouters, omme de hand van de Justitie te ontvlieden, tusschen Sondag en Maandag laastleden, des nachts ontrent twaalf uren, geweldiger wyse uyt het gemelde Simpelhuys is uytgebroken, en alsoo haar uyt hare detentie metter vlucht gesalveerd : en dat wy mede sekerlyk bewust sijn, ook by wettige informatie ons gebleken is, dat eenige quaadwillige personen onderstaan hebben de voorschreve Helena Wouters in haar doen te assisteren; tot soo verre selver, dat sy de muyr van het voorschreve Simpelhuys van buyten hebben geforceerd, en met geweld een gat daar in gebroken, waar door sy het is ontkomen : En dewyle de Justitie daar aan ten hoogsten gelegen is, dat de voorschreve Helena Wouters niet alleen, maar ook de handdadigen die haar in maniere voorschreven hebben geassisteerd, in hechtenisse geraken. SOO IS 'T, dat allen en een yder van wat conditie hy zy, by desen wel expresselyk geinterdicteerd en verboden word, de voorschreve Helena Wouters, en vordere voorschreve handdadigen te logeren, versteken, verbergen, ofte in eeniger manieren te doen logeren, versteken of verbergen, op pene selver daar over aan den lyve gestraft te werden : maar ter contrarie vriendelyk versocht; en by desen wel expresselyk gelast, tot maintien van de Heylsame Justitie, getrouwelyk de hand te leenen, en vervolgens de voorschreve Helena Wouters, en alle andre quaadwilligen, die haar in eeniger maniere aan het voornoemde enorm delict hebben schuldig gemaakt, die haar bekend sijn, soo haast doenlyk, by naam en toenaam, ofte wel andersins, aan den Heer Officier, ofte ons aan te brengen. Ende op dat yder daar toe dies te meerder werde verplicht, en aangemoedigd, soo sal yder voor den persoon van de voorschreve Helena Wouters, als mede voor yder der voorschreve verdere persoon of personen, die daar



daar door sullen in hechtenisse geraken, en by confessie ofte andre legale bewysen bevonden sullen werden aan het gene voorschreve schuldig te wesen, aanstonds voor een vereeringe genieten honderd Caroli guldens, en sal der selver naam werden gesecreteerd, omme jegens de voorschreve persoon, ofte personen alsdan te werden geprocedeerd, soo als in goeder Justitie bevonden sal werden te behooren. Actum ten Rade, den 18 Julii 1674. en gepubliceerd ter penye van den Stadhuysse.

Accordeerd met het Register van  
publicatie der Stad Middelburg  
in Zeeland.

*M. de la Palma de St. Fuentes,*

Cætera in Belgico meo de Oraculis habentur tractatu.

18. Illa vero quæ intra ipsa Adyta aliisve in locis occultis, quæ hisce imposturis perpetrandis accommodata erant, peragebantur, non omnes Consultores æque prope, introspeciebant, neque eò admittebantur; uti liquet ex illis, quæ attuli, dum de Antris, uti & de cella, unde Oraculorum Responfa illi operiebantur, loquerer. Nec credendum est id ullos sibi permissum putasse, exceptis iis, qui aut summo ibi gaudebant imperio, vel tanta potestate atque auctoritate erant, ut sibi id licere, jure aut merito, putarent: uti istud ex exemplis cum Alexandri Macedonis (præcipuè ad Ammonis Oraculum, de quo infra plura dicam) tum Appii (de quo Lucanus canit) tum denique ex exemplo Vespasiani apparet; de quo Tacitus lib. 4. Historiarum ita loquitur: *Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. Arceri templo cunctos jubet, atque ingressus intentus Numini, respexit post tergum, &c.*

Pythia igitur illa Delphica, sive virgo ea esset, sive anus, simulque aut unica, ibi sedem obtinens, aut ex duabus vel tribus numero, id munus administrantibus, forte delecta, aut aliàs quoque supernumeraria; illa Pythia, dico, seu carmine,



ne, seu proſa oratione, ſua, poſt talia prægreſſa, Conſulentiſſimis reddebat Reſponſa. At (quamvis ſimul ἐγγραμμίῳ non fuerit, ut oſtendi in Diſſertatione de Divinationibus Judæorum Idololatricis, cap. XI.) furioſa, & inconditis corporis mentisſque motibus, ac ſono terribili. Atque ita quidem, ut interpretibus hîc opus eſſet. Quod interpretandi munus adminiſtrabant Prophetæ ac Poëtæ: qui quicquid demum effuſiſſet Pythia, facile accommodabant ad petitionem ſeu viva voce, (quod rarius contingebat) ſeu per libellos factam.

Quod apud ipſos Ethnicos nullibi legimus; ac quod non niſi nuda aſſertatione affirmant veteres nonnulli Chriſtiani, eoſque ſecure hîc ſecuti multi ex recentioribus Theologis, eſt, Pythiam, dum ſic in Tripode ſederet, recepiffe non tantum intra corpus *Cacodæmonem*, ſeu *Diabolum*; verum & per ipſius muliebria, ſeu membra pudenda, in ipſum corpus intraſſe, ac per os illius *Reſponſa*, quæ Ethnici *Divina*, Chriſtiani vero *Diabolica*, appellabant. Quæ fabuloſa traditio nulla firmata experientia aut ratione, ejusdem plane valoris eſt, cum illa quam de mortuorum reſurrectione per Zachuru, de qua in mea Diſſertatione, de Divinationibus Judæorum Idololatricis (cap. IX. locutus fui) Judæi ridiculè conſinxerunt.

Primus autem qui inter Chriſtianos, quod ſciam, illud aſſeruit eſt Origenes: qui lib. 7. Contra Celſum ita loquitur: Ἰσθρῆται πόινυν πρὸς τὴν Πυθίαν, ὅπερ δοκεῖ τῶν ἄλλων μαντείων λαμπρότερον τυγχάνειν, ὅτι περικαλλεζομένη τὸ τῆς κατελίας γόμιον ἢ τῆς Ἀπόλλωνος περὶ ἧς δέχεται πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων κόλπων & πληρωθεῖσα ἀποφθέγγεται τὰ νομιζόμενα εἶναι σεμνὰ καὶ θεῖα μαντεύματα. ὅσα δὲ διὰ τῶν, εἰ μὴ τῶν πνέοντων οὐκ εἶναι ἀκάρτων καὶ βέβηλον ἐμφαίνεται μὴ διὰ μανῶν καὶ ἀφανῶν πόρων, ἐκ πολλῶν γυναικείων κόλπων καθαρωτέρων ἐπαισίων τῇ ψυχῇ τῆς θεωπιζέσης· ἀλλὰ διὰ τῶν, αἱ δὲ θεμῖς ἦν τῷ σάφρονι καὶ ἀνθρώπῳ  
V βλέ-



βλέπειν, ἔπω λέγεται ἢ καὶ ἀπ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ ποιεῖν ἔχ' ἀπ' αὐτοῦ, ὅδε δὲ (ἴσως γὰρ ἔδοξεν ἀνεκτότερον εἶναι τοῦ τυγχάνειν) ἀλλὰ πῶς αὐτῆς, οὐαὶ αὐτῆς περὶ φησὶν ἐκείνη ἀπὸ τῆς Ἀπόλλωνος περὶ φησὶν. Certe de Pythia, quo non aliud manteion est celebrius, narratur vatem illam Apollinis desiderare super foramen specus Castalii, & ascendentem inde spiritum per muliebri gremium recipere, quo repleta profert ista præclara & Divina, ut putantur Oracula. Considera nunc, an non hoc ipso abunde intelligatur spiritus illius impuritas, non per cæcos meatus multo puriores muliebri gremio penetrantes in animam fatidicam, sed per eos quos vir honestus non sustineret aspicere, nedum tangere: idque non semel atque iterum, quod fortasse ferendum erat, sed quotiescunque illa inflata Phæbo prophetare creditur.

Hunc sequitur Chrysostomus; qui Hom. XX. in 1 Cor. 22. ita, (æque hæsitanter tamen quam Origenes per *narrant* ac *dicunt*) loquitur: λέγεται δὲ ἡ Πυθία γυνὴ τις εἶναι, ἑπικαθημένη τῷ τρίποδι ὥστε τῆς Ἀπόλλωνος, ἀφαιρῶσα τὰ σκέλη· εἰδὲ ἔτω πνεῦμα πονηρὸν, κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ ἀφ' ἑνὸς γενεῖκα αὐτῆς ἀφαιρῶμενον μορίων, πληρῆν δὲ γυναικῆς τῆς μανίας καὶ ταύτην πᾶς τρεῖς λύσσει λοιπὸν, ἐκβακχέουσα τε, καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς σωματικῆς ἀφίεναι, & ἔτως ἐν παροιμίᾳ γινωσκόμενῃ τὰ τῆς μανίας λέγοντα ῥήματα. Dicitur Pythia (mulier quædam) insidere Tripodi quandoque Apollinis, ac quidem cruribus apertis: sicque malignum Spiritum inferne in corpus ejus penetrantem, ipsam implere furore: eamque inde comis resolutis & bacchari & spumam ex ore emittere; atque ita inebriatam maniaca illa proferre verba, (seu Responso.)

Ex hoc vero Chrysostomo sua mutuatus videtur Aristophanis Scholiastes, qui pene iisdem verbis utitur: ἑπικαθημένη τῷ τρίποδι, καὶ ἀφαιρῶσα τὰ σκέλη πονηρὸν καὶ ὡς πνεῦμα ἀφ' ἑνὸς γενεῖκα ἐδέχετο μορίων, καὶ τὰς τρεῖς λύσσει, καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς σωμα-  
σώμα-



ῥήματα πύμπου, καὶ μαίνουσα, τὰς μαλίας, ἢ μάλλον μαλίας ἐφθέγγετο.

Videmus autem hæc orta fuisse ex ista opinione, quod Dæmones Gentium revera Diaboli essent; & omnia illa quæ ab Ethnicis de Dæmonibus fabulose quamvis narrata sunt, Diabolis esse verè tribuenda. Quis autem talia in hac Pythia ipse vidit, aut ab alio ista vere experto hausit?

19. *Prophetæ*, interim sorte jacta vices suas obibant: isque cui id pro tempore obtigerat, procul dubio, Responsa Pythiæ ex Adytis referebat: cum illa Responsa sua furibunda quasi, confusa atque obscurissima inde, proferret. Isti igitur illa concinnabant: neque hoc sufficebat. Verum & Poëtæ aderant, qui talia Responsa ex ore Prophetæ in carmina redigerent. De hac *Prophetarum sortitione* jam aliquid ex Euripide adduxi. Apud alia Oracula illos quoque vaticinantis Dei interpretes fuisse, ex Ammonis, ex Dodonæi Jovis & aliorum Oraculorum descriptionibus cognoscimus.

At quandoque Dii ipsi hominibus loquebantur: verum ævis antiquis magis: idque Delphis quoque contigisse existimat Nonnus ille, qui in Orationes steleteuticas Gr. Nazianzeni commentatus est; namque ad verba, πάλιν ἀνδρίας ἀφώνου ὁ Ἀπόλλων. hæc sequentia habeti: Περί δὲ τούτων ἡ ἀνδριάντης πᾶς τε ἴσασιν καὶ πᾶς ἐφθέγγετο, ἡμεῖς δὲ ἰσορήσαμεν. Δεῖ δὲ νομίζειν εἶναι τὴν ἀνδριάντην ἐν Δελφοῖς, καὶ αὐτὴν φωνὴν ἀναρθεῖσαν ἀποπέμποντα. Εἰδέναι γὰρ καὶ ὅτι αἱ τὰ δαιμόνων φωνὰ ἀναρθεῖσαι εἰσιν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄργανα φωνητικὰ ὅπως Διαιτυπώσῃ τὴν ἐξερχομένην φωνήν.

De hoc andriante, ubi steterit, ac quomodo locutum fuerit, nos nihil narravimus. Existimandum verò est, statuam in Delphis, etiam ipsam vocem inarticulatam emittere. Nam cire oportet Dæmonum voces esse inarticulatas, propterea quod non habeant organa quibus vocem articulatam emittere queant.



Hæc, mi lector, indicare videntur etiam Delphis quandoque αὐτόφωνα, (sive ipsius Dei ore, reddita) Oracula data fuisse: quibus Prophetæ interpretes erant; uti de sortibus sacris Delphorum idem asserit: qui ibi, sicut Ceretum aliorumque, motæ fuerint, ac per illas, sive Interpretibus Prophetis, sive ipsa Pythia; futura indicarint. De hoc Delphico igitur Oraculo atque urbe ita loquitur: Ἐν τέττῳ τῷ ἱερῷ ἦν ὁ τρίπους, καὶ αἱ ψῆφοι αἱ μαντικαί. καὶ αἱ μὲν μαντικαὶ ψῆφοι ἦσαν ἐν τῇ Φιάλῃ τῶ τρίποδι. ἦν καὶ ἐν ὁ μαντεύμενος ἐρώτα πρὸς τὴν μαντείαν, αἱ ψῆφοι ἤλθοντο καὶ ἐκινεῖτο ἐν τῇ Φιάλῃ. ὅτε ἐν ἡ Πυθίᾳ ἐνεφορεῖτο, καὶ ἔλεγον αὐτῇ ἢ θελεν ὁ Ἀπόλλων. ἐκαλεῖτο δὲ ἡ προφητὴς Πυθία. &c.

*In isto templo erat Tripus & sortes Divinatoriæ. Et erant hæc sortes Divinatoriæ in Phiala Tripodis [qui ὄλμος vel Cortina esse debuit.] Quando igitur ille qui ad Oraculum consulendum advenerat, interrogationes suas institueret, sortes illæ in phiala movebantur: ac tunc Pythia implebatur, & proferebat illa quæ volebat Apollo. Quæ phiala ὁ ὄλμος fuisse videtur.*

Ex hisce atque aliis nunc allatis, ac quæ ulterius afferri possent, satis clare percipere possumus, Consultores Oraculi ex narratione, seu traditione Prophetarum, Hosioteron, sive ὁσίων, Poëtarum, aliorumque inde lucra ac commoda captantium, quæ tam varie ac diverse de hoc [uti & de aliis, sicut mox videbimus] Oraculo, à scriptoribus traduntur, hausisse.

Alii nempe eam potâ sive Cassotidis aquâ, sive Castaliâ, furere ac divinare cæpisse; alii vapore ex antro sacro in corpus ipsius ascendente; imò alii, ac quidem Christiani (quod tamen, uti ostendi, per dicunt ac tradunt, ac similes loquendi formulas exprimunt) per muliebra membra in corpus penetrante: alii autem aliter tradunt: cum interim nemo præter Antistites aut harum imposturarum necessario confcios, in ipsa Adyta admitteretur.



Ut vero redeam paulisper ad Oracula illa *αὐτόφωνα*, notanda veniunt hæc verba Juvenalis:

*Templorum quoque majestas præsentior & vox  
Nocte fere media, mediamque audita per urbem.*

Cui exemplo, illa quoque æque conficta addenda sunt *Junonis Monetæ* scilicet, *Aji Locuti*, *Fortunæ muliebris*, ac denique *Sylvani*; *cujus ore*, ut Valerius Maximus habet, *vox è proxima sylva Arsia, ad præliantes Romanos missa traditur*. De cujusmodi confictis miraculis cum Livius, tum Dion Halicarnassæus, tum denique alii legendi sunt. Dum tamen memineris, quid ipse Valerius Maximus (istorum in hisce Antesignanus) de ejusmodi miraculis sentiat, lib. I. cap. 8.

Quam facile autem ejusmodi voces Deorum, adeoque & Oracula *αὐτόφωνα* fabricari potuerint, ostendunt & illa quæ inferius de capite Romæ ab Ath. Kircherò constructo, afferro, quæque alibi quoque de capitibus arte humana loquentibus adduco. Quibus addenda quæ Lucianus de draconis capite, speciem humani capitis præ se ferente, lineisque notato aliisque artibus bellè expresso: quod per pilos equinos os aperiret & clauderet; cuique lingua, sicuti draconum bifulea & atra prominebat, quæ & ipsa traheretur à pilis. Quo cum Alexander ille magis attonitam vellet reddere multitudinem, pollicitus est sese exhibiturum *ipsum Deum loquentem*, ac sine interprete Responfa dantem. Deinde non magno negotio gruum arteriis contextis, & per illud arte assimulatum caput insertis, alio quopiam per has foris insonante, ad interrogata Respondebat, voce per Æsculapium illum linteo confectum ad Aures promanante: quæ Responfa *ipsius voce red-dita* vocabantur. Neque [pergit Lucianus] passim dabantur: verum splendidis, opulentis, ac [NB.] munificis.

Quod vero attinet ad *ipsius Pythiæ vocem*; illa humanis



158 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
majora sonabat. Nam si solum fingere videri volebat furorem  
Divinum,

— — — non rupta trementi  
Verba sono, nec vox antri complere capaxis  
Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum  
Excussæ laurus, immotaque culmina templi,  
Securumque nemus, veritam se credere Phæbo  
Prodiderant.

At cum jam vere obsessam se ferio simularet, longe alia ar-  
tificia accedebant : Namque

Spumea tunc primum rabies vesana per ora  
Effluit, & gemitus, & anhelio clara meatu  
Murmura : tunc mæstus vastis ululatus in antris,  
Extremæque sonant, domita jam virgine, voces.

Ac quando jam ex Adytis redibat,

— — — tunc pectore vatis  
Impactæ cessere fores, exclusaque templis  
Profuit, &c.

Quod inde Virgilius in Sibylla, cum Æneas ab ipsa Respon-  
sa posceret, optimè sic imitatus est :

— — — tremere omnia visa repente  
Liminaque, laurusque Dei, totusque moveri  
Mons circum, & mugire Adytis cortina reclusis.

Qualia cuncta, ut à Poëtis maxime exaggerantur, ita à  
superstitiosis adhuc majori cum imaginatione ac terrore acci-  
piebantur : cum quoque hæc omnia arte aut perfici aut adju-  
vari, adaugerique in immensum, possent.

De voce humana namque constat, eam in immensum ad-  
augeri posse, ac modificari, per fornices ac tubulos artifi-  
ciose



ciose constructos ; ac simul in immensa spatia diffundi & extendi per tubas locutorias istas , quæ , sive Samuele Morlando Equite Anglo , sive ab Athanasio Kircherò (qui eas sibi , ut jam ante Morlandum excogitatas vindicat) inventæ , nunc ab aliquot , imò multis , annis per Europam satis notæ sunt. Tubulorum talium , ac quidem subterraneorum , nobis specimen præbuit olim insignis mercator ac curiosioris simul botanicæ amator æque ac sciens , Petrus De Wolf : ut per quam tubam per centenorum pedum spatium aliquis modico admodum sono locutus , & commodissime ab altera parte auditur , & responsa ad interrogata quam optime accipit : quamvis ille ad quem aut interrogata , aut mandata , aut narrata denique , diriguntur , minime aures ad os tubæ istius admoveat : verum in altera parte istius conclavis aut cubiculi , in quod tuba ista definit , versetur atque aliis occupetur. Ita quoque ut papagallum in conclavi aut cubiculo , cavæ inclusum , neque ulatenus tubæ istius ori , aut aperturæ admotum , ab altera ejus extremitate (nequidem ibidem auribus tubæ ori admotis) sua verba sonantem quam distincte intelligant.

Cui exemplo addatur & illud caput jam dicti Ath. Kircheri (cujus descriptionem jam alibi , propriis ipsius verbis , dedi , quodque iste nomine Delphici Oraculi appellat ; ) cujusque descriptioni (in Phonurgiæ lib. 1. capite 6.) hæc addit : *Nam & statua os ad normam loquentis aperit & claudit , oculos movet. Ideo autem hujusmodi artificium condidi , ut imposturas ac fallacias , fraudesque veterum sacerdotum , in Oraculorum consultatione ostenderem. Dum enim per tubos fictos (quos in Oedipo descriptos vide) Responsa darent , populum unà ad oblationes profuse faciendos , si exaudiri vellent , cogeant : atque proinde hanc fraude magni illis lucri incrementum cederet.*

20. Interim Poëtæ (quorum mentio aliqua à me facta fuit) Responsa modò data metris , seu versibus includebant : qui ,  
ficuti



sicuti ex Pausaniæ exemplo de Philomelo vidimus, hinc publice (præsertim si bona, ac pro Consultorum voto reddita fuerant) ostentui suspensa exponebantur, vel tabellis, vel aliter, inscripta. De quibus Poëtis, qui ut Strabo ait, *illa quæ prosa oratione edita fuerant Oracula in versus numerosque redigebant*; ita etiam Plutarchus, plane eodem modo loquitur: Πολλῶν δὲ ἦν ἀκείνῳ ὅτι ποιητικοί πινες ἄνδρες ἐκδεχόμενοι τὰς Φωνὰς, καὶ ὑπελαμβάνοντες ἐπὶ καθήνται πρὸς τὸ λησιμον, ἔπη δὲ μέτρα, καὶ ῥυθμὸς οἷον ἀγγεῖα τοῖς λησιμοῖς ἐκ τῶν περὶ τοὺς ὁρῶντες. Multos quoque audivisses qui dicerent, Poëtas quosdam etiamnum apud Oraculum desiderare, qui voces exciperent,isque subito versus & numeros tanquam vasa quædam circumplicarent.

Cur etiam initio quidem carmine, posterioribus vero temporibus solum prosa oratione, responderit prætensus Apollo, in causa procul omni dubio fuit, quod non semper tales paratas haberent Pythias, quæ versus satis bonos ipsæ componere possent, & sic per illa respondere Consulentibus; quæve accurate satis, atque ita ut oportebat, eos proferre possent. Unde etiam versus manci atque hiulci, aut, ut Lucianus ait, ὑπερμέτρα καὶ ἐνδεὰ μέτρα, prodibant; ac quod à sacerdotibus, qui eos in antecessum componebant, ex inscitia legum metricarum male ac vitiose facti fuissent. Hinc ergo cum risu ac contemptu à multis excipiebantur; ab Epicureis imprimis, Cynicis, Aristotelicis, Peritaticis atque aliis: quibus aliàs multis de causis (cum veritatem rei sat clare perspicerent) omnia Oracula contemptui ac ludibrio erant. Sic videmus exinde & Oenomaum & Ciceronem & alios, postque illos Lucianum, ubicunque potuerint, occasionem arripuisse iis false & acriter insultandi: sicut inter alia id patet ex huius postremi dialogo, cui titulus Jupiter Tragoædus. Ubi Mercurius Deorum convocationem ad Concilium versibus tentare non ausus ita loquitur: ὁρῶ γὰρ καὶ τὸν Ἀπόλλων ῥαδάμδρον ἐπὶ ἐνίοις τῶν λησιμων.



σμων. καὶ τοὶ Ἰπικρυπτήσης τὰ πολλὰ τῆς ἀσφαλείας, ὡς μὴ πάν-  
 νυ ὁλοκλήν ἀγειν τὰς ἀκρόντας ἐξετάζειν τὰ μέτρα.

*Itaque video . Apollinem ob Oracula nonnulla derideri,*  
*quamquam cautionis causa multa obscuret, ne omnino au-*  
*dientes otio indulgeant ad expendendos versus. Sunt autem*  
*verba Mercurii, qui modo dixerat: Ἐγὼ δὲ ἤκιστα ποιητικὸς*  
*εἰμι ὥστε Διαφθερῶ τὸ κήρυγμα, ὑπέρμετρα ἢ ἐνδεᾶ ζυγείρων. καὶ*  
*γέλως ἔσται παρ' αὐτῶν Ἰπὶ τῇ ἀμυσίᾳ τ' ἐπῶν.*

*At ego Poëticen non calleo, adeò ut præconium sim cor-*  
*rupturus, si hypermetros & defectivos versus, connectam:*  
*& risum ipsis movebo meâ carminum imperitiâ. Quibus tum*  
*adhærent verba statim adducta.*

Sed nec Plutarchus id ullo modo dissimulat: verum è con-  
 tra causam inquit unde illud contigerit (ac quidem satis  
 supersticiosè) in Dialogo illo, cur Pythia non amplius car-  
 mine redderet responsa, hisce sequentibus: Ἐκ τούτων γηνομέ-  
 νης σιωπῆς, πάλιν οἱ πεποιητὰ προσχειρίζοντες τὰς ῥήσεις. Χρησμοὶ  
 δὲ πνικτοὶ ἐμμέτρα λεχθέντες, οἷμαι περὶ τ' Ἀιγώνων & Ἀργείας  
 βασιλείας, πολλάκις ἔφη θαυμάσαι τ' ἐπῶν ὁ Διογενιανὸς, ἐν οἷς  
 οἱ χρησμοὶ λέγοντι τὴν Φαυλότητα καὶ τὴν ὁπίλειαν, καίτοι μνη-  
 γέτης ὁ θεὸς, ὃς τ' λεγομένης λογιότητος ἐκ' ἡπτόν αὐτῷ τὸ καλόν,  
 ἢ τ' περὶ μέλη καὶ ὠδὰς καὶ ὁφωνίας μετεῖναι, καὶ πολὺ τ' Ἡσίοδον  
 Δεπεία καὶ τ' Ὀμηρον ὑπερφθγγεῖας. τὰς δὲ πολλὰς τ' χρησμάτων  
 ὁρῶμεν ἐν τοῖς μέτροις καὶ τοῖς ὀνόμασι πηλημέλειας ἐν Φαυλότητι  
 ἀναπεπλεγμένους. παρῶν δὲν Ἀθήνηθεν ὁ ποιητὴς Σεραπίων, εἶπε  
 (ἔφη) πάντα τὰ ἔπη & θεῶν πρῶτοντες εἶναι, τὸ ἀσώμον, ὡς λέ-  
 γεται, κάλλιπ' τ' Ὀμήρου καὶ Ἡσίοδου λέγειν, καὶ χρησόμεθα τέττοις  
 ὡς ἄρ' ἐστι καὶ κάλλιστε πεποιημένοις, ἐπανορθούμενοι τὴν αὐτῶν κεί-  
 σιν περκατελόμενοι ὑπὸ Φαύλης σιωπῆς; ὑπολαβὼν δὲν Βόη-  
 θος ὁ γεωμέτρης (οἶδα γὰρ τ' ἄνδρα μετὰ τὰ τέμνον ἡδὲ πρὸς τ'  
 Ἐπίκρου) Ἀρ' ἐν ἔφῃ τὸ τὸ ζωγράφου Πάυσαντος ἡκήκτας &  
 Ὀυκ ἔγωγε (εἶπεν ὁ Σεραπίων) ἀλλὰ μὲν ἄξιον. ἐκλαβὼν γάρ,  
 ὡς εἴκεν, ἵππον ἀλινδύμενον γράψαι τέχοντα ἔγραψεν. ἀρα-



τακλῆντ' ὁ δὲ τῶ ἀνθρώπῳ, γελάσας ὁ Παύσαν κατέσχευε τὴν  
 πῖνακα καὶ γρομῶν ἀνω τὴν κάτω, πάλιν ὁ ἵππ' ὁ δὲ τρέ-  
 χων ἀλλ' ἀλινδόμενος ἐφαίνετο. τῶ φησιν ὁ Βίων εἰς τὸν λόγον  
 πᾶσαι, ὅταν ἀνασπρέφωσι. διὸ ἔτι τὰς χησμεὶς ἐνίοι φήσασι ὁ κα-  
 λῶς ἔχειν, ὅτι τῶ θεῶ εἰσιν ἄλλοι τῶ θεῶ μὴ εἶναι ὅτι φαύλως  
 ἔχουσιν.

*Secundum hæc silentio facto, rursus enarratores sacro-  
 rum Oracula deprompserunt. Ibi quum Oraculum quoddam  
 carmine editum recitaretur; de Regno (ni fallor) Ego-  
 nis Argivi: Diogenianus agebat, sæpenumero se admira-  
 tum fuisse VERSUUM, QUIBUS ORACULA EXPRI-  
 MERENTUR VILITATEM ATQUE VITIA. Atqui  
 Apollinem Musarum ducem esse, & ad quem non minus  
 eloquentiæ quam cantilenæ & vocis elegantia pertineret, &  
 qui Homerum Hesiodumque longe antecelleret facundiâ.  
 TAMEN PLERAQUE ORACULA ET CONTRA ME-  
 TRI LEGES, ET VOCABULORUM PRÆVITATE  
 PECCARE. Aderat unâ Serapio Poëta, qui Athenis eò  
 venerat. Is, putatis ergò, inquit, versus istos Apollinis non  
 esse? Sinamus verò eos, ut dicitis, Homericis & Hesiodeis  
 pulchritudine longè inferiores esse, annon utemur iis ut opti-  
 mè compositis, corrigentes iudicium, quod de iis prævâ con-  
 suetudine præoccupante fertur? Sub hæc Boëthus Geometra,  
 quem nosti jam in castra Epicuri transitum parare; Audisti-  
 ne, inquit, Pausoni pictori quid contigerit? Non sanè, age-  
 bat Serapio. Atque dignum est auditu, inquit Boëthus. Con-  
 duxerat is pingendum equum qui sese volutaret, pinxit cur-  
 rentem; & locatore iniquè id ferente, ridens tabulam in-  
 vertit, ut inferis sursum elatis partibus, equus jam non  
 currens, sed volutans se videretur. Hoc ait Bio quibus-  
 dam etiam Orationibus accidere quando invertuntur. Itaque  
 & Oracula aliqui non dicent bene habere, quia Deus eo-  
 rum.*



*rum sit author: alii (è contra) Dei non esse, quia sunt vitiosa.*

Ridet, ut videmus; non insulse Boæthus illorum hominum ingenium, qui omnia libentius credere volebant, quam non credere vi Dæmonum Oraculorum dari Responſa: quique potius omnem everti artem metricam passi fuissent, quam ut confiterentur etiam pessimos versus esse malos vel metricis legibus contrarios, si à Pythia fuissent prolata; imò potius ad illud ignorantiae ac superstitionis Asylon confugissent, hæc captum nostrum superare. Cujusmodi homines Cicero quoque falsè admodum & festivè deridet. Sed antequam ad ipsum deveniam, paucula quædam huc facientia adducam ex Plutarcho: Ἡμεῖς δὲ, ὦ Βοήθε, καὶν ἢ Φαυλότερα τῇ Ὀμήρῳ ταῦτα τὰ ἔπη, μὴ νομίζωμεν αὐτὰ πεποιημένα τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἐκείνους τὴν δόχην τῇ κινήσει ἐκδιδόναι, ὡς ἐκάστη πέφυκε κινεῖσθαι τῷ περὶ Φητίδων. καὶ γὰρ εἰ γράφειν ἔδει, μὴ λέγειν, τὰς ἡρησμούς, ὅτε ἂν οἶμα, τὰ θεῶν τὰ γάμματα νομίζοντας ἐψέχομεν, ὅτι λείπεται καλλιγραφία τῇ βασιλικῇ· εἰ γάρ ἐστι θεῶν ἡ γῆρυς, ἔδει ὁ φθόγγος, ἔδει ἡ λέξις, ἔδει ὁ μέτρον, ἀλλὰ τῇ γυναικείῳ. ἐκείνος δὲ μόνος τὰς Φαυλασίας παρέστη, καὶ φῶς ἐν τῇ ψυχῇ ποιῇ πρὸς τὸ μέλλον. ὁ γὰρ ἐνθουσιασμός τιθεῖν ἐστὶ. κατὰ δὲ εἰπεῖν ὑμᾶς τὰς Ἐπικέρους περὶ φήτας (δήλος γὰρ εἶ ἐν αὐτοῖς ὑποφερόμενος) ὅτι ἐστὶ Διὰ Φυγαῖν, ἀλλὰ κακίας αἰτιάσθε τὰς πάλαι περὶ φήτας, ὡς Φαύλοις ποιήμασι ἡρωμέναις, καὶ τὰς νῦν καταλογαδίην καὶ Διὰ τῇ Ὀπιτυχόντων ὀνομάτων τὰς ἡρησμούς λεγούσας, ὅπως ὑμῖν ἀνεφάλων καὶ λαογῶν, καὶ μειράων ὀφθύναι μὴ ὑπέχωσι. καὶ ὁ Διογηναιὸς, μὴ παῖζε, εἶπε, ὦ πρὸς θεῶν, ἀλλὰ Διὰ λυσον ἡμῖν ταύτην τὴν ἀπορίαν κοινὴν ἔστω. ἔδει γάρ ἐστιν ἄλλων, ὅς ὅτε αἰτίαν Ὀπιζητεῖ καὶ λόγον ὡς πάντα τὰ μαντεῖον ἔπει καὶ λόγοις ἡρώμενον.

*Nos autem, Boæthe, quod Pythici versus Homericis sunt deteriores, non censeamus Apollinis esse: sed hoc [Apolline] Initium motus subjiciente, suo quamque Antitistarum*



motu concitari. Etenim si scribenda fuissent, & non enuncianda Oracula, non puto nos literas Deo imputaturos fuisse, ac reprehensuros, quod elegantiam regias non æquarent. Non enim Dei est vox, non sonus, non dictio, non metrum: sed fœminæ: Ille duntaxat visa suggerit, lumenque in animo excitat, ad videndum futura, talis est enim instinctus furorve divinus. Universè autem ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque esse apparet) effugere non licet: sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus: itemque eas quæ hodie prosa Oratione & quibusvis vocabulis responsa dant, ne cogantur apud vos causam dicere propter mutilos elumbesve versus. Heic Diogenianus, noli, inquit, ludere, obsecro, sed hanc nobis difficultatem explica, communem omnium. Nemo enim aliorum etiam est, qui non causam quærat cur Oraculum desierit versibus uti.

Post quæ, paucis interjectis, collocutores sese accingunt ad causas hujusce immutationis indagandas. Quas non abs reris Ciceronem dixeram. Sed eum ipsum jam audiamus loquentem, lib. 2. de Divinatione: Sed quod caput est CUR ISTO MODO jam Oracula Delphis non eduntur, non modò nostra ætate, sed jam diu: jam ut nihil possit esse contemptius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse, ajunt, vetustate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret qui, Pythia mente incitata, Oracula ederet. De vino aut salsa-mento putes loqui, quæ evanescunt vetustate. De vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divinâ: quæ quo tandem modo evanuit? VETUSTATE, inquires. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum, quam afflatus ex terrâ mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multò antè, sed etiam numero versuque pronunciet? quando autem ista vis evanuit? AN POSTQUAM HOMINES



MINUS CREDULI ESSE COEPERUNT? *Demosthenes quidem, qui ab hinc annis prope CCC fuit, jam tum Φιλιππίαν Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. Hoc aut eò spectabat, ut eam à Philippo CORRUP TAM DICERET. Quo licet existimare, in aliis quoque Oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed [NB.] nescio quomodo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici, quidvis malle videntur quam se non ineptos. Evanuisse mavultis & extinctum esse id, quod si unquam fuisset, certè æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.*

Causas ergo istius mutationis, à Plutarcho aliisque ante eum jam Ciceronis ætati æqualibus, vel & eam antecedentibus datas, irridet cum aliis Cicero. At dicat aliquis, & nos illorum rationes tales ridemus: sed inde non sequitur, Diabolum non fuisse causam Oraculorum, item & mutationis ejus de qua jam loquimur. Itane etiam Diabolus tam malus Poëta fuit? ac cum alias vi sua fatidica implere Pythiarum atque antistitum pectora posset: non potuit eas tam bene docere Poëticam, ut nullum periculum esset ne propterea & ipse & ejus antistites, ab Epicuræis, Cynicis, Aristotelicis aliisque pluribus risui & ludibrio haberentur? Aut cur in hac re minus potestatis habuit Diabolus ante Pyrrhi tempora: quod tum posset versibus ipse respondere: postea vero id per sacerdotes Poëtas, Prophetas suos id facere coactus fuerit: Etenim ut ante illa tempora non magis veridicus fuit quam postea, sed æque mendax, sic etiam obscurus & ambiguus. Certe hæc ratio quam Cicero nobis dat, mihi bona admodum videtur: *Vis scilicet ista evanuit, postquam homines minus creduli esse cœperunt. Postquam & magis perspicaces redditi videre cœperunt, totam rem, à Sacerdotibus, inventam fallaciis aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut errorem: uti idem Cicero de fortibus loquitur.*



At cum minùs adhuc perspicaces essent homines, plura quoque Oracula ubique terrarum vigeant. Sed in illis præsertim Regionibus quibus ingenia erant stupidiora. Unde Bœotia (de qua novimus illud ab omnibus fere decantatum proverbium; seu versum istum Horatii qui in proverbium cessit, *Bœotum in crasso jurares aëre natum*. quippe stupidiora magisque obtusa audiebant Bœotorum pectora,) tam ferax fuit olim, imò feracissima, testibus Herodoto, Pausaniâ atque Plutarcho. Quamquam hujus Plutarchi ætate hæc ipsa Bœotia nusquam nisi Lebadiæ desiderantibus divinationis haustum suppeditavit; reliqua loca *vel silentium*, *vel immanis solitudo* invaserit.

Contrà autem ubi acutioris ingenii erant homines, rariora multo erant manteia neque tam longæ durationis; cum fraus illa minus commode apud tales occultari posset. Sed revertamur ad Poëtas illos Delphicos. Hos igitur antistites sibi adsciverant; ut quæ prosa oratione à Pythia prolata erant, versibus quasi circumvestirent: eaque occasione (quem equidem puto præcipuum scopum ipsis fuisse) si non essent quæ Pythia illa protulerat, satis obscura, ambigua, aut alia ratione illorum fallaciis obtegendis apta, ea hocce adminiculo corrigerent. Et sic tamen, licet Oracula sua Pythia non amplius funderet versibus, versibus tamen constabant Oracula, neque ita irridendi eos dabatur, ut olim, occasio. An tamen hæc atque similia non potius contemptum parerent quam auctoritatem hisce Oraculis apud perspicaces magis ac prudentes, Lectori prudenti dijudicandum relinquo. Cætera quæ circa hoc *ἑρμηνείαν* Delphicum considerata veniunt, sese sponte fuggerent in sequentibus.

Quod de ipso Tripode, cui insidebat Pythia, deque ejus forma nihil addam; in causa est quod tot ac tanta, post alios, ac curatius, de ipso dixerint Eruditissimi viri J. Sponius, atque Ezechiël Spanhemius, ille in Miscellaneis Eruditæ Antiquitatis,



quiritatis, hic in eximiis illis ad Callimachum Commentariis, (quorum scrinia compilare nec lubet nec decet) ut illis aliquid superaddere pene impossibile sit. Quare ad ipsa flexiloga Responſa, unde *Λογίας* dicebatur Apollo, me convertam.

21. Qualibus autem ambiguitatibus (ut ad illas deveniamus) uſi fuerint Antiftites in respondendo ad interrogata vel poſtulatione Conſultorum, videri poteſt ex illis, quæ ex Macrobio de Deo Heliopolitano ſupra attuli; quorumque poſteriora hic repetenda duco; nempe hæc: *Primum miſit ſignatos codicillos, ad quos ſibi reſcribi vellet. Deus juffit afferri chartam, eamque ſignari puram & mitti; & ſtupentibus Sacerdotibus adejuſmodi factum, ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit; quod ipſe quoque puris tabulis cum Deo egiſſet. Tunc aliis codicillis conſcriptis ſignatiſque conſuluit, an Romam perpetrato bello rediturus eſſet. Vitem Centuriam Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri juffit, diviſamque in partes ſudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, oſſibus Romam relatis. Nam fragmentis ſpecies reliquiarum, vitis argumento caſus futuri tempus oſtenſum eſt.*

Conſideratis igitur illis quæ jam de arte ſigilla reſignandi dixi; ut ſic melius comprehendamus cur prima vice charta nullo Reſponſo inſcripta remiſſa fuerit Trajano, qui chartam puram ipſe prius ad Deum iſtum miſerat; videamus an hic ulla ope Dæmoniaca (ſeu ſuper aut præternaturali) Antiftites indiguerint. Conſideremus igitur, præter illa quæ ex Cicerone, tum pag. 164. tum alibi quoque adduxi, hæc ſequentia ex ejuſdem ſcriptoris, libro 2. de Divinatione: ut videamus quàm parum iis, quæ tali, aut quocunque alio modo, prolata unquam ſunt, fidendum ſit: *Aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ.*

*At*



*At ego dico nullam. Vide quanta sit controversia. [Loquitur autem de Oraculis, Sortilegiis &c. Ethnicorum, quæ ideo ad vere Divina Dei inter Judæos Responsa non pertinent.] Jam assumptione non concessa nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui quod tam perspicuum sit non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid quod multo plura falsa? Nonne ipsa varietas, quæ est propria Fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? Deinde si tua ista conclusio Cratippe, vera est, (tecum enim mihi res est) nonne intelligis, eâdem uti posse & Haruspices, & Fulguratores [qui publica fulgura, vel etiam privata, condunt] & Interpretes Ostentorum, & Augures, & Sortilegos, & Chaldaeos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera Divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas; aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sunt, quæ relinquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eâdem illa possunt esse, quæ tollis. Quid vero habet auctoritatis Furor iste, quem Divinum vocatis, ut quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, Divinos affecutus sit.*

Quæ porro idem Cicero nobis clare ostendit eodem in tractatu, quodque etiam ex aliis tum rationibus tum exemplis abunde discimus, est, permulta imò plurima semper *Oraculorum* (*Haruspicum* quoque, *Augurum*, aliorumque quorumcunque denique) *Responsa*, aut nullum, aut certe non illum, qui prædicebatur, exitum habuisse. Quod tamen si quando succederet, ac Responsa casu ac fortuna, ut in aleæ lusu (ubi nemo facile ita infelix, ut semper aberret) rem divinasse ex exitu crederentur, tali saltem modo, ut Oraculi verba vel vi eò tracta tale quid, vel tantum simile quid, indicare viderentur: magnis clamoribus ac vocibus stentoriis ea quasi ebuccinabantur, cunctisque hominibus ostentui dabantur: cæteris malis



malis successibus callide dissimulatis ac suppressis, ex oculisque & memoria quantum pote remotis.

Maximi vero momenti his Antistitibus erant perplexa, intricata, adeoque flexiloqua & ambigua Responfa; quæque si rem hi belli homines minus conjectare valerent, plura ea-que admodum diversa interpretamenta, pro Responsorum successibus, pati poterant.

Et hoc est quod videmus in Responso ad postremos Trajani Cæsaris codicillos dato, per *vitem Centuriam in partes divisam & sudario conditam*. Supposita enim nunc historiæ aliquali hujus veritate (quam non omnes tamen concedent; cum noverint experientia, ex veterum neotericorumque scriptorum, allatis exemplis, quam multa talia, non antiquis solum temporibus verum & nostro & patrum ævis, fingantur; ac quam infinita numero portenta fabularum popello credulo, de Oraculis, Miraculis, Prodigis, Ostentis, similibusque ab omni ævo pro veris, quamvis nullibi unquam contigissent, ac splendida essent commenta, ac mendacia, obtrusa fuerint:) supposita, dico, hujus historiæ aliquali veritate, videamus, quam clare ac vere Trajani mortem hîc Oraculum prædixerit. Rogaverat Trajanus, *an perpetrato bello reversurus esset*. Respondit Oraculum *per vitem in partes divisam*. Si autem reversus fuisset vivus quidem, at fugato per hostes ac dissipato exercitu; aut cæsa vel alias amissa, licet alias victor esset, majori parte exercitus; aut per dissidia vel rebellionem separata ac divisâ; aut amissis ibi præcipuis belli ducibus, atque adeo sic mutilato exercitu: aut rediisset re infecta, in rebellionem sua permanentibus Parthis aliisque nationibus antea subjugatis; aut victor reversus fuisset amissis uno pluribusve membris: aut dum ibi sive felici, sive infelici exitu belligeraret, scissa interim in partes Republica, aut hac illave quidem gente devicta: aut denique si post infelicem pugnam, una pluresve vel regiones vel provinciæ deseruissent Romanos ho-

Y

stibusque



stibusque eorum se adjunxissent: Si, dico, post tales similes-  
ve casus domum rediisset vel non rediisset, Oraculi hujus ho-  
nori abunde consultum erat. Certe melius id (si rem divi-  
nare potuisset hîc prætensus Deus, seu potius Antistites qui id  
sic sub Divino prætextu perpetrabant) meo judicio per ci-  
neres, loco vitis, remissas peregissent: cum vitis centu-  
rialis potius rectorum exercitus dissidia, ac divisiones ejus de-  
notarent. Verum credo eos de ea re minus vel potius plane ni-  
hil, cogitasse.

Post obitum igitur hujus Trajani; cum jam cineres ipsius  
Romam referrentur, vel delati essent, fiebat Oraculi explicatio  
atque applicatio talis, qualem nemo ante, ne quidem ipse  
Imperator, cogitaverat: qui Imperator si tale quid ex Oracu-  
lo præsensisset, procul dubio aut expeditionem illam initurus  
tali cum omine non suscepisset; aut peracta illa, Romam ex  
Mesopotamia, cum jam ventris profluvio laboraret, non studio  
tanto pertendisset: quippe certus ex Oraculo quod eo non per-  
veniret.

Interim ipse Trajanus Oraculi hujus (si unquam redditum  
fuit) Responsum ad exitum perductum fuisse, cogitare po-  
tuit, cum jam ex Oceano reverteretur atque audiret, omnia  
illa quæ ceperat, maximo tumultu defecisse; præsidiis, quæ  
apud istas gentes reliquerat, ejectis à singulis aut cæsis; ita  
ut Romam reversurus esset; cum jam ad Parthos tenderet; nec  
dignum aliquid rebus ante gestis editurus esset; sed etiam illa ipsa  
quæ ceperat rursus amissurus. Adde quod non solum Ma-  
ximus contra rebelles missus prælio superatus obierit; sed  
quod etiam Judæi qui circa Cyrenen habitabant, Andrea quo-  
dam duce, Romanos pariter ac Græcos conciderint, vesceren-  
turque ipsorum carnibus, ederentque viscera, oblinerenturque  
eorum sanguine, ac pellibus induerentur; multosque præterea  
à vertice ferris disciderint medios, multos objecerint bestiis,  
multos etiam certare inter se coëgerint, ita ut interierint ho-  
minum



minum ad ducenta & viginti millia, præter alia ducenta & quadraginta in Ægypto Cyproque simili crudelitate interempta. Quæ omnia brevi ante ipsius obitum evenere.

Dum in hisce verborum lepidissima mihi incidit historiola, ac Divinationis Oraculive genus Sacerdotum Deæ Syriæ: quod apud Apulejum lib. XI. Metamorphoseon habetur; quodque apprime huic præsentis nostræ tractationi convenit. Ille igitur ita narrat: *Pauculis illic diebus commorati, & munificentia publica saginati, vaticinationisque crebris mercedibus suffarinati, piissimi illi sacerdotes novum quæstus genus sibi comminiscuntur: Sorte unica casibus pluribus enodata, consulentes de rebus variis plurimos, ad hunc modum cavillantur. Sors hæc erat:*

*Ideo conjuncti terram proscindunt boves,  
Ut in futurum læta germinent sata.*

Tum si qui matrimonium sorte captantes, interrogarent, rem ipsam responderi ajebant: *Jungendes connubio, & satis liberorum procreandis. Si possessiones præstinaturus quæreret; merito boves, ut & jugum & arva sementis florentia, pronuntiari. Si quis de prosecutione sollicitus divinum caperet auspiciam, junctos jam paratosque quadrupedum mansuetissimos, & lucrum promitti de glebæ germine. Si prælium capeffiturus, vel latronum factionem persecuturus, utiles nec ne processus sciscitaretur; addictam victoriam fortis præsagio contendebant: quippe cervices hostium jugo subacturi, & prædam de rapinis uberrimam capturi. Ad istum modum Divinationis (ejus) astu captioso contraxerant non parvas pecunias. Sed assiduis interrogationibus argumenti satietate jam defecti, rursus ad viam prodeunt, &c.*

Quam facile superstitiosæ, atque inde credulæ, multitudini aliquid persuaderi queat, ex hoc exemplo discimus: ac quam parvo negotio etiam Magnates se decipi finant, modò



talibus fuerint addicti, liquet ex hoc sequenti exemplo apud Lucianum, in vita Alexandri Pseudomantis, reperiundo: βέλονται δέ σοι καὶ τῷ Ῥουλλιανῷ δοθέντων χρησμάτων ἐνὶς εἰπεῖν. πυθαγορίῳ γὰρ αὐτῷ παῖς ἔκ πατρὸς γυναικὸς παιδείας ὥραν ἔχοντι, ὃν τινα προσήσαιο διδάσκαλον τῷ μαθημάτων αὐτοῦ, ἔφη,

ΠΥΘΑΓΟΡΗΝ, ΠΟΛΕΜΩΝΤΕ ΔΙΑΚΤΟΡΟΝ ἘΣΘΛΟΝ ΛΟΙΔΟΝ.

Εἶπε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ παῖς ἀποθανόντι, ὁ μὲν ἡπὸρ ἔμηνεν εἶχε λέγειν πρὸς τὰς αἰωνιότητες, πρὸς πόδας ἔτως ἐλελεγμένον ὁ χρησμῶ. ὁ δὲ Ῥουλλιανὸς αὐτὸς φησὶς ὁ βέλεις, ἀπελογεῖτο ὑπὲρ τῶν μαλίστ' ἔχοντων, τὸ αὐτὸ προσεδηλωκέναι τὸν θεόν, καὶ δι' αὐτὸ ζῶντα μὴ κελευσθῆναι μηδένα διδάσκαλον ἄλλοθεν αὐτοῦ. Πυθαγόραν δὲ καὶ Ὅμηρον πάλαι τεθνεώτας, οἷς εἰκὸς τὸ μεράκιον ἐν ἄδῃ νῦν συνεῖναι. τί τίνυν μέμφεσθαι ἄξιον Ἀλεξάνδρῳ, εἰ τοιούτοις ἀνθρώποις ἐνδιδοίμεν ἡξίς.

*Libet autem aliquot ex hisce Responsis commemorare, quæ Rutilliano reddidit. Huic sciscitanti de filio, ex uxore prioris suscepto, jamque ad disciplinas maturo, quem præceptorem in literis illi instituendo adhiberet, respondit:*

PYTHAGORAM, EGREGIEQUE CANENTEM PRÆLIA VATEM.

*Deinde paucis post diebus extincto puero, ipse quidem hærebatur, nec habebat quod incusantibus responderet; Oraculo videlicet ita re præsentis confutato. At Rutillianus optimus ultrò occupans, defendebat Oraculum: affirmans, Deum portendisse hoc ipsum, cum jussisset neminem è vivis adolescentulo deligi præceptorem, sed Pythagoram potius, atque Homerum; iam olim defunctos; quibuscum credibile esset eum jam versari. Quid igitur Alexandro vitio vertere convenit, si cum homunculis hujusmodi versari optavit?*

Plura ejusmodi exempla sese sponte suggerent, cum de Oenomaio similibusque inferius loquar. Pluraque alia præter illa afferri possent: verum unicum hoc sequens, ex Thucydide.



dis libro 2. hinc suffecerit, Atheniensibus olim redditum, quamvis ille non addat ex quonam Templo profectum: τοῖς τῷ μὲν πατρὶ οἱ Ἀθηναῖοι παρῆσαντες Ἰππύζοντο, ἀνθρώπων τε ἔνδον θνησκότων, ἔ γῆς ἔξω δηκμένης. ἐν δὲ τῷ κακῷ, οἷα εἰκὸς, ἀνεμνήθησαν καὶ τῷδε ἔ ἔπευ, φάσκοντες οἱ πρεσβύτεροι πάλαι ἀδεῶνται

ἮΞΕΙ ΔΩΡΙΑΚΟ'Σ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ' ΛΟΙΜΟ'Σ ἌΜ' ΑΥ' ΤΩ'.

Ἐγένετο μὲν ἔν ἑρῆς τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ὀνομάδων ἐν τῷ ἔπῳ ὑπὸ τῷ παλαιῶν, ἀλλὰ λιμὸν. ἐνίκησε δὲ Ἰπὶ ἔ παρῆντο, εἰκότως, λιμὸν εἰρήνης. οἱ γὰρ ἀνθρώποι πρὸς αὐτὸν ἔπαχον, τὴν μνήμην ἐποιδντο. ἦν δὲ γε, οἶμαι, ποτὲ ἄλλῃ πόλεμῳ κατὰ λάβη Δωρικὸς τῷδε ὑπερον, καὶ ξυμβῇ γνέας λιμὸν, κατὰ τὸ εἰκὸς ἔτως ἄσπονται.

*Athenienses autem in huiusmodi morbum inciderunt, eo-que graviter premebantur, tum quod homines intra muros morerentur, tum etiam quod foris ager (ab hostibus) vastaretur. Dum autem hoc malo vexarentur, ut verisimile est hoc quoque carmen in memoriam revocarunt, quod seniores olim decantatum dicebant:*

DORIANUM VENIET LOINO COMITANTE DUELLUM.

*Inter homines autem altercatio erat, non λοιμὸν [id est pestilentiam] in isto carmine ab antiquis nominatam: sed λιμὸν [id est, famem.] Sed in praesentia illud merito evicit, pestilentiam [eo carmine] significatum fuisse. Homines enim ad mala, quae patiebantur [carminis] mentionem accommodabant. Quod si unquam aliud Doricum bellum post hoc [eos] invaserit, ἔ λιμὸν [id est, famem] esse contigerit [iidem, ut opinor ἔ ut est] verisimile, ita canent: ἔ eundem verum canentes non amplius λοιμὸν, sed λιμὸν pronuntiabunt. Quibus tum subjungit: Oraculum etiam Lacedaemoniis redditum, ab illis qui hoc noverant, memorabatur, quum ipsis Oraculum consulentibus, an bellum esset movendum; Deus respondit, ipsos fore victores, si bellum totis viribus gere-*



rent, seque ipsis opem laturum dixit: quare illud Oraculum (quoque) ad illud quæ tunc gerebantur pertinere coniciebant.

Quæ postrema exempla ex Thucidide tamen magis credulitatem Consultorum, quam imposturas per ambiguitates Antistitum respiciunt.

Consultores, porro, sicut laureati istud Oraculum adiverant, ita &, accepto jam Responso à Pythia reddito, ulteriusque à Propheta (cui id sorte obtigerat) ac Poëta quoque metris, adornato, laureati inde revertebantur.

Hinc enim Euripidis Scholiastes: οἱ δὲ χαῖροι ὅτε ἤρχοντο διὰ μαντείας [forsan legendum μαντείας] ἐπέφανον, ἄλλοι ἤρχοντο, καὶ πάντες τὸ οἶκον ἀποσκευάζοντο αὐτοῖς.

*Veteres quando redibant ab Oraculo, coronati inde redibant, & omnes domestici ipsum adorabant.*

Neque aliter Scholiastes Aristophanis, qui ad hunc versum,

οὐ γάρ με τυπήσεις ἐπέφανον ἔχοντά γε.

hæc sequentia habet; quæ plane eadem sunt,

πρὸς τὸ εἶδέναι ἐν ἀνακειμένους ἐκ τῆς μαντείας ἐπέφανηφόρον.

Ac quidem de Delphico exemplum habemus, apud Livium, lib. 23. in Q. Fabio Pictore; qui ubi Apollinis Responso ex Græco carmine interpretata recitasset, tum dixit (in Senatu scilicet:) *Se Oraculo egressum, ex templo, his omnibus Divis rem divinam thure ac vino fecisse: iussuque ab templi Antistite, ita CORONATUM navim ascendere, nec ante deponere eam, quam Romam pervenisset. Se quæcunque imperata sint, cum summa religione ac diligentia exsecutum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse.*

Nec dubium mihi, cunctos illos, qui sic ab uno quoquam ad aliud quodpiam Oraculum, vel etiam ad plura post invicem, consulendi gratia pergebant, ita, per totum istud tem-

pus



pus laureatos permanfisse: nedum per istud tempus quod consulendi gratia transigebant; æque ac Templi Antistites, Sacrorum, Ministros, &c.

Quod porro ad Responfa à Pythia consultoribus data, atque à Poëtis concinnata metris, attinet, illa ibi procul omnibus dubio, publice ostentui exponebantur: quod cum ex illis Responsis quæ ubique pene apud veteres scriptores, verbotenus excerpta liquere videtur; tum exinde, quod ad Oraculum, in qui Deum istum consuluerant; id facere cogarentur. Hoc enim clare indicant hæc Pausaniæ verba: τὰς δὲ ἐς τὸ Τροφώνιαν κα-  
 θελθόντας, ἀνάγκη σφᾶς ὅπου ἤκουσεν ἑκάστος, ἢ εἶδεν, ἀναγεῖ-  
 ναι γεγραμμένα ἐν πίνακι. Coguntur sane omnes, qui ad Tro-  
 phonium descenderant, quæcumque vel audierunt, vel vi-  
 derunt, tabulæ inscripta, illic dedicata suspendere.

Moris id quoque ad alia Oracula fuisse ostendit ista inscriptio, quæ licet, injuria temporum, non integra ad nos pervenerit; tamen id perspicue indicat, ita apud Gruterum Thesauri pag. . . . . repertiunda: Ἀυταῖς ταῖς ἡμέραις Γαῖω πνὶ τυφλῷ ἐχρημά-  
 πισεν ἐλθεῖν ἐπ' . . . . . ερον βῆμα καὶ προσκυῶσαι εἶπα δοτὶ ἔ-  
 δεξιᾷ ἐλθεῖν ὅππῃ τὸ δρεπερὸν ἔειπαι τὰς πέντε δακτύλους ἐπ' ἄνω  
 ἔβημαίῃ καὶ ἄραι πλὴν χεῖρα ὅππῃ τὰς ἰδίους ὀφθαλμούς καὶ ὄρθον  
 ἀνέβλεψε ἔδῃμα παρεστῶτῃ, καὶ συγχαίρομένη ὅτι ζῶσαι δρεπεῖ  
 ἐγὼν τὸ ὅππῃ τῷ σεβαστῷ ἡμῶν Ἀνθνεῖναι.

Λακκίῳ πλωρεπτικῷ καὶ ἀφελπιτμήνῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρη-  
 μάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τῷ τριβώμα ἄραι πέφραγ καὶ μετ' οἶον  
 ἀναφυράσαι καὶ ὀπιθεῖναι ὅππῃ τὸ πλεῦρον καὶ ἐσώθῃ ἔ δημοσία ἡυχα-  
 εῖσεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Αἶμα ἀναφέροντι Ἰαλιανῷ ἀφελπιτμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου  
 ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τῷ τριβώμα ἄραι κόκκους σποδίαν  
 καὶ φαγεῖν καὶ μέλιτῃ ὅππῃ τρεῖς ἡμέρας, ἔσώθῃ ἔ ἐλθῶν δημο-  
 σία εὐχαρίστησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

Οὐαλερίῳ Ἀπρῷ τραλιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ  
 λαβεῖν αἶμα ἐξ ἀλεκτρυίνῃ λαβὼν καὶ μέλιτος καὶ κόλλυρίαι σιω-  
 τείψαι



τρίψαι ἔπειτ' ἑρεῖς ἡμέρας ἑπικρίσας ἑπὶ τὰς ὀφθαλμούς, καὶ ἀνέ-  
βλεψεν ἔλῃλυθεν ἔδχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ.

Addam hîc & versionem quæ ibi quoque affertur à Gru-  
tero :

*Illis ipsis diebus Cajo cuidam cæco, Oraculum reddidit. Veniret ad sacrum altare, & genua flecteret; à parte dex-  
trâ, veniret ad levam, & poneret quinque digitos super  
altare; & elevaret manum & poneret super proprios ocu-  
los. Et rectè vidit, populo præsentē, & congratulante  
quod grandia miracula fierent sub Imperatore nostro Anto-  
nino.*

*Lucio affecto lateris dolore, & desperato ab omnibus ho-  
minibus, Oraculum reddidit Deus, veniret & ex tribomo  
tolleret cinerem, & unâ cum vino commisceret & poneret  
supra latus. Et convaluit & publicè gratias egit Deo, &  
populus congratulatus est illi.*

*Sanguinem revomenti Juliano desperato ab omnibus homi-  
nibus, ex Oraculo respondit Deus, veniret & ex tribomo  
caperet nucleos pini, & comederet, una cum melle, per tres  
dies: & convaluit & veniens publicè gratias egit, præsen-  
te populo, &c.*

Neque alia ex causa existimem Philomelum Phocensem,  
cum jam à Pythia, quamvis vi adaκτᾶ, Responsum accepif-  
set, id publicè ostentui suspendisse: nisi id fecerit simul, ut  
sic cunctis persuaderet, Apollinem, per ejusmodi Responsum  
ab ipsius stare partibus. Ita enim de ipso narrat Diodorus Si-  
culus, libro 16. Bibliothecæ: οὐτὸν γὰρ [Φιλόμηλος] κραδίῳ  
ἔμηνειν προσέτατε τῇ Πυθίᾳ τὴν μαντείαν ἀπὸ ἑξήποδος ποιεί-  
σθαι, καὶ τὰ πάτεραι. ἀποκρυσσάμενης δὲ αὐτῆς ὅτι ταῦτά ἐστι τὰ πά-  
τεραι, διηπειλήσατο ἔσυνηνάγκασε τὴν ἀνάδασιν ποιέειν ἑπὶ τὸν  
τρίποδα. ἀποφθεγγαμένης δὲ αὐτῆς πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς βια-  
ζομένης ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ πράττειν ὃ βέλτερον, ἀσμένως τὸ ῥηθὲν ἐδέ-  
ξατο, καὶ τὴν προσήκοντα χρησμὸν ἔχεν ἀπεφθίνατο. Ὡς δὲ καὶ τὸ  
ἔστιν.



Λησμον ἐγχαφον πιήσας, καὶ παρθεὶς εἰς τ' οὐμφανές, ἀπαπν  
ἐποίησε φανερόν ἐπὶ ὃ θεὸς αὐτῷ δίδωσιν ἐξουσίαν πράττειν ὃ, τι βέλ-  
λεται. συναγαγὼν δ' ἐκκλησίαν, καὶ τὴν μαθηταὶ τοῖς πλῆθεσι  
διλώσας, καὶ ὡς θαυμάσιος φανέειν, ἐτρέπετο πρὸς τὰς τῶν πολέμων  
πράξεις.

*Ille [Philomelus] enim cum Oraculum haberet in sua po-  
testate, mandabat Pythiæ, ut sibi ex Tripode vaticinaretur  
secundum morem patrium. Illa verò respondente; hæc es-  
se secundum morem patrium [videtur hic aliquid, in textu,  
deesse, forsan quod dies nefastus esset; vel aliud quid] com-  
minabatur ipsi, atque eam cogebat ascendere in Tripodem.  
Respondente verò ipsâ, quod eam tantâ cum violentiâ coge-  
ret, ILLI LICERE UT FACERET QUÆ VELLE; is hæc  
verba acceptans, indicabat se conveniens [rebus suis] ac-  
cepisse Oraculum: ac statim istud Oraculum conscribens, at-  
que (ita) publice exponens, manifestabat omnibus EO DEUM  
ipsi dedisse potestatem faciendi illa quæ vellet. Ac convo-  
cato concilio, communicatoque multitudini hoc Oraculo; ex-  
hortatusque illos, ut confidenti animo essent, se ad ista, quæ  
ad bellum spectabant, convertit.*

Donaria autem ibi in templo suspena à consultoribus suas  
inscriptiones additas habuisse, notius est ex Scriptoribus anti-  
quis quam ut hic operose ostendatur. Quibus & , procul  
omni dubio, si non ipsis inscripta, saltem appensæ, vel af-  
fixæ fuerunt causæ, ob quas donata ac dedicata fuerant.

Talibus jam peractis, ac curatis, χαρμήματα celebrabantur  
à consultoribus: imprimis si ditiores essent, optatumve sibi  
Responsum ab Apolline obtinuisse crederent. Quod Xuthi  
exemplo nos docet jam pluries allatus Euripides, his ver-  
sibus:

Ἐπεὶ θεὸς μαντεῖον ὥχελ' ἐκλιπὼν  
Πόσις Κρέδσης, παῖδα τ' νεὸν λαβὼν



Πρὸς δαίτῃα θυσίας δ' αἷς θεοῖς ἀπλίζετο,  
 εἰς δ' ἄλ' ἄλ' ἐνθα πῶς πεδᾷ θεῶ  
 βακχεῖον, ὡς σφαγαῖσι Διονύσῃ πάτρας  
 Δάσειε διασᾶς, παιδὸς ἀν' ὀπιηρίων.

*Postquam abiit Oraculo Dei relicto  
 Maritus Creusæ, filium novum secum ducens,  
 Ad convivium & sacrificia quæ parabat Diis,  
 Xuthus quidem abiit, (illuc) ubi ignis emicat Dei  
 Bacchicus, ut cæsarum victimarum sanguine Bacchi saxa  
 Rigaret gemina, pro agnitione filii.*

Ac quidem quandoque invitabatur omnis populus Delphicus; ut ex hisce planum fit:

Ὡς πάντῃα Δελφῶν λαὸν εἰς θοῖνῃν καλῶν.

*Ut universum Delphi populum ad convivium vocans.*

Idque fiebat per præconem, post posita jam (in mensa) pocula; sic eodem testante:

————— ἐνδ' ἀκροισι βᾶς ποσὶ  
 κήρυξ ἀνείπε δ' ἰέλων' ἐγχεύων  
 Ἐς δαίτῃα χωρεῖν.

————— *Summis vero pedibus incedens  
 Præco proclamavit, ut quicunque vellet indigenæ  
 Ad convivium veniret.*

Nullum quippe sacrificium absque epulo; imprimis ubi χαρυσήρια, quale hoc ὀπιήριον erat, celebrarentur; ac quidem Baccho, cui commune hoc cum Apolline Oraculum esset.

Fiebant autem hæ epulæ vel in ipsa urbe *Delphis*, vel in monte ac vico *Lycorea*; ubi Antiquitus Delphi habitaverant, atque unde posteris temporibus, se circum templum hoc Apolli-



Apollinis posuerant ; procul dubio ut sic loca illa, clandestinique in iis ad Oraculi specus, atque ab iis quoque reditus, seu viæ subterraneæ, quæ circa talia loca vel naturæ beneficio, vel arte (ubi ista deficeret) fabricata fuerant, sic obsessa habitatoribus fraudibus tegendis commoda adjumenta essent.

Baccho interim (ut jam obiter notavi) æque sacer hic mons Parnassus, ac Apollini. Ut qui ambo, theologis Gentilibus, unum idemque numen essent : quantumvis hæc numina à vulgo, à Poëtis, atque etiam à Sacerdotibus, qui diverso admodum cultu ac sacrificiis (quod id ipsis admodum lucrosus esset) sicut & nominibus eos coli volebant, distinguerentur.

Ita enim nos docet Lucanus ; qui libro V. Pharsaliorum :

————— Parnassus gemino petit æthera colle  
Mons Phæbo Bromioque sacer : cui numine misto  
Delphica Thebanae referunt Trieterica Baccho.

Macrobius autem lib. . . cap. . . Bæotii Parnassii montem Apollini sacratum esse memorantes, simul tamen in eodem & [NB.] ORACULUM DELPHICUM, & SPELUNCAS BACCHICAS uni Deo consecratas colunt. Unde & APOLLINI & LIBERO PATRI in eodem Monte res divina celebratur. Quod cum & Varro & Granius Flaccus affirmant, etiam Euripides his docet, Διονύσῳ & Ἰουπόσι & νεβρῶν δοξαῖς κατὰ μὲν, ἐν Παναϊῶσι Πανασσὶ κατὰ μὲν χοροῖσιν. In hoc monte Parnasso Bacchanalia alternis annis aguntur, &c.

Sic tandem quoque Pausanias : A Corycio antro vel expedito iter arduum ac difficile ad Parnassi juga. Sunt enim ea fere supra nubes ; & illi Thyades per furorem Sacra Libero & Apollini faciunt.

Plura (ut jam supra attigi) Oracula simul adibant quandoque



doque consultores, sive id esset Dodonæi, sive Ammonii Jovis; sive Amphiarai; sive aliûs, cujuscunque demùm Dei aut Deæ.

De Trophonii simul cum Delphico, imo & ante Delphicum, consulto Oraculo (ut sic scilicet pluribus niterentur testimoniis, ac consensu Deorum) exemplum habemus apud nostrum, jam sæpius memoratum, ex Ione, Euripidem: ubi is Ion ita matrem, sibi adhuc incognitam, interrogat:

ΙΩΝ.] Σὺν ἀνδρὶ δ' ἥκεις, ἢ μόνῃ ληστήρῃ;

ΚΡΕ.] Σὺν ἀνδρὶ. σήκεις δ' ἐντρεφέει Τροφῶνίῃ.

ΙΩΝ.] Πότερ' αἰσθῆται, ἢ χάριν μανθράτων;

ΚΡΕ.] Κεῖν' αἰσθῆται, φοίβῃ δ' ἐν γέλῳ μαθεῖν ἐπ' αὐτῇ.

ΙΩΝ.] Cum viro autem venis, an sola ad hæc Oracula?

ΚΡΕ.] Cum viro. Ille vero delubrum adiit Trophonii.

ΙΩΝ.] Utrum spectator (tantum) an vaticinii gratia?

ΚΡΕ.] Illiusque, Phæbique Responsum unum (& idem) scire cupiens.

Quo faciunt & hæc sequentia; ubi Xuthum à Trophonio nunc ad Delphicum (quo uxorem præmiserat) venientem ita uxor Creusa interrogat:

ΚΡΕ.] Λέξον, πὴ θεῶπισμα ἐκ Τροφῶνίῃς φέρεις;  
Παίδων ὅπως νῶν σπέρμα συγκαθήσεται.

ΞΥΘ.] Οὐκ ἠξίωσε δ' θεὸς παραλαμβάνειν  
Μανθρᾶν. ἐν γὰρ εἶπεν ὅκ' ἀπαῖδα με  
Πρὸς οἶκον ἦξεν, ὅδε σ' ἐκ ληστήριον.

ΚΡΕ.] ——— Sed mihi  
Dic quodnam Oraculum ex Trophonii specu feras  
Et quomodo nobis semen liberorum succedet.

ΧΥΤ.] Non voluit antevertere hujus Dei  
Oraculum: unum tantum dixit; me non sine liberis  
Domum rediturum esse; nec etiam te ab Oraculis.

At



At plura ejusmodi, etiam ad plura Oracula simul mittentium, vel ipsa adeuntium, occurrunt: ut Crœsi, Mardonii, Alcibiadis, Philostrati, (Aristomenis quoque apud Pausaniam) & aliorum. Quasi divina ista numina aut sæpius inter se dissensissent, hocque quam illud majori fide dignum; aut denique magis minusve præscium fuisset, aut quoque promptum magis minusve, ac benignum consultoribus fuisset.

Nec soli Consultores *plura* (sive simul, sive unum post alterum) *Oracula* consulebant: verum & ipsi Oraculorum Antistites hos Consultores quandoque *ad alia Oracula* ulterius consultanda mittebant (sic enim invicem adjuvabant) uti tam ex hoc Delphico, in Xuthi exemplo, constat, quam ex Luciani Pseudomante Alexandro: de quo dictus Lucianus, inter alia, hæc narrat:

Εἰδὼς δὲ τὰς ἐν Κλάρῳ καὶ Διδύμοις, καὶ Μαλλῶ, καὶ αὐτὰς Δοκιμῶντας ὅτι τῇ ὁμοίᾳ μαντικῇ ταύτῃ, Φίλος αὐτὰς ἐποιεῖτο, πολλὰς τὶ περσιόντων πέμπων εἰς αὐτὰς, λέγων,

Εἰς Κλᾶρον ἴεσο νῦν, τοῦμ᾽ πατρὸς ὡς ὅπ' ἀκρόσῃ.

Καὶ πάλιν;

Βραγχιδέων ἀδύτοις πελάζω, εἰ κλύε Ζησμάδιν.

Καὶ αὖθις,

Εἰς Μάλλον χῶρε, θεοπίσματά τ' Ἀμφιλόχοιο.

Porro cum non ignoraret, qui in Claro ac Didymis, Malloque responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quadam arte divinandi celebres haberi, eos sibi reddebat amicos, missis ad eos plerisque Consultoribus, his verbis,

Nunc Claron ito, mei vocem patris auditurus.

Et rursus,

Branchidica accedas adyta, atque Oracula quæras.

Et iterum,

Mallon abi, Amphilochi quærens Oracula vatis.



De *Festis* ac *Mysteriis Delphicis*, quibus Consultores partim detinebantur [ut sic melius tempus suppeteret eliciendi ex ipsis vel comitatu &c. quæ scitu necessaria erant] partim alliciebantur atque illiciebantur, ac superstitiosi magis reddebantur; partim denique initiabantur quoque; ut sic ipsorum Consultorum (non aliorum tantum) conscientiis dominarentur; de istis dico, in sequentibus adhuc dicendi locus erit. Nunc igitur pergendum ad alia Oracula, vel *ἱερῶν*, sive Oraculorum (*ἱερομῶν*) sedes, atque officinas; ac primo quidem ad antrum Trophonii; prius tamen inserta hac sequenti dissertatiuncula, ob Demosthenis querelas; quod nempe Oraculum Delphicum à partibus Philippi staret, ut ab ipso corruptum: atque hinc, ut Græcorum animi labascere plane, tentaret.

Nam non malè meo iudicio, hac occasione disquiritur, ob quas revera causas *Oraculum Delphicum Philippo Macedoni faverit*.

*Concilium* nempe, *Amphietyonum* quod & Templo Delphico, ipsiusque Sacris & ludis & Mysteriis, cæterisque omnibus quæ ad Oraculum hoc pertinebant præerat; communisque Græciæ, non solum circa Sacra, verum & circa multa civilia ad communem Græciam (istas saltem regiones, è quorum delegatis, ab antiquo concilium constabat,) hoc, dico, Concilium huius Philippi tempore, constabat ex præcipuis Græciæ populis. Namque (ut Pausanias loquitur) ab ipso quidem Amphietyone in commune concilium vocatos tradunt hos Græci nominis populos *Jonas*, *Dolopas*, *Thessalos*, *Æmianos*, *Magnetes*, *Malienses*, *Phiotas*, *Dorienses*, *Phocenses* & *Locros Phocidis finitimos*, *Cnemidis montis accolæ*. Postea vero quam Phocenses templum diripuerunt, decenniali jam bello confecto, mutationem etiam sensit *Amphietyonum curia*: si quidem Macedones in ea locum sunt adepti: *Phocensium* vero natio, & ex Dorico nomine *Lacedæmonii*,  
sunt



sunt ordine moti; illi ob admissum sacrilegium, hi quod opem Phocensibus tulissent, multa affecti.

Quod explicationis loco hic addi posset, est, Locrenses fuisse eos, qui in triplici Locride; Iones, qui in Attica, Eubæa, maris Ægæi insulis, & Ionia Asiatica; Dorei, qui in Doride sub Pindo monte, & in Peloponneso, habitabant. Qui omnes populi ad commune istud concilium conveniebant; singulique eorum duo suffragia habentes, jus Amphictyonatus usque ad Philippi Macedonis imperium retinuerunt. At tunc Phocensibus, quod expilato Templo Delphico sacrilegium commisisse accusarentur; & Lacedæmoniis (ex Dorica Gente) quod Sacrilegis his auxilia tulissent, concilio motis, jus Amphictyonatus, duplicisque suffragii, quod prius habuerant Phocenses, ad Macedonas, horum victores, fuit translatum.

Occasio tamen occupandi Templum Delphicum, unde bellum istud Sacrum dictum exortum fuit, Phocensibus data fuerat ab ipso Amphictyonum concilio: quod clare patet ex iis quæ tum Pausanias, tum Plutarchus, tum Trogus Pompejus, tum denique Demosthenes, (imo & ipse Æschines) de ista re loquuntur.

Prima quidem hujus belli sacri fundamenta jecerant Thebani; qui apud Concilium Amphictyonum accusaverant & Lacedæmonios & Phocenses; eoque Amphictyones induxerant, ut Lacedæmonii, ob captam induciarum tempore arcem Thebanam inde expellerentur; Phocenses vero, ob agrum Cirrhæum (quod alii sacrum prætendebant) in suorum (Phocensium) usum, cultum: effecerantque ut hi (imprimis vero Phocenses) prægrandi pecuniæ summa, ac cui solvendæ Phocenses se minime pares querebantur, damnarentur. Quibus Thebanis quoque accedebant (teste Pausania) Theffali [qui jam quoque cum Thebanis, aliisque populis, hujus Concilii membris à parte Philippi stabant] ex veteri in Phocenses odio.

Cum-



Cumque igitur hi Phocenses pecuniæ illius immensam summam minime solverent, hincque ex Amphictyonum decreto, ager ille Cyrrhæus publicaretur, ac Deo (positis de novo terminis &c.) consecraretur: cui expeditioni cum Locri huic agro vicini sese opposuissent, bellumque hinc in ipsos, per Amphictyones decretum esset, hi, Philomelo auctore ac duce, urbem Delphos, Templumque occuparunt, ac firmiter munierunt; Thesaurosque in usum belli, confecto primum (ut sic loquar) inventario, cum solennibus promissis, se nihil imminuturos, verum omnia post bellum confectum restituros Deo ac Templo.

Ob hoc igitur facinus, ut horrendum Sacrilegium, Philippus, (qui talibus quammaxime incubabat, omnemque ansam Græciæ sibi subjugandæ captabat) Dux belli hujus sacri, atque Dei & Oraculi Delphici vindex electus fuit, ab istis, qui aut odio in Phocenses, Lacedæmonieneses, Atheniensesque . . . incensi erant, aut Philippo studebant, ipsiusque partibus vel ob lucrum vel ob metum favebant: ut sic, scilicet, Delphos à Phocensium, usurpatione [quippe illi sui juris ac prærogativæ esse custodiam Templi Delphici, ex antiquorum auctoritate prætendebant] ac direptione liberaret.

At quamvis Æschynes Atheniensis Philippo studens, dum à parte Atheniensium ibi inter Pylagoras atque Hieromnemonnes sedebat, bellum istud Amphissense (cujus sub prætextu, uti mox statim patebat, Philippus totam Græciam ac præcipue Athenienses petebat) concitasset: tantum tamen Demosthenes, fidus Reipublicæ propugnator, efficere potuit, ut primùm Atheniensis populus illos, qui pro ipsorum Reipublica, ad Confessum Pylæum delegandi erant, domi retinerint; ne Concilio, quod jam extra solenne tempus, ab Antiquis temporibus constitutum, perpetuoque servatum, in Philippi &c. gratiam convocatum erat, intervenirent: nec, siquidem ordinario tempore id coiret, ii sese horum Amphictyonum



num Concilii ( à quo jam & Phocenses & Lacedæmonii alii-  
que expulsi, Macedonesque in ipsorum locum intrusi fuerant )  
consiliis aut decretis immiscerent.

At cum jam Philippus Macedo istius belli Dux à ( quasi )  
communi Græcia electus esset, atque in Phocenses jam expedi-  
tionem pararet; populique isti, quorum Amphictyonici con-  
fessus membra, seu delegati, id bellum decreverant, auxilia  
submitterent; quietos se tenebant Athenienses.

Atque hinc, cum Amyniades, Philippo quoque favens, ad  
Oraculum Delphicum [cui ejusmodi jam præsidebant Am-  
phyctiones] mittendum esse consultum censeret, Demosthe-  
nes id dissuadebat: cum optime sciret, bellum istud decre-  
tum fuisse in *concione Delphica*; quæ, teste ipso Æschine  
(cujus verbis hîc utor) fit, quando non solum *Pylagori &*  
*Hieromnemones*, sed ii etiam *qui unâ sacra faciunt, & qui*  
*ad consulendum Oraculum venerunt*, convocantur: ubi tum  
graviter atque acerbe (fatente eodem Æschine) accusati fue-  
rant Amphicissenses, i. e. Phocenses.

Tales igitur homines (vides enim hinc, mi lector, su-  
perstitiosos in auxilium, sicut religionem obtentui, sumptos)  
damnaverant Phocenses, qui jam simul cum Lacedæmoniis,  
Concilio isto expulsi fuerant, atque præjudicio hoc damnati;  
absentibus interim inde Atheniensibus Ionibusque ac Doribus  
aliisque, qui aut Phocensibus, aut Atheniensibus, aut Lacedæ-  
moniis sociati erant: vel, (si isti exclusi non essent) aliorum  
per suffragia superatis.

Damnabantur igitur ab inimicis suis, atque aut superstitio-  
sis, qui in gratiam Delphicorum Antistitum &c. ita censebant;  
aut illis, qui, si non ex odio Phocensium, certe causa lucri  
ac commodi quæ sibi secutura ex Philippi societate imagina-  
bantur: vel iis denique, qui ex metu potentiaæ Macedonicaæ Phi-  
lippo accedebant. Quod tamen Thebani fere omnium primi,



odorabantur contra casum ; Philippumque ipsos æque decipere, ac sub prætextu societatis atque amicitiae sibi subjugatos velle.

Hinc ergo descifcentes à Philippo Atheniensibus sese pro communi Græciæ salute associabant : præcipue cum jam viderent, quod Philippus successu ad Amphipolim elatus, raptim Elateam irruperat, ac Phocenses occupaverat : quibus permotos maxime Demosthenes illos ad Societatem cum Atheniensibus stabiliendam pertraxerat.

Quum igitur tali temporum statu *Pythia*, quasi Apolline inspirante, *horrenda pronuntiaret Vaticinia* ; quis non videt hunc Demosthenem, tanti ingenii, tantæque experientiae politicum, non frustra Pythiam hanc insimulasse ; imo & aperte accusasse, quod illa à partibus staret Philippi ; atque per illam is terrorem superstitiosum contra Phocenses ac cæteros Græcos sibi adversos, ac pro communi libertate militantes, incutere machinaretur.

Ac quis non videt hunc Demosthenem, summa cum ratione Thebanis posuisse ante oculos Epaminondam (cui summam suæ reipublicæ gloriam debebant) Atheniensibus vero Periclem, ambo prudentissimos viros, ac summos imperatores ; ut qui consultationes ejusmodi Oraculorum timiditatis prætextum rati, propriis usi fuerant consiliis ?





No. 5.

Pag. 187

### Præparatio ad Oraculum Trophonii.

1. **L**ustratio Consultoris per faces, thura, &c.
2. Sacerdos lustrator.
3. Sacrificia ac victimæ Trophonio aliisque Dīs offerenda.
4. Piçturæ quibus Responsorum jam ante datorum, Miraculorumque, successus ostentabantur.
5. Lotiones ac purificationes per Hermas, ita nominatos pueros.
6. Caper Agamedæ mactandus, ut novissimum ac certissimum obtineret præsagium.
7. Speluncæ, atque aditus exitusque occulti.
8. Fons Lethes.
9. Fons Mnemosynes.
10. Consultor jam calceatus, alioque vestitu ac paratu præmunitus ad descensum.
11. Os superius Antri fatidici, in quod Consultor descendit.
12. Trophonii Statua.
13. Consultor ab Antro, in sella, ad Templum Bonæ Fortunæ & Bonorum Decrum, deportatus.
14. Deportatio consultoris & Templo Trophonii ad Templum Bonæ Fortunæ ac Boni Genii.
15. Loca huic templo Trophonii adjacentia.



187

TO

187

187

187

187

187

187

187

187

187

187

187

187

187



## CAPUT VIII.

*Descriptio Oraculi apud Trophonium ex Pausania : ubi  
 1º. habemus expiationes , abstinentiam , & lustrationes  
 ac sacrificia ; uti & Haruspicinam ibi exercitam ; at-  
 que ita ultima omina capta ex ariete ; lotiones porro &  
 unctiões potusque ex Lethes ac Mnemosynes fontibus :  
 istaque occasione aquarum Miracula ex Veteribus. Hinc  
 sequitur qualis fuerit in antrum , post preces ad Tropho-  
 nium peractas , descensus ; quid in ipso antro peractum ,  
 quibusque ibi fraudibus circumventus consultor fuerit. In-  
 de considerantur modus exeundi , atque interrogationes ,  
 confessionesque eorum quæ se vidisse atque audivisse puta-  
 bat consultor ; ac quidem isto tempore , quo nondum ex  
 amentia ad se redierat. Sequitur historia de Demetrii re-  
 gis Satellite , qui invitis sacerdotibus eo intraverat : Me-  
 dia denique & artes quibus horribile illud arcanum Tro-  
 phonii occultum tenere , auctoritatemque istius Oraculi  
 conservare poterant.*

**T**Ranseo igitur ad Oraculum Trophonii. De quo sequen-  
 tia Pausanias ; qui ipse , uti testatur , illud consuluit ;  
 unde id ita accuratè describit , ut à nemine magis accuratam  
 descriptionem exspectare possimus. Sic ergò ille in Bœoticis  
 suis : κατὰ τὴν τοῦ Μαντεῖον ποιάδε γίνεται , ἐπειδὴν ἀνδρὶ ἐς τὸ Τρο-  
 Φωνίῃς καπέναι δόξη , πρῶτα μὲν πεταγμύων ἡμερῶν διαίταν ἐν οἰ-  
 κήματι ἔχῃ , τὸ δὲ οἶκημα Δαίμονός τε ἀγαθὸν καὶ τύχης ἱερὸν ἐστὶν  
 ἀγαθῆς. Διαιτώμενός τε ἐνταῦθα , τὰ τε ἄλλα καθαροῦς , καὶ  
 λουτρῶν εἶργεται θερμῶν. πὸ δὲ λουτρῶν ὁ ποταμός ἐστιν ἡ Ἰρκαῖα , ἐ-  
 οὶ κρέα ἀφθονὰ ἐστὶν ὀπὸ τῶν θυσίων. θύῃ γὰρ δὴ ὁ καθὼν αὐτῶν πε-  
 Τροφωνίῳ καὶ τῷ Τροφωνίῳ τοῖς παισὶ , πρὸς δὲ Ἀπολλωνίῳ τε , καὶ Κρόνῳ



καὶ Διὶ ἐπέκλησιν Βασιλεῖ, καὶ Ἡρᾷ τὴν Ἡνιόχῃ, ἔδῃ δὲ Δήμητρει ἦν  
ἐπονομάζοντες Εὐρώπῳ, ἦν δὲ Τροφώνιᾳ φασὶν εἶναι τροφόν. καθ' ἑκά-  
στῳ δὲ τῶν θυσιῶν ἀνὴρ μάντις παρὼν, ἐς τὰς ἱερείας τὰ σπλάγχνα  
ἐνοραῖ. ἐνιδὼν δὲ προθεσπίζῃ τῷ κατόνῳ, εἰ δὲ αὐτὸν ἀμύνης ὁ Τρο-  
φώνιος καὶ ἔλεως δέξεται. τῶν μὲν δὲ ἄλλων ἱερέων τὰ σπλάγχνα  
ἔχ' ὁμοίως δηλοῖ τὰς Τροφώνιας πλὴν γνώμεν. ἐν δὲ νυκτὶ ἢ κάτεισιν  
ἑκάστῳ, ἐν ταύτῃ κελὸν θύουσιν ἐς βόθρον, ὅππικαλὲς μὲν τὸ Ἀ-  
γαμήδην. θυμάτων δὲ τῶν πεφνηνότεων αἰσίων, λόγῳ ἐστὶν  
ἑδείς, εἰ μὴ τὰς δὲ καὶ κελὸς τὰ σπλάγχνα τὸ αὐτὸ θέλει λέγειν.  
ὁμολογούντων δὲ καὶ τέτων, ὅτε ἑκάστῳ ἤδη κάτεισιν δ' ἑλπίς κά-  
τεισι δὲ ἔτω. Πρῶτα μὲν τῇ νυκτὶ αὐτὸν ἀγούσιν ὅππ' ἂν ποταμὸν πλὴν  
Ἑρκυαν. ἀγαγόντες δὲ ἐλαίῳ χεῖρας καὶ λᾶσιν δύο παῖδες τῶν ἀσῶν  
ἔτη τρία πᾶς καὶ δέκα γεγονότες, ἔς Ἑρμῆς ἐπονομάζουσιν. ἔτι κα-  
ταβαίνοντάς εἰσιν οἱ λᾶοντες, καὶ ὁπόσα χεῖρ Διαικονέμενοι, ἀπὲ παῖ-  
δες. τὸ ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν ἱερέων οὐκ αὐτίκα ὅππ' ἂν τὸ μαντεῖον, ὅππ'  
δὲ ὕδατ' ἢ πηλὸς ἀγεται, αἱ δὲ ἐγγύτατά εἰσιν ἀλλήλων. ἐνταῦθα  
δὲ χεῖρ πᾶν αὐτὸν Δήμῃς τὴν ὕδωρ καλὲς μὲν, ἵνα λήθῃ γήνηται οἱ  
πάντων ἀπὸ τῆς ἐφρόνιζε. καὶ ὅππ' ἂν τῶδε ἄλλο αὐτὸς ὕδωρ πίνειν  
Μνημοσύνης, ἀπὸ τέτων τὸ μνημονεύειν τὰ ὁφθέντα οἱ καταβάντι. θεα-  
σάμεν δὲ ἄγαλμα ὁ ποιῆσαι Δαίδαλόν φασιν, ὑπὸ δὲ τῶν ἱερέων  
οὐκ ὀπίδεικνυται πλὴν ὅσοι παρὰ τὸ Τροφώνιον μέλλουσιν ἔρχεσθαι,  
τῶτο τὸ ἄγαλμα ἰδὼν, ἔθραπύσους τε καὶ δὲξάμεν, ἔρχεται  
πρὸς τὸ μαντεῖον, χιτῶνα ἐνδεδυκὼς λαῖον, καὶ ταινίας τὸ χιτῶνα  
ὀπιζομένης, καὶ ὑποδησάμεν ὀπιχωρίας κρηπίδας. At post  
antri, seu potius introitus ipsius, descriptionem, quam jam  
Pag. 64. dedimus, ita pergit: Ἐπειδὴν δὲ ἀνὴρ ἔρχεται παρὰ τὸ  
Τροφώνιον, κλίμακα αὐτῷ κερμίζουσι σενλὼν ἔλαφρον. καταβάντι  
δὲ ἐστὶν ὑπὸ μεταξὺ δὲ τε ἐδάφους ἔθ' οἰκοδομήματ' ὀπιθαμῶν τὸ  
ἔθ' δύο, τὸ δὲ ὕψος ἐφαίνετο εἶναι ὀπιθαμῆς. ὁ δὲ ἐν καλῶν  
κατακλίνας αὐτὸν ἐς τὸ ἐδάφους, ἔχων μάζας μεμαγυμένας μέλι-  
τι περεμβάλλει τε ἐς πλὴν ὀπίω τὰς πόδας, καὶ αὐτὸς ὀπιχωρεῖ, πᾶ  
χρῖστα οἱ δὲ ἐπὶ ἐντὸς γήραος προθυμέμεν. τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα  
αὐ-



αὐτίκα ἐφελκύσθαι τὴν καὶ τοῖς γόνασιν ἐπέδραμον, ὥσπερ ποτάμων ὁ μέγιστος καὶ ὠκύτατος σιωδεθέντα ὑπὸ δίνης ἀποκρύψειν ἀνθρώπον. ὃ δὲ ἐντεῦθεν τοῖς ἐνθὺς ὃ ἀδύτης γυρομήτοις, ἔχ' εἰς ἑδρὴν ὁ αὐτὸς τρέπεται εἶναι ὅτ' αὖ διδάσκονταί τε μέλλοντα. ἀλλὰ πρὸς τις καὶ εἶδε, ὃ ἄλλοι ἤκουσεν. ἀναστρέψας ἢ ὀπίσω τοῖς καθάβασσι διὰ σομίας τε εἶσι ὃ αὐτὸς, καὶ περικλεόντων σφισι τὴν ποδῶν. Ἀποφανεῖν δὲ ἑδρῆναι τὴν καθάβαντων λέγεσθαι, ὅτι μὴ μόνον τὴν Δημητρίαν τινὰ δορυφόρων. τῶτον δὲ ἔτε ποιῶναι περὶ ὃ ἱερὸν φασιν ἑδρὴν τὴν νενομισμένων, ἔτε χρησάμενον τῷ θεῷ καθάβηναι, χρυσὸν δὲ καὶ ἀργύριον ἐκκομιεῖν ἐλπίσαντα ἐκ τῶ ἀδύτης. λέγεται δὲ τῶν τὴν νεκρὸν ἐτέρωθεν ἀναφανῆναι, καὶ ὃ καὶ σῆμα ἐκβληθῆναι τὸ ἱερὸν. Ἐς μὲν δὴ τὴν ἀνθρώπων λεγομένων καὶ ἄλλων, εἰρητὴ μοι τὰ ἀξιολογώμενα. Τὸν δὲ ἀναβάντα περὶ τῶν τροφώνων, περὶ λαβόντες δὲ οἱ ἱερεῖς, καθίζουσιν ὑπὲρ θρόνον τὴν Μνημοσύνης καλῶμενον. κείτ' αὖ πῶρ' αὖ τῶ ἀδύτης. καθεσθέναι δὲ ἐνταῦθα, ἀνερωτῶσιν ὅποια εἶδε τε καὶ ἐπύθετο. μαθόντες δὲ ὑπερέπουσιν αὐτὸν ἤδη τοῖς περὶ σοφίαις. οἱ δὲ εἰς ὃ οἶκημα ἔνθα καὶ πρῶτον διηγάτο περὶ τὴν Τύχην καὶ Δαίμονα ἀγαθοῖς, εἰς τῶν ἀράμενοι καμίζουσι, καὶ τὸν τε ἐπὶ τῷ δαίματι ὃ ἀγνώτα ὁμοίως αὐτὸς τε καὶ τὴν πέλας. ὕστερον μὲν τοῖς τοῖς ἄλλα ἑδρῆναι πρὸς φρονήσιν μείον ἢ πρῶτον, ὃ γέλωτος ἐπαινέουσιν οἱ. Γράφω δὲ οὐκ ἀκελῶς, ἀλλὰ ἐτέρως τε ἰδὼν, καὶ αὐτὸς τροφώνων χρησάμενος. Τῶν δὲ εἰς τὸν τροφώνων κατελθόντας, ἀνάγκη σφῶν ὅποια ἤκουσεν ἕκαστος, ἢ εἶδεν, ἀναθεῖναι γεγραμμένα ἐν πίνακι.

Quod ad Oraculum pertinet, observatur ritus huiusmodi: ubi statuerit quis in Trophonii descendere, primum dierum certum numerum est ei in adiculâ quâdam commorandum. Illic degens & alia suscipit expiationum genera, & calidis abstinet aquis, Hyrcinâ fluvio se abluit, carnes ei de victimis largè suppeditant. Immolat enim qui huc descendit Trophonio & Filiis; Apollini præterea, Saturno & Jovi, cui Regi cognomen: Junoni Heniochæ & Cereri quam



Europen nominant, ac fuisse Trophonii nutricem perhibent: adest haruspex, qui cæsarum hostiarum viscera inspectat: ex ea inspectione vaticinatus, nunquid Trophonius placatus jam & propitius consultorem sit accepturus. Alia tamen exta non tam perspicuè Trophonii mentem denuntiant; verum eâ qua quis nocte descendit, arietem mactat ad ipsam foveam, invocato Agamedis numine. Exta priora pronibilo ducuntur, etiam si maximè fuerint læta, nisi hujus quoque Arietis exta idem portendant. Id ubi ita evenerit, ut extorum consentiat significatio, bona cum spe descendit consultor: atque hoc maximè modo initiatus, eoque ritu descendit. Deducunt sacrificuli eum noctu ad Hircynam fluvium, ibi hominem oleo perungunt, & abluunt pueri duo ex Oppidanorum liberis, annos ferme tredecim nati: Hermas (id est, Mercurios) illos nuncupant. Hi sunt qui descendentem abluunt, quique ministrant quæ sunt opus omnia, ut puerorum est captus. Hinc non statim ad Oraculum à sacrificulis, sed prius ad amnis fontes ducitur: sunt verò duo inter se proximi. Bibenda est illic Lethes quæ dicitur aqua, quo cunctorum ei quæ antè illierant curæ oblivio contingat. Mnemosynes (id est, memoriæ) deinde aquas potat, ut ne mens effluat, quo minus quæ intra illa penetralia viderit, omnia memoriâ contineat. Jam simulacrum, quod fecisse Dædalum autumant, contemplatus (nemini prorsus id ostendunt Sacerdotes, præterquam iis qui ad Trophonium sunt accessuri) eo signo conspecto, & cum multa religione votis nuncupatis ad Oraculum progreditur, tunicam indutus lineam, ac tæniis incinctus, soleis popularibus in pedes inductis. Est verò Oraculum, &c. Vide pag. 65.

Qui certè intra penetrabile descenderint, futura non uno & eodem modo cognoscunt: ex visis alius, ex auditis alius id consequitur. Per easdem fauces patet omnibus reditus, sed  
 itine-



itinere retrogrado, præeuntibus pedibus. Neminem omnino ex iis qui eo pervaserint, non reducem evasisse affirmant, uno excepto qui de speculatoribus Demetrii fuit: illum certe neque eorum quidquam sacrorum, quæ fieri ad fanum illud religione sancitum est, fecisse: & non sciscitandi causâ, sed quod argentum & aurum se, ex adyto exportaturum speraret, introisse ajunt. Ejus (itaque) cadaver alibi apparuisse ajunt, & non per sacrum antri ostium ejectum. De quo quidem homine, quum dicantur alia, ea ipse quæ narratu duxi dignissima, exposui. Consultorem à Triphonio reversum sacrificuli in solio statim collocant, quod Mnemosynes vocant: positum illud est non procul ab adyto. Ab eo percontantur quæcunque vel visa vel audita reportarit. Ea ubi accepere iis hominem tradunt, quibus id officii demandatum est. Hi sublatum hominem in cellam Bonæ Fortunæ & Boni Genii, in quo veniens primum commoratus fuerat, reducunt, multo illum quidem adhuc terrore attonitum, & suimet atque omnium adsistentium oblitum. Resipiscit tamen (paulò) post; & pristina ei mens & risus redit. Scribo autem non solum audita, SED QUÆ ET ALIIS ACCIDISSE VIDI, ET EGOMET SUM EXPERTUS, CUM AD TROPHONIUM, CONSULENDI GRATIA, IPSE ETIAM VENIREM. Coguntur sane omnes, qui ad Trophonium descenderant, quæcunque vel audierunt vel viderunt tabulæ inscripta (illic) suspendere.

Perpendamus jam, quæso, illa quæ ad hoc Opertum gerebantur: videbimus enim ibi non magis opus fuisse Diaboli super aut præternaturalibus artificiis, quam ad Delphicum, de quo modo egi: sed omnia hîc æque fraudibus constitisse humanis. Interim multum quoque lucis afferent illa, quæ hîc peragebantur, intelligendis istis quæ Delphis perpetrabantur: Sicut & illa vice versa hoc Trophonii Oraculum aliquatenus illustrent.



Quæ igitur primo hic se in conspectum dant sunt *Expiationes*, & *Abstinentia*; ac quidem per aliquot dies, in Cella sive ædícula, quæ huic tragœdiæ peragendæ quoque parata erat: ubi carnes tamen Consultori ex viâtimis subinde afferebantur; dum Antistites interim laute atque opipare ipsius sumptibus (nec semel tantum,) convivarentur. Qualis Abstinentia, similiaque hîc observata, etiam ad alia Operta locum habebant; atque imprimis ubi per Infomnia Oraculorum Respon-  
sa reddebantur: cum interim non deessent media, quibus dum vino abstinebant, aqua illa quæ talibus propinabatur, commode infici posset medicamine aliquo. Verum talia magis expectanda erant, ubi cum *Lethes* tum *Mnemosynes* pocula essent exhaurienda: de quibus statim latius.

Post illam igitur Abstinentiam sequebantur Lustrationes (de quibus videndus Eruditissimus Lomejerus; ac quæ jam ante aliquot annos, in Belgico meo de Oraculis tractatu attuli) & Sacrificia, ac quidem crebro iteranda; ut sic bona obtinerentur præfagia. His igitur 3. conjuncta erat Haruspicina; indeque ultimum tandem Omen capiendum ex Ariete (post tot jam ante facta sacrificia) ac quidem ista nocte, qua Oraculum consulturus, eò descensurus erat: nisi illo ultimo sacrificio male litatum esset. Quocum comparer Lector tremorem illum viâtimæ, seu capræ aquâ obrutæ apud Delphos.

At priusquam sic descenderet, oleo perungendus erat, à Sacerdotibus, rursusque abluendus à pueris; ut scilicet res eo simplicior, atque omni fraude & impostura carens appareret.

Hinc porro ducebatur ad *Lethes* ac *Mnemosynes* fontes; ut sic ex una bibendo præteritorum oblivisceretur, quasi; atque ex altera, ut sic mentem magis puram ac robustam haberet, hinc bibendo, ad bene memoriâ retinenda illa, quæ jam jam visurus atque auditurus erat.

Aquas autem esse vel fuisse quasdam istâ naturâ, ut insani-

niam



niam crearent hominibus, qui eas biberant, patet ( si hîc quoque Poëtis credendum ) 1. ex Ovidii 4. Fastorum libro, de Gallo fluvio, hoc modo :

*Qui bibit inde furit. Procul hinc discedite queis est  
Cura bonæ mentis. Qui bibit inde furit.*

Sicut id 2º. quoque testatur Plinius lib. 31. cap. 1. de Gallo, his verbis : *Sed ibi in potando necessarius modus ; ne lymphatos agat : quod in Æthiopia accidere iis qui è fonte rubro bibunt, Ctesias scribit.*

De Fontibus vero hisce *Lethes* ac *Mnemosynes*, idem eodem capite : *In Bæotia ad Trophonium Deum, juxta flumen Orchomenon, duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert ; Inde nominibus inventis. Pergit porro idem, & sic de aliis tradit : In Cilicia apud oppidum Crescum rivus fluit Nâs, ex quo bibentium subtiliores sensus fieri, M. Varro tradit. At in Cea insula fontem esse, quo hebetes fiant.*

Vitruvius, qui lib. VIII. cap. 3. post alia de aquis ac fontibus narrata, agit de ipsorum Miraculis, ita loquitur de fonte in insula Chio : *Item est in insula Chio fons, è quo qui imprudenter biberint, fiunt insipientes : & ibi est epigramma insculptum ea sententia ; jucundam esse potionem fontis ejus : sed qui biberit saxeos habiturum sensus. Sunt autem versus hi :*

Ἡδὲα ψυχροῖο ποτὶ λίβας ἢν ἀναβάλλῃ  
Πηγὴν, ἀλλὰ νοῶ πέτρῳ ὁ δὲ δὲ πῶν.

Quæ cuncta jam dicta solum & unicum vinum, vel in diversis, vel etiam in uno eodemque homine, præstare potest : modo imprudenter ( ut Vitruvius loquitur ) bibatur. Imo etiam, quod de alio fonte in Æthiopia narrat Ctesias, *biben-*



*tes ex isto ita mutari intellectu, ut etiam in occulto gesta confiteantur.*

Porro de fontibus qui potantes inebrient, vel contrà quoque abstemios reddant, aliave miracula producant, legendi Sotion, Plinius, Athenæus & alii: imprimis si quis fabulis delectetur.

Si igitur talis dementandi, vel contrà intellectum seu memoriam, confortandi vis, istis ad Trophonium fontibus non inerat: certe tales per medicamen infusum, vel aliter, effici poterant aquæ: cum hæc per solorum Antistitum manus commode peragi potuerint: nemoque medicinæ aliquantulum gnarus ignoret, quid Opio, quid Dutroa, quid aliis pluribus (de quibus jam supra locutus fui) peragi possit.

Hinc denique antequam in Antrum descendat Fatidicum adorandum est Trophonii Simulacrum, ad quod in Adytis positum, preces jam descensuro fundendæ sunt; ibique adeo postulationes exponendæ: quæ quam facile sive aperte, sive clam, observari potuerint à Sacerdotibus, ubi omnia fraudibus texendis comparata erant, (cum quoque sic nullum hîc periculum esset aberrandi per codicillos non commode resignatis) facile quivis lector comprehendere possit.

Post illa sequebatur descensus, qualis à Pausania (qui ipse eo descenderat) describitur. Ac certe quod scalis rursus ablatis, Consulturus ibi solus relinqueretur in istis angustis; ac quod pedibus in per angustum istud foramen immisiss, ille sic vehementer pertraheretur in istud sacrum antrum; ac quidem manibus quoque impeditis per placentas illas, quas quasi serpentibus deliniendis, tenere cogebatur; revera, ne manibus libere uti ad aliquid apprehendendum, aut contranitendum uteretur: certe, illa omnia (cum & jam sensim magis magisque ipsi mens perturbaretur) clare ostendunt, hæc omnia per imposturas &c. patrata fuisse.

Quid





Interiora antri Trophonii cum suis  
cellis ac fornicibus, &c.

1. **C**onsultor jam in antrum Trophonii pro-  
tractus.
2. Ipsi, post mentem obnubilatam ac turbatam,  
picturae & specula exhibita, vocesque au-  
ribus ingesta.
3. Ipsae picturae ac specula adhibita.
4. Tuba, ad horrendum sonitum, adeoque &  
terrorem superstitiosum, excitandum: per  
quas ei talia, quae in rem ipsorum erant,  
ingerebant.
5. Thymiamata mentis obnubilationi adaugendae  
apposita.
6. Sacerdotes, in subterraneis istis cellis, quae  
necessaria his imposturis, adornantes.
7. & 8. Consultores suspecti, vel qui invitis  
Antistitibus eo irruerant, occisi;  
ac per os non sacrum ejeti.
8. & 9. Communicatio fornicum ac cellarum  
subterraneorum inter se.
10. Oraculi Consultor per idem foramen, per  
quod demissus fuerit, retractus.
11. Idem, adhuc mente obnubilatus ac turbatus  
suique necdum conscius, in sella mnemosy-  
nes positus; ac de visis atque auditis per  
Antistites interrogatus.
12. Pictor, qui depingit quid ille, quasi, vide-  
rit, atque audiverit: &c.







Quid in ipso antro peractum fuerit ab Antistitibus &c. quid factum Consulenti, id ipse Consulens observare minime potuit; quod jam plane amens esset, sive ab aquis epotis, sive ab aliis mediis, per suffimenta, vel inunctiones, quale quid jam ad Hyrcynam per pueros illos fieri potuerat: qualeque inunctionis, quo dementia excitabatur, exemplum nobis ut autoptes affert P. A. Mathiolus, in præfatione ad Dioscoridem. Qua amentia perdurante, vel etiam adaucta, dum ibi diutius moraretur, adhiberi poterant & picturæ & specula, in quæ picturæ reflectebantur, per illos qui Consulenti, clam ipso, à tergo adstarent: ut per ejusmodi catoptromanteiam eum deciperent: dum sic repræsentarent illa, quæ ipsis convenire videbantur interrogatis seu postulationibus à Consulente ad Deum jam, ipsis præsentibus, directæ. Vel per tubas sive locutorias sive alias, aliave per instrumenta huc facientia, quæ aut cominus auribus admota, aut ex congrua (seu magis vicina, seu magis, vel etiam admodum, remota,) media sine insigni artificio, adhiberi poterant, quibus Responso magis minusve clare, seu obscure vel intricate concinnata ipsi ingerere valebant. Quin & confingere commodissime, ac sine periculo, poterant eum talia, vel talia vidisse aut audivisse, prout id ipsis lubitum esset.

Ac talia quidem prætenso Dei Responso, postquam eodem modo, i. e. pedibus antrorsum, extractus ex antro fuerat, ac jam in Mnemosynes folio repositus esset; cogebatur ipse (ad interrogata Antistitum huic fraudi accommodata) enarrare, pro potestate ejus; dum adhuc insania laboraret, sui que & aliorum nondum meminisset.

Modus, igitur, exeundi inde æque suspectus est quam introeundi; quod modo naturali contrario, pedibus primo erumpentibus Consultor prodiret ex antro, menteque adhuc abalienata. Hisce accedat quod dum adhuc ita terrore attonitus, ac suimet & omnium aliorum oblitus erat; neque ullo modo ad sese redierat, percontatio (quid nempe vidisset vel audi-



visset) ab Antistitibus institueretur. Ille quippe, qui nondum mentis suæ compos erat, ac cui nondum memoria constabat, narrare cogeatur his Sacerdotibus illa quæ viderat audiveratve; isti vero hæc ex ore ipsius excipiebant.

Ac quid hîc non poterant confingere ac refingere, vel adornare, pro lubitu; ut eo commodius interpretationem sive ambiguum sive apertam (quod tamen rarissime fiebat) valerent accommodare? eique postquam is jam mentis compos factus esset ostendere, atque audacter affirmare talia aut talia ab ipso visa fuisse vel audita? Imprimis vero, si jam callide expiscati fuerant vel ex ipso Consultore sive inebriato, sive alias nimis incircumspecto, vel ex famulatio ipsius, quorum gratia Trophonium venisset consultum: si non ex ipsius precibus Trophonio factis id exaudire potuerant.

Historiola vero illa de Demetrii regis satellite, præter alia, admodum clare fraudes ibi perpetratas arguit. Narrabatur illa à Sacerdotibus, scilicet, superstitioni adaugendæ ac ne temere quis vel vi vel fraude in istud antrum irreperet, illorumque ibi mysteria detegeret; hinc ut prophanum quendam hominem, non religione sed avaritia ductum istum depingebant; ac simul poenam Divinitus illi inflictam; corpusque ejus, seu cadaver alibi apparuisse, ejectum non per *os Sacrum* illud, per quod tali modo, uti vidimus, intrabant: sed per aliud, ut videtur, procul dissitum.

*Os*, interim, illud *non Sacrum*, plus hîc detegit quam prima fronte apparet; cum exinde videamus, istud antrum (sicut & plura alia) diversos adytus & exitus occultos habuisse: per quæ clam aliis importari atque exportari poterant, quæ hisce imposturis adjumento esse poterant; vel intrare tales homines, qualibus ipsi quandoque huic Tragœdiæ simul peragendæ indigebant.

Si igitur talis historia ibi contigit, summe credibile est istum Satellitem cupidine explorandi illud Opertum (ac forsân non  
tam



tam ex propria curiositate, quam regis Demetrii, aut aliorum) vel quoque ex avaritia simul, ac spe prædæ inde reportandæ. Cui cum ob auctoritatem, (qua forsitan nitebatur) ac potentiam Demetrii regis, id minus prohibere possent, nil melius invenire poterant, quam ut ipsum ibi clam, seu veneno, seu aliter interficerent; eumque ex Antro ejectum, ita irâ ac vindicta Divina interemptum fuisse, famâ divulgarent: quasi Deus ille Triphonius horrendam ipsius impietatem ex auri sacra fame natam tali poena illum affecisset; hominesque alios, ne quid tale unquam machinarentur, admonitos voluisset.

Hic etenim maxime ipsis cavendum erat, ne hæc respublica Divinatoria seu Fatidica aliquid detrimenti pateretur: cum omnis honor atque auctoritas, omne lucrum ac commodum ipsorum, ab auctoritate Antri Fatidici, & credula superstitione hominum penderent. Quare ejusmodi impiis conatibus omni vi ac conatu, obviam ire debebant, eosque importunos scrutatores tempestive interimere; eo quod mortui omnes pisce omni magis muti sint, neque aliquid aliis enarrare valeant; aliorumve fraudes atque imposturas, artificiaque de- tegere queant.

Si vero quispiam illorum, qui conscii horum Mysteriorum erant, (sive quod ex ipsorum consortio essent, sive aliter eorum notitiam acquisivissent) propalare illa in vulgus tentaret; nullæ deerant ipsis occasiones [sicut & apud alia Oracula] quibus tales homines perdere, suasque injurias ita acerbè ulcisci possent. Impii enim erant tales ac nefarii, cunctisque Diris devovendi. Nec si evasissent, apud stolidum vulgus ipsis ulla fides: cum statim Sacerdotes omnia horrenda atque impia de talibus in vulgus ferere ac dispergere valerent. Imò nec Reges, Principes aut Magnates, quibus talia Operta sæpe maxime intervire poterant, hæc detecta hominum vulgo volebant: quamvis quandoque & contra ipsos (quod tamen rarius) maligni Antistites iis abuterentur; sive ex proprio odio



aut ira, sive pretio ad id conducti) eo quod mediante hac superstitione, ac sub prætextu pietatis in Deos, populo iis facile credulo ita commodius dominarentur.

Quod autem postremo circa hoc Oraculum notandum venit, est, hos Antistites minime contentos nuda Consultorum sive relatione, sive confessione, eo modo uti supra videmus, facta: verum & coëgisse illos ut præsentia hæc visa vel Audita (ac quidem ex concinnatione Antistitum) propalam ac publice exponerent, depicta in tabula quadam, aut epigrapha ei inscriptâ: ut scilicet ita haberent illi talia Consultorum propria testimonia, quæ ab hisce in posterum retractari minime possent.

## CAPUT IX.

*De Oraculo agitur Dodonæo, ac quot modis id à veteribus describatur; istaque occasione de Memnonis in Ægypto statua & Oraculo, quamque incerta, varia, imo & ridicula (æque ac quæ de Dodone dicuntur) de hoc Oraculo narrentur. Quibus tum adjungitur Sphynx illa quæ Pyramidibus Ægyptiacis prope adstat; ac denique Oraculum Jovis Ammonis in Lybia.*

**A**B Oraculo hoc Trophonii transeamus ad celebratissimum illud Jovis Dodonæi; de quo tam diversa produnt omnes scriptores Veteres, qui, aut data opera, aut per occasionem, aliquid de hoc *Ægyptiæ* scriptis consignarunt. namque aliis, uti alter Moenalus, *argutumque nemus, quercusque loquentes semper* habebat; aliis Columbæ in iis vaticinia edebant, aliis alia. Sed prætereamus illa Mythologica ac Poëtica figmenta istorum hominum, quibus quidlibet audendi, imò & mentiendi



tiendi semper apud horum admiratores fuit æqua potestas. Quæ, ut cum Cicerone loquar, *delectationis habeant quantum voles : verbis , sententiis , numeris , cantibus adjuvantur : Auctoritatem quidem nullam [ iis ] debemus , nec fidem [ talibus ] commentitiis rebus adjungere.* At hîc etiam ne historicis quidem fides adhibenda : qui, licet animo in veritatem propenso , ipsam rei veritatem nobis tradere non potuerunt. Quod ex sequentibus manifestum fiet. Strabonis enim Epitomator (namque ipse Strabo, injuria temporum, eo in loco mutilatus) ita loquitur : ὅτι ἡ παροιμία ἐν Δωδώνῃ χαλκῆιον ἐντεῦθεν ὠνομάσθη. χαλκῆιον ἦν ἐν τῷ ἱερῷ, ἔχον ὑπερκεῖμενον ἀνδριάντα, κρατύντα μάστιγα χαλκῶν, ἀνάθημα Κορκυρῶν. ἡ δὲ μάστιξ ἦν τετραπλὴ αἰλυσιδωτὴ ἀπηρτημένης ἔχουσα ἐξ αὐτῆς ἀτραχάλης· οἱ πλήθοντες δὲ χαλκῆιον συνεχῶς ὁπότε αἰωροῖντο ὑπὸ τῶν ἀνέμων, μακρὰς ἤχας ἀπειργάζοντο.

Quod proverbium (illud) *Æs Dodonæum hinc nomen habuerit. Lebes erat in Templo, cui parva viri statua imminebat, manu tenens flagellum æneum (quæ andrias erat donum Corcyræorum.) Flagellum vero erat ex triplici catena quæ appensos sibi talos habebat : qui illud vas æneum continuo percutientes, cum à ventis sursum ferebantur, magnos sonitus efficiebant.* Suidas verò in hunc modum : Δήμων γάρ φησιν ὅτι τὸ δὲ Διὸς μαντεῖον ἐν Δωδώνῃ λέβησιν ἐν κύκλῳ περικειληπῶν. τέτρως δὲ ψαύειν ἀλλήλαις, ἐκ κρατύνοντο τὰ ἐνὸς, ἡχεῖν ἐκ Δαδοχῆς πάντας· ὡς Διὰ πολλὰς ῥέονας γίνεσθαι τὴν ἤχην πρὸς πείσοδον.

Demon enim narrat Dodonæi Jovis Oraculum lebetibus undique circumdatum fuisse. Hos verò inter se contiguos fuisse, & (horum) uno pulsato, omnes ordine resonasse ; ita ut illius soni circuitus diu duraret.

Ita quoque Eustathius ad Homeri Iliada loquitur. Qui Eustathius, si benè memini, Pausaniam Authorem laudat : quamquam apud Pausaniam tale quid ego minimè inveniam. Cæterum



terum hæc jam adducta ex Eustathio Suidam hausisse, iis, qui utrosque contulerint, clarum est: Idem vero Suidas eodem in loco: Δωδώνη πόλις ἐν τῇ Θεσπρωτίδι Πελασγία, ἐν ἣ ἴσατο δρυς· ἐν ἣ μαντεῖον ἦν γυναικῶν περὶ Φηίδων. Ἐν εἰσιόντων τῷ μαντεῖον, ἐκινεῖτο δῆθεν ἡ δρυς ἡχῶσαι. αἱ δὲ ἐφθέγγοντο ὅτι ταῦτα λέγει ὁ Ζεὺς. καὶ ἀνδραὶς ἴσατο ἐν ὑψὶ ράβδον κατέχον· καὶ παρ' αὐτῷ λέβης ἴσατο. καὶ ἔπαιεν ὁ ἀνδραὶς τὴν λέβητα, ἐξ ἧς ἡχὸς τις ἐναρμόνιⓈ ἀπετελεῖτο.

*Dodone urbs Pelasgica in Thesprotide, in qua quercus erat: in qua urbe etiam Oraculum mulierum fatidicarum. Ingredientibus autem illis, qui consulebant Oraculum, movebatur scilicet illa quercus resonans. ILLÆ VERO LOQUEBANTUR, ET ORACULI CONSULTORIBUS DICEBANT, JUPITER HÆC DICIT. Et statua stabat in alto virgam tenens, & prope statuam ipsam erat lebes, unde sonus quidam Harmonicus, concinnus & suavis edebatur.*

Hæc autem verba, & statua stabat, &c. videntur rursus alterius cujusdam esse quam qui modo præcesserat. Quod minimè obscurum esse potest iis, qui norunt (& quisnam è doctorum numero hoc nescit?) Suidæ Lexicon mera ex aliis esse collectanea.

Philostratus autem, in Imaginibus, libro 2. Χαλκή τε ἡχὼ ἐν αὐτῷ τεύχετι, ἣν, οἷμα, ὁρᾷς ὑπεράλλεσσαν πλὴν χεῖρα τῷ σώματι, ἐπεὶ δὲ χαλκῆιον ἀνέκειτο τῷ Διὶ κατὰ Δωδώνην, ἡχῶν ἐς πολὺ τῆς ἡμέρας, καὶ μέχρι λάβοιτο τις αὐτῶν, μὴ σιωπῶν.

*Aeneaque in ipso Echo colitur, quam (ut puto) ori manum apponentem cernis. Quandoquidem ahenum Jovi in Dodone dicatum erat, ad multum diei resonans, & donec id apprehenderet quispiam, minime silens.*

Aristoteles iterum alio modo descripsit illud μαντεῖον. Ita enim de ipso jam aliquoties adductus Suidas: Ἀριστοτέλης δὲ ὥς



ὡς παλάσμα διελέγχων , δύο Φησὶ φύλας εἶναι καὶ ὅτι μὲν ἓ  
 ἑτέρη λέβητα , ὅτι πατέρη δὲ παῖδα κρατῶντα μάστιγα ἥς τῆς  
 ἱμάντιος χαλκίης ὄντας σπιομένους ὑπὸ ἀνέμοι τὰς λέβητας προσκρούειν,  
 τὸν δὲ τυττόμενον ἡχεῖν. *Aristoteles vero (hoc marteion) ut*  
*figmentum coarguens, ait duas esse columnas: & quidem*  
*uni earum insistere lebeta, alteri verò puerum manu tenen-*  
*tem flagellum, cujus lora ex ære conflata, dum moventur*  
*à vento, lebeti impingunt illumque ita flagellatum reddere*  
*sonum.* Quo loco autem Aristoteles ejusque sequaces, aliique  
 aliarum sectarum homines, *χρηστέα* hujusmodi habuerint, su-  
 perius ex Eusebio manifestavimus; cui Cicero aliique possent  
 addi: Sed existimo satis superque quæ ibi dicta sunt suffi-  
 cere.

Quæ vero paulo inferius habet idem Stephanus, longè  
 ab hisce diversa videntur: ea scilicet quæ ex Menandro affert:  
*Μέμνηται αὐτῆς Μένανδρος ἐν Ἀρήφωρῳ. Ἐὰν δὲ κινέσῃ μόνον τὴν*  
*Μυρτίλῳ ταύτῃ ἵς, ἣν τίτθῳ καλεῖ, πέρας ποιεῖ λαλιάς ὅ*  
*Δωδωνεῖον ἀνὴρ χαλκίον, ὃ λέγουσιν ἡχεῖν ἂν παρήψαθ' ὁ παρών,*  
*τὴν ἡμέραν ὅλῃν, κατὰπαῦσαι θάψον, ἢ ταύτῃ λαβῆσαι, νύκτα*  
*ᾧ προσλαμβάνῃ.* Cujus [proverbii] meminit Menander  
 in comædia, quæ inscribitur *gestator Sacrorum Arcanorum*.  
 Si verò quis solum moveat hanc Myrtilen (quam nutri-  
 cem vocat) finem loquelæ facit æs Dodonæum, quod di-  
 cunt sonare per totum diem, si quis TRANSIENS ILLUD  
 TETIGERIT, & citius desinere, quam illam loquentem;  
 noctem enim addit loquelæ.

Apud Stephanum rursus, (in fragmento quod Tenullius  
 edidit) longè alia habemus. Ita enim ibi, inter alia, loquitur:  
 Ἔστι ἡ ὁ Δωδωναῖον χαλκίον παροιμία ὅτι τῶν πολλὰ λαλόντων,  
 ὡς Μενεδήμων φησὶν. ἀπὸ ἧς τὸ νῆδον ὁ Δωδωναῖος Διὸς ποίχας μὴ  
 ἔχοντα, ἀλλὰ τρέποδας πολλὰς ἀλλήλων πηλυσίον, ὥστε τὸ ἐνὸς ἀπὸ  
 μένου πρὸς πέμπειν διὰ τὴν ψαύσεως τὴν ἐπήχησιν, ἐκάστῳ διὰ μένου  
 τὸ ἡχον ἄχρῃς αὐθις ὁ ἐνὸς ἐφάψηται.



*Æs Dodonæum quoque proverbialiter dicitur de iis qui multa loquuntur (ut Menedemon ait) quia Templum Jovis Dodonæi non habet parietes, sed multos tripodas sibi invicem proximos; ita ut qui unum attingit, per contactum transmittat resonantiam, & unicuique immaneatur repercussio, donec iterum unum attingat.*

Aristoteli tamen adstipulantur Polemon & Aristides (apud eundem Stephanum citati) quorum posterior, (qui ex professo illud Templum & quæcunque ad illud pertinebant descripsit) paulo latius ibi describit, quæ ex Aristotele compendiosius Suidas narrat.

Consideratu fanè dignum, unde tam diversa de hoc Dodonæo Oraculo tradant scriptores veteres. Nimirum Consultores ad quercum istam (sunt tamen & qui Phagum nominant arborem, non quercum, non magno licet discrimine, cum sit fagus è quercuum genere) minimè admittebantur; nec videbant quid rerum circa eam gereretur. Audiebant quidem æris sonum, sed unde ille proficisceretur, quonamve modo ille excitaretur ignorabant; atque habebant illa à Sacerdotibus partim, partim ex conjectura. Ipsis enim aliquid, quod attonitos eos, si superstitiosi satis essent, reddere valeret fuisse ostensum; arboris motum, scilicet, ac simul sonum inde quasi (forsan & revera) prodeuntem, talique artificio concinnatum ut miraculi loco hujusmodi consultoribus haberetur, minimè negare velim: sed tanto ea spectata fuisse intervallo, talibusve impedimentis callide interjectis, ut ipsa rei veritas ritè perspicere nequiret, facile quivis sat nasutus crediderit.

Post illas autem jam prægressas præstigias reddebantur Oracula, *per Prophetidas*, vocatas *Dodonidas* (quod ex Plutarcho aliisque abunde patet) sive voce ac carmine, uti ex exemplis apud veteres scriptores, eosque qui Oracula per istos dispersa collegerunt, liquet; sive *Sortibus*, uti ex Ciceronis libro



bro 1. de Divinatione, sicut & ex secundo ejus de Divin. libro fat clare à nobis ostenditur.

Quæ Sortes, quibus qualibuscumque modis tractatæ fuerint, abunde liquebit ex subsequenti hîc digressionem; quæ docet veram esse hanc Ciceronis assertionem, *Totam (scilicet) hanc rem esse inventam fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem.* Ac cum fallerentur & circa Arborem & Sortes consultores, quis miretur eos & circa reliqua potuisse falli; aut cæterorum Oraculorum Antistitibus cum plurima suppeterent, quibus præstigias ac fallacias adornarent, quis dubitet & hosce Dodonæos suas artes artiumque adminicula habuisse?

At ne nimium miremur pelves istas, aut pelvem, aut quodquod demum volueris æreum instrumentum, quod, aptum tali sonitui reddendo, pro pelvi sive χαλκείῳ divinitus percusso venditabant, aut tripodas aut lebetes sibi invicem tangentibus; facit Memnonis illa in Ægypto (licet eam in Æthiopia ponat Philostratus) statua: quæ, tacta solis radiis, admirabilem istum sonum, (imò & Oracula, uti a superstitionis facillimè credebatur) edebat. De ipsa enim tam varia ac diversa narrantur, ut facile aliquis dubitet, an talis statua unquam fuerit in rerum natura. Nec diffiteri velim, me eò non difficulter propendere, ni Strabo noster, quem plurimi, & ex merito (uti omnes verè docti) æstimo; quique incredulus mihi satis visus est, ne pro supersticioso, atque adeo pro fabularum narratore nimio cuiquam habendus sit, in hunc modum de ea loqueretur, lib. 17. Ἐνταῦθα ἡ δυνὼν κελοσῶν ὄντων μονολίθων ἀλλήλων πλησίον, ὃ μὲν σῶζεται, ἔτι ἡ ἑτέρα τὰ ἄνω μέρη τε καὶ ὑπὸ τῆς καθέδρας πέπλωκε σεισμῶν γρεθέντες, ὡς Φασί. Περίσθεται δὲ ὅτι ἀπαξ καθ' ἡμέραν ἐκάστω, ψέφεται, ὡς ἂν πληγῆς ἢ μεγάλης ἀποτελείται, ὑπὸ τῶν μένοντες ἐν τῷ θεῶν, ἐπὶ τῇ βασίλει μέρους, καὶ γὰρ ἡ παρὰ τὴν ἑπὶ τῷ ἔργῳ μὲν Γάλαξ Αἰλίας, ἐπὶ τῇ πλείστῃ τῶν σωόντων αὐτῶν φίλων τὴν καὶ τραχυνῶν, CC 2



ὡς πρῶτον ἤκουσεν ὁ ψόφος, εἴτε δὴ τὸ βάσις εἴτε δὴ τὸ κολλοσσός, εἴτε ἐπίτηδες τὸ κύκλω, καὶ ὡς τὴν βάσιν ἰδρυμένων πινὸς ποιήσαντες τὸ ψόφον, οὐκ ἔχω δι᾽ ἰσχυρίσασθαι. Διὰ γὰρ τὸ ἀδύνατον τὸ αἰτίας, πᾶν μᾶλλον ἐπέρχεται πιστεύειν, ἢ τὸ ἐκ τῶν λίθων ἔστω τεταγμένων ἐκπέμπεσθαι τὸ ἦχον.

Hic [Thebis] cum duo colossi essent de solido lapide inter se propinqui, alter adhuc extat, alterius verò à superiore sede partes corruerunt, terræ (ut fama est) motu. Creditum etiam est semel quotidie sonitum quendam, veluti ictus haud magni edi, à parte quæ in sede ac basi permansit. Ipse cum Elio Gallo adessem, & cum reliqua amicorum turba, ac militum, qui eo erant, circiter horam primam, sonitum audiui; utrum à basi, utrum à Colosso, an verò à circumstantium aliquo, non habeo affirmare: cum propter incertitudinem causæ quidvis potius credere subeat, quam ex lapidibus sic compositis sonitum edi.

De eadem statua ita Pausanias: παρέσχε ὃ πολλὰ μάλιστα [θαυμάσαι] Ἀιγυπτίων ὁ κολλοσσὸς ἐν Θήβαις ταῖς Ἀιγυπτίαις Διὰ τῶν Νεῖλον, ὡς τὰς Σύριγγας καλεῖσθαι. ἔστι γὰρ ἐπὶ καθήκον ἀγάλμα Ἡλείον, μένοντα ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. Τέτον γάρ φασι ἐξ Ἀιθιοπίας ὀρμηθῆναι εἰς Ἀιγύπτον, καὶ τὴν ἀχρὶ Σέσωιν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μένοντα οἱ Θηβαῖοι λέγουσι, ac paulò post: ὁ Καμβύσης διέκοψε, καὶ νῦν ὅπσον ἐκ κεφαλῆς εἰς μέσον σῶμα, ἣν ἀπερριμμένον ὅ ὃ λοιπὸν καλεῖται τε ἐκ αἰνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀνίσχοντα ἢ λίαν βοᾷ, καὶ τὸ ἦχον μάλιστα εἰκάσκει τις κηθάρας ἢ λύρας ῥαγείσης χορδῆς.

Quanquam Colossus, quæ Thebis Ægyptiis est trans Nilum, non longè ab eo loco quæ Syringes (id est, fistulæ) appellantur, majore utique cum admiratione spectavi. Statua ibi est sedentis quasi Solis. Eam multi Memnonis nominant: quem ex Æthiopia in Ægyptum venisse, ac Susa etiam usque penetrasse tradunt. At ipsi Thebani Memnonem esse negant, &c. eam Cambyzes diffidit: & nunc etiam

supe-



superior pars à vertice ad medium truncum humi neglecta jacet; reliquum adhuc sedere videtur; ac quotidie sub ipsum solis ortum, sonum edit, qualem vel cytharæ vel lyræ nervi, si forte (dum tenduntur) rumpantur.

Plinius autem, eam in delubro statuit, lib. 36. cap. 7. Non absimilis illi narratur in Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis statua dicatus; quem quotidiano solis ortu contactum radiis, crepare dicunt, &c. Tacitus vocalem sonum ex ipsa statua prorupisse scribit, lib. 2. Annalium: Quorum præcipua ferè fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est vocalem sonum reddens. Cujus verba eatenus concordant cum iis quæ Lucianus habet in Toxari: καὶ δὴ ποτε ὁ μὲν Δημήτριος, ἔτυχεν εἰς τὸ Ἀιγύπτιον ἀποδημῶν καὶ θεῶν τῶν πυραμίδων, ἀκροάσεως δὲ τῶν Μένωνος. ἤκουσε γὰρ ταύτας ὑψηλαὶς ἔσσης, μὴ παρέχεσθαι σκιάν· τὸ δὲ Μένωνα βοᾶν πρὸς ἀνατέλλοντα τὸ ἥλιον.

Aliquando etiam Demetrius in Ægyptum est profectus, ut Pyramidas & Memnonem videret. Siquidem audiverat eas, quamquam excelsa erant, umbram non præbere; MEMNONEM AUTEM ORIENTE SOLE CLAMARE.

Ast idem ille Lucianus, in Philopseude suo, ita de eadem hac statua: Ὅποτε γὰρ ἐν Ἀιγύπτῳ διήγον, ἐπὶ νέῳ ὡν, ὑπὸ τῶν πατρὸς Ἰππὶ παιδείας προφάσει ἀποσταλείς. ἐπεθύμησας εἰς Κοπτὸν ἀναπλεύσας, ἐκείθεν Ἰππὶ τὸν Μένωνα ἐλθὼν, ἀκούσας τὸ θυμαστὸν ἐκείνο ἡχέοντα, πρὸς ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον ἐκείνης μὲν εἰς ἡκούσας, εἰ καὶ τὸ κεινὸν τοῖς πολλοῖς, ἀσημόν τινα φωνῶν, ἀλλὰ μοι καὶ ἔχρησεν ὁ Μένων αὐτὸς, ἀνοίξας τὸ σῶμα ἐν ἑπέσιν ἐπὶ. καὶ εἶγε μὴ περὶ τὸν ἥν, αὐτὰ ἂν ὑμῖν εἶπον τὰ ἑπη.

Cum in Ægypto degerem, adhuc adolescens, à patre doctrinæ gratiâ missus, cupivi navigio Coptum profectus, illinc adire Memnonem atque audire miraculum illud; eum,



*videlicet , sonum edentem ad orientem Solem. Illum igitur audiui non hoc vulgari modo , QUO AUDIUNT ALII SONUM QUENDAM INANEM : Sed mihi Oraculum etiam edidit Memnon ipse , aperto ore , septem versibus : quos nisi id esset supervacuum , vobis recenserem.*

Sed postrema illa de septem verbis mendacia esse ex ipso Luciano satis constat.

At multa licebat heic admetiri , ubi tam pauci haberent veram istius statuæ notitiam , omniumque istorum quæ de illa narrabantur. Nam uti narraverant Straboni , terræ motu pars superior dejecta fuerat : ut vero Pausanias aliique narrant , à Cambyse ( qui , etiam teste Strabone , grassatus violenter in Ægypto , ibi plurima templa demolivit ) hæc quoque diffusa fuit. Scholiastes autem Juvenalis , ad versum Sat. xv. DIMIDIO MAGICÆ RESONANT UBI MEMNONE CHORDÆ , sequentia hæc habet : *Memnonis ex ære statua cytharam tenens , certis horis canebat. Hanc Cambyses Rex jussit aperiri , existimans Mechanicum aliquid intra statuam latere. Nihilominus tamen aperta statua quæ erat magicè consecrata , horis statutis sonum reddidit. Ideo DIMIDIO dixit , id est , aperto & diviso. Hæc vetus Scholiastes. At alter interpretis nondum editus sed à Douza ( & ex illo iterum à Lubino ) citatus : Statua Memnonis filii Auroræ ita arte quâdam mechanica composita , ut humana voce Regem & Solem salutaret : postea rex Cambyses volens hanc rem cognoscere , partem statuæ abscidit , & sic postea solem tantum , non etiam Regem salutabat : unde DIMIDIO MEMNONE dixit.*

Addamus fanè & alium adhuc Grammaticum atque interpretem , ( illum videlicet qui alias non nimium nugari solet ) Eustathium : qui ad Dionysium τὸ ἐμνηστὺν ita loquitur , ad versus 249. & 250. . . . . "ΕΝΘΑ ΓΕΓΩΝΩΣ.

ME'-



ΜΕΜΝΩΝ ἈΝΤΕΛΛΟΥΣΑΝ ἘΝ ἈΣΠΑΖΕΤΑΙ ἩΩ.

Ἐνθα μηχανῶς, Φησὶν, ὁ Μένων ἀνατίλλουσαν τὴν ἑαυτῷ Ἡώ, τῆς περὶ τὴν μητέρα ἡμέραν, ἀσπάζεται. ἀνδρίας μὲν ὦν, ἀλλὰ πνέουσα δὲ μηχανῆς ἅμα ἡμέρα λαμπρῶς φωνῶν, καὶ ἔτω πῶς ἐξ αὐτομάτης περσλαλῶν, οἷον καὶ ἀσπάζομεθα τὴν ἡμέραν, &c. UBI RESONANS MEMNON EXORIENTEM SUAM SALUTAT AURORAM. *Ubi resonans, inquit, Memnon exorientem suam auroram, id est, Matrem, quæ dies est, salutet. Viri statua erat, quæ PER MACHINAM QUANDAM ACTA simul ac Sol oriebatur, vocem edebat, atque ita aliquo modo ex motu proprio, seu spontaneo alloquebatur, veluti veneratus diem ac salutans, &c.*

Quam multum, atque in quam multis, variant ab invicem omnes illi, quos modo citavi scriptores; super hanc Memnonis statuam, & sono ex ipsa edito, &c! dum hic dicat eam fuisse Colossum & ex lapide solido figuratam; alius eam fuisse cavam intus; alius sonum dedisse eam ut cytharæ similisve instrumenti; alius vocalem sonum (quasi ex ore, atque adeo minimè confracta fuisset) fuisse: alius iterum non Colossum fuisse sed andrianta, parvam statuam, & ex ære, non lapide aut lapidibus conformatam & compactam; alius ipsam in delubro positam affirmet, cæteri vero de delubro nullam mentionem faciant; alii denique eam magicè consecratam, alii contrà Mechanicè ita constructam affirmant. Cui quæso hinc major fides adhibenda? ego sanè adstipuler Straboni: nisi quod credam eam non ex unico atque adeo solido lapide formatam, sed ex pluribus compositam fuisse; tam hinc quod fuerit Colossus quam quod tradant Cambyxis jussu eam fuisse apertam. Quæ tamen rationes me non tam valde movent quam quod tales statuæ ut plurimum intus concavæ fuerint, alii-que recentiores tradant hanc Memnonis statuam superne apertam, in eamque homines ingressos qui procul inde è terra rursus emergerent. Quidquid sit verum ex hisce, heic non magni re.



208 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
refert, dum constet, omnia ferè incerta, multa falsa, de hac  
atque aliis à veteribus referri, ita ut non immerito suspecta sint  
cuncta quæ de talibus, sive statuis, sive Machinis, sive Dîs  
ac templis fatidicis, iisque quæ circa illa acta sint, traduntur.  
Quid enim credendum de responsis Dodonæis, eorumque au-  
thoritate vel auctore, auctoribusve ipsis, si quid de Templo,  
quercu, ære, statua cæterisque statuendum sit ignoremus?  
imò & ignoravit tota antiquitas; quæque ideo per *dicunt*,  
*tradunt*, similesque loquendi formulas, de istis narrat? At  
per superstitiosos ac credulos consultores, eosque, præsertim,  
homines quorum intererat (ob lucrum, honorem, auctorita-  
tem, &c. quæ ad ipsos inde redundabant) plurima divulga-  
ta fuisse, inprimis in longè distitas regiones, quæ ritè exami-  
nata ne minimam veritatis speciem habebant, ac pro talibus  
tamen assumebantur, ab iis qui auriti solum testes erant (quod  
& hodie plurimis abunde sufficere videtur) cordatis omnibus  
facillimè innotescere potest.

Non omittenda duco (hac occasione data,) sed notatu  
dignissima, ea quæ in Itinerarii sui parte primâ, pag. 185.  
Dominus de Moncony (dum in Epistola ad Amicos pyrami-  
dum Ægyptiacarum partes tam internas quam externas gra-  
phicè depingit,) inter alia nobis narrat. Verba autem ipsius  
sunt: *Au commencement de cette derniere [chambre] de  
cent soixante-deux pieds l'on void l'ouverture d'un puy quar-  
ré qui est fort profond, & ou on ne descend point à cause des  
chauveffouris, & autres animaux venimeux qu'il y peut  
avoir, dont il y a bonne quantité dans toutes les chambres,  
car il n'y a autre ouverture que celle de l'entrée. L'on tient  
que ce puy va sous terre jusques à une Idole qui reste encore  
aujourd'huy environ a trois-cents pas de la Pyramide, du  
costé du Zirok: c'estoit une Hienne couchée dont il ne reste  
que la teste sur son col, assés maltraittée, ayant le nez &  
le menton cassé; mais ce qui reste est fort beau à voir, &  
l'on*



*Pon y remarque l'adresse d'un habile Sculpteur, qui ne cedit pas à ces Grecs qu'on admire par leurs ouvrages : elle a vingt-six pieds de haut , & depuis les oreilles jusques au menton quinze pieds. La traditive est, que les Prestres venoient sous cette Idole par le puy de la Pyramide, & y rendoient les Oracles. Il y a aussi un trou au dessus de la teste ou un homme peut demeurer debout sans estre veu, qui peut estre ser voit encore à la fourberie.* Ex qua descriptione mihi minimè videtur obscurum, cur à Neotericis quibusdam hæc Sphingis, pro Memnonis statua, (jamdudum deperdita) aut superiore ipsius parte saltem, fuerit habita. Ac puteus ille eo magis notabilis mihi videtur ; quod optimè nobis ostendat, quam commodè absque ulla suspitione consulentium, potuerint per meatus subterraneos ejusmodi impostores tales subire statuas fatidicas, ex iisque sua reddere Oracula ; ita ut humana voce hæ statux viderentur locutæ.

Quod autem statua illa Memnonis ( sic dicta ) à Cambyse aperta ( fides sit penes auctorem ) nihilominus tamen horis statutis sonum reddiderit, id tantò magis rem suspectam reddere debet : continuato per Sacerdotes artificio, ut eo magis ac majus videretur esse miraculum. Si verò & alteri Scholiastæ inedito fidem adhibeamus, tanto major adhuc cordationibus oborietur suspicio ; quod prius quidem & Regem, at postea tantum solem salutaverit.

Notabilis & opinio Dionysii Periegetis : qui Statuam istam per machinam quandam actam, sonum ejusmodi edidisse asserit : quæ nec à Strabone ( teste oculato simul atque aurito ) discrepat, atque iis quæ superius ex Scholiaste inedito ( de Mechanicâ constructione scilicet ) attuli, assensum præbet.

Verùm progrediamur ad Ammonis illud famosissimum *Ἰεῖον*. De cujus effigie, an umbilico maximè similis fuerit,



an vero Umbilico tenus Arieti similis, viderint Critici ; qui hîc Curtium aut emendant, ut volunt, aut cum aliis qui ipsam Arietina facie describunt, conciliare student : Sequentia hæc de Oraculo Diodorus Siculus lib. 17. *Simulacrum Dei ex Smaragdis & aliis ( gemmis ) est coagmentatum : & peculiari novoque planè vaticinandi genere Oracula edit. In aurea enim navi à Sacerdotibus octoginta circumfertur : qui humeris Deum gestantes eò tendunt, quo forte fortuna Dei NUTUS eos agit. Sequitur ingens Matronarum Virginumque turba, per totum iter Pæanas canentium, Deumque hymno patrio celebrantium.* Græca Diodori verba hæc sunt : Τὸ δὲ θεῶν ξόανον ἐκ σμαράγδων καὶ λίθων ἄλλων περικέχεται, καὶ τῶν μαντείαν ἰδιόζουσαν παντελῶς ποιεῖται. ὅππῃ νεὼς γὰρ περικέρεται χρυσοῦς ὑπὸ ἱερέων ὀγδοήκοντα. ἔπειτα δὲ ὅππῃ τῶν ὁμῶν φέροντες τὸν θεόν, περάσασιν αὐτομάτως ὅπῃ πότε ἂν ἄγοι τὸ θεῶν νεῦμα τῶν πορείων συναχθεῖν δὲ πλῆθος παρθένων ἐ γυναικῶν παιᾶνας ἀδόντων καὶ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἐ πατρίᾳ καθυμνούντων ὡδῇ τὸν θεόν.

Eodem ferè modo Curtius loquitur lib. 4. cap. 7. *Hunc, quum responsum petitur, navigio aurato gestant Sacerdotes ; multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. Sequuntur matronæ virginesque patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propitiari Jovem credunt, ut certum edat Oraculum.*

Neque hîc apud Ammonem solùm, sed & alibi hujusmodi ferè ritibus atque artificiis utebantur. Sic enim de Deo Heliopolitano Macrobius lib. 1. cap. 23. *Hujus templi religio etiam Divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulachra : & subeunt plerumque provinciae procures raso capite longi temporis castimonia puri ;*  
ferun-



ferunturque divino spiritu, non suo arbitrio, sed quo Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium (NB.) promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa, &c. Quæ inferius latius adducentur, ubi de tabellis ac codicillis obsignatis tractabo.

De Ammone autem & hæc ex Callisthene Strabo, lib. 17.  
 οὐχ ὥσπερ ἐν Δελφοῖς, καὶ Βραγχίδαῖς τὰς ἀποθεασίσεις διὰ λόγων, ἀλλὰ νόμασι καὶ συμβόλοις [γίνεσθαι] τὸ πλέον ὡς καὶ παρ' Ὀμήρῳ.

Ἡ δὲ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Τῷ περὶ τὴν Δία ὑποκρινομένῳ τῷ μὲν τοι ῥητῶς εἰπεῖν τὸ ἀνθρώπων πρὸς τὴν βασιλέα, ὅτι εἴη Διὸς υἱός.

Responsa non ut apud Delphos aut Branchidas, verbis dari, sed ut plurimum nutu & signis: quemadmodum apud Homerum,

Dixit, cæruleisque superciliis pater almus Annuit.

Vate [seu Propheta] nimirum Jovem simulante atque effingente. Hoc autem expressè eum Regi dixisse, esse ipsum Jovis filium. Sic & Eustathius in ἐξηγήσει Dionysii: Ἰσορεῖ δὲ καὶ τὰς μαντείας [Herodotus scilicet,] διὰ συμβόλων ἐν Ἀμμωνῷ γίνεσθαι, ἥτοι διὰ σχημάτων πινῶν, καὶ καθ' ἀνδρώσεων καὶ ἀνδρώσεων. Non solum igitur in illa circumgestatione, sed postea quoque, dum essent reddenda responsa, nutibus ac motibus talibus usus videtur Jupiter ille Philius à Theoteco (teste Eusebio lib. 9. cap. 3. Histor. Ecclesiast.) fabricatus. Videtur videlicet ex descriptione magis, quam versione, Ruffini: Eusebius enim hoc modo tantum de eo loquitur: Πλείστα δὲ εἶπε καθ' ἡμῶν τραυλίσαντον, καὶ πάντα τρέπον τὰς ἡμετέρας ὥσπερ πῖνας φῶρας ἀνοσέας ἐκ μυχῶν θηρόσας διὰ πρᾶξης πεποιημένον, πάντα τὰ ὅτι διὰ βολῆ καὶ κατηγορίας τῇ καθ' ἡμῶν μεμνη-



μεμηχανημένῳ, καὶ θανάτῳ αἵπῳ μυρίοις ὅσοις γεγονώς, τε-  
 λούτων εἰδωλὸν ἢ Διὸς Φιλίᾳ μαγισαείαις ποτὶ καὶ γοητείαις ἰδρύει.  
 πελῆας τε ἀνάγους αὐτῷ καὶ μύσεις ἀκαλλιερήτους, ἐξαγίστους τε κα-  
 θαρμούς, Ὀπινόους, μέχρη καὶ βασιλέως τῷ περσείῳ δὲ ὧν ἐδόκει  
 χηρισμῶν ἐκτελεῖν, ἐπεδείκνυτο.

*Multa autem veluti dux quidam contra nos molitus, sycophantiisque plurimum usus, id studio habuit, ut nos tanquam fures & prædones abigeret. Quapropter quum multis auctor & minister cædis fuisset, postremo simulachrum quoddam Jovis amicalis incantationibus & imposturis statuit; & sacrificia, initiationes, aliaque detestanda, & impuras impiasque expiationes & purificationes instituit: sic ut res illa atque etiam idoli responsa, quæ dare videbatur, ad ipsum pervenirent Imperatorem.*

Ruffinus verò ita loquitur: *Interea reperisse se occasionem maximam ratus est, ex eo quod apud Antiochiam simulachrum quoddam Jovis Amicalis nuper consecratum, artibus quibusdam magicis & impuris consecrationibus ita compositum est, UT FALLERET OCULOS INTUENTIUM, ET PORTENTA QUÆDAM OSTENTARE VIDERETUR, AC RESPONSA PROFERRE. Idque omnibus & ipsis Imperatoribus pro certo confirmatur. Quod posteaquam ab universis creditum est, asseveratur item Deus ille dedisse responsa, ne Christiani in urbibus habitarent, &c.*

Ruffinum autem ea quæ diversa (aut plura etiam) ab Eusebio tradit, aliunde (sive ex traditionibus majorum, sive ex commentariis) hausisse, mihi procul dubio est.

At quæ Lucianus habet in Tractatu suo de Dea Syria, notatu hæc quoque digna sunt: *Μαντήϊα πολλὰ μὲν παρ' Ἑλλήσι, πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἀιγυπτίοισι. τὰ δὲ ἐν τῇ Λιβύῃ, καὶ τῇ Ἰνδῇ Ἀσίᾳ πολλὰ ἔστιν. ἀλλὰ τὰ μὲν ἔτε ἱερέων ἀνδρῶν, ἔτε προφητῶν φέρονται.*



γενται. ὁ δὲ ἢ αὐτὸς τε κινέεται, ἢ πρὸς μαντήϊω ἐς τέλος αὐτὸς  
 γέει. τρέπεται ἢ αὐτῆς ἑαυτοῦ. ὅτ' ἂν ἐθέλῃσι χρησμηγορεῖν, ἐν  
 τῇ ἑδρῇ πρώτῃ κινέεται. οἱ δὲ μιν ἱερεῖς, αὐτίκα αἰετοὶ. ὡς ἢ  
 μὴ αἰετοὶ, ὁ ἢ ἰδρῶς ἢ ἐς μέσον ἐπὶ κινέεται. εὐτ' ἂν ἢ ὑποδύν-  
 τες φέρωσι, ἢ γὰρ σφείας, πάντα περὶ δινέων. τέλος, ὁ δὲ χερσὶ  
 ἀνιδάσας, ἐπερέεταί μιν περὶ ἀπάντων πραγμάτων, ὁ ἢ, ἢν ἢ μὴ  
 θέλῃ ποιέειν, ὀπίσω ἀναχωρεῖ. ἢν δὲ ἢ ἐπαινέῃ, ἢ γὰρ ἐς τὸ πρῶ-  
 τω τὰς προσφύροντας ὁκώπερ ἡνιοχέων. ἔτω μὲν σωμαγείρας τὰ  
 θέσφατα. καὶ ἔτε ἱερὸν πρῆγμα ἔδεν, ἔτε ἰδίον τὰς ἀνδρῶν ποιέου-  
 σι. λέγει δὲ καὶ ἢ ἔτε πέρι, καὶ τὸ ὥρεων αὐτῶν πασῶν, καὶ  
 ὁκότε ὁκῶ ἔσοντα. λέγει δὲ ἢ ἢ σημήϊον πέρι, ὁκότε χρημὶν ὁπο-  
 δημέειν, τὸν, εἶπον ὁποδημίω. ἐρέω δὲ καὶ ἄλλο, τὸ, ἐμεῦ  
 παρέοντα ἔπρηξε. οἱ μὲν μιν ἱερεῖς, αἰετοντες ἔφερον. ὁ δὲ  
 τὰς μὲν ἐν γῇ κάτω ἔλιπε. αὐτὸς δὲ ἐν τῷ ἡέρι μὲν ἔφο-  
 ρέετο.

Oracula multa sunt apud Græcos, multa quoque apud  
 Egyptios: multa etiam in Africa, multa etiam hæc in  
 Asiâ. SED ILLA NEC SINE SACERDOTIBUS, NEC  
 SINE INTERPRETIBUS RESPONSA DANT. Sed  
 hîc [Apollo scilicet de quo ipsi sermo est] per se movetur ipse,  
 & vaticinia plenè per se peragit: idque hoc modo. Quando  
 vult vaticinari, in sede suâ primùm movetur: tum proti-  
 nus Sacerdotes ipsum attollunt: quod si non attollant, ille  
 sudat, & in medium sese emovet. Quum verò eum illi sup-  
 positis humeris portant, illos ducit, se undequaque circum-  
 agendo: atque ex alio in alium transilit: tandem primarius  
 Sacerdos supplicans, de rebus omnibus illum interrogat. Il-  
 le verò, si quid non vult fieri, retrocedit. Contra, si quid  
 approbat, agit in anteriorem partem gestantes, perinde ac  
 qui habenas moderatur. Ita quidem coacervant Oracula; ne-  
 que rem ullam sacram, neque privatam absque hoc gerunt.  
 Prædicit autem illis & de anno, & de tempestatibus omni-



bus, & quando amplius futuræ non sint. Prædicit quoque de signo, quando oporteat illud, quam dixi, profectio-  
nem suscipere. Aliud quoque dicam, quod me præsentem  
fecit. Sacerdotes illum in humeros sublatum ferebant: il-  
le verò iis inferius in terrâ relictis, solus in aëre fere-  
batur.

## CAPUT X.

*De Veneris templo in Libano [post Jovis Amicalis, ac Deæ  
Syriæ] ubi æque statuarum motus pro Miraculo erat. De  
Orphei capite in Lesbo; ac quam facile hæc similesque im-  
posturæ perpetrari potuerint: imprimis apud animos su-  
perstitione jam præoccupatos. De neurospastis ipsosque imi-  
tantibus cum Alexandro Pseudomante, tum Monachis  
Isenaci; ac, per lusum & jocum Athanasio Kircheri.  
De statu fatidicis artificiosè excavatis, &c. De scele-  
ribus sub Oraculorum reddendorum prætextu commissis.  
De Oraculis in Beli turri Babylonis, Thebis Ægyptiis,  
Pateris in Lycia, ac Serapidis Alexandriæ. Post quæ  
reditur ad Ammonis templum, atque historiam Alexan-  
dri Magni ibi Responsa petentis (qua Antistitum frau-  
des adhuc magis deteguntur) ex Diod. Siculo, Curtio,  
Plutarcho, ac Trogo Pompejo.*

**D**E Venere Aphacitide quæ Zosimus tradit lib. I. Historiar.  
ulterius in sequentibus considerata venient. Sed no-  
tanda hîc, quæ Lucianus habet de hujus Deæ templo in  
Libano; in jam modo libello de Dea Syria: Ἀνέβλω δὲ καὶ ἐς  
τὸ Λίβανον ἐκ Βύβλας, ὁδὸν ἡμέρης, πρὸς ἑξήκοντα αὐτῇ δὲ χαῖον  
ἰερῶν



ἰεὺς Ἀφροδίτης ἔμμεναι, τὸ, κινύσης εἶσατο. καὶ εἶδον τὸ ἰεὺς, καὶ  
 δερχάϊον ἦν. Ἰδὼς μὲν ἐπὶ τῇ ἐν Συρίῃ ἀρχαίᾳ, καὶ μεγάλα ἰερά. το-  
 σάτων ὅτι ἐόντων, ἐμοὶ δοκέειν, εἶδεν τὴν ἐν τῇ ἰερῇ πόλιν μείζον ἔμ-  
 μεναι, εἶδε νηὸς ἄλλας αἰγυπείας, εἶδε χώραν ἄλλην ἰερότερην ἔνι  
 ὅτι καὶ ἔργα ἐν αὐτῇ πολυτελέα καὶ δερχάϊα ἀναθήματα, καὶ πολλὰ θού-  
 ματα, καὶ ξόανα θεοπρεπέα. καὶ θεοὶ ὅτι καὶ ἄρτα αὐτοῖσι ἐμφανέες, ἰδρῶς  
 γὰρ δὴ ὡς πᾶσι σφίσι τὰ ξόανα, ἐκινέεσθαι, καὶ χρησμογορεῖν. καὶ βοή  
 δὲ πολλάκις ἐγένετο ἐν ταῖς νησὶν, κλεισθέντων δὲ ἰεῶν, καὶ πολλοὶ  
 ἤκουσαν.

*Cæterum ex Byblo in Libanum ascendi, confecto diei  
 unius itinere, cum audivissem ibi esse antiquum Veneris  
 Templum, & paulò post: In eo autem sunt & pretiosa ope-  
 ra & antiqua donaria, & mirabilia multa, Deorumque  
 statuæ, Diique ipsis admodum conspicui. Nam statuæ su-  
 dant, moventur, & Oracula edunt; & clauso Templo  
 clamor in æde sæpenumero est coortus, quem audire  
 multi.*

Quæ omnia arte ac fallaciis, absque ullo præternaturali Dæ-  
 monum ope perfici potuere; uti expertis notissimum est, at-  
 que ex sequentibus quoque, inexpertis, puto, patebit, ubi  
 de Bætulis ac νύμφαις Antiquorum aliquid addidero. Ut  
 autem in hisce, sic neque in Orphei capite, ullum ejusmodi  
 auxilium erat necessarium. De quo capite Philostratus Lemnius,  
 non solum libro quarto de vitâ Apollonii Tyanei, verum etiam  
 in Heroicis: ibique in Philoctete, ἐκείθεν αὐτὸν Διομήδης, καὶ  
 Νεοπτόλεμος, ἐκέντα εἰς Τροίαν ἡγάγον, ἰκετεύσαντες ὑπὲρ δὲ Ἑλ-  
 ληνικῶν, ἐκ ἀναγνόντες αὐτῶν τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων χρησμόν, ἐκ Λέσβου  
 ὡς Φησὶν ἤκουσα. χρησθὲς μὲν γὰρ καὶ τοῖς οἴκοι μαντείοις τὰς Ἀχαιῶν,  
 τῶν τε Δωδωναίων καὶ τῶν Πυθικῶν, καὶ ὅπου μαντεῖα Δωδῶκιμα,  
 Βοιωτιά τε ἦν, καὶ Φωκικά. Λέσβου ὅτι ὀλίγον ἀπεχέσθης δὲ Ἰλίου δε-  
 ρὸς, ἐξελλόν ἐς τὸ ἐκεῖ μαντεῖον τὰς Ἑλλήνας. ἔχρα δὲ οἶμαι ἐξ  
 Ὀρφείως. ἡ κεφαλὴ γὰρ μὲν τῇ γυναικῶν ἔργον ἐς Λέσβον κατέ-  
 οχετο,



χῶσι, ῥήγμα τ' Λέσβω ὤκησε. καὶ ἐν κοίλῃ τῇ γῇ ἐχρησμάδῃ.  
ὅθεν ἐχρῶντο ὅτε αὐτῇ τὰ μαντικά, Λέσβιοί τε, καὶ Ἴωνες Ἀιο-  
λεῦσι παρέπαι. χρησμοὶ δὲ τῶ μαντεῖς τέττε. Ἐς βαβυλῶνα ἀνε-  
πέμποντο. πολλὰ γάρ Ἐς τ' ἄνω βασιλέα ἢ κεφαλὴν ἦδε. Κύρω  
τὲ τῷ δ'εχάϊω χρησμὸν ἐντεῦθεν ἐκδοθῆναι λέγεται, τὰ ἐμὰ, ὦ  
κύρε, σὺ, &c.

*Illinc Diomedes & Neptolemus ad Trojam volentem ad-  
duxere, cum pro universis Græcis ei supplicassent, ORA-  
CULUMQUE de arcubus EX LESBO (ut ait) PRO-  
FECTUM recitassent. Uti enim Achivos ait & domesticis  
Oraculis, Dodonæo scilicet & Pythico, & quæcunque Bæo-  
tica sive Phocica probarentur, vaticinia. Lesbo autem haud  
procul ab Ilio distante, ad Oraculum illic existens miserunt.  
Dabat autem responsa ex Orpheo. CAPUT enim post mu-  
lierum facinus Lesbo appulsum rupem habitavit, & IN CA-  
VA HUMO VATICINABATUR. Unde Lesbii cæterique Ἄε-  
les, atque his finitimi Iones, ipso ad vaticinia utebantur.  
Responsa autem hujus Oraculi & Babylona accersebantur.  
Multa etenim Persarum quoque Regi caput hoc cecinit: Cy-  
roque vetusto editum. Inde Oraculum ferunt, MEA, Ô CYRE,  
TUA. &c.*

Quam commode ac facile talia fingi queant, theatra Tra-  
gædorum, ac Comicorum quandoque, abunde satis docent:  
ubi ut Dii, ita & mortui è Machinis sæpè apparent; mortuo-  
rumque (aut pro talibus à credulis spectatoribus habita) capi-  
ta loquuntur.

Non possum, fateor me temperare, quin è multis, apud  
Italos aliosque, exemplis addam hoc sequens, ex jucundissi-  
mo Tractatu Rhafaëlis Frianori, cui titulus *Il vagabando, ove-  
ro sferza de Bianti è vagabondi, &c.* Venetiis permissu su-  
periorum & privileg. impresso. Un certo Pasquale huomo  
segnalato, e principale in quest' arte, travestito da Romito

*pas-*



passò per Terni, e essendo intrato in una picciola hosteria, & intendendo ragionare di un certo Jacovello huomo semplicissimo, e molto ignorante, ma che haveva gran quantità di danari secchi nella casa, e spesso capitava in quell' hosteria; servendosi dell' occasione, ogni giorno andava quivi, fingendo passare per altri negotii; e con belle ma finte parole prese amicitia stretta con Jacovello, e tanto seppe dire, e fare, che finalmente volse tenere a battesimo un suo figliuolo, e li divenne compare. Con questa scusa di comparatico, passando per Terni, spesso andava à visitare a casa. Un giorno tra gli altri, e fu nel mese d' Aprile, chiamato da parte Jacovello, disse volerle rivelare un gran segreto, & era questo, cioè, che nella casa di esso Jacovello, vi era nascosto un gran tesoro d'oro, & d'argento, e si offeriva a farglielo sapere, e rivelare dalla testa d'un morto qual si trovava nel suo Romitorio, sì come ad esso revelato haveva. Jacovello quando intese, che una Capocchia di morto parlava e rivelava li secreti, restò tutto stordito & oltre modo fuor di se, e disse, che ciò desiderava intendere quanto prima. Pasquale di fatto lo condusse alla sua habitatione, e preso una testa di morto, scoperto dal velo in cui l'haveva involta, la pose sopra del tavolino, nel sito ove era un foro, per il quale passava una canna forata, a guisa di cerabotana, corrispondente nella sotteranea cella: e posto si inginocchiò, fece apresso di se porre anche Jacovello: & havendo finito Pasquale di far oratione, interrogò la testa in che luogo della casa di Jacovello stesse il tesoro, e come si potesse cavare. Respose la Capocchia, per mezzo del compagno che nella cerabotana dalla sotteranea cella parlava, che era nella destra parte; ma non si sarebbe cavato, sì prima per tre giorni non si posava sopra quattro libbre d'oro: il che sentito da Jacovello, ripieno di maraviglia disse, io non hò

Ee

al.



altro che trecento scudi d'oro , che sono circa tre libbre , quali metteremo in una pignatta nova , e la sopra porremo a tesoro , secundo che dice questa maravigliosa Capocchia. Et essendo stato risposto , che questi anco bastavano , si partirono con animo di far' l'effetto. Il falso Pasquale , che bona pratica haveva nella casa di Jacovello , considerato che pignatta fosse quella di cui si voleva servire ; ne compro una simile , & impitala di arena , la chiuse , & andotose ne poscia a casa di Jacovello , empi con esso la pignatta del donaro , e la chiuse nell' istesso modo della sua. Dopò scesi nella cantina , Pasquale prese la pignatta dalle mani di Jacovello , per porla sopra il tesoro ; ma in quel' cambio con distrezza vi pose la sua piena d'arena ; ascondendo sotto il mantello nella bisaccia la pignatta d'oro di Jacovello : il quale vedendo la pignatta non penso più oltre alla malitia del falso compare. Usciti della cantina , e quella riserrata , ristorono ambedue contenti : Pasquale per l'oro travato , anzi rubbato ; e Jacovelle par la speranza del tesoro da ritrovarsi , in modo che non capiva nella pelle per l'allegrezza. Il terzo giorno aspetta Pasquale che venga , e non viene ; che era andato a far la Pasqua altrove : si fa notte , e Pasquale non compare. Induggia alla mattina , e Pasquale non si vedeva , ne retornava , ne' erà più di ritorno , ch'era il peggio : Finalmente vinto dal tedio , scese in cantina , & aprendo la pignatta , trovò li suoi scudi convertiti in arena , per altra arte che diabolica ; onde si restò con danno e dolor tale della perdita fatta , che se n'ebbe a morire , biastemando sempre Pasquale , li compari , li tesori , e la sua mala fortuna.

Addas huic , mi Lector (si res tanti videatur tibi,) ea quæ sub finem Comoediæ istius Gallicæ quæ anno 1680. Parisiis prodiit , ac cui titulus est *La Devineresse , ou les faux enchans-*



*chantemens*, habentur, de capite in scena Oraculorum responsa reddente. Ubi & cætera, quæ de Diabolo ipso in scenam prodeunte ibi luduntur, tibi minimè injucunda fore, mihi firmiter persuadeo.

Si vero hujusmodi conficta miracula conspicerentur è locis inde tanto spatio remotis, ut visus acumen cuncta ea quæ ibi gerebantur non satis accurate penetrare ac discernere valeret (cum sic multa subdole agitari atque perpetrari possent ab Antistitibus, sub prætextu rituum ac Cæremoniarum peragendarum) idque fieret à multitudine ex credulitate ac superstitione infatuata; minimè mirum alicui videri debet, ibi multa fuisse credita quæ revera non fuerant conspecta. Nihil enim magis occæcat hominum oculos quam timor ac stupor ex superstitione orti: cujus rei, uti innumera sunt exempla, sic omittere non possum jucundum admodum exemplum, five historiolam narratam à Domino *Poullet*, in secunda parte Itinerarii sui ab ipso nominati *Nouvelles Relations du Levant* in hunc modum: *Un jour l'Hollandois qui estoit venu avec nous jusqu'à Erseron, & duquel nous nous estions separez en cette ville, pour quelques petites raisons de mes-intelligence; ayant sceu qu'à une demy-journée d'Erseron il y avoit des marais & des lacs bordezz d'arbres si veneneux, qu'il y a un danger mortel à s'endormir sous leur ombre, & que ces marais estoient remplis de certaines bestes monstrueuses, que les voyageurs sont ordinairement curieux de voir, & qu'ils rencontrent plustost dans quelque autheur comme Pline, qu'en pas une plaine où ils passent, pria quelqu'un des Armeniens Georgiens de l'accompagner jusque-la.*

Ceux-cy qui depuis long-temps n'avoient exercé leur Chevaux, furent bien aises de prendre cette occasion; ils vinrent où j'estois logé, & me voyant seul, ils me presserent de monter à cheval & d'aller avec eux. Pour moy qui ne fus



jamais d'humeur à rechercher les miracles de la nature dans les productions de ses excréments les plus hideux ; & qui n'ay jamais envisagé les monstres que dans l'opposition de leur contraires , je donnay cette journée à la complaisance ; car je sçavois , il y avoit long-temps , que ces arbres estoient tous envenimez vers ces monts , & qu'ils contractent le poison dans des lieux qui sont continuellement marecageux , & où la hauteur des montagnes empesche le soleil d'y porter ses rayons , & d'y affoiblir la malignité des mauvaises vapeurs dont ils sont nourris. Celà me surprenoit d'autant moins, que ces quartiers sont voisins de la Colchide , & dans les montagnes qui avoient donné lieu à la fable de Medée , que l'antiquité a voulu rendre la plus fameuse Magicienne du monde , parce qu'elle regnoit dans ces pays , où les poisons croissent plus frequemment que les bonnes herbes.

Nous passâmes deux ou trois de ces marais sans y rien rencontrer que quelques canarts, sur lesquels nous tirâmes. Au quatrième nous apperceusmes je ne sçay quoy de si effroyable à voir & d'une grandeur si extraordinaire, que je n'en veux pas faire la description , pour ne pas renouveler ma premiere peur, ny la faire passer dans l'esprit des autres. Nous y vîmes de grands poils herissez de tous costez, des écailles qui n'éclattoient que du venin dont elles estoient pleines , des crestes enflammées , des bouts de grandes aîles pareilles à celles des chauves-souris , & mille autres choses fort remarquables à écrire. Nous fusmes long-temps à douter si nous tirerions sur ce monstre ; car nous avions apprehension qu'à la premiere playe qu'on luy feroit, il ne jettast tant de venin, que l'air ne s'en corrompist, & que sa corruption ne se communicast jusqu'à nous : neantmoins nous prîmes courage , & nous fîmes plus de deux cent decharges sur ce monstre , qui ne servoient qu'à luy faire prendre toutes  
sortes



*sortes de différentes figures, en le retournant plusieurs fois dans l'eau, & à le pousser du costé du bord qui estoit opposé à celui sur lequel nous estions. Enfin nous estans apprivoisés peu à peu, nous approchâmes de ce rivage, & nous vîmes un gros tronc d'un arbre pourry, embarrassé de filets de pêcheurs & de mousse, tout gluant d'une escume meslée de terre grasse, où une infinité de meschans coquillages s'y estoit attachée, & rendoit quelque éclat aux rayons du soleil.*

*Après cette belle expedition nous remontâmes à cheval pour aller chercher quelqu'autre aventure, &c.*

Sed jam tempus est ut examinemus ulterius, an ad illa quæ tam in Ammonis Templo quàm cæteris modo adductis fuere peracta, ulla præternaturali vi Dæmonis opus fuerit. Ac primò consideremus illas circumvectiones, sive mavis circumgestationes, per Sacerdotes factas. Qui unquam vidit Machinas illas, sive navigia, sive pisces, balænas, Delphines aliasve res repræsentantes circumductas, sed quasi se sponte moventes, in pompis illis processionum, ut vocant, Antverpiæ atque alibi; facillimè comprehendit, quam commodè, aliquis, unus, vel plures quoque simul, occultari potuerint sub isto navigio, aliisve ferculis, quibus circumducebantur hi Dii fatidici: ac quam commodè isti per nervos aut funiculos, imagines illas, ad id adaptatas ita movere potuerint, ut aut procederent, aut retrocederent, aut se converterent, aut nutu atque aliis gestulationibus annuere vel renuere interrogationibus sacerdotum viderentur. Comprehendunt id quoque omnes ii, qui sciunt qualia neurospasta ac bætulas inter se habuerint Veteres; ac quantis argutiis lepidisque artificiis apud nos, in festis encæniis, quotidie moventur, imò & articulate loquuntur, (saltem loquelam emittere videntur) imagunculæ illæ quas vulgo *Marionettas* vocant; ac quam parvo negotio etiam ma-



jores imagines ac statuæ, hominis staturam quandoque multum superantes, ita moveantur, ut non solis pueris sed & communi plebeculæ admirationi non tantum, verum & terrori quandoque sint: quique unquam in Theatris Deos è machina apparere viderint; Mercuriumque aliosve Deos ita artificiose in cœlum è solo subvolantes, ut, licet plurimis lucernis ibi lucentibus, ab visu acutioribus vix ac ne vix quidem discerni queat, an, aut quibus id fiat instrumentis: quique unquam viderint illos χειρονομήντας ac præstigiatores, qui summa manuum agilitate omnium etiam acutissimorum oculos ita fallunt ut fascinare eos videantur.

Quod si talia peragantur in obscuris adytis, aut locis ubi dubia lux facillime occultat ea, quæ ne fraus pateat, occultanda sunt; quis miretur adhuc longe facilius, ut mirabilia, ac stupenda credulæ ex superstitione multitudini, ac pro Divinis, Deorumve supernaturalibus actionibus ac motibus, ea obtrudi posse? Verum exemplis hæc nonnullis illustranda sunt.

Ut omittam igitur columbam ligneam volantem Architectæ Tarentini, aliaque veterum Mechanicorum artificia, quæ non omnibus æque credibilia sunt; prodeat magnus ille Aristoteles, qui libro de mundo cap. 6. ita loquitur: Ὡς περ ἀμέλῃ δρῶσιν οἱ μηχανοποιοὶ, διὰ μίαν ὁρμὴν χαλεπίας πολλὰς ἐποιήσας ἐνεργείας διπλοῦντες. ὁμοίως ἢ ἐοῖσι νδρὸσπάσαι, μίαν μέλῃσιν ὀπισθοσπασίμενοι, ποῖσι ἐκ αὐχένος κινεῖσθαι, καὶ χεῖρας ἔλθαι, καὶ ὤμον καὶ ὀφθαλμόν· ἔστι ἢ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετὰ τινὸς εὐθυμίας. Non secus atque illi Machinatores solent, qui instrumento uno demittendo, multos & varios effectus edunt: & neurospastæ unum aliquem funiculum attrahentes, faciunt, ut animalis aut collum [sive cervix] aut manus, aut humerus, aut oculus, quandoque & omnia simul membra, cum quadam motus concinnitate, moveantur. Hunc Aristotelicus



telicus ille Apulejus, dum de eadem re loquitur (de Divina mundi gubernatione videlicet) plane imitatus, ita infit: *Annon ejusmodi compendio Machinatores fabricarum, astutiâ unius conversionis multa & varia pariter administrant; etiam illi, qui in ligneolis hominum figuris gestus movent? quando filum membri quod agitari solet, traxerint, torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad omne ministerium præsto erunt; nec invenustè totus videbitur vivere.* Sic etiam Vitruvio vocantur *Engibata*, quæ motum incessumque mentiebantur imagines vel imagunculæ, & *Merulæ* ex icunculæ quæ hydraulicâ ratione factæ, coacto spiritu, pressioibus aquarum, voces edebant. Talia quoque imitatus fuerat Alexander ille Pseudomantis; cujus vitam & præstigias describit Lucianus, (in historia illa quæ in omnium fere Doctorum manibus versatur, quæque aliàs dignissima est ut hic tota inferatur,) dum inter alia & hæc prodit: Ἐπεποίητο ὃ αὐτοῖς πάλαι, καὶ κατεσκέλασθαι, κεφαλὴν δράκοντος ὁθονίην, ἀνθρωπόμορφόν τε ἐπιφαίνεσθαι, κατὰ γράφειν, πάνυ εἰκασμένη, ὑπὸ θέρμῃν ἰππέαις ἀνοίγασθαι τε, καὶ αὐτοῖς ἐπικλείεσθαι τὸ σῶμα καὶ γλῶττα οἷα δρακόντων διττῇ, μέλαινα περιέκυπτεν, ὑπὸ τευχῶν καὶ αὐτῇ ἐλκεμένη καὶ ὁ Πελλαῖος δὲ δράκων, περιῦπῃρχε, καὶ οἶκoi ἐτρέφετο, κατὰ καιρὸν ἐπεφανησόμην αὐτοῖς, καὶ σωτρεγῶδησων, μᾶλλον δὲ, πρωταγωνιστὴς ἐσόμενος.

At multo antea sibi finxerant paraverantque è linteis confectum draconis caput, speciem humanam præ se ferens, lineis notatum planeque expressum, quod pilis equinis os aperiret & clauderet. Tum lingua, sicut & draconum bisulca atra prominebat, quæ & ipsa trahebatur à pilis. Porro Pellæus ille draco jampridem erat in promptu, domique alebatur, ab illis, cum res postularet, ostendendus; unaque partem Tragædiæ acturus, vel princeps potius hujus fabulæ.



*bulæ futurus.* Et in ulteriori hujus scenæ descriptione : Εἴτε μοι ἐπενόησον οἰκίσκον ἔκ πανυ Φαιδρῶν , ἔδδ' εἰς κέρον ἔφωτος δε-  
 χόμενον , καὶ πλῆθος ἀνθρώπων συγκλύδων , τετραγυμνῶν καὶ  
 περικετοληγυμνῶν , καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπαιωρημένων. οἷς εἰσελθῶσι  
 τεράστιον ὡς εἰκὸς ἔπρεγμα ἐφαίνετο , ὅκ' ἔτιως μικρὸν ἔρπε-  
 τῶ , ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ποσῶν δράκοντα πεφηνέναι ἀνθρωπό-  
 μορφον· καὶ πῶτα ἔπτασόν. ἐπείγοντο δὲ αὐτίκα πρὸς τὴν ἐξο-  
 δον. καὶ πρὶν ἀκρῶς ἰδεῖν , ἐξελαύνοντο ὑπὸ τῇ αἰεὶ ἐπεισιόν-  
 των. ἐπετρύπητο δὲ κατὰ τὸ ἀντίτυρον ἄλλη ἐξοδος , οἷον ἡ τὰς  
 Μακεδόνας ἐν Βαβυλῶνι ποιῆσαι ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ νοσῶντι λό-  
 γῳ , &c.

*Jam mihi cogita non admodum illustres ædículas , neque  
 luminis ad satietatem usque capaces ; tum hominum conve-  
 narum turbam , qui tumultuentur , jam ante spebus refer-  
 ti & erecti : quibus ingressis visa res est , ut par erat , por-  
 tentosa ; videlicet ex modo pusillo serpente , intra paucos dies  
 tam immanem exstitisse draconem ; humanâ specie , atque in-  
 super mansuetum. Protinus autem ad egressum acceleraban-  
 tur , & priusquam accuratè essent contemplati , expelleban-  
 tur ab iis qui novi semper ingrediebantur. Eratque è regio-  
 ne januæ patefactum aliud ostium ad exeundum : Cujusmodi  
 ægrotante . Alexandro Macedonas in Babylone fecisse fe-  
 runt , &c. Nec talia fraudum , scelestarum verè , exempla ,  
 etiam patrum nostrorum memoria defuere. Ita enim Hondor-  
 fii : qui narrat quod , cum Isenaci unà cum Martino Lu-  
 thero essent viri aliquot eruditione præstantes , oblatum ipsis  
 fuerit simulachrum Mariæ puerum Jesum ulnarum comple-  
 xu gestantis , eo artificio constructum , ut à Monacho post  
 altare delitescente facili motu regeretur , ut munera offe-  
 renti , capite , unà cum puerulo , annuens , benevolentiae  
 signum , ostenderet : rursusque ei qui vacuus accederet , ca-  
 pite averso , offensionis signum præberet. Plura autem hujus-  
 modi*



modi Machinamenta per Monachos (uti antea per sacerdotes Ethnicos) exercita, uti plura ejus rei exempla ab aliis producuntur, nullum dubium est.

Sed, ut ad vocalem sonum per imagines statuasve redditum deveniamus; notatu dignissima, mihi sunt ea, quæ magnus ille Athanasius Kircherus in libris suis de Phonurgia inter alia, lib. 1. cap. 6. de tubis locutoriis, quæ in longinqua spatia articulatam atque intelligibilem admodum vocem reddunt, habet, in hunc modum: *Accidit porro ut Musæum meum privatum in aptiorem patentioreque Collegii Romani locum, quem Galleriam vocant, transferre cogerer: intra quam & paulò antè dictus tubus translatus, etiamnum ab omnibus exteris spectatur & auditur, sub nomine DELPHICI ORACULI intitulatus: hanc tamen differentiâ, ut quod tubus qui primo elatiori voce prolata verba in remota spatia diffusa palam propagabat, nunc submissâ & occulta voce clam in ludicris Oraculis fictisque consultationibus peragat; eo artificio, ut nemo adstantium de secreto reciproca colloquentium mussitatione instituto, percipere quicquam valeat: quod & advenis in hunc diem exhibetur, non sine Dæmonis aliqujus latentis suspicione, eorum qui Machinam non capiunt: nam & statua os ad normam loquentis, aperit & claudit, oculos movet. Ideo autem hujusmodi artificium condidi, ut imposturas & fallacias, fraudesque veterum Sacerdotum, in Oraculorum consultatione, ostenderem. Dum enim per tubos fictos (quos in Oedipo descriptos vide) responsa darent, populum unâ ad oblationes profusè faciendas, si exaudiri vellent, cogeant; utque proinde hac fraude magnum illis lucri incrementum cederet: quamvis Dæmones clam quoque sese eorum operibus miscuisse non negem. Hucusque Reverendus ille Vir: qui postrema illa verba mihi annectere prioribus videtur, ne alios heic nimium adhuc scrupulosos*



pulosos offendat. Sive tamen hæc ipsum ex animo dixisse constet, sive aliter, mihi perinde est : quod, uti jam & alibi à me dictum fuit, aliorum auctoritati, ratione opinionis, minimè inniti constituerim.

Interim videmus ex hisce, quid per Oraculorum Antistites effici potuerit. Videamus nunc, quid & factum sit.

Ita autem Theodoretus lib. 5. cap. 22. de Theophilo Alexandrino Episcopo : οὗτος πρὸ Ἀλεξάνδρου πόλιν τῇ εἰδωλικῇς ἡλωθέρωσεν πλάνης ἃ ὃ μόνον ἐκ βαΐθρων ἀνέσπασε τὰ τῇ εἰδῶλων τεμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ τῇ ἑξαπατώντων ἱερέων τοῖς ἐξηπατημένοις ὑπέδειξε μηχανήματα. τὰ τε ὃ ἐκ χαλκῆς καὶ τὰ ἐκ ξύλων κενὰ ἔνδοθεν κατασκουάζοντες ξόανα, καὶ τοῖς τοίχοις τὰ τέτων περισσώζοντες νῶπε, πόρτας πινὰς ἀφανεῖς, ἐν τοῖς τοίχοις ἡφίσταν. εἶτα διὰ τῇ ἀδύτων ἀνιόντες, καὶ εἰσω τῇ ξοάνων γινόμενοι, ἀπὸ ἐξέλονται διὰ τέτων ἐκέλευον. φενακίζόμενοι ὃ οἱ ἐπαΐοντες, ἔδρων τὸ κελύμενον. ταῦτα ὁ σοφώτατος καταλύων δεξιερῶς τοῖς ἐξαπατηθεῖσιν ὑπέδειξε δήμοις.

*Hic urbem Alexandrinorum fraude simulacrorum liberavit; non enim idolorum modo delubra, concussis eorum fundamentis diruit, verum etiam subdolas Sacerdotum veteratorum machinationes eorum oculis, quos in fraudem deduxerant, subjecit ad contemplandum. Etenim sacerdotes isti statuas, quarum pars æneæ, pars lignæ fuerunt, cavas introrsus effecerant, tergaque earum parietibus affigentes, vias quasdam latentes & obscuras per ipsas parietes illas diduxerant. Deinde per adyta fanorum in eas ingressi vias, se in statuas ipsas abdiderant, indeque velut ex statuarum ore, quæcunque voluerant, imperabant. Quibus auditores circumventi, imperata faciebant. Quæ sapientissimus ille Pontifex demolitus deceptis populis ostendit.*

Tali autem occasione atque obtentu multa per hosce Sacerdotes flagitia fuisse commissa, docet nos (præter illud exem-



exemplum, quod Romæ in Isidis Templo commissum tradit Fl. Josephus, lib. 21.) Ruffinus Histor. Ecclesiast. lib. 2. cap. 25. hisce verbis: *Sacerdos erat apud eos [Alexandriæ] scilicet Saturni Tyrannus nomine. Hic quasi ex responso numinis, adorantibus in Templo nobilibus quibusque & primariis viris, quorum sibi matronæ ad libidinem placuissent, dicebat Saturnum præcepisse, ut uxor sua pernoctaret in Templo. Tum is qui audierat, gaudens quod uxor sua dignatione numinis vocaretur, exornatam comptius, insuper & donariis onustam, ne vacua scilicet repudiaretur, conjugem mittebat ad Templum. In conspectu omnium conclusâ intrinsecus matronâ, Tyrannus, clausis januis & traditis clavis, discedebat. Deinde factò silentio, per occultos & subterraneos aditus, intra ipsum Saturni simulacrum patulis irrepebat cavernis. Erat autem simulacrum à tergo exesum & parieti diligenter annexum; ardentibusque intra ædem luminibus, intentæ supplicantique mulieri vocem subito per simulacrum æris concavi proferebat: ita ut pavore & gaudio infelix mulier trepidaret, quod dignam se tanti numinis putaret alloquio. Posteaquam verò quæ lubitum fuerat, vel ad consternationem majorem, vel ad libidinis incitamentum, differuisset numen impurum, arte quadam linteolis obductis, repente lumina exinguebantur universa. Tum descendens, obstupescens & consternata mulierculæ adulterii fucum profanis commentationibus inferebat. Hæc cum per omnes miserorum matronas multo jam tempore gererentur, accidit quandam pudicæ mentis fœminam horruisse facinus, & attentius designantem, cognovisse vocem Tyranni; ac domum regressam, viro de fraude sceleris indicasse. Ille de injuria conjugis, imò potius suâ ardentius inflammatus; inscriptum Tyrannum ad tormenta deducit. Quo convicto atque confesso, cæcisque fraudibus revelatis, pudor omnis & dedecus*



*Paganorum pervaserat domos, adulteris matribus, incestis patribus, liberis spuris deprehensis. Quibus divulgatis & proditis, raptim cum simulacris & ædibus excitabantur crimina.*

Addamus, quæso, huic exemplo & illa quæ Herodotus lib. 1. habet, de Turri in Templo Beli Babylonico, de Thebis Ægyptiacis, atque Oraculo in Pataris Lyciæ civitate, hisce verbis: *Ἐν μέσῳ τῷ τῷ ἱερῷ πύργῳ στερεὸς οἰκοδόμηται, σιδήρῳ καὶ ὀψίαν καὶ ὀψίαν. καὶ ὅπῃ τὰς τὰς πύργῳ ἄλλος πύργος ὅπῃ ἐβόηκε, καὶ ἕτερος μάλα ὅπῃ τὰς, μέγας δὲ ὀκτώ πύργων. ἀνάβασις δὲ εἰς αὐτὸς ἐξώθεν κύκλῳ περὶ πάντας τὰς πύργους ἔχουσαι πεποιήται. μεσσηνίαν δὲ καὶ τὴν ἀναβάσιος, ἐστὶ κατὰγωγὴ τε καὶ θῶκοι ἀμπαυσηροί, ἐν τοῖσι κατὰζοντες ἀμπαύονται οἱ ἀναβαίνοντες. ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ πύργῳ νηὸς ἐπέστι μέγας. ἐν δὲ τῷ νηῷ κλίνη μεγάλη κέετα δὲ τρωμένη. ἐν τῇ τρεῖς περὶ τῷ ἀκέρειαι χρυσέη. ἀγαλμα δὲ οὐκ ἐνὶ ἑδρῇ αὐτῷ ἐνιδρυμένον, ἑδρὴ νύκτα ἑδρὴς ἐναυλίζετα ἀνδρῶπων, ὅπῃ μὴ γυνὴ μένη τῷ ὅπῃ χωρίων, πλὴν ἀνὴρ θεὸς ἔληται ἐκ πασέων, ὡς λέγουσι οἱ Χαλδαῖοι, ἐόντες ἱερεῖς τὰς τῷ θεῷ Φασὶ δὲ οἱ αὐτοὶ ἑσθὶ (ἡμεῖς μὲν δὲ πρὸς λέγοντες) τῷ θεῷ αὐτὸν φοιτᾷν τε εἰς τὸ νηὸν, καὶ ἀμπαύεσθαι ὅπῃ τῇ κλίνῃ, κατὰπερ ἐν ὀψίανσι τῇσι Αἰγυπτίῃσι, καὶ τῷ αὐτῷ τρέπον, ὡς λέγουσι οἱ Αἰγυπτίοι. καὶ γὰρ δὴ ἐκείνῃ κοιμάται ἐν τῷ τῷ Διὸς τῷ Θηβαίῳ γυνή. ἀμφοτέρω δὲ αὐτῷ λέγονται ἀνδρῶν ἑδρῶν ἐς ὀμιλίαν φοιτᾷν καὶ κατὰπερ ἐν Πατάρῳσι τῇ Λυκίῃ, ἡ πόρρωσις τῷ θεῷ ἐπεὶ γυνήται δὲ γὰρ δὴ αἰεὶ ἐστὶ χρυσήμον αὐτόν. ἐπεὶ δὲ γυνήται τότε ὦν, συγκατακληίεταται τὰς νύκτας ἔσω εἰς τὸ νηὸν.*

*In Templi medio turris solida, crassitudine simul & altitudine stadii, cui alia rursus superimposita turris & huic subinde alia, ad octavam usque. His forinsecus scalæ sunt in circuitu adhibitæ, per quas ad singulas conscenditur turres: In mediis gradibus statio, sellæque in hac factæ, in quibus adscendentes liceat sedere ac quiescere. In postrema*  
turri



turri sacellum est aliud, in quo lectus est splendide stratus, & apposita mensa aurea. Statua tamen in hoc sacello nulla est: neque hic noctu cubat hominum aliquis, præter mulierem unam ex indigenis, quam ex omnibus Deus delegerit, uti narrant Chaldaei hujus Dei sacerdotes. Narrant enim illi (tamet si mihi parum credibilia referre videntur) Deum ipsum ingredientem templum, in hoc cubili conquiescere, perinde atque Thebis Ægyptiacis, ut ferunt Ægyptii. Ibi enim in Thebani Jovis fano mulier quoque cubat: quarum mulierum utraque cum viris putatur non habere consuetudinem: sicut etiam Dei antistita Patari Lyciæ civitate, quando ita accidit [ut antistitæ seu vatis fungi munere debeat.] Neque enim Oraculum ibi celebratur perpetuò. Ubi autem id futurum est, Antistita noctu in templum concluditur.

Ut autem & aliarum fraudulentarum Machinationum exempla videamus, & inter illas subvolationis, ut sic dicam, in aëra, prodeat iterum Ruffinus; qui lib. II. cap. 23. de Serapis apud Alexandriam Templo & Oraculo, hæc sequentia scribit: Serapis apud Alexandriam Templum auditum quidem omnibus puto, plerisque verò etiam notum. Locus est non natura sed manu, & constructione per centum aut eo amplius gradus in sublime suspensus, quadratis & ingentibus spatiis omni ex parte distentus: cuncta verò quo ad summum pavimentorum pervadatur, opere forniceo constructa; quæ immensis desuper luminaribus, & OCCULTIS ADITIBUS invicem in semet distinctis, usum diversis ministeriis & clandestinis officiis exhibebant. Jam verò in superioribus extrema totius ambitus spatia occupant exhedræ & pastophoria domusque in excelsum porrectæ, in quibus vel æditui, vel hi quos ἀγῳοῦτοι, id est, qui se castificant, commanere soliti erant. Porticus quoque post hæc omnem ambitum



quadratis ordinibus distinctæ intrinsecus circumibant. In medio totius spatii ædes erat, pretiosis edita columnis, & marmoris saxo extrinsecus amplè magnificèque constructa. In hac simulacrum Serapis ita erat vastum, ut dextra unum parietem, alterum læva perstringeret: quod monstrum ex omnibus generibus metallorum lignorumque compositum ferebatur. Interioris delubri parietes laminis primo aureis vestiti, super has argenteis, ad postremum æreis habebantur, quæ munimento pretiosioribus metallis forent. Erant etiam quædam ad stuporem admirationemque videntium, dolis & arte compositi. Fenestra perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die QUA FUERAT INSTITUTUM simulacrum Solis ad Serapin salutandum introferri, diligenter temporibus observatis, ingrediente simulachro radius solis per eandem fenestram directus, os & labra Serapis illustraret, ita ut inspectante populo, osculo salutatus Serapis videretur à Sole. Erat & aliud fraudis genus huiusmodi: natura lapidis Magnetis huius virtutis esse perhibetur, ut ad se rapiat & attrahat ferrum. Signum solis ad hoc ipsum ex ferro subtilissimo manu artificis fuerat fabricatum, ut lapis, cujus naturam ferrum ad se trahere diximus, desuper in laquearibus fixus, cum temperatè sub ipso radio ad libram esset positum simulachrum, & vi naturali ad se raperet ferrum, assurrexisse populo simulachrum & in aëre pendere videretur. Et ne hoc lapsu præpropere proderetur, ministri fallaciæ, surrexit, ajebant, Sol, ut valedicens Serapi discedat ad propria. Sed & multa alia decipiendi causâ à veteribus in loco fuerant constructa, quæ nunc longum esset enumerare per singula. Dolendum sanè hunc Ruffinum non etiam cæteris addidisse: multum lucis enim afferre, procul dubio potuissent huic nostræ de Sacerdotum circa talia imposturis tractationi.



Sed revertamur denuò ad *ἱερὸν* illud Ammonis, unde diverteramus; ac perpendamus ea quæ gesta sunt circa illam famosissimam Alexandri ad Ammonem consultationem: primusque nobis prodeat Diodorus Siculus, qui de Alexandro heic Deum consulente ita narrat, Bibliothecæ suæ libro 16. Τῷ δὲ Ἀλεξάνδρῳ Διὰ τῶν ἱερέων εἰσιχθέντι εἰς τὸ νεῶν, καὶ τὸ θεὸν κατανόησαντι, ὁ μὲν προφητεύων ἀνὴρ πρεσβύτερος πλὴν ἡλικίαν προσελθὼν αὐτῷ, χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ, ἐκ ταῦτῃν ὥρᾳ ἔθεός ἔχει πλὴν πρόσρησιν. ὁ δὲ ὑπολαβὼν, δέχομαι, Φησὶν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὺς, ἀλλ' εἰ μοι δίδως πλὴν αἰτιάσεως γῆς δέχλω; ἔθ' ἱερέως προσελθόντι τῷ σικῷ, ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν αἰρέντων τὸ θεὸν κινήσεντων πελαγυρίοις πρὸς τὴν Φωινῆς συμβόλοισι, ὁ μὲν ἀνείπε, βεβαίως αὐτῷ δίδοναι τὸ θεὸν πλὴν αἰτήσιν. ὁ δ' Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν, τὸ λοιπὸν, εἶπεν, ὦ δαῖμον ἀπέφηνάί μοι τὸ ζητούμενον, εἰ πάντας ἤδη μετελήλυθα τὰς γηρομένους Φονεῖς τῶν πατρῶς, ἢ πῶς Διὰλελήθασιν. ὁ ὅς προφήτης ἀνεβόησεν, Ἄφ' ἡμῶν δένει γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸ διωησόμενον ὁππότε λεῦσαι τῷ γενήσαντι αὐτὸν. τὰς δὲ ἑφελίππας Φονεῖς ἀπαντας τέλει χέναι πτωχείας. πεκμήματα δὲ ἔσεσθαι τῆς ἐκ τῶν θεῶν γνέσεως τὸ μέγεθος τὸ ἐν ταῖς πράξεσιν κατορθωμάτων καὶ γὰρ πρότερον ἀήτητον αὐτὸν γεγονέναι, καὶ μὴ ταῦτ' ἔσεσθαι Διὰ παντὸς ἀνίκητον. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ἡδείς τοῖς κεζητησιμωδημένοις, &c.

*Alexandro vero per Sacerdotes in Templum ducto & Deum conspiciente, PROPHETA, vir senex ætate, accedens, Salve, ó Fili, dixit, & hanc salutationem habe à Deo. Cui ipse respondens, dixit, Accipio, ó Pater, atque in reliquum tempus Tuus vocabor. Sed an dabis mihi totius orbis imperium? Ubi, Sacerdote ingrediente in adyta Templi, atque viris illis qui Deum portabant certis vocum modulationibus se moventibus, ille quidem [Sacerdos] edixit, firmiter Deum dare quæ poscebantur. Alexander respondens, cætera, ó Deus, dixit, eorum quæ peto, mihi*  
*osten-*



ostendas ; num scilicet omnes deprehenderim qui Patrem meum occiderunt , an vero adhuc aliqui ( eorum ) lateant. At propheta exclamans , jubebat ipsum bono esse animo ; nullum enim hominem existere qui possit insidiari genitori ipsius : Philippi verò interfectores omnes dedisse pœnas. Quodque indicia , eum è Deo esse natum , futura forent , magnitudo successuum in rebus à se susceptis : atque ipsum quidem jam antea fuisse insuperabilem , sed in posterum eum fore , quocunque se verteret , invictum. Alexander vero lætatus , &c.

Haftenus Diodorus ; in cuius verbis notandum , Responſa hic quoque ex Adytis data ( nutu scilicet , uti jam antea ostensum ) sed quæ sacerdos , quasi à Deo accipiens , iis , qui Jovem hunc consultum veniebant , enuntiaret : *σηκὸς* enim ille quo sacerdos introibat , quæ superius appellavi , *adyta* erant: Sic enim Hesychius & Suidas : [ *σηκὸς . . . ἐνδότερος ὅρος τῆς ἱερᾶς . σηκὸς* ] ὁ ἐνδότερος οἶκος τῆς ἱερᾶς ναῦς. Interior locus , vel domus , Templi.

Quæ Curtius habet ab hisce non abludunt ; nisi quod minus superstitiosus , in hujus rei enarratione , quam Diodorus , appareat. Verba ejus sunt : *At tum quidem Regem propius ad-euntem , maximus natu è Sacerdotibus filium appellat , hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille verò & accipere se ait , & agnoscere ; humanæ sortis oblitus. Consulit deinde , an totius Orbis imperium fatis sibi destinaret Pater. Vates , æque in adulationem compositus , terrarum omnium Rectorem fore ostendit , &c.* Quibus demum addit : *Verè & salubriter æstimanti fidem Oraculi , vana profectò responſa videri potuissent : Sed fortuna , quos uni sibi credere coëgit , magna ex parte avidos gloriæ magis , quam capaces facit. Jovis igitur Filium se non solum appellari passus est , sed etiam jussit : rerumque gestarum famam dum auge-*



augere vult ; tali appellatione corrumpit. Et Macedones, assueti quidem Regio imperio, sed majore libertatis umbrâ quam ceteræ gentes, immortalitatem affectantem contumacius, quam aut ipsis expediebat, aut Regi, adversati sunt. Cujus averfationis exempla aliaque inde accidentia, sequentibus ejus libris in Clito, Philota, Calisthene, aliisque Macedonibus narrat.

De Responso autem Sacerdotis hæc, inter alia, Plutarchus: Ταῦτα περὶ τῶν χρησμῶν οἱ πλείστοι γράφουσιν· αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος ἐν ἑπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα, Φησὶν γεγονέναι πινὰς αὐτῷμαντείας ἀπορρήτους, ἃς αὐτὸς, ἐπανελθὼν, Φράσσει πρὸς μόνῳ ἐκείνῳ. ἔνιοι δὲ φασιν, τὸ μὲν περὶ τῶν Ἑλληνιστῶν βεβλόμενον περσειεῖν μετὰ πινος φιλοφροσύνης, ὦ παιδίον, ἐν τῷ πελοπλάϊῳ τῷ φθόγῳ, ὑπὸ βαρβαρισμῷ πρὸς τὸ σίγμα ἐξενεχθῆναι. Ἐεῖπεν, ὦ παιδίος, ἀντὶ τῆς ν τοῦ σ χρησμέμενον. ἀσμένῳ ᾧ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ σφάλμα τῆς φωνῆς ἤρεσθαι, καὶ λαβεῖν λόγον. ὡς παῖδα Διὸς αὐτὸν τῷ θεῷ περσειπῶντος.

Hæc de Oraculis tradunt plerique. Ipse in epistola ad matrem Alexander, SORTES sibi ait, ARCANAS redditas, quas reversus soli ei relaturus esset. Sunt qui dicunt, Vatem quum appellare comiter Alexandrum Græcè vellet, ὦ παιδίον, postremam syllabam, ut Barbarum, per s pronuntiassse, ac dixisse ὦ παιδίος: neque invito Alexandro claudicasse in voce; increbuisseque sermonem, Jovis eum à Deo appellatum filium. De quo in sermone vitio, etiam ita ad Dionysium Eustathius: Ὅτι, φασί, Ἐεῖπεν Ἀμμωνος ἱερεὺς ἀντὶ τῆς εἰπεῖν παιδίον, παιδίος καλέσας τὸ Ἀλέξανδρον, ἔδοξεν ὡς ἐν χρησμῷ λοξότης, ὃ παῖς Διὸς, αὐτὸν περσειεῖν, ἔγωγε τῷ ἑπιτερίπῳ καλῶν ἐκλαβομένων τὸ βάρβαρον τῆς φωνῆς. Quo tempore dicunt etiam Ammonis sacerdotem eo, quod loco παιδίον, παιδίος diceret in appellando Alexandro, visum quasi ex Oraculi ambiguitate ipsum ὦ παῖς Διὸς, ὁ Jovis fili, al-



*locutum. Ita scelestis istis parasitis barbarismum istum accommodantibus.* Ab iis autem, quæ eum de Sortibus arcanis sibi redditus ad matrem scripsisse testatur Plutarchus, non valde discrepant illa, quæ de Alexandro, heic consulente Jovem, tradit Arrianus lib. 3. Ἐνταῦθα Ἀλέξανδρος τὸ τε χῶρον ἐθαύμασε, καὶ τὸ θεῶν ἐχρησσοῦτο καὶ ἀκρίβεις ὅσαι αὐτῷ πρὸς θυμὸν ἦν, ὡς ἔλεγον, ἀνέζωξεν ἐπ' Αἰγύπτῳ.

*Alexander loci naturam admiratus, Oraculum consulit; acceptoque responso sibi (ut dicebat) grato, in Ægyptum rediit.*

Hæc de responso Alexandro dato. Trogus Pompejus verò, scenam nobis clarius adhuc aperit hisce verbis: *Igitur Alexander cupiens Originem divinitatis acquirere, simul & matrem infamiâ liberare, PER PRÆMISSOS SUBORNAT ANTISTITES, QUID SIBI RESPONDERI VELIT. Ingredientem Templum statim Antistites ut Hammonis filium salutant, &c.*

Non mirum igitur, prætensum illud Oraculum, per Vatem, comitibus ejus respondisse (uti idem Trogus ac Curtius testantur) ut Alexandrum pro Deo, non pro Rege colerent. Consideret jam, quæso, æquus Lector, an hîc aliqua arte Dæmonis præternaturali opus fuerit, tam ad istum apparatus à me descriptum & exempla in eam rem adducta, quam ad hæc responsa Alexandro comitibusque ejus data. Si autem quispiam ostendere possit, hæc aliter unquam fuisse peracta, præstabit sane quod hucusque nemo præstitit.

Ast aliæ tamen difficultates adhuc restant adimendæ; circa Oracula videlicet per insomnia, aliosque vaticinandi modos, reddita.

De Clarii Apollinis Oraculo hæc Tacitus, libro II. Annal. *Relegit Asiam [Germanicus] appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis Oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Del-*



*Delphos, sed certis è familiis, & fermè Mileto accitus sacerdos, numerum modo consultantium & nomina audit: tum IN SPECUM DIGRESSUS, haustâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque literarum & carminum, edit responsa, versibus compositis, super rebus quas quis mente concepit: ET (NB.) FERERATUR GERMANICO PER AMBAGES, UT MOS ORACULIS, maturum exitum cecinisse.*

Si alicubi certè hic partes suas habere debuit Diabolus. Sed videamus an tali auxilio indiguerint hujus *Ægyptiorum* Antistites.

Non foemina hic ( utpote minus apta tali artificio ) sed sacerdos adhibebatur; atque ille quidem literarum & carminum plerumque rudis. Quasi verò hæc non commodè satis simulari potuerint; dum interim hic ipse sacerdos, aut per se, aut, si Poëta non esset, per alios carmina componeret. At Oracula, in specum digressus, reddidit super rebus quas quis mente conceperat. Scriptis codicillis, uti in plurimis *Ægyptiorum* consuetudo, vel potius lex erat: an vero solis cogitationibus mente conceptis, non exprimitur. Ponamus tamen hæc de solis mente conceptis votis aut petitionibus esse intelligenda. Quam multa media erant istis detegendis! Id enim exemplis jam supra (ubi de Oraculo Delphico loquebar) allatis clare ostenditur.



## CAPUT XI.

*De Oraculis per Insomnia datis ; ac quam multis in locis, quibusque modis diversis , data fuerint : uti & quanam ac quales imposturæ circa ista locum habuerint. Qua occasione disseritur de Oraculo in Nyso ; istâque rursus de Charoneis antris , Grotta di cani, apud Neapolim ; ac de Hirpinis per prunas ardentes ambulantes. Post quæ notatur , pluribus ac diversis admodum modis quandoque in uno eodemque templo fatidico Responsa fuisse reddita : ne quid detrimenti caperet Oraculum , seu *ἱερόν* ; si hoc illove modo reddendi Responsa jam nimium veterascente , aut aliter vilesciente , non commode alius substitueretur.*

**S**Ed pergamus nunc ad Oracula quæ per insomnia reddebantur. Quorum maximè notabile exemplum tamen jam antea dedimus in descriptione Antri Oraculique Trophonii. Hæc autem , ubi tali modo Oracula accipiebant Consultores , plurima numero fuere : nec fanè mirum ; cum sic commodius Antistites ipsis imponere possent ; dum interpretes ipsi existentes somniorum quæ Consultores somniaverant , ea accommodare possent interrogatis pro lubitu suo : uti exemplum hujus rei habemus in Antri Trophonii Sacerdotibus.

Non omnia hic adducam quæ per somnia respondebant , indicabantve Consultoribus , quid sequendum aut fugiendum ipsis erat ; quibus modis aut medicaminibus liberari poterant à morbis , quibus obsidebantur , &c. Nec enim necesse est (nec cuncta illa *ἱερόν* aut descripta , aut notata , invenimus per Geographos ; uti nec plurima alia quorum notitia non solum , sed & memoria interiit ) sed unum alterumve exempli cau-



causâ: cum in omnibus fere eodem modo hæc Oracula redderentur, in Antro Charoneo, in fano Pasitheæ, in Templo Æsculapii Pergameni, Calchantis in Dauniâ, Amphiaraï in Attica, Thebis in Bœotia, cæterisque per Antiquos (tam Terullianum lib. de Anima, quam alios) memoratis. De Amphiaraï Oraculo apud Oropios, sequentia hæc tradit Pausanias, in Atticis: καὶ πρῶτον μὲν καθήρασθ' νομίζουσιν ἕως ἢλθεν Ἀμφιαράω ληισάμενον. Ἔστι δὲ καθάρσιον, τῷ θεῷ θύειν. Θύουσι δὲ καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ὅππῃ ταυτὸ τὸ ὄνομα. Προξείργασμένων ὅ τῶν, κελὸν θύσαντες αὐτῷ, καὶ τὸ δέρμα ὑπερωσαμένοι, καθύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρα.

*Consulendi quidem causâ qui accedunt primò lustrantur omnes. PRO RIACULO RES DIVINA EST: quam cum Amphiarao ipsi faciunt, tum cæteris, quorum in eadem arâ inscripta sunt nomina: deinde arietem ei immolant, cujus substrata pelle dormientes nocturna visa expectant.*

Apud Amphiaraum in Attica (teste Philostrato lib. 2. vitæ Apoll. Thyandi) eos qui ad accipienda responsa eo accesserant, Sacerdotes jubebant diem integrum à cibo, & triduum à vini potu abstinere.

In Dauniâ Arietem nigrum consultores immolabant, ejusque pelli indormiebant (teste Strabone, libro 6.) atque alibi aliter. De Serapidis Templo Canobitico ita quoque Strabo lib. 17. Ἐχουσι [Κάνωβον] τὸ τὸ Σεράπιδος ἱερὸν πολλῇ ἀγαστείᾳ πηισάμενον, & θεραπείας ἐκφέρων, ὥστε & τὰς ἐλλογιμώτατας ἀνδρας πεθεῖν, καὶ ἐγκειμάσθαι αὐτὰς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἐτέρων. Συγγράφουσι δὲ ἑνὶ & τὰς θεραπείας, ἄλλοι ὅ ἀρεταὶ τὴν ἐνταῦθα λογίων.

*Habens & [Canopus] Serapidis Templum religiosè cultum, ac morborum sanationes efficiens: ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se, vel pro aliis, somnia ibi capient.*



*Sunt qui curationes conscribant; quidam virtutes editorum ibi miraculorum.* Hujusmodi insomnia in omnibus, puto, (saltem, in plurimis, constat) Æsculapii Templis Fatidicis, quæ multa fuere, captabantur. Quod ridiculè imitatur Aristophanes in Pluto suo: sicut id notius est quam ut huc afferatur. De conscriptis verò curationibus ac Miraculis habemus exemplum in ista Inscriptione, quam in priori Dissertatione adduxi. De Consultationibus ejusmodi nobilissimorum virorum, dat nobis quoque exemplum notabile admodum Arrianus, libro 7. (quò forsan, inter alia, quoque Strabo respexit) hoc modo: λέγει δὲ αἱ ἐφημερίδες αἱ βασιλικοὶ, ἐν τῷ ἔργῳ Σεράπιδος ἱερῷ Πύθωνα πὲρ ἐγκοιμηθέντες καὶ Ἀττάλον καὶ Δημοφῶντα, καὶ Πουκέρτην πρὸς δὲ Κλεομένειν καὶ Μενίδα καὶ Σέλευκον, ἐπερωτῶν τὸ θεὸν εἰ λῶον καὶ ἄμεινον Ἀλεξάνδρῳ, εἰς τὸ ἱερὸν ἔξ θεῶν κομιθέντα, καὶ ἰκετεύσαντα θεράπιδεσσι πρὸς τὸ θεῶν καὶ γνέας Φήμιω πινά ἐκ τῶν θεῶν, μὴ κομίζεσθαι εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' αὐτὰ μένοντα ἔσεσθαι ἄμεινον. ταῦτά τε ἀπαγγεῖλαι τῷ ἐπαίρει, καὶ Ἀλέξανδρον ἔτι πολὺ ὑπερὸν ὑποφανεῖν. ὥς τὰ τοιαῦτα ἤδη ὄν τὸ ἄμεινον.

*Diariis Regiis continetur, in Serapidis æde pernoctasse Pythonem, Attalum, Demophontem, & Peucestam: præterea Cleomenem & Menidam, ac Seleucum. ET PERCONTANTIBUS DEUM, an melius satiusque esset Alexandrum [jam decumbentem] in templum suum, UT A SE CURARETUR DEFERRI, Oraculum redditum, NON OPPORTERE EÒ DEFERRI: SED MELIUS EI, SI IBI MANEAT, FORE. Idque amicos Alexandro renuntiasse, neque multò post Alexandrum decessisse; quasi (NB.) id magis in rem ipsius esset.*

Perpendamus jam, quibus imposturis ac technis in hisce per insomnia datis Oraculis egerint Antistites. Priusquam tamen id faciamus, consideremus responsum illud Alexandri  
Magna-



Magnatibus datum. Interrogarant hi Proceres, *an melius satiusque esset Alexandrum deferri, curandi gratiâ, in Templum Serapidis*. Sapienter sanè illi & uti oportebat, respondebant, *Non oportere eum eò deferri, &c.* Quid enim periculosius erat & Oraculi & ipsorum auctoritati, quam ut suaderent ut eò deferretur Alexander? Si enim aut in via aut in ipso Templo obiisset ille, mendax omnibus necessario fuerat ille Deus. Si verò ubi jam decumbebat, moreretur, præsto erat illa interpretatio, quæ data traditur ab Arriano: Si vero contra ipse ibi permanens sanitatis restitutus denuò fuisset, magna gloria necessariò hinc Oraculo accedebat.

Hujusmodi verò Antistites, si petitiones Consultorum accipiebant viva voce, nulla in respondendo erat difficultas, neque ullo egebant adminiculo præter artem benè conjiciendi id, quod faciebat ad propositum; ac tales ambiguitates obscuritatesque inveniendi, quibus quocunque caderet res ejulque eventus, sua comoda haberent effugia. Si verò per scriptos & obsignatos codicillos; ut hosce præterea ita, ut id non animadverterent consultores, aperirent, rursusque recluderent. quibus tamen tertio accedere debebat methodus artificiosa, accommodandi insomnia Consultorum ad ipsorum, si-ve viva voce, si-ve per scriptas tabellas facta, interrogata. Quod an, & quomodo, perficere potuerint, nunc perpendendum.

Ac primò quidem curandum erat Sacerdotibus, ut dormirent Consultores, dum *pellibus istis stratis incumberent*; Et quidem tali somno qui turbidis insomniis cerebrum agitare ac turbaret. Quod per medicamenta, *ὑπνῶτικὰ* & narcotica, ex opio, opiatis, aliisve, quæ Medicæ artis peritis, imò & multis aliis, sunt notissima; aptissimè poterat perfici. Hæc autem & similia poterant ipsis, si non in vino, aut aliis liquoribus; fumigationibus, odoribus aliisve mediis pluribus. exhiberi:  
dum



dum belli illi abstemii nihil minus cogitarent : ita ut illa ipsis injuncta abstinencia, eò meliorem daret Sacerdotibus istos decipiendi occasionem. Huc accedere poterant, imò & proculdubio accessere, tales ab istis impostoribus adornatæ fabellæ, narrationes, aut subitæ atque ex improvviso auditæ voces, quæ in mentes jam & superstitione & spe & metu & medicamine attonitas, tam alte descenderent, ut earum rerum imagines in somniis sese, aut primò aut præcipuè, proderent ipsorum mentibus, easque inprimis detinerent. Adde quod sive per tubas, quales jam superius notavi, vel per cornua ipsorum auribus applicata (ut eo minus & alii sonitum audirent, & eo altius sonus ac vehementius ad cerebrum penetraret, auditusque organa moveret) imaginationes heic per Antistites desideratæ potuerint ingeri. Ac licet ista insomnia vix, ac ne vix quidem, aliquid simile continerent iis quæ petebantur ab Oraculo, isti, & excipiendo insomnia ab iis qui nondum mentis erant compotes (ut vidimus factum in Oraculis Trophoni) & mutando atque aliter illa concinnando; vel si hæc commodè satis procedere non possent, de novo insomnia inducendo, (uti & Sortes & Haruspicina & Auguria sæpius iterabantur quandoque) in quibus aliquid saltem quod interrogationibus quadraret continebatur; mentes dementium horum Consultorum dementare ulterius valebant, horroreque ac superstitione ultra modum adimplere. Sic satis magnam occasionem quoque præbebant tenebræ procuratæ in templis, aut à natura factæ in speluncis, quibus indormiebant; ut multa nigra ipsis obversarent, nigrorumque imaginationes turbatas mentes occuparent. Quibus cætera jam dicta si accederent, non mirum sanè, aliquem somniasse se interrogatum album vel nigrum. Præterea omnes de hujusmodi datis Oraculis narratiunculas per manus habemus Antistitem ac Sacerdotum, aut ab hominibus superstitiosis qui talibus argutiis fuerant decepti;



cepti ; minimè vero puram putam rerum ibi gestarum historiam : quod quam maximè hic puto notandum.

Tabellas autem ac codicillos istos obsignatos aut imponebant pulvinaribus Deorum , atque ita secum illos assumebant in adyta : aut quandoque etiam iis indormiebant ipsi Prophetæ & Antistites. Qui tum quasi ex somniis tali modo captis, seu potius dolose confictis , responsa dabant Consultoribus. Sic ille jam sæpius dictus & adductus Alexander : de quo ita Lucianus : *Tandem cum jam plurimi confluerent , premere-  
turque civitas eorum multitudine qui ad Oraculum ventita-  
bant , neque suppeditandis rebus ad victum necessariis suf-  
ficeret , Oraculi genus comminiscitur , quod nocturnum ap-  
pellabatur. Siquidem acceptis libellis indormire se agebat ;  
& tanquam divinitus in somnio edoctus respondebat : nihil  
certi tamen , sed ambiguè plerumque ac confusim , maximè si  
quem libellum accuratius obsignatum conspexisset. Nam ci-  
tra resignandi periculum , quicquid temerè in mentem venis-  
set , subscribebat : ratus & hoc ipsum convenire Oraculis.*  
*Erant autem ad id nonnulli constituti interpretes , qui mer-  
cedem non exiguam colligebant ab iis , qui huiusmodi capie-  
bant Oracula , ut ea enarrarent explicarentque. Græca sunt :*  
*ἡδὲ ὃ πολλῶν ὀπιρρέοντων , καὶ τῇ πόλει αὐτῶν θλιβομένης ὑπὸ τῆς  
πλήθους τῇ ὀπὶ τῷ χρησέμεον ἀφικνεύμενων , καὶ τὰ ὀπιτήδεια διαρκῆ  
μὴ ἐχέσης , ὀπινοῦν τὰς νυκτερινὰς καλεχμύδας χρησμούς. λαμβάνων  
γὰρ τὰ βιβλία , ἐπεχειμᾶτο , ὡς ἔφασκεν , αὐτοῖς , καὶ ὡς ὄναρ  
πῶτα τῶ θεῷ ἀκῶν ἀπεκρίνετο. ἔ μὲν τοι σαφεῖς τὰς πολλὰς ,  
ἀλλὰ καὶ ἀμφιβόλους ἔ τετραγμένους. καὶ μάλιστα εἴ ποτε θεάσαι-  
το πειερρότερον τὸ βιβλίον καλεσφραγισμένον. ἔ γὰρ πῶτα κινδυνύων  
τὸ ὑπελθὼν ἄλλως ὑπέγραφε , χρησμοῖς πρέπον καὶ τὸ τοῖς οἰό-  
μενοι. ἔ ἡσάν πινες ἐξηγητὰ ὀπὶ τῶ κατήμενοι , καὶ μισθὸς οὐκ ὀλί-  
γος ἐκλέγοντες πῶτα τῇ τὰς τοῖς τὰς χρησμούς ὑπολαμβάνοντων , ὀπὶ  
τῇ ἐξηγήσει ἔ διαλύσει αὐτῶν.*

Hh

At



At ne solius Luciani testimonio hîc nobis innitendum sit, vel videatur, consideramus Oraculum istud Plutonis ac Junonis in Nyssa: quod hoc modo nobis a Strabone libro 14. describitur: Ἐν δὲ τῇ ἰδίᾳ τῇ μετὰ τὴν Τροάδα καὶ τὴν Νύσσης, καὶ μητ' Νυσαίων ἐστὶν οὗκ ἀπώθεν τῆ πόλεως Ἀχάρακα, ἐν ᾗ τὸ Πλατῶνιον, ἔχον καὶ ἄλλοι πολυελὲς, καὶ νεῶν Πλάτωνός τε καὶ Ἡράκλ., ἐν τῷ Χαράνιον ἀντὶ τὸν περικειμένον τῷ ἄλλοις θαυμαστὸν τῇ φύσει. λέγουσι γὰρ δὴ καὶ τὰς νοσώδεις καὶ προσέχοντας ταῖς τῶν θεῶν τέτων θεραπεύειν φοιτᾶν ἐκεῖσε, ἐν δὲ Δαίτῳ ἐν τῇ κώμῃ πλησίον τῷ ἀντὶ, ὡς τοῖς ἐμπείροις τῶν ἱερέων οἱ ἐγκοιμῶνται περὶ αὐτῶν καὶ Δαίτῃσι ἐκ τῶν ὀνείρων τὰς θεραπεύειν. ἔτι δ' εἰσὶ οἱ καὶ ἐγκαλῶντες τὴν τῶν θεῶν ἰατρειάν. ἄγχι δὲ πολλάκις εἰς τὸ ἀντὶ. καὶ ἰδρύουσι μένοντες καθ' ἡσυχίαν ἐκεῖ, καθάπερ ἐν Φωλεῶσι τῶν χωρὶς ὅπῃ πλείονας ἡμέρας ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἰδίοις ἐνυπνίοις οἱ νοσηλιδόμοι προσέχουσι, μυσαγωγῶσι ὁμῶς, καὶ συμβάλοις ἐκείνοις χρῶνται ὡς ἀν' ἱερεῦσι. τοῖς δ' ἄλλοις ἀδύπῳ ἐστὶν ὁ τόπος, καὶ ὁλέθρος Πανήγυρις δὲ ἐν τοῖς Ἀχαράκῃσι συνελεῖται καὶ ἔτι. ἐν τότε μάλιστα ὁρᾶν ἐστὶ, καὶ ἀκθεῖν περὶ τῶν πόντων τὰς πανηγυρίζοντας τότε δὴ ἐν περὶ μεσημβρίαν, ὑπολαβόντες ταῦρον οἱ ἐκ τῶν γυμνασίων νέοι, καὶ ἐφεβοὶ, γυμνοὶ ἀπαληλειμένοι, μετὰ σπαρδῆς ἀνακεμίζουσιν εἰς τὸ ἀντὶ ἀφ' ἐφείδε δὲ, μικρὸν προσελθὼν, πίπῃ καὶ ἐκπας γίνεται.

In via inter Nysam & Nyssam, pagus est Nyssæorum, haud procul urbe nomine. Acharaca, in eo Plutonium est, lucum habens pretiosum, & templum Plutonis ac Junonis, & Charonium antrum superne loco imminens, naturæ admirabilis. Ajunt enim morbis gravatos, & qui horum Deorum curationi aliquid tribuunt, eò commeare, & visitare in pago prope antrum, apud peritos sacerdotes: qui pro ipsis anatro indormiunt, & ex somniis curationes præscribunt. Illi etiam sunt, qui Deorum opem invocant, (consulentesque) ducunt sæpe in antrum istud, ac ponunt illos ibi per plures



*res dies absque cibo. Interdum ægroti propriis somniis animum advertunt : attamen illis , utpote sacerdotibus , Mystagogis , ac consiliariis , utentes. Aliis vero hominibus locus ille inaccessus est , & exitiosus. Ac quidem quotannis ibi , in Acharacis , festivitas agitur. Atque tunc maxime videre & audire licet , de tantis rebus illos qui ibi festivitatem celebrant. Quin & tunc circa meridiem juvenes & ephēbi e gymnasio nudi & uncti taurum arreptum in antrum studiose inducunt : qui dimissus , ubi paulo ulterius introivit , exanimatus concidit.*

Videmus hîc Oraculum *Plutonis* ac *Junonis* , id est , *Jovis Stygi* ac *Proserpinæ* : quæ *Proserpina* quoque *Junonis Stygiæ* nomine veniebat ; ut ex inscriptione , tam apud *Reinesium* , quam apud *Sponium* reperiunda constat hoc modo :

IVNONI. STYGIAE  
CRESCENTINA  
MATRILIA. CVM  
FIL. SV. V. S. L. M.

Sicut & de *Jove Stygio* , seu *Plutone* , hanc sequentem reperimus :

SIGN. IOVI. STYGIO  
C. ATINIVS. C. F.  
CLV. MARIVS  
VOTO. SVSCEPTO  
PRO. SALVTE. VX. SVAE  
D. S. P. P.



Ac de æde ambobus simul dedicata , etiam hanc :

PLVTONI. ET  
PROSERPIN  
AE. FLAVIA  
VENERTA  
BESSA. EX  
VISV. AEDEM  
D.S.P.V.I.S.L.M.

Hæc *Juno Stygia* quidem apud Græcos appellabatur *Δήω νέεα*, apud Latinos *Nova Ceres*, ut & *Dea Libera* : verum illa huc minus faciunt.

Videmus hic 2º, *Plutonium* seu *Charonium*. Antrum, ac quidem naturæ admirabilis ; quin & ejusmodi naturæ , ut credentibus salutare fuerit ; incredulis vero ( sicut & animalibus brutis ) exitiosum. Quum aliàs cuncta *Plutonia* seu *Charonia* quibuscunque fere , hominibus ac brutis exitio fuerint. Unde & Plinius , lib. 2. cap. 93. ita habet : *Spiritus lethales alibi , aut scrobibus emissi , aut ipso loci situ mortiferi , alibi volucris tantum , ut Soractæ vicino Urbi tractu , alibi præter hominem cæteris animantibus , nonnunquam & homini , ut in Sinuessano agro & Puteolano : quæ spiracula vocant , alii Charoneas scrobes , mortiferum spiritum exhalantes. Item in Hirpinis Amsancti , ad Mephitis ædem locum ; quem qui intravere moriuntur. Simili modo Hieropoli in Asia , Matris tantum Magnæ sacerdoti innoxium.*

Sic Strabo quoque , ubi de Samo loquitur , hæc de Thymbria addit : *Apud quam sacra spelunca est Charonium nomine , quæ pestilentibus exhalationibus etiam aves necat.*

Hujus-



Hujusmodi antra sive venenoso halitu exitio essent avibus, brutis aliis, imo & ad ipsa nimis prope accedentibus, vel intrantibus, hominibus; sæpius aliquod Oraculum sibi adjunctum habebant: uti tam ex primùm hîc allato Strabonis loco, quam ex sequenti nunc, liquet. Quamvis Avernus ille de quo hîc loquitur, non tam antrum quam lacus esset, qui subterraneum Oraculum sibi in vicinia haberet. Ita autem de ipso loquitur: Περικλείεται δὲ Ἄορνθ' ὁ Φρύσιν ὀρθαῖς ὑπερκαμέναις πανταχόθεν πλὴν δ' εἰσπλά, νῦν μὲν ἡμέρως ἐκπεπονημέναις, πρῶτον δὲ συνηρεθέσιν ἀγρία ὕλη μεγαλοδένδρων καὶ ἀβάτω, αἱ καὶ δεισιδαίμονιαν κατασκίον ἐποίουν τὸ κῆλον. προσεμύθεον δὲ οἱ ὀπιχώριοι καὶ τὰς ὄρνεις τὰς ὑπερπετεῖς γνομένους, κατὰ πλιν εἰς τὸ ὕδωρ, φθειρομένους ἀπὸ τῶ ἀναφερομένων ἀέρων, καθάπερ ἐκ τοῖς Πλατωνίοις καὶ τῷ χωρίον Πλατωνίων π. ΤΗΕΛΑΜΒΑΝΟΝ, καὶ τὰς κιμμερίους ἐνταῦθα λέγουσιν καὶ εἰσπεπλῶν γε οἱ περυσόμοιοι [καὶ] ἱλασόμοιοι τὰς καταχθονίους δαίμονας, ὄντων τῶ ὑψηλομένων καὶ τοιάδε ἱερέων, ἐργολαβηκῶν τῶ ἔργον. Ἐστὶ δὲ πηγή τις αὐτῇ πόλιν ὕδαλθ' ὅππῃ τῇ θαλάσῃ. τέττα δ' ἀπέχουσι πάντες, ὅ τῃς Στυγὸς ὕδωρ νομίσαντες καὶ ὅ μαντεῖον ἐνταῦθα παρ' ἰδρυται τὸ τε Πυρροφλεγέθοντα ἐκ τῶ θερμῶν ὑδάτων ἐτεκμαίροντο τὸ πῶσιον τὸ Ἀχερυσίας. Ἐφορῶ δὲ τοῖς κιμμερίοις προσκειμένων [τὸ ἔργον] φησὶν αὐτὰς ἐν καταγείοις οἰκίαις οἰκεῖν, αἷς καλῶσιν ἀργίλλας, καὶ ἀπὸ πινῶν ὀρυγμάτων παρ' ἀλλήλους πείθοιται, καὶ τὰς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχουσι, πολὺ ὑπὸ τῇ γῆς ἰδρυμένον. ζῆν δὲ ἀπὸ μεταλλείας καὶ τῶ μανθρομένων, ἐξ βασιλέως, ἀποδείξαντος αὐτοῖς σύνταξις. εἶναι δὲ τοῖς περὶ τὸ χερσέλιον ἐστὶ πᾶν, μηδένα τὸ ἥλιον ὁρᾶν, &c.

*Includitur Avernus supercilus rectà sursum enatis, & undique præterquam in aditu eminentibus; ac nunc quidem cultura elaboratis. Olim enim sylva inaccessa magnarum arborum obsita, ob superstitionem, ipsum locum obumbrabant. Additum est ab accolis fabulæ hoc, aves quæ supervolarent*



*in aquam decidere, exanimatas aëris exhalatione; quemadmodum in Plutoniis locis fit. Nam & Avernum pro loco Plutoni dicato deputabant; & Cimmerios ibi fuisse indicatum habitare; ac qui intro navigarent prius sacrificiis placabant Genios Manes, cum essent Pontifices, qui [NB.] conducto isto loco, hujusmodi sacra præmonstrarent. Ibidem fons est aquæ potabilis ad ipsum mare, sed eam omnes abstinebant, Stygis aquam esse putantes. Ibidem alibi Oraculum est conditum, & Pyriphlegethontem ex aquis calidis Acherusæ vicinis existimabant, ibi esse. Ephorus vero, Cimmeriis locum illum dicens, hos habitare ait in subterraneis ædificiis, quas Argillas vocent, ac per fossas quasdam inter se commeare, hospitesque eadem viâ ad Oraculum deducere altè inter terram conditum: victum eos metallis effodiendis quærere, & ab iis accipere qui Oraculum consulunt; ac regem iis constituisse eo nomine stipendium.*

At scrobs illa de qua Plinius jam allato loco loquitur, à Francisco Schotto & Hieronymo Capugnano, in Itinerarii Italici parte tertia, hoc modo describitur: *Ostenditur quidem ad pedem montis, quo lacus Anianus cingitur, haud procul ab aquis ipsis, antrum simile fundo plano in montem ambiens per passus decem vel octo, cujus fauces amplæ satis duos, vel plures in ingressu simul intromittere possunt, sed sensim declivi in arctum testudine desinit, ubi è profundo per saxi poros invisibiles ferventes exhalat spiritus, verum adeo tenues siccos, atque subtiles, ut eorum nullus videatur fumus, aut vapor; quamvis aërem ventis infusum, cavernæque frigorem calore vehementi mox spissent, & mutant in aquam, sicuti stillæ in ima testudine dependentes, & ex obscuro adversus ostii lucem stellularum in modum scintillantes indicant. Hydrargyri vel argenti vivi guttæ apparent à longè, quemadmodum etiam plurimorum fert opinio,*



nio, vulgoque persuasum est. Quin etiam ab omnibus creditum est, si quid vivi intra limitem ingressu FOSSULA designatum transierit, vel projiciatur in cavernam interiorem, id ipsum mox concidere, & exanimari, imò prorsus enecari, nisi protinus extractum in aquis stagni vicinis immergatur; quarum frigore recreari quam primum, ac sensim reviviscere constat. Cujus rei periculum faciunt in dies peregrini, & advenæ cognoscendarum rerum studiosi, pullos gallinaceos, aut canes funibus nexos, aliudve quid vivi in antrum projicientes. Leander Albertus memoriæ prodidit Caroli Octavi, Galliae Regis jussu (cum is ante annos 114 plus minus, pulsus Hispanis, aliquandiu regno potiretur Neapolitano, asinum intrusum confestim vertigine captum cecidisse, & expirasse. Alius qui de balneis istis scripsit, ante ducentos ferè annos, temerarium militem armatum suo tempore in eodem antro miserè periisse tradidit. Cæterum præsentè Carolo Clivæ principe, sicut Corona Pigbii asserit se vidisse, ductores Hispani duos validos canes villaticos projecerunt in antrum, quamvis admodum reluctantes, sic ut idem periculum, & antea subisse viderentur; extracti exanimés, per aquarum baptismata revocati sunt ad vitam, sed alter eorum principis jussu retractus in antrum denuo, cum periclitari coactus esset, nec anabaptismate revivisceret, tanquam cadaver in ripa relictus est. Non magna tamen interposita mora, veluti exitus profundo somno resurgens, nonnihilque cespitans ac vacillans, quam ocissimè potuit fugam arripuit: cunctis qui videbant ridentibus, & Carolo canem laudante, quod Orco victima cadere noluisset. Post hæc facem ardentem ultra limites in cavernam porrexere, quæ demissa solum versus extinguì protinus, evecta nonnihil in altum rursus inflammari visa est. Illudque profectò docuit experimentum, spiritus ex fundo prodeuntes fervore siccitateque vali-



validiores in imo, mox levia flammarum nutrimenta dissipare, laxiores autem atque imbecilliores in alto, rursus calidos, ac pingues facis fumos flammare, quemadmodum videmus accensæ candelæ flammam per alterius extinctæ fumum in admotam transilire, solisque radios vehementiores speculo injectos stupam admotam comburere. Certe cum ante annos triginta studiorum causa peragraret Italiam Pighius, diligentius perscrutandi singula, ex quibus doceri posset, cupidine flagrans, & Puteolis jam dicta miracula videns, attonitus, causas eorum non potuit non investigare propius. Non persuadebatur enim Hydrargyrii, vel argenti vivi guttas esse, quas à longe resplendentes in extremo cavernæ videbat. Igitur juvenili quadam audacia FOSSULAM transgreditur, & corpore paululum inclinato propius accedens, aquæ limpidissimæ guttas esse didicit, digitisque detergens eas è scabra montis testudine comitibus ostendit, jussitque ut crederent, vel intrarent & experirentur. Quod & factum fuit. Nam accesserunt ambo, scilicet ANTONIUS AMSTELUS & ARNOLDUS NIVELDIUS Batavi Ultrajectini, ex equestri stirpe juvenes, qui erant ejus itineris comites. Et quamvis aliquantis per moram in antro traxerit, vel ad horæ semiunciam ampliusve, atque calores à pedibus per crura genuaque senserit exsurgentes, non tamen vertigo vel capitis dolor ullus accessit; sudores tantum in fronte ac temporibus, ob loci caliditatem erumpebant. Experientia itaque didicit, fervores sive spiritus illos noxios prope solum, ubi primum erumpunt, vehementiores esse, atque opprimere ibidem animalia pusilla, vel quadrupedia versus terram semper capite prona; atque æstu nimio quamprimum suffocare vitales eorum spiritus, dum siccas illas ac ferventes exhalationes anhelitu coguntur attrahere, quas aquarum repentina frigora rursus expellunt, si confestim stagno mergatur animal, calo-



*caloribus nimium oppressum. Interim ductor Italus, stabularius, mirari vehementer temeritatem illam, obstupescere successum & exitum, & rogitare non semel, an magiæ peritus esset, nec aliud sibi persuadere, quam secretis quibusdam incantamentis præsentissimam illam pestem averruncasse. At vero ille plebejam hanc simplicitatem risit affatim, quæ Magicis artibus ascribere plerumque solet opera quæcumque magna, & effectus raros, quorum causas non intelligit.*

Nunc, quæso, consideremus quæ ratione miraculorum, aliorumque, quæ de locis istis narrantur, perpendenda veniunt. In primo itaque Strabonis loco videmus, ex modo scribendi, ipsum (uti neque alibi nimis credulus est) fidem ejusmodi narratiunculis non admodum adhibere; Imo contrarium potius liquere, ex talibus loquendi modis, *ut ajunt, & qui horum Deorum curationibus aliquid tribuunt, &c.*

Porro notanda, 1. quæ de peritis sacerdotibus affert: 2. quæ de propriis sacerdotum somniis pro ægrotis loquitur; atque hinc 3. de curationes præscribentibus: ac 4. de Deorum opem invocantibus &c. 5. *Ægrotos, sive illi in antrum ipsi descenderent, sive extra illud permanerent, semper quamdiu ibi consulendi gratia moras traherent, sub potestate ac conductu sacerdotum permansisse: ac si 6. propriis somniis animum adverterent, sacerdotibus Mystagogis ac consiliariis uti debuisse.* Ex quibus omnibus satis clare perspiciamus; cuncta ibi fere eodem modo comparata, seu constituta fuisse, quo in antro Trophonii: ipsosque consultores hîc æque potuisse decipi, & antequam, & dum sacerdotes pro ipsis indormirent; & antequam ipsi sua somnia observarent, & dum sic (procul dubio etiam pellibus substratis) somnos ac somnia caperent. Nam medicamenta narcotica, mentemve aliter turban-



tia, hîc æque locum habere poterant; aliaque his fraudibus adornandis apta: dum interim quoque horum somniorum interpretatio à Myſtagogis illis ac confiliariis ſacerdotibus dependeret. Quibus ibi contradicere, quam periculofum iſtis Oraculum conſulentibus fuerit, præſertim myſteriis ibi aliquibus initiatis, facillime quivis comprehendere poteſt. Verum operæ pretium erit lectori hæc cum illis quæ ad dictum Antrum Trophonii perpetrabantur, contuliſſe.

Porro conſiderandi veniunt *juvenes* illi & *ephebi*; quos, cum prætenderetur hominibus aliis, ibi non conſulentibus ſcilicet, verum eaſdem ob cauſas, ob quas ſatelles ille Demetrii (de quo Pauſanias loquitur) locum iſtum noxium atque exitioſum eſſe, tamen ibi abſque ullo periculo verſatos fuiſſe (quin & ipſos eo à ſacerdotibus introductos conſultores) perhibetur.

*Nudi* quippe & *uncti* eo, dum taurum in antrum iſtud intruderent, ſimul introibant: quæ unctio adhibita fuit vel medicaminis loco, contra halitus venenofos inde procedentes; vel, ſi re vera halitus inde tam noxii ac venenati non procederent (uti mihi certe ſumme probabile eſt) prætextui illa inſerviret; quaſi in talibus feſtis iſta unctiōe præmunirentur, cum tamen taurus ille vaporibus iſtis exanimatus concideret. Certe hic, præter ſuffimenta, etiam alia adhiberi poterant: imprimis ibi, quo ulterius ille taurus protrufus fuerat: præterquam quod & ibi clam aliquid ori hujus tauri ingeri potuerit, aut naribus illiniri, quo ſubito vel quaſi, vel revera, exanimatus concideret.

At Sacerdotes ibi intrâ non ſolum verſabantur, verum etiam illos qui Oraculum conſulere volebant, eo introducebant, [ut *Pontifices* illi qui ad Avernum *conduçto iſto loco*, ibi inter ſe per foſſas aliquas ſubterraneas occultè commeabant, hoſpitesque ad Oracula deducebant; quibus Pontificibus ſic fraudibus



bus parandis maxima occasio erat] quandoque & per aliquot dies istos absque cibo detinebant: quod illi procul omni dubio miraculo deputabant: uti & æque quod sic Sacerdotes ibi semper sine periculo versarentur. Idem interim Miraculum fingebatur; ut *Hieropoli in Asia*, ubi simile Antrum, Plinio (lib. II. c. 93.) teste erat, *Matris tantum magnæ sacerdoti innoxium*. Quod superstitione nimia tactis facile persuaderi potuit: cum illis horrorem injicerent Antistites, quo minus audacter veritatem rei experiri auderent. Quod circa aquam Stygiam, (quam pro venenata atque exitiosa venditabant ac de qua alibi loquor) sic quoque locum habebat; donec discussa superstitionis caligine, aliisque pluribus, cum tempore intervenientibus veritas detecta fuit. Ita namque & Hirpinorum familiæ istæ emortuæ sunt; de quibus Plinius lib. 7, cap. 2. *Haud procul urbe Roma, in Faliscorum agro, sunt paucae familiæ quæ Hirpiæ vocantur, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soraecten Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes non adurantur; & ob id perpetuo Senatus-consulto: militiæ omniumque aliorum munerum vacationem habent.*

Non mirum igitur Virgilium [ac post ipsum Silium Italicum] id religioni ac miraculo adscribere, lib. *Ænead.* II. ubi Aruns:

*Summe Deum, sancti custos Soraectis Apollo,  
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo  
Pascitur, & medium freti pietate per ignem  
Cultores multa premimus vestigia planta.*

Strabo autem lib. 5. de hoc prætenso miraculo ita loquitur; dum id non Apollini, verum Feroniæ Deæ factum vult:

ὑπὸ δὲ τῷ Σωρακτικῷ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος τῇ Πιχωρίᾳ πρὶ δαίμονι πρῶτης σφόδρα ὑπὸ τῷ περὶ αὐτῆς, ἧς τέμενος ἐστὶν ἐν



ταῖς ἑπὶ θαυμαστὴν ἱεροποιίαν ἔχον : γυμνοῖς γὰρ ποτὶ διεξίασιν ἀν-  
 θρακίαν καὶ σποδὶαν μεγάλην οἱ καλεχόμενοι ὑπὸ τῷ δαίμονι  
 ταύτης ἀπαθεῖς , ἐσπέρχεται πλῆθος ἀνθρώπων ἅμα τῷ τε  
 πανηγύρεως χάριν , ἢ συντελεῖται κάτ' ἔτος , καὶ τῷ λεχθεύοντι  
 θεῷ.

*Sub monte Soracte urbs Feronia est , cognominis indige-  
 nae cuidam deae , quam vicini studiose venerantur : atque  
 est ibi lucus Feroniae , in quo sacrificium perpetratur mira-  
 bile. Correpti enim ejus numinis afflatu homines nudis pedi-  
 bus prunarum ardentium struem illæsi perambulant , & quo-  
 tannis eo turba hominum , cum solennis conventus , tum  
 spectaculi ejus causa confluit.*

Hæc Strabo , qui alias sese longe aliter , circa talia , prodit ,  
 secundum vulgi opinionem loquitur : non tamen M. Varro.  
 de quo ita ad Virgilii versus modo allatus Servius :

Neque id ita mirum esse debet , aut multis adeo novum est :  
 cum videamus sæpe per encænias , aliaque solennia festa , cir-  
 culatores , seu circumforaneos scurras , ac præstigiatores non  
 minora perficere miracula , dum flammæ ore evomunt , can-  
 dens ferrum in ore circumrotant , manusque stanno liquefacto  
 lavant , pluraque alia quæ vulgo non stupenda solum , verum  
 & diabolica videntur , perpetrant.

Non tamen præfracte negare velim , aliquod circa talia an-  
 tra ac scrobes naturæ miraculum potuisse intercurrere. Sed qua-  
 le de Averno olim narratum fuit.

Quod attinet autem ad scrobem illam Plutonium , quam  
 Itali *la grotta delli cani* appellant , (cujus quoque nullam  
 meliorem descriptionem , hac data , reperiri credo ,) istam  
 tam miraculosam , ex mera credulitate hominum fuisse , quam  
 optime ostendit Pighius , suo experimento audacter sane ac  
 cordate sumpto : tum , quoque guttulas illas pro argento ha-  
 bitas , meram fuisse aquam , cujus stillæ ibi antri lateribus ad-  
 hærebant.



Quin & animalia bruta obstupo capite eo intrusa, facilius longè quam homines ibi suffocationis periculum incurrisse, ac militem armatum citius ac facilius suffocatum fuisse, non usque adeo mirum; quod halitus illi forte sub galea detenti (quibus accedebat defectus liberæ respirationis) illum vehementius obnubularint.

Interim docet quoque experimentum istud à Carolo Clivia principe factum, non ita perniciosum istum halitum fuisse. Nisi quis velit canem illum, qui post baptismum istum, ex aqua extractus sic sensim respirare cæperat, ac post subito sese in fugam dabat, non nimis alte in istud antrum fuisse intrusum.

Cui tamen responderi potest, eum jam secunda vice intrusum fuisse, adeoque & illud periculum plus semel, intra breve temporis spatium subiisse.

Ast illud ipsius Pighii experimentum evincit, alia nunquam recte ac debite capta fuisse: vel saltem illa ad nostram non pervenisse notitiam; dissimulata, scilicet, ab iis, quibus inde lucrum ac commoda redundabant: sicut & adhuc ibi fit.

Namque ille (cum aliàs dicant brevissimo temporis spatio animalia ibi fuisse enecta) *per aliquod temporis spatium subsistens* in antro isto, nihil sentiebat præter *vertiginem* aliquam, & *capitis dolorem*; ac solummodo in fronte, & circa tempora, sudore aliquo suffundebatur, ex calidiori loci constitutione. Interim pastor ille Italus ibi præsens, hæc tam maxime mirabatur, ut non nisi arte magica, aut per incantationes illa Pighium crederet perpetrasse.

Quod, ut dixi, clare ostendit, experimenta ibi non satis audacter, adeoque nec satis accurate fuisse facta, ac superstitionem ab una, fraudesque ab altera parte, semper prævaluisse; veritatemque rei (sicut & halitus istos animalia) semper suffocasse.



Videmus igitur ex talibus, etiam alia alibi Charonea ac Plutonia nobis non abs re esse suspecta : quamvis , ut supra dixi, non negare velim antra aliqua venenatis suis exhalationibus noxia , imo & perniciofa animalibus in illa nimis alte penetrantibus aut olim fuisse , aut adhucdum alicubi esse. Cujusmodi halitus ac vapores maligni quandoque in auri , argenti , aliorumque metallorum fodinis quandoque subito exoriuntur, hominesque in illis versantes subito suffocare , atque etiam enecare valent. Verum hæc & similia naturalibus causis , quamquam non semper bene cognitis , effectus suos debent , non miraculis , causisve præternaturalibus : præsertim ubi sacerdotes sibi lucrum ac commoda reperiunt. Quæ certe impedimento sunt quominus in rei veritatem rite penetrare queamus : ac quidem imprimis, si præoccupatis opinionibus, ac quidem ex superstitione ortis, laboremus.

Hoc interim ut notem omittere non possum , Eruditissimum virum J. Cæs. Bulengerum, in suo de Oraculis libro, citare Plinii lib. 10. cap. 95. ex eoque afferre hæc verba, *Chaonias scrobes* , & *fatidicos specus* [ quasi hæc se absque ullo intervallo sequerentur ] ac tum porro addere : *Ex quo apparet Dodone, quemadmodum & Delphis, fuisse spiraculum, unde aura fatidica in sacerdotis corpus transfret.* Cui errori, sane immani, refellendo, sola Plinii verba , à me supra adducta abunde sufficiunt : ac quidem imprimis, si ea hoc modo , cum magno illo Casaubono, legamus : *Spiracula vocant, alii Charonea, scrobes malignum spiritum exhalantes. Item in Hirpinis Amsancti, ad Mephitis ædem locum, quem qui intravere, moriuntur. Simili modo Hierapoli in Asia, Matris tantum magnæ sacerdoti innoxium.* Post quæ verba tunc, nullis aliis interjectis, hæc sequuntur. *Alibi fatidici specus, quorum exhalatione temulenti futura præcinunt, ut Delphis, nobilissimo Oraculo.* Præterquam quod



quod nullus veterum de hujusmodi spiraculo in Dodone somniet. At videtur vir doctissimus hinc memoriæ suæ nimium fidisse : neque ipsum Plinii textum consuluisse , dum hæc scriberet. Verum enim vero nunc ad propositum revertamur.

Quod verò in Oraculis per somnia consulendis non solum per somniorum interpretationem à Prophetis Sacerdotibusve factam , sed & per carmina , quasi à Dīs illis fatidicis , quandoque respondetur , ostendit nobis (inter alios) Pausanias in Messenicis , in hunc modum : *Ajunt itaque Thebani , cum prope esset ut cum hoste ad Leuctra congredierentur , missos qui & alia Oracula , & eum qui in Lebadea colitur , deum consulerent : & sanè ab Ismenio , Ptoō , Abis , Delphis , missa responsa commemorantur. Quæ verò senariis Heroicis vaticinatus fuerit Trophonius , hæc perhibentur :*

*Ne petite ante hostem sacrum quam cura trophæum  
Sit vobis posuisse. hinc , scutum ornatè , quod acer  
Fixit Aristomenes Messenius : ipse inimicas  
Senatorum acies , infestaque tela refringam.*

At potius audiamus ipsum Pausaniam Græcâ lingua loquentem : *φασὶ γὰρ οἱ Θηβαῖοι μελλόντης τῆς μάχης ἔσεσθαι σφισιν ἐν Ἀράκτοις , ἐς ἄλλα τε ἀποσείλαι χερσὶν ἡμᾶς καὶ ἐρησμένους τὴν ἐν Λεβαδείᾳ θεόν. λέγεται μὲν γὰρ καὶ τὰ πρὸς τὴν Ἰσμενίαν καὶ τὴν Πτόον , πρὸς γὰρ τὰ ἐν Ἀβαῖς τε χερσὶν ἡμᾶς καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς. Τροφῶνιον δὲ φασιν εἰπεῖν ἑξαμέτρῳ*

*Πρὸν δοῖσι συμβαλέειν ἐχθροῖς , στήσασθε τρίπαιον ,  
Ἄσπιδα κοσμήσαντες ἐμὴν , πλὴν εἴσατε νηδὺς  
Θύρας Ἀριστομένης Μεσσηνίου. αὐτὰρ ἐγὼ τοὶ  
Ἄνδρῶν δυσμυρέων φθίσω τραχὺν Ἀσπιδάων.*



Ast pluribus quandoque modis in uno eodemque Templo Fatidico reddebantur Oracula : per versus scilicet aliquando, quasi à Deo ipso pronuntiatos , aut per Antistites Prophetas, Dei istius instinctu quasi prolatos : aliquando verò per Sortes , quibus aut versus, aut verba , aut characteres insculpta vel inscripta erant ; aut aliis modis ab hisce diversis [ quæ omnia adhuc longè clariùs perspiceremus, puto , si nobis copia esset quinque istorum Voluminum Hermippi ; qui, teste Tertulliano , hæc Oracula cuncta , *cum suis & Originibus & ritibus & relatoribus , cum omni deinceps historiâ Somniorum , plenissimè præscripsit.* ] Sic in Serapidis Templo Canobitico & per insomnia ( uti superius exemplo ostensum est ) & alium modum prorsus ridiculum ; quem modo citatus Pausanias declarat, dum de Pharis Achaicis Oraculoque Mercurii, ibi & suâ ætate consuli solito, libro septimo, hæc loquitur : Παρά δὲ αὐτῷ καὶ χρηστήριον καθέστηκε. κεῖται γὰρ πρὸς ἀγάλματι ἐστία, λίθος καὶ αὐτῇ μολίσδα γὰρ πρὸς τῷ ἐστίῳ προσέχοντες λύχνοι χαλκοῖ. ἀφικόμενοι δὲ ἐν πρὸ ἐσπέραν ὁ τῷ θεῷ χρωόμενος λιβανωτὴν τε ὑπὲρ τῆς ἐστίας θυμῶν, καὶ ἐμπλήσας τὰς λύχνους ἐλαίᾳ καὶ ἐξάψας, πύθουσιν ὑπὲρ τὸ βωμὸν τὸ ἀγάλματός ἐν δεξιᾷ νόμισμα ὑπὲρ τὸν (καλεῖται δὲ χαλκὸς τὸ νόμισμα) καὶ ἐρωτᾷ πρὸς τὸ ὅς τ' ἔστιν ὁ θεός, ὁποῖόν τι καὶ ἐκάστω τὸ ἐρώτημά ἐστι. τὸ δὲ τῆς τέχνης δὲ ἀπεισιν ἐκ τῶν ἀγορῶν ὑπὲρ τὸν ἀγάλματος τὰ αὐτά. προσελθὼν δὲ ἐς τὸ ἐκτὸς, τὰς χεῖρας ἀπείχεν ἀπὸ τῶν αὐτῶν, καὶ ἥς πινος ἀν' ἀκρότητι φωνῆς, μάντισμα ἡγεῖται. Τοιαύτη καὶ Αἰγυπτίοις ἑτέρα πρὸς τὸν ἑρὸν μαντεία καθέστηκεν.

Proximo ipsi loco Oraculum est : antè ( Mercurii ) signum Vesta , & ipsa Marmorea : appositæ ei sunt plumbo ferruminatæ æneæ lucernulæ. Qui Deum consulunt Vestam primùm thure incenso placant ; deinde oleo infuso lucernas accendunt. Tum verò in aræ dextera parte nummum



*patriâ notâ signatum ( appellant æream ) dedicant. Ubi quod ex usu fuerit interrogavit , aurem simulachro admo- vet ; inde E FORO abiens manibus aures premit. Ubi è foro excessit , amotâ manu , quam primum excepit vo- cem , eam sibi Oraculi loco ducit. Talis etiam (NB.) apud Ægyptios IN SERAPIDIS FANO celebratur Oraculi religio.*

Compara , quæso Lector , cum hisce illa quæ inferius ad- duco , ubi per occasionem ago de Sortibus Christianorum per auditum acceptis : dum scilicet isti superstitiosi nimis homines Ecclesiam ingressi , primam quam audiebant Diaconi vocem vel Periodum , pro forte sive Oraculo divinitus dato accipe- rent. Videbis enim hæc ab illis originem traxisse : uti plu- rima alia , tam mala quam bona , ex Ethnicismo in Christianif- mum translata , antiquitatis Ethnicæ ac Christianæ indagato- ribus non præjudicatis constat ; [ quodque alia occasione for- san , Deo vitam mihi protrahente , demonstrabo in opere apud me partim confecto , partim affecto , de personis , muni- ribus , ritibus , cæremoniis ac consuetudinibus primitivæ Chri- stianorum Ecclesiæ , eorumque partim ( ac præcipuè quidem , ) ex Judaismo , partim ex Ethnicismo origine. ] Atqui in hisce similibusque nullis imposturis præstigiisve Diabolicis opus fuis- se , per se , uti existimo , satis clarè patet.



## CAPUT XII.

*De Oraculo Apidis ; cujus notæ à diversis diverse admodum describuntur : tum de Mnevi bove, &c. Modi diversi quoque per Apidem Oracula reddendi, perpenduntur : atque hinc quali quantove in pretio istud Oraculum habuerint, cum Ocbus, tum Cambyses, tum Cæsar quoque Augustus : ac qualia ac quam horrenda Antistites de hujusmodi Magnatibus commenti fuerint.*

**V**ERUM enimvero consideremus nunc, *Apidis Ægyptiaci, ejusdemque Oraculi, Historiam (ut qua occasione & alia Oracula illustrabuntur) ac videamus 1º. quid Plinius (cap. 46. libri VIII.) de hac divina bestia, vel, si mavis, bestiali Deo, testetur. Sunt autem illa hæc sequentia : Insigne ei, in dextro latere, candicans macula cornibus Lunæ crescere incipientis : nodus sub lingua, quem cantharum appellant. Non est fas eum certos vitæ excedere annos, mersumque in sacerdotum fonte enecant, quæsituri luctu alium : & donec invenerint mærent, derasis etiam capitibus : NEC TAMEN UNQUAM DIU QUÆRITUR. Inventus deducitur Memphim à Sacerdotibus. Sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos, Auguria populorum. Alterum intraße lætum est, in altera dira portendit. Responsa PRIVATIS dat, è manu consulentium cibum capiendo. Germanici Cæsaris manum averfatus est, haud multo post extincti. Cætero secretus cum se proripuit in cætus, incedit summotu lictorum, grexque puerorum comitatur carmen honori ejus canentium. Intelligere videtur & adorari velle. Hi greges repente lymphati futura præcinent.*

*Quæ in modo citatis Plinii verbis primò notanda veniunt, sunt*



sunt notæ quibus ille Apis à cæteris bobus dignoscitur : duas tantum Plinius memorat notas , candicantem lunam &c. & cantharum sub lingua ; quem Solinus tamen omittit. Ab hisce utroque longe antiquior Herodotus valde discrepat : ut qui hoc modo de Api loquitur : Ἐχὼ δὲ ὁ μόχος ἔτος ὁ Ἄπις καλέμενος σερμῆα ποιάδε· ἐὼν μέγας , ὅππῃ μὲν τὰς μετώπων λακὸν τετραγώνον φορέει ; ἐπὶ δὲ ἔ νώτου , αἰετὸν εἰκασμῶνον· ἐν δὲ τῇ ὀρῇ , τὰς τεύχας διπλᾶς· ἐπὶ δὲ τῇ γλώσσῃ , κἀνθάρον.

*Habet autem hic vitulus qui appellatur Apis hæc signa, ( toto corpore ) niger est , in fronte habens candorem figuræ quadratæ, in tergo effigiem AQUILÆ, in lingua scarabæum, duplices in cauda pilos.*

Ab hoc item discrepat P. Mela ; qui libro I. cap. 9. eum describens ait : *Bos niger certis maculis insignis , & caudâ linguæque dissimilis aliorum.*

Strabo vero [nec puto me multum peccare, si hîc scriptores non justo ordine ratione Chronologiæ , aut ipsorum vivendi ætatis adducam ] Strabo lib. 17. de illo hoc modo loquitur : Ὅπῃ ὁ βῆς , ὁ Ἄπις ἐν σηκῷ πινι τρέφεται , θεὸς ὡς ἔφην νομιζόμενον , ἀλάσκεται δὲ μέτωπον ἔ ἄλλα πινὰ μέρη ἔ σώματι· τὰ δὲ ἄλλα μέγας· οἷς σημείοις αἰεὶ κρίνεται τὸ ὀπιτήδειον εἰς τὴν ἀλαδοχὴν , ἀπογυρομένον ἔ τὴν τιμὴν ἔχοντος. Ἔστι δὲ αὐλὴ περικειμένη ἔ σηκῷ , ἐν ᾗ καὶ ἄλλος σηκὸς τὸ μητρὸς ἔ βοός· εἰς ταύτην δὲ τὴν αὐλὴν ἐξαφίσταται τὸ Ἄπιν καθ' ὅραν πινὰ , ἔ μάλιστα πρὸς ἐπίδειξιν τοῖς ξένοις. ὁρῶσι μὲν γὰρ ἔ ἀπὸ θυρίδος ἐν τῷ σηκῷ βῆλοντα δὲ ἔ ἔξω· ἀποσκιρτήσαντα δὲ ἐν αὐτῇ μικρὰ , ἀναλαμβάνοντες πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγουσιν.

*Ibi bos Apis in septo quodam alitur, & ut diximus, apud eos pro Deo habetur , albus frontem & quasdam corporis partes, cætera vero niger. Quibus signis judicant, qui sit ad successionem idoneus , alio defuncto. Ante id septum au-*



la quædam est, & in ea aliud septum Matris istius bovis. In hanc aulam nonnunquam Apis emittitur, præsertim ut PEREGRINIS ostendatur. Alias enim per fenestram quandam videtur. Sed volunt ut etiam extra spectetur; itaque, ubi paululum foris exultim ludit, rursus in proprium locum recipitur.

Ammianus Marcellinus lib. XXII. cap. 15. hoc modo historiam narrat: Est enim Apis bos diversis genitalium notarum figuris expressus, maximèque omnium corniculantis lunæ specie latere dextro insignis: qui cum post vivendi spatium præstitutum, sacro fonte immersus è vitâ abierit (nec enim ultra trahere eum ætatem QUAM SECRETA PRÆSCRIBIT auctoritas Mysticorum: nec nisi semel in anno bos femina inventa cum notis certis offertur) alter cum publico quæritur luctu: & si omnibus signis consummatus reperiri potuerit; ducitur Memphim urbem frequentem, præsentiaque numinis Æsculapii claram. Cumque initiante Antistitum numero centum, inductus in thalamum esse cœperit, conjecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare: & adeuntes quosdam indicibus averti videtur obliquis: ut offerentem cibum aliquando Germanicum, sicut lectum est, averfatus, portenderat paulò post eventura.

Accedat hisce Ælianus; qui in historiæ Animalium lib. XI. cap. 9. inter alia, hæc sequentia de Api tradit: *Σημεῖα δὲ αὐτοῦ καὶ γνωρίσματα λέγει μὲν καὶ Ἡροδότος καὶ Ἀρισταγόρας ἔχ' ὁμολογῶσι δὲ αὐτοῖς Ἀιγύπτιοι. ἐννέα δ' εἴησι γὰρ αὐτὰ εἶναι φασὶ καὶ ἐμπρέπειν τὰδε τῷ ἱερῷ βοί τίνα δὲ πάντ' ἐστὶ, καὶ ὅπως διασπαρται καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τῷ ζώῳ, καὶ ὅν τινα τέρας οἰοῖται διήντισαι αὐτοῖς ἀλλαχόθεν εἰσάδει. ὅτε δὲ τῶν ἀστέρων ἕκαστον σημεῖον διὰ συμβόλων ἀντίκειται τὴν φύσιν, Ἀιγύπτιοι τεκμηριώσασθαι ἴκανοί.*

*Insignes ejus notas Herodotus atque Aristagoras explicant.*

*Qui-*



Quibus *Aegyptii* non assentiuntur : novem enim & vigin-  
ti eas huic sacro bovi aptas & consentaneas esse dicunt. Qua-  
nam sint , tum quemadmodum per corpus sparsæ , tum ut  
ipsis quasi floribus insignitus sit , aliunde intelligendum. Cu-  
jusnam autem ex sideribus naturam unumquodque insigne  
per notas designet , *Aegyptii* satis superque declarant.

Ac paulò post ita pergit : Ὅταν δὲ Διαρῶσῃ ἡ Φήμη τὸ θεὸν  
Ἀγροπῆσις πέχθαι λέγῃται , τὴ γραμματείων τὴ ἱερῶν τίνες , ὡπε-  
ρῶν μᾶθημα παιδὶ ἐκ πατρὸς ὡδωδοθὲν ἀκροβῶντες τὴ ὑπὲρ τὴ  
σημείων ἔλεγχον , ἤκῃσιν ἐνταῦθα , ἧς τὸ θεὸς φασὶν Ἀγροπῆς βοὸς  
τὸ βρέφους ἐπέχθαι . καὶ κτ' γε τὴν ὑφήγησιν τῶ Ἑρμῆ τὴν πρεσ-  
βυτάτην , οἰκίαντε ἐγείρῃσιν , ἐνθα δὴπρ ἐ δαιτῆσται τὴν γε πρῶ-  
την , εἰς ἡλῆς μὲν ἀναθλας ὁρώσαν , τροφὰς δὲ τὰς τῶ βρέφους  
ὑπεδέξατο , καὶ μάλα γε ἱκανήν . τετάρτων γὰρ δαίμων ἐν γάλαξι  
τόνδε εἶναι τὸ μύχον . ἐπὶ δὲ γρήται τροφῆς , ἐνταῦθα τοι ὑπανι-  
χέσης σελήνης νεὰς ἀπαντῶσι γραμματεῖς ἱεροὶ καὶ περφήται . ἐ-  
μὲν τῶ καὶ ναῦν ἀνὰ ἔτος εἰς τῶτο καὶ τῶδε τῶ δαίμονι ἱερὸν κα-  
σμῶσι καὶ ταύτη πορθμύχον αὐτὸν εἰς Μέμφιν . ἐνθα φίλα τὰ ἦθη  
αὐτῶ , καὶ τρεῖσαι κεχαρισμένοι , ἐκνηθητήρια , καὶ δρόμοι , καὶ κα-  
νίτραι , καὶ γυμνάσια , καὶ θηλειῶν βοῶν ὠραίων οἶκει , οἷονεὶ θαλά-  
μοι ὅτε ἐθέλοι , καὶ ἦν ἐρᾷ θυμὸς ἀναβαίνειν αὐτὸν , καὶ φρέαρ , καὶ  
κρήνη πόλμυξ νάμαλτο . τῶτο γάρ φασιν οἱ θεραπείαι καὶ ἱερεῖς λυ-  
σιτελεῖν αἰεὶ .

Quum autem fama emanavit *Aegyptiorum* Deum exor-  
tum esse , EX SACRIS SCRIBIS QUIDAM , QUI DOCUMEN-  
TUM A MAJORIBUS TRADITUM , INSIGNIUM NOTARUM  
INDICIUM ACCURATE CALLENT , eò ubi diva vacca par-  
tum ex sese ediderit , accedunt ; atque ibidem domum ad  
orientem solem , ex vetustissimo *Mercurii* præscripto , ubi  
commode alatur , quatuor menses ( quibus ipsum lacte nu-  
triri oportet ) excitant . Postea autem quam ibi nutritus est ,  
exoriente nova luna , scribæ sacri & Prophetæ eodem profi-



ciscuntur : & simul navem huic sacram quotannis instruunt, eaque ipsum Memphim transportant, ubi sedes huic sunt & commorationes suaves, & loca voluptatem comparantia, curricula, pulverationes, & exercitationes, & vaccarum formæ præstantiâ, insignium ædes, tanquam thalami in quos ingreditur, cum quam amat supervenire appetit. Item & puteus, & fons aquæ potabilis : Nam huiusmodi huic semper conducere ministri & sacerdotes asserunt.

Ac denique paulò post : Μάντις τε ἦν ἄρα ἀρχαῖος ὁ Ἄπις, & καθίζων, καὶ Δία, κέρας ἢ πρεσβυτέρως γυναικας Ἰπὶ πινῶν τριπόδων, ἔδ' ἐ μὲν πόμα ἱερὸν ἐμπιπλᾶς· ἀλλ' ὁ μὲν τις ὄχεται τῷ θεῷ, ὁ δὲ αὐτὸν ἐ μαθεῖν ἐθέλει. παῖδες δὲ αἰθύροντες ἔξω, καὶ πρὸς ἀλλήλους σκιρτῶντες, Ἰπίπνοιο γυρόμενοι σὺν τῷ ῥυθμῷ αὐτῶν ἕκαστος προλέγσιν ὡς εἶναι . . . Σάγραν τὰ λεχθέντα.

Is bos Apis præsentione valet : nec sane vel puellas, vel aniculas ad tripodem sessitantes habet, neque sacra potione eas implet : sed pueri divino afflatu concitati, extrâ ludentes, atque inter se ad numerum saltantes, consulentibus futura prædicunt, quæ vel iis quæ apud Sagram habebantur veriora habeantur.

Nunc autem audiamus postremum illa quæ Diodorus Siculus de hoc Api narrat lib. I. Bibliothecæ suæ : quæ ita habent : Ταῦτα δὲ γινόμενα πρὸς τὸν Ἄπιν τὸ ἐν Μέμφει, καὶ τὸ Μενδύϊν τὸ ἐν ἡλίῳ πόλει, ἐν τῷ πρὸς τὸ Τράγον ἐν Μένδηϊ, πρὸς δὲ τῷ τοῖς τὸ Κροκόδειλον ὅν ἐν τῇ Μύρμιρῳ λίμνῃ, καὶ τὸν Λέοντα ὅν τρεφόμενον ἐν τῇ λέοντων πόλει, καὶ πολλὰ τῶνδε ἕτερα διηγήσασθαι μὲν ὄχερές, ἀπαγγείλαι δὲ, πιστεύειναι ὡς τῶν τοῖς μὴ τεθεαμένοις, δύσκολον. ταῦτα γὰρ ἐν ἱεροῖς περιόδοις τρέφεται, θεράπευσσι δ' αὐτῶν πολλοὶ τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν, τροφὰς διδόντες τῶν πολυελεστέων. σερμίδαλιν γὰρ ἢ χόνδρον ἐψῶντες ἐν γάλακτι, καὶ πέμματ' αὐτῶν παντοδατὰ μέλιτι φύροντες, καὶ κρέα χήνεια τὰ μὲν ἐψῶντες,



τες , τὰ δ' ὀπλῶντες , ἀνεκλείπῳς χορηγῶσι. τοῖς δ' ὁμοφάγοις  
πολλὰ τ' ὀρνέων θηρόντες ὠρεβάλλουσι· καὶ τὸ καθόλου μεγάλην εἰ-  
σφέρονται σπουδὴν εἰς τὴν πολυτέλειαν τ' εὐφροσύνης , λατρεῖς τε χλια-  
ροῖς χρῶμασι , καὶ μύροις τοῖς κομῆσι αἰλείφοντες , καὶ παντοδα-  
πὰς δυνάμεως θυμίωνες ἐδιδάσκουσι· τρωμνάς τε τὰς πολυελεστάτας,  
καὶ κότμον ὅπερ πῆ χορηγῶσι , καὶ τ' συνεισμελῶν ὅπως τυγχάνη καὶ  
φύσιν φρονίδια παιδντα τὴν μεγίστην. πρὸς δὲ τέτοις ὁμοφύλῳς θη-  
λείας ἐκάστῳ τ' ζῶων τὰς δυνάμεις συντρέφουσιν , αἷς παλλακί-  
δας προσαιγοῦντες , ἐθεραπεύουσι τὰς μεγίστας δαπάναις καὶ λει-  
τηργίαις. εἰάν δὲ τελευτήσῃ τις , παιδὶ μὲν ἴσα τοῖς ἀγαπητῶν  
τέκνων σπρημῶσι , θάπτουσι δὲ καὶ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν , ἀλλὰ  
πολύ τὴν ἀξίαν τ' ἐαυτῶν εὐχίας ὑπερβάλλοντες. καὶ γὰρ τὴν Ἀλε-  
ξάνδρου τελευτήν Πτολομαῖος ἔλαγχεν παρεληφότῳ ἄρτι τὴν Ἀι-  
γυπτον , ἔτυχεν ἐν Μέμφιδι τελευτήσας ὁ Ἄπιδος γήρῃ· ὁ δὲ τὴν Ὀπι-  
μέλειαν ἔχων αὐτὸν , τὴν τε ἐθιμασμένην χορηγίαν , εἶσαν πάνυ  
πολλὴν , εἰς ταφὴν ἀπαύσαν ἐδαπάνησε , καὶ ὡσαύτως Πτολομαῖος  
πεντήκοντα ἀργυρεῖς τάλαντα προσεδανείσατο. καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ πι-  
νες τ' αἱ ζῶα ταῦτα τρεφόντων , εἰς τὰς τροφαῖς αὐτῶν οὐκ ἔλαττον  
τ' ἑκατον τετράκων δεδαπανήκασιν. . . . Προσθετέον δὲ τοῖς εἰρημίοις,  
τὰ λειπόμμενα τ' γνομῶν πρὸς τ' ἱερὸν ταῦρον τ' ἰνομαζόμενον Ἀ-  
πιν. ὅταν γὰρ τελευτήσῃ ταφῇ μεγαλοπρεπῶς , ζηῶσιν οἱ πρὸς  
ταῦτα ὄντες ἱερεῖς μόσχον ἔχοντα καὶ τὸ σῶμα ὡραῖον καὶ ὡρα-  
πλήσια τῷ περὶ πᾶρξαι. ὅταν δ' ἄρεθῇ καὶ μὲν πλήθῃ ἔπει-  
θας ἀπολύεσθαι , τ' δὲ ἱερέων οἷς ἐστὶν Ὀπιμελὲς , ἀγασσιν τ' μόσχον τὸ  
μὲν πρῶτον εἰς νεῖλος πόλιν , ἐν ᾗ τρέφουσιν αὐτὸν ἐφ' ἡμέρας τέ-  
ταράκοντα· ἔπειτα εἰς θαλαμηγὸν ναῦν οἴκημα κελευσσωμένον ἔχου-  
σαν ἐμβυσάσας , ὡς θεὸν ἀνάγασιν εἰς Μέμφιν , εἰς ἧς Ἡφαίστος  
τέμενον. ἐν δὲ ταῖς περὶ τὴν τετάρτην ἡμέραν μόνον  
ὁρῶσιν αὐτὸν αἱ γυναῖκες , κατὰ πρόσωπον ἰσάμεναι , καὶ δει-  
κνύουσιν ἀναστροφῶν τὰ ἑαυτῶν γνήσια μέρη , τ' δὲ ἄλλον χρό-  
νον ἀπαντὰ κεκλυμένον ἐστὶν εἰς ὅψιν αὐτὰς ἐρχεσθαι τέτρω τῷ  
θεῷ.



De illis autem quæ circa Apin qui in Memphi est, & Mnevin in Heliopoli, & Hircum in Mendete, & (præter hos) Crocodilum in Myridis lacu & Leonem, qui nutritur in Leontopoli, & multa adhuc alia perhibentur, narratu quidem admodum facilia; sed narrantes talia, ut fidem impetrent ab iis qui ista nunquam ipsi viderunt; difficile. Ista enim animalia [NB.] in sacris nutriuntur septis, & ministrant illis multi ex spectatissimis viris, nutrimenta eis præbentes exquisitissima [prelo.] Similaginem enim vel alicam lacti incoquentes & coquinaria seu placentæ cujuscunque generis melle miscentes, anserinasque carnes nunc coctas nunc assatas subministrantes. Illis autem quæ crudis carnibus vescuntur, ferarum venatu captarum copiam projiciunt. Et omnino multum studii impendunt, ut magni sumptus atque impensæ sit illorum nutrimentum. Balneis tepidis quoque circa ista (animalia) utentes & electissimis unguentis ea perpetuo perungentes; & omni fragrantium odorum genere, ac thymiamatis ipsis incensa præbentes; dum & lectos & stragula maximi pretii, ornatumque ipsis decentem subministrant. Præterea nutriunt unicuique (horum animalium) fœminas ejusdem generis; quas pellices appellant, & ministrant iis maximis sumptibus ac ministeriis. Si quod autem (ipsorum) moriatur, similia faciunt iis qui dilectissimis liberorum orbatii sunt; sepeliuntque ea non secundum suas facultates, verum multo majoribus impensis, quam ipsorum bona aut reditus ferant &c. Ac paulò post: Cæteris jam dictis addenda sunt, quæ adhuc præter jam dicta circa hunc Apin geruntur. Postquam enim jam mortuus ac sepultus est, quærunt Sacerdotes [vel Antistites] illi qui [NB.] AD ID CONSTITUTI SUNT, vitulum (aliud) cui signa præcedenti impressa similia, aut iis vicina, adsunt. Ac quando jam (talis) inventus est, multitudo luctum solvit:



vit : *Antistites* QUORUM CURÆ ID MANDATUM EST , ducunt vitulum primum ad Nilopolim , ubi nutriunt ipsum per dies quadraginta . Postea illum imponunt navi , quæ auream sibi impositam habet domum , ( vel cellam ) ut vehat eum ad *Thalamos* ; atque ut Deum sic deducunt illum *Memphim* , in lucum *Vulcani* . Intra vero istas quadraginta jam memoratas dies , solæ ipsum vident mulieres facies eum aspectantes , ac vestibus sublevatis ipsi membra genitalia sua ostentantes ; post quod tempus interdictum ipsis est venire in conspectum hujus Dei .

Ut quæ de notis , per quas bos ille divinus cognoscitur , ex *Plinio* , *Solino* atque *Herodoto* , notare coeperam paulo latius persequar , atque inde ostendam , quam maxime scriptores antiqui inter se ( sicut & circa alia ) discrepent : *Plinius* , *Solinus* atque *Amm. Marcellinus* , de corniculante luna inter se conveniunt : dum *Solinus* tamen nihil præter illam , *Plinius* verò cantharum in lingua , addit . Mela bovem nigrum certis maculis insignem , caudâ linguaque dissimilem fuisse vult : *Herodotus* eum describit nigrum corpore , candentem quadrata figura maculam in fronte ejus , in tergo figuram non lunæ crescentis , sed *Aquilæ* ; ac ( præter scarabæum in lingua ) duplices in cauda pilos . At *Strabo* nulla alia signa agnoscit præter albam frontem , & quasdam corporis partes ; cum ille cæteras partes niger sit . Sic *Ammianus* , præter lunæ corniculantis figuram , ipsi diversas genitalium notarum figuras adscribit ; quas ipse tamen minime describit : uti nec *Diodorus* , qui tamen omnium accuratissimè de ipso hoc bove scribit , ulla certa signa notat .

Nec denique *Ælianus* ; qui usque ad vincti novem numero ista signa excurrere vult , quæ tamen aliunde i. e. ( si bene opinor ) ab *Antistitibus* , peti vult , si quis illa noscere desiderat .



Verum enim vero certi Antistites signis istis dignoscendis delegati erant ; sicut tam ex Æliano , quam ex Diodoro Siculo clarescere videtur. neque ex fece vulgi isti erant ; verum ut apud Lacedæmonios , qui Rhetris præerant , & apud Romanos qui Libris Sibyllinis XV. viri electi erant ; atque uti circa alia similia , apud alias gentes (ex. gr. apud Ammonios) talium cura iis , qui summam reipublicæ curam quoque gerebant , demandata erat ; sic hîc quoque circa Apidem, tales ea observabant. Et *secreta* ipsis auctoritas , ut Ammianus nos docet : illique indicia , quibus innotesceret hic Apis denuo inveniendus , accurate callebant : namque illi judicabant de illis ; an, scilicet, similia, aut vicina saltem istis : an vero dissimilia, nec vicina, adeoque nec probanda, essent. Quod similiter circa vaccas huic Apidi quærendas inveniendasque observabant.

Videmus hic certe , quam belle isti hîc populum ludere potuerint : cum Bos ille interim non nisi per fenestram conspiceretur ; necque ita diu superviveret ; nec si foras produceretur , id tamdiu duraret , ut peregrini ( in quorum gratiam id fiebat, ) notas illas accurate observare possent, aut bene numerare atque examinare : ac dignoscere sic an naturâ ingenita, vel arte hæc signa conficta, essent.

Et sane omnes istæ sic ab invicem dissentientes narrationes, nobis certo indicio esse debent, hæc signa ab Antistitibus, prout ipsis proficuum aut commodum videbatur, mutata imminuta vel adaucta figura aut numero fuisse ; cum ab ipsorum auctoritate hæc dependerent ; illique interim , jam bove invento, optimas haberent occasiones , quæ ipsorum iudicio in tali bove deficerent accurate accommodandi. Unde nec mirum est raro vel nunquam (ut Plinius tradit) talem Apidis successorem diu fuisse quæsitum.

Et sane in fœmina bove id longe facilius erat ; de qua Plinius ita : *Fœmina bos semel ei anno ostenditur , suis & ipsa*  
*in.*



*insignibus, quamquam aliis : semperque eodem die & inveniri eam, & extinguere tradunt.*

Quod attinet vero ad modos Oraculi edendi, duplicem videtur proponere Plinius; primumque, quod prout hunc illumve Thalamum intrasset id faustum infaustumve consultoribus esset. 2o. Quod cibum ipsi consulenti manu traditum vel appeteret vel averfaretur.

Ad quæ postrema Plinii verba : *Responsa privatis dat, è manu &c.* Notandum ducō, mihi huc immane mendum sive exscriptorum, sive ipsius Plinii (quod tamen minus reat) irrepsisse; quod ex Strabonis verbis non incommode emendetur. Et certe Germanicus Cæsar minime ex privatorum numero erat (quibus semper minus libertatis conceditur, magnatibus vero longe plus, ut ex hoc eodem Germanico, ex Tito Vespasiano, aliisque ostendi posset) & revera Peregrinus erat; quippe Romanus, minime Ægyptius.

An vero Ammiani verba hæc, *Conjecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare*, vel ad primum modum vel ad secundum, vel ad utrosque simul, vel denique ad tertium pluresve alios, pertineant lectori judicandum relinquo. Nam quantum ad pueros istos lymphaticos, de quibus tum Plinius, tum Ælianus, ejus verba hic eatenus repetenda censeo: *Nec sane vel puellas vel aniculas ad tripodem sessitantes habet; nec sacra potione eas implet: sed pueri divino afflatu concitati, atque inter se ad numerum saltantes, consulentibus futura prædicunt.*

De quo tamen Respondi genere loquar, postquam de Thalamis intratis, ciboque manu consulenti præbito, aliquid ante dixerō.

Ex superioribus repetenda sunt, quæ dixeram de artibus horum impostorum (Antistitum, scilicet, ac Sacerdotum) circa elicienda secreta Consultorum, circa libellos obfignatos,



millenaque alia per quæ elicere valebant, quid animi istis Consultoribus esset, quæve interrogaturi accesserant. Quas fraudes ac media, cum ubique, diversis tamen modis atque artificiis, prout Oracula hæc aut illa diversimode Responsa sua reddebant, locum haberent; eas minime & hîc defuisse facile credet, uti puto, aliquantulum nasutus lector: atque ad Consultationes, prout melius conveniret, diversimode factas fuisse.

Per fenestram ipsum Consulentes conspiciebant, sive is hunc sive alterum intrasset Thalamum; quorum unum intrasse lætum, alterum vero, triste omen præbebat. Quæso nunc, si hic quoque dubium lumen aspectum præpediit, ut apud Glyconem Alexandri Pseudomantis, & apud alia Oraculorum loca, ubi adyta semper obscura aut adumbrata erant; quæso, an hic consultores juste examinare rem potuerint; præsertim si non diu (quod id in rem Sacerdotum minime esset) ipsius conspectui inhærerent, verum ab aliis superstitiosis, ac videndi quoque cupidis hi protruderentur. Quod eo magis verisimile, quod cum in aperto quandoque luderet, id per parvum temporis spatium faceret: nec diu ipsi, procul dubio adstarent, qui (ex singulari gratia) propius admissi propriis manibus cibum, ominis causâ, præbebant.

Interim & cibo huic Apidi porrigendo commode aliquid ab Antistitibus immisceri potuit (namque illi proculdubio eum Consultoribus præbebant) cujus odorem aut saporem bos ille averfaretur: sicut & Thalamus hic aut ille (prout ipsis id consultum videbatur) hoc illove medicamento, immixto, illito, vel allito, aliterve apposito, quo aut eò alliceretur, aut contra ab intrando deterreretur, infici poterat. Neque ignota sunt talia adhuc veneficis; ut quorum exempla nobis adfert, hoc modo, Wierus lib. de Lamiis cap. 39. *Animantia ad hæc, pharmacis pabulo injectis, aut alicubi sparsis ut degustentur, vel halitu attrahantur, lædunt perimuntque venefici.*

*Idem*



*Idem vel affricu vel applicatione præstari posse, ut minime nego; ita meminisse oportet [NB.] quosdam studio lupi stercus clam in præsepibus condere, quod olfactu animadvertentia pecora, voracemque hostem verita, ob quandam antipathiam, miro exagitantur furore: ut maleficio ea torqueri firmissime credant ignari, apud veneficii hujus artifices consilium inquirentes. Eadem ratione dicunt, caudam lupi in boum vel equorum præsepi suspensam, eos ab esu exterrere. Metu enim ob odorem perculsi, obliuiscuntur cibi esurientes: quemadmodum hominibus quoque in magnis timoribus usuvenire experimur. Denique brevi antè cibum præbere illi potuerant, ac quidem insciis Consultoribus; ut ita bene pastus alia nutrimenta respueret: præsertim si medicamine aliquo infecta essent.*

Quod pueros vero illos ludentes &c. attinet, facillimum erat ipsos ita instruere ad reddenda per voces, per gestus, modosve saltandi, per alios denique motus aut modulationes ac numeros, ut iis vel suaderent aut dissuaderent, vel læta aut tristitia prænuntiare viderentur, vel alia quæcunque demum Responsa petentibus darent. Quorum tamen interpretatio semper ab istis Antistitibus vel *Prophetis* dependebat: sicut illa exempla, & ad Ammonem, & ad alia Oracula, à me data fuerunt.

Prophetas enim habebat quoque suos, hic sive bos sive Deus; qui ipsius responsa, quocunque demum modo data, Consultoribus interpretarentur, adeoque & hujus *Προφήται* essent: quique (uti apud Ammonem, ubi Deus per nutus, &c. respondebat, Prophetæ dicebant, *hoc, aut illud ait, vel respondet, Jupiter*) ita Dei hujus Oracula enuntiarent. Sic enim Lucianus in Deorum Concilio: *Quid & sibi vult Memphitis ille Taurus versicolor, qui adoratur, edit Oracula, & Prophetas habet?*



De Historiolæ illius veritate, quæ de Germanico narratur, merito quis dubitare queat, tum quod testibus plane nullis tam multa (ac quidem præcipue circa Magnates ac Principes) confingantur, aut in majus exaggerentur, ut certa fides iis, minime habere possit. Præterquam quod & talia, cum jam fama percrebuisse quam vehementer Piso Germanici capiti immineret, ex facili admodum conjectura sic confingi ac prædici possent.

Neque hic omittenda verba hæc Taciti (lib. I. histor.) de Vespasiano: *Occulta lege fati, & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.* Ad quæ optime hæc notat Trojanus Boccalinus in Bibanzia Politica: *Alcuni pigliano queste parole in questo senso, che per occulta lege del Fato per prognostichi e risposte degli Oracoli oltre la buona fortuna fosse a Vespasiano e suoi figliuoli destinato l'Imperio. Io credirei, che potessero ricever altra, e forse piu vera interpretatione; cioè che doppo fu veduto l'Imperio nella persona e figliuoli di Vespasiano fu auco detto, che per occulta lege del fato, per prognostichi e risposte de gli Oracoli gli era stato destinato: vedendo si tutto il giorno in Roma, che non mai si crea Papa alcuno, che non si pubblicino doppo l'elettione molte Profetie ritrovate scritte, molte fatte da diversi, delle quale prima non v'era consideratione ne ragionamento. Chiaro documento, che di niuna fede sono degni quelli che vivendo in una bassa & infelicissima fortuna, fanno il mestiere di predire felicità e grandezza a gli huomini, & a questi tali, è bene dare alcuna cosa per limosina, e ridere della loro leggierosa.*

Augustus interim, qui alias circa Omina fati superstitiosus erat (saltem, ut Alexander Macedo, talis haberi quandoque volebat) cum in Ægyptum venisset, ad Apidem (testibus Suetonio ac Dione) accedere, illumque videre, noluit: Ἀέγων



θεὸς αὐτὸν ἔχει βῆς ποικυλῆν ἐξιδῶν, *Deos se, non boves, adorare consuevisse.*

At sævus ille ac præferox Cambyfes hunc Apin ad sese adductum ipse ita vulneravit, ut ex vulnere extabescens mortem obierit; simulque irridens sacerdotibus ejus dixit: *O capita nequam, hujusmodi Diu existunt sanguine ac carne præditi, & ferrum sentientes? Dignus nimirum Ægyptiis hic Deus!* Dicebant quidem hinc (teste eodem Herodoto, qui hæc verba ipsius recitat) ipsum in insaniam ac furorem lapsum fuisse: At jam ante ipsum non bene mentis compotem vel fuisse, vel habitum, idem auctor tradit.

Perfacile Antistites talia (uti nunc Monachi sub Christianismo) confingebant contra homines minus superstitiosos: atque imprimis si illi ipsorum fraudes subodorari viderentur; ac quammaxime si illas aliis quoque hominibus detegere conarentur.

Interim videmus istos Reges principesque, qui extra metum horum Antistitum se constitutos putabant (quamvis aliter ducendæ vel regendæ multitudini hæc sæpius conducere existimarent) risisse horum imposturas, iisque quandoque audacter controiisse. Quod præcipue in Ocho Persarum rege videmus; qui (testante id Plutarcho in tractatu de Iside & Osiride) *Gladus vocatus fuit ab Ægyptus, quod is multis interfecit, Apin quoque ad extremum mactasset, & cum Amicis epulando absumpsisset.* Et is tamen per 35. annos regnavit (testante ita Ctesia) nec violenta morte peremptus fuit.

Ut autem minus miremur talia ac similia plurima istis Gentiles Sacerdotes iisque deditos confinxisse, contra istos, qui ipsorum imposturis ac fraudibus; aut superstitionibus (quas hi in plebe aliisque adaugere conabantur) contra ire ausi sunt: unicum, ex pene innumeris, adducam exemplum, ex Christianismo



stianismo petitem; non quidem de Juliano Apostata similibusve, verum de Constantino Caballino Leonis Isaurici filio: qui quod infans, cum jam baptizaretur (quod credo pluribus infantibus, atque ex nulla animi malignitate, contigisse) ventris sui excrementa in baptisterium exonerasset *νεπρώνυμον* appellarunt Monachi hostes ipsius infensissimi. De hoc igitur Cedrenus ait, *eum ex sævissimo Leone [Patre Leone Isaurico] versutissimam pardalim, & ex semine Serpentis aspidem & anguem volantem, ut primum in patrium regnum & impietatem successit, extitisse: ac longius etiam à Deo & Deipara se abalienasse: ac deinceps artibus magicis, libidinibus & dæmonum invocationibus, viscerum exsectionibus, aliisque malis studiis, tum venationibus & ludis Circensibus deditum, idoneum se Antichristo instrumentum præbuisse. Atque adeo universali edicto vetuisse, ne quis in universum Domini servorum [præcipue hîc Monachos, præter alios Ecclesiasticos intelligit: ac quidem tales qui pro Imaginibus pugnant] SANCTI titulo cohonestaretur: quin etiam conspui eorum inventos reliquis jussisse, ac prohibuisse, ne ipsorum intercessio postularetur. Imò etiam scelestum eum, ipsius Mariæ Virginis intercessionem non esse implorandam, addidisse: nihil enim eam præstare posse. Quin & noluisse ut Deipara illa appellaretur. Sumptis enim in manus auro plenis oculis, ac præsentibus demonstratis, sciscitatum esse, Quanti eos putarent esse pretii? ac cum respondissent Magni: evacuato auro rursus interrogasse, Quanti loculos æstimarent? quum responsum esset Nihili; Ita, dixisse, Maria quoque dum Christum gestavit utero, in honore fuit: postquam eum peperit, nihilo reliquis mulieribus præstantior est.*

Quibus & Suidas, similis farinæ Monachus, addit, *Ipsam venerem coluisse, & victimas humanas ex adverso urbi sacri-*



*sacrificantem obtulisse; in Maura noctu sacra fecisse, & pueros mactare solitum.*

Addi his possunt illa quæ, (in Dissertatiuncula mea de *Columnis Phœnicicis* ad Tingin erectis) de Justiniano à Monachis maligne æque ac insulsè conficta attuli. Constantinus autem ille postquam per 35. annos regnaverit, doloroso morbo periit, cum jam ipsa Deipara ei apparuisset. Ac sic Ochus quoque, cum non solum Apin interfecisset, Asinumque (ludibrii causa) consecrasset, ac coli eum iussisset, tanti sceleris in sacrum bovem commissi pœnas, nec contemnendas (si Ælium audis) nec minus graves persolvit, quam Cambyfes, qui primus tale Sacrilegium commiserat.

### C A P U T XIII.

*De Mnevi, ac Netone (si non is idem cum Mnevi;) De Hirco in Mendete, de Leone in Leontopoli, ac de Crocodilo in Myridis lacu obiter notata. De Draconum in Epiro Oraculo: uti & de piscium Oraculo in Lycia &c. deque eorumdem diversis Responso reddendi modis. De Oraculo per Crocodilum in Arsinoë, paulo latius: post quod sequitur posteriorum horum Oraculorum consideratio: hincque sequuntur considerationes super Oraculo fontis Castalii, per lauri folia literis in scripta; sicut & Veneris Aphacicidis, & fontis apud Oropios, atque Inus aquæ fatidicæ: uti & Æthnæi montis per ignem: denique & super Oraculo (itidem per ignem) apud Apolloniam.*

**B**Ovem vero illum (ut rursus me ad illos ex pecoribus Deos convertam) qui Heliopoli sub nomine *Mnevis*  
M m cole-



colebatur, Macrobius lib. I. cap. 21. videtur, Neton appellare, ubi ait : *Taurum vero ad Solem referrī multiplici ratione Ægyptius cultus ostendit : vel quia apud Heliopolim taurum Soli consecratum, quem Neton cognominant, maxime colunt ; vel quia bos Apis in civitate Memphi Solis instar excipitur ; vel quia in oppido Hermuthi magnifico Apollinis templo consecratum Soli colunt taurum, PACIN cognominantes, insignem MIRACULIS, convenientibus naturæ Solis. Nam & per singulas horas mutare colores AFFIRMATUR, & hirsutus setis DICITUR in adversum nascentibus contra naturam omnium animalium. Unde habetur veluti imago Solis in diversam mundi partem nitentis.*

Quæ verba lubentius huc attuli, ut hîc conspiceremus tertium ex Armentis Deum *Fatidicum* : quod de ipso non dubitandum, qui tot Miraculis clarus atque Apollini seu Soli sacratuſ esset : cum & *Hircus in Mendete*, & *Leo in Leontopoli*, & *Crocodilus in Myridis lacu* ejusmodi Dii fuerint, nempe Fatidici.

Quid quod & *Dracones in Epiro* ( ne solus Jupiter illic Oracula daret ) futura prænuntiaverint. Ita enim nobis narrat Ælianus, *Historiæ Animalium* libro XI. cap. 2. Ἐστὶ δὲ ἀνεῖναι τὰς θεῶν ἁλῶν, καὶ ἔχει κύκλῳ περίβολον καὶ ἐνδὸν εἰς κύκλῳ δράκοντες, ὧς θεῶν ἄθυρμα ἔστι γε ἡ πόλιν ἱέρεια γυμνὴ παρθένῳ πάρεσι μόνῃ καὶ τροφὴν τοῖς δράκονσι κομίζῃ. λέγονται δὲ ἄρα ὑπὸ τῶν Ἑπαιρωτῶν ἔκγονοι ὧς ἐν Δελφοῖς πυθῶν εἶναι. εἰ μὴ ἐν ἔστι παρελθόντων τὴν ἱέρειαν προσήκως θεάσωνται, καὶ τὰς τροφὰς περὶ τὴν λάβωσιν, ὁρῶντες ὑποδείλῃν ὁμολογῶνται, ὅτι ἔστι ἀνθρώπων. εἰ δὲ ἐκπλήξωσι μὴ αὐτήν, μὴ λάβωσι ὅσοι ὀρέγῃ μελίγματα, τὰναντία τῶν περὶ τῶν μανθάνονται, οἱ δὲ ἐλπίζουσι.

*Lucus apud eos Deo sacer est, & muro septus. Intra illum Dracones sunt Deo grati, ad hos virgo Sacerdos nuda acce-*



accedit, & victum Draconibus porrigit. Eos Epirotæ à Pythone Delphico prognatos ajunt. Quod si virginem accedentem illi placide aspexerint, & alimenta promptè susceperint, annum fertilem ac salubrem significare creduntur. Sin & terribiles erga illam fuerint, & porrecta cibaria non acceperint, contrarium anni futuri statum alii divinant, alii sperant.

At quis credidisset etiam mutos pisces prædixisse hominibus futura, si non Plinius, Ælianus & Athenæus nobis talia tradidissent? Primus enim eorum Plinius ita lib. 31. cap. 1. Fons Limyræ transire solet in loca vicina portendens aliquid: mirumque quod cum piscibus transit. Responsa ab his petunt Incolæ cibo: quem rapiunt annuentes; si vero ventum negent, caudis abigunt. Et lib. 32. cap. 2. Nam in Lyciæ Myris in fonte APOLLINIS, quem Curium appellant ter fistulâ evocati veniunt ad Augurium. Diripere eos carnes objectas, lætum est consultantibus: caudis abigere dirum.

Ælianus vero lib. 8. cap. 5. Πέπυσμαί δὲ κώμην πινὰ Λυκία-  
κὴν μετὰ ζῦ μύρων καὶ φελῶ, Σύρρα ὄνομα, ἐν ἣ μανιδόνται πι-  
νες ἐπ' ἰχθύσι καθήμενοι καὶ ἴσασιν ὅ, τι καὶ νοεῖ ἢ τι ἀφίξις αὐ-  
τῶν ἐλθόντων, ἢ ἡ ἀναχώρησις καὶ ὅταν μὴ ὑπακούσῃσι τί δηλῶσι,  
καὶ ὅταν ἐλθῶσι πολλοὶ τί σημαίνουσιν ἀκρόση δὲ τὰ μανικά τ' σφ-  
φῶν ταῦτα, ἢ πηδήσαντι ἰχθύος, καὶ ἀναπαύσαντες νεκρῶ, καὶ  
τροφὴν προσιεμύξ, καὶ αὖ πάλιν μὴ λαβόντι.

Audio etiam Lyciæ vicum nomine Syrrham esse, inter Myra & Phellum, ubi sunt qui ad pisces sessitando, sciant quid sibi velit appellatorum piscium ACCESSUS ac RECES-  
SUS: quid item ostendant si NON PARENT: quid cum FRE-  
QUENTES VENIUNT portendant, facile intelligunt. At-  
que ejus divinationis periti sciunt, quid CUM SALIT piscis  
demonstrat; quid cum MORTUUS FLUITAT; quid



CIBUM SUMENS, *quid etiam RECUSANS præsignificet.*

Idem libro 12. cap. 1. hæc sequentia habet : Μυρῶν τ' ἐν Λυκίᾳ πόλις ἐστὶ, ἔχει πηγὴν, ἔστι τὰ ὕδατα νεὼς Ἀπόλλωνός ἐστι, ἔστι δὲ τῶδε ἔστι θεὸς ἱερός κρέα μόχθια διασπείρει, τ' τὰς θεὰς πεθυμῶν. ὄρφοι δὲ οἱ ἰχθύες ἀθροοὶ προσνέουσι, ἔστι τ' κρεῶν ἐσθίοντες, οἱ αὖτε καλὸι δαιτυμόνες. καὶ χαίρουσιν οἱ θύσαντες, καὶ τῶν τέτων δαίτα πρὸς δύναι σφισιν ὅτιαν ἀγαθὴν. καὶ λέγουσιν ἰλεῶν εἶναι τ' θεὸν, δι' ἣν οἱ ἰχθύες ἐνεπλήθησαν τ' κρεῶν. εἰ δὲ ταῖς ἐραῖς αὐτὰ εἰς τὴν γῆν ἐκβάλλουσιν, ὡς περὶ ἀπιδύοντες, τῶτο δὲ ἔστι θεὸς μῆνις εἶναι πεπίστυται. Γινώσκουσι δὲ καὶ τὴν ἔστι ἱερέως φωνὴν οἱ ἰχθύες, ἔστι ἐπακούσαντες μὲν εὐφραίνουσι τέττας δὲ ἔστι κέκληνται. τὴν αὖτε δὲ δρῶντες, λυπεῖται.

In Myrensi Lyciæ sinu Apollinis Templum est, ad cuius Sacerdotem vitulinas carunculas dispergentem Orphi gregatim adnatant, & tanquam sane convivæ ad epulas invitati, carnes comedunt : & verò immolantes ex eo magna voluptate afficiuntur, quod pisces sua sacificatione pascantur. Quod quidem ipsum res suas bene casuras esse significare sibi persuadent ; idcircoque propitium sibi esse Deum dicunt, quod suis cibis pisces expleantur. Quod si caudas carnes in terram ejiciant, tanquam sordidas à se detestantes, inde sibi iram Dei portendi arbitrantur. Itemque huiusmodi piscium genus Sacerdotis vocem & agnoscit, & si ad eos à quibus appellatur accesserit, sic incredibilem ipsis lætitiā affert : ut si contra fecerit, magnum dolorem iisdem inurit.

Denique Athenæus Deipnosop. lib. 8. οὐ κατὰ σιωπήσμεθα δὲ ἔστι τῶς ἐν Λυκίᾳ ἰχθυομαίνης ἀνδρας, πρὸς ὧν ἱστρεῖ Πολύχαρμος ἐν δούπερῳ Λυκιακάδων, γράφων ἔτῳ. ὅταν γὰρ διέλθῃ πρὸς τὴν θαλάσσαν, ἔστι καὶ ἄλλοι ἐπὶ πρὸς τὰς αἰγιαλῶν ἔστι Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ δῖνα ὅπῃ τ' ἀμάτῃ, πρὸς γίνονται ἔχοντες



οἱ μανιδόμοι οὐελίσκας δύο ξυλίνας, ἔχοντας ἐφ' ἑκατέρῳ σόρκας ὀπτάς ἀριθμῶ δέκα, καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς κάθηται πρὸς τῷ ἄλσει σιωπῇ. ὁ δὲ μανιδόμοι ἐμβάλλει τὰς οὐελίσκας εἰς τὴν δίναν, ἢ ἀποθεωρεῖ τὸ γινόμενον. μὲν γὰρ τὴν ἐμβολὴν τῶν οὐελίσκων πληροῦται θαλάσσης ἢ δίνης, ἢ πρὸς γίνεται ἰχθύων πλήθος τοσούτον καὶ τοιούτον, ὡς τ' ἐκπλήττειται τὸ ὄραθ' ἢ πρᾶγματός. τῷ δὲ μεγέθει, ὡς τε καὶ εὐλαβηθῆναι. ὅταν δὲ ἀπελγείλη τὰ εἶδη τῶν ἰχθύων ὁ περφήτης, ἔτι τὸν λησμονὴν λαμβάνει πρὸς τὸν ἱερέως ὁ μανιδόμοι πρὸς ὧν ἡύξατο. φαίνονται δὲ Ὀρφοὶ, καὶ Γλαυκοί, ἐνίοτε δὲ Φάλαιναι ἢ Περίτεις, πολλοὶ δὲ καὶ ἀνόρατοι ἰχθύες καὶ ξένοι τῇ ὥσει. Ἀρτεμίδωρος δὲ ἐν τῷ δεκάτῳ τῷ Γεογραφικῶν λέγειται Φησιν ὑπὸ τῷ Ὀπικωρῶν πηγὴν ἀναδίδου γλυκεῖος ὕδατος, ὅθεν συμβαίνει δίνης γίνεσθαι. γίνεσθαι γὰρ καὶ ἰχθύας ἐν τῷ δινέζοντι τόπῳ μεγάλης τέλους γὰρ οἱ θυσιαζόντες ἐμβάλλουσιν ἀπαρχὰς τῶν θυσιαζομένων ὅππῃ ξυλίνων οὐελίσκων, ἀναπεύροντες κρέα ἐφθαί καὶ ὅππῃ, καὶ μάζας, καὶ ἄρτας. ὀνομάζεται γὰρ ὁ λιμὴν, καὶ ὁ τόπος δῖος Δίνος.

Ego equidem de iis mihi tacendum non duco, qui in Lycia ex piscium observatione vaticinantur: de quibus hæc Polycharmus lib. 2. Lyciacorum scripsit: Cum ad mare transierint, ubi juxta littus Apollini sacrum nemus est, & in arena vorticosus aquarum gurgēs, eos qui Oraculum consulunt cum duobus ligneis verubus, & in utroque decem assæ carnis frustis accedere, SACERDOTE TACITO PROPE NEMUS ASSIDENTE. Eo vero qui Augurium exspectat in vorticem jactis verubus, quod eventurum est contemplante: projectis verubus mari gurgitem mox impleri, advenireque tantam piscium multitudinem, & eâ magnitudine, ut interdum oporteat ne quid lædant prospicere. PISCIIUM AUTEM SPECIES Vati cum renuntiaret is qui ORACULUM petit, Responsum tum dari à Sacerdote, de iis quæ rogaverat: viderique affluente Mari, Orphos, Glaucos, ac nonnun-



quam *Balenas ac Pristes, multosque alios incognitos (NB.) & inusitata peregrinaque forma.* Artemidorus libro *Geographiæ* scribit, ab *Incolis* narrari aquæ dulcis fontem scaturientem in gurgites manare: horum in vorticosis recessibus pisces ingentes esse, quibus qui sacris operantur in verubus ligneis eorum quæ immolantur primitias offerunt, nimirum assas & jurulentas carnes transfixas, mazas, panes: eumque locum ac portum *Dinon* appellari.

Quæ ad hæc modò allata notari queant sunt, 1°. Plinium (qui tam libro 31. quam 32. mihi fere de uno eodemque videtur fonte loqui) asserere *ter fistula evocatos* (per Antistites ut videtur) *pisces comparuisse ad Augurium.* In qua re nihil miri: quod ista nostris his temporibus fere quotidie in carpionibus aliisque piscibus, qui vivariis impositi fuere, experiamur. 2°. Apud Ælium Antistites, illi nempe quibus hæc cura demandata (vel Sacerdos, ut secundo loco asserit) *sessitant observantes*, quos peritos horum *Auguriorum* vocat; illique interpretantur observata. At libro 12. (seu secundo loco à me adducto) *Sacerdos* vel *Antistes*, carnes piscibus objicit, Consulentes vero observant Auguria. 3°. Denique apud Athenæum Consulentes observant, atque illa quæ observaverunt Sacerdoti annuntiant; ex quibus tunc ille Sacerdos (quasi ipse rerum inscius) *Responsa* reddit.

Porro Plinius de hoc Oraculo, ut de *Fonte fatidico* loquitur: Ælianus vero de sinu maris aliquo ad quem Orphi pisces adnatent; ac minime de fonte. Polycharmus autem (apud Athenæum) sic quoque juxta littus vorticolum aquarum gurgitem describit, in quem adnatent Augurii edendi causa pisces quos maximos mole corporis mare habet: ac tales quidem quos credo ibi aut nunquam, aut perrarò visos fuisse.

Denique de sola per cibos objectos Divinatione loquitur  
Pli-



Plinius : de accessu ac recessu quoque , aliisque motibus horum piscium , Ælianus : ita ut non uno , sed diversis modis , Auguria ex illis caperentur. Athenæus vero ex piscium illorum , qui maris gurgite influente eo adducti fuerant , magnitudine aut specie Auguria capi à Consulibus , atque explicari ab Antistite , affirmat.

Si jam post Apidem consideremus Dracones in Epiro vaticinia edentes , facile comprehendemus , fere idem quod apud Apidem , hîc apud Dracones locum habuisse , Artificium. Cicures quoque ac mansuetos redditos Dracones non ita vehementer mirabuntur , qui legerint apud Lucianum ( in Alexandro ipsius Pseudomante ) de Pellæis Draconibus , *eos ita esse cicures ac mansuetos , ut à mulieribus alantur , & cum pueris cubent , & se conculcari sustineant nec se premi indigne ferant ; denique infantum more lac è papilla sugent.*

Uti nec illi qui apud Strabonem ( lib. 17. ) viderint , de Crocodilo in Arsinoë nutrito , Sacerdotibus mansucto ; quod nutriatur ille pane , carne & vino , quæ à peregrinis afferuntur ad ejusmodi spectaculum venientibus. Imprimis illa hæc cæteris superaddita : *Hospes itaque noster , unus ex honoratis viris , QUI NOBIS SACRA commonstrabat , ad locum unâ accedens placentulam & carnem assam , & quoddam mulsi vasculum è cæna attulit. Bestiam in ripa lacus invenimus , ex sacerdotibus alii , ejus os aperuerunt , alius placentam ingessit , postea carnem , deinde mulsum , infudit. Ille in lacum desiliens in ulteriorem partem trajecit : cumque alius hospes advenisset , & similiter primitias attulisset , cursu lacum circumeuntes , itidem invento Crocodilo obtulerunt.*

De Tentyritis , deque Ophiogenis , quæ Plinius , Strabo , Dio , alique ; de Psyllis quoque , de Marfis , de Hirpinis , ut  
hoc



hoc in transitu tangam ) dixere ; ex scriptoribus hisce peti possunt : ac simul considerari quam pari passu hæc ambulent , iisdemque aut plane vicinis artificiis ac fraudibus contentent.

Suppositis jam igitur Historiarum hujusmodi circumstantiis , videamus quid hîc potuerint Antistites. Primò docet nos experientia quotidiana , voce humana evocatos pisces accedere ex vivariorum fundo ultimisque ex angulis : præsertim si vox edita , sonusve fistulæ ipsis consueta adeoque nota jam antea magis minusve fuerint : unde aut citius , procul dubio , aut tardius , aut quoque omnino non accesserint , hi pisces Fatidici. Ad qualia commodius perficienda etiam aut tempus diei , aut tempestas , aut aquæ constitutio ( medicine aliquo grato ingratove infectæ ; ) aut fames aut satietas , aut magis minusve longa consuetudo vel exercitatio aliaque plura ( quæ afferri queant ) permultum poterant.

Quod etenim majori aut minori subito frequentia apparuerint pisces , exinde fieri potuit , quod ex aliis vivariis clam emissi , vel majore vel minori numero , fuerint. Sic quoque accidere commode potuit , nunc quidem tales , nunc vero tales ( ratione speciei aut magnitudinis ) nunc plures , nunc denique pauciores prodiisse ; quod ex diversis vivariis , nunc tales vel tales ; nunc hoc , nunc isto modo , prout Antistitibus istis id consultum videbatur , emissi fuerint.

Circa quod negotium quoque notandum venit , hæc omnia ( tam ratione alimentorum his piscibus exhibitorum , quam ratione aliorum partim adductorum modo , partim adhuc adducendorum , si id ullo modo necesse foret ) fuisse peracta per manus Antistitum ac Sacerdotum ; ac ( quæ cura talibus semper fuit ) ipsos Consultores non propriis oculis ( vel saltem non prope ac cominus ) illa observasse ; atque ita , ut perfacile hic decipi possent , si satis superstitiosi , aut metus ipsis incuti,



cuti, silendique necessitas imponi, si forte aliquid, quod hi fileri vellent, circa hæc miracula, detegissent; quamvis omnia hîc dolis fabricandis constructa essent.

Quis, quæso, non videt, mi Lector, quod hi pisces vel non accederent, vel subito nimis recederent; vel ut *mortui fluitarent*, vel denique alios gestus (seu lætos, seu tristes) ederent ex quibus Antistites futura se prædicere prætendebant; quis, dico, non videt, id effici potuisse medicamine quodam, quo aqua ita inficeretur, ut pisces istiusmodi motus, motuumve defectus, quales hi Antistites volebant, ederent.

Cæterum quæ de Orphis, Pistricibus ac Balænis, immani magnitudine piscibus, adducuntur, ea fabulis annumeranda esse quivis perfacile intelligat. Quod & de pluribus aliis circa hæc per pisces Oracula (æque ut de cunctis aliis constat) existimandum est.

Nec animalia muta tantum, (præter homines) Oracula reddebant, verum & res inanimatæ; uti, exempli gratia, in Fonte Castalio ad Templum Apollinis Daphnæi; de quo ita loquitur Sozomenus lib. 5. cap. 19. Ἐπιστάτο δὲ ὡς καὶ τοῖς τότε πρεσβύτοις εἶναι αὐτόν· ὃ ὕδωρ μαντικὸν ἀπὸ Κασταλίας τῆς πηγῆς ὁμοίως τῇ ἐν Δελφοῖς ἐνεργείας τι καὶ προσηγορίας λαχέσσης. Ἀμέλει τοι καὶ Ἀδριανῷ ἐπὶ ἰδιολεύοντι καὶ περὶ τῆς βασιλείας αὐχέσσειν ἐνθάδε προμηνυθῆναι. Φασὶ γὰρ αὐτὸν φύλλον δάφνης ἐμβάψαντα τῇ πηγῇ, αἰρύσαις τὴν τῇ ἐσομένην γνώσιν ἐσχεράφως ὅτι τῇ φύλλῳ δηλωθεῖσαν.

Credebatur etiam AB HIS qui res istas colere solent, aquam in eum locum ex fonte Castalio influere, quæ facultatem divinandi hominibus, tribuebat, paremque vim & idem nomen, cum ea, quæ est in Delphis obtinebat. Quin etiam jactitant Adriano privatam etiamnum vitam degenti, imperium ei obventurum, in eo loco prænuntiatum fuisse. Nam



DICUNT eum, cum folium fonte *Daphnes* tinxisset, haussisse inde rerum futurarum cognitionem in folio plane descriptam.

Si hîc jam de historiæ [quæ admodum dubitanter narratur, ac scimus quam plurima numero quotidie ejus modi Miracula confingantur,] veritate constaret : perfacile ostendi posset, neque hæc ullo Dæmonum præternaturali auxilio indiguisset.

Quis enim nescit, si quis lacte vaccino aliove chartas inscriptas focorum fumis adhibeat, literas quæ exsiccatae disparuerant, sese, nigrore fumi jam manifestatas prodere oculis nostris; & inscriptæ si fuerint aqua aluminata, literas apparere, quam primum aqua fuerint madefactæ: qualia etiam ludi possunt per Sal Armoniacum, perque succum limonum; aliasque ejusmodi argutias (imo longe magis curiosas) patrari ab iis, qui & artis Chymicæ, & Magiæ (ut vocant) Naturalis, aliqualem habuerint peritiam.

De Veneris autem Aphacitidis Oraculo afferenda mihi videntur hæc sequentia ex Zosimi lib. 1. τὰς τὰς πλησίον λίμνη πρὸς ἐστὶν εἰκὴς χειροποίητος δεξαμενὴ. καὶ μὲν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τὰς πλησίον τὰς πόλιν πῦρ ἐπὶ τῷ αἰθέρι λαμπρόν καὶ σφαίρας φαίνεται δίκην, συνόδων ἐν τῷ ὕδατι χερσὶν τακτοῖς γινωσκόντων. ὅπερ καὶ τὸ κατὰ ἡμᾶς ἐφαίνεται χερσὶν. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς πρὸς τὸ θεῶν δόξα προσέφερον οἱ συνιόντες ἐκ τε χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ πεποιημένα. καὶ ὑφάσματα μέντοι λινὰ τε καὶ βύσσινον, καὶ ἄλλης ὕλης πριωπότερα. καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη, τῶν πλησίον τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα κατεδύετο· εἰ δὲ ἀδεκτὰ καὶ ἀπόβλητα, αὐτὰ τε ἦν ἰδεῖν ἐπὶ πλεονέτα τῷ ὕδατι τὰ ὑφάσματα, καὶ εἴπεις ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, ἢ ἄλλαις ὕλαις, αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τῷ ὕδατι, ἀλλὰ κατεδύεσθαι.

Propter fanum istud lacus quidam est cisternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis



*padis aut globi conspicitur, QUOTIES [NB.] STATUTIS TEMPORIBUS IBI CONVENTUS HABENTUR: qui quidem ad nostram ætatem usque conspectus fuit: Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas ac byssinas, alteriusque materiæ pretiosioris. Ac siquidem illa viderentur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin essent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ videre erat innatantes, tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura ut supra aquam se non attollant.*

I. Inter illa quæ hîc observanda sunt, est Ignis ille, Qui statutis temporibus, ac quidem quando ibi conventus habebantur, apparebat. At illos qui huc consulendi gratia advenierant, tam prope accessisse ut distincte satis examinare possent, artene an miraculo hic ignis, ac quidem ita statutis temporibus, & confluente eo magno hominum numero (cui multitudini pene semper & ubique melius imponitur, præsertim si superstitione affecta sit) quod, dico, unquam illis tam prope accedendi venia aut potestas concessa fuerit, minime credendum est. Hierosolymis certe, ubi in Templo sancti sepulchri ignis sacer quoque quotannis statuto tempore, atque innumera præsentente multitudine apparet, Ignis ille Sacer, quasi ex cœlo delabitur.

De quo Thevenotius, post narratas aliquot ridiculas circumstantias miraculum hoc præcedentes, aut istud concomitantes, hoc modo loquitur. *Penetrare autem qualibus quibusve modis hic ignis producaturs impossibile est. Nam quammaxime cavent, ne quis ad sanctum sepulcrum speculari gratia, ut inde aliquid detegatur, accedat. Quod maxime credo, est; aliquem hominem ibi callidè occultatum, fomite ignem suscitare, atque inde consequenter lampadas accendere,*



*cendere. Ac Turcæ quidem has imposturas satis bene detexerunt, pœnasque infligere impostoribus voluerunt: Verum enim vero docebat ipsos Patriarcha, se minime fore solvendo solenni Turcis tributo, si hac lucrandi occasione privaretur. Quare & isti ut hoc sic continuetur permittunt.*

Secundum vero miraculum, quod & vice Oraculi erat, atque unde bonos malosve eventus Consultores expectare debebant, erat, quod levia quandoque submergerentur, gravia vero supernatarent; prout hîc, scilicet, Dea bonum malumve Omen per talia præstare voluit. At millena media erant, quæ inserta clam, vel affixa, vel aliter applicata, levibus pondus addere, (quod commodius clam, seu secretò, fieri poterat) gravia vero sustentare ac sublevare valerent: sive per vesicas, sive per illitiones materiarum quæ difficulter mergerentur; sive denique per alia artificia; si vel maxime Consultores hic spectatum admitterentur: ac longe facilius vel potius nullo negotio, si id hi Consultores ex relatione Antistitum haurire deberent.

Interim hæc per manus Antistitum peragi debebant: qui inde occasionem quammaximam nanciscebantur: vel si quando ipsis Consultoribus id permitteretur ipsorum benedictiones aliique sacrandi ritus intercedere debebant: ac per ipsos commode his Consultoribus persuaderi poterat, talia aut talia Donaria huic Deæ, hoc illove tempore, magis minusve esse grata; præsertim si solidæ aliàs massæ sive ex auro sive argento, quibus minus facile ac clam, aut inseri, aut applicari possent, quæ Donaria in superficie sustinerent, oblatae fuissent. Cum circa levia aut concava longe minus periculi esset, ut fraus detegeretur.

An ad hujusmodi Oracula quoque spectet id de quo Pausanias in Atticis loquitur nescio, quamvis ita conjiciam. Hoc saltem videmus, Amphiaräum quoque Medicum egisse, morbosque



bosque ægrotorum sic curasse. Verba ejus sunt : Ἔστι δὲ Ὠρω-  
πίοις πηγή πηλυσίον ἔτι νῆα, ἣν Ἀμφιαράου καλεῖσιν, ἔτι δὲ οὐκ ἔστι  
ἐδὲν εἰς αὐτὴν ἐδὲ Ἰπικαθαρσίῳς ἢ χέρνιδι χεῖρδι νομίζοντες. Νό-  
σος δὲ ἀκεοδείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γυρομένη, κατέστηκεν ἄργυρον  
ἀφείναι ἐν χεῖρδι Ἰπικαθαρσίῳς εἰς τὴν πηγήν. πῶτῃ γὰρ ἀνελθεῖν τὴν  
Ἀμφιαράου λέγασιν ἡδὲ θεόν.

*Est apud Oropios fons Templo proximus, quem Amphia-  
rai nuncupant : ad quem nec divinam rem faciunt, neque  
ad lustrandum, neque ad manus lavandas, aqua ea uti fas  
putant : solum qui morbo Oraculi monitu levati fuerint,  
signatum aurum argentumve more majorum in fontem abji-  
ciunt. Hinc enim jam Deum Amphiaräum ascendisse tra-  
dunt.*

Certius affirmare possumus de Oraculo quod Boæ in Agro  
Laconico (in urbe Epidauro) fuit : quod à Pausania hoc mo-  
do describitur : Προελθόντι δὲ ἐν δεξιᾷ δύο πρὸς σταδίας ἔστι Ἰνὸς  
καλεῖσιν ὕδωρ μέγεθος μὲν καὶ λίμνην μικρὰν, τὴν γῆς δὲ ἐν βά-  
θει μᾶλλον. ἐς τὴν τὸ ὕδωρ ἐν τῇ ἐορτῇ τὴν Ἰνὸς ἐμβαλόντων ἀλ-  
φίτων μάζας. πῶτας ὅτι μὲν αἰσίων ἐμβαλόντων κατεδέξα-  
τον ἔχει τὸ ὕδωρ. εἰ δὲ ἀναπέμψαιτο σφᾶς, πονηρὸν κέκερται  
σημεῖον. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐν Ἀθῆναις δηλοῦσιν οἱ κρατῆρες. καὶ γὰρ χε-  
ρσὶ ἐς αὐτὰς καὶ δρυῖν ποιήματα, ἐπὶ δὲ καὶ ἱερεῖα τὰ πάντα ἀφίσ-  
σι πῶτας δὲ ἡν μὲν ὑπολαβὸν ὑπενέγκει τὸ πῦρ, οἱ δὲ χαίρου-  
σιν ὡς ὅτι πεφηνότι ἀγαθῶ. ἀπωσαμένους δὲ τὰ ἐμβληθέντα, συμφο-  
ρὰν ἔσονται τῷ τῷ ἀνδρὶ νομίζουσι.

*Progressi ad dexteram stadia circiter duo, aquam videant  
quæ Inus dicitur. Magnitudine quidem parvam paludem  
refert : sed in terræ fundum descendit altius (i. e. spatio  
est exigua, at profunditate immensa.) In eam festo Inus die  
solenne est panificia porricere. Ea si demersa retinuerint  
aquæ, secunda ei qui porrexit promitti autumant : con-  
tra vero adversa, quoties illa aqua rejecerit. Eandem ha-  
bere*



bere portendendi vim dicuntur [NB.] *Æthnæ montis crateræ. Abjiciunt enim in eas homines cum sigilla seu vasa, argentea & aurea, tum vero cujusvis generis victimas. Ea si absorberit Ignis, læta sibi nuntiari: contra si regesserit male eventurum ei, à quo illa missa fuerint, augurantur.*

Huic in *Æthnæ* monte Oraculo persimile erat istud ad *Apolloniam*, de quo jam in prima mea Differtatione locutus sum; ac de quo Dio lib. XLI. (ut hîc versionem repetam) hæc, ut de Oraculo quod adhuc suo tempore consulebatur, refert: *Ibi & tali modo Oraculorum responsa eduntur. Thure accepto precibusque ejus rei ergo, quam volunt, factis, ipsum thus, ut secum eas preces deferat [ad ignem] projiciunt. Tum si ratum sit futurum votum, ab igne thus è vestigio corripitur: Ac si thus extra ignem forte deciderit, accurrens ignis id abripit, & consumit: sin irritum erit votum, neque ignis ad thus accedit, & si ad ipsam flammam conjicitur, recedit ad ea atque effugit. Ita in utramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiisque exceptis.*

Qualis autem ibi ignis fuerit per quem iste consulendi modus institueretur ipse Dio nobis clare describit his verbis: *Ἡ δὲ Ἀπολλωνία αὕτη Κορινθία, ἐν καλῷ μὲν τῷ γῆς, ἐν καλῷ δὲ ἔν τῷ θαλάσσης, ποταμῶν τε ἄρματα κεῖται. ὅ, τε μάλιστα Διὰ πάντων ἐθαύμασαι, πῦρ πολὺ πρὸς τῷ Ἀνα ποταμῷ ἀναδίδεται. καὶ ἔτε ὅτι πλεῖον τῷ πέρει γῆς ἐπεξέρχεται, ἔτ' αὐτὴν ἐκείνην ἐν ἡ Διαιτῶν ἐκπυροῖ, ἡ καὶ κραυρότερον πη ποιεῖ ἀλλὰ καὶ πόας καὶ δένδρα καὶ πάνυ πλεονάζον θαλάσσιον ἔχει αἰ πρὸς τε τὰς ὀπιχύσεις τῶ ὁμῶν ἐπαύξει, ἔ ἐς ὕψος ἐξάρεται.*

*Apollonia Corinthiorum colonia loco peropportuno sita est: siue terram, siue mare, si flumina respicias. Idque præ reliquis maximam mihi admirationem movit, quod ad fluvium*



*fluvium Anam ignis multus prorumpit, qui tamen neque longum ad intervallum in finitima regione se diffundit, nec eam in qua existit inflammat aut arefacit: Sed ea herbas arboresque etiam pone ignem germinantes edit, quæ imbribus superfusis adolefcunt, & in altitudinem excrescunt.*

A tali certe igne minus mirum thus, imprimis medicamine aliquo infectum, non incendi; ac contra alio infectum (vel naphta, vel simili oleo) tam cito inflammari; imo & flammam ad sese allicere.

De Æthnæ montis igne tam benigna forte illud thus sibi promittere non posset. Quapropter longe alia in istum projiciebantur; circa quæ & suas imposturas belli isti Antistites exercebant, quibus inde & victus & amictus & auctoritas & honos ab imperita atque inde credulâ plebe redundabant. Nam quamvis minus cognitæ nobis sint artes illæ multiplices, quibus & hodierni præstigiatores circumforanei vulgus credulum ludunt, illudque admiratione ac stupore attonitum reddunt, dum se prunas ardentes manducare ac deglutire, ferrumque candens intra dentes admittere ac circumrotare, flammæve ex faucibus eructare, pluraque alia mirabilia aut vere nobis ostendunt, aut ostendere (dum agilitate manuum &c. ludunt) videntur; non eo protinus credunt cordatiores spectatores, super aut præternaturali operatione, Dæmonumve patratu ea perfici.

Atque uti ab acutioribus ipsorum artes sæpe deteguntur, imo & addiscuntur; sic nullum dubium est, quin & ab Epicureis & Academicis, & cæteris harum fallaciarum minus credulis; præterea & ab ipsis Christianis; imprimis cum, jam ruente in interitum Gentilismo, illi magis magisque audaces hisce Antistitibus ipsorumque machinationibus, aut callide subreperent, aut aperte quoque ac vi, contra Idololatriam grassarentur, atque ita ipsorum quandoque ridicula, quandoque horrenda-



horrenda Myſteria, Oracula, ac cætera Sacra detegerent, atque irriſui & ludibrio aliorum exponerent, & illa detecta fuerint. Quod exemplis firmare hîc minus neceſſe cum illa ſefe in hoc opere ſponte oggerant.

---

#### C A P U T XIV.

*De Oraculis per Sortes, tam intra quam extra templa fatidica, redditis; ac quidem diverſis admodum modis: atque adeo de Sortibus Prænestiſis, Antiatiſis; Fortunæ, vel Fortunarum, Tiburtiſis; Buraicis, &c. De Sortibus quoque Arabum, Scytharum, Alanorum, Germanorum, &c. De Sortibus denique Homericiſis, Muſaicis, Euripideis, Virgilianis, &c. De Sortibus Chriſtianorum, &c. Poſtremo, de Sortilegis Vicanis, ſimilibusque: de quibus tamen latius ago, in Diſſert. de Divinationibus Idololatricis cap. IV.*

**H**Actenus de Oraculis iis, quæ per Conſultores à Prophetis, Prophetiſſis ſive Pythiis, aliisve Antiſtitibus ſub Deorum nomine dabantur. *Sortes* reſtant, de quibus igitur nobis quoque paulò accuratius tractandum eſt. *Prænestiſtarum, Antiatarum, Herculearum, Dodonæarum aliarumque Sortium* à nobis mentio facta eſt: ſed nondum, quibus ea Sacra conſtarent ritibus aut circumſtantiis, explicavimus: neque id à quoquam factum exactè ſatis fuiſſe, mihi (ſaltem quod lucem publicam viderit) occurrit. De *Sortibus* inter alia ſcripſit magnus ille, atque omnibus Doctis venerandus Onuphrius Panuvinus: at nunquam illa edidit; neque adeo qualia iſta ſint fuerintve, videre mihi contigit. Per occaſionem



nem Casaubonus, Peucerus, (ac per lusum & jocum Doctissimus ille Gallus Rabelæsius, cujus nugæ quandoque multorum Doctorum seria vincunt; in vitâ & gestis Gargantux & Pantagruelis, tam doctè meo judicio, quam lepide ac falsè,) aliique plures aliquid de iis dederunt; sed parcâ manu, nec nisi aut in transitu, aut perfunctoriè, & minimè pro dignitate istius materiæ; quæ meretur sane, (atque maximè hac data occasione) ut latius explicatiusque tractetur. Nam in multis admodum *Æsneis* responsa per *Sortes*, diversis valdè modis accommodatas, reddebantur; quæ licet à Cicero- ne aliisque Ethnorum Sapientioribus irrisæ semper atque explosæ fuerint; & publicè tamen & privatim diu admodum perstiterè & Romæ, & circa Romam in Italia, & alibi: & à Christianis magis superstitiosis fuere consultæ aut ad illarum imitationem & exemplum per sacras paginas, aut alia ad id adhibita, exercitæ.

Expediet igitur hæc paulò accuratius quam hætenus, quod sciam, à quoquam factum fuit, illam tractare materiam; ut sic pateant quoque fraudes Sacerdotum circa hoc genus Oraculorum, seu Divinationis; & ut elucescat simul ista occasione, quam diu Ethnicismus, indirectè licet, inter Christianos fuerit dominatus, post templorum, tam fatidicorum quam maliorum, everfiones; ac quam magnæ superstitiones, ab Ethnicis translatae (licet aliquomodo transformatae) inter primos Christianos, eosque minime ex fæce vulgi, sed præcipuis etiam Antistitibus, imò Ecclesiæ tunc temporis columnis, locum habuerint, altèque admodum fuerint infixæ. Apud Ethnicos ergo *Sortes* erant varii generis, Militares, Politicæ, Divinatoriæ: de quarum postremis solum, (cæteris omisfis, ut huc nihil facientes, quæque accuratè satis pertractatæ sunt ab Adriano Junio, in suis Animadversionum libris) tractabo.



Inter has autem Divinatorias præcipuum locum habebant κληρομαντεία & σιχομαντεία. Κληρομαντείας (in quâ pertesseras, talosve jactos, Oracula seu Divina responsa petebantur) exempla habemus in *Sortibus Prænestinis*, *Antiatinis*, non procul ab Urbe, ac *Gerionis Oraculo apud Patavium*, ad Aponi fontem; & in aliis pluribus, etiam extra Italiam, locis.

Sic Pausanias in Achaicis, de Oraculo Herculis Buraico: *Quâ ad mare ex Burâ descenditur amnis est Buraicus nomine, & in [proxima] speluncâ non ita magnum Herculis signum: Buraico & ipsi cognomen. ORACULI SORTES CAPIUNTUR EX TABULA PER TALOS. Qui consultum venere, precatatione ad signum peractâ, votisque nuncupatis, talos, (quorum in promptu est copia ad Herculis signum) quatuor sumentes, eos jaciunt super mensam. Inscripti sunt certis notis tali singuli: earum illi notarum interpretationem in tabula, (similitudinem secuti,) requirunt.* Græca verba sunt: κατὰ βάντων ἣ ἐκ βέρας ὡς ὅτι θάλασσαν, ποταμός τε βεραϊκὸς ὀνομαζόμενος, καὶ Ἡρακλῆς δ' μέρας ἐστὶν ἐν σπηλαίῳ ἐπὶ κλησὶς μὲν καὶ τὰτα βεραϊκός. Μαντείας δὲ ὑπὸ πίνακι τε ἐ' ἀσπραγάλοις ὅσιν λαβεῖν. εὐχετη μὲν γὰρ πρὸς ἀγάλματος ὁ τῷ θεῷ χρώμενος, ὅτι δὲ τῇ θυγῇ λαβὼν ἀσπραγάλλης (οἱ ἣ ἀφθονοὶ πρὸς τῷ Ἡρακλεῖ κένται) πύσας ἀφίησιν ἐπὶ τῇ τετραπέλῃ. ἐπὶ δὲ παντὶ ἀσπραγάλῳ γήματα γεγραμμένα ἐν πίνακι ἐπιτηδὲς ἐξηγήσιν ἔχοντα ἔσθ' ἀγάλματος.

Notabilia admodum sunt quæ Cicero habet, lib. 2. de Divinatione, de *Sortibus Prænestinis*, hisce verbis: *Quid enim fors est? idem propemodum quod MICARE, quod TALOS JACERE, quod TESSERAS, in quibus temeritas & casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inventa fallaciis, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque ut in Haruspicina fecimus, sic videamus clarissimarum Sortium*



tium quæ tradatur inventio. Numerium Sufficium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minantibus, cum juberetur certo loco silicem cedere, perterritum visis, irridentibus suis civibus id agere cœpisse: itaque perforato saxo Sortes erupisse, in robore insculptis priscarum literarum notis. Is est hodie locus septus religiose propter JOVIS PUERI, qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ, mammam appetens, castissimè colitur à matribus. Eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex oleâ fluxisse dicunt, haruspicesque dixisse, summâ nobilitate illas Sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, in eâque conditas Sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu PUERI MANU miscentur atque ducuntur? &c.

Fortunæ monitu ait Cicero: quod hic sane notandum. Quippe simulachrum Fortunæ Prænestinæ, proculdubio eodem (aut fere) modo quo apud Antium Fortunarum simulachra promovebantur, post preces, &c. consulentium, movebatur, uti ex Macrobio discimus. Quo quasi miraculo movebat Dea, Sortes esse movendas: Post quæ tum puer, ad id officium constitutus, illas permiscebat, & sic post commistionem extrahebat. Verba Macrobii (quæ inferiùs latiùs explicabuntur) hæc sunt, inter alia, ubi libro I. Saturnalium de Deo Heliopolitano sic loquitur: *Vehitur enim simulachrum DEI HELIOPOLITANI ferculo, uti vehuntur in Pompa ludorum Circensium deorum simulachra: & subeunt primumque Provinciæ procures raso capite longi temporis castimonia puri; ferunturque divino spiritu, non suo arbitrio, sed quo Deus propellit, vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulachra FORTUNARUM ad danda responsa.* Nisi forsan hæc Dea Prænestina aut nutu capitis, ut Jovis Am-



monis simulachrum (teste Strabone) aut alio visibili signo, indicaret quando Sortes essent movendæ. In Prænestino hoc templo etiam *Sortes* desumptæ prius ex arcâ in quâ servabantur, atque in urnam aut situlam injectæ, manu pueri miscebantur, ac postea extrahebantur, vel, ut Cicero loquitur, ducebantur: ut scilicet eo minor fraudis esset suspicio, eave eo minus consulentibus subolesceret. Cum in Bursa ex majori acervo tantum quatuor numero desumptæ projicerentur in tabulam sive literis, sive aliis notis, solis Sacerdotibus quæ cognitæ essent, depictam (sive verbis quibusdam, sive notis Hieroglyphicis, sive aliis quibusdam etiam vulgò notis,) ut quæ à talis contactæ essent, simul colligerentur, iique Sacerdotes inde, ex signis inter se compositis, *Sortes* sive Oracula redderent consulentibus. Fortuna Prænestina vocabatur (uti notum est ex Inscriptionibus pluribus Prænestæ inventis) aut simpliciter *Primigenia*, aut additis etiam Epithetis quandoque *Jovis Pueri*, aut *Jovi puero*. Sic pag. 76. apud Gruterum, num. 6.

F O R T V N A E  
 PRIMIGENIAE  
 IOVI. PVERO  
 EX. TESTAMENTO  
 TREBONIAE  
 SYMPHERVSAE  
 P. ANNIVS. HERMA  
 HERES  
 L. D. D. D.

Item



Item, Num. 7.

F O R T V N A E  
I O V I S P V E R I  
P R I M I G E N I A E  
D. D  
E X . S O R T E . C O M P O S  
F A C T V S  
N O T H V S . R V F I C A N A E  
L . F . P L O T I L L A E .

Notissima quoque est fabula, Jovem, Neptunum ac Plutonem adhuc Juvenes ac pœnè pueros, post expulsum è solio Patrem; divisisse universi imperium, atque eorum unumquemque nactum partem quæ ex *Sorte* ipsi obveniret, Jovemque inde accepisse Cœli ac terræ imperium. Unde Jovis proculdubio ac Junonis simulacra in Gremio Fortunæ, isque honor Fortunæ datus ut sit *Jovis*, seu *Jovi*, *Primigenia*, per eamque *Sortes* atque Oracula regi crederentur: ut cujus beneficio Jupiter summum sit adeptus imperium. Verùm hæc in transitu; neque ut certissima aliis ista obtrudere velim. Sed denuò ad rem. In Gerionis Oraculo videntur *Sortes* fuisse non ex urnâ effusæ, sed etiam, ut Prænestæ, manu extractæ, ex verbis hisce Suetonii: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum* SORTE TRACTA, &c. Sed verisimile admodum est hæc artes longè diversas fuisse pro diversitate locorum atque ingeniorum istorum hominum, qui aut primi earum Sortium inventores fuerant, aut iis earumque consultationibus præerant: ita ut hîc aut illic traherentur ex urnâ; alibi



vero ejicerentur. Unde & formula illa loquendi *Sortes excidit* (κλήρος ἐξέπεσε apud Græcos) ortum habet. Sic Livius lib. XXI I. inter alia, quæ de prodigiis eo tempore factis narrat, ait (an de Antiatinis loquatur paulò obscurius est, quamquam admodum verisimile sit, ex verborum circumstantiis) *in Antiате metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falernis cælum findi visum, velut magno hiatu; quaque patuerit, ingens lumen effulsisse: SORTES sua sponte ATTENUATAS, unamque EXCIDISSE ita scriptam: MAVORS TELUM SUUM CONCUTIT.* Extæniatas optimè Lipsius emendat: cujus rationes vide (mihi saltem, optimas) libro II. Elect. cap. XI I.

Nec mirum hoc in Antiате locum habuisse: cum & in Templo Prænestino quandoque tales *Sortes* exciderent, de quibus paulo inferius adhuc dicendi locus erit. Hinc quoque loquendi formula *tollere Sortes*, quæ tamen etiam de talis aut schedulis, aut aliis instrumentis paratis in hanc rem, atque in tabulam conjectis, dum inde aut à consulente Deum, aut à Sacerdote tollerentur, usurpabatur. Quod vero & quandoque sive è gremio aut pulvinari Deorum, sive ex urna aut situlla, aut aliis generis vase (quæ tamen & ipsa, aut gremio, aut pulvinari imponi per Antistites potuerant) in solum *exciderent*, aut in mensam subjacentem simulachro istius Dei cujus excidebant *Sortes*, ac per ipsos Oraculi consultores tollerentur, mihi admodum verisimile est: cum interim, arte ac machinationibus, dictorum Antistitum, post varios ritus ac circumstantias, verè imposturas, quibus attentior horum actuum consideratio in consulentibus impediretur, inde eliderentur. Quod præcipuè puto locum habuisse in verbis ac versibus, qui aut foliis, aut membranis, aut chartulis, aut aliæ materiæ inscriptæ sic prodibant. [De membranis inscriptis notabilis locus extat apud Augustinum, libro 83. quæst. 45. *Cum autem*



*autem multa vera eos prædixisse dicatur ; ideo fit , quia non tenent homines memoriâ falsitates erroresque : sed non intenti nisi in ea , quæ illorum responsis provenerunt , obliviscuntur ; & ea commemorant , quæ non arte illâ , quæ nulla est , sed quâdam obscurâ rerum SORTE contingunt : quod si peritiæ illorum volunt tribuere , dicant artificiose divinare etiam mortuas MEMBRANAS scriptas quaslibet de quibus plerumque pro voluntate SORS exit.] Huc puto respicit inscriptio , quam exhibet Gruterus , Thesauri sui pag. cxxxii. Num. 6.*

S A C R O  
S V S C E P T O  
S O R T I B V S . S V B L A T I S  
C . G A L L I O  
A T T I C V S  
M E D I O L A N I E N S

Ad verba ac versus , five Virgilianos five alios , transibo , postquam notavero , & apud Oraculum Jovis Dodonæi , hujusmodi *Sortes* , ( five per talos certis quibusdam notis , aut signis , aut integris etiam verbis , inscriptos ) locum habuisse : cum tamen nil præter columbas , aut quercus vaticinantes , aut Dodonæum æs , in omnium ore versetur. Ita enim Cicero lib. I. de Divinatione , sub persona Quinti fratris : *Maximum verò illud portentum iisdem Spartanis fuit , quod cum Oraculum ab Jove Dodonæo petivissent , de Victoriâ sciscitantes , Legatique (NB.) illud in quo inerant SORTES , collocavissent : simia quam Rex Molossorum in deliciis habebat , & SORTEIS IPSAS & cætera , quæ erant ad Sortem parata , disturbavit , & aliud aliò dissipavit. Tum ea , quæ præposita*



posita erat Oraculo, Sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria, cogitandum. Idem Cicero lib. 2. de Divinat. de iisdem in Dodone Sortibus: *Simiæ verò Dodonæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstruosissimam bestiam urnam evertisse, SORTES dissipavisse? Et negant Historici, Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Ubi falsè horum Historicorum credulitatem, imò stultitiam, ridet.*

Addamus & hæc sequentia, quasi eidem inclusa parenthesi, quod scilicet simile quid huic Divinationis generi, partim & sequenti, occurrat in Divinationibus Arabum: uti in *Specimine suo Historiæ Arabum* narrat Clariss. Eduardus Pocockius: cujus verba hic non vereor adducere, præteritis iis quæ circa divisionem Cameli pulli; de sagittis notatis atque in sacculum coniectis, sive undecim sive pluribus, atque inde denuò extractis habet; quoniam hoc exemplum, quod adducere volui, & magis huic rei nobis propositæ convenit, & simul illustrandæ S. Scripturæ facit. Verba ejus igitur sunt hæc: *Generi isti Sortium Almaïser (ut vidimus) appellato, affine est etiam alterum (cujus antea incidit mentio) الأزلام Alazlam dictum, hac differentiâ, quod prius illud partitioni hoc Divinationi potius inserviebat. Cujus hic fuisse perhibetur modus. Cum esset alicui, vel suscipiendum iter, vel ducenda uxor, vel aliud magni momenti negotium peragendum, sagittas, quas tres vasculo inclusas habebant, consulere solebant. Earum primæ inscriptum erat JUSSIT ME DOMINUS MEUS: secundæ PROHIBUIT ME DOMINUS MEUS: tertia autem nullâ notâ insignis erat. Harum unam manu extrahenti, si occurreret illa quæ juberet, alacri animo tanquam jubente Deo pergere, sin illa quæ vetaret, desistere; quod si ἀνεξέμματος illa, reponere,*  
donec



donec prodiret, quæ vel jussu præiret, vel interdicto occurreret. Quibus post plura verba interposita idem Pocockius subjungit: *Certè quæ de hoc βελουαντείας genere vidimus, multum conferre videntur ad illustrandum locum istum* EZEK.

XXI. 21. STETIT ENIM REX BABYLONIS IN BIVIO, IN CAPITE DUARUM VIARUM לקסם קלסם בחצים שאל לקסם קלסם AD DIVINANDUM DIVINATIONEM, TERSIT SAGITTAS, ROGAVIT IMAGINES (vel ut vulgata DIVINATIONEM QUÆRENS, COMMISCENS SAGITTAS, INTERROGAVIT IDOLA, &c.) *Ad quem quæ affert Hieronymus mire concinunt cum iis, quæ de isto Arabum antiquorum more traduntur: STABIT, inquit, IN IPSO COMPITO, ET RITU GENTIS SUÆ ORACULUM CONSULET, UT MITTAT SAGITTAS IN PHARETRAM ET COMMISCEAT EAS INSCRIPTAS, SIVE SIGNATAS NOMINIBUS SINGULORUM, UT VIDEAT CUJUS SAGITTA EXEAT, ET QUAM PRIUS CIVITATEM DEBEAT EXPUGNARE. Ubi observare licet vocem לקלסם, quæ alias TERSIT, POLIVIT reddi solet, ab Hieronymo notione COMMISCENDI explicari. Certè apud Arabes قلقل idem valet ac حوّل COMMOVIT atque idem hîc denotare videtur quod جالجل apud ipsos in descriptione Sortilegii sui, scilicet COMMOVERE, vel AGITARE, ut confuse commisci possint Sortes.*

Haftenus Pocockius: ex quo plura, quam alias fecissem, citavi, ut ratio quoque constaret, cur Hieronymus, ac versio vulgata hîc magis explicando Ezechieli faciant, quam aliæ aliorum versiones. Sed & quæ ex eodem Hieronymo non affert Pocockius, hic minime omittenda duco: quæ nempe ille notavit ad Hofeæ cap. 4. quæque inde adducta heic sequuntur: *Unde & Propheta quasi stupens & mirabundus*



eloquitur : *Populus meus*, qui quondam meo vocabatur nomine, LIGNUM (NB.) INTERROGAVIT ET VIRGAM. Quod genus divinationis Græci *ῥαβδομαντεία* vocant. Unde in Ezechiele legimus, quod VIRGAS suas MISCUERIT Nabuchodonosar contra Ammon & Jerusalem, & EXIERIT VIRGA contra Jerusalem. Refer & huc, Lector, dum adhuc in eadem Parenthesi te versari putas, ea quæ Tacitus de Germanis, in libro suo, de moribus hujus gentis, tradit. *Sortium consuetudo simplex; Virgam frugiferæ arbori decissam in furculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuito spargunt. Mox si publicè consulatur, Sacerdos civitatis; si privatim, ipse paterfamilias, precatus Deos cælumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatis secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam & hîc notum, avium voces volatusque interrogare.* In qua re admodum probabile est, furculos istos inter se, postquam sublatis fuerant, secundum eum ordinem, quo sublatis fuerant, sibi invicem fuisse conjunctos, atque id quod inde componeretur, pro Sorte sive Oraculo fuisse habitum.

Apud Scythas (quibus proculdubio Germani ortum debent) qualis divinationis forma locum habuerit (non multum videlicet à præcedenti abludens) ita narrat nobis lib. IV. Herodotus : *Μάντιες δὲ Σκυθῶν εἰσὶ πολλοὶ, οἱ μαντεύοντες ῥάβδοις ἢ πῆγῃσι πολλῇσι ὥδε· ἐπεὶ Φακέλης ῥάβδων μεγάλης ἐνείκωνται, γέντες χαμηλὴ, διεξελίσσασιν αὐτὰς καὶ ὑπὲρ μίαν ἐκάστῃ ῥάβδον πῆγεις, θραπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες ταῦτα, συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὑπίσω, καὶ αὐτὰς καὶ μίαν συνιθεῖσι. αὕτη μὲντοι ἡ μαντική· πατρῴῃ σφι ἐστὶ οἱ δὲ Ἐνάρεες καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι πλεονῶντες Ἀφροδίτῃ σφι λέγουσι μαντικῶς δέναι· Φιλύρης ὢν Φλοιῶ μαντεύονται, ἐπεὶ πλεονῶντες*



τὴν Φιλύρην τεύχεα χρίσῃ Δαυαλέων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἐωυ-  
τῶν, καὶ Δαυαλέων, ἡδῶ.

Apud eosdem permulti sunt vaticinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum; grandes virgarum fascēs quum attulerunt, humi positos dissolvunt ac separatim ponentes illarum singulas, vaticinantur. Simulque dum hæc dicunt, virgas rursus convolvunt (quas videlicet evolverant) & in unum componunt. Hæc est illis tradita à majoribus divinatio. Sed Enarjes, qui & Androgyni, ajunt sibi à Venere traditam divinationem, qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit, digitis suis eam implicando ac resolvendo tractat, atque in hunc modum vaticinatur.

Refer huc denique quæ de Alanis habet Ammianus Marcellinus lib. xxxi. hisce verbis comprehensa: *Futura miro præsagiunt modo: nam rectiores virgas fœminæ colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, apertè quid portendetur norunt.* Quæ omnia satis benè conveniunt cum ῥαβδομαντεία veterum Græcorum & Latinorum, sed longè diversis modis (licet verisimile sit, ab eadem origine,) exercitâ.

Homericarum Sortium è Templis Fatidicis datarum exempla admodum notabilia afferuntur ex Dione Chrysosthomo in sequenti mea Dissertatione secunda.

Quin & Euripidearum Sortium è Templo, jam dicti Jovis Beli, datarum exemplum inveniet quoque ibi ablata: ne, scilicet, soli Epici Poëtæ tali gauderent auctoritate. Sibyllarum Sortes datæ ferè ubique occurrunt. At non ita frequenter Musæi: ejus namque *Sortes* atque *Oracula* quoque adducuntur. Ita enim Pausanias in Phocicis, quæ paulò altiùs repe-



tam : Τὴν δὲ πλεονέκην Ἀθηναίων τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἔκ μὲν τῶν δι-  
καίων συμβῆναι σφίσιν ὁμολογεῖται. προσδοκῆναι γὰρ ὅτι τῶν χρημάτων  
ὑπὸ τῶν στρατηγησάντων. Τυδεΐα δὲ εἶναι καὶ Ἀδείμαντον. καὶ ἐς ἀπόδειξιν  
τῶν λόγων, Σιβύλλης παρέχονται τὰ χρησμῶν.

Καὶ τότε Ἀθηναίοισι βαρύνεται κήδεα θῆσθαι,  
Ζῶς ὑψιβρεμέτης, ἔσθ' κράτος ἐστὶ μέγιστον.  
Νηυσὶ Φέρει πολέμοιο μάχην καὶ δεισιπνείᾳ  
Ὀλυμπιάδαις δολεροῖσι τέρεσι κακότητι νομῶν.

Τὰ δὲ ἔπερα ἐκ Μουσῶν χρησμῶν μνημονεύει,

Καὶ γὰρ Ἀθηναίοισι ἐπέρχεται ἄγχι, ὄμβρος,  
Ἡγεμόνων κακότητι. ὦρα Φασίη δὲ τις ἔσται,  
Ἥ γ' ἄλλος ἡμίσει πόλιν, πίπυσι δὲ ποινῶν.

*Cladem certè, quâ affecti sunt apud Ægospotamos Athe-  
nienses, dictitant illatam sibi non justo prælio, sed præto-  
rum suorum proditione quos pecunia hostes corrupissent : [ do-  
na enim qui à Lysandro acceperant ] illos Tydeum & Adi-  
mantum fuisse. Atque ejus testimonium ex Sibyllinis carmi-  
nibus proferunt :*

*Ac tum Cecropidis luctum gemitusque ciebit  
Jupiter altitonans, rerum cui summa potestas.  
Navibus exitium, & crudelia funera bello  
Ille feret, culpaque ducum dabit omnia pæsum.*

*Alia verò ex MUSÆI SORTIBUS commemorant :*

*Et fera tempestas urgebit Cecrope cretos  
Fraude ducum : sed certa aderunt solatia victis.  
Namque urbem hostilem evertent, pænasque reposcent.*

Porro, de Orphei Sortibus sive λογίων plura habet Proclus in  
Platonem : quæ ibi à curiosioribus indagari poterunt : licet  
inde



inde excerpta H. Stephanus illa *Poësi* suæ Philosophicæ (anno 1573. excusæ) inferuerit.

Quod attinet autem ad Sibyllarum Sortes, eæ potissimum inter Græcos, apud Sortilegos locum habuisse videntur. Quum ejusmodi carmina quamplurima & per totam Græciam atque Italiam [de Libris Sibyllinis sub arctissimâ custodiâ xv. viro- rum habitis, sub finem hujus primæ Dissertationis loquar,] dispersa venditarentur: de quibus Sybillinis paulò inferius quo- que aliquid dicam, deque imposturis per ipsa imperitæ Ple- beculæ factis.

Non igitur solum (ut denuò revertamur in viam) per no- tas, sive apertas, sive occultas, *talis aliisve instrumentis*, vel tabulæ seu mensæ inscriptas, aut per integra verba, senten- tiaſve integras: (ut in exemplo ex Livio adducto vidimus,) sed & per integros versus, sive Virgilianos, sive alios, *Sortes* reddebantur. Quod & ex iis, quæ de Hadriano superius adduxi, patet, & ex jam mox sequentibus fiet manifestum. Sic enim Capitolinus in vitâ Clodii Albini hæc sequentia re- fert: *Quod cum ille SORTEM de fato suo TOLLERET*, his versibus eidem dicitur esse responsum:

HIC REM ROMANAM, MAGNO TURBANTE  
TUMULTU,  
SISTET EQUES, STERNET POENOS GALLUM-  
QUE REBELLEM.

Sic & Lampridius de Alexandro Severo:

*Huic fors in templo Prænestinæ talis excidit, cum illi  
Heliogabalus insidiaretur,*

— SI QUA FATA ASPERA RUMPAS  
TU MARCELLUS ERIS. —



Ex quo posteriori exemplo videmus, & in Templo Prænestino non tantum per talos priscarum literarum notis inscriptos, sed & per versus quoque (forsan & aliter quandoque) ac quidem Virgilianos, consulentibus fuisse responsum.

*Sortes* autem hæc sequentes Alexandro datæ, an è Templo Fortunæ Prænestinæ emanarint, an vero aliter ipsi obvenerint incertum est. Imo potius existimem has nullo è Templo emanasse, priores saltem, quæ Græcè redditæ fuerunt. Sunt vero eæ quas idem Lampridius, paginis aliquot interjectis, affert hunc in modum: *Ipse, quum Vatem consuleret de futuris, hos accepisse dicitur versus adhuc parvulus: & primis quidem Sortibus,*

TE MANET IMPERIUM COELI, TERRÆQUE  
MARISQUE:

*Intellectum est, quod inter divos etiam referretur.*

TE MANET IMPERIUM QUOD TENET IM-  
PERIUM:

*Ex quo intellectum est, Romani illum Imperii Principem futurum. Nam ubi est Imperium nisi apud Romanos, quod tenet Imperium? Et hæc (NB.) quidem de Græcis versibus sunt prodita. Ipse autem quum parentis hortatu animum à Philosophiâ & Musicâ ad alias artes traduceret, VIRGILII SORTIBUS hujusmodi illustratus est,*

EXCUDENT ALII SPIRANTIA MOLLIUS ÆRA,  
CREDO EQUIDEM, VIVOS DUCENT DE MARMORE  
VULTUS,

ORABUNT CAUSAS MELIUS, COELIQUE MEATUS  
DESCRIBENT RADIO, ET SURGENTIA SIDERA DU-  
CENT:



TU REGERE IMPERIO POPULOS ROMANE  
MEMENTO.

HÆ TIBI ERUNT ARTES, PACIQUE IMPO-  
NERE MOREM,

PARCERE SUBJECTIS, ET DEBELLARE SU-  
PERBOS.

Et hæ posteriores farfan nullo è Templo redditæ fuerunt, sed à Vatibus aut *Sortilegis* (*Ceretanos* hodie eos vocant Itali) qui Romæ aut in Triviis aut in Circo per talia artificia simplici, ac credulo ex superstitione, illudebant popello, atque imprimis (ut adhuc hodie pueris ac puellis, de fortuna circa conjugia sua, aut alia, nimis inconsideratè curiosis, hujusmodi impostores imponunt.) Tales enim homines & Homericis & Virgilianis (aliisque versibus) usos, occasione superstitionis inveteratæ erga hosce maximi nominis Poëtas Homerum, Hesiodum, Euripidem, Virgilium, Ovidium; qui & ipsi de se canerent: *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo, &c.* sibi que nomen Vatis imponderent; quasi à Musis (uti quoque perhibebant) edocti, ea quæ canebant prompsissent: præsertim cum etiam viderent in Templo Prænestino, uti & in aliis, per talium Poëtarum (saltem Virgilii) versus redditas *Sortes*, mihi quam maximè verisimile fit.

Sed priusquam ad illas *Sortes*, quæ per *Sortilegos* edebantur progrediar, singularem admodum modum consulendi *Sortes*, imò & eas fabricandi, adducam ex Ammiano Marcellino: qui libro 29. & 31. tradit hæc sequentia: *Et prior Hilarius, Construximus, [inquit,] magnifici judices, ad CORTINÆ similitudinem DELPHICÆ, diris auspiciis, de laureis virgulis, infausam hanc mensulam, quam videtis: & imprecationibus carminum secretorum, choragiisque multis ac diuturnis ritualiter consecratam movimus tandem. Mo-*  
vendi



*vendi autem, quoties super rebus arcanis consulebatur, erat institutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, undique lance rotunda, purè superposita, ex diversis Metallicis materiis fabrefacta: cujus in ambitu rotunditatis extremo elementorum viginti quatuor scriptiles formæ incisæ peritè, disjungebantur, spatiis examinatæ dimensis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatusque itidem linteis soccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicitis arboris gestans, litato conceptis carminibus numine præscitionum auctore, cæremoniali scientia supersistit, PENSILEM ANULUM LIBRANS ARCTUM ex Carpathio filo perquam levi, mysticis disciplinis initiatum: [NB. Notetur hîc Dactylomanteia in Sortibus.] QUI PER INTERVALLA DISTINCTA RETINENTIBUS SINGULIS LITERIS INCIDENS SALTUATIM, HEROOS EFFICIT VERSUS INTERROGATIONIBUS CONSONOS, AD NUMEROS ET MODOS PLENE CONCLUSOS, quales leguntur Pythici, vel ex Oraculis editi Branchidarum. Ibi tum quærentibus nobis, qui præsentî succedet Imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur, ADSILIENS ANULUS DUAS PERSTRINXERAT SYLLABAS: & cum adjectione literæ postremæ, exclamavit præsentium quidam, Theodorum præscribente fatali necessitate portendi. Nec ultra super negotio est exploratum; satis enim apud nos constabat, hunc esse qui poscebatur. Cumque totius rei notitiam ita signatè sub oculis judicum subjecisset, adjecit benevolè, id Theodorum penitus ignorare. Post hæc interrogati an ex fide SORTIUM, quas agitabant, ea præscierint quæ sustinerent, versus illos notissimos ediderunt, clarè pronuntiantes capitalem eis hanc operam scrutandi sublimiora citò futuram: nihilominus tamen ipsi quoque cum cognitoribus Principi cædes incendiaque flagitantes furias imminere: quorum tres ponere sufficeret ultimos.*



Ὅου μὲν' ἀπμῆζονγε σὸν ἔσεται αἶμα , καὶ αὐτοῖς  
 Τισιφύνη βαρύμηνις ἐφοιτάσθ' κακὸν οἶζον ,  
 Ἐν πεδίοισι Μίμαντες αἶλα καιομένοισι κάρ.

Libro 31. de hâc eadem re : *Illud autem præteriri non convenit , quod cum Oraculo Tripodis , quem movisse Patricium docuimus & Hilarium , tres versus illos fatidicos comperisset , quorum ultimus est*

Ἐν πεδίοισι Μίμαντες αἶλα καιομένοισι κάρ ,

*Hoc , ut erat inconsummatus & rudis , inter initia contemnebat ; processu verò luctuum maximorum abjectè etiam timidus , ejusdem SORTIS recordatione Asiæ nomen horrebat : ubi Erythræo oppido suppositum montem Mimanta & Homerum scripsisse , & Tullium , doctis referentibus , audiebat.*

In hac historia videmus & singularem modum *Sortium* , & eas sic per privatos quandoque artibus magicis ( prætensis ) concinnatas : denique ( quod etiam Turnebus libro 5. Adversariorum ostendit , & ex præcedentibus fatis elucescit. ) vocem *Sortes* ( in plurali numero , ) pro tesseriis , annulis similibusque sumi instrumentis , *Sors* vero in singulari , pro ipso Oraculo seu responso per *Sortes* dato , capi.

Per *Sortilegos* , *Agyrtas* , ac *circumforaneos* , ut modo monuimus , ( uti per eos , hodie quos *Cerotanos* vocant Itali , exercetur , lucri gratiâ , χειρομαντεία , ac μετωποσκοπία ) etiam in triviis atque aliis locis publicis , prostantes , Divinationes peragebant , ac *Sortes* tollebant creduli homines. Qui *Sortilegi* Romæ quoque in Circo , ad aggerem seu spinam Circi , atque ibi ad *Phalas Delphinorumque columnas* , ut Juvenalis loquitur , imposturas suas ac præstigias venditabant. His erat tabella , in quibus versus fatidici erant descripti , atque in ea ,



talorum arbitrate jactu, divinationes peragebant, quæ tabella, ut Celeber. If. Cauſaubonus optimè (ad Hiſtorias Auguſtas) notat, Græcis vocabatur πίναξ ἀγυρτικός, ſive ἀγυρλική σκηνή. *Agyrtæ* enim tales vocabantur impoſtores, qui credulo popello, ac pueris & mulierculis inprimis, per talia, in proprium lucrum, illudebant. Hinc apud Suidam inter alia (in voce ἀγύρτης, ubi antea ἀγύρτιον vocaverat μάντιν,) habemus: ἐμέμφετο αὐτὸς τὸ πρὸς τὰς μαντείας ἐπιτηδεύον, ἢ βελομένον αἰεὶ τοῖς ἀγύρταις ὅτι τεύεπειν τὰ οἰκεία πράγματα. In ipſo accuſabatur quod attonitus quaſi hæreret circa Oracula, ac perpetuo AGYRTIS, ſive SORTILEGIS CIRCUMFORANEIS rei familiaris ſuæ fortunæ committeret. Iis autem quæ jam attuli illuſtrandis, non malè faciunt etiam quæ habent Tibullus ac Juvenalis Poëtæ. Quorum primus lib. I. Eleg. 3. ita canit:

*Illa Sacras pueri SORTES ter ſuſtulit. Illi  
Rettulit E TRIVIIS omnia certa puer.*

Sive quod pueris adminiſtrantibus, Sortesque, (ad imitationem Sortium Præneſtinarum) extrahentibus, hæc peragerentur: ſive quod puer miſſus à Delia ad Sortes conſulendas talia ipſi nuntiaverit; (de pueris pro ſemetipſis conſulentibus exemplum habemus in Alexandro Severo adhuc parvulo Virgilianas Sortes conſulente) ſive quod etiam per pueros, (uti apud nos sæpè in encæniarum feſtis pueri tabulas luſorias ferè ad modum antiquarum πίνακων ἀγυρλικῶν compoſitas exponunt ac dirigunt) eæ adminiſtrarentur. Quod non malè elici videtur ex verbis: *Illa Sacras pueri SORTES TER SUSTULIT*, quaſi puero Sortes agitante ipſa Delia illas ſuſtulerit. Puellæ enim ac mulieres Romanæ huic rei maximè deditæ erant, uti videri poteſt ex hiſce Juvenalis verſibus, quibus & loci ubi potiſſimum huiusmodi Vates ac Sortilegi morabantur, deſcribuntur:

*Si*



*Si mediocris erit, spatium lustrabit utrumque  
Metarum, & SORTES DUCET, frontemque ma-  
numque*

*Præbebit vati crebrum popysma roganti.*

*Divitibus responsa dabit Phryx augur, & Indus*

*Conductus dabit, astrorum mundique peritus;*

*Atque aliquis senior qui publica fulgura condit.*

*Plebejum in CIRCO positum est & IN AGGERE fatum.*

*Quæ nullis longum ostendit cervicibus aurum,*

*Consulit ANTE PHALAS, DELPHINORUMQUE  
COLUMNAS,*

*An saga vendenti nubat caupone relicto.*

Nisi fortè hæc Delia, de qua Tibullus, & per seipsam, & etiam per puerum seorsim, Sortilegos istos consuluerit; ob verba hæc sequentia:

*Illi*

*Rettulit è triviis omnia certa puer.*

Ad pinacia illa & talos, five calculos modumque per ea instrumenta vaticinandi, spectat & Epigramma incerti Auctoris, quod habetur lib. 2. titulo 5. in Astrologos; quo non illepide hujusmodi irridentur vates, ut & illi qui tales de futuris confulebant.

*Καλλιγύης ἀγροῖκ' ὅτε σπόρον ἔμβαλε γαίῃ,*

*Οἷκεν Ἀριστοφάνους ἦλθεν εἰς ἀστρολόγους,*

*Ἦπερ δ' ἐξερεείνων εἰς θέρ' αἴσιον αὐτῷ*

*Ἔσται, καὶ σταχύων ἀφθονος ὄψει.*

*Ὅς ᾗ λαβὼν ψηφίδας, ὑπὲρ πίνακός τε πυκάζων,*

*Δάκτυλά τε γνάμπων, φθέγγατο καλλιγρόφ,*

*Εἵπερ ἐπομβρηθῇ τὸ ἀρέμεον ὅσον ἀπάχρη,*

*Μηδὲ πν' ὑλαίῳ πέζειται ἀνθοσιώῳ,*

Qq 2

Μηδὲ



Μηδὲ πάρος ῥήξῃ τῶν αὐλακα, μηδὲ χαλαΐζῃ  
 Ἄκρον δ' ὑποδρυφθῇ δαΐγματός ἐρνυμύρα,  
 Μηδὲ νεβροὶ κείρωσι τὰ λήϊα, μηδὲ τιν' ἄλλω  
 Ἦερος ἢ γαίης ὄψεται ἀμωλακίω,  
 Ἐθλόν σοι τὸ θέρους μακιδόμα, εὖ δ' ὑποκέψαις  
 Τὰς σάχνας μένας δίδιδι τὰς ἀκρίδας.

*Rusticus Calligenes quum iam semina terræ committeret*

*Adibat ædes Astrologi Aristophanis :*

*Petebatque ut sibi prædiceret, num æstas sibi bona ac pro-*  
*ficua foret,*

*Magnaue aristarum abundantia proventura.*

*Sed ille ARREPTIS CALCULIS, IISQUE SUPER MEN-*  
*SAM CREBRIUS CONJECTIS*

*DIGITISQUE [ NUMERATO ] INFLEXIS loquebatur*  
*[ ita ] Calligeni :*

*Si ager [ tuus ] quantum satis fuerit imbre madescat,*

*Neque è contra zizaniis nimis efflorescat,*

*Neque gelu corrumpat sulcos, neque grandine*

*Jam surgentis segetis summa dilacerentur,*

*Neque hinnuli depascent sata, neque aliqua alia*

*Aëris aut telluris vitia patiantur ea,*

*Prædico tibi bonam messem; ac feliciter aristas demetes.*

*Solas tamen timeas locustas.*

*Neque minus accurate sanè conjectaverat ille de quo Lucillius*  
*(cujus omnia fere scoptica) cecinit hæc sequentia :*

Πρὸς τὸ μάντιν Ὀλυμπον Ὀνήσιμος ἦλθ' ὁ παλαιστῆς,

καὶ πένταθλος Ἰλας, ἔπειθ' ὁ Μενεκλῆς,

Τίς μέλλ' νικᾶν αὐτῶν τὸ ἀγῶνα, θέλοντες

Γινῶναι. καὶ κείνος τοῖς ἱεροῖς ἐνιδὼν,

Πάντες, ἔφη, νικᾶτε, μόνον μή τις σε παρέλθῃ,

καὶ σε κατασπύῃ, καὶ σὲ ὡς ἀπὸ χροχάσῃ.





No. 7.

Pag. 308

Sortilegi alique scurræ in Circo,  
alibique popello illudentes.

1. **C**ircus Maximus.
2. In eo oppidum.
3. Podium.
4. Mænia.
5. Agger.
6. Obeliscus.
7. Ova, Phalæ, Delphinorumque columnæ.
8. Judææ fatiloquæ Juvenalis.
9. Mathematici.
10. Scurra Isis.
11. Sortilegi.
12. Scurræ Anubis.
13. Phryx Augur.
14. Interpres somniorum.
15. Comagenus haruspex.
16. Scurræ Magnæ Matris.
17. Antistes quasi Dodonæa.
18. Ephemeridum Interpretes.
19. Chaldæus Astrologus.







*Adibant unà Vatem [nomine] Olympium  
Onesimus luctator, Hylas quinquertio, & stadii cursor  
Menecles,  
Volentes scire quis ex ipsorum numero certaminis victor  
evaderet.*

*Atqui ille INSPECTIS SACRIS [LIBELLIS]  
Dicebat, vos omnes vincetis: si modo nemo te præter-  
currat,  
Aut te supplantet, aut te curru prætervehat.*

Unde non absona hisce Ennius, apud Ciceronem cecinit:

*Non VICARIOS auruspices, non DE CIRCO astrologos:  
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium.  
Non enim sciunt hi; aut arte aut divina scientia:  
Sed superstitiosi vates, impudentesque arioli.  
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:  
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.  
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt,  
De his divitiis sibi deducant drachmam, reddat cætera.*

Per vicos atque oppida quoque tales impostores circuibant, suasque *Divinationes* ac *Sortes* venditabant, atque omnibus inceptis ac successibus adaptabant. Ita enim de istis Plutarchus in libello cui titulus: *Cur nunc Pythia non reddat Oracula carmine*: Πλείσθις μέντοι ποιητικῆς ἐπέωλησεν ἀδοξίας τὸ ἀγυρπικὸν ἔ ἀγοραῖον καὶ περὶ τὰ μητρῶα ἔ σεράπεια βωμόλοχον καὶ πλανώμδμον γένος, οἱ μὲν αὐτῶθεν, οἱ δὲ καὶ κληῖρον ἐκ πινων γραμματίων, χρησμὸς περιγίνοντες οἰκέταις καὶ γυναιόις, ὑπὸ τῷ μέτρων ἀγομέναις μάλιτα ἔ τῷ ποιητικῷ τῷ ὀνομάτων. ὅθεν ἔχ ἤκιστα ποιητικὴ δοκῶσαι κρινὼ ἐμπαρέχειν ἑαυτῶ ἀπατεῶσι καὶ γόησιν ἀνθρώποις καὶ ψευδομάντεσιν, ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας καὶ τῷ τρέποδος.



*Maximam Poësi infamiam paraverunt CIRCUMFORANEI illi & CIRCULATORES, & SCURRÆ MAGNÆ MATRIS DEORUM ac SERAPIDIS vagi: quorum alii ex tempore, alii SORTE QUADAM EX QUIBUSDAM LIBELLIS, Oracula dabant servis & mulierculis; quas maximè numeri & nomina Poëtica moverent. Quæ non minima fuit causa, cur Poëtica, tanquam communem se quæ videretur præbere impostoribus & præstigiatoribus ac falsis vatibus, veritate & Tripode arceretur.*

Videmus quoque tam ex superius allatis, quam ex jam nunc sequentibus, quod non Homerici versus, aut Virgiliani solum, aut alii; sive aliorum Poëtarum, sive ab ipsis Antistitibus conficti, huic negotio accommodati fuerint: verum & versus, prætensi, *Sibyllarum*. Unde Plutarchus in vita Ciceronis ita de Lentulo loquitur: τῶτον οὐτα τῇ φύσιν ποιῶτον, κεκινημένον ὑπὸ τῆς Καλίνης, προσδέφθειραν ἐλπίσι κενῶς ψευδομάντις καὶ γοήτης, ἐπὶ πεπληρωμένα καὶ ληισμὸς ἀδόντες. ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλῶντας εἰμαρμένους εἶναι τῇ Ῥώμῃ Κορηλίας τρεῖς μονάρχους ὧν δύο μὲν ἤδη πεπληρωμένοι τῶν ληισμῶν, Κίνναν τε καὶ Σύλλαν, τρίτῳ δὲ λοιπῷ Κορηλίῳ ἐκείνῳ φέροντα τινὲς μοναρχίαν ἤκειν τὸ δαίμονα, καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι, ἢ μὴ διαφθεῖρειν μέλλοντα τὸς καιρὸς, ὥσπερ Καλίνης.

*Tali hunc ingenio, & à Catilinâ incensum, vani insuper vates & præstigiatores spe dementaverant inani, carmina conficta & SORTES canentes, QUASI EX LIBRIS SYBYLLINIS prænuntiantes in fatis esse ut tres Cornelii Romæ rerum potirentur; eorum duos fatum jam implesse, Cinnam & Syllam: tertio, qui superesset, Cornelio Deos ipsi dominationem deferre, quin susciperet, nec cunctando, sicut Catilina, corrumpere opportunitatem.*

Hinc Salustius, in Conspiratione Catilinaria: *Ad Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas, sermonibus, quos*



quos ille habere solitus erat, ex LIBRIS SIBYLLINIS Regnum Romæ tribus Cornelii portendi : Cinnam atque Syllam antea : se tertium esse cui fatum foret urbis potiri. Hæc enim non ex istis libris fuisse accepta, qui tam religiosa sub custodia in Capitolio custodiebantur ; sed à Sortilegis eorumve similibus, vel alias in totum fuisse conficta, ex iis quæ sub finem hujus Dissertationis dicturus sum, fatis clarè patefcet.

An autem primo (ut vult Joan. Argolus, in notis ad Onuphrium de ludis Circensibus) Carmina illa prætenfa Sibyllina hujusmodi *Sortibus* fuerint destinata, postea vero carmina Poëtarum, ut Vatum quoque, aut ab iis parum distantium; quamvis id quidem incertum (licet admodum verisimile) sit: id tamen apparet ex Plutarcho, ea ante Virgilii ætatem ab aliquibus ad id usurpata fuisse.

Hæc Carmina quippe per totam Græciam, Africam, alias. que regiones, erant dispersa : nec solum Sibyllina, sed & alia fatidica ; uti ex Suetonio ac Tacito discimus. Quorum primus in vita Augusti, cap. 31. ait : *Quidquid FATIDICORUM LIBRORUM Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoris vulgò ferebatur, supra duo millia undique contracta cremavit : ac solos retinuit SIBYLLINOS : hos quoque delectu habito : condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.*

Posterior Annalium lib. VI. *Relatum inde ad Patres à Quintiliano tribunoplebei de LIBRO SIBYLLÆ, quem Caninius Gallus quindecimvir recipi inter cæteros ejusdem vatis, & eâ de re Senatusconsultum postulaverat. quo per discessionem factò, misit literas Cæsar modicè tribunum increpans, ignarum antiqui moris ob juventam : Gallo exprobrabat, quod scientiæ cærimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet ; lecto per*  
Ma-



*Magistros æstimatorumque carmine, apud infrequentem Senatum egisset. Simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad Prætorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret, quod à majoribus quoque decretum erat, post exustum [Sociali bello substituit in commentario Lipsius] Civili bello Capitolium, quæsitis Samo, Illo, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibullæ; UNA SEU PLURES FUERE; datoque Sacerdotibus negotio, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber subjicitur. Quamvis autem Augustus edicto sanxerat, ut nemini ea privatim habere liceret, minime tamen verisimile est, sic omnia exemplaria fuisse tradita; sed plurimos homines tales libros clam apud se servavisse: cuius rei clarum indicium ille ipse liber, de quo Caninius Gallus, ut inter cæteros reciperetur, postulaverat: nec minus id quod Dio lib. 57. de Tiberio narrat, in hunc modum: λόγιόν τε πῶς καὶ Σιβύλλειον, ἄλλως μὲν τὰ τῆ πόλεως χροῖναι προσήκον, πρὸς δὲ τὰ παρὲντα ἀδοκίμων, ἔχῃ ἡσυχῇ σφᾶς ἐκίνδ. ἔλεγε γὰρ ὅτι,*

*Τεὶς δὲ τετρακοσίων περὶ πολλομένων ἐνιαυτῶν,  
Ῥωμαῖος ἐμφυλῶς ὁλεῖ πόλιν, αἱ Συβαρίτις  
Ἀφροσύνη.*

*Ὁ δὲ Τιβερίων ταῦτά τε ἔφη ὡς καὶ ψαδῇ, ὄντα διέβαλλε, καὶ τὰ βιβλία πάντα μαντείαν τινὰ ἔχοντα ἐπεσκέψατο. καὶ τὰ μὲν ὡς ἔδεικνεν ἀξία ἀπέκρινε, τὰ δὲ ἐνέκρινε.*

*Neque parum movit animos hominum Oraculum quoddam pro Sibyllino habitum, nihil quidem ad urbis istæ, sed ad nostra tempora pertinens, in hanc sententiam:*

*Æst ter trecentum revolutis protinus annis  
Roma intestinâ perdetur seditione,  
Luxus & exitium Sybariticus affert urbi.*

*Hoc*



*Hoc carmen Tiberius ut falsum cavillatus, OMNES LIBROS, QUI VATICINIUM ALIQUID CONTINERENT, inspexit, et ex iis alios ceu nullius momenti, reprobavit; alios in probatorum numerum recepit.*

Operæ pretium mihi videtur hîc annexere, quomodo idem illud Oraculum tempore Neronis post urbis incendium, à populo isti tunc rerum atque urbis statui, ipsique adeò Neroni, fuerit applicatum. Ita enim idem Dio, seu potius ipsius abbreviator Xiphilinus: ὁ μὲντοι δῆμος οὐκ ἔστιν ὅτε καὶ τῶν Νέρωνος ἡρώων, τὸ μὲν ὄνομα αὐτῶν μὴ ὑπολέγων, ἀλλῶς δὲ δὴ τοῖς πρὸ πόλιν ἐμπερήσασιν καταράμενοι, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὸς ἡ μνήμη τῶν λογίων τῶν καὶ Τιβέριον ποτὶ ἀδελφῷ ἐθορύβετο ἦν δὲ τῶν,

Τεῖς δὲ τελευτήσαντων πεπελομένων ἐνιαυτῶν.  
Ῥωμαῖος ἐμφυλῶς ὀλεῖ σάσις.

Ἐπειδὴ τε ὁ Νέρων ἀδελφικός αὐτὸς, ἔδοξε πάντα τὰ ἔπη ἄρα ἔλεγε, μεταβαλόντες ἕτερον λόγιον, ὡς καὶ Σιδύλλειον ὄντως ὄν, ἡδον. ἐστὶ δὲ τῶν,

Ἐχάτος Αἰνεαδῶν μητρώκτονος ἡγεμονίας.

καὶ ἔχεν ἔτι, εἴτε καὶ ὡς ἀληθῶς θεομαντεία πρὸς παρελθόν, εἴτε καὶ τότε ὑπὸ τῶν ὁμίλων πρὸς τὰ παρόντα θεομαντεία. τελευτήσαντος γὰρ τῶν Ἰγλίων τῶν ἀπὸ Αἰνείας γηομένων ἐμονάρχῃσιν.

Tum populus Neroni omnia mala precari: non quod nomen ejus nominaret, sed quod execraretur eos, qui urbem incendissent. Inprimis omnes commovebat recordatio Oraculi, quod decantatum fuerat Tiberii temporibus. Id erat,

At ter tercentum revolutis protinus annis,  
Roma intestinâ perdetur seditione.

Quumque Nero, populi consolandi causâ, hos versus nusquam



*quam repertos esse diceret, mutatâ sententiâ aliud Oraculum, UT VERE SIBYLLINUM canere cœperunt;*

*Ultimus Aeneadum matrem necat induperator.*

*Id quid accidit, SIVE VERE PRÆDICTUM DIVINO ORACULO, SIVE TUNC A PLEBE, QUASI DIVINO INSTINCTU DE PRÆSENTI RERUM STATU PROLATUM.*

Quum igitur illa prætenfa Sibyllarum carmina à pluribus diversis auctoribus conficta (ut ab aliis dudum liquidò ostensum fuit, sic ut minimè opus sit hoc à me heïc ulterius ostendi) conservarentur; ac subinde de novo ab aliquibus confingerentur, uti non obscure ex modo adducto Dione patet; non mirum est Vates, Sortilegos, atque ipsos in Templis Fatidicis Sacerdotes, ut majoris imò maximæ auctoritatis, sub persona Apollinis (qui eorum primus Auctor perhibebatur) vel alterius Dei, illa pro responsis divinis populo venditasse. Quibus demum magis magisque populo, (qui hinc inde eorum aliquid adhuc possidebat) subtractis, verisimile admodum est, eos sensim eorum Poëtarum, qui maximæ auctoritatis atque honoris essent, versus substituisse: atque hinc natas *Sortes* illas Homericas, Virgilianas, Euripideas, &c.

Hæc autem Divinatio per *Sortes*, quæ per Carmina, sive Sibyllarum: sive aliorum Poëtarum dabantur, fiebat aut ejusmodi artificiis, qualia nunc fuere proposita, aut per aperturam codicis hujus illiusve vatis seu Poëtæ, cujus versus in hac re præstigiatores isti sibi maximè usui fore existimabant. Quod, puto clarum fit ex verbis istis Augustini quæ habet lib. iv. Confessionum cap. 3. *A quo ego cum quæsivissem, ait, quâ ex causâ hoc fieret, ut multa vera à Planetariis pronunciarentur; respondit ille ut potuit, vim Sortis hoc facere, in rerum naturâ usquequaque diffusam. Si enim* (NB.)



PAGINIS POETÆ CUIUSPIAM *longè aliud canentis atque intendentis*, cum SORTEM quis CONSULUIT, mirabiliter consonus negotio sæpè VERSUS EXIRET; mirandum non esse, &c.

Hinc quoque, si tales Vaticinationes ex libris Homericis instituerentur atque peragerentur, ii qui hoc agebant vocabantur *ῥαψωδομαίντες*; res verò ipsa *ῥαψωδομαίσεις*, vel *ῥαψωδομαίη*: denominatione, apud Græcos, factâ à nomine Homericis Poëmatibus imposito.

Ex verbis verò Augustini: *Si enim de paginis Poëtæ cuiuspiam*, &c. non malè, meo iudicio conjicitur, etiam ex aliis Poëtis præter jam nominatos, talia quibusdam fuisse usitata: quamquam nihil certi de hac re affirmare velim, propter auctoritatem Musæi, Homeri, Virgilii, Euripidis, ac Sibyllarum, extra omnem aleam, ratione aliorum, positam: unde longè majori cum veneratione illorum, in hunc finem, fiebat apertio & inspectio.

Tales revera stultas superstitiones locum habuisse inter Ethnicos, vera ac sana Theologia, verâque religione ac pietate orbatos, non multum mirabuntur multi; at magis, puto, eas, etiam per multa secula, obtinuisse in populo Christiano: nec solum iis addictos fuisse hinc inde aliquos è fece vulgi; sed plures ex primariis Christianismi Antistitibus, imò & ipsum Augustinum, quod ex hisce nunc sequentibus patebit.

Audiamus tamen antea, quid jam dictus Augustinus, in Epistola sua ad Januarium (quæ 119. numero est) de hac re sentiat. In illa autem loquitur hoc modo: *Hi verò qui de paginis Evangelicis SORTES LEGUNT, etsi optandum est, ut hoc potius faciant, quam ut ad Dæmonia consulenda concurrant; tamen etiam ista mihi displicet consuetudo* (NB.) AD NEGOTIA SECULARIA, & AD VITÆ HUIUS VANITATEM, propter aliam vitam loquentia Oracula divina velle convertere.



Forſan aliquis ex hiſce Auguſtini verbis colliget, eum improbare iſtum morem. Improbatur quidem: at ſolum quatenus *ad negotia ſecularia, &c.* hic divinandi modus applicabatur; non vero improbat, ſi in Spiritualibus, ſeu religionis ac pietatis negotiis, talis inſtitueretur, per *Sortes Evangelicas* divinatio; quod clareſcet ex ipſius Auguſtini exemplo, poſteaquam oſtendero, quali modo ac methodo hæc perageretur divinatio. Sic autem de eâ Gregorius Turonenſis lib. iv. mem. 16. *Positis Clerici tribus libris ſuper altarium, id eſt, PROPHETIÆ, APOSTOLI ATQUE EUANGELIORUM, oraverunt ad Dominum, ut Chriſtiano, quid eveniret oſtenderet.* Ac paulò poſt: *APERTO IGITUR, primò omnium PROPHETARUM LIBRO invenerunt, AUFERAM MACERIEM EJUS.* [Id factum eſſe Kramno Clotharii Regis filio, à Divionenſi Clero, jam dictus Gregorius teſtatur.] Nempe talis erat ipſis agendi modus; ſi primo libro, Evangeliorum videlicet, aperto, in pagina ſic ipſis oblatâ, aliquid quod ad ſcopum faceret, aut facere ſaltem videretur, non occurreret, aperiebant ſecundum, Epistoſularum ſcilicet Apoſtolicarum. Si neque in ſecundo hoc volumine tale quid, poſt apertum librum, primo intuitu ipſis obveniret, aperiebant & tertium. Quod magis adhuc patet ex iis quæ apud eundem Scriptorem inveniuntur, lib. 5. *Ego vero reſerato SALOMONIS LIBRO, verſiculum qui primus occurrit, arripui; qui hæc continebat: Oculum qui ad verſus AD SPEXERIT PATREM, &c.* Atque iterum paulò inferius: *Post hæc continuato triduo in jejuniis vigiliſque atque Orationibus, ad beatum tumulum iterum accedens, revolvit LIBRUM qui erat REGUM: verſus autem primæ paginæ quam reſeravit hic erat: PRO EO QUOD DERELIQUISTIS DOMINUM DEUM, &c.*

Ex quibus Gregorii verbis hæc ſequentia ſunt notanda. Primo.



mo. Quandoque plures, quandoque tantum unicum librum, seu volumen ad tales divinationes usurpatum. Secundò. Quoscunque libros Biblicos ad eam rem, pro lubitu aut superstitione eorum, qui illam peragebant, fuisse assumptos. 3. Hos non apertos fuisse nisi antea Orationes (nonnunquam & præviis jejuniis ac pervigiliis,) ad Dominum fusæ fuissent: proculdubio, ut ille Sacras hæc Sortes dirigere dignaretur. 4. Verficulum qui primus, jam aperto libro, oculis occurreret, pro *Sorte*, sive Divino Oraculo, venisse: modo, uti superius dictum, aliquid contineret, vel continere videretur, quod ad rem illam, super qua fiebat hæc per Sortes divinatio, pertinebat.

Hæc verò non solum in Templis, atque ibi per Clericos, fiebant: sed & alibi & ubicunque ferè locorum; imò & per Sortilegos, lucri causâ, (uti apud Romanos Sortilegi faciebant) instituebantur. Hinc, puto, Isidorus: *Sortilegi sunt qui sub nomine fictæ religionis, per quasdam, quas SANCTORUM SORTES vocant, divinationis scientiam profitentur, aut* (NB.) *QUARUMCUNQUE SCRIPTURARUM INSPECTIONE futura promittunt.*

Quæ Isidori postrema verba etiam illa quæ ex Augustino ac Gregorio Turonensi adduxi, illustrent. Illa autem quæ de *Sanctorum* Sortibus loquitur, inferius forsan etiam, ut de iis latius aliquid dicamus, locum invenient. Nunc vero ad alias *Sortes Christianorum*. Ac primo consideremus quæ in Martyrologio habet Metaphrastes, in Octobri, ubi loquitur de Cypriano ad fidem converso, quæ hæc sunt: Εἰσιὼν τὸν ναὸν εἰς τὸ κυριακὸν, δεξιὸν ἐπιείτω σύμβολον τὸ εἰς τὸ ναὸν εἰσὶδὼς, εἰ τὸ σκοπῶν αὐτὸ καὶ τὰ τὴν ἀκροάσεως ῥήματα συμβαίνοντα ἔχει. εἶχε μὲν ἔν τῃς πόδας τῆς ἐκκλησίας ἐνθὺς: εἶχε δὲ ὡραδόξως καὶ τὸ ἀλάκωνον ταῦτα διὰ τὰς ἀποστόλους ἀγαθάνυντα. Χρῆσθς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ὅτι κατὰ τὴν νόμον, γινώσκοντες ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τὰς



ὡς δὲ καὶ τὰ ἑωρεήματα Εἶδε Κύριε, μὴ ἀφρασιωπήσης. Κύριε μὴ ἀποστής ἀπ' ἐμῶν. καὶ αὐτὸ δὲ καὶ αὐτὸν τὸ Ἑσάϊαν, ὑπεγινώσκον ἔπερος, ἰδὼς σωήσας, λέγων, ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητός, ὃν ἠρέτισα. ὅπερ ἅπαντα σωάδοντα τὰ ἰδίῳ κέλῳ σκοπῶ, ἐντελέσσας πρὸς τὴν εἰς Θεὸν πίσιν συνεδίβαζε τὴν ψυχὴν, ἅτε συνεὶς ὢν ἄραν, καὶ τὸ δέον σωιδεῖν ὀξύτατος. *Quum ingrederetur igitur Ecclesiam, bonum Omen capiebat sui introitus, si verba quæ ibi prælegebantur scopo suo convenientia inveniret. Ac dum intrabat Ecclesiam præter expectationem contigit, ut Diaconus hæc Apostoli verba personaret: CHRISTUS NOS REDEMIT AB EXECRATIONE LEGIS, DUM PRO NOBIS FACTUS EST EXECRATIO. Uti etiam hæc Prophetæ verba: VIDE SIS DOMINE, NE SILENTIO PRÆTEREAS; DOMINE, NE ABSISTAS A ME. Eodem tempore & ipsum Esaiam legebat alius: ECCE INTELLIGET, dicens, FILIUS MEUS DILECTUS MIHI, QUEM ELEGI. Quæ omnia scopo suo quadrare iudicans, jam firmior ac perfectior animum ad fidem in Deum applicabat: utpote prudens admodum existens, atque acerrimus ad pervidendum ea quæ facere convenit.*

Ex quibus verbis Metaphrastis adhuc aliud Sortium seu Divinationis genus, ex auditu nempe eorum quæ Diaconus in Ecclesia legebat,prehendimus. Quod, etiamsi quis dubitare possit, an ita ipsius Cypriani ætate locum habuerit; indicant tamen hæc dicta, id saltem huius Metaphrastis ævo fuisse usitatum. [Videat interim cordatus Lector, an non hæc gemina iis, quæ de Oraculo Buraico ex Pausania attuli: & an non in hisce Christiani ejusmodi superstitionibus dediti, imitati sint illos Ethnicos, de quibus Apuleius, de Deo Socratis hoc loquitur: *Videmus plerosque, qui non suoapte corde, SED ALTERIUS VERBO reguntur: qui ex angiportu reptantes, CONSILIA EX ALIENIS VOCIBUS COLLIGUNT,*



*& ut ita dixerim, non animo, sed auribus cogitant: sicut de hujusmodi κληδονίσμασι Plutarchus, Lucianus alique non uno loco loquuntur, ad quæ & illa quæ jam primo sequuntur, ex Augustino referenda sunt.] Nec mirum, cum & Augustinus, ille Hipponensis Episcopus, similia admodum, huic Divinationis generi, (nec magis Sacræ Scriptura ac sanæ rationi consona) de se tradat lib. 8. cap. 12. Confession. Dicebam, inquit, hæc, & flebam amarissima contritione cordis mei, & ecce audio vocem de vicina domo, cum cantu dicentis ac crebro repetentis, quasi pueri an puellæ nescio: TOLLE LEGE, TOLLE LEGE. Statimque mutato vultu intentissimus cogitare cæpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid: nec occurrebat omninò audivisse me uspiam. Repressoque impetu lachrymarum surrexi, nihil aliud interpretans divinitus mihi juberi, nisi ut APERIREM CODICEM ET LEGEREM QUOD PRIMUM CAPITULUM INVENISSEM. Audieram enim de Antonio, quod ex EUANGELICA LECTIONE CUI SORTE SUPERVENERAT, admonitus fuerat, TANQUAM SIBI Diceretur QUOD LEGEBATUR: VADE VENDE OMNIA QUÆ HABES ET DA PAUPERIBUS, ET HABEBIS THESAURUM IN COELIS, ET VENI, SEQUERE ME. Et tali ORACULO confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redi ad eum locum, ubi sedebat Alypius. Ibi enim posueram CODICEM APOSTOLI, cum inde surrexeram. Arripui, aperui & legi in silentio capitulum quod primum conjecti sunt oculi; NON IN COMMESSATIONIBUS ET EBRIETATIBUS; NON IN CUBILIBUS ET IMPUDICITIIS.*

*Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine hujus sententiæ, quasi lace securitatis infusâ cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interjecto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo,*



quillo jam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit. Petit videre quid legissem. Ostendi, & attendit, & ultra quam ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero, INFIRMUM AUTEM IN FIDE ASSUMITE. Quod ille ad se retulit mihiq̄ aperuit, &c. Putassetne quispiam tantos viros, tantæque famæ per universum Orbem Christianum, tantâ detineri potuisse superstitione, ne dicam (quod tamen nomen res ista non malè meretur) insanix?

At respice divorum rivales, ferè dixeram cum Juvenale; ac considera, Lector, quam diu post Antonium & Augustinum, si non & ab aliis Imperatoribus Christianis, ab Heraclio saltem, (cujus imagines in nummis apud Antiquarios passim videre est, sub Schemate piissimi viri atque Imperatoris) hæc Divinatio peracta fuerit. Ita enim de ipso loquitur Cedrenus: Συμβόλιον δὲ ποιήσας τὸ Ὁρμαίνου, ἀνέστη τὸ λαὸν ὅτι ἡμέρας τρεῖς καὶ ἀνοίξας τὰς θύρας ἀχροντα Καστέλια, εὗρεν ὅτι τρέπονται ἐν Ἀλβανίᾳ Ὁρμαίνου. Deinde cum de hybernis deliberaret, triduo exercitum lustrat: APERTISQUE POSTEA INVIOLATIS DEI EUANGELIIS invenit sibi mandari, ut in Albaniâ hyemet.

Imò Petrus Blæfensis postremo prodeat, cujus tempore adhuc, in usu fuisse hæc Divinationes, atque ut rem Sanctam fuisse habitas & exercitas, ex hisce ejus verbis videmus: *Hanc occasionem secundò ac tertio eadem rerum serie nox secunda replicuit. Cumque curiositatis humanæ SORTIBUS & REVOLUTIONE PSALTERII, hujus visionis eventum diligentius explorarem, primum in oculis meis versus ille se obtulit: MOYSES ET AARON IN SACERDOTIBUS EJUS.*

Hujusmodi tamen Divinationes per Concilia sæpius sunt damnatæ ac vetitæ. Sic in Concilio Ancyrano can. 24. habetur:



betur: 'Οι καταμαυδόμενοι καὶ ταῖς σωηθείαις τῶν ἁγίων ἐξακολουθῶντες, ἢ εἰσάγοντες πινὰς εἰς τὰς ἐαυτῶν οἰκὰς διὰ ἀνδρείου Φαρμακείων ἢ καὶ κατάρου, ὑπὸ τῷ κανόνα πηλείωσαν τὸ πενταετίας, &c. Quæ non malè vertuntur: Qui Auguria vel Auspicia, sive Somnia, vel Divinationes quaslibet [quæ omnia commodè comprehenduntur in voce καταμαυδῶν,] secundum morem Gentilium observant, aut in domos suas hujusmodi homines introducunt, exquirendis aliquibus arte malefica, aut ut domos suas lustrent, quinquennio pœnitentiam agant, &c.

Quæ hoc Canone continentur, fateor, præcipuè respiciunt istas Divinationes, quæ inter Ethnicos quidem exercebantur; quos etiam superstitionis Gentilitiæ adhuc participes Christiani consulendi gratia adibant: imò & in domos suas introducebant, &c. referri tamen etiam posse ad illas Divinationes, quas jam tum locum inter Christianos habuisse, (per inspectionem Scripturarum scilicet) ex præcedentibus admodum verisimile est.

Nam huc quoque, si quid video, respicit Concilii Laodicieni can. 36. 'Οὐκ ἔδει ἱερατικὸς ἢ κληρικὸς, μάγος ἢ ἐπαυιδὸς εἶναι, ἢ μαθηματικὸς ἢ ἀστρολόγος, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, &c. Quod non oporteat sacris officiis deditos, vel Clericos, magos aut incantatores, aut Mathematicos, aut Astrologos, existere, aut facere Phylacteria, &c. Circa idem tempus ferè edictum contra Divinatores Constantius & Julianus fecerant hoc sequens:

Constantius A, & Julianus Cæs. ad populum,

Nemo auspicem consulat, aut Mathematicum, nemo Ariolum.

¶ Augurum & vatum prava confessio conticescat.

¶ Chaldaei ac Magi & cæteri, quos MALEFICOS, ob  
S s faci-



*facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad partem aliquid moliantur.*

¶ *Sileat omnibus perpetuo DIVINANDI CURIOSITAS. Etenim supplicio capitis ferietur, gladio ultore prostratus, quicumque jussis nostris obsequium denegaverit.*

*Dat. 8. Cal. Febr. Mediolani Constantio A. VIII. & Juliano Cæs. Coss. 357.*

Hoc edictum (quod Cod. lib. IX. titulo XVIII. quintum numero est) non solum; sed & aliud notatu dignum (præter ea quæ solos magos ac maleficos spectant) habetur, sub eodem titulo atque ab iisdem Imperatoribus factum, quod numero septimum (datum ad Taurum præfectum prætorio,) inter alia hæc continet: *Si quis magus, vel magicis carminibus adsuetus, qui MALEFICUS vulgi consuetudine nuncupatur, aut ARUSPEX, aut ARIOLUS, aut certe AUGUR, aut MATHEMATICUS, aut ENARRANDIS SOMNIIS occultans artem aliquam DIVINANDI, aut certe HORUM ALIQUID SIMILE exercens, in Comitatu meo, vel Cæsaris, fuerit deprehensus, &c.*

Ex quonam affectu processerint talia edicta Constantii, sufficienter nobis Ammianus Marcellinus indicat: qui de ea re legendus est. Quæ verò videmus clarè ex jam modo citatis canonibus, sunt. Primò. Quod multi Christiani, (aut si non revera, saltem nominetenus tales) Ethnicos Magos, Incantatores, Divinatores, &c. consulendi gratia jam circa seculum quartum, (imò & serius multò, ut ex sequentibus patebit,) adirent, &c. Secundò. Quod, si non multi, notabilis tamen eorum numerus Christianorum, interque eos etiam Clerici, si non publicè, clam tamen tales artes profiterentur atque exercerent inter Christianos. Quibus ita, ut vidimus, damnatis ac vetitis, addita capitis poenâ; videntur homines talibus addicti pro *Sortibus Homericis ac Virgilianis* ceterisve,



risve, alias excogitasse; ac hisce jam nominatis substituisse *Sortes Biblicas*: quarum exempla superius proposui. Quibus usi sunt & in negotiis fidei ac religionis, & in rebus secularibus, ut Oraculis verè Divinis. Quem modum agendi, ex Cacozele ortum ac nimis superstitiosum, Concilia aliquot, ac multi Pontifices remove omnino studuerunt. Sic Concilium Aurelianense, uti in Canone 26. habetur: ita definit: *Si quis CLERICUS, MONACHUS, vel SECULARIS, Divinationem, vel Auguria crediderit observanda, vel SORTES, quas mentiuntur esse SANCTORUM, quibuscunque putaverint intimandas; cum his qui eis crediderint, ab Ecclesiæ communione pellantur.*

Sic & Concilium Antifiodorense canon. 4. *Non licet ad SORTILEGOS, vel AUGURIA, respicere; nec ad CHARACTERES, nec ad SORTES, quas SANCTORUM vocant, (NB.) vel quas DE LIGNO, aut DE PANE faciunt, adspicere: sed quæcunque homo facere vult, omnia in nomine Dei faciat.*

Merito quis hîc interroget, quæ qualesve fuerint istæ, in Canonibus nominatæ, *Sortes Sanctorum.*

Si particulam *vel* sumamus in vulgari ipsius significatione, distinguuntur ab iis quas *de ligno, aut pane* faciebant.

Si verò (ut tam in Patribus, seu scriptoribus Ecclesiasticis, quam in Pandectis, alibique sæpè sumitur) pro & sumendum sit: aut non pro notâ disjunctivâ, sed interpretativa (ut sic dicam,) pro unâ eâdemque re sunt capienda. Quod mihi quidem admodum verisimile fit. Hæc interim restat adhuc difficultas, ex quo vel quali ligno aut pane tales Sortes fuerint fabricatæ; an ex prætenso ligno Crucis, an ex alio pro sacramento ac Sancto vulgò habito. Et de pane, an ex pane benedicto (sic vocato) an ex reliquiis Eucharistiæ, an ex alio, singulari modo ad id negotii consecrato. Sed nihil hîc



concludere aufim, donec major lux circa hanc rem mihi obo-  
riatur.

Hoc interim discimus ex his *Sortibus de ligno*, aut *de pane* factis; ad imitationem, (quasi vero in melius mutationem,) videri tales *Sortes* fabricatas: ligneas illas scilicet pro ligneis illis Prænestinis atque Antiatinis. Sic & loco istarum earum quæ ex *pane* conficiebantur, quasi consecratus ille panis (modo talis, uti conjicio, fuerit) ad pios usus (quod tamen non ita semper accidebat) applicatus non ullam Dæmoniacam, sed Divinam aliquam vim ac virtutem, in se contineret: ac propterea Deus *Sortes* tales (præsertim præcedentibus orationibus, &c.) dirigeret.

Quis unquam credidisset, nisi per tam clara testimonia coactus, tam pravas superstitiones, Originemque suam veteri Ethnicismo, (ut plurima alia) debentia, tam diu in populo Christiano, specioso licet sub prætextu obtinuisse!

## C A P U T X V.

*Oraculorum quorundam è Templo Delphico prodeuntium ab Herodoto allatorum discussio; eorumque salsa atque acuta ab Oenomao Cynico facta irrisio. De mure Europæ Oracula consulente, &c. Uti & de prætensis circa Oracula miraculis.*

**V**Erumenimverò, pertractatis hucusque Oraculis, seu *ἱεροῖς*, & *Sortibus*, fraudibusque atque artificiis circa illa patratis, deveniamus ad decantata illa Responso tam Cræso, ut perhibetur, quam Atheniensibus data; quæ exempli causa adducam, cum omnium instar nobis esse queant; neque



que omnia adduxisse, licet vel maximè potuissem, ullo modo necesse sit. Hæc enim præter ea quæ jam antea tractata sunt, abunde satis ostendunt, quo loco nobis habenda sint; uti & ex sequentibus patebit, quo loco ab Antiquis habitata sint cuncta, quæ ex hujusmodi *μαντείαις* processere, Responsa.

Audiendus igitur hîc nobis est Herodotus, qui Musarum suarum sub initium ita de Cræso: Μετὰ ὧν πλὴν Διάνοιαν πάντων αὐτίκα ἀπεπειράτο τῇ μαντείῳ τῇ τε ἐν Ἑλλήσιν, ἢ ἔν [vel τῇ] ἐν Λιβύῃ. Διὰ πέμψας ἄλλης ἄλλῃ, τὰς μὲν ἐς Δελφοὺς ἰέναι, τὰς δὲ ἐς Ἀἶας τῇ Φωκίῳ, τὰς δὲ ἐς Δωδώνην. οἱ δὲ πῆες ἐπέμποντο πρὸς τε Ἀμφιάρεων καὶ πρὸς Τροφῶνιον· οἱ δὲ τῇ Μιλησίῃ ἐς Βραγχίδας. ταῦτα μὲν νῦν ἔα Ἑλληνικὰ μαντήια, ἐς ἃ ἀπέπεμψε μαντοσύνην Κροῖστος. Λιβύης δὲ πρὸς Ἀμμωνὰ ἀπέστειλε ἄλλης χρησομένης. διέπεμπε δὲ περὶ αὐτῶν τῇ μαντείῳ ὅ, τι φρονέοιεν. ὡς εἰ φρονέοντα πλὴν ἀληθείῃ δόρεθι, ἐπείρηται σφέα δαΐτερος πέμπων, εἰ ὀπιχειρέσι ὅτι Πέρσης στρατεύεσθαι. ἐντεταλμένοι δὲ τοῖσι Λυδοῖσι ἔαδε, ἀπέπεμπεν ἐς πλὴν Διὰπειραν τῇ χρησῶν. ἀπ' ἧς αἰς ἡμέρης ὁρμηθεώσι ἐκ Σιδερίων, ἀπὸ ταύτης ἡμερολογέοντας τῇ λοιπὸν χρόνον ἕκαστον τῇ ἡμέρῃ χρῆσθαι τοῖσι χρησῶν τοῖσι, ἐπηρώτεσθαι ὅ, τι ποίῳν τυγχάνη ὁ Λυδῶν βασιλεὺς Κροῖστος ὁ Ἀλυατῆς. ἅσα δὲ αὖν ἕκαστος τῇ χρησῶν θεασίῃ, συγγραψάμενος ἀναφέρειν παρ' ἐαυτοῦ. ὅ, τι μὲν νῦν ἔα λοιπὰ τῇ χρησῶν θεασίῃ, ἢ λέγεται πρὸς ἑδαιμῶν. ἐν δὲ Δελφοῖσι ὡς ἐσήλθον τάχιστα ἐς τὸ μέγαρον οἱ Λυδοὶ χρησόμενοι τῷ θεῷ, καὶ ἐπηρώτεον τὸ ἐντεταλμένον, ἢ Πυθίῃ ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ λέγει τάδε,

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμος τ' ἀριθμὸν, ἢ μέτρα θαλάσσης,  
καὶ κωφὸν σωίημι, καὶ ἢ φωνεῦντ' ἀκούω.  
Ὅδμ' μ' ἐς Φρένας ἦλθε κραδίη οἷα χελώνης.  
Ἐφομότης ἐν χαλκῷ ἄμ' ἀρνείοισι κρέεσιν,  
Ἢ χαλκὸς μὲν ὑπέρσρωται, χαλκὸν δ' ἐπίεσται.



Ταῦτα οἱ Λυδοὶ θεασιασίης τ' Πυθίας συγγραψάμενοι, οἶχοντο ἀπὸντες εἰς τὰς Σάρδεις. ὡς δ' καὶ ἄλλοι οἱ πεπεμφθέντες παρήσαν φέροντες τὰς λησμούς, ἐνθαῦτα ὁ Κροῖστος ἕκαστα ἀναπύσων ἐπεώρα τ' συγγραμμάτων. τ' μὲν δὴ εἰδὲν προσίετο μιν ὁ δ' ἦ, ὡς τὸ ἐκ Δελφῶν ἦκσε, αὐτίκα προσδέχετο τε καὶ προσεδέξατο, νομίσας μὲνον εἶναι μαντήιον τὸ ἐν Δελφοῖσι, ὅτι οἱ ἐξδρήκεε τὰ αὐτὸς ἐποίησε. ἐπεὶ τε γὰρ δὴ διέπεμψε πᾶσι τὰ ληστήρια τὰς θεοπράγας, φυλάξας πλὴν κυρίῳ τ' ἡμερέων, ἐμνηχανήσατο ποιάδε ἐπινοήσας τὰ ἦν ἀμήχανον ἐξδρεῖν τε καὶ ὀπιφρασίᾳ κηλάνῳ καὶ ἄρνα κατὰκόψας, ὅμῃ εἶπεε αὐτὸς ἐν λέβητι χαλκίῳ, χάλκεον ὀπίθημα ὀπιθείς. τὰ μὲν δὴ ἐκ Δελφῶν εἶτω τῷ Κροίσῳ ἐχρήσθη καὶ ἦ πλὴν Ἀμφιάρεω τ' μαντήϊα δόκωσιν, ὅτε ἔχω εἰπεῖν ὅ, πτοῖσι Λυδοῖσι ἐχρησε, ποιήσας περὶ τὸ ἱερόν τὰ νομιζόμενα. εἰ γὰρ ὦν εἰδε τὸτο λέγεσθαι ἀλλό γε, ἢ ὅτι καὶ τὸτο ἐνόμισε μαντήιον ἀψάδεις ἐκτῆσθαι.

*Sub hanc ergo cogitationem statim tentare statuit Vaticinia quæque apud Græcos, quæque in Africa essent, aliis aliò dimissis, quibusdam Delphos, quibusdam ad Phocensium urbem Abas, quibusdam Dodonam: nonnulli & ad Amphiaraum, etiam Trophonium, & alii quidam ierunt ad Branchidas oræ Milesiæ. Atque hæc sunt Græca, ad quæ consulenda Cræsus misit, Oracula. In Africa vero ad Ammonem alios responsa petitueros dimisit. Omnes autem misit exploratum Oracula, quid sentirent; ut si consentanea in vero deprehenderentur ea, secundo per suos tentaret, nunquid in Persas expeditionem moliretur. Mittens igitur ad Oracula tentanda Lydos, hæc dedit eis mandata, ut quâ die proficiscerentur ex Sardibus, ab ea reliquum tempus supputantes singuli eodem die Oraculum consulerent, sciscitantes, quid faceret Lydorum Rex Cræsus Halyattæ filius: & quod singula Oracula respondissent, id omne conscriptum ad se referrent. Quid porro cætera responderint Oracula (NB.)*



A NEMINE COMMEMORATUR. Apud Delphos autem simul atque ingressi sunt Lydi domum, consulturi Deum, & sciscitaturi quod sibi esset injunctum, Pythia Hexametro tenore hæc inquit:

*Equoris est spatium, & numerus mihi notus Arenæ.  
Mutum percipio, fantis nihil audio vocem.  
Venit ad hos sensus nidor testudinis acris,  
Quæ simul agnina coquitur cum carne lebetes  
Ære infra strato, & stratum cui desuper est æs.*

His Oraculis quæ Pythia reddidit, conscriptis Lydi digressi Sardeis rediere. Quumque alii, quos circummiserat Cræsus, affuissent, tunc singula resignans, quod scriptum esset, inspexit: QUORUM QUIDEM NULLUM PROBAVIT. Ubi autem illud Delphicum audivit, protinus veneratus est, & excepit: existimans solùm esse Delphicum illud Oraculum: quippe quod comperisset quod ipse fecerat. Nam posteaquam ad petenda Oracula nuntios dimiserat, statuto illo die observato, tale quiddam est machinatus, commentando ea quæ ad deprehendendum & explicandum perdifficilia forent, testudinem pariter & agnum concisos in abeno coxit, operculo abeneo imposito. Atque ita è Delphis Cræso responsum est. Ex Amphiarai vaticinio quidnam responsum sit Lydis, quum in Sacro illo ritè sacrificassent, non queo dicere. Nam de eo nihil fertur aliud, quam quod & hoc Cræsus verax vaticinium se nactum esse existimavit.

Post verò enarrationem Donariorum à Cræso Delphos missorum ita idem pergit Herodotus: τοῖσι ἣ ἀγεῖν μέλλουσι τῷ Λυδῶν πάντα τὰ δῶρα ἐς τὰ ἱερὰ, ἐνεπέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτῶν τὰ χρηστήρια ἐὶ τραχέεται ὑπὲρ Πέρουας Κροῖσος, καὶ εἰ πνα τραχέων ἀνδρῶν προσθείηται φίλον. ὥς ἣ ἀπικέμενοι ἐς τὰ ἀπεπέμψθησαν οἱ Λυδοὶ, ἀνέθησαν τὰ ἀναθήματα, ἐχρέωντο τοῖσι χρηστηρίοις, λέγον-



λέγοντες, Κροῖσος ὁ Λυδῶν τε καὶ ἄλλων ἐθνέων βασιλεύς, νομί-  
 ους τὰδε μαντήια εἶναι μῦθα ἐν ἀνθρώποις, ὑμῖν τε ἄξια δῶρα  
 ἔδωκε τὸ ἐξδρημάτων, ἔ νυν ὑμέας ἐπερωτᾷ, εἰ τραχέεται Ἰπὶ  
 Πέρσας, ἢ εἴπῃα τραχέον ἀνδρῶν προθείηται σύμμαχον. οἱ μὲν ταῦ-  
 τα ἐπειρώτεον. τὸ ἢ μαντήϊων ἀμφοτέρων ἐς τῷτο αἰ γινώμεν συ-  
 νέδραμον, προλέγεται Κροῖσος, ὡς τραχέεται Ἰπὶ Πέρσας, μεγά-  
 λω δέχων μὲν κατὰλύειν. τὰς ἢ Ἑλλήνων διωώτατας συνεβόλουν  
 οἱ ἐξδρήντα, Φίλκας προθείας.

*Hæc dona Lydis portaturis ad Oracula Cræsus injunxit, ut interrogarent, an adversus Persas Cræsus sumeret expeditionem, & aliquorum hominum auxilia adscisceret. Lydi ubi eò, quò dimittebantur, pervenerant, donariis oblati Oracula consuluerunt, his verbis: Cræsus Lydorum aliarumque nationum Rex, existimans sola hæc esse inter homines Oracula, mittit vobis dona vestris inventis convenientia, vosque percontatur, an adversus Persas sit profecturus in expeditionem, & socialem aliquem exercitum sibi adiuncturus. Atque hi quidem hæc interrogarunt. Oraculi autem utriusque in idem concurrebant sententiæ, prædicentes Cræso, fore ut, si arma Persis inferret, magnum Imperium everteret. Consulebant etiam, ut potentissimos Græcorum ad comparandos sibi socios exquireret, &c.*

Huic Herodoti narratiunculæ de responso Cræso reddito, opponere non incommodè possem verba illa Ciceronis: *Cur autem hoc credam unquam editum Cræso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Cræso, quam de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim est qui credat, Apollinis ex Oraculo Pyrrho esse responsum, Ajo te Æacida Romanos vincere posse? &c.*

At supponamus historiæ ab Herodoto traditæ veritatem, (quam tamen Oraculorum Patroni ostendere debent, si aliquid hinc efficere velint,) videamusque quam parum heic appareat ars ulla Diabolica aut præternaturalis.



Ac primò quidem , ex omnibus Oraculis , à Cræso illa tentanti consultis , duo sola veritatem , ipso Cræso teste , conjectarunt : cætera verò falsa , neque ad interrogata pertinentia , responderunt. Si autem nunc supponamus quoque , Diabolum Æthnicorum Oraculis præsedisse , eumque ea per os Pythiæ aliorumque Antistitum hominibus edidisse ; cur uni eidemque Cræso , ac de una eademque re interrogatus ab ipso , non unum idemque ; ac , quod præcipuum , rei veritatem responderet ? nam illum neque ad Amphiarai Manteion accuratè postulatis ejus respondisse , satis clarè ex Herodoti verbis apparet. Fuitne igitur Diabolus ille qui Delphis præsidebat tanto acutior odoratu , aut sagacior conjectando , aut intelligentior & aptior experiundo , quid in Lydia ageret Cræsus , quam Dodonæus ille , & Ammonius & cæteri illi , qui id conjectare nequibant ? At de cunctis in universum ita loquitur Tertullianus Apologetici cap. 22. *In Oraculis autem quo ingenio ambiguitates in eventus temperent , sciunt Cræsi , sciunt Pyrrhi. Cæterum testudinem decoqui cum carnibus pecudis , Pythius eo modo renunciavit , quo supra dixi : momento apud Lydiam fuerat. Habent de incolatu aëris & de vicinia syderum , & de commercio nubium cælestes sapere paraturas , &c.*

Et si talia nobis de Dæmone Delphico credenda sunt , cur non quoque de cæteris ? num minus ipsis commercii ejusmodi fuit ( præsertim istis Delphico Antiquioribus ) quam huic ? Consistere hæc sanè nequeunt. Ac si Dæmones hisce præsedere Oraculis , nulla causa est , cur non cæteri æque id scirent quod sciebat ille Dæmon Delphicus ; atque idem , in hoc casu , dederint responsum.

Oenomaus certè , qui omnia hæc fraude humana constituisse defendit ; quique ex professo , ut talia mundo detegeret , scripsit ; cujusque fragmenta solum aliquot ( atque ea adhuc



corrupta, siue temporum, siue hominum injuria) habemus apud Eusebium, (quod quam maximè dolendum duco,) eleganter, & false, & lepide, ipsum hunc Pythium, qui tam belle divinaverat, exagitat: atque inprimis quidem responsum illud, ad postrema Croesi, de bello Persis inferendo, interrogata. Itaque hunc in modum de eo loquitur, ipsum quasi Apollinem compellans ac redarguens: τῷ τοις ἄξιον ὀπισσωμένῳ τὰ περὶ κροῖσόν. Λυδίας ἔτι ἐμβαλίσου, ἀνώνθεν ἐκ παλαιῶν εἰς αὐτὸν ἤκασαν ὤφραλας τὴν δόχλῳ. εἴτα τί πολέον τ' ὑπογόνων καθορθώσῃ ἐλπίσας, τὰς θεὰς δ' ὀσεβῆν διανοήθῃ, καὶ τὰς πείρας ἐλθὼν ἀπάντων, τ' ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλω περικεῖν, καὶ περὶ κρατῆρος καὶ πλίνθοις χερσαῖς, ἀναθημάτων τε μυρίων πλήθος κοσμήσας τὸ ἱερόν, τ' πανταχῇ γῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πλεονάζειν ἀπέφηνεν. ἔδ' ὅσα πρὸς θυσίας ἐξήρκετο ὤφραλιπὰν τῇ μεγαλοψυχίᾳ. ἐπειδὴ ἔν τ' ὅσαυτά περὶ δέδανιστο τῷ θεῷ, ταῖς τ' ὀσεβείας εἰκότως ὁ Λυδὸς ὀπιθαρσῶν μεγαλουργίαις, στραπεύσας ὀπὶ Πέρσης διανοεῖται, αὐξήσας τὴν δόχλῳ ἐς μέγα, τῇ δ' ὀσεβείᾳ συμμαχίᾳ κοσμηθῆναι. π' ἔν ὁ θαυμάσιος χρησμοδὸς αὐτὸς ἐκεῖν ὁ ἐν Δελφοῖς ὁ Πύθις, ὁ φίλις, τ' ἰκέτις, τ' ὀσεβῆ, τ' ὑποσφυγῶν; ἔχ' ὅπως τ' ἀλλοτρίας τυχεῖν δόχλῳ, ἀλλὰ καὶ τ' οἰκείας ἐκπεσεῖν ὤφραλας. ἔτι ἐκὼν, ἔμοιγε δοκεῖ ἀγνοία δὲ μάλλον ἢ ἀπορησιμότης. (μὴ γὰρ τὸ μέλλον εἰδὼς ὁ θεὸς, ἐπεὶ μηδὲ θεὸς ἴσῃ, μηδὲ τις ἀνθρώπων κρείττων διώαμις, ὀπὶ θάπερα σοφιστικῶς τὸν χρησμόν ἡρμόσατο,) καὶ μονονεχί φησας,

Κροῖσ' Ἄλλω διαβὰς μεγάλλῳ δόχλῳ διαλύσῃ.

Τὴν ἐκ ὑπογόνων διαδοχῆς εἰς τ' ὀσεβῆ κατελθόντων τῆς Λυδίας δόχλῳ μεγάλλῳ ἔσαν ἐκ πολυχρόνιον κατὰσρέφῃ, τ' αἶσαν περὶ αὐτὸν παρδῆς, τῶν δ' ἀποδὲς τῷ θεοφιλεῖ τ' καρπὸν. ὀπὶ τῷ τοις ὁ συγγραφεύς, [hæc sunt jam verba Eusebii,] οἷα ὅσα ἀλόγως διατακτεῖ, ἀλλὰ [sequuntur rursus Oenomai.]



"Εοικας δὴ ὡς ἀληθῶς, τὰ μὲν ὅσα ψάμμις ἀξία ἐστὶν εἰδέναι, καλὸν ἢ μηδὲν εἰδέναι. τὸ γὰρ ὁσμὴν εἰς Φρένας οἷς ἐλθεῖν κρατερῶνιοι, χελώνης ἐφοδῆς, ψάμμις ἀξίον ἐπίσημά ἐστιν, ὅκ ἀληθεὺς μὲν οὐκ ἔδ' αὐτῷ. ἀλλὰ προσεικὸς γε ὅμως τὰ ἀλαζόνι καὶ ἀναιδέϊ, καὶ ὅτι τοῖς κενοῖς οἰδήμασι τὴν ὀφειλὴν ἐπαίροντι, ἔ τὸ Λύδιον ἀνδράποδον, τὸ Κροῖσον πείθοντι μὴ καταφρονεῖν αὐτῷ. ὅς μετ' ὀλίγον ὅτι τῇ πείρᾳ ἔμελλεν ἐρωτᾶν σε, εἰ τραπέζῃ ὅτι Πέρσης, καὶ σύμβουλον ποιῶν ὑπὲρ τῷ αὐτῷ μαρίας ἔ πλεονεξίας. ὡς ὅκ ὠκνησας εἰπεῖν, ὅτι Ἄλιον Δραβὰς, μεγάλῃ καταλύσῃ δέχλω. ἐκείνο μέντοι εὖ ποιῶν ὅτι σοι ἔδεν ἔμελλεν, εἰπὶ ἀτόπον πείσεται ὑπὸ ἀμφιβολίας χρησμῷ ἐπαρθεῖς ἐπ' ἀλλοτρίαν δέχλω. ἔδε εἰ πικροὶ τινες ἀνδραποῖ καὶ κακῆθεις δέον ἐπαινεῖν σε ὅτι τῷ ἐκτραχηλίσσῃ μαινόμενον ἀνδραποῖν, καὶ προσεγκαλοῖεν, ὡς ἔδε ἰσόρροπον Φωνίῳ ἀφέντα, ἵν' ὀκνήσειεν καὶ βελάσσαιτο ὁ Λύδῃ, ἀλλὰ καταλύσῃ καθ' ἓνα τρέπον νοεῖν πρὸς τὸ Ἑλλήνων, ἔ τὸ τὸ οἰκείας δέχῃς ἐκπεσεῖν. ἀλλὰ αὐτὴν ἀλλοτρίαν πεποιθήσας. ὁ μὲν γὰρ ἡμίμηδῃ, ἢ ἡμιπέρης Κυρῃ, ἢ ὁ μητρέθεν μὲν ἐκ τυραννικῷ, πατρέθεν ἢ ἐξ ἰδιωτικῷ γένος ἡμίονῃ ὦν, ἐν τῷ ἀνίγματι παρεμφαίνει μὲν τὴν ἐκτοφον μῆσαν. ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμαλιν μαλίκην, εἴπερ ὅκ ἤδη μὴ ἔ συνησόντα ἔ ἀνίγματι ὁ μάντις. εἰ δὲ ὅκ ὑπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ τυφλῆς ἔ πονηρίας ἐπαίξε, βαβαὶ οἷα τὰ θεῖα παίγνια ἐστὶν. εἰδὲ ἔδε τῷ, ἀλλ' ὅτι ἐχρῆν ἔτω γνέας, ἀνιερῶτατῃ μὲν ἔτῃ λόγων σοφιστικῶν. τίδ' ὅμως, εἰ ἔτως ἐχρῆν γνέας, σὺ ὁ δύστηνῃ ἐν Δελφοῖς κατέζη τὰ κενὰ καὶ μάταια ἄδων; τί δέ σε ὄφελῃ ἡμῖν; τί δέ μαινόμεθα οἱ πανταχόθεν τῆς γῆς ὅτι σε διώκοντες; τί ἢ σὺ κνηφίας; Τοιαῦτα τὸ Ὀνομάς παρρησίας τὰ καὶ τὸ γοήτων Φωρεῖς, κυλικῆς ὅκ ἀπληγαυδία πικρίας. ἔδε γὰρ δαίμονῃ, μὴ ὅτι θεῷ, τὰς παρ' ἑλλήσι θαυμαζομένης χρησμῶς εἶναι βέλεται γοήτων δ' ἀνδρῶν πλάνας ἔ σοφίσματα ὅτι ἀπάτη τῶν πολλῶν ἐσκαυρηδία.

*His equum subiungere fuerit, quæ Cræso postea contigerunt. Regnabat is in Lydia, quod à majoribus Imperium*



acceperat, longa jam ac perpetua serie propagatum. Idem in amplioris, quam illi nacti essent, ac secundioris fortunæ spem erectus, præcipuâ Deos religione colere statuerat. Itaque vi ac numine omnium explorato, Delphicum Apollinem omnibus anteposuit, sicque paulò post, aureis cum pateris, tum lateribus, nec non infinitâ donariorum multitudine Templum ejus exornavit, ut opibus ac divitiis, longè quotquot toto passim orbe visebantur, brevissimo tempore superaret, ne omissis quidem iis, usque eo magnificentiae progressus est, quæ ad sacrificia peragenda cumulate sufficerent. Tot igitur tantisque sumptibus Numinis in gratiam ante factis, Lydus Imperator tam egregiis fretus (nec sane immeritò) pietatis suæ monimentis, expeditionem adversus Persas molitur, ea spe, uti summum Imperio decus auxilio Numinis adjungeret. Quid autem præclarus Vates? Ille ipse qui Delphis, Pythius ille, ille Amicitiae præses, Clientem suum adeo religiosum, quique ad unum se confugerat, non ditione tantum alienâ non auget; sed etiam exuit evertitque suâ: non prudens, opinor, & sciens, sed rerum futurarum ignorantia: (nec enim præscius futuri Deus, utpote qui ne Deus quidem esset, nec alia vis ulla homine major, responsum unquam suum veteratorie partem in utramque flexisset.) unoque hoc versiculo,

Cræsus Halym superans, magnam pervertet opum vim,  
tantum illud tamque disturnum Lydiæ Regnum, quod à majoribus ad Religiosum hominem hæreditario jure devenerat, funditus exscindit, cum ejusmodi fructu, Regis Deorum amantissimi eximiam erga se voluntatem pietatemque compensans. Atque id quod acrem & iracundam à laudato Scriptore (nec injuriâ) orationem expresserit.

Tu nimirum (inquit ille) qui quæcunque arena æstimari debent



debent omnia pervides, boni nosti nihil, nidorem quippe durioris, coctæque testudinis tuam in mentem subire, notitia non est pluris quam arenæ pretio æstimanda: & quamquam ne vera quidem illa fuit, tamen & superbo congruebat & impudenti, quique cùm ob inanes istas cognitiones superciliū tolleret, tùm Cræso Lydio illi mancipio, uti ne se parvi penderet, persuadere conaretur. Is enim hunc in modum explorata responsi tui certitudine, paulò post, ex te quæsiturus erat, num in Persas expeditionem adornaret, teque adeo in furoris cupiditatisque suæ causâ consiliarium adhibiturus. Te verò nihil puduit hoc ei responsi dare,

*Cræsus Halym superans, magnam pervertet opum vim.*

Non perperam id quidem quod utrumque susque deque haberes, seu quid ineptè moliretur, ad invadendum alienum Imperium ambiguo incitatus Oraculo: seu contumeliosi fortè malitiosique nonnulli, cùm tibi ob furiosum hominem consilio tuo præcipitem actum, laus ab iis prædicatioque deberetur, hoc insuper crimini tibi darent, quod ne vocem quidem protulisses in utramque significationem æqualiter propendentem, uti Lydus ille justam dubitandi atque amplius quærendi causam haberet: sed tuum illud καταλύσαι, hoc est, evertere, uno duntaxat apud Græcos sensu usurpetur, nec jam de Imperio deturbari suo, sed alienum præterea suam in potestatem redigere significet. Nam Cyrus ille quidem Semimædus aut Semipersa, seu mavis ejusmodi qui Matrem si spectes, Tyrannico, sin Patrem, privato genere satus esset; ille, inquam, hoc in Ænigmatæ Muli nomine adumbratus, non modo stolidum Musæ tumorem ac fumum indicat, sed etiam Divinationem Divinationis expertem, si quidem Vates vim ænigmatæ ab illo capi non posse nesciret.



*Sin autem cum id probè sciret, ei tamen hunc in modum, quæ sua cum petulantia est, tum malitia, ludere placuit; Papæ! quales Dii ludos agunt! Denique, si ne id quidem, sed tantum quod ita rem evenire opportuerit; primum certè profanum admodum sese probat, qui verbis ad ludificandum compositis abutatur: deinde, esto, rem ita evenire opportuerit; quid tu Delphis tamen, infortunate, sessitas, rebus vanis ac futilibus occinendis occupatus? Quid porro te nobis opus? quæ nos intemperiae tenent, quotquot ad te universo ex orbe concurrimus? quorsum denique tibi tot sacrificiorum nidorem? Hæc Oenomaus, summa libertate adversus istum Præstigiatorum afflatum, quæ sanè aliquid Cynicæ dicacitatis habent: utpote qui ne Dæmonis quidem, nedum ut Dei, quæ Græci tantopere suspiciunt Oracula; esse velit, sed maleficorum hominum fraudes potius ac versutas argutias, ad vulgus in errorem adducendum malitiose comparatas.*

Hactenus, ex Eusebio, Oenomaus: cujus viri scripta, si integra ad nos pervenissent, plurima ille sine ullo dubio, nos circa hanc materiam docuisset; quæ nunc planè ignoramus. Ac hæc debemus injuriis temporum & hominum. Gratia tamen debentur Eusebio nostro, quod nunnulla ex iis nobis (licet hinc inde corrupta) servaverit. Quod si & aliorum veterum scripta contra Oracula nobis suppeterent, puto meum hunc fore laborem plane supervacaneum: aut si saltem accuratam haberemus τῶν ἱερηϊῶν, sive μαντείων, singulorum descriptionem. Ex iis tamen quæ nobis restant videmus satis superque, quid de ipsis tenendum sit. Verum consideremus jam, quæ de Atheniensibus, hoc Delphicum Oraculum consulentibus, tradit idem Herodotus, in Polymnia: verba ejus sunt:

οὐδὲ σφέας ἱερίαια φοβεῖσθαι ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν, καὶ εἰς δῆ-



δαῖμα βαλόντα, ἔπεισε ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες, ἀνέχοντο τ' ἐπὶ τὴν χώραν δεξάμεναι. πέμψαντες γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς Δελφὸς θεοπρόπας, χρηστηράζουσαν ἦσαν ἔτοιμοι. καὶ σφίσι ποιήσας περὶ τὸ ἐρεῖν τὰ νομιζόμενα, ὥς εἰς τὸ μέγαρον ἐσολθόντες ἴζοντο, χρᾶ ἢ Πυθίη, τῇ ἔνομα ἦν Ἀρκτηνίκη, τάδε,

ὦ μέλαιο, τί καθῆοι; λιπὼν Φεῦγ' ἔχρατα γαίης  
Δώματα, καὶ πόλιν τροχοειδέην ἄκρα κάρηνα.

οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένδ' ἐμπεδον, ἔτε τὸ σῶμα,

οὔτε πόδες νέεσσι, ἔτ' ὧν χεῖρες, ἔτε τι μέσσης

λείπεται, ἀλλ' ἄζηλα πέλῃ. καὶ γὰρ μιν ἐρείπει

Πῦρ τε καὶ ὄξυς Ἄρης, συρμηγνὲς ἄρμα διώκων.

Πολλὰ γ' καὶ ἄπολ' ἀπολεί πυργώματα, καὶ τὸ σὸν οἶον.

Πολλὰς δ' ἀθανάτων νεὲς μαλερῶ πυρὶ δάσῃ.

οἳ πα νῦν ἰδρῶσι ρέεμνοι ἐσῆκας,

δαίματι παλλόμενοι. καὶ δ' ἀκροτάτοις ὀρέφοισι,

αἶμα μέλαν κέχυται, προῖδὸν κακότητι ἀνάγκας.

Ἀλλ' ἴπον ἐξ εἰδύτοιο, κακῆς δ' ὀπικίδνατε θυμὸν.

Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τ' Ἀθηναίων θεοπρόποι, συμφορῇ τῇ μεγίστῃ ἐχρέωντο. προβάλλουσι γ' σφέας αὐτὰς ὑπὸ τ' κακῇ καὶ κεχρησμένη, Τίμων δ' Ἀνδροβέλας τ' Δελφῶν ἀνὴρ δόκιμος ὁμοῖα τὰ μάλιστα, συνεβέβησεν σφί. ἐκτηρίῳ λαβῶσι, δότερα αὐτοῖς ἐλθόντας χρᾶσαι τὰ χρηστηρῶ ὡς ἐκέλευ. πειθόμενοι δὲ ταῦτα τοῖσι Ἀθηναίοισι, καὶ λέγουσι, ὦναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τ' πατρίδι, αἰδέσθαις ἐκτερίας τὰς δὲ τὰς τοι ἠκούει φέροντες. ἡ ἔτοι ἀπὸ μὲν ἐκ τ' αὐτὸς ἀλλ' αὐτὸς τῇδε μένομεν, ἔτ' εἴ τι καὶ τελευτήσωμεν. ταῦτα λέγουσι ἡ πόλις χρᾶ δότερα τάδε,

οὐ δυνάται Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,

λίσσομαι πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ.

Σοὶ γ' ὅτι αὐτοῖς ἐπὶ ἐρέω, ἀδάμαντι πελάσας.

Τῶν ἄλλων γὰρ αἰλίσκομαι ὅσα Κέκροπος ἔρῃ.



Ἐνθ' ἔχῃ, καθμῶν τε κιθαιρῶνος ζαθέοιο.  
 Τείχος τεύχευ' ἑλνινον διδοὶ δ' ὕροπα Ζῶς  
 Μᾶνον ἀπὸρρητον τελέθειν, ὅ σε τέκνα τ' ὀνήσῃ.  
 Μὴ γ' σὺ γ' ἱπποσύνην τε μένειν καὶ πεζὸν ἰόντα  
 Πολλὸν ἀπ' ὑπείρα τραχὺν, ἥσυχος, ἀλλ' ὑποχωρεῖν,  
 Νῶτον ὀπισθρέψας, ἐπὶ τοι κοτὲ καὶ νῆος ἔσθῃ.  
 ὦ Ζεὺς Σαλαμῖς, ἀπολεῖς γ' σὺ τέκνα γυναικῶν,  
 Ἦπ' σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνίσσης.

ταῦτά σφι (ἡπώτερα γὰρ τὰ προτέρων καὶ ἦν καὶ ἐδόκεε εἶναι) συγ-  
 γραψάμενοι ἀπαλλάσσοντο εἰς τὰς Ἀθήνας. ὡς γ' ἀπελθόντες οἱ θεο-  
 πόποι ἀπήγγελλον εἰς τὸ δῆμον, γνῶμαι πολλὰ καὶ ἄλλαι ἐγίνοντο,  
 διζημένων τὴν μαντήϊον, καὶ αἰδὲ συνεσηκῆαι μάλιστα. τῶν πρεσβυτέ-  
 ρων ἔλεγον μετεξέτεροι, δοκέειν σφι τὸ θεὸν πρὸς ἀκρόπολιν χρῆσθαι  
 πωλείεσθαι. ἢ γὰρ ἀκρόπολις ὅτι πάλαι τῇ Ἀθηναίων ῥηχρῇ ἐπέφρακτο.  
 οἱ μὲν δὲ καὶ τὸ φραγμὸν, συνεβάλλοντο τῷ τὸ ξύλινον τεῖχος  
 εἶναι· οἱ δὲ αὖ ἔλεγον τὰς νέας σημαίνειν τὸ θεὸν, καὶ ταύτας πωλε-  
 ρέσθαι ἐκέλευον, τὰ ἄλλα ἀπέντας. τὰς ὧν δὲ τὰς νέας λέγοντας εἶναι  
 τὸ ξύλινον τεῖχος, ἔσφαλλε τὰ δύο τὰ τελευταῖα ῥηθέντα ὑπὸ τῷ  
 Πυθίῳ,

ὦ Ζεὺς Σαλαμῖς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,  
 Ἦπ' σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνίσσης.

κατὰ ταῦτα τὰ ἔπεα συνεχέοντο αἱ γνῶμαι τῇ φαιμένων τὰς νέας ὅτι  
 ξύλινον τεῖχος εἶναι. οἱ γὰρ χρησμολόγοι πύτη ταῦτα ἐλάμβανον,  
 ὡς ἀμφὶ Σαλαμῖνα δεῖ σφέας ἐσωθῆναι, ναυμαχίῳ παρεσκόβα-  
 σμένους. ἦν γ' ὅτι τις Ἀθηναίων ἀνὴρ εἰς πρώτους νεωστὶ παρών, τῷ  
 ἔνομα μὲν εἶναι Θεμιστοκλῆς, παῖς γ' Νεοκλέος ἐκαλέετο. ὅτε αὖ  
 ἦν ὅτε ἐφῆ πάν ὁρθῶς τὰς χρησμολόγους συμβάλλεσθαι, λέγων  
 ποιάδε, εἰ εἰς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐὼν κως, ὅτε ἂν  
 ἔτω μοι δοκέειν ἥπιως χρῆσθῆναι, ἀλλὰ ὥδε, ὦ Ζεὺς χεῖλις Σαλα-  
 μῖς, ἀντὶ τῷ ὦ Ζεὺς Σαλαμῖς. εἶπερ γε ἐμελλον αἱ οἰκήτορες ἀμφὶ  
 αὐτῇ



αὐτῇ πελοπόσειν. ἀλλὰ γὰρ ἐς τὰς πολεμίας τῷ θεῷ εἰρηδοῦν τὸ  
 χρησιμὸν, συλλαμβάνοντι καὶ τὸ ὄρθον, ἀλλ' οὐκ ἐς ἀθηναίους.  
 πῶς οὐκ ἀξιοῦνται ὡς αὐτοὺς ὡς ναυμαχίοντας συνεβέβηκε, ὡς τῶν  
 τῶν ἐόντων τῶν ξυλίνων τείχεος τῶν Θεμιστοκλέους δόξα φαινόμενα, Ἀθη-  
 ναῖοι τῶν σφί ἐγνωσαν αἰρετώτερον εἶναι μᾶλλον ἢ τὰ τῶν χρησιμο-  
 λόγων, οἱ οὐκ ἔων ναυμαχίαν ἀρτίεσθαι τὸ ἢ σύμπαν εἶναι, ἔδῃ  
 χεῖρας ἀνταίρεσθαι, ἀλλὰ ἐκλιπόντας χάριον τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ  
 πινὰ οἰκίζεσθαι. ἐτέρη τε Θεμιστοκλέϊ γνώμη ἔμπεσθε ταύτης ἐς καιρὸν  
 ἤρξασθε, ὅτε Ἀθηναίοισι, γενομένων χρημάτων μεγάλων ἐκ τῶν  
 κρινῶν, τὰ ἐκ τῶν μετὰ τῶν σφί προσήλθε τῶν δὲ Λαυρεῖς ἐμελλον  
 λάξεσθαι ὀρχηδὸν ἑκατὸν δέκα δραχμαῖς, τότε Θεμιστοκλέης ἀνέγνω-  
 σεν Ἀθηναίους, τῶν Διαιρέσει ταύτης παυσανδρῶς, νέας τε νέων  
 χρημάτων ποιήσασθαι δηκτοῖς ἐς τὸν πόλεμον, τὸ πρὸς Αἰγινήτας  
 λέγω. ἔτι γὰρ ὁ πόλεμος συστὰς, ἔστωσε τότε τῶν Ἑλλάδα, ἀ-  
 ναγκάσας θαλασσίους γινέσθαι Ἀθηναίους. αἱ δὲ ἐς τὸ μὲν ἐποιήθησαν,  
 οὐκ ἐχρήσθησαν, ἐς δὲ ὅνδε ἔτι τῇ Ἑλλάδι ἐγένοντο. αὐτὰ τε  
 δὴ αἱ νέες τοῖσι Ἀθηναίοισι προσποιηθεῖσιν ὑπὸ ἥρχον, ἐτέρους τε  
 ἔδῃ προσναυπηγέσθαι. ἔδοξε δὲ σφί καὶ τὸ χρησιμὸν βελού-  
 ροις, ἐπὶ τῶν δὲ τῶν Ἑλλάδα τὸ βάρεον δέκεσθαι τῇσι  
 νηυσὶ πανδημεῖ, τῷ θεῷ πειθομένους, ἀμα Ἑλλήνων τοῖς βελού-  
 ροις.

*Ac ne Oraculis quidem horrendis ac terribilibus quæ à  
 Delphis veniebant, inducti ad Græciam deferendam fuerunt,  
 sed persistentes constituerunt excipere hostem sua invaden-  
 tem. Siquidem Consultoribus Delphos missis, uti Oracula vo-  
 lebant; usque factis apud Templum quæ ritè postulabantur,  
 ædem ingressi confederunt. Quibus Pythia cui nomen erat  
 Aristonice, ita respondet:*

*Quid miserande sedes Populus? fuge ad extrema terræ,  
 Adibus & globidæ desertis collibus urbis.  
 Nam caput & corpus minime sincera manebunt,  
 Extremive pedes poterunt superesse manusve,*



*Aut medium, sed ea ignis edax deformia reddet,  
 Et Mars acer equis urgens Asiægena currum.  
 Atque alias plerasque tuas non solius arces,  
 Permultasque Deum sævis dabit ignibus ædes;  
 Quas ego prævidi jam nunc sudore madentes,  
 Atque metu tremere, & de laquearibus altis  
 Nigrantem cogente malo manare cruorem:  
 Ite sed ex adyto atque malis effundite mentem.*

*His auditis Atheniensium Consultores maximo sunt mœrore affecti quibus inter se agitantibus tam triste responsum, Timon Androbuli filius, vir apud Delphos illustris valde, suavit, ut, sumptis oleæ ramis, de integro reverterentur ad consulendum suppliciter Oraculum. Obtemperantes ei Athenienses dixerunt, ô Princeps, redde nobis Oraculum melius de patria, in honorem horum Olivæ palmitum, quos gestantes ad te venimus, alioqui hinc abs te abituri non sumus, sed in hoc adyto ad obitum usque permansuri. Hæc dicentibus Antistes, iterum hoc modo respondit:*

*Pallas Olympia cum multis hortatibus usa,  
 Et precibus blandita Jovem placare nequivit,  
 Hoc tibi fabor item responsum, adamanti propinquans  
 Nam captis reliquis quæ limes Cecropis oræ  
 Intus habet, quodcunque sacer penetrale Cithæron,  
 Jupiter è ligno muris Tritonida donat:  
 Qui soli invicti tibi sint natisque saluti.  
 Tu vero adventum peditumque equitumque quietus  
 Terrestresque acies ne præstolare: sed hosti  
 Terga dato, vel si tibi fors erit obvius usquam,  
 Divina ô Salamis mulierum pignora perdes,  
 Usquam vel Cerere sparsa, coëunte vel usquam.*

*Hæc*



Hæc legati, ut erant, ita arbitrati prioribus mitiora, postquam conscripserunt, Athenas rediere, reversique ad populum recitavere: & cum aliæ multæ sententiæ essent, Oraculum interpretantium, & eæ plurimum perplexæ; quidam e majoribus natu dixere, videri sibi Deum respondere, salvam fore arcem. Olim enim Atheniensium arx circumsepta vallo erat. Et ii quidem interpretabantur vallum esse hunc ligneum murum. Alii vero dicebant Deum significare naves: easque cæteris omissis ædificari jubebant. Sed eorum sententia, qui dicebant naves esse murum illum ligneum, evertébant hæc duo postrema, quæ Pythia dixerat, Divina at Salamis muliebria pignora perdes, usquam vel Cerere sparsa, coëunte vel usquam. Circa hæc carmina confutabantur (inquam) eorum sententiæ, qui naves illum esse murum ligneum dixerant. Siquidem Oraculorum interpretes illa in hunc sensum accipiebant, fatale sibi esse circa Salaminem superari, instructa Pugna navali. Erat autem inter Athenienses quidam qui in Primores recens pervenerat; cui nomen quidem erat Themistocles, sed vocabatur Neoclis filius. Is negabat interpretes omnia rectè conjectare; talia dicens: Si ad Athenienses spectaret illud carmen, non videtur mihi tam mite responsum redditurus Deus fuisse; sed pro eo quod dixit, Divina at Salamis, dicturus fuisse, at Salamis misera: Siquidem circa ipsam sui incolæ essent appetituri. Illi igitur qui rectè conjectaret, Deum adversus hostes hoc Oraculum, non adversus Athenienses edidisse.

Itaque suadebat, ut sese instruerent, tanquam prælio navali certaturi, & tanquam hic esset ligneus murus. Hanc Themistoclis sententiam Athenienses potiore esse censuerunt, quam illorum, qui interpretantes Oraculum dissuadebant apparatus pugne navalis: sed hanc esse in summa sententiam dicebant, non levandam in hostem manum, sed



ex Attica regione demigrandum, & aliam incolendam. Cæterum alia quoque Themistoclis sententia antè hanc opportunè primas partes obtinuerat : Quum magna vis pecuniæ ex proventu Metallorum quæ sunt è Laureo, esset in ærario Atheniensium, eaque esset æque dividenda viritim denis in singulos drachmis, tunc Themistocles hanc dissuasit Atheniensibus distributionem, sed ex pecuniâ classem ducentarum navium ad Ægineticum bellum, comparare suavit. Hoc enim bellum conflatum Græciæ salutem attulit, cogens Athenienses nauticos fieri. Et quanquam hæc classis in eum usum in quem comparata fuerat, non venit, tamen in utilitatem Græciæ cessit. Ista igitur jam præparata cum præsto esset, & alteram exædificari oporteret, placuit Atheniensibus, inito post Oraculum consilio, Barbarum Græciam invalentem cum navibus opperiri universos, Deo obsequentes, unâ cum Græcis eadem voluntate præditis.

Videamus quæso primò, quid & ad hæc Oracula dicat Eusebius, seu apud ipsum nunc citatus Oenomaus; ac postea quid iis addi opportune queat; quo ostendatur, ex hisce nullas patere artes Diabolicas, sed meras Prophetarum atque Antistitum fraudes. Ita autem loquitur : Πολὺς ἦν ὁ Περσῶν στρατός ὠπλισμένῳ καὶ τῷ Ἀθηναίων. εἰδὲ ἦν τις αὐτοῖς ἄλλη σωτηρίας ἐλπίς, ἢ μόνος ὁ Θεός, οἱ δὲ τῶν ὅσων ἦν εἰδότες τὸ πάτριον ἀρωγὸν ἐπεκαλῶντο. ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἦν εἶπός. τί εἴη ὁ θαυμαστός εἶπός; ἀράγε τῷ οἰκείῳ ὑπερεμάχῃ; ἄρα λοιπὴ καὶ κνίσεως ἐμέμνετο, καὶ ὧν αὐτὰ συνήθως ἐτέλουν τὰς ἐκατόμβας ὀπιθύνοντες; εἰμενῶν. ἀλλὰ τί Φησιν; Φύγειν, ἢ Φύγειν, ξύλιον τεῖχος ὠδασκαυμένους· ἔτω δὲ ναυικὸν δηλῶν. δι' εἰ μόνον Φησιν αὐτὰς σωθήσεσθαι τὴν πόλεως ἐμπροσθεν. ὦ μεγάλης θεοῦ βοηθείας. εἴτοι πολιορκείαν εἰ μόνον τῷ ἄλλων καὶ πόλιν οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῷ τοῖς θεοῖς ἀφιερωμένων προσέγειν δῆθεν προσποιεῖται. τῶν δὲ καὶ δίχα χρησμῶν, τοῖς πᾶσιν, ἐκ τῆς τῶν



πολεμίων ἐφόδῳ προσδοκᾶν ἦν. εἰκότα δὴται ποιῶν ὁ συγγραφεύς Δι-  
παΐζῃ πάλιν, πλὴν ἑλληνικῶν ἀπάτων ἐξελέγχων ἐν τέτοις. Ἀλλὰ τὰ  
μὲν τοιαῦτα ἴσως ἐθελοκάκῃ πινός ἐστιν. ἐκεῖνα ὃ δέῃ μᾶλλον εἰς  
τὴν κρίσιν προάγειν, τὰ πρὸς Ἀθηναίους καὶ δὴ λεγέσθω τὰ πρὸς  
Ἀθηναίους.

Ωὖ μέλει, τί κάθησθε ; &c.

ἰδὲ δὴ σοὶ τὰ πρὸς Ἀθηναίους λόγιον, ἦπερ τί μανικὸν ἔνεστι ; σὺ  
γὰρ ἔτῳς ἐθάρρεις αὐτῶν, νῆ Δία, Φαίη τις ἂν. εἰ δὲ προσθείης  
ἀ δεομένων βοηθεῖν αὐτοῖς ὀπιλέγεσθαι, γνωθίσεσθαι. ἰδὲ δὴ προ-  
σκεῖδω.

Ὅου δύναται Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι, &c.

Ἀξίός τέ σοι ὁ Ζεὺς ἔστω Διός, ὃ καὶ ἔστω Διός. Ἀλλὰ καὶ ἡ  
Ἀθηνᾶ τῇ Ἀθηνᾷ, ὃ τῆς Ἀθηνᾶς ἀδελφὴ. ἦτε σπασθὴ αὐ-  
τῇ καὶ ἡ ἀνίστασθαι, ὀπιπρέπῃ τῷ πατρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ,  
μᾶλλον ὃ τοῖς θεοῖς, ἐπὶ Ὀλύμπῳ ἔστω ὁ πλὴν μίαν παύτῃ πόλιν  
ἐξελεῖν ἀδελῶν, εἰ μὴ ἀπὸ Σέσων ἐπαράγῃ αὐτῇ τὸ ἀπειρον ἐκεῖ-  
νον τραχὺν. μέγας τις ἄρα ἦν, ἐπὶ πλὴν ἔστω παντὸς κυρίαν ἔχων, καὶ  
πιθανὸς ἅμα, ἐκ μὲν τῇ Ἀσίᾳ εἰς πλὴν Εὐρώπῃ κινῶν ἔθνη το-  
σαῦτα. ἐν ὃ τῇ Εὐρώπῃ μίαν πόλιν ἀνατρέψαι ἀδυνάτῃ ἂν. καὶ  
σὺ ὃ ὁ πολμηρὸς ἅμα, καὶ ὀπιπὲρ τῷ μηδενὶ ῥησοκίνδυνον ὅτε οἰμώ-  
ζεις, (εἶπον ἂν ἄνθρωποι, ὡς ἂν ἡ Παλλὰς ἔστω δύναται τὸ Ὀλύμ-  
πιον ἐξιλάσασθαι) ἢ ἔστω τοῖς ἀνθρώποις ἐμνήσεν ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ τοῖς λί-  
θοις καὶ τοῖς ξύλοις. Καὶ πεῖται σὺ μὲν τὰς ἀνθρώπους ἔσωζες. ὁ δὲ  
τὰ οἰκοδομήματα ἐνεπύμπερα τῷ πυρὶ. καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ κεραυνὸς τη-  
νικαῦτα. ἢ μὴ πᾶσι μᾶλλον ἡμεῖς πολμηροὶ τέ ἐσμὲν ἐπὶ ῥησοκίνδυνοι,  
ὅτε ὀπιπρέποντες ὑμῖν ἔτω φληναφεῖν. πῶς ὃ ὃ μάντι, ὅτι μὲν  
ἡ θεὴ Σαλαμὶς ἀπολεῖ τέκνα γυναικῶν ἡδεις ; πῶς ὃ ἔδε τέτο  
ἡδεις, ὅτι τὰ τέκνα τῇ γυναικῶν εἶποι μὲν ἂν τις εἶναι ἐπὶ οἰκεῖα,  
εἶποι δὲ ἂν καὶ τὰ πολέμια αἰδομένοισι καὶ κακολεχνημάτῃ. πρὸς  
μὲν ὃ δέῃ ὁ ἀποδοσόμενος. ἐν γὰρ δέῃ πᾶσι τέτων ἀποδοσέσθαι. ἢ γὰρ  
V V 3 δὴ



δὴ Σαλαμίς ἢ θείῃ εἰδὲ ἠτιωμένων ἀφῆρμυσεν ἂν , ὡς εἰς οἶκτον  
 ἔτως Ὀπιφωριμνή , ἢ τε μέλλουσι τῇ νηῶν μάχῃ , ἢ τοι χιιδναμνῆς  
 Δημήτερος ἢ σωίσεως κατὰπέπλασται τῇ ποιητικῇ σεμνολογία , ἵνα  
 γένηται μάντισμα ἀφώρεον τῷ σοφισμῷ , ἔ μὴ δῖος κατὰφα-  
 νῆς ἦ . ὅτι ἐν χειμῶνι μάχῃ ναυτικῇ εἰ σωίσεσθαι ἤδη ἢ εἰδὲ ἢ τρα-  
 γωδία ἀφανῆς , εἰδὲ θεοὶ ἐπεισκυκλόμενοι . ὁ μὲν ἰκέλειδων , ὁ ἢ εἰ  
 κατὰκαμπιόμενος , χεῖσιμοι τῷ μέλλοντι καὶ τῇ εἰς πόλεμον ὡδρα-  
 δόξω ῥοπή , ὁ μὲν σωζομένοις , ὁ ἢ ἀπολλυμένοις . εἴτε γὰρ σώζον-  
 το , ἰδὲ αἱ τῇ Παλλάδι τῇ λιπαρῇ προμεμήνηται , ἱκανὰ εἶσιν κάμψαι  
 τῷ εἰς Διὸς ὀργῇ , εἴτε καὶ μὴ εἰδὲ τῷ μάντι ἀκατασκάδα-  
 σον . εἰ γὰρ δυνάται Παλλὰς τῇ Δία ἐξιλάσασθαι . πρὸς τε τὰς ἡμικά-  
 κας τύχας ὁ τεχνίτης ἐκέρχασε τὸ λόγιον . ὡς δὴ εἰς Διὸς τῇ μὲν  
 τῷ εἰαυτῷ πρὸςθεσιν ἐκτελέσασθαι τῇ ἢ τῷ δέησιν τῇ θυρατρὸς  
 εἰ πειφρονήσασθαι , τὰ τε πυργώματα ὅτι πολλὰ ἀπολείπει , εἰ μὴ  
 ναρθήκων , ἀλλὰ μὴ μὴ σιδήρεα καὶ πυρὸς ἐπήεσαν , τάχα ἂν ψευ-  
 δῶ ἦν . ὁ πότε καὶ μὴ ναρθήκων ἐπράξαν ἀντὶ πάντων οἱ ποσῆτοι .  
 ἀλλ' ἐγὼ , φησιν , ἐξεύρον τὸ ξύλινον τειχῶν , τὸ μόνον ἀσπέρητον  
 συμβέλλομα σίγῃ , ἀλλ' εἰ μάντισμα εἰς ἀπεικὸς τῷ φάγειν  
 μηδὲ μένειν , μηδὲ δεῖσθαι κακὸν εἶναι . ὁ γὰρ Ὀπιλυσιμῶν ἐκεί-  
 νῳ τὸ αἶνιγμα εἰ χείρων ἦν σε καλιδεῖν , ὅτι ἢ τῇ Ἀθηναίων πό-  
 λιν πρὸφασιν ἦν τῷ Πέρσῃ τῇ ὁδῷ , καὶ ἢ πᾶσαι ἑλασις Ὀπὶ ταύτῃ  
 πρῶτην τε εἰ ἐξοχωτάτῃ ἐγένετο . ἐπεὶ καὶ ὁ ἀμάνις ἐγὼ τῷ αἰ-  
 δόμενος , καὶ τῇ Ἀθηναίων ἂν , εἰ μόνον τῇ Λυδῶν , ἐκέλευον φά-  
 γειν νῶτα Ὀπιστρέψαιτα , ἐπὶ γὰρ ποτε καὶνέμεν ἔσται . πολλὴ γὰρ ἰππο-  
 σύνη , καὶ περὶ ἐπέρχεται ὅτι ἢ ναῦσιν , ἀλλ' εἰ κατ' ἡπειρον . καὶ γὰρ  
 ἦν γελοῖον ἔχοντας ναυτικὸν εἰ Ὀπὶ θαλάσσης κατὰικέντας μὴ εἰ πασσυ-  
 δι σκιδωρησαμένους , καὶ τροφὰς ὅσας εἶχον σινεμβαλλομένους σώζεσθαι  
 ὡδραδόντας τοῖς βυλομένοις τῷ γλῶ .

*Sed age jam horum confutatione præmissâ , vetustissima  
 Delphorum Oracula , quæque (NB.) Græcis præsertim hi-  
 storiis ad miraculum usque celebrantur , è superiore memo-  
 riâ repetamus , eaque ab eodem quemadmodum redarguan-  
 tur*



tur videamus. Persarum ingens adversus Athenienses exercitus in armis erat. Hi cum nullam sibi spem salutis nisi in uno Deo reliquam viderent, quem ipsi non satis noverant, tutelarem tamen ac patrium defensorem invocabant. Nimirum is Apollo Delphicus erat. Quid ergo hic Numen egregium? an pro suorum salute dimicavit? An libaminum, aut nidoris, an cæterorum meminit, quæ suum in honorem, immolandis more institutoque majorum Hecatombis, ab iis fiebant? Nihil minus. Quid ergo jubet? fugere: sed ita fugere, ut ligneo muro, (ita nempe classem vocabat,) ad fugam uterentur: atque hanc unam, inflammata jam urbe, salutis expediendæ rationem esse dicebat. Præclarum enim vero Numinis auxilium. Deinde non aliorum tantum Urbis ædificiorum, sed eorum quoque scilicet, quæ sacra Diis erant, pestem se fingit excidiumque prædicere. Atqui satis id vel ex ipsa hostium impressione, citra ullum Oraculum, expectari potuit. Itaque jure profectò noster ille Scriptor hunc rursus Græcorum errorem lepide ac facetè his verbis illudit. [Hactenus Eusebius.]

At ista forte malitiosi prævaricatoris fuerint, adeoque præstiterit, quid ab eodem Athenienses responsi tulerint, in quæstionem ac disceptationem vocare. Age ergo cujusmodi tandem illud sit, videamus:

Quid stolidi hæretis? misera quin ceditis urbe?  
 Ut cui non solidum caput ægro in corpore surgat,  
 Non palmas, imosve pedes sua robora firment.  
 Namque illam flammæ, Syriosque in prælia currus  
 Sternet agens Mavors, atque altas funditus arces  
 Eruet, ac superum templis incendia mittet,  
 Qui nunc fortassis magno terrore subacti  
 Expresso sudore fluunt.

Ecce



*Ecce tibi quid Atheniensibus Oraculi fuderit : num quod in eo vel tenuissimum est Divinationis vestigium ? Quippe, Tu enim ( dicat aliquis ) id Oraculi scilicet, si aliud nihil fuerit, carpere ac iraducere audeas : at si quæ auxilium flagitantibus adjunxit, addideris, tum quale demum illud sit, intelligetur. Audiamus ergo,*

*Jam magnum placare Jovem Jove nata Minerva  
Haud precibus votisque potest.*

*Quod tamen indomita cognovi ex Virgine pandam :  
Ut reliquis victor potiatur,*

*Lignea securo consistere mœnia vallo,*

*Optatamque tibi sobolique afferre salutem*

*Juppiter indulsit natæ. Tu, ne pedes hostis,*

*Neve eques hîc stantem inveniat, dare terga memento :*

*Namque infesta tibi trahet obvius agmina Ductor.*

*Divina ô Salamis, matrum tu pignora perdes,*

*Sive Ceres dispersa ierit, seu venerit ipsa.*

*Jovem Hercle tu nobis Jove dignum, ô Jovis fili ; Dignam Minervâ Minervam fingis, ô Minervæ frater ! Et ista voluntatum studiorumque pugna, Patrem admodum & filiam, imò Deos omnino decet. Quin etiam Olympius iste tuus, qui nisi adductum Susis (NB.) infinitum exercitum admoveret, urbi uni expugnandæ par esse non posset, magni aliquid est videlicet, atque ejusmodi, penes quem sit orbis potestas universi. Nam illud quidem quam verosimile, ut cui ad evertendam unicam Europæ urbem vires defuerint, idem ex Asiâ vim tantam populorum in Europam agere concitareque potuerit. Tu autem, ô noster, audax, (dicant homines illi, quibus Jovem Olympicum exorare Minerva non potest ;) qui ubi causæ nihil est, usque adeo præceps in adeundis periculis esse soles, hunc ad casum non ingemiscis ?*



*gemiscis ? An verò lapidibus lignisque Jupiter , non hominibus succensebat , ut homines quidem pesti subduceres. Is autem ædificia adscititio quodam igne consumeret ? nec fulmen ei tum suppetebat. Nisi tamen audaciores ipsi sumus, nimiumque sine caussa præcipientes , qui ne vos quidem libere nugas agere patiamur. At quomodo tamen, Bone Vates futurum noveras , ut mulierum fœtus divina Salamis perderet , idem utrum id sementis , an messis tempore futurum esse ignorabas ? Imò cur ne hoc quidem noveras , fœtus illos mulierum ut suos ac proprios , sic etiam hostium liberos, à quolibet qui ludificationem subodoraretur , intelligi omninò posse ? At exitus nimirum exspectandus est ; prorsus enim alterutrum eveniat oportet. Nam ista quidem divina Salamis , utri tandem vincerentur , semper utique cum Oraculo congrueret , quasi ad commiserationis sensum ejusmodi carmine vocaretur. Navalis autem pugna sub sementis messisve tempus futura , specie verborum plane Poëtica fingeatur, ne responsi vanitas his verborum argutiis tecta deprehendi posset ; neve id omnes continuò viderent , navalem pugnam committi sub hyemem non solere. Jam vero ne ipsius quidem tragædiæ finis , aut invectorum Numinum ratio obscura est. Supplex alterum , alterum minus exorabile fingitur : utrumque in futuri casum & ancipitem bellorum inclinationem opportunè , alterum quidem si salvi forent , alterum vero si perirent. Nam si ab initio liberarentur , eò tibi antè Minervæ preces insinuatae erant , quæ ad frangendam Jovis iracundiam satis haberent virium : sin autem ; ne id quidem Vati improvisum : Nec enim Jovem , inquit , exorare Minerva potest. Ita suum istuc Oraculum in tristis lætæque Sortis exitum bonus Artifex temperavit ; ut Jupiter & patris consilio fecisse suo , nec tamen omninò filiae observantiam repudiassè videretur. Nam arces quidem plurimas ex-*



scindendas esse, id si modo ferulis, non autem ferro ignique armati urbem invaderent, falsum esset fortassis: tametsi aliquid tanta solis etiam instructa ferulis multitudo potuisset. At ligneum, inquit, murum inveni, qui unus expugnari non posset. Consilium das, Apollo, non Divinas: & consilium quidem alteri, huic geminum,

*I, fuge, rumpe moras; nec probro ignavia detur.*

Et verò, qui tuum hoc ænigma solvit, is nihilo sane minus quam tu, id videbat, Athenas Persam excivisse, in eamque urbem, utpote omnium principem ac celeberrimam impetum belli universum incumbere. Nam ego ipse qui nihil Divinando possum, ubi rem sensissem, non Lydo tantum, sed etiam Atheniensi, ut tergo verso fugeret, omnino auctor essem. Etenim

— *Adversus huic etiam sese inferat hostis,  
Quippe ingens Equitum & Peditum vis ingruit.*

Mari vero, non terra fugam suaderem. Ridiculum enim foret homines & classe instructos, & mari proximos, non collectis undique vasis, & quicquid ad manum commeatus esset in naves comportato, salutem expedire, terrâ quibus ea placeret libenter relictâ.

Haftenus iterum Oenomaus, qui eodem modo multa alia & Lacedæmoniis, & Cnidiis, aliisque data, nec immeritò, nec insulse, ridet. Sed ut videamus quid & à nobis hisce addi queat, consideremus verba posteriora Herodoti, quem vera narrasse hæc supponam, licet id Cicero non æque facile concedat forsan, nec ipsi validæ dubitandi rationes desint.

Themistocles igitur, ut metum demeret Atheniensibus, quibus malignè eum incusserant, sive Pythia ipsa, sive Antistites Delphici (seu quod timerent Persas, seu quod & ab illis  
clam



clam essent corrupti) interpretatur Oraculum : de quo, quod postea dixit Demosthenes, ipse dicere non audebat : quod id periculo non vacaret. Sicuti hinc nec Brutus, nec Cassius apertè, atque in Senatu, fictionis ac fraudis accusare audebant prætensum illud responsum de Parthis non nisi à Rege vincendis. Interpretatur ergo; atque ita, ut non contra Athenienses aut Salaminios, sed contra Persas, facere videretur.

2. Suadet conscendendas naves, atque ut Classe resisteretur Persis; quod videret tantis hostium copiis Urbem minimè parem fore; eaque cum suis capta habitatoribus, cum ipsa quoque simul interituram totam Rempublicam, cæteramque Græciam post illam. Dum è contrario cum Classe sua possent contra Barbaros tentare Fortunam Belli: præsertim cum & cæteris Græcis libertatem propugnare amantibus adjuti, eos & ipsi sic adjuvare possent; conjunctisque viribus hosti resistere, ac si res benè cederet, eum propulsare.

Quin imo dubitare quis merito posset, an non hoc responsum de *Muro ligneo* in secundâ Legatione acceptum, ipsius operâ Themistoclis Antistitibus occultè fuerit suggestum. Cum, licet jam illi ad Persas propenderent, nullum non præmium, nullamve fraudulentæ artis respuerint mercedem; à quocunque demum illa fuisset profecta. Verumenimvero transeamus ad alia scelestæ fraudis exempla, quæque apertius sese primo adspectu produnt: quorum primum sit quod nobis narrat idem ille Herodotus, libro Octavo: "οἱ μὲν δὲ Ἕλληνας ἔπλουν ἐς τὸ Δῆλον· Μαρδόνιος δὲ περὶ τὴν Θεσσαλίαν ἐχείμαζε. ἐντεῦθεν δὲ ὁρμεώμενος, ἔπεμπε καὶ πρὸς τῆς ἡσπέρης ἀνδράς Εὐρωπείας γένους, τὰς δὲ νόμας αὐτῶν Μῦς ἐντελάμενος πανταχῇ μιν ἡσπέρην ἐλθεῖν, τὴν οἶα τε αὐτῶν σφίσι δοκοῦσαν εἶναι, πρὸς μὲν βελόμενος ἐκμαθεῖν πρὸς τὴν ἡσπέρην ταῦτα ἐνέειλετο, ὅς κ' ἔχον φράσαι (καὶ γὰρ αὖν λέγεται) δοκέω δ' ἐγὼ περὶ τῶν παρεόντων περηγμάτων, καὶ ὅς κ' ἄλλων περὶ πέμψαι· ἔτι δὲ ὁ Μῦς ἐς τὴν Λεγάδαυ



βαδειαν ἀπικόμενον φαίνεται, καὶ μισθὸν πείσας τῷ Ἰππικωρέων ἀνδρα, καταβῆναι, πρὸς Τροφώνιον. καὶ ἐς Ἀΐδας τῷ Φωκίων ἀπικόμενον ἵππῃ τὸ χρηστήριον. καὶ δὴ καὶ ἐς Θηβαίους πρῶτα ὡς ἀπικέτω, τὸτο μὲν, τῷ Ἰσμενίῳ Ἀπόλλωνι ἐχρήσατο. (ἐστὶ δὲ κατὰπερ ἐν Ὀλυμπίῃ, ἱεροῖσι αὐτόθι χρηστηριάζοντος) τὸτο δὲ, ξεινόν τινα, καὶ δὲ Θηβαίων χρημασι πείσας, κατεκείμισε ἐς Ἀμφιάρεον Θηβαίων δὲ ἔδενι ἔξεστι μαντεύοντος αὐτόθι. Διὰ τὸδε ἐκέλευε σφέας ὁ Ἀμφιάρεος Διὰ χρηστηρίων ποιόμενον, ὁκότερα βέλονται ἐλέσθαι τειπέων, ἐαυτῷ ἢ ἄτε μάντι χρηέοντος, ἢ ἄτε συμμαχῶν, ἔτερος ἀπεχομένων. οἱ δὲ σύμμαχόν μιν εἶλοντο εἶναι. Διὰ τὸτο μὲν ὥς ἔξεστιν Θηβαίων ἔδενι αὐτόθι κατακειμηθῆναι. τότε δὲ θῶνμά μοι μέγιστον γενέσθαι λέγεται ὑπὸ Θηβαίων ἐλθεῖν ἄρα τῷ Εὐρωπέα Μιῶν, πεισρωφόμενον πάντα τὰ χρηστήρια, καὶ ἐς τὸ Πτώχῃ Ἀπόλλωνος τὸ τέμενος. τὸτο δὲ τὸ ἱερὸν, καλέσθαι μὲν Πῖῶν, ἐστὶ δὲ Θηβαίων, κέεται δὲ ὑπὲρ τῷ Κωπαίδος λίμνης, πρὸς ἔρει, ἀγχοῦται Ἀκραφίης πόλιος. ἐς τὸτο τὸ ἱερὸν ἐπεὶ τε παρελθεῖν τῷ καλεόμενον τὸτον Μιῶν, ἔπειθαι οἱ τῷ αἰσῶν αἰρετὴς ἀνδρας τρεῖς ἀπὸ τῷ κοινῷ, ὡς ἀπογραψαμένους τὰ θεοπτεῖν ἐμελλε. καὶ πρὸς τε πῶν πρὸς μανπν βαρβάρῳ γλώσση χρῶν. καὶ τὰς μὲν ἐπομένους τῷ Θηβαίων θῶνματι ἔχειν ἀκρόντας βαρβάρῳ γλώσσης ἀντὶ Ἑλλάδος. ἔδὲ ἔχειν ὁ, πὶ χρῶνται τῷ παρόντι πρήγματι. τὸν δὲ Εὐρωπέα Μιῶν, ἐξαρπάσσαντα παρ' αὐτῶν πῶν ἐφέροντο δέλτον, τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῷ πρὸς φήτῳ γράφειν ἐς αὐτῶν (φαίνει δὲ κατὰ μιν γλώσση χρῶν) συγγραψάμενον δὲ, οἴχεσθαι ἀπὸντα ἐς Θεσσαλίαν.

*Dum Græci navigavere in Delon, Mardonius, qui in hybernis apud Thessaliam erat, inde movens, misit ad Oracula quendam genere Europæum, nomine Murem, jubens, ut quocunque sibi liceret pervaderet ad Oracula consultanda, edocuitque quid vellet ab Oraculis scire. Quid autem fuerit incompertum habeo. Non enim memoratur: opinor autem nihil aliud quam de rebus præsentibus fuisse. Constat hunc Murem in Lebadiam venisse, & mercede corrupto quo-*



quodam indigena ad Trophonium descendisse, & ad Abas Phocensium, ad Oraculum: quin etiam prius Thebas adisse, ibique tum Apollinem Ismenium consuluisse, quod illic, quemadmodum in Olympia, fas est in templis sciscitari Oracula: tum quodam non Thebano, sed peregrino, pecunia corrupto, persuasisse, ut in delubro Amphiarai obdormiret, &c.

Tunc autem maximum extitisse Miraculum, ut à Thebanis mihi narratur: Murem Europæum, pervestigatis omnibus Oraculis, isse etiam ad fanum Apollinis Ptoi. vocatur autem id fanum ita: sed ipsorum Thebanorum est, situm supra paludem Copaidem, ante montem proximè urbem Acræphiam. Ad hoc templum postquam pervenisset is qui Mus appellaretur, secutos eum tres viros publicè delectos ad describenda ea quæ homini responderentur, & statim Antistitem Barbarâ linguâ usam; & subsequentes (eum) stupuisse audientes Barbaram linguam pro Græca. Quumque nescirent quid in præsentī negotio agerent, Murem Europæum pugillares quos ferebant eripuisse, & in illis ea quæ dicerentur à Propheta exarasse, eaque, ut dicebant, lingua Cariâ: atque ubi illa scripsisset, digressum in Thessaliam abiisse.

Hic grande videmus Miraculum: quod etiam majoris forte facerem, nisi narraret illud Herodotus. Sed ut serio agam (supposita Historiæ veritate,) videmus 1. heic hominem, ad Trophonii Oraculum, mercede corruptum, &c. quod indicat, tale quid etiam ad fanum Apollinis Ptoi, imò & pluribus aliis in locis, potuisse contingere: neque exempla memorabilia nobis in sequentibus deerunt. 2. Oraculum, seu potius Prophetam, alia lingua, Caria scilicet, locutum. At similia quoque, ut Consultores obstupefaceret, Alexander ille Pseudomantis machinatus fuerat. Sic enim de ipso Lu-



cianus : Ἀλλὰ καὶ βαρβάροις πολλάκις ἔχρησεν , εἴ τις τῇ πατρίᾳ  
 ἔροιτο Φωγῇ Συρίᾳ , ἢ Κελτικῇ , & ῥαδίως ἐξέλεσκον πινὰς ὀπι-  
 δημῶντας ὁμοεθνῆς τοῖς δεδοκῆσι. Διὰ τῶν δὲ πολὺς ἐν μέσῳ χρό-  
 νος ὡς ἔτε δόσεως τῶν βιβλίων , καὶ τῶν χρησμοδίας , ὡς ἐν τοσού-  
 τῳ καὶ ὁλοκλήρῳ λύοντο τε οἱ χρησμοὶ ἀσφαλῶς , καὶ ἐλέσκοιντο  
 οἱ ἐρμηνεύσαι διωάμφοι ἕκαστε. *Quin etiam Barbaris non raro  
 respondit , si quis patriâ linguâ , puta Syriace vel Galli-  
 cè sciscitaretur. Attamen difficile erat invenire conter-  
 raneos eorum qui rogationem proposuissent. Proinde mul-  
 tum temporis intercedebat inter libelli donationem , & Ora-  
 culi redditionem : quo videlicet interim per otium posset  
 & tutò solvere libellos , & nancisci qui cuncta possent inter-  
 pretari.*

Nec opus fuit forte hic tali labore ac industriâ : nam po-  
 tuit ipse Mus suggerere & materiam & verba ipsa : ut sic red-  
 derentur à Propheta , & quæ reddi volebat , & quæ ab aliis  
 intellecta nolebat : quippe missus fuerat à Mardonio. Qui  
 aut , ut falleret sic per Oracula data milites suos , petebat re-  
 sponsa per hunc Murem ; aut quidem ipse superstitione  
 ductus per eum se falli sinebat. Interim occultabat ille quæ  
 fuerant responsa ab Oraculis , nec permittebat ut illi , qui  
 ut testes aderant , perciperent quid ipsi fuerat ab Oraculo  
 dictum.



## CAPUT XVI.

*De Oraculis pretio corruptis; deque aliis circa ipsorum Responsa perpetratis, & quandoque detectis: atque hinc quam parvi illa aestimarint ob talia similiaque cordatiores politici ac magnates. Atque ita quidem ut sæpius minime vererentur aperte contra istorum agere monita (sicut & contra Omina, Prodigia, &c.) aut aliter ipsorum dictamina vel mandata eludere.*

**A**T Oracula sæpius pretio fuisse corrupta; seu potius Antistites ac Prophetas sese Principibus ac Magnatibus fecisse mercenarios, eorumque ad placita qui aut potentiores cæteris erant, quod eos timerent; aut qui majori mercede responsa Prophetarum mercati erant, sese accommodasse, tam ex præcedentibus patet, quam ex mox sequentibus, exemplis: quorum primum sit hoc sequens ex Herodoti lib. vr.

*Huic verbo insistens Leutyichides pronuntiabat Demaratum neque Aristonis filium esse, neque ritè Sparta regnare: eisdem Ephoris adhibitis testibus qui Aristoni assidentes tunc hæc ab illo audierant. Tandem re in contentionem deducta, visum est Spartiatis Oraculum quod Delphis est consulendum, an foret Demaratus Aristonis filius necne. Ibi Cleomenes, quum ex ipsius erga Pythiam providentia nihil suspicionis esset, subornat Cobonem quendam Aristophanti filium maximâ apud Delphos auctoritate ut persuadeat Periallae mulierum vaticinantium Antistiti, dicere ea quæ Cleomenes volebat dici. Ita Pythia, sciscitantibus iis qui ad Oraculum erant missi, negavit Aristonis filium esse Demaratum. Quæ tamen res sequenti tempore palam facta est, & Cobon è Delphis profugit, & Perialla honore abdica-*

cata



cata est. Τάττε δὴ ὁπισθοδύων ἔ' ῥήματι ὁ Λαλινχίδης , ἀπέ-  
 φαινε τὸ Δημάρητον ἔ'τε ἐξ Ἀρίτων ῥηγορία , ἔ'τε ἰκνυμένως βα-  
 σιλύοντα Σπάρτης , τὸς ἐφόρους μάρτυρας παρέχων ἐκείνης οἱ τότε  
 ἐπύγχανον παύεδροί τε εὐόντες ἔ' ἀκρόαυτες ταῦτα Ἀρίτων ῥη-  
 γῶ , εὐόντων περὶ αὐτίων νεικέων , ἔ'δοξε Σπαλιήτησι ἐπείρεσθαι τὸ χρη-  
 στήριον τὸ ἐν Δελφοῖσι , εἰ ἄρα Ἀρίτων ῥηγὸς εἴη παῖς ὁ Δημάρητος .  
 ἀνωίττε ἢ γυρομένη ἐκ περνοῖς τῆς κλεομένης ἐς τὴν Πυθίαν , ἐ-  
 θαῦτα περποιέεται κλεομένης κόβωνα τὸ Ἀριστοφάντε , ἀνδρα ἐν  
 Δελφοῖσι διωκτῶντα μέγιστον . ὁ ἢ κόβον Περλάλλην τὴν πέριαντιν  
 ἀναπεῖθε , τὰ κλεομένης ἐβλαδέεθ λέγεσθαι ; λέγειν ἔ'τω δὴ ἡ  
 Πυθίη , ἐπειρωτώντων τὸ θεοπέπων , ἔ'κρινε μὴ Ἀρίτων ῥηγὸς εἶναι  
 Δημάρητον παῖδα . ὑτέρω μύθοι χροῖα ἀνάπυσσε ἐγένεθ ταῦτα , καὶ  
 κόβων τε ἔ'φυγε ἐκ Δελφῶν , ἔ' Περλάλλη ἡ πέριαντις ἐπαύση τὸ  
 πρῆς .

Secundum exemplum fit, quod apud eundem habetur He-  
 rodotum libro quinto, ubi, instituens narrationem liberatio-  
 nis Atheniensium à Tyrannide, ita infit: Δεῖ ἢ περὶ τῶν  
 σι ἔ'τι ἀναλαβεῖν τὸν καὶ δρχαῖς ἦτα λέξων λόγον, ὡς τυραννῶν ἐλδ-  
 θερώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἰππιέω τυραννίδοντι, καὶ ἐμπικρονομένη  
 Ἀθηναίοισι, ἀπὸ τὸ Ἰππάρχου θάνατον; Ἀλκμαιωνίδα, γένεθ εὐόν-  
 τες Ἀθηναῖοι, ἔ' φέροντες Πεισιπρατίδας, ἐπεὶ τέ σφι ἅμα τοῖσι  
 ἄλλοισι Ἀθηναίων φυράσι περωμένοισι καὶ τὸ ἰαχυρὸν ἔ' περχωρεε  
 κάτοδον, ἀλλὰ περσέπαιον μεγάλως, περῶμνοι καλίνεαι τε καὶ  
 ἐλδθερεθ τὰς Ἀθήνας, λιψύδρον τὸ ὑπὲρ Παιονίης τεχίσαντες ἐν-  
 θῶτα οἱ Ἀλκμαιωνίδαί παῖν ὁπὶ τοῖσι Πεισιπρατίδῃσι μηχανώμνοι,  
 παρ Ἀμφικτυόνων τὸ νηὸν μιῶθεντα τὸ ἐν Δελφοῖσι, τὸ νῦν εὐόντα,  
 τότε ἢ ἔ'κω, τῶν ἐξοικοδομήσθαι. οἷα δὴ χρημάτων δὲ ἦκοντες καὶ  
 εὐόντες ἄνδρες δοκιμοὶ ἀνέκαθεν ἐπὶ, ἔ'ν τε νηὸν ἐξεργάσαντο ἔ' περ-  
 δείγματι κάλλιον, τὰ τε ἄλλα, καὶ συγκεκριμένε σφι πωρίνε λίθῃ  
 ποίεον τὸ νηὸν, παρίεθ τὸ ἐμπερσθεν αὐτὰ ἐξεποίησαν. ὡς ὦν δὴ οἱ Ἀθη-  
 ναῖοι λέγασσι, ἔ'θι οἱ ἄνδρες ἐν Δελφοῖσι κατήμνοι ἀνέπειθον τὴν  
 Πυθίαν χροῖασι ὅπως ἔ'λθοιεν Σπαρτητέων ἄνδρες, εἴτε ἰδίῳ σῶλῳ  
 εἴτε



εἴτε δημοσίῳ χρησόμενοι, προσφέρειν σφί παρ' Ἀθῆνας ἐλθόντων. Λακεδαιμόνιοι δ', ὥς σφί αἰεὶ τὸ τ' αὐτὸ πρὸφαινον ἐγένετο, πέμψουσιν Ἀγχιμόλιον τὸν Ἀσέρου, ἑόντα τῶν αἰσίων ἀνδρῶν δοκιμον, σάου στρατῷ, ἐξελώντα Πεισιπράτιδας ἐξ Ἀθηναίων, ὅμως καὶ ξεινίας σφί ἐόντας παραλίπε. Ἐὰν δὲ καὶ περὶ πρὸς οὐρανὸν ἐπιεῦντο, ἢ τῶν ἀνδρῶν.

Unde oportet ad eum redire sermonem quem à principio institueram, qua ratione sint Athenienses liberati à Tyrannis. Hippias tyrannidem obtinente, qui exacerbat in Athenienses erat ob cædem Hipparchi, Alcmaeonidæ, qui genere sunt Athenienses, profugi patria propter Pisistratidas, quoniam ipsis una cum cæteris exulibus res de redeundo tentata omni ope, frustrata fuit, conatique Athenas revertendo liberare, vehementer spe deciderunt, Lypsidium super Pæoniam communierunt: dehinc omnia adversus Pisistratidas comminiscendo, mercede conduxerunt ab Amphictyonibus templum Delphis ædificandum, id quod nunc est, tunc autem non erat. Enimvero quum bene nummati essent, ac viri spectati jam inde à suis majoribus, extruxerunt templum exemplari pulchrius. Atque inter cætera, quum ex lapide Porino conventum esset ut illud facerent, tamen anteriora ejus Pario lapide effecerunt. Ut igitur Athenienses ajunt, hi viri DELPHIS SEDENTES, PYTHIAM PECUNIA PERSUASERUNT, ut & quoties viri Spartiatae venissent, sive privato, sive publico agmine, petentes Oraculum, proponeret ipsis liberare Athenas. Lacedæmonii autem, quum sibi idem semper diceretur, mittunt Anchimolium, Asteris filium inter populares eximium, cum exercitu ad expellendos Athenis Pisistratidas, tametsi hospites suos & inprimis amicos. Antiquiora enim duxerunt quæ ad Deum quam quæ ad homines pertinent. Quibus tum porro Pisistratidarum expulsionis historiam subnectit.



Ex hisce, mi Lector satis superque videmus, Oracula hæc suis fraudibus Magnatum sæpius subservivisse Machinamentis: neque immerito hoc χρησθήριον Delphicum à Demosthene fuisse accusatum, quod contra Athenienses eorumque socios Philippo Regi faveret. Adjungamus & hoc sequens ex Athenæi Deipnosophistâ, sub finem libri octavi.

Ἐργείας ἔν ὁ ῥόδιον ἐν τοῖς περὶ πατρίδων, περιπαῖν πνα περὶ τῇ κατοικησάντων τῶν νῆσον φοινίκων, φησὶν, ὡς οἱ περὶ Φάλαλλον ἐν τῇ Ἰαλυσῶ πόλιν ἔχοντες ἰσχυροτάτῳ τῶν Ἀχαιῶν καλαμῶν, καὶ δαιῶς ἐγκρατεῖς ὄντες, χεῖρον πολὺ ἀνείχον Ἰφίκλῳ. ὡς γὰρ αὐτοῖς ἐθεσφατον ἐν χρησμῶ πνὶ λεγόμενον ἔξεν τῶν χώρων, ἕως κέρακες λάκκοι γίνονται, ἐν τοῖς κρατῆρσιν ἰχθύες φανῶσιν. ἐλπίζοντες ἔν τῷτ' ἔδε ποτε ἔσεσθαι, καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ῥαθυμοτέρως εἶχον. ὁ δὲ Ἰφίκλος πυθόμενος ὡς πινος τὰ τῇ φοινίκων λόγια, καὶ ἐνεδράσας τῷ φαλάνθῳ πτόν πνα πορδόμενον ἐφ' ὕδαρ, ὃ ὄνομα ὡς Λάρκας, καὶ πίσει πρὸς αὐτὸν ποιησόμενος, θηρόσας ἰχθύδια ἐκ τῇ κρήνης, καὶ ἐμβαλὼν εἰς ὕδρεϊον, ἔδωκε τῷ Λάρκῃ, καὶ ἐκέλευσε φέροντα τὸ ὕδαρ τῷτο ἐκχεῖν εἰς τὸν κρατῆρα, ὅθεν τῷ φαλάνθῳ ὠνοχοεῖτο. καὶ ὁ μὲν ἐποίησε ταῦτα, ὁ δὲ Ἰφίκλος κέρακας θηρόσας, καὶ ἀλείψας γύψῳ, ἀφῆκεν. Φάλανθος δὲ ἰδὼν τὰς κέρακας, ἐπορεύετο ἐπὶ εἰς τὰς κρατῆρας. ὡς δὲ καὶ τὰς ἰχθύς ἴδεν, ὑπέλαβε τῶν χώρων ὅτι ἐπὶ αὐτῶν εἶναι, καὶ ἐπεκηρυκδύσατο πρὸς τὸν Ἰφίκλον ὑπόπαιονδος ὑπεξελεῖν ἀξίων μὲν τῷ σὺν αὐτῷ. συγκαταθεμῶς δὲ τῷ Ἰφίκλῳ, ἐπιεχναῖται ὁ Φάλανθος πτόνδε π. καταβαλὼν ἱερεῖα καὶ τὰς κελίας ἐκκαθάρας, ἐν ταῦταις ἐπειράτο ἐξάγειν χρυσίον καὶ ἀργύριον. αἰσθόμενος δὲ ὁ Ἰφίκλος, &c. Atque aliquibus interjectis ita pergit.

Τὰ δὲ αὐτὰ ἱσθήσεις ἐπὶ Πολύζηλος ἐν τοῖς ῥοδιακοῖς, τὰ περὶ ἰχθύων, φησὶ, ἐπὶ τῇ κερῶν μόνῳ ἠδὲσαν φαίνας, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Δορκία αὕτη δὲ ἐραθεῖσα τῷ Ἰφίκλῳ, καὶ σωτημένη περὶ γάμος Διὰ τὸν τροφῶν, ἐπεισε τὸν φέροντα τὸ ὕδαρ, ἰχθύς ἀγαγεῖν καὶ ἐμβαλεῖν εἰς τὸν κρατῆρα. καὶ αὕτη δὲ τὰς κέρακας λάκκῳ ἀνασσεύειν ἀφῆκεν.

Quæ,



Quæ, vertente Dalechampio, ita sonant: *Ergeas Rhodius* libris de suâ patriâ, de Phœnicibus qui habitarent ac frequentarent insulam quædam præfatus, narrat Phalanthum quum prope Falysum, oppidum præsidio teneret munitissimum, Achæam nomine, commeatumque parçè ac temperanter dispensaret, per longum tempus Iphiclo restitisse: Oraculum enim è Dei cortinâ redditum fuerat, corvi donec albi spectarentur, & in poculis viderentur pisces, ipsum eâ regione potiturum. Sperans igitur nunquam id futurum, bellum securius ac negligentius cùm administraret, Iphiclus quæ Phœnicibus Deus responderat à quodam intellexit, insidiatusque occultè, ex fidelibus amicis Phalanthi quendam, nomine Larcam, euntem aquatum, intercipit, initoque fœdere, ac interpositâ fide, pisciculos è fonte captos injecit urnæ, Larcæque mandavit, ut perlatam aquam in pateram illam effunderet quâ Phalantho vinum miscebatur: quod ab eo factum est. Præterea Iphiclus venatus corvos, eos dimisit oblitos gypso: quos Phalanthus cùm adspexisset, ad pocula se contulit, in quibus pisces conspicatus, non amplius in suâ potestate regionem futuram credens, legavit ad Iphiclum qui significarent, ultro se abiturum hâc conditione, si excedere tuto permetteretur cum suis. Pollicitus Iphiclus cùm id esset, fraudem hanc Phalanthus est machinatus, &c.

*Polyzelus*, qui in Rhodiâcîs historiis suis eadem prodidit, scribit, quod Oraculum de piscibus & corvis retulimus, soli Phacæ cognitum fuisse, ac ejus gnatæ Dercia: quæ Iphicli amore correpta, & nutricis operâ ei desponsa, tum persuasit illi qui ferebat aquam, pisces ut tolleret, & in Phalanthi poculum injiceret, tum corvos a se dealbatos, ut provolarent emisit.

Si vero hæc nunc allata exempla non suffecerint; neque



sint, aut Herodotus, aut Athenæus in talibus satis idonei auctores, ac quibus fidem nimis temere præstare non debeamus; præcedentibus hisce historiis addam eam, quam non minus memorabilem, sed quam maximè notandam, habet de Lysandro, in vita ipsius, Plutarchus, hunc in modum: *Totam autem technam & astutiam commenti, quæ neque mediocris fuit, neque à vulgari ducta fonte, sed, velut in digrammate Mathematico, multa habuit & magna principia, per spinosaque & contorta lemmata progressa ad conclusionem est, secuti scripta cujusdam historici & philosophi, explanabimus.* Mulier erat in Ponto, quæ prægnantem se ferebat ex Apolline, cui multi (neque immeritò) fidem non habebant, multi etiam credebant. Unde quum filium peperisset, complures & nobiles magnam nutrimentorum ejus atque educationis egerunt curam. Nomen puero aliqua certè ex causa Sileno est inditum. Hoc sumpto Lysander exordio, reliqua de suo assuit, & attexuit. Nec vero paucos vel contemnendos habuit sibi in hac fabulâ servire paratos, qui famam pueri natalium citra suspicionem ullam advexerunt. Alium præterea vulgaverunt & dissipaverunt Sparta, Delphis peti-  
 tum, rumorem: Oracula pervetusta à Sacerdotibus in arcanis tabulis conservari, neque attractare has vel legere fas esse, nisi longo ævo natus ex Apolline venisset, & generationis suæ indicio, quod notum custodibus esset, edito iis tabulas quibus Sortes continebantur, accepisset. His præstru-  
 ctis veniendum sicut Apollinis filio Sileno erat ad poscenda Oracula: Sacerdotes conscii singula sedulò rimare de natalibus ejus & percontari debebant. Postremo, his adducti scilicet, libellos tanquam Apollinis filio ostendere, atque hinc in magna corona cum alia recitare Oracula, tum cujus causâ hoc institutum fuerat de regno, præstare & satius esse Spartiatis ut ex optimis civibus legerent Reges. Ut jam adolevit  
 Sile-



Silenus, atque ad rem agendam veniebat, ecce, Lysander à fabula excidit unius ignavia Histrionis & administri, qui, quum admovenda operi manus esset, obtorpuit & tergiversatus est. Nihil tamen dum superstes Lysander fuit, patefactum est, sed post obitum ejus. Ipsius autem Plutarchi verba hæc sunt: τὴν δὲ ὅλῃν Ὀπιδελίῳ καὶ σκαιωρίῳ τὸ πλάσμα-  
 τος, καὶ Φαύλλῳ ἔσαν, ἃ δὲ ἀφ' ὧν ἔτυχεν δρεξαμένῳ, ἀλλὰ  
 πολλὰς καὶ μεγάλας ὑποθέσεις, ὥσπερ ἐν διαγράμματι μαθηματικῷ,  
 περιλαβόντων, καὶ διὰ λημμάτων χαλεπῶν ἐν δυσφορίῳ ὅτι τὸ  
 συμπέρασμα περιῆσαν, ἡμεῖς ἀναγράφοντες, ἀνδρὲς ἰστορικῆ καὶ  
 φιλοσόφου λόγῳ κατακελευσθέντες. ὧν γινώσκον ἐν Πόντῳ κύειν ἐξ  
 Ἀπόλλωνος Φαίηδον, ὃ πολλοὶ μὲν (ὡς εἰκὸς ὧν) ἠπίεον, πολλοὶ  
 δὲ καὶ προσέχον ὥστε καὶ τεκόντες παιδίον ἄρρεν, ὑπὸ πολλῶν καὶ γνω-  
 ρίμων συνεδάζεσθαι τὴν ἐκτροφὴν αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν. ὄνομα δὲ τῷ  
 παιδί Σιληνός ἐκ δὴ τινος αἰτίας ἐπέθη. ταύτῃ λαβὼν ὁ Λύσανδρος  
 δρεχλὴν τὰ λοιπὰ τὰ παρ' ἐαυτοῦ προστεκταίνετο ἐν σωέφαινε, ὅτε  
 ὀλίγοις χρόνοις ἃ δὲ Φαύλοις τὸ μῦθος προαγωνισαῖς, οἱ τὴν τε  
 Φήμην τὴν γενέσεως τὸ παιδὸς εἰς πίστιν ἀνυπόπτης προσήγον ἄλλον  
 τε λόγον ἐκ Δελφῶν ἀνικημίσαντες εἰς τὴν Σπάρτῃν κατέβαλον καὶ  
 διέσπειραν, ὡς ἐν γράμμασιν ἀπορήτοις ὑπὸ τῶν ἱερέων φυλάττειν-  
 το παμπάλαιοι δὴ πινες χρησμοὶ καὶ λαβεῖν οὐκ ἔξεστι τέλους, ἃ δ'  
 ἐντυχὲν θεμίζον, εἰ μὴ τις ἄρα γεγονὼς ἐξ Ἀπόλλωνος ἀφίκετο  
 τῷ πολλῷ χρόνῳ, καὶ σωθήματα τοῖς φυλάττεσι τὴν γένεσιν γνώρι-  
 μον ὡδραχῶν, κομίσαντο πᾶς δέλτος ἐν αἷς ἦσαν οἱ χρησμοί. τέτων  
 δὲ περακαποκδυσμένων, ἔδωκε τὸ Σιληνὸν ἐλθόντα τοῖς χρησμῶν ἀπα-  
 τεῖν, ὡς Ἀπόλλωνος παῖδα τὸς δὲ συμπράττοντας τῶν ἱερέων ἐξακρε-  
 βὼν ἕκαστα, ἐν διαπυθάνεσσι περὶ τὴν γένεσιν τέλος δὲ πεπεισμέ-  
 νος δῆθεν, ὡς Ἀπόλλωνος ἢ δὲ δεῖξαι τὰ γράμματα τὴν δὲ ἀναγνώ-  
 ναι πολλῶν παρόντων, ἀλλὰς τε μαντείας, καὶ ἥς ἕνεκα πλάσσει  
 τὴν περὶ τὴν βασιλείας, ὡς αἰμεινὸν εἶη καὶ λώϊον Σπαρτιάταις ἐκ τῶν  
 δρεῖων πολιτῶν αἰρεμένους τὰς βασιλείας. ἥδη δὲ τὸ Σιληνὸν μετρε-  
 καὶ γεγονότος καὶ περὶ τὴν πράξιν ἡκόντος, ἐξέπεσε τὸ δράμαλος ὁ



Λύσανδρος , ἀπολμία τ' ὑποκερτῶν ἢ σιωπεργῶν ἐνός , ὡς ἐπ' αὐ-  
τὸ ἔργον ἦλθεν , ἀπειθείας ἀνός ἢ ἀναδιώτος . ἔ μιν ἐφωρά-  
θη γὰρ ὁ Λυσάνδρος ζῶντος ἔθεν , ἀλλὰ μὲν τὴν τελευτῶν . Dolen-  
dum sanè non addidisse ulterius Plutarchum , quam ex cau-  
sa ac quomodo fraus hæc demum detecta fuerit .

Dum de Lysandro loquor , omittere nequeo & hoc se-  
quens , quod de eodem apud eundem exstat Plutarchum :

Ἦν δὲ Διοπίτης , ἀνὴρ χρησμολόγος , ἐν Σπάρτῃ , μαλιστα πρὸς  
παλαιῶν ὑπόπλεως , ὃς δοκῶν περὶ τὰ θεῖα σοφὸς εἶναι ἢ περὶ τὸν  
ἔτερον οὐκ ἔφη θεμιτὸν εἶναι χωλὸν γυνεῶς τῆς Λακεδαιμόνης βασιλείας .  
ἢ χρησμὸν ἐν τῇ δίκῃ τοῖσιν ἀνεγίνωσκε .

Φράζεο δὲ Σπάρτῃ , καίπερ μέγαλαυχός ἐσσι ,

Μὴ σέθεν ἀρτίποδος βλάβη χωλὴ βασιλείας .

Δηρὸν γὰρ νῦν σὺ καταχρήσῃς ἀελπίσι ,

Φθισίερόν τ' ὅππῃ κῦμα κυλιδόμυς πόλεμοιο .

Πρὸς ταῦτα Λύσανδρος ἔλεγεν , ὡς εἰ πάντες φοβοῖντο τὸν χρησμὸν  
οἱ Σπαρτιάται , φυλακτέον αὐτοῖς εἶη τὸ Λεοντυχίδην . ἔ γὰρ εἰ  
προσπλάσας πρὸς τὸ πόδα βασιλέως , τῷ θεῷ ἀφάρεται , ἀλλ' εἰ  
μὴ γνήσιος ὢν μηδὲ Ἡρακλείδης , τῷτο τὴν χωλὴν εἶναι βασι-  
λείαν .

*Sed Diopites erat Spartæ vir Fatidicus , qui veteres  
Sortes tenebat , habebaturque in rebus Divinis sapiens &  
doctus . Hic perhibebat nefas esse , quenquam regnare La-  
cedæmone claudum , atque Oraculum in Judio hoc reci-  
tauit :*

*Tu , quamvis animo tumeas , ó Sparta , superbo ,*

*Te rectam pedibus prorsus circumspice , claudum*

*Ne lædat regnum . Longi te namque labores*

*Et subiti cingent , Martisque agitataberis undis .*

*Ad ea respondit Lysander : si Oraculum hoc magnopere  
Spar-*



*Spartiatæ religioni haberent, vitandum iis Leontychidem. Neque enim si is qui offendisset pedem regnaret, id Deum laborare: verum si adulterinus & alienus foret ab Herculis gente, hoc claudum regnum esse. Quo vitio laborare Leontychidem ostendebat Agesilaus. Verum addamus hisce, quæ habet idem ille Plutarchus de Alcibiade, in vita Niciæ; ubi hoc modo loquitur: Atqui multa dira etiam à Sacerdotibus adversus susceptam expeditionem memorantur obnuntiata. Sed alios habuit Alcibiades Vates, atque ex vetustis quibusdam vaticiniis magnum decus prænuntiavit Athenienses ex Sicilia deportaturos. Legatos quoque subornaverat, qui ab Jove Ammone reversi fuerant cum Sortibus, quibus significabatur capiendos ab Atheniensibus omnes Syracusanos. Adversa vero, verentes malè ominari, occulebant.*

Καίτοι λέγεται πολλά καὶ τῶν τῶν ἱερέων ἐναντιῶν πρὸς τὴν στρατείαν· ἀλλ' ἐπεὶ ἔχων μάντις ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐκ δὴ τινων λογίων πρέφερε παλαιῶν, μέγα κλέος τῷ Ἀθηναίων ἀπὸ Σικελίας ἔσεσθαι. καὶ θεοπρόποι τινὲς αὐτῷ παρ' Ἀμμονος χρησμὸν κομίζοντες ὡς λήψονται Συρακυσίους ἀπαντας Ἀθηναῖοι. τὰ δὲ ἐναντία, φοβέμενοι δυσφημεῖν, ἔκρυπτον.

Videmus fanè ex talibus exemplis, quam meritò suspecta fuerint Oracula hominibus, qui non nimium obesse naris hinc de cæteris conjecturam faciebant. Hinc, ut Demosthenes de Pythia questus fuerat eam φιλιππίζειν. [Cujus dicti occasionem ac causam non obscure nobis indicat ille qui, in Oratione suâ contra Ctesiphontem in Demosthene omnia, & omnibus modis, culpare atque obtreâre conatur, Æschines; hisce verbis: οὐχ ἱκανὸν ἦν τῷ τοῖς μυσηρίοις φανέν σημεῖον φυλάξασθαι ἢ τῷ μυστῶν πελώτῃ; & περὶ τούτων Ἀμυνιάδης μὲν πρότερον εὐλαβεῖσθαι, & πέμπειν εἰς Δελφούς ἐπερησμένους τὸ θεόν, ὃ, πρὸς τὴν πράξιν; Δημοσθένης δὲ ἀντέλεγε, φιλιππίζειν τὴν Πυθίαν φάσκων, ἀπαίδετον αὖν, καὶ ἀπολαύων



λαύων καὶ ἐμπνευλάμνος τ' διδόμενης ὑφ' ὑμῶν αὐτῶν ἐξουσίας ;  
*Non satis valebat ad ostentum illud , quod Mysteriorum diebus significatum fuerat , prævendum , mystarum integritus ? Non . Amyniades prædixerat ut & caveremus , & certos homines , qui ab Apolline requirerent quid facto opus esset , Delphos mitteremus ? non Demosthenes adversabatur ? quum Pythiam cum Philippo facere diceret , homo omnis doctrinæ atque humanitatis expers , & hac , quam ei datis licentiâ immoderate perfruens , eâque se ad saturitatem explens atque ingurgitans .*] Sic quoque Athenienses , teste Plutarcho in Nicia de eadem querebantur : ita enim ille , οἱ δὲ πάντες μὲν ἔφασαν εἶναι Δελφῶν πλάσματα , πεπεισμένων ὑπὸ Συρακυσίων .

*At hi [Athenienses] commenta hæc Delphorum dictabant esse à Syracusanis corruptorum .* Quod ni sæpius factum constitisset , non verisimile est , eos hæc ita publice asserere voluisse . \* Quam parvi autem fecerint ( imò neque id dissimulaverint ) Principes & Magnates Oracula , si non pro placito respondissent , ostendam quoque ; postquam ex Herodoto prius historiam , legi hîc dignissimam , adduxero .

Est autem ea quam habet lib. I. de Pactya , hisce verbis : οἱ ᾗ Κυμαῖοι ἔγνωσαν συμβαλῆς πέρι ἐς θεὸν ἀνῶσαι τὸν ἐν Βραγχίδῃσι . ἦν γὰρ αὐτοῖσι μαντήϊον ἐκ παλαιᾶς ἰδρυμένην , τῷ Ἰωνέσι τε πάντες & Ἀιολέεσι ἐώθεσαν χρῆσθαι . ὁ ᾗ χῶρεσσι ἔτετο , ἐπὶ τῇ Μιλησίῃ ὑπὲρ Πανόρμου λιμένος . πέμψαντες ὧν οἱ Κυμαῖοι ἐς τὰς Βραγχίδας θεοπροπίαι , ἠρώτων πρὸς Πακλύλῳ ὀρχοῖόν τι ποιεόντες , θεοῖσι μέλλοιεν χαλεπεῖν , ἐπειρωτῶσι δὲ σφίσι πάντες χρηστέον ἐγένετο , ἐκδιδόναι Πακλύλῳ Πέρσησι , πάντες ᾗ ὡς ἀπειχθέντα ἤκιστον οἱ

Κυ-

\* Revocet , quæso , Lect. heic etiam in memoriam , ea quæ ex Eusebii lib. vi. Præparat. Euangelic. jam superius attuli , de fraudibus Antistitum , etiam suâ ætate detectis : & ex eorum propria confessione patefactis .



Κυμαῖοι, ὁρμέατο ἐκδιδόναι ὁρμεωμύχῃ ἢ ταῦτη ἔσπλήθετο, Ἀριστόδικος ὁ Ἡρακλείδῃ, ἀνὴρ τῷ αἵματι ἐὼν δόκιμος, ἔχε μὴ ποιῆσαι ταῦτα Κυμαῖς, ἀπιστέων τε τῷ χηρισμῷ, καὶ δοκέων τὰς θεοπέπυς ἔλγειν ἀληθείας. ἐς ὃ, τὸ δόπερον περὶ Πακτύῳ ἐπειρησάμενοι, ἤεσαν ἄλλοι θεόπεποι, τῷ καὶ Ἀριστόδικος ἦν. ἀπικρομένων ἢ ἐς Βραγχίδας, ἐχρησημάζετο ἐκ πάντων Ἀριστόδικος ἐπειρωπῶν τὰδε, Ὡναξ ἦλθε παρ' ἡμέας ἱκέτης Πακτύης ὁ Λυδός, Φάγων θάνατον βίαιον πρὸς Περσέων· οἱ δὲ μιν ἐξαιτέοντα, παρῆναι κελεύοντες Κυμαῖς. ἡμεῖς ἢ δειμαίνοντες τῷ Περσέων διώαμιν, τῷ ἱκέτῳ ἐς τοῦδε ἔτεθλμήκαμεν ἐκδιδόναι, πρὶν ἂν τὸ δῶπὸν σέῃ ἡμῖν δηλωθῇ ἀτρεκέως ὁκέτερα ποιέωμεν. ὁ μὲν ταῦτα ἐπειρώτα· ὁ δὲ αὐτὸς τῷ αὐτὸν σφισι χηρισμὸν ἔφαινε, κελεύω ἐκδιδόναι Πακτύῳ Πέρσησι. πρὸς ταῦτα ὁ Ἀριστόδικος ἐκ προνοίας ἐποίησε τὰδε· περὶ τὸν νηὸν κύκλω, ἐξαιρεῖς σραθὰς ἔα ἄλλα ὅσα ἦν νεοσφύμενα ὀρνίθων γένεα ἐν τῷ νηῷ. ποιέοντες ἢ αὐτὰ ταῦτα, λέγεταί φωνὴν ἐκ τῆς ἀδύτης γνέσασθαι, Φέρουσιν μὲν πρὸς τὸν Ἀριστόδικον, λέγουσιν δὲ τὰδε, Ἀνοσιώτατε ἀνθρώπων, τί τὰδε πολυῶς ποιεῖς; τὰς ἱκέτας μὲν ἐκ τῆς νηὸς κρατίζεις; Ἀριστόδικον δὲ ὅτι δόπορήσαντα, πρὸς ταῦτα εἰπεῖν, Ὡναξ, αὐτὸς μὲν ἔγωγε τοῖσι ἱκέτησι βοηθεῖς, Κυμαῖς δὲ κελεύεις τῷ ἱκέτῳ ἐκδιδόναι; τῷ δὲ αὐτὸς ἀμείψασθαι τοῖσδε, Ναὶ κελεύω, ἵνα γε ἀσπείσαντες θάλασσαν δόποληθε, ὡς μὴ λοιπὸν περὶ ἱκετέων ἐκδόσιος ἔλθοιτε ὅππῃ τὸ χηριστήριον.

Deinde Mazares nuntios Cumam misit qui Paetian re-  
poscerent, Cumæi verò consilio inito statuerunt ad Deum  
apud Branchidas referendum, quid facto opus esset. Erat  
enim illic Oraculum pervetustum quo Eoles Ionesque com-  
muniter uti consueverant. Oraculum hoc in Milesiorum  
agro est situm, supra Panormum portum. Missis igitur ad  
Branchidas, consultoribus, rogabant, quidnam facientes  
hac in re Deo gratificaturi essent. Consulentiibus respondeba-  
tur, Paetian Persis esse permittendum. Quæ quum relata



audirent Cumæi, Pactyan tradere decreverant. Quum autem vulgus hoc decrevisset, Aristodicus Heraclidis filius, vir inter cæteros Cumæos clarus, seu Oraculo parum fidens, sive ipsos Consultores Oraculi responsum non recte proferre existimans, constanter obstabat, quominus Oraculo Cumæi obtemperarent. Unde factum est, ut iterum de Pactya interrogaturi alii mitterentur Sacerdotes consultores, inter quos ipse quoque Aristodicus erat. Hi quum ad Branchidas pervenissent, unus ex omnibus Aristodicus consulebat Oraculum, sciscitans in hæc verba: *ô Rex, venit ad nos supplex Pactyas Lydus, mortem fugiens violentam; Persæ, eundem repetentes, jubent Cumæos hominem dimittere. Nos Persarum potentiam formidantes, tamen supplicem nondum reddere ausi sumus, donec intelligeremus ex te indubitato, quid facere nos conveniret.* Hunc in modum sciscitanti Aristodico, idem rursus respondebatur, quod priores retulerant nempe Pactyan Persis permittendum. Post hæc Aristodicus tale quippiam de industria aggreditur: Templum circumiens passeris aliasque aviculas, quæ forte in Templo illic nidulabantur, è nidis exemit. Quæ quum ille faceret, memorant vocem ex adyto auditam, quæ ad Aristodicum ferretur, atque hujusmodi quædam sonaret: *hominum scelestissime, quæ libido te adegit, ut auderes meos supplices diripere? Aristodicum nihil dubitasse ad hunc modum respondere: Tune Rex, sic auxilium fers supplicibus, & Cumæos jubes supplicem Pactyan tradere Persis? Cui Deus respondens, equidem, inquit, jubeo ut impii malè pereatis, neque deinde Oraculum hoc de reddendis vestris supplicibus lacesatis.*

Videmus hic clarè, Antistites per Aristodicum confusos nihil habuisse quod responderent; ideoque, ut ille, cum sociis, in malam rem abiret jussisse: quasi Deus ille, seu Diabolus,



bolus, qui sane novisse debuerat, quo animo Aristodicus avicularum nidos ita turbarat, hoc jussisset. Sed & Aristodicum talia jam antea suspicatum, imò forsan & aliis exemplis motum præsensisse, adeoque non solum se secundis consultoribus immiscuisse, verum & ipsum pro cæteris onus hoc (Deum consulendi) suscepisse, satis clare mihi constare videtur, ex historiæ hujus circumstantiis: ac præterea quidem præcipuè, quod solos Milesios ex cunctis Ionibus cum Cyro foedus pepigisse probe nosset.

Ut autem in Templis Fatidicis fallebant incautos ingenui isti Antistites ac Prophetæ; Sic quoque per versus Fatidicos, sive Sortes carmine conscriptas, consultores suos ludebant Sortilegi. Quod idem ille Herodotus nos docet libro 7. sub initium, hoc modo: *Deinde ii Pisistratidæ qui Susa adscenderant, tum eadem verba habuerunt quæ Aleuada, tum vero prætendebant, quem secum habebant, Onomacritum Atheniensem Sortilegum & Musæi Sortium edissertatorem. Adscenderant enim [cum ipso] postquam post inimicitias cum eo denuò in gratiam redierant. Nam Onomacritus ab Hipparcho Pisistrati filio Athenis fuerat ejectus, quod à Laso Hermionensi manifesto deprehensus fuisset, inter Musæi Sortes hanc etiam inseruisse, fore ut insulæ Lemno adjacentes mari submergerentur. Oò id Hipparchus hominem ejecerat, quum familiarissime illo antea uteretur. Tunc autem quum unà cum illis [Susa] adscendisset, quoties in conspectum Regis veniebat, Pisistratidis honorifice de ipso loquentibus, aliqua ex illis Oraculis recitabat. Ex quibus ea quæ cladem Barbaro portendebant, tacebat, & contra faustissima quæque excerpebat: nimirum in fatis esse ut Hellespontus à viro Persa ponte jungeretur, & ad expeditionem illam pertinentia recensens. Hic igitur Oracula commemorando cum Rege agebat: Pisistratidæ vero & Aleuada suas sententias proferendo.*



καὶ δὲ τι πρὸς τέποισι ἔτι πλέον προσωρέγοντο οἱ ἔχοντες ὀνομακρίτον, ἄνδρα Ἀθηναῖον, χρησμολόγον τε καὶ διαθέτην χρησμῶν τῆ Μυσαίᾳ. ἀναβεβήκεσαν γὰρ πρὸς ἑχθρῶν προκαταλυσιμῶν. ἐξελάθη γὰρ ὑπὸ Ἰππάρχου καὶ Πεισιγράτου ὁ ὀνομακρίτης ἐξ Ἀθηναίων, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἀλγὺς ὑπὸ Λάσσης καὶ Ἑρμιόνης ἐμποιέων ἐς τὰ Μυσαίᾳ χρησμόν, ὡς αἱ ὅπῃ Λήμνους ὀπικείμεναι νῆσοι ἀφανίζοιαντο ἐκ τῆς θαλάσσης; διὸ ἐξέλασέ μιν ὁ Ἰππαρχος, πρῶτον χρησμός τε καὶ μάλιστα. τότε δὲ σιωνιστῶν, ὅπως ἀπικνεύετο ἐς οὐκ ἔτι βασιλῆα, λεγόντων τῆ Πεισιγρατῆος περὶ αὐτῶν σεμνὴς λόγος, κατέλεγε τῶν χρησμῶν. εἰ μὲν τε ἐνέοι σφάλμα φέρον τῶν βαρβάρων, τῶν μὲν ἔλεγε εἶναι, ὁ δὲ τὰ ἀτυχέστατα ἐκλεγόμενος, ἔλεγε τὸν τε Ἑλλέσποντον ὡς ζυγῆναι τρεῶν εἶη ὑπὸ ἀνδρῶν Πέρσων, πρὸς τε ἔλασιν ἐξεγρόμενος. εἰς τε δὲ χρησμῶν προσεφέρετο, καὶ οἱ τε Πεισιγρατῆος καὶ οἱ Ἀλκυάδας γνώμας ἀποδεικνύμενοι.

Ex qua, de Onomacrito, historia videmus artes atque imposturas horum Divinatorum Sortilegorum : ut qui vel inferrent Sortibus, sive versibus Fatidicis Vatum, ea quibus movere aut spe aut timore aliove affectu se posse sperarent ; vel ea producerent ac decantarent, quæ fausta consultoribus videbantur; quæ infauſta verò, reticerent ac supprimerent. Non enim ullum mihi dubium est, quin & in cæteris Oraculis, sive Sybillinis, sive aliis, frequenter admodum idem fictitatum fuerit. Etiamſi vanis hujusmodi artificiis, nulli cordatiori ullam unquam spem aut metum, lætitiā aut terrorem, inje-  
cerint.

Quum igitur talia, atque hujusmodi multa alia, experti essent ac perspicerent satis homines Politici ; quis miretur eos tam parvi sæpe fecisse Oraculorum responsa ; ut si non è re sua esset, quod responsum fuerat, ii aut pro parte tantum, aut omninò non, iis obedirent. Quod patet ex hisce sequentibus exemplis : quorum primum nobis dat Herodotus, lib. vii.

hoc



hoc modo : οἱ ᾗ συνωμόται Ἑλλήνων ᾗπὶ τῷ Πέρσῃ , μὲν τῷ  
 δόπομψιν τῷ κατὰσκοπῶν , δάπερα ἔπεμπον εἰς Ἀργεὺς ἀγγέλους.  
 Ἀργεῖοι ᾗ λέγουσι τὰ κατ' ἐωῖτῃς γνέου ᾗδε , πυθέου γὰρ αὐτίκα  
 κατ' ἀρχαῖς τὰ ἐκ τῷ βαρβάρῃ ἐγειρόμενα ᾗπὶ τῷ Ἑλλάδα πυ-  
 θόμενοι ᾗ καὶ μαθόντες ὡς σφέας οἱ Ἕλληνες παρήσονται τῷ θαλαμ-  
 βάνοντες ᾗπὶ τῷ Πέρσῃ , πέμψαι θεοπρόπας εἰς Δελφούς , τῷ θεὸν  
 ἐπερησομένης ὡς σφί μέλλει ἄρῃσιν ποιέουσι γνέου. νεωστὶ γάρ σφον  
 τεθνήαι ἐξακισιλίους ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐκλεομένεσσι τῷ Ἀναξαν-  
 δρίδῃ. τῶνδε δὴ εἵνεκα πέμπειν. τῷ ᾗ Πυθίῳ ἐπειρωτῶσι αὐ-  
 τοῖσι ἀνελεῖν τὰδε ,

Ἐχθρὲ περικλιόεσσι , Φίλ' ἀθανάτοισι θεοῖσι,  
 εἴσω τῷ περδόλαιον ἔχων , πεφυλαγμένῃ ᾗσο ,  
 καὶ κεφαλῇ πεφύλαξο. κάρη ᾗ τὸ σῶμα σπείσῃ.

Ταῦτα μὲν τῷ Πυθίῳ χρῆσαι πρότερον. μὲν δὲ , ὡς ἐλθεῖν τῷ  
 ἀγγέλους εἰς δὴ τὸ Ἀργεὺς , εἰσελθεῖν ᾗπὶ τὸ , βαλδύτηρον , καὶ  
 λέγειν τὰ ἐπιταλμένα , τῷ ᾗ πρὸς τὰ λεγόμενα ὑποκρίνεσθαι  
 ὡς ἐτοῖμοι εἰσι Ἀργεῖοι ποιέειν ταῦτα , τελέοντα ἔτεα εἰρήνῃ σπαι-  
 σόμενοι Λακεδαιμονίοισι , καὶ ἡγεόμενοι καὶ τῷ ἡμῖν πάσης τῷ συμμα-  
 χίης. καὶ τοὶ καὶ γε τῷ δίκαιον γίνεσθαι τῷ ἡγεμονίῃ ἐωῦτῶν , ἀλλ'  
 ὅμως σφί δόποκρίνασθαι , καίπερ ἀπαγορεύοντες σφί τῷ χρῆσθαι μὴ  
 ποιέουσαι τῷ πρὸς τῷ Ἕλληνας συμμαχίῃ. σπείδῃ δὲ ἔχον  
 σπονδὰς γνέουσι τριηκονταέπιδας , καίπερ τῷ χρῆσθαι φοβεομέ-  
 νοις.

Post quorum reditum Græci qui contra Persam conjura-  
 rant nuntios iterum Argos miserunt ; quibus Argivi re-  
 sponderunt , se ita egisse. Quum jam inde ab initio audivis-  
 sent , quæ Barbarus adversus Græciam moliretur , & fore  
 animadvertissent , ut Græci ipsos nihilominus quam cæteros  
 adversus Persam assumerent , se Delphos misisse qui Deum  
 consulerent , quid sibi optime facientibus esset eventurum  
 ( nuper enim sex millia suorum fuisse interempta à Lacedæ-



moniis & Cleomene Anaxandridæ filio, eâque de causa se misisse,) & iis qui missi fuerant interrogantibus, sic Pythiam respondisse:

*Finitimis invise, Deis dilecte beatis,  
Interior tutamen habens, impune maneto,  
Et tutare caput: nam membra tuebitur illud.*

Hæc illis Pythia prius responderat. Postea vero quam nuntii Argos venerunt Senatumque ingressi mandata retulerunt. Argivi responderunt ad ea quæ dicebantur, se promptos esse in triginta annos pacificare cum Lacedæmoniis, percusso fœdere: sed ea conditione, ut dimidium Imperii penes se esset. Quamquam enim jus imperandi ipsorum esset, tamen dimidio imperii se esse contentos. Hoc agebant suum Senatum respondisse, QUAMVIS DISSUADENTE ORACULO Societatem contrahere cum Græcis, quod etsi formidarent, tamen properare ut fœdus triginta annorum feriretur, &c.

Secundum habemus apud eundem Herodotum lib. v. Ἀιγινήται δὴ ἐδήξαν τὴν Ἀθηναίων τὴν ὁρμηναίᾳ ἐπὶ τῇ Αἰγινήτῃ στρατεύεσθαι, ἦλθε μαντήϊον ἐκ Δελφῶν, Ἰππάρχοντα δὲ τῶν Αἰγινήτων αἰκίᾳ τελέοντα ἔπα, τὰ ἐνὶ καὶ τελεῖσθαι, Αἰακῶ τέμνουσιν ἀποδέξαντας, ἀρχεῖσθαι δὲ πρὸς Αἰγινήτας πόλεμῳ καὶ σφί χερσὶν τὰ βέλονται. ἦν δὲ αὐτίκα Ἰππικράτους, πολλὰ μὲν σφέας ἐν τῷ μεταξύ δὲ χεῖρας πείσεσθαι, πολλὰ δὲ καὶ ποιήσιν τέλος μάλιστα κατασπέρσασθαι πάντα ὡς ἀπενειχθέντα ἀέκων οἱ Ἀθηναῖοι, τῷ μὲν Αἰακῶ τέμνουσιν ἀπεδέξαντες τὸ νῦν Ἰππικρῶν ἀγορῆς ἵδρυται τελέοντα δὲ ἔπα ὥστε ἀνέχοντο, ἀκρόαυτες ὅπως χερσὶν εἴη Ἰππικρῶν πεπονθότας ὡς Αἰγινήτων ἀνάστα.

Qui [Æginetæ] quum maritima Atticæ vastarent, Atheniensesque adversus Æginam expeditionem inirent,  
adve-



advenit è Delphis Oraculum, ut ab Æginetis lædendis triginta annos abstinerent, tricesimo anno, quum fanum Æaco dicassent, bellum cum Æginetis inchoarent, ad votum eis re successurâ. Sin bellum continuò inferrent, fore ut interea multa detrimenta acciperent & inferrent, sed ad extremum ipsi subigerentur. Hoc Oraculum ad se Athenienses allatum ubi audiere, eatenus (NB.) ei obtemperandum censuerunt ut Æaco fanum dicarent, quod nunc in foro exstructum visitur. Sed annos triginta non abstinuerunt, quum audissent sibi esse abstinentium passis hostilia ab Æginetis.

Videmus ex hisce, usos in rem suam politicos Oraculis. At si non pro voto aut voluntate respondissent, iis minimè paruisse; aut solum in quantum ipsi id conducere. Si autem credidissent hi homines, Divina hæc revera fuisse responsa Deorumque monita, minas, ac promissa: minimè verisimile est eos tam parum fuisse Oraculis obaudientes. Notandum autem simul, in transitu, in responso de Æginetis dato Atheniensibus; rem prædictam ab Oraculo eum non habuisse exitum quem Pythia futurum cecinerat. Sed hujusmodi casus quotidie experiebantur. Atque hinc maximus Oraculorum apud cordatiores contemptus.

Addamus denique his exemplis etiam hoc sequens quod nobis narrat Strabo libro octavo, ex Ephoro: τὰς δὲ Πελασγὰς, μύροντες ἐπὶ τῷ πολέμῳ, χρηστηριάζοντες ἀπελθεῖν. ἀπελθεῖν δὲ καὶ τὰς Βοιωτὰς. Τὸν μὲν δὲ τῶν Πελασγῶν δοθέντα χρησμὸν, ἔφη μὴ ἔχειν ἀπεῖν. τοῖς δὲ Βοιωτοῖς ἀνελεῖν τὴν περὶ τὴν, ἀσεβήσαντας εὖ πράττειν. τὰς δὲ θεωρὰς ὑπονοήσαντας χαρίζουσαν τοῖς Πελασγοῖς τὴν περὶ τὴν Διὰ τὸ συγγένες, (ἐπεὶ ἔτι τὸ ἱερὸν Πελάσγιον ἐξάρχης ὑπῆρξεν) ἔτιως ἀνελεῖν, ἀρπάσαντας τὴν ἀνδρῶν εἰς πυρὰν ἐμβαλεῖν ἐνθυμηθέντας, εἴτε κακῶς ἔσονται, εἴτε μὴ, πρὸς ἀμφοτέρω ὁρθῶς ἔχεν· εἰ μὲν παρεχρησάσθαι,



καλαθείσης αὐτῆς· εἰ δ' ἔθεν ἐκακῆρυσσε, ἔ' προσεχθὲν αὐτῶν  
 πράξαντων. Τὰς δὲ περὶ τὸ ἱερὸν, ἔ' μὲν ἀκρίτως κλείνειν τὰς  
 πράξαντας, καὶ πάντ' ἐν ἱερῷ, μὴ δοκιμάσαι, καθιστάσαι δ' εἰς  
 κρίσιν· καλεῖν δ' ἐπὶ ταῖς ἱερείαις, ταύτας δὲ εἶναι τὰς προφήτιδας·  
 αἱ γὰρ λοιπαὶ τελευτῶν ἔσαν περὶ αὐτῶν. λεγόντων δὲ ὡς ἔδαμ' νόμῳ  
 εἴη δικάζειν γυναῖκας, προσελέσθαι καὶ ἀνδρας ἴσους ταῖς γυναῖξι  
 τ' ἀρετῶν. τὰς μὲν δ' ἐν ἀνδρας ἀπογνῶναι, τὰς δὲ γυναῖκας  
 καταγνῶναι· ἴσων δὲ ψήφων γυμνῶν, τὰς ἀπολυτάς νικῆ-  
 σαι· ἐκ δὲ τούτων βοιωτῶς μόνους ἀνδρας προθεσπίζεν ἐν Δω-  
 δώνῃ.

*Pelasgos durante adhuc bello abiisse ut Oraculum [Dodo-  
 daeum] consulerent: idem Bæotos etiam fecisse. Ac Pelas-  
 gis quidem quid responsum fuerit, fatetur [Ephorus] sibi  
 non constare. Bæotis autem Antistitam respondisse, rebus usu-  
 ros secundis, si impiè agerent. Qui missi erant scitatum, su-  
 spicatos vatem in gratiam Pelasgorum, qui ejus gentiles es-  
 sent (nam ab initio templum id Pelasgicum fuit) sic re-  
 spondisse, correptam in rogam conjecisse: quod sic ratioci-  
 narentur, sive jure id facinus sive injuria perpetrasse eos  
 judicatum fuisset, utroque rem modo bene habituram: nimi-  
 rum ea, siquidem Oraculum mala fide edidisset, supplicio  
 affecta: sin vero nihil fraudis commisisset, à se id factum  
 fore, quod jussi erant. Enimvero eos quibus templum curæ  
 erat, autores hujus facinoris indicta causa, idque in tem-  
 plo, necandos non censuisse: rem ad judicium detulisse, quod  
 facerent mulierum sacerdotum, quæ eædem erant fatidicæ,  
 reliquæ duæ: solebant enim tres esse. Bæotis autem cau-  
 santibus nullibi leges mulieribus judicium permittere, totidem  
 eis viros fuisse adjunctos. Porro viros absolvisse, mulieres  
 damnasæ; cumque essent æquales numero sententiæ, absol-  
 ventes vicisse: ex eoque receptum ut apud Dodonam solis  
 Bæotis viri Oracula redderent.*

Notan-



Notandum hîc accepisse quidem, sed simul occultasse Pelasgos Responsum illud, quod ipsi quoque ab Apolline nacti essent. Quod merito suspectum erat Bœotis, quum scirent Pelasgos gentiles Dodonæis fuisse; eo quod id templum initio Pelasgicum fuisset: unde credebant Antistites Oraculi à Pelasgis esse corruptos: sicut istud vidimus in Oraculo Delphico; ubi Antistites à partibus Philippi Macedonis stabant, cum jam ille post Phocenses, sacro isto bello devictos Delphos in sua potestate haberet, ac dominaretur Amphictyonensibus.

Hinc igitur facilius perpendebant Responsi istius ἀντρον plane, atque iniquam absurditatem: qua sic cogebantur (si Oraculi Responso obsequerentur) sese omnium calumniis atque odiis objicere. Quare hi, ut quasi cœco obsequio, Pythiæ Responso ac præcepta exsequi viderentur; ac simul de ipsa vindictam fumerent, sub prætextu divinæ voluntatis, quod Deus ipse ita illis præcepisset, hanc Pythiam rogo impositam comburebant.

Si enim vera, ac sincera, responderat Pythia, illi ipsam comburendo reverâ impie agebant: sin maligne, vindicta utebantur. Quapropter & isti, qui templo præerant, hæc fat clare perspicientes, hîc, quasi in medio constituti, nihil super hoc negotio definire voluerunt; verum ad alios hoc iudicium remiserunt. Ubi Bœoti, cum id mulieribus templi Antistitibus commissum fuisset, hoc nullo modo concesserunt; quod istæ ipsis à Pythiæ partibus, nec immeritò, stare viderentur. Unde & viri totidem mulieribus adjuncti, (quamvis mulieres damnarent Bœotos, ipsos ex adverso absolvebant. Videbant nimirum hos Bœotos satis justam vindictam de hac Pythia, sive affectu, sive pecunia corruptâ (cujus rei plura exempla nobis occurrunt) sumpsisse. Ex quibus (si modo constet de historiæ veritate) patet, rem hîc plane actam



fuisse ex studio partium : neque ullam causam Diabolicam præternaturalem huic negotio, ut necessariam, interfuisse.

Ut autem parvi admodum sæpe faciebant Oracula vel celebratissima, sic minimè curabant Haruspicinam, Auguria, cæteraque Divinationum genera.

De Cæsare hinc Suetonius, cap. 59. *Ne religione quidem ullâ à quoquam incepto absterritus unquam vel retardatus est. Cum immolanti aufugisset hostia, profectionem adversus Scipionem & Jubam [quos quoque devicit] non distulit. Prolapsus etiam in egressu navis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. Ad eludendas autem Vaticinationes, quibus felix & invictum in ea provincia fataliter Scipionum nomen ferebatur, despectissimum quendam ex Corneliorum genere, cui ad opprobrium vitæ salutioni cognomen erat, in castris secum habuit.*

Noverat fane vir acutissimus simul & fortissimus, Augures, qui semper erant è præcipuis civibus, maximæque apud vulgus auctoritatis, dum essent factionis Pompejanæ, omnia fingere; ut ipsum, aut saltem eos qui suarum partium erant, ab inceptis deterrent, & sic suis auxiliarentur partibus: ac sæpius ipse hujusmodi divinationes inanes ac falsas prehenderat.

De Flaminio Consule Plutarchus ita, in vita Marcelli: οἱ δὲ περὶ ταῖς ὑπαλικάῃς ψηφοφορίαις ἀρραφολάττοντες οἰωνὸς ἱερεῖς, διεβεβαίοντο μοχθηρὰς καὶ δυσόρνητας αὐτοῖς γεγονέναι τὰς ὑπάτων ἀναγορεύσεις. ὅθις δὲν ἐπεμψεν ἡ σύγκλητος ὅτι τὸ στρατόπεδον γράμματα, καλεῖσθαι καὶ μεταπεμπομένη τὰς ὑπάτους, ὅπως ἀνελθόντες, ἢ τάχιστα πῶς δέχων ἀπείπωνται, καὶ μηδὲν ὡς ὑπατοὶ φθάσωσι πρᾶξαι πρὸς τὰς πολέμιας. ταῦτα δεξάμενοι τὰ γράμματα φλαμίνιον, ὃ πρῶτον ἔλυσεν, ἢ μάχη συνάψας τρέψασθαι τὰς βαρβάρους, καὶ πῶς χώραν αὐτῶν ὅτι δραπεῖν.



*Comitiis autem Consularibus vitio creatos Consules Augures obnuntiaverunt. Extemplo igitur misit in castra Senatus literas, quibus Consules accersiverunt & revocaverunt Romam, ut Consulatu se primo quoque tempore abdicarent nec quicquam pro imperio adversus hostes gererent [quippe omnia hac de causa infauti fore eventus.] Eas allatas non prius Flaminius, quam fuis fugatisque barbaris, fines eorum esset depopulatus solvit.*

De Papyrio memorabilia admodum sunt, quæ narrat Titus Livius, Historiar. lib. x. hisce verbis: *L. Papyrius jam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit; sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, configere cum hoste. Opus esse & illum quanta maxima vi posset Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. Diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit; approbare collegam consulta referens.*

Ac paucis interjectis.

*Tertia Vigilia noctis, jam relatis literis à collegâ. Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. NUL-LUM ERAT GENUS HOMINUM IN CASTRIS INTACTUM CUPIDITATE PUGNÆ; DUX MILITUM, MILES DUCIS ARDOREM SPECTABAT. Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererant, pervenit. Nam quum pulli non pasceren-tur, pullarius Auspicium mentiri ausus, tripudium solisti-mum Consuli nunciavit. Consul lætus auspicium egregium esse, & Diis auctoribus rem gesturos, pronuntiat; signum-que pugna proponit.*

Ac paulò post:

*Dum his intentus Imperator erat, altercatio inter pulla-rios orta de auspicio ejus diei, exauditaque ex equitibus Romanis; qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fra-*



*tris filio consulis ambigi de auspicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos spernentem, natus, rem inquisitionem, ne quid incompertum deferret ad Consulem, detulit. Cui ille, Tu quidem maxime virtute diligentiaque esto: Ceterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit. Mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auspiciū est. Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promovent & Samnites signa, insequitur acies ornata armataque, ut hostium etiam magnificum spectaculum esset. Priusquam clamor tolleretur concurrereturque, emissio temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit, quod ubi Consuli nunciatum est, Dii in praelio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Consulem hæc dicentem, corvus voce clara occinuit; quo lætus Augurio Consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentis interfuisse Deos, signa canere & clamorem tollere iussit.*

Quis credat ab hostibus hunc Pullarium, & non ab aliquo ex Romanorum exercitu, suggestu ipsius Papyrii, transfixum concidisse: tum ut sic vindictam consequeretur ab eo qui aut nimis temere rem ipse effutierat, aut nimis incautè aliis præsentibus (ac quibuscum ipsi non bene conveniebat) istud solstitium tripudium, quæque ad ipsum pertinebant, instituerat: tum ut sic & ejus mortem inopinam, apud stupidiore saltem, ac commune vulgus, (eosque præsertim, qui in tam tumultuario exercitus statu, nimis procul distantes, non ita statim penetrare poterant rei gestæ veritatem,) in bonum omen atque exercitui salutare converteret.

Nec crediderim ego, magis miraculo, quam artificio Consulis emissum corvum (de quo mentio) augurium fecisse. Pullarii sanè hi multa ludere ac fingere poterant, quibus superstitiosum vulgus, imò & quandoque ipsos Principes, Duces,



ces, aut Imperatores exercituum decipere valerent: præsertim si soli Auspiciis interessent: quod quandoque contingebat; uti ex præcedenti exemplo patere videtur, ac liquido patet ex sequentibus. Sic enim Livius, lib. 9. *Quibus Papyrius ait: Auspicia secunda esse, Tarentini, PULLARIUS nunciat. Litatum præterea est egregie, &c.* Et libro 41. *Super tam evidentem tristis Ominis eventum & ex PULLARIO auditum est, vitium in Auspicio esse.* Ex Plutarchi Marcello idem manifestum fit, item ex aliis. Quæ solitariae observationes merito erant cordationibus suspectæ: Unde & in Haruspicina (quæ qualis fuerit quoque & Cicero nobis indicat, & ex aliis notum fatis est) id vetuit Tiberius: qui teste Suetonio cap. 63. *Haruspices secreto ac sine testibus consuli vetuit.*

De Haruspicibus solis exta consulentibus (saltem absente Consultore) exemplum habemus in Curtio: qui libro VII. *Mos erat Aruspicibus, exta sine Rege spectare, & quæ portenderentur referre.* Ac paulò post: *Cum omnes à tam præcipiti consilio Regem deterrere cæperunt. Erygius maxime, qui haud sanè auctoritate proficiens apud obstinatum animum, superstitionem, cuius potens non erat Rex, incutere tentavit, dicendo, Deos quoque obstare consilio: magnumque periculum si flumen transisset, ostendi. Intranti Erigyio tabernaculum Regis Aristander occurrerat, tristitia exta fuisse significans. Hæc ex Vate comperta Erygius nuntiabat. Quo inhibito, Alexander non irâ solùm, sed etiam pudore confusus, quod superstitio quam celaverat, detegebatur. Aristandrum vocari jubet. Qui ut venit, intuens eum, Non Rex, inquit, sed privatus sum. Sacrificium ut faceres mandavi. Quid eo portenderetur, cur apud alium quam me professus es? Erygius arcana mea & secreta, te prodente, cognovit. Quem certum, Mehercule, habeo ex-*



torum interpretem metu suo. Tibi autem sæpius quam potest, denuntio, ipse mihi indices, quid ex extis cognoveris, ne possis inficiari dixisse quæ dixeris. Ille exanguis attonitoque similis stabat, per metum etiam voce suppressa. Tandemque eodem metu stimulante, ne Regis exspectationem moraretur; MAGNI, INQUIT, LABORIS, NON IRRITI, DISCRIMEN INSTARE PRÆDIXI. Nec me mea ars quam benevolentia magis perturbat. Infirmi-*ritatem* valetudinis tuæ video: & quantum in te uno sit scio. Vereor ne non præsentis fortunæ tuæ sufficere possis. Rex jussu confidere felicitati suæ remisit. Sibi enim ad alia gloriam concedere Deos. Consultanti deinde CUM IISDEM quonam modo flumen transirent, supervenit Aristander, non alias lætiora exta vidisse se affirmans, utique prioribus longe diversa: tum sollicitudinis causas aperuisse, nunc prorsus egregie litatum esse. Quis non videt quoque, Aristandrum se heic Alexandri voluntati, qui desiderabat Omina felicia, ut cæteros Duces ac milites animaret, accommodasse; atque hinc, inspectis denuò extis, cuncta felicia ac fausta annuntiasse. Itane tantillo temporis spatio, atque ob indignantem Alexandrum, mutata fuerint exta, ut post tam infelicia jam cuncta felicissima præmonstrarent?

Sed audiamus hic quæso, rursus Ciceronem: qui lib. 2. de Divinatione, ubi de Haruspicina differit, inter alia ita loquitur: *Illud verò multò etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis [Chrysippo, Antipatro, Posidonio] cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum immutationem, ut aut absit aliquid aut supersit: Deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam crede, ne aniculæ quidem existimant. An censes, eundem vitulum si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: Sin alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio, subito fieri potest, ut se*  
exta



exta ad immolantis fortunam accommodent ? non perspicitis aleam quandam inesse hostiis diligendis , præsertim cum res ipsa doceat ? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt , quibus nihil videtur esse dirius : proxima hostia litatur sæpè pulcherrimè. Ubi illæ minæ superiorum extorum ? aut quæ tam subita facta est Deorum tanta placatio ? Sed affers in tauri opimi extis , immolante Cæsare , cor non fuisse : id quia non potuerit accidere , ut sine corde victima illa viveret , judicandum esse , tum interiisse cor , cum immolaretur. Quis fit , ut alterum intelligas , sine corde non posse bovem vivere : alterum non videas , cor subito non potuisse nescio quò avolare ? Ego enim possum vel nescire quæ vis sit cordis ad vivendum , vel suspicari , contactum aliquo morbo , bovis exile , & exiguum , & vietum cor , & dissimile cordis fuisse. Tu verò , quid habes , quare putes , si paulò ante cor fuerit in tauro opimo , subito id in ipsa immolatione interiisse ? an quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem , ipse corde privatus est ? Urbem Philosophiæ , mihi crede , proditis , dum Castella defenditis. Nam dum Haruspicinam veram esse vultis , Physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore , cor in extis jam abscedet , simul ac molam , & vinum insperseris , Deus id eripiet , vis aliqua conficiet aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet : & erit aliquid , quod aut ex nihilo oritur , aut in nihilum subito occidat. Quis hoc Physicus dixit unquam ? Haruspices dicunt. His igitur quam Physicis , potius credendum existimas ? Quid cum pluribus Dīs immolatur , qui tandem evenit , ut litetur aliis , aliis non litetur ? Quæ autem inconstantia Deorum est , ut primis minentur extis , bene promittant secundis ? aut tanta inter eos dissensio , sæpe etiam inter proximos , ut Apollinis exta bona sint , Dianæ non bona ? quid est tam perspicuum , quàm , cum fortuito

hostiæ



*hostiæ adducantur, alia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia?*

Hinc, qui in exercitu Cæsaris versabantur Haruspices, erant longe Sapientiores iis, qui Pompejo aderant, ac magis Politici, (nisi velis istos ex mandato Pompeji responsa sua dedisse) quod patet ex exemplo, quod habemus apud Plutarchum, in J. Cæsaris vita : ποιημένην ἡ καθαρμοὺν αὐτῷ τῷ διωάμεως, καὶ θύσαντι τὸ πρῶτον ἱερεῖον, δι' οὗτος ὁ μάντις ἔφραζε, τριῶν ἡμερῶν μάχῃ κερθήσεσθαι πρὸς τὰς πολέμους. ἐρομένης δὲ τῆς καίσιμης εἰ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐνορεῖται τοῖς ἱερείοις ὄσημον, αὐτὸς αὖν (ἔφη) οὐ τῶν βέλτων ὑποκρίναιτο σαυτῶν. μέγαλιν γὰρ οἱ θεοὶ μεταβολῇ καὶ μετέπιωσιν ὅτι τὰ ἐναντία τῷ καθεστῶτων δηλῶσιν. ὥστε, εἰ ὡρὴ εὖ πράττειν ἡγῆσαι σαυτὸν ὅτι τὰ παρὲν, πλὴν χείρονα προσδόντα τόλῃ· εἰ δὲ κακῶς, πλὴν ἀμείνονα.

*Lustranti exercitum, & primam hostiam immolanti nunciavit Aruspex, intra triduum pugna cum hostibus decreturum. Exquirente Cæsare, ecquid in extis boni portenti de exitu consideraret: Rectius, inquit, tute tibi de eo respondeas. Mutationem enim Dii vicissitudinemque in diversa grandem status præsentis præsagiunt. Itaque si res tuas ducis in præsentia lætas, infestiores fortunam expecta: sin tristiores, lætiorem. Noverat autem optimè Aruspex ille, quo in statu res essent tunc Cæsaris; quibusque angustiis premeretur, ac necessitate pugnandi. Accommodabat igitur responsa sua rei præsentis, atque ambiguo simul eventui, quo pessimum statum, à nequaquam optimo potuerat redigi Cæsar.*

Sed revertamur denuò ad exemplum nostrum è Curtio allatum. Dubitetne igitur quisquam non nimis obtusi ingenii, Aristandrum hunc in gratiam Macedonum annuntiasse Erygio tristitia fuisse exta? eundemque metu Alexandri, qui ipsum tam acriter increpaverat, cujusque iram noverat tam periculosa-

losam



Iosam subditis, mutatum, postea omnia læta ac fausta promississe? At Alexander talibus, in rem suam cum essent, utebatur: Sin contra, respuebat. Docet id exemplum sequens, quod ab eodem Curtio lib. ix. adducitur: *Jam admovebat Rex, cum Vates monere eum cæpit, ne committeret, aut certè differret obsidionem: vitæ ejus periculum ostendi. Rex Demophoonta (is namque Vates erat) intuens, si quis, inquit, te arti tuæ intentum & exta spectantem sic interpellet, non dubitem quin incommodus ac molestus videri tibi possit. Et cum ille ita prorsus futurum respondisset: Censesne, inquit, tantas res, non pecudum fibras, ante oculos habenti, ullum esse majus impedimentum, quam Vatem superstitione captum?*

Noverat quippe Rex ipsorum artes ac fraudes, ideoque utebatur iis, si militibus suis per ipsas animos addere metusque demere posse putaret. Tum enim Vatibus quam maxime utebatur. Ostendit hoc historia illa, quam narrat Curtius, lib. 4. cap. 10. in hunc modum: *Bi duo ibi Rex stativa habuit; in proximum deinde pronuntiari jussit. Sed prima fere vigiliâ, Luna deficiens primùm nitorem sideris sui condidit: deinde, sanguinis colore suffuso, lumen omne fœdavit, sollicitisque sub ipsum tanti discriminis casum ingens religio, & ex eâ formido quædam incussa est. Diis invitis in ultimas terras trahi se querebantur. Jam nec flumina posse adiri, nec sidera pristinum præstare fulgorem. Vastas terras, deserta omnia occurrere; in unius hominis jactationem tot millium sanguinem impendi: Fastidio esse patriam, abdicari Philippum patrem, cælum vanis cogitationibus peti. Jam pro seditione res erat, cum ad omnia interritus, duces, principesque militum, frequentius adesse prætorio; Ægyptiosque Vates, quos cæli ac siderum peritissimos esse credebat, quid sentirent, expromere jubet. At illi, (NB.) qui sa-*



*tis scirent, temporum orbes implere destinatas vices, Lunamque deficere, cum terram subiret aut sole premeretur, RATIONEM QUIDEM IPSIS PERCEPTAM NON EDOCENT VULGUS: CÆTERUM AFFIRMANT, SOLEM GRÆCORUM, LUNAM ESSE PERSARUM: QUOTIES ILLA DEFICIAT, RUINAM STRAGEMQUE ILLIS GENTIBUS PORTENDI. VETERAQUE EXEMPLA RECENSENT PERSIDIS REGUM, QUOS ADVERSI DIIS PUGNASSE LUNÆ OSTENDISSET DEFECTIO.*

*Nulla res efficacius multitudinem regit, quam superstitio: alioqui impotens, sæva, mutabilis, ubi vanâ religione capta est, melius Vatis, quam ducibus suis paret. Igitur editam in vulgus Ægyptiorum responsa, rursus ad spem & fiduciam erexere torpentes. Rex impetu animorum utendum ratus, secundâ vigiliâ castra movit.*

Addamus & hoc exemplum de eodem Alexandro, ex Plutarcho ipsius vitam describente: Ἀλεξάνδρῳ τῷ μὲν πολλῶν τῶν δυνάμεως ἀναπαύοντι ὁπότε πολλῶν ἀγώνων τῷ ἔμπροσθεν, ὀλίγας δὲ πινας, ὥς μὴ χολάζοιεν οἱ πόλεμοι τοῖς τεύχεσι προσάγοντι, Ἀλέξανδρῳ ὁ μάντις ἐσφαγιάζετο καὶ τὰ σημεῖα καπνῶν, θρασύπερον διωρίσατο πρὸς τὰς παρόντας, ἐν ἐκείνῳ τῷ μηνὶ πάντως αἰλώσεσθαι τὴν πόλιν. ἡρομόντης ὁ χλδασμὸς ἐγένετο (ἦν γὰρ ἡ πελοταία 8 μηνὸς ἡμέραι) διηπορημένον αὐτὸν ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, ἐσυμφιλομενέμενος αἰεὶ τοῖς μαντιόμασιν, ἐκέλευε μηκέτι τριακάδα τῷ ἡμέραν ἐκείνῳ, ἀλλὰ τρίτῳ φθίνοντι ἀριθμεῖν. καὶ τῇ σάλπιγγι σημήνας, ἀπεπειράτο τῷ ταχῶν ἐρρωμνέστερον ἢ περ ἐξ ἀρχῆς διανοήθη. ἡρομένης ὁ λαμπρὸς ὀπισθοστῆς, καὶ μηδὲ τῷ ὁπλοπέδῳ καρτερήντων, ἀλλὰ συντρεχόντων καὶ προσδοκηθέντων, ἀπέπαιον οἱ Τύριοι καὶ τὴν πόλιν εἶλεν καὶ ἐκείνῳ τῷ ἡμέραν. Dum exercitum penè totum reficit à superioribus laboribus Alexander, paucos autem, ne respirarent hostes, mœnibus admovet, Vates Aristander victimis casis quum inspiceret



ret exta, confidentius asseruit apud coronam, urbem illo mense haud dubiè expugnandam. Quà dictum ejus ludibrio ex risu excipiente, quod dies ea novissima esset, cernens Rex perplexum, favensque semper Vaticiniis, vetuit deinceps trigessimum illum diem, sed vigesimum octavum mensis numerari; signoque tubâ dato munum acrius, quam ab initio instituerat, est adortus. Quum urbs oppugnaretur impigre, neque illi qui in castris erant quiescerent, sed concurrerent ad opem ferendam, fracti Tyrî sunt, urbemque Alexander illo cæpit die.

Addamus & hoc sequens, ex eodem Plutarcho: Βαλόμε-  
 νος ὁ τῷ θεῷ χεῖρας πρὸς τὴν στρατείαν, ἦλθεν εἰς Δελφούς. καὶ  
 κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων ἔσων, ἐν αἷς δὲ νερόμισται θεμισθεῖν,  
 πρῶτον μὲν ἐπεμπεύοντο ὁρκαλῶν πλὴν πτόμαντιν ὡς ὁ δειγμένης,  
 καὶ περὶ χεῖρας τὸ νομὸν, αὐτὸς ἀναβὰς βίαν πρὸς τὸν ἅδον εἰλκεν  
 αὐτῶν. ἡ δὲ, ὡς περ ἐξητημένη τὴν σπονδῆς, εἶπεν Ἀνίκητος εἰ ὦ  
 παῖ. τὸ τοῦ ἀκέρους Ἀλέξανδρος, οὐκ ἐπὶ ἐφῇ χεῖρας ἐπὶ μα-  
 τῶμας, ἀλλὰ ἔχειν ὃν ἐβόλετο παρ' αὐτῆς χρησμένον. Delphos  
 ad Apollinem de bello consulendum profectus, quod forte  
 DIES NEFASTI essent, quibus non erat solenne Oracula  
 edere, primò misit certos, qui Vatem orarent ut veniret. Re-  
 cusante illâ, & legem prætendente, adscendit ipse, atque  
 vi traxit eam ad Templum. Quæ illius expugnata contentio-  
 ne ait, INVICTUS ES, FILI. Id audiens Alexander,  
 negavit se alias SORTES quærere, sed jam habere quod  
 petierat ab ea, Oraculum.



## CAPUT XVII.

*De Oraculis per ipsos Reges ac Principes constitutis ; ut Hephæstionis , Antinoï , ipsius Cæsaris Augusti ; quin & M. Aurelii Antonini. Porro de Mysteriis , initiationibus , ac peccatorum confessionibus , &c. ut sic animos , imò & vitam consulentium ( si id ita ipsis necesse foret , aut luberet ) Oraculorum Antistites sub potestate sua haberent , aut retinerent. Quibus tamen frustra obstantibus , cuncta Oracula tandem ( concurrente ad id quoque maxime Christianismo , aliisque ea occasione memoratis , ) penitus interierunt.*

**H**Æc igitur ac similia nos clarè docent , quanti æstimaverint Principes minus superstitiosi Oracula , quibus aut utebantur , aut alias illa negligebant , prout rebus suis putabant magis minusve conducere. Atque historia illa de consultatione Alexandri ad Ammonem nobis manifeste indicat , ipsum stultæ ex superstitione multitudini , ut per talia imponeretur , operam dedisse. Quid quod & ipse *μαντεῖον* , sive *χρηστήριον* novum ut institueretur curaverit.

De Hephæstione enim ita scriptores veteres , ac primò quidem Curtius , lib. x. *Illud tamen verum est , quod Alexander Hephæstioni , tanquam Heroi sacrificari iusserit.*

Sic & Plutarchus : *Τῷτο ἔδενι λογισμῷ ὅτι πάθος Ἀλέξανδρος ἐνεγκεν , &c. ἕως ἐξ Ἀμμωνος ἦλθεν μαντεία , πρῶτον Ἡφαιστίωνα , & οὕτως ὡς ἡρώϊ πρὸς θεοὺς κελεύουσα.*

*Hunc casum tulit parum sapienter Alexander , &c. Quoad ab Ammone allatum Oraculum est , ut Hephæstionem colerent pro Heroë , eique sacrificarent. At sciscitaverat , hæc*  
 Alexan-



Alexander, ut testatur Arrianus, libro VII. Volebat nimirum ita sibi responderi: nec aliter ausi fuere Antistites, dum, ut ipsi in omnibus adularentur, aut metu coacti, aut pretio inducti essent:

Ἦκεν ὃ καὶ παρὰ Ἀμμωνος οἱ θεωροὶ, ὅτινας ἐπέλκε ἐρησομένης, ὅπως θέμις αὐτῷ τιμᾶν Ἡφαιστῖωνα. οἱ δὲ ὡς ἥρωϊ, ἔφησαν, ὅτι θύειν θέμις ὁ Ἀμμων λέγει· ὃ δὲ ἔχαιρετε τῇ μαντείᾳ, καὶ τὸ ἀπὸ τῶδε ὡς ἥρωα ἐγέραιρε.

*Venerunt & ab Ammone ii quos sciscitatum miserat, quosnam honores Hephestioni tribuere fas esset. Qui quidem Ammonem respondiſſe nuntiabant, fas esse ut Heroi sacrificare. Quo Oraculo lætatus, deinceps eum ut Heroem coluit.*

Heroës autem [non soli Dii, Dæque; quorum quarumque neminis non alicubi, quorundam vero in pluribus locis simul, *χρηστέρα*, *μαντεῖα* aut Sortes erant.] Vaticinandi potestatem habebant, uti ex exemplis Trophonii aliorumque manifestum est.

Hinc enim apud Lucianum (in mortuorum Dialogis) Trophonius Menippo respondit: ὦ Μένιππε, Ἀμφίλοχος μὲν ἔστι· ἂν εἰδείη δὲ, τι αὐτῷ ἀποκριπὼν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὃ ἥρωϊ εἰμὶ, & μαντεύομαι, ἣν τις κατέλθοι παρ' ἐμέ.

*Menippe, noverit Amphilocheus hic, quid sit ipsi pro se respondendum. At ego Heros sum & Vaticinor, si quis ad me descenderit, &c.*

Oracula autem per Hephestionem fuisse data, ex sequentibus hisce Luciani, è libello de non temere credendis calumniis, apparet; παρὰ δὲ Ἀλεξάνδρῳ, μεγίστη ὅτε ἂν αἰτισῶν ἀβασολὴ λέγοιτο, εἰ ἔλοιτό τις μὴ σέβειν, μηδὲ προσκυβεῖν τῷ Ἡφαιστῖωνι. ἐπεὶ γὰρ ἀπέθανεν Ἡφαιστίων, ὑπὸ τῷ ἑρωτῷ Ἀλεξάνδρος ἐβελήθη προσδεῖναι καὶ τῶτο τῇ λοιπῇ μεγαλουργίᾳ, & θεοχειροθνήσκειν τὴ πελοπονησίᾳ. εὐθὺς νεώς τε ἀνέστησαν αἱ πόλεις



πεμένη καθιδρύειν, καὶ βαμοὶ ἐθυσίαι καὶ ἑορταὶ τῷ καινῷ τάττω θεῷ ἐπετελεῖν. καὶ ὁ μέγιστος ὄρκος ἦν ἅπασιν, Ἡφαίστιον. εἰ δέ τις ἢ μειδιάσειε πρὸς τὰ γινόμενα, ἢ μὴ φαίνοιτο πάνυ εὐσεβῶν, θάνατος ἐπέκειτο ἢ ζημία ὑπολαμβάνοντες ὅτι οἱ κόλακες τὴν μεροικίᾳ δι τούτῳ τῷ Ἀλεξάνδρῳ Ἰππικμίαν, περὶ Ἡφαίστιον εὐχῆς, ἐκ ἀνεξωπύρου, ὀνειράτα διηγέμενοι τῷ Ἡφαίστιῳ, καὶ ἰάματα προσάπτοντες αὐτῷ, ἐκ μαντείας Ἰππικμίζοντες. καὶ τέλος, ἔθνον παρέδρα, καὶ ἀλεξικλάκῳ θεῷ. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ἵδεν τε αἰκλῶν, καὶ τὰ τέλῳ τῶν, Ἰππικμῆ καὶ μέγα ἐφρόνῃ, ὥσπερ δὲ θεὸς παῖς ὢν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸς ποιεῖν δυνάμενος.

*Apud Alexandrum gravissimi criminis reus fiebat, qui colere & adorare nollet Hephæstionem. Nam postea quam is è vivis excessit, amore victus Alexander, ad reliquam funeris magnificentiam additum voluit, ut mortuus inter Deos Hephæstion haberetur. Continuo civitates ei Tempia condiderunt, delubra dedicarunt, aras, victimas & festa huic novo Deo consecrarunt. Eratque nomen Hephæstionis iusjurandum omnium religiosissimum. Si quis autem vel risisset ad ea quæ fiebant, vel non omni studio colere visus esset, culpa capitalis erat. Assentatores autem perspecta hâc juvenili Alexandri cupiditate, ei ignem & fomitem addere cœperunt, somnia narrantes Hephæstionis, apparitiones quasdam & medelas ei attribuentes, EJUSQUE ORACULA PRÆDICANTES, denique Assessori malorumque depulsori Deo sacra fecerunt. Alexander autem hæc jucundè audiebat, tandem etiam ut veris fidem habebat, & gloriabatur, quod non modo Dei filius esset, sed & Deos etiam creare posset.*

*Quod Alexander fecerat in Hephæstione, Adrianus non minus ridiculè fecit in Antinoo: de quo Spartianus in vita Adriani: Et Græci quidem VOLENTE HADRIANO, eum consecraverunt, ORACULA PER EUM DARI*

ASSE-



ASSERENTES : quæ Hadrianus ipse composuisse jactatur. Fuit enim Poëmatum & literarum omnium studiosissimus, &c.

Hinc quoque Hieronymus in Egesippo : Tumulos mortuis templaque fecerunt , sicut usque hodie videmus. E quibus est & Antinous servus Adriani Cæsaris , cui & gymnicus agon (NB.) exercetur apud Antinoum civitatem , quam ex ejus nomine condidit , & statuit PROPHETAS in Templo.

Prophetas autem nullibi locum habuisse apud Ethnicos, quàm in Templis Fatidicis seu *χρησμεύοις* verissimum est. Hoc enim tota clamat Antiquitas : neque hoc ulla demonstratione opus habet. Suos autem habuisse Prophetas Antinoum , præter modo citatum Hieronymum, testatur hæc sequens Inscriptio doctioribus fatis nota :

ΑΝΤΙΝΟΩ

ΣΥΝΘΡΟΝΩ. ΤΩΝ

ΕΝ. ΑΙΓΥΠΤΩ. ΘΕΩΝ

Μ. ΟΥΛΠΙΟΣ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ

ΠΡΟΦΗΤΗΣ.

Hiscæ illustrandis admodum faciunt verba Origenis contra Celsum, quos habet lib. 3. hoc modo : Ἀλλὰ καὶ, εἴπερ φιλαλήθως καὶ ἀδελφείᾳ πρὸς τοὺς τῷ Ἀντινοῦ ἐξέταστοις, μαθηταῖς αὐτοῦ Ἀιγυπτίων καὶ πελετᾶς εὐροὶ πρὸς αἰτίαν ἔδοκον τι αὐτὸν ποιεῖν ἐν Ἀντινόῳ πόλει, ἢ μὴ πρὸς πελοπλὺν αὐτῶν. ὅπερ καὶ ἐκ' ἄλλων νεῶν ἐπαρῆται, ὑπὸ Ἀιγυπτίων ἢ τῶν τοιαῦτα δεινῶν γιγνόμενα, εἴην ποτε τόποις ἰδρυόντων δαίμονας μανικὰς, ἢ ἰατρικὰς, πολλάκις αὖτε καὶ βασιλεύοντάς τας δοκούντας τι ὀφθαλμοκέναι πρὸς τῶν τυχόντων βρωμάτων, ἢ πρὸς ἑξήκον νεκρὰ σώματα ἀνθρώπων, ἵνα δο-  
κῶν



καίεν δειδύμεναι τὸ πάλιν ἐκ ἀπαίδευτον. τοῖσι δὲ ἐστὶ καὶ ἐν Ἀντινόῳ πόλιν, τῆς Ἀιγύπτου νομισθεὶς εἶναι θεός. ὃ δὲ ἔστι μὲν πῶς κυβερνητικώτερον ζῶντος κατὰ ψάλλοντα ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκεί ἰδρυμένου δαίμονος ἀπατῶμενοι, καὶ ἄλλοι δὲ ἀπὸ ἀδενῶς τοῦ σωειδόμενου ἐλεγχόμενοι, οἷοντα πίνειν θεήλατον δὲ τοῦ Ἀντινόου ποινῶν. τοιαῦτα δὲ ἐστὶ καὶ τὰ δρώμενα αὐτῶν μυστήρια, καὶ αἱ δοκῶσαι μαντεῖαι. ὧν πάντες μακρὰν ἐστὶ τὴν ἰσχυρίαν. ὃ γὰρ σωελθόντες γόητες, χάριν πίνοντες βασιλεῖ πῶς κελεύοντι, ἢ ἡγεμόνι προστάσσοντι, πεπιηκέναι ἔδοξαν αὐτὸν εἶναι θεόν. &c.

Quamvis si quis incorruptè veritatem scrutetur in rebus Antinoi, nihil inveniet præter PRÆSTIGIOSA QUÆDAM ÆGYPTIORUM MYSTERIA, cur ille MIRACULA APUD ANTINOPOLIN EDERE VIDERI debeat jam defunctus: quod utique & in aliis fanis spectatur, ab Ægyptiis & hujusmodi impostoribus effectum, dum in aliquo loco domicilium statuunt Dæmoni fatidico aut Medico, nonnunquam & tortori, qui cruciat aliquos parum diligentes in observandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos vetitos, aut tangentes humanum cadaver; quo territent imperitam multitudinem. Talis est & is qui apud Antinopolim ab Ægyptiis pro Deo colitur: de cujus virtutibus fabulantur QUIDAM QUIBUS INDE QUÆSTUS EST: Sicut alii rursus prædicant eum, decepti à Dæmone loci ejus præside; alique scelerum sibi conscii putant se diris agi torquerique ab Antinoo. Ejusmodi sunt etiam EORUM MYSTERIA QUIBUS INITIANTUR & MANTEIA UNDE ORACULA REDDI PUTANTUR, res longè alia quam Jesu religio. Hunc enim non Magi Regis alicujus aut Imperatoris jussu in unum coacti, decreto suo retulerunt Deorum in numerum, &c.

Nemini, igitur, talia absurda plane ac ridicula legenti, ullo modo mirum videbitur etiam Augustum Cæsarem post mortem edidisse Oracula. Quod non obscure indicat, Pru-

dentius



dentius libro I. contra Symmachum, versibus hîc sequentibus :

*Hunc morem veterum docili jam ætate secuta  
Posteritas, mense atque ADYTIS, & flamine & aris  
AUGUSTUM coluit, vitulo placavit & agno,  
Strata ad pulvinar jacuit, RESPONSÂ POPOSCIT:  
Testantur Tituli, produnt consulta Senatus,  
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.  
Adjecere sacrum fieret quo Livia Juno  
Non minus infamis thalami sortita cubile,  
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.*

*Nondum maternam partu vacaverat alvum,  
Conceptamque viri sobolem paritura gerebat  
Pronuba, jam gravidæ fulcrum geniale paratur,  
Jam sponsus saliente utero nubentis amicos  
Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi pactam.  
Vitricus antevenit tardum præservidus ortum  
Privigni nondum geniti, mox editur inter  
Fescennina, novo proles aliena marito:*

IDQUE DEUM SORTES ET APOLLINIS AN-  
TRA DEDERUNT

CONSILIUM: NUNQUAM MELIUS NAM CE-  
DERE TÆDAS

RESPONSUM EST, QUAM CUM PRÆGNANS  
NOVA NUPTA JUGATUR.

Quæ de Liviâ (alias superflue nimium) superaddidi, ex eodem hoc Prudentio, ea de causa adduxi, quod ex iis videamus & heic exemplum *confictorum*, (sive per ipsum Augustum, sive per ipsius, Tiberiive, adulatores) *Oraculorum*; quasi non libidine ulla; sed Divino monitu ad se traduxerit Liviam, licet ex alio gravidam. Quod exemplum



igitur cæteris à me superius adductis addendum. Cæterum de Augusto reverà fuisse conficta, (adeoque historiam de eo post mortem Oracula fundente, quam solus, quod sciam tradit Prudentius, esse veram) adhuc minus mirabuntur, qui præter historias de Hephæstione atque Antinoo, meminerunt dictorum Oraculi istius Politici, Cornelii Taciti dico, *Tiberii Tempora adeo infecta & adulatione sordida fuisse, &c. Ut illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tæderet*: Quique apud eundem hunc Tacitum legerunt Cretenes Asylon petiisse *Simulachro Divi Augusti: Juliamque Marcelli effigiem* DIVO AUGUSTO dicasse. Ut & in Strabonis lib. 14. hunc ipsum Augustum *Venerem emergentem* (de qua ibi Strabo loquitur) DIVO CÆSARI consecrasse ac dedicasse: Videruntque apud Gruterum Thesauri, pag. 228. in Inscriptione quæ ibi numero septima est,

ΑΤΤΟΚΡΑΤΟΡΙ. ΚΑΙCΑΡΙ. ΘΕΩ. CΕΒΑΚΤΩΙ  
ΘΕΟΥ. ΥΙΩΙ.

Ac quidni Imperatores Romani, (præsertim vero Augustus ille) post mortem in Deorum numerum intrusi, redderent petentibus responsa; cum & Hephæstion ille plus quam Amicus Alexandri; & Antinous, Catamitus ille, Hadriano id sic volente, reddidisse post mortem Oracula perhibeantur?

Potuissentne Principes hi, atque hisce similes alii, majores dare occasiones aliquas nasutioribus contemnendi atque irridendi cuncta in universum Oracula, quam per hujusmodi exempla ab ipsis proposita; quibus sane tota res illa derisui prostituiebatur? Nam quibus *aliquid* saltem *saliebat læva sub parte mamillæ*, facillimè odorabantur id quod res erat; similiaque cogitare debebant de Trophonii, Amphiarai, Amphiloichi,



philochi, Orphei, cæterisque omnibus, five Apollinis, five Latonæ, five Serapis, five aliorum sexcentorum pœne Deorum Heroumve Oraculis: atque adeo maximo cum contemptu ridere, ac fugillare quotquot ubique terrarum constituta essent *ῥησθήρια*. Habebant Reges ac Principes causas suas sæpe Politicas, ob quas *ῥησθήρια*, *μαρτεῖα*, aut Tempia Fatidica, constituerent, eorumque Prophetas, aut Antistites Responso quasi Divina reddere curarent. Sæpius ipsi Sacerdotes per præcedentia conficta à se miracula (ut honorem ac quæstum inde adipiscerentur) talia excitabant.

Quominus vero ipsorum circa hæc prætensa Deorum Oracula fraudes atque imposturæ detegerentur, initiationes quoque ac Mysteria iis adjungebant; quibus hominum mentes aut superstitione attonitas & occœcatas redderent, aut conscientias ipsorum sibi obstrictas (qui præcipuus scopus erat) tenerent. Nam summa silentia initiatis injungebantur, sub pœnis gravissimis hic & post mortem perpetiendis: Confessionesque omnium, quæ aut fanda aut nefanda unquam in vita perpetraverant, ab ipsis exigebantur. Ut sic ipsorum conscientias obligatis, semper versarentur in metu ac timore, ne si aliquid enuntiarent, illi, qui suorum flagitiorum erant consciï, id propalarent, suisque ita insultarent capitibus, atque in summa, five apud Magistratus, five alios, perducerent vitæ pericula.

Lepida hac occasione mihi incidit historiola quam huc apponere operæ pretium duco. Habetur ea apud Plutarchum, in Apophthegmatibus Laconicis:

Ἀνταλκίδας ἐν Σαμοθράκῃ μυστήριον, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τί δεινότεραν δέδρακεν ἐν ταῖς βίαις, εἰ πῶς πέπερακεν τοιοῦτον, εἰπόντων (εἶπεν) αὐτοὶ οἱ θεοί.

*Antalcidas in Samothrace quum initiaretur Sacris, quaerenti Sacrificulo, ecquid in vita flagitii perpetrasset: si quid, ait, tale egi, norunt ipsi Dii.*



Addamus huic & alteram ex eodem Plutarcho: Λάκωνα τι-  
νά τις μυσταγωγῶν ἠρώτα τί πράξας ἑαυτῷ σύνοιδεν ἀσπερίεσθαι. ὁ  
δὲ, Γινώσκουσιν οἱ θεοὶ, ἔφη. Ὀπικειμύς δὲ μᾶλλον, καὶ λέγοντί, ὅτι  
πάντως σε δεῖ εἰπεῖν· ὁ Λάκων ἀντηρώτησε, Τί με δεῖ εἰπεῖν;  
σοι ἢ τῷ θεῷ; ὃ ὁ εἰπόντι, τῷ θεῷ. Σὺ ποῖνον (ἔφη) ἀπο-  
χώρησον. *Laconem quidam sacris initians, dicere jubebat cu-  
jus maxime sceleris sibi ipsi conscius esset, Respondit Laco,  
Dis id notum esse: instantemque & omnino profitendum esse  
dicentem, interrogavit. Cui ergo id indicandum est, tibi  
an Deo? quum responderet, Deo; Tu ergo, inquit, interim  
recede.*

Solemnitates, autem, mysteria atque initiationes suas habe-  
bant etiam Oracula; quod de Delphico ex Plutarcho notum  
est. Ita enim ille in Quæstionibus Græcis:

*Delphi tres deinceps nono quoquo anno agunt solemnita-  
tes, Septerium, Heroida, Charilam. Septerium imitatio-  
nem habet pugnae Apollinis cum Pythone, & à pugna fugæ  
Dei ad Tempe, aut persecutionis. Alii enim fugisse eum fe-  
runt, quod peracta cæde opus expiatione haberet: alii Py-  
thonem saucium & fugientem viâ quæ nunc sacra dicitur,  
quum insequeretur, supervenisse ei recens è vulnere mortuo,  
& funerato à filio, cujus nomen Aex, id est capra, per-  
hibent. Septerium ergo harum aut similium rerum imitatio  
est. Heroidis pleraque fabulosam habent rationem, ΤΗΥΑ-  
ΔΙΒUS notam: ex iis quæ aguntur, liquidò quis excitatio-  
nem Semeles conjiciat representari. De Charila hæc tradi-  
tur fabula, &c. Græca verba sunt:*

Τρεῖς ἄγχοι Δελφοὶ ἐνεατηρίδας καὶ τὸ ἐξῆς, ὧν πλὴν μὲν, Σε-  
πτήριον καλεῖται, πλὴν δ' Ἡρώϊδα, πλὴν ὃ Χαρίλαν. τὸ μὲν δ' ἐν Σε-  
πτήριον εἶκε μῦθον τὸ πρὸς τὸ Πύθωνα τῷ θεῷ μάχης εἶναι, &  
τῷ μὲν πλὴν μάχῃ δ' ἐπὶ τὰ Τέμπη φυγῆς καὶ ἐκδιώξεως. οἱ μὲν γὰρ  
Φυ-



Φυγῆν ὅππ' τῷ Φόνῳ Φασὶ χεῖροντα καθαρίων, οἱ δ' τῷ Πύθω-  
 νι τετραμένῳ ἐ Φόβοντι, καὶ πλὴν ἔδον ἡ νῦν ἱερὸν καλεῖσθαι, ἐπι-  
 καλεσθῆναι, καὶ μικρὸν ἀπολειφθῆναι τὸ τελευτή. κατέλαβε γὰρ αὐ-  
 τὸν ἐκ τῆς τραυμάτος ἀρὶς τεθνηκέτα, κεκηδόμενον ὑπὸ τῆς παιδὸς  
 αὐτοῦ ὄνομα ἡ Αἰξ, ὡς λέγουσι. τὸ μὲν δ' ἐν Σεπτήριον, τέτων ἢ τοις-  
 των πινῶν ἀπομίμησις ἐστὶν ἐτέρων. τῆς δὲ Ἡρώιδος τὰ πλείεστε μυθικὸν  
 ἔχει λόγον, ὃν ἴσασιν αἱ θῦναιδες, ἐκ δὲ τῶν δρωμένων φανερώς Σεμέ-  
 λης αὐτὴν πῖς ἀναγωγῇ εἰκάσειε. περὶ δὲ τῆς Χαρίλης ποιῶνται πῖνα  
 μυθολογῶσι, &c.

In Dialogo suo de Oraculorum defectu: Enimverò ea,  
 inquit, quæ ad hoc Oraculum pertinent, quibus hæc civi-  
 tas ad Tempe usque progressa, omnes ultra Pylas modò Græ-  
 cos initiavit. Nam & tabernaculum quod in area excitatur  
 nono quoquo anno, non est latebrosus draconis cubile, sed  
 tyrannicæ aut regię arcis simulachrum: & tacita in taber-  
 naculum per Doloniam, ut vocant, irruptio, mox pueri pa-  
 trimi ac matrimi cum ardentibus thedis inductio, & taber-  
 naculi succensio, everasioque mensæ, & celerrima nunquam  
 retro respicientium & per fani fores se proripientium fu-  
 ga, postremò pueri errores & servitus, ejusque ad Tempe  
 expiatio, magni cujusdam sceleris & facinoris suspitione non  
 carent, &c.

Τέτοις (ἔφη) τοῖς περὶ τὸ χεῖρότερον, οἷς ἀρὶς τὰς ἔξω Πυλῶν  
 πάντας Ἑλλήνας ἡ πόλις καθαρῶς μέχει. Τεμπῶν ἐλήλακεν, ἡ  
 τε γὰρ ἱερὸν καλῶς ἐνταῦθα περὶ πλὴν ἄλλω δὲ ἐννέα ἐτῶν, δ'  
 Φωλεώδης δὲ δράκοντι χεῖρα, ἀλλὰ μίμημα τυραννικῆς ἢ βασιλι-  
 κῆς ἐστὶν οἰκήσεως· ἡ τε μὲν σιγῆς ἐπ' αὐτῷ Διὶ τὸ ὄνομαζομένης  
 Δωλωνείας ἔφοδος, μὴ αἰόλα δ' ἢ τὸ ἀμφηλὴ κέρον ἡμέραις διδόν  
 ἀγχοι, καὶ προσβάλλοντες τὸ πῦρ τῇ καλιάδι, καὶ πλὴν τρέπεζαν ἀνα-  
 τρέψαντες ἀνεπρεπῆ φύγουσι Διὶ τὸ θῦναι δὲ ἱερὸν καὶ τελευταῖον αἰ-  
 τε πλάναν καὶ ἡ λατρεία δὲ παιδὸς, οἱ τε γινόμενοι περὶ τὰ Τέμπη κα-  
 θαρμοὶ, μεγάλα πινὸς ἀγχοι καὶ πολυμήματα ὑποψίαν ἔχουσι.



Ac paulò inferiùs : *Quum ista Cleombrotus disseruisset, Heracleon, Nemo hic, inquit, superstes adest* EX PROFANIS NEC INITIATIS, &c. Græca, quæ uti ubique, ita hic majorem emphasin habent, sonant :

Ταῦτα τῷ Κλεομβρότῳ διελθόντι, ὁ Ἡρακλέων, οὐδεὶς μὲν (ἔφη) τῷ Βερέλων ἐ ἀμυήτων ἢ περὶ θεῶν δόξας ἀπυγχεύεσθαι ἡμῶν ἐχόντων πύρεσιν.

Collocutores hi, quod notandum, à Plutarcho ponuntur confedisse ad Templum Delphicum, atque inter sese ibi de Oraculorum auctoribus eorumque defectu disseruisse. Quæ ex hisce videmus est, omnes circumjacentes populos mysteriis Delphicis fuisse initiatos, ac per id ipsorum conscientias Antistitibus Delphicis fuisse obstrictas : ita ut Arcana hujus Oraculi, si quæ essent præter mysteria, quorum Epoptæ erant, minimè ipsis licuerit aliis enuntiare. Quod maxime è re erat horum Prophetarum atque Antistitum. cui adde, (ut jam superius notatum est) quod & incolæ & eorum circumjacentes vicini, inde vitam lucrosam agerent ac jucundam. Dum igitur sic duplici modo hisce Antistitibus obstricti essent : nulum periculum erat, ipsos aliquid horum propalatueros : aut si quis ita impius inveniretur, omni vi ac conatu ipsum ut Nefarium & Atheum persequerentur : dirisque devovebant. Neque fides ulla talibus devotis ac sacris, omninoque, communi opinione, scelestis atque Atheis, quibusque nihil Sacrosancti haberetur ; quique adeo omni vi ac conatu essent exterminandi summisque suppliciis plectendi, à superstitiosa multitudo, habebatur. Ita ut ab omni parte sic satis securi essent præstigiæ atque imposturarum harum auctores & actores. Hoc quoque initiationis prætextu, removebant omnes Epicureos, talesque alios homines, à quibus sibi cum ratione metuere debebant, ne, (præsertim si alicujus auctoritatis atque existimationis inter alios essent) detegerent ipsorum artes ac frau-



fraudes ; easque ita aliis in ipsorum dedecus ac damnum divulgarent.

Hujusmodi inventa quoque belle imitatus fuerat Alexander ille Pseudomantis ; de quo plura superius ex Luciano adduximus : qui Lucianus & hæc de ipso narrat : Τελετῶν περὶ γὰρ πάντα συνίσταται , καὶ δαδελχίας , καὶ ἱεροφαντίας , τριῶν ἐξ ἧς αἰεὶ τελαμνίδων ἡμερῶν . καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ , περὶ ῥήσις ἦν ὡς περ Ἀθηνησι , τριαύτῃ . εἴ τις ἄθεός ἢ χριστιανός , ἢ Ἐπικυρεὺς ἢ καὶ κατασκοπεῖ τ' ὀργίων , φάσκει , οἱ δὲ πιστεύοντες τὰ θεῶν , τελείδωσιν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ . εἰτ' ὁ θεὸς ἐν δόχῃ ἐξέλασις ἐγίνετο . καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο λέγων , ἔξω χριστιανός . τὸ δ' ὅτε πληθὺν ἅπαν ἐπεφθέγγετο , ἔξω Ἐπικυρεῖς .

*Nam & initiationes quasdam instituerat , tædarum per manus tradendarum gestationes , & sacrorum cæremonias , quæ quidem tribus ex ordine diebus continenter peragerentur . Ac primò quidem die Atheniensium ritu , denuntiatio fiebat hujusmodi . Si quis impius , aut Christianus , aut Epicureus Mysteriorum explorator accessit , discedat . Sed qui Deo credunt , feliciter initientur . Sub hæc protinus exigebantur , illo præeunte ac dicente , Foras pellantur Christiani . Tum multitudo acclamabat universa , Foras pellantur Epicurei , &c .*

Neque immerito eos abigebat : hi enim ipsi maximè insidiabantur , ac fraudes ipsius detegere cunctis hominibus fatagebant , uti patet ex sequentibus : Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τ' νῦν ἐχόντων , ὡς περ καὶ ἐκ μέγης βαθείας ἀναφέροντες , σωίσαντο ἐπ' αὐτὸν , καὶ μάλιστα ὅσοι Ἐπικυρεῖς ἐταῖροι ἦσαν , & ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπεφάρατο ἡρέμα ἢ πᾶσι μαγανεία , καὶ συσκολεῖ τὰ δράμαλα , ἐκφέρει φόβητρον π' ἐπ' αὐτὸς , λέγων , ἀθέων ἐμπεπλησθαι , καὶ χριστιανῶν τ' πόντον , οἱ ποιεῖ αὐτὸς πολυῶσι τὰ κακίστα βλασφημεῖν . ὅς ἐκέλευε λίθοις ἐλαύνειν , εἴγε ἐθέλῃσιν ἰλεῶ ἔχειν τὸν θεόν .

*Verum*



*Verum ubi jam plerique prudentes homines velut ex alta ebrietate emergentes, in ipsum conspirassent, maxime Epicuri sectatores: & in urbibus omnis præstigiatura, fictusque fabulæ apparatus deprehenderetur, quendam ipsis terrorem incutere voluit, dicens impiis & Christianis impleri Pontum: à quibus audacter maledictis pessimis impeteretur. Quos jussit lapidibus expellerent, si Deum habere propitium vellent.*

Sic & Juliani tempore fictitius ille Apollo Daphnæus (interrogatus de causa silentii) respondebat, *se nulla posse dare Oracula propter mortuos* (inter quos erat Babylas Martyr) *circa eum locum sepultos.* Scilicet Christiani, quibus repleta erat Antiochia, aliique ejusdem religionis aliunde advenientes, visitabant quotidie sepulchra Martyrum, atque inprimis quidem Babylæ. Sub quo prætextu, dum loca illa ita frequentarent, cum subreperent etiam huic Oraculo, oculisque emissitiis omnia perlustrarent, ut sic detegerent imposturas ac præstigias ibi exercitas, neque id ferrent ea tempora, ut vi expellere eos inde possent Antistites; illi sub prætextu à mortuis purgandi locum Dîs sacratum, cum Babyla aliisque, Christianos inde remove nitebantur.

Nihil enim magis aut citius detegere valebat Antistitum ejusmodi imposturas, quam continuus concursus publicæque Panegyres, ob ludos aut festa publica ibi celebranda: si quarumcunque sectarum Philosophis, eorumve sequacibus ad illa pateret accessus. Atque hinc est proculdubio, quod Oraculum Jovis Olympii, quod Herodoti tempore adhuc responsa reddebat, Strabonis tempore, ac forsan diu admodum, ante ipsius ætatem, altum teneret silentium.

Si vero & ulterius consideremus veras ac genuinas causas, cur tandem in totum desierint cuncta ubique terrarum Oracula, inveniemus, puto, eas fuisse hæc sequentes. 1. Mendacia



dacia eorum frequentia ; ac nulli, aut contrarii planè, prædictis eventus. 2. Corrupti pecuniâ aliisque Antistites, eorumque imposturæ ac scelera, ex talibus causis commissa manifestata. 3. Fraudes ac fallaciæ, artesque per Antra, Machinas & cætera præstigiarum instrumenta perpetrata, tandemque à Consultoribus aliisque detecta. 4. Adulteria quandoque & ejusmodi plura crimina horrenda, quibus sub prætextu Religionis ac pietatis, illudebant superstitiosis fœminis eorumque credulis maritis, à Prophetis Antistitibusque perpetrata. Cujus exemplum dedimus in Tyranno Saturni Sacerdote : ac cujusmodi est quod narrat lib. 18. Antiquitatum Judaicarum Fl. Josephus. 5. Philosophi, Peripatetici scilicet & Cynici aliique ; atque inprimis Epicurei : qui omnem movebant quandoque lapidem ut hosce impostores pudefacerent. 6. Christiani, eorumque religio quocunque terrarum se diffundens. Qui homines, pio Zelo contra Idololatriam, non tantum, ubi poterant, Templam tam fatidica quam cætera demoliebantur : verum & cuncta Ethnicorum Mysteria detegebant, atque inde propalabant ; Irrisuique & ludibrio communi mundo exponebant ; atque ea de causa omnia adyta explorabant, ac si quid obscura ista templorum Oraculorumque operta occultarent, curatius in lucem palam protrahebant. Et hæc quidem præcipua causa fuit, atque ea ob quam in æternam ruinam interitumque paulatim delapsa sint.

Hiscæ 7. addi possent Jocularia illa ac verè ridenda, atque etiam alias frivola admodum, responsa nonnumquam per Prophetas Consultoribus data ; si modo omnia illa, quæ ejusmodi naturæ proferuntur reverà data sint ( nam plurima talia fuisse conficta partim ex præcedentibus clarum est, partim ex aliis facillimè ostendi posset ) inter quæ merito ponitur id quod affert Athenæus lib. 5. Nempe, *cum aliquis interrogasset : Quo pacto dives fiam, è Jovis ac Latonæ fili ? Ora-*



*culum ludificans respondit : Si quod inter Sicyonem & Corinthum est possideas.*

Adde huic & illud , quod secundum alios , Ægiensibus, secundum alios iterum , Megarensibus redditum fuit, uti volunt. Suidas, in ὑμεῖς, de eo ita loquitur:

Ἵμεῖς ὦ Μεγαρεῖς , ἔτε τρίτοι , ἔτε τέταρτοι.

Χρησµὶς κορµατίον ἐστὶ παροιµιαζόµενον ἔτως.

Ἴππον Θεσσαλικῶν , Λακεδαιμονίῳ τε γυναικῶν

Ἀνδρας δ' οἱ πίνουσιν ὕδωρ καλῆς Ἀρεθύσης.

Ἀλλ' ἐπὶ , ἢ τ' εἰσὶν ἀμείνονες , οἷτε μεσιγὴν

Τίρυνθ' οὐκ αἶσιν καὶ Ἀρκადίης πολυμήλῃ.

Ἀργεῖοι λινοθώρηκες κέντρα πολέμοιο.

Ἵμεῖς δ' Ἀιγνέες ἔτε τρίτοι , ἔτε τέταρτοι ,

οὔτε δυωδέκατοι , ἔτ' ἐν λόγῳ , ἔτ' ἐν δέξιθµῳ.

Ἰσχυρὴ ἦ Μυασέας , ὅτι Ἀιγεῖς οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ καταναυμαχήσαντες Αἰτωλῶν , καὶ λαβόντες πεντηκόντονον αὐτῶν δεκάτῳ Πυθοῖ ἀναλίσκοντες , ἡρώτων τίνες εἶεν κρείττους τῶν Ἑλλήνων. ἡ δὲ Πυθία , ἔλεξεν αὐτοῖς τὰ περικείμενα. καὶ Ἰών δὲ Ἀιγεῦσι δοῦναι τὸν χερσὶν ἰσχυρῆ. τίνες δὲ οἰόντα τοῖς Μεγαρεῦσιν εἰρήσας αὐτὸν , καὶ παρῆγοντα, Ἵμεῖς δ' ὦ Μεγαρεῖς , ἔτε τρίτοι , ἔτε τέταρτοι. ὡς καὶ Καλλίμαχος ἐν τοῖς Ὀπιδεαμαίοις , Τῆς δὲ παλαιῆς Νύμφης ὡς Μεγαρέων , καὶ λόγος ἐστὶν δέξιθµός.

*Vos ὁ Megarenses neque tertii neque quarti , frustulum est Oraculi quod cessit in proverbium , hoc modo :*

*Equam Thessalicam , & fœminam Lacedæmoniensem ,*

*Viros qui bibunt aquam formosæ Arethusæ :*

*Sed istis etiam adhuc meliores sunt , qui meditullium*

*Tirynthis habitant & Arcadiæ ovibus abundantis*

*Argivi lineis induti thoracibus , . . . stimuli belli.*

*Vos*



*Vos verero Æginetæ neque tertii, neque quarti,  
Neque duodocimi, neque in ulla ratione aut numero.*

*Narrat Mnaseas, Æginetas, qui in Achaia habitant,  
quum navali prælio devicissent Ætolos, ac navem quin-  
que remorum cæpissent, decimas obtulisse Pythoni, atque  
interrogasse, quinam optimi essent Græcorum; At Py-  
thia ipsis respondebat ea quæ modo allata sunt. Etiam Ion  
narrat Æginetis datum fuisse hoc Oraculum. Nonnul-  
li tamen existimant Megarensibus pronuntiatum, ac pro-  
ferunt:*

*Vos vero, ô Megarenses, neque tertii, neque quarti.  
Ut etiam Callimachus in Epigrammatibus suis;*

— *Miseræ vero*

*Nymphæ, veluti Megarensium, neque ratio [ulla] ne-  
que numerus.*

At Scholiaſtes Theocriti id Megarensibus non solum attribuit,  
sed & auctius (cum Ttetze) producit, præmittendo verſum  
ſequentem:

Γαίης μὲν πάσης ἔθ' Πελασγικὸν Ἄργε' αἰμενον.

Post quem tum verſus Ἴπποι Θρηϊκία, &c. ſequuntur, quod  
narrat ex auctoritate Diniaë ſcriptoris: cui adſtipulantur &  
Callimachus (uti ex Suida vidimus) & Theocritus in Idyl-  
lio 14.

Ἄμμες δ' ἔπε' λόγῳ πινὸς ἀξιοί, ἔτ' ἀριθμητοί  
Δύσσενοι Μεγαρήες, ἀπιμοπάτη ἐνὶ μοίρᾳ.

Plutarchus vero, (Sympoſiacorum Problematum libro v.)  
in quibus horum amborum hæc adſcribenda eſſent, dubitare vi-  
detur; dum ita loquitur: Τῶν δὲ Δημοκλείων (ἔφη) εἰδώ-  
λων,



λων, ὥσπερ Ἀιγνέων ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς ἑδεῖς ἑδὲ λόγῳ. Non ullo magis (inquit) Democriti imagines sive spectra habenda sunt in numero aut ratione; quam Aeginetæ aut Megarenses. Nisi quis velit Plutarchum per hæc verba illud adagium, vel fabulam unde adagium traxit originem suam, ambobus attribuisse. Quod adhuc longe magis fabulæ fidem elevat.

Porro, idem fatum fuit hujus Oraculi cum illo de *Puero Hebræo*, (de quo in secunda mea Dissertatione) cunctis id aliter quam alii legentibus. Ubi enim verbi gratia, Eusebius habet ἑδῆς, Scholiastes Theocriti, ut & alii, habent ἄργῳ. Ubi Eusebius Θρηίκια, Tzetzes Θεσσαλική. Athenæus & alii: Ἰππὸν Θεσσαλικῶ: atque eodem, modo ferè differunt in cæteris. Verum, dicat forsitan aliquis, ergo nec majoris mihi ponderis erit; utpote æque quam istud ab aliquo confictum. Nil repugno. Sive enim hujusmodi jocularia Oracula fuerint data per Antistites, sive non data, res eodem recidit: Oracula scilicet per talia quam maximè facta fuisse suspecta.

Si autem revera data sunt, per talia occasionem dabant hominibus Philosophis, ipsis irridendi. Unde exemplum non inelegans habemus apud Philostratum lib. I. de vitis Sophistarum, in Polemone: Ἦκων ἦ εἰς τὸ Πέργαμον, ὅτε ἦ πᾶ ἀρθρὰ ἐνόσθ, κατέδαρθε μὲν ἐν τῷ ἱερῷ ὀπισθάντῳ ἦ αὐτῷ ἔ' Ἀσκληπιῶ καὶ προσειπόντῳ ἀπέχεσθ ψυχρῶ πότῳ ὁ Πολέμων, βέλτε, εἰπεῖν, εἰ ἦ βῆν ἐξεργάσῃς.

Et profectus Pergamum, cum articulari morbo aegrotaret, obdormiit in Templo [Æsculapii.] cum autem Æsculapius ei appareret atque admoneret, ut à frigido potu abstineret; Optime, [Deorum scilicet] Polemo, inquit, quid si bovem curares?

Cum autem & Oracula [μαντεῖα] & Bacides, & reliqui gene-



generis *Prophetæ* atque *Harioli*, *Augures*, *Haruspices*, *Somniorum interpretes*, eorumque fallaciæ, sapientioribus tam benè essent perspectæ; non verebantur eos *Comici*, cum maximo spectatorum risu, traducere in theatris suis. Cujus rei non unum existat exemplum apud *Aristophanem*. Cujusque illa quæ habet in εἰρήνῃ, ut heic apponantur *Lectori*, non ingrata fore mihi confido. Sunt autem sequentia:

- θε. Ταυτὶ δέδραται. τίθεσο τὰ μερῶ λαβῶν.  
 'Εγὼ δ' ὅπῃ σπλαγχν' εἰμι καὶ θυλήματα.  
 τρ. 'Εμοὶ μελήσῃ ταῦτα γ'. ἀλλ' ἤκειν ἐχρῆν  
 θε. 'Ιδὲ πάρειμι, μῶν ὀπιχεῖν σοι δοκῶ;  
 τρ. 'Οπῖα καλῶς νυνὶ ταῦτα. καὶ γὰρ εἴποσι  
 Προσέρχεται δάφνη τις ἐσεφαιωμένος.  
 Τίς ἄρα πότ' ἐστίν; θε. ὡς ἀλαζὼν φαίνεται.  
 Μάντις τίς ἐστίν. τρ. ἔ' μα δὲ. ἀλλ' Ἱεροκλῆς.  
 θε. 'Αυτὸς γε πᾶς ὅτ' ὁ λησμολόγος ἔ' ἔ' ὥρεα.  
 Τί ποί' ἄρα λέξῃ; τρ. δῆλος ἐὼδ' ἔ' ἔ' γ' ὅπ  
 'Εναὶσιώσεται ἡ ταῖς διαλλαγαῖς.  
 θε. 'Ουκ ἀλλὰ καὶ τὴν κνίσαν εἰσελήλυθεν.  
 τρ. Μὴ νυνὶ ὄρεῖν δοκῶμεν αὐτῶν. θε. οὐ λέγεις.  
 ιε. Τίς ἡ θυσία ποτ' αὐτῇ; εἰ τῶ θεῶν;  
 τρ. 'Οπτα σὺ σιγῇ, καὶ παύ' ἀπὸ τ' ὀσφύου.  
 ιε. 'Οτῶ γ' ἡ θύετ' ἔ' φερίζεθ'; τρ. ἡ κέρκυ ποιῇ  
 Καλῶς. θε. καλῶς δητ' ὦ πότνι εἰρήνη φίλη.  
 ιε. 'Αγε νυνὶ ἀπάρχα. καὶ τὰ δὲ πρῶτα.  
 τρ. 'Οπτα ἄμεινον πρῶτον. ιε. ἀλλὰ ταῦτά γ'  
 'Ηδε ἐστὶν ὀπτα. τρ. πολλὰ πρῶταις ὅστις εἰ.  
 Κατάτεμνε. πᾶς τράπεζα; τὴν ἀπονόλῳ φέρε.  
 ιε. 'Η γλῶττα χωρὶς τέμνεται. τρ. μεμνήμεθα.  
 ιε. 'Αλλ' οἶδ' ὃ δρᾶσον; θε. ἢν φερίσης. τρ. μὴ θαλίγχα  
 Νῶν μηδέν. εἰρήνη γὰρ ἱερὰ θόρον.



- ἱε. ὦ μέλαιοι θητοὶ ἐ νήπιοι. τρ. ἐς κεφαλῶ σοι.  
 ἱε. Οἵτινες ἀφραδίῃσι θεῶν νόον οὐκ αἰόντες  
 Συνθήκας πεποίηθ' ἄνδρες χαρῆποισι πιθήκεις.  
 θε. Αἰδοῖ αἰδοῖ τρ. πὶ γελᾶς. θε. ἦδ' ἔτι χαρῆποισι πιθήκεις.  
 ἱε. Καὶ κέπφοι τρήρωνες, ἀλωπεκιδεῦσι πίπειδε.  
 ὦν δόλια ψυχὰς, δόλια φρένες. τρ. εἴθε σε εἶναι  
 ὦ φελεν ὦ λαζῶν ἔτωσὶ θερμὸς ὁ πλῦμων.  
 ἱε. Εἰ γὰρ μὴ νύμφαινε θεῶν βάκιν ἐξαπάτασκον  
 μὴ δὲ βάκεις θνητῆς, μήδ' αὖ νύμφαι βάκιν αὐτῶν,  
 περ. Ἐξώλης δ' ὅτελοι' εἰ μὴ παύσαιτο βακίζων.  
 ἱε. Οὐπὼ θεσφατον ἦν εἰρήνης δέσμι' ἀναλῦσαι.  
 Ἄλλὰ τότε πρῶτον. τρ. τοῖς αἰσίγῃ πασέα ταυτῆ.  
 ἱε. Ο' γὰρ πω τῷτ' ἐστὶ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν  
 φυλόπιδ' ἄλξαι, πρὶν κεν λύκ' οἶν ὑμυαίοι.  
 ὦς ἡ σφονδύλη φάγεται πονηρότατον βδεῖ.  
 χ' ἡ κώδων ἀκαλασθὶς ἐπειγομένη τυφλὰ τέκε.  
 Τετάρκεις ἔπω ληνὶ πλὴν εἰρήνῃ πεποίηθ'·  
 τρ. Ἀλλὰ πὶ ληνὶ ἡμᾶς; ἔ παύσαιθ' πολεμῶντας;  
 ἢ Δρακωνιάται, πότεροι κλαυσόμεθα μείζω;  
 Ἐξὸν ἀπεισιμύοις κοινῇ, τ' Ἑλλάδ' ἀρχαίαν.  
 ἱε. Οὐποτε ποιήσεις τ' καρκίνον ὄρτα βαδίζειν.  
 τρ. Οὐποτε δειπνήσεις ἐπὶ τ' λοιπῶ γ' ἐν πρυτανείῳ  
 οὐδ' ὅπῃ τῷ πρᾶχθέντι ποιήσεις ὑστερον ἔδεν.  
 ἱε. Οὐδέποτε ἂν θείης λεῖον τ' τραχὺν ἐχίνον.  
 τρ. Ἄρα φενακίζων πότ' Ἀθηναίης ἐπὶ παύσῃ;  
 ἱε. Ποῖον γὰρ κτ' ἡρησμένον ἐκαάσατε μῆρα θεοῖσιν;  
 τρ. Ὡς περ κάλλιπον δὴ πρὶν πεποίηκεν Ὀμηρ'·  
 Ὅς οἱ μὲν νέφ' ἐχθρὸν ἀπ' ἀπαστάμενοι πολέμοιο.  
 Εἰρήνῃν εἶλοντο καὶ ἰδρύσαντο ἱερεῖαν.  
 Ἄντ' ἔπει κτ' μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχν' ἐπάσαντο,  
 Ἐσπενδον δεπνέουσιν. ἐγὼ δ' ὁδὸν ἡγεμόνδον.  
 Χρησμολόγω δ' ἔδεις ἐδίδε, κώθωνα φαεινόν.



- ιε. οὐ μετίχω τέτων. εἰ γὰρ ταῦτ' εἶπε Σίβυλλα.  
 τρ. Ἄλλ' ὁ σοφὸς τοι νῆ Δι' Ὀμηρῶ, δεξιὸν εἶπεν.  
 Ἀφρήτωρ, ἀγέμισθ' ἀνέσιός ἐστιν ἑκείνῳ,  
 ὅς πολεμὸν ἔραται Ὀπιδημῖα ὀκρυόεντος.  
 ιε. φράζω δὴ. μή πως σε δόλω φρένας ἐξαπατήσας  
 Ἰκτῖν' μάρψῃ. τρ. τέλ' ἰδὲ τοι σὺ φυλάτῃς.  
 ὧς ἔως φοβερός τοῖς σπλάγχνοις ἐστὶν ὁ χηνησμός.  
 Ἐγχεῖ δὴ σπονδῆν. εἴ τ' σπλάγχνων φέρε δάρι.  
 ιε. Ἄλλ' εἰ ταῦτα δοκεῖ, καὶ γὰρ ῥαυτᾷ βαλανδύσω.  
 τρ. Σπονδῆ. σπονδῆ.  
 ιε. Ἐγχεῖ δὴ καί μοι, καὶ σπλάγχνων μοῖραν ὀρέζον.  
 τρ. Ἄλλ' ἔγωγε τῷ φίλον μακάρεσσι θεοῖσιν.  
 Ἀλλὰ πόδεσσι πρὸς πρὸν σπένδειν ἡμᾶς. σὲ δ' ἀπελθεῖν.  
 ὦ πότνι εἰρήνη, πῶς ἔσθ' ἡμῖν βίον ἡμῖν.  
 ιε. Πρὸς φέρε τὴν γλῶτταν. τρ. σὺ γὰρ τὴν σάντ' ἄπενεγκε.  
 ιε. Σπονδῆ. τρ. καὶ ταῦτ' ἔσθ' σπονδῆς λαβὲ θεῶν.  
 ιε. Οὐδεὶς δώσῃ μοι τὴν σπλάγχνων; τρ. εἰ γὰρ οἶόν τε  
 ἡμῖν πρὸν διδόναι πρὸν καὶ λύκος οἶν ὑμναιῶ.  
 ιε. Ναὶ πρὸς τὴν γονάτων. τρ. ἄλλως ὦ τὰν ἱκετεύεις.  
 Οὐ γὰρ ποιήσεις λεῖον τὴν τραχὺν ἐχῖνον.  
 Ἀγε δὴ θεατῇ δάρο σπλάγχνων δέετε,  
 μετὰ νῶν. ιε. τί δ' ἔγωγε; τρ. τὴν Σίβυλλαν ἔοθι.  
 ιε. Οὐ τοι μὰ τὴν γῆν ταῦτα κατέδεσθον μόνω.  
 Ἄλλ' ἀρπάσομαι σφῶν αὐτά. κείτῃ δ' ἐν μέσῳ.  
 τρ. Παῖε, παῖε τὴν βάκιν. ιε. μαρτύρομαι  
 τρ. Κάγω γ' ὅτι τένθης εἰ καλαζὼν ἀνὴρ.  
 Παῖ' αὐτὸν ἐπέχων τῷ ξύλῳ τὴν ἀλαζόνα.  
 θε. Σὺ μὲν εἶ. ἐγὼ γὰρ τὴν τετὸν τὴν κωδῶν  
 Ἄ λάμβαν' αὐτὸς ἐξ πατῶν ἐκβολαῖα.  
 Οὐκ ἀτασθαλεῖς τὰ κώδι' ὦ θεηπόλε;  
 ιε. Ἦκησας ὁ κέραιος οἶος ἦλθ' ἐξ ὠρεῶ;  
 θε. Οὐκ ἀποπετήσῃ θεῶν εἰς ἐλύμνιον.



- Fa.] Hæc sunt peracta : crura jam curans cape :  
Nam viso ad exta , diisque polluctum paro.*
- Tr.] Curabitur : sed ventum opportuit statim.*
- Fa.] Mox venio & adsum : num strigans videor tibi ?*
- Tr.] Nunc illa rite assare cures. nescio  
Quis iste lauro qui coronatus venit.  
Quis ille tandem est ? Fa.] quam videtur arrogans !  
Vatum puto esse. Tr.] Non is est , sed Hierocles.*
- Fa.] Sortilegus ille forsitan est ex Oreo :  
Quid volt sibi ergo ? Tr.] apparet infestum bonis  
Sentire contra sancta pacis fœdera.*
- Fa.] Minime : sed illum nidor iste perculit.*
- Tr.] Fingamus hunc nos non videre. Fa.] Rectè ais.*
- Hi.] Quæ sacra sunt hæc ? cui Deo fit victima ?*
- Tr.] Tu tacitus affans dimove à lustralibus.*
- Hi.] Dicturin' estis cui literis ? Tr.] En , bene est,  
De pene. Fa.] Amica diva Pax multum bene !*
- Hi.] Nunc ergo polluce , atque proficias dato.*
- Tr.] Instare præstat ar sui prius. Hi.] Sed hæc  
Satis assa. Fr.] multa , quisquis es , satagis nimis.  
Age profecato. Ubi ara ? Libamenta fer.*
- Hi.] Linguam seorsim incidite. Tr.] memores mones.*
- Hi.] Scin quid tu agas ? Fa.] Si dixeris. Tr.] Verbum  
cave*
- Faxis modo unum : sacra nam Paci damus.*
- Hi.] O miseros stultosque homines. Tr.] hoc deprecor in te.*
- Hi.] Qui Divôm ignari mentis ( socordia tanta est )  
Terrificis cum simiolis sic fœdus initis.*
- Fa.] Papæ ! Tr.] Quid rides ? Fa.] de simiolis metuendis.*
- Hi.] Volpibus atque leve vultis confidere mergi.  
Mens animi quibus alta dolis pectusque. Tr.] Uti-  
nam tu*



*Tam caldo pulmone suas jactator inanis.*

Hi.] *Namque Bacin Nymphæ nisi decipere docentes,  
Nec Bacis ipse homines, si nec Nymphæ Bacin ipsum.*

Tr.] *Dii te eradicent, nisi desinis usque Bacissans.*

Hi.] *Nondum erat in fatis dissolvi vincula Pacis,  
Hoc tamen inprimis. Tr.] decet hæc sale spargere  
primum.*

Hi.] *Nondum etiam ut fiat bellorum missio amicum est  
Diis superis : prius ante lupo quam nupserit agna.  
Ut malè olet fugiens & vissit putida blatta,  
Ut generat cæcos properans arguta acalanthis [ca-  
nis :]*

*Tempora sic nondum Pacis matura fuerunt.*

Tr.] *Quid faceremus enim, non finem imponere bellis?  
An sortiri utri nostrum graviora dolerent?  
Imperium in Græcos fædus cum spondeat istud?*

Hi.] *At nunquam rectâ efficies incedere cancrum.*

Tr.] *Non te postidea victus manet in Prytanéo :  
Nec facies posthac, Bello quæ stante solebas.*

Hi.] *Non facies unquam ut levis fiet asper echinus.*

Hi.] *Quo freti Oraclo, divorum incenditis aras?*

Tr.] *Quod vates faciens pulchrè respondit Homerus:*

*Sic inimica illi bellorum nube fugata  
Pacem acceperunt, & supposuere bidenti :*

*Ac tandem tostis strebulis, extisque comesis,*

*Libarunt pateras læti, præeunte viam me :*

*Sed nullum vati memini præbere culignam.*

Hi.] *Hæc ego non capio, nec enim est effata Sibylla.*

Tr.] *Ac sapiens quondam ritè hoc prædixit Homerus:  
Exfors ille domus, pauperque extorris & exlex  
Quem bellum civile juvat crudele, nefandum.*

Hi.] *Aspice sis ne quid per fraudem frausus in extis*



*Subripiat milvus. Tr.] quin hæc tua cautio sola est:  
Nempe istuc metuunt Oraculum viscera. Verum  
Infunde hic libamen, & exta hic providus infer.*

*Hi.] Si placet hoc vobis, mihi ero meus ipse minister.*

*Tr.] Liba, liba.*

*Hi.] Funde etiam nobis, extorum & porrice partem.*

*Tr.] At nondum superis placet immortalibus istuc;  
Sed libare prius nos expedit: ipse faceße.*

*O Dea Pax tecum da posse extendere vitam.*

*Hi.] Cedo sis linguam. Tr.] Ipse tuam refer atque re-  
mitte.*

*Hi.] Libamen. Tr.] Sed & hæc citò cum libamine suone.*

*Hi.] Nemone exta mihi? Tr.] Nulla id ratione queamus,  
Ante lupus quam connubio sibi junxerit agnam.*

*Hi.] At suplex oro. Tr.] Frustra oras supplice voce:  
Non facias etenim ut levis siet asper echinus.*

*Agite ergo qui spectatis huc adeste vos,*

*Unà exta edemus. Hi.] Nil ne ego? Tr.] Sibyllam  
ut lubet.*

*Hi.] Haud, Ecere, ista soli edetis in simul:  
Sed rapiam & ipse; quippe quæ in medio jacent.*

*Tr.] Feri, feri Bacin. Hi.] Hominum testor fidem.*

*Tr.] At ego quod es lurco atque vanus arrogans.  
Fuste arrogantem reprimens istum feri.*

*Fa.] Potes quidem istuc: ast ego hunc quas accipit  
Deceptor ille ebulbitabo pellibus.*

*Pellesne haruspex hasce admissurus es?*

*Hi.] Audin' quis ille Corvus est ex Oreo?*

*Fa.] Non avolabit ocyus in Elymnium?*

An autem hoc sequens Oraculum inter Jocularia ponendum sit, an vero inter ea, quæ per Antistites pretio corruptos data fue-



fuerunt, ipse judicet Lector. Sic autem Oenomaus apud Eusebium. Ἐπαθον ἡ καὶ οἱ Κνίδιοι τῷ τῷ παροικῶν, Ἀρπάγῃ ἐπ' αὐτὸς τραπίζοντες. τὸ γὰρ Ἰσθμὸν τὸ αὐτῷ Διακόπῃν ὁπχειρῶντες, καὶ τὴν πόλιν νησοποιεῖν, τὰ μὲν πρῶτα ἔργα εἶχοντες ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς [οὐκ, forsan & plura defunt] ἀπὸ τῆς ἡ ἐργασίας, ἀπαγορεύοντες ἤδη ἐχρῶντο. σὺ ἡ αὐτοῖς εἶπας, Ἰσθμὸν μὴ πυργᾶτε μηδ' οὐρύσσετε. Ζῶς γὰρ κ' εἶηκε νῆσον, αἱκ' ἐβόλετο καὶ οἱ βλάκες ἐπέοδον, καὶ ἀποτροπῶντο παρέδωκαν ἑαυτὰς τῷ Ἀρπάγῃ. ὅτι ἡ ῥαδιέργημα ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν βέβαιον ἀποφυγὴ οὐρύξαι, τῶν μὲν ἑπαυσεως. ὡς ἡ μὴ κελεύων ἔργα ἔχεις, ἐπαγγέλη τὴν ἀποφυγὴν. τῷ τῷ ἡ ὁ λαῖον εἶναι μὴ οὐρύξαι παροικῶντες ἀλλ' ὅτι ἡ δοκεῖ τῷ Διὶ νῆσον αὐτῷ εἶναι ἐν μὲν ἔν τῇ ἀποτροπῇ, ἀμφοτέρω ἰσθμῶν. ἐν ἡ τῇ παροτροπῇ, ὅτι Διαφύλαξαι παροῖχεν, ὅτι δὴ ἀσφαλὲς ἦν τῷ Σοφιστῇ ὅτι ἀνατρέπειν. ἔτι τὸ ἔδεν εἰπὼν, ὡς ἑνεκα ἦσαν ἀφίγμενοι, ἀπέπεμψας οἰομένους ἀκηχεῖν π. Quibus addit ipse Eusebius: Ταῦτα ἡ ἡγῶμαι ὅτι ἀδρανὲς τὸ πᾶν τῶν τῶν, καὶ τὸ τῶν ἀπελέγχειν αὐτῶν, ὅτι μὴδὲν ἀληθῶς ἐνθεὸν ἔστιν εἶναι ἐν τοῖς δηλαστοῖς.

*Nec sane dissimilis Cnidiorum, Harpago adversus eos movente, fortuna conditioque fuit. Isthmum enim illum, qui tum inibi erat, tollere ac rescindere, atque urbem insulam efficere aggressi, ubi rem, fausto licet initio, minus postea vidissent ex voto cedere, abjectis demum animis, Oraculum consulere. Tu vero ad eos, ISTHMUM NEU MUNITE, NEU SUFFODITE: JUPITER ENIM SI VOLUISSET, INSULAM FECISSET. Tibi porro vecordes ac stolidi homines fidem habuere, seseque Harpago, è suscepto deterriti consilio, deditere. Istuc autem quam veteratorie! Nam quod, ne suffosso quidem Isthmo, certum eos receptum habituros videas, affectum opus inhibes: idemque simul, utpote nequaquam ejus instituendi auctor effugiendi spem ostendis aliquam. Neque tamen si à suffodiendo abstinuerint, latiore*



*exitum polliceris. Hoc unum affers, Jovi Urbem Insulam fieri non placere. Occurrebat nimirum, si dehortarere, parerem in utramque partem responsi vim; sin autem hortarere, expressam nimium consecuturæ salutis significationem futuram. Quare, dehortari modò, tutum imprimis ac securum Sophistæ visum est. Atque hunc in modum nihil prorsus ad ea respondens, quorum te ipsi causâ convenierant, miseros dimisisti, qui se tamen abstulisse aliquid putabant.*

Videmus igitur hujusmodi præstigiatorum nugas sapientioribus deridiculo habitas publicæque quandoque fuisse explosas. Id verò summa cum ratione fuisse factum nos ulterius docet Cicero, per plurima ac diversimoda exempla, è quibus hæc sequentia, à somniorum Interpretibus desumpta, suffecerint.

*Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somniis curru quadrigarum vehi. Mane ad Conjectorem. At ille, Vinces, inquit, id enim celeritas significat & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius Cursor (atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad Cursorem redeo) ad Interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti. Ista enim avis volat nulla vehementius. Huic equidem Antipho, Tu verò inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias, & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam, ad conjectorem retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter prægnantem esse dixit. Nam inane obsignari nihil solere.*



Uti igitur in Somniis, in Auguriis, in Haruspicinâ, in Sortibus, cæterisque Divinationum generibus nihil præter fraudes ac præstigias humanis locum habuit: sic neque in Oraculis per versus, aut nutus, aut ejusmodi alia, in Templis Fatidicis, per Pythias, aliosve, Prophetas scilicet atque Antistites, editis.

---

## CAPUT XVIII.

*De libris Romanorum Sibyllinis: uti & qui qualesque lusus per istos luderentur; donec tandem imposturis illis per factiones in Republica detectis, ii plane evilescerent, nec nisi dicis gratia (ut jam olim Auguria) consulerentur: qui tandem Gentilismo nunc penitus in ruinam delapso, per Stiliconem combusti perierunt. De Oraculis cuique genti propriis ac quasi domesticis: quibus tandem de dente Aureo in puero Silesiaco subjungitur historia; quâ huic primæ Dissertationi finis imponitur.*

**Q**UOD quum probe nossent Romani rerum Domini, gensque illa togata, Oracula habebant sibi propria: atque in illa plenum sibi reservabant Dominium: Carmina videlicet illa, quæ Sibyllina appellabant, ac pro talibus à communi plebe haberi volebant. Atque in eâ re sanè faciebant id quod magnitudine & majestate Reipublicæ, atque Imperio eorum verè dignum erat. Optimè quippe libri isti primis Reipublicæ temporibus (uti notum post) per Duumviros, postea per Decemviros, postremo vero per xv viros (numero horumvirorum paulatim sic, imò & ulterius, manente tamen appellatione xv virum, crescente) accuratissima sub custo-



dia servabantur : neque aliter quam ex Senatus Consulto (postea autem & Cæsarum jussu) per hosce xv viros, neque ullos alios præter eos sub capitis poena, inspiciebantur : neque etiam aliter quam difficillimis Reipublicæ temporibus, casibusve maximi momenti, id ipsis à Senatu Imperatoribusve injungebatur. Ac capitale erat aliquid de iis apud alios enuntiare, eorumve inspectionem aliis hominibus permittere; quicquid ridiculè fingant superstitiosi librorum horum inter Christianos patroni, de Virgilio, aliisve ad illa Augusti favore admissis; quum ne ipsi xv viri injussu Senatûs id facere auderent.

De usu ipsorum (omissis aliis compluribus monumentis Historicis doctioribus satis notis) audiamus Dionysii Halicarnassei verba ex libro 4. Roman. Antiquit. huc adducta. *Tarquinius verò Duumviros ex nobilium numero creavit, & duos publicos Ministros ipsis addidit, illisque horum librorum custodiam mandavit, quorum alterum, M. Atilium inquam, quod visus fuisset non bona fide se gerere, & ab altero publico ministro parricidii accusatus fuisset, in culeum insutum, in mare projecit. Sed post Reges exactos, quum Respublica Oraculorum patrociniûm suscepisset, nobilissimis viris, quos eligebat, eorum custodiam committebat: hi verò per totum vitæ tempus hoc munere funguntur, à militia & reliquis urbanis muniis liberi atque hæc publicè illis committit; sine quibus non patitur quenquam Oracula inspicere. Et ut rem paucis expediam, Romani nullam rem sanctam ac sacram æque diligenter atque Sibyllina Oracula custodiunt. Ea autem consulunt quoties Senatus id decernit, quum in Republica orta est seditio, aut in bello gravis aliqua & insignis clades accepta, aut quum aliqua prodigia aut spectra (quæ sæpè contigerunt) apparent, quæ magnum aliquod & cognitu difficile malum portendunt. Hi Oraculorum*



lorum libri usque ad bellum Marsicum permanserunt incolumes, conditi sub terrâ, in templo Jovis Capitolini, in arca lapidea, à decemviris asservati. Sed post centesimam & septuagesimam Olympiadem, templo incenso, sive per insidias aliquorum, ut nonnulli arbitrantur, sive casu fortuito, hi quoque cum reliquis hujus Dei Donariis igne sunt absumpti. Oracula verò, quæ nunc extant, ex variis locis sunt comportata, alia ex Italicis urbibus allata, alia ex Erythris Asiaticis, ex Senatus Consulto missis legatis, qui ipsorum exemplar describerent, alia ex aliis urbibus, & à privatis hominibus transcripta, in quibus quædam supposititia, & carminibus Sibyllinis inserta reperiuntur, quæ deprehenduntur ex iis quæ Acrostichides nuncupantur. Dico autem ea quæ Terentius Varro in suis commentariis Theologicis memoriæ prodidit. Ο ἡ Ταρκώνιος τὸ ἀπὸν ἀνδρας Ἰπιφανεῖς δύο προχειρομάριον, καὶ δημοσίως αὐτοῖς δύο τεράποντας πρὸς ἑαυτὸν, ὁκείνοις ἀπέδωκε πλὴν τῶν βιβλίων φυλακῇ, ὧν τὸ ἕτερον Μάρκον Ἀτόλιον, ἀδικεῖν πρὸς δόξαντα περὶ πλὴν πίσει, ἔμηνυθέντα ὑφ' ἐνὸς τῶν δημοσίων, ὡς πατροκλένον εἰς ἀσκήν ἐρράψας βόειον, ἐρρίψεν εἰς τὸ πέλαγρον. μὲν ἡ πλὴν ἐκβολῇ τῶν βασιλέων ἢ πόλιν ἀναλαβεῖν πλὴν τῶν χρησμάτων προσασίαν, ἀνδρας τὰς Ἰπιφανεστάτας ἀποδείκνυσιν αὐτῶν φύλακας, οἱ δὲ βίς ταύτην ἔχουσι πλὴν ἐπιμέλειαν, στρατιῶν ἀφαιρήσει καὶ τῶν ἄλλων τῶν καὶ πλὴν πόλιν πραγμάτων καὶ δημοσίᾳ αὐτοῖς πρὸς ἀκαθίστησιν, ὧν χωρὶς οὐκ ἵππιδρέπῃ τὰς ἐπισκέψεις τῶν χρησμάτων τοῖς ἀνδράσι ποιῆσθαι. συνελόντι δὲ εἰπεῖν, ἔδεν ἔγωγε Ῥωμαῖοι φυλάττειν ἔτε ὅσιον κλῆμα ἔτε ἱερὸν ὡς τὰ Σιδύλλεια θέσφατα. χρώνται δὲ αὐτοῖς ὅταν ἢ βελὴ ψηφίστηται, εὐσεως καταλαβέσθης πλὴν πόλιν, ἢ δυσυχίας πινὸς μεγάλης συμπεσέσθης καὶ πόλεμον, ἢ τεράτων πινῶν καὶ δυσδωρέτων αὐτοῖς φαινέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. ἔτοι δέμεναν οἱ χρησμοὶ μέχρη τῶν Μαρσικῶν κλήθεν πολέμου, κείμενοι καὶ γῆς ἐν τῷ ναῷ τῶν Καπιτωλίνων Διὸς, ἐν λιθίνῃ λάρνακι, ὑπὸ ἀνδράν δέκα φυ-



φυλατῶνται. μὲν ὃ τὴν τρίτην ἡμέραν ταῖς ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἐμπεσηομένης ἔναξ, εἴτ' ἐξ Ἰππικῆς, ὡς οἰοντάς πινες, εἴτ' ἀπὸ τῶν τομάτων, σὺν τοῖς ἄλλοις ἀναθήμασι ἔξ ἡεὺ καὶ αὐτοῖς διεφθάρησαν ὑπὸ ἑνὸς πυρός. οἱ δὲ νυνὶ ὄντες, ἐκ πολλῶν εἰσι σύμφοροι τῷ τόπων· οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων κερμιθέντες· οἱ δὲ, ἐξ Ἑρυθρῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, καὶ δόγμα βασιλῆος ἀποσταλέντων πρεσβυτέρων ἡμέραν τὴν ἀπυγραφῇ· οἱ δ' ἐξ ἄλλων πόλεων, καὶ παρ' ἀνδρῶν ἰδιωτῶν μεταγραφέντες· ἐν οἷς ἐξέσκοντάς πινες ἐμπεποιημένοι τοῖς Σιβυλλείοις, ἐλέγχοντα ὃ τοῖς καλεσμένοις ἀκροαχίσι. λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Ὀυάριον ἱστῶν ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ.

Hi *decemviri* igitur (ac postea adaugeto numero *Quindecimviri*) inspiciebant libros istos ac referebant ad Senatum quid in iis, Dīs Deabusve hisce vel illis placandis, factu necessarium contineretur: aut potius, quæ ibi invenire perhibebant interpretabantur. Unde optime eos Livius lib. x. vocat *Carminum Sibyllæ ac fatorum populi hujus Interpretes*. Interpretabantur quippe illa prout Summo Romanorum Magistratui, Senatui aut Cæsaribus, id placere sciebant. Exempla habemus in Julio Cæsare ac Maxentio. De Cæsare ita Suetonius:

*Quin etiam valida fama percrebuit, migraturum Alexandriam, &c. Proximo autem Senatu L. Cottam quindecimviriū sententiam dicturum: ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à Rege, non posse vinci, Cæsar Rex appellaretur. Quæ causa conjuratis maturandi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse esset.* Plutarchus de hac re: καὶ τοῖς καὶ λόγον τινὰ κατέπειραν εἰς τὸ δῆμον οἱ πάντων καίτοι τὴν πρὸς πρὸς πρὸς πρὸς, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων ἀλώσιμα τὰ Πάρθων φαίνοιτο Ῥωμαίοις σὺν βασιλεῖ στρατοδουλοῦσι ἐπ' αὐτοῖς, ἄλλως ἀφύκτα ὄντα, &c. Et quidem rumorem in plebem vulgaverunt illi qui hoc honoris quærebant Cæsari, libris Sibyl-



*Sibyllinis proditum, vinci Parthos à Romanis posse, si Rege duce bellum eis movissent, esse ipsis alioquin insuperabiles: ac redeuntem Alba ad urbem Cæsarem ausi fuere salutare Regem.*

Hinc Cicero, qui Reipublicæ contra Cæsarem favebat, lib. 2. de Divinatione: *Sibyllæ versus observamus quos illa furens fudisse dicitur. Quorum interpretes nuper falsa quædam hominum fama dicturus in Senatu putabatur, eum, quem revera Regem habebamus, appellandum quoque esse Regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominum, & in quod tempus est? (NB.) Callidè enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset prædictum videretur, hominum & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut idem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud Carmen furentis, cùm ipsum Poëma declarat (est enim magis artis, & diligentiae, quam incitationis & motus) tum verò ea quæ, ἀποσπῆξις dicitur, cum deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. Id certè magis est attentæ animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne pertexitur. Hoc scriptoris est, non furentis, adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris quàm Regem proferant: quem Romæ posthæc nec Dii, nec homines esse patientur.*

In verbis autem Ciceronis hæc sequentia mihi notatu digna videntur. I. Ciceronem habere illa pro callidis hominum im-



postorum inventis, ac studiose in eum compositis modum, ut omnibus personis, temporibus, casibusque pro libitu Interpretum, applicari possent; uti revera erant. 2. Ἀκροσχιδαί, sic dictas, ejusdem plane esse farinae ac meriti. Ita ut hoc Cicerone auctore (neque eo solo, cum & Terentius Varro & Dionysius Halicarnasseus ἀκροσχιδαί pro non Sibyllinis sed fictitiis ac supposititiis habeant) magno conamine magnas nugae agant, qui pro ἀκροσχιδαί illa, quam in Oratione Constantini nobis profert Eusebius, Ciceronem hunc in testimonium ac patrocinium advocant: de quibus tamen Cicero ne per somnium quidem unquam cogitavit.

At quam multa multi viri docti de hac ἀκροσχιδαί, ut multa mira de lente (ne quid acrius addam) nugati sunt! condonanda forsitan istis sua credulitas atque ablepsia, quod qui amant, ipsi sibi somnia fingant; facillimè enim credimus quod libenter credimus; ac perspicere tum nobis videmur quod ne uspiam quidem est. Ast non condonandum Schedio facinus suum, dum pro ipsius Ciceronis verbis hæc figmenta obtrudit: *Et Cicero libro II. de Divination. Observemus libros Sibyllinos; vocandus est nobis Rex aliquis, si modo salvi esse volumus. Namque in carminibus Sibyllinis legebatur, quam primum Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum Orbis proditurum, quibus tum hîc Schedius subjungit. Quod & factum fuit: nam Ptolomæo à Gabinio reducto confestim nascitur Jesus.*

Atqui neque de Sibyllinis carminibus revera lectis, neque de Rege Ægypti, neque de Orbis Domino prodituro, Cicero aliquid, aut quod eo trahi possit, ibi commentatus est. Verum & post Gabinii illam expeditionem, (de qua, uti ex præcedentibus meridiana luce clarius patet, minimè gentium loqui in libris de Divinatione Cicero voluit) plusquam 54. anni excurrerunt antequam nasceretur Jesus.

Verum.



Verumenimvero dicat aliquis , non solum Schedium talia prodere, sed imitatum ipsum, ut sæpius aliàs, heic Mornæum; qui libro de Veritate Religionis Christianæ quandoque errores, super errores cumulat. Ita enim ille cap. 32. *Car Auguste, comme dit Suetone, les avoit fait serrer en deux layettes dorées, sous le base d'Apollo Palatin, où elles estoient difficiles à falsifier, & des le temps d'Origene, de Clement. Alexandrin, & de Justin Martyr; c'est-à-dire, non fort longtemps après la predication des Apostres, ces mesmes livres estoient en lumiere, comme se voit par la dispute de Celsus l'Epicurien; qui dit bien, qu'ils sont supposez, mais sans preuve: & Constantin l'Empereur tesmoigne en une siene harangue, les avoir veus, & leuz, & y renvoye les Gentils de son temps. Et qu'il y eust pour le moins quelque chose semblable, ne se peut nier.* CAR CICERON EN SES LIVRES DE LA DIVINATION, DIT CES MOTS, OBSERVANS LES VERS DE LA SIBYLLE. IL NOUS FAUT APPELLER QUELQU'UN ROY, SI NOUS VOULONS ESTRE SAUVEZ. Et chacun scait toutefois, combien ce nom de Roy estoit odieux, & à tous les Romains, & à Ciceron mesme. Il fait aussi mention de l'ACROSTICHE de la Sibylle; c'est-à-dire, de certains vers, DONT LES LETTRES CAPITALES FAISOIENT LE NOM DE CE ROY LA, tels que ceux que nous avons au 8. livre des Sibylles; & conclut de là qu'elles avoient l'esprit sain & rassis. Et Constantin l'Empereur tesmoigne que Ciceron avoit tourné le livre de l'Erythrée; & qu'Antonius l'avoit voulu abolir. En ces mesmes livres estoit dit, que si tost que les Romains auroient remis en son entier le Roy d'Egypte, le Monarque de l'univers naistroit: & pourtant Ciceron escrivant à Lentulus, qui brignoit ceste charge, luy touche c'est Oracle: & les Romains faisoient doubte de le restituer à cause de cela: & de



ce touchant les Sibylles au 2. livre quelque mot. Et de fait, apres que le Senat en eut bien contesté, Gabinius remit Ptolomée, & en ce mesme temps nasquit Jesus. Virgile qui par la faveur d'Auguste avoit eu accez à ces livres, à fait une Eclogue, &c.

Quæ ab ipso Auctore versa ita sonant Latinè : *Augustus enim ut est apud Suetonium, in duabus aureis capsulis sub basi Apollinis Palatini recondendos tradiderat, quo non usque adeo falsariis penetrare facile: & quo tempore Origenes, Clemens Alexandrinus, Justinus Martyr floruerunt; id est, paulò post Apostolorum prædicationem, hi ipsi libri (NB.) in luce hominum versabantur, ut ex Celsi Epicurei disputationibus liquet, qui subdititios asserit, non probat: & Constantinus Imperator in quâdam Oratione se vidisse & legisse testatur, & ad eorum testimonia Ethnicos ejus ætatis ablegat. Quod vero nonnulla saltem continerent, ab hisce qui hodie extant, non aliena, vix ambigi possit. Nam Cicero in lib. de Divinat. OBSERVEMUS, inquit, LIBROS SIBYLLINOS: VOCANDUS EST NOBIS REX ALIQUIS, SI MODO SALVI ESSE VOLUMUS. Quanquam Regis nomen quàm odiosum esset cum Romanis omnibus, tum præsertim Ciceroni, cuius notum. Idem Acrostichidem Sibyllæ memorat, id est, carmina certo numero, quorum capitales literæ Regis illius nomen componebant, qualia libro Oraculorum 8. habemus: ex quibus Sibyllam mente constitisse Cicero colligit. Et Constantinus Imperator testis est, Ciceronem librum Erythrææ vertisse, quem Antonius abolere conatus fuerit. In iisdem legebatur, cum primum Romani Regem Ægypti reduxissent, Dominum orbis proditurum: cujus quidem Oraculi vestigia exstant in epistolis Ciceronis ad Lentulum, qui illud munus reducendi Regis ambibat; & Romani idcirco in deferendo cunctabantur, & hoc lib. 2. Sibyllæ nostræ attingunt.*



gunt. Et verò post multa ultro citroque verba Gabinus Ptolomæum reducit, & confestim nascitur Jesus. Virgilius, cui verisimile est aditum ad illos libros per Augusti benevolentiam patuisse, Eclogam scripsit, quæ mera Sibyllæ translatio est, &c.

An non pœnè quot verba tot errores? Satis clarè fateor patere videtur, sua Schedium ex hisce desumpsisse; at non in melius sed in pejus adhuc ea mutavit. Optime dicas de Amborum verbis huc adductis, *Pergula pictoris, veri nihil, omnia ficta*. Certè ex Ciceronis epistolis ad Lentulum, Religionem in ea causa tantum obtentui sumptam, (legantur modo attentè 7. priores) non obscurè patefcit. Cui minimè quoque contradicit Dion Cassius; cujus verba super hoc negotio Ægyptiaco quin adducam mihi temperare nequeo: sunt autem hæc sequentia: Τοῖς γὰρ Σιβυλλείοις ἔπεισιν ἐντυχόντες, ἄρρον ἐν αὐτοῖς γεγραμμένον αὐτὸ τὸ ἐξ, Ἄν ὁ τ' Αἰγύπτου βασιλεὺς βοηθείας πινὸς δεόμενοι ἔθλη; πῶς μὲν Φιλίαν οἱ μὴ ἀπαρνήσονται, μὴ μὲν τε καὶ πᾶσι πινὶ ὀφεικῆσθε. εἰ γὰρ μὴ, καὶ πόνους καὶ κινδύνους ἔχετε. καὶ τὰς τῶν συντυχίαν τ' ἐπὶ πᾶσι πρὸς τὰ τότε γινόμενα θαυμάσαντες, ἀπεψέφισαν τὰ περὶ αὐτῶν ἐγνωσμένα, Γαίῳ Κάτωνι πεισθέντες δημάρχῳ. Ταῦτα γὰρ ἐχρήσθη μὲν ἔτι εἰς ἐδημοσιόγησιν (καὶ γὰρ ἐξέλιπε ἔδεν τ' Σιβυλλείων, εἰ μὴ ἢ βελὴ ψηφίσαιτο, ἐς τὸ πᾶσι ἐξαγγέλλεσθαι) ἀλλὰ τ' Κάτωνος. ἐπεδὴ γὰρ τάχιστα ὁ νῦν τῶν ἐπ' αὐτῶν διεθρυλλήθη (ὥσπερ εἶπε γίνεσθαι) ἔδεισε μὴ συγκρυφθεῖν καὶ ἐς τε τὸ ὅμιλον τὰς ἱερέας ἐσθλάς, καὶ ταῦτα πρὸς ὅτις πῶς γενοῖται ἐπ' αὐτοῖς χρηματίσει, ἐξεβιάσθη σφᾶς ἐκλαλῆσαι τὸ λόγιον. ὅσα γὰρ τὰ μᾶλλον ὥς ἐδόκει σφίσι ἐξείναι, τὸ σέτῳ πολέον τὸ πᾶσι ἡγάλας. καὶ ἐκείνο μὲν ἔχεν ἔτι, καὶ ἐς πῶς τ' Ἀλίνων γλώσσῃ γεγραφέναι ἀνεκηρύχθη. γνώμας δὲ αὐτῶν μὲν τὰς ποικίλων, ἐπὶ μὲν, ἀνδρῶν στρατῶ τῶν Σπινθηρῶν πῶς τ' Πτολεμαῖος καθύπερθε πρὸς αὐτῶν, τ' γὰρ καὶ τὸ Πομπηϊὸν μὲν βαδίζοντων δύο καταλαβεῖν αὐτῶν κελύοντων (ὁ, τε γὰρ Πτολεμαῖος μαθὼν



ὁ χρησθεὺς, ἡξίωσε τὰτα τυχεῖν, καὶ τὰ γεγάμηται αὐλῶν πλάυ-  
 πῶν ἐς τὸ κοινὸν δημαρχῶν ἀνέγω) δέσσαντες οἱ βαλδὺ μὴ μεί-  
 ζων ἔθ' ὁ Πομπήϊος καὶ ἀπ' ἐκείνης ῥήται, ἀντίπραξαν αὐτῶ, τῇ  
 ἔ' σίτῃ περὶ φάσι χρησάμενοι. *Quum enim Romani libros Sibyl-  
 linos adirent, ita scriptum in iis invenerunt. Si Rex Æ-  
 gypti alicujus auxilii indigens venerit, amicitiam ei ne de-  
 negaveritis, nullis autem copiis eum adjuveritis: Sin secus  
 feceritis, labores & pericula habebitis. Admirati igitur id  
 carmen ita ad rem præsentem congruere, omnia quæ de eo  
 decreta fuerant facta, antiquaverunt, C. Catonem Tribu-  
 num plebis secuti. Atque id ipsum Oraculum in popu-  
 lum evulgatum est Catonis operâ. Non enim licebat Sibyl-  
 linum ullum carmen populo enuntiare nisi id Senatus decre-  
 visset. Nam ut primùm Oraculi sententia, (quod fieri as-  
 solet) vulgo innotuit, veritus Cato ne id supprimeretur,  
 Pontifices ad plebem produxit: ac priusquam Senatus quic-  
 quam statueret, eos cœgit Oraculum exponere. Quanto enim  
 minus id eis licere videbatur, tanto plebs ægriùs rem fere-  
 bat. Igitur ea sententia fuit Oraculi, redditumque Latine  
 enuntiaturum est. Quum deinde sententiæ dicerentur, alii  
 à Spinthere sine exercitu juberent Ptolemæum reduci, alii  
 id a Pompejo duobus cum Licetoribus fieri vellent (nam  
 Ptolemæus Oraculo intellecto id ita fieri petebat, ejusque  
 litteras Plautius Tribunus plebis publicè recitavit) veriti  
 Senatores, ne hæc res ipsa Pompejum adhuc majorem effice-  
 ret, sub prætextu mandatæ annonæ ei obstiterunt.*

Videmus sanè ex hisce Dionis verbis, atque ex iis quæ de  
 isto Reipublicæ statu legenda occurrunt apud eorum tempo-  
 rum Historicos, totam hanc rem ab utraque parte actam fuisse  
 partium studio; atque ut Cicero ad Lentulum, rem actam non  
 religione, [à Senatu] sed malevolentia, & illius Regiæ lar-  
 gitionis invidiâ, opinionemque fuisse populi Romani, à Len-  
 tuli



tuli invidis atque obrectatoribus nomen inductum fictæ religionis, non tam ut ipsum Lentulum impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Quæ res tamen æquè ad Pompejum (uti ex Dione vidimus) quam ad Lentulum pertinebat. Noverant plurimi, si non omnes, quantum pecuniæ Rex potentioribus profunde-  
 debat, quodque ipsum Pompejus in domum suam Regem recepisset. Quod autem Cato, Tribunus ille, populum ita commoveret, inde proculdubio factum, quod inter ipsos xv viros essent qui, non quidem directè verum indirectè, suarum partium hominibus prætensi istius Oraculi sententiam eliminassent: quod in tam turbido Reipublicæ & factionibus scissæ statu, magis impune facere poterant. Indicatque populi fervor, eum non usquequaque fidem habuisse relationibus istis quas de hujusmodi Oraculis Senatus ad populum faciebat: præsertim vero quum videret rem & largitionibus à parte Ptolemæi, & Ambitione, avaritia, malitia ac partium studio à parte Senatus aliorumque Magnatum agi: à quibus tamen nec ipse populus (sive Plebs Romana) satis libera erat; instigante, uti vidimus, Catone. Nec suspicione caret, (tam ex iis quæ apud Dionem sequuntur, quàm quæ apud Ciceronem habentur) Quindecimviros sententiam prætensi istius Oraculi, aut metu, aut gratia motos apud populum immutasse, vel ipsius placitis ita accommodasse, ut relatione ipsius ad Senatum factâ, statim in omnia alia, quam antea ab ipso decreta fuerant, iretur: (Cum tamen Pontifices inter Quindecimviros, contrariæ factionis jam talia eliminassent: unde Cottæ & aliis occasio data fuit populum commovendi,) imò & nomen inductum fictæ religionis à Senatu populum opinatum, adeoque planè nihil quidem, quod hûc pertineret, à xv viris inventum ex Cicerone satis clarè elucescit. Verum & ex sequentibus verbis hujus ipsius Dionis, collatis cum iis quæ jam  
 antea



antea ex Cicerone & aliis protulimus, summa cum ratione populum talia fuisse suspicatum, patebit.

Λόγος γὰρ πινός, εἴτ' ἐν ἀληθείᾳ εἴτε καὶ ψευδῆς (οἷά πε φιλεῖ λογοποιεῖσθαι) διελθόντων, ὡς τ' ἱερέων τ' πεντεκαίδεκα καλεσμένων Διαθροόντων, ὅτι ἡ Σιβύλλη εἰρηκῆς εἴη, μήποτ' ἂν τὰς πάρθας ἄλλως πῶς, πλὴν ὑπὸ βασιλέως ἀλῶναι, καὶ μελλόντων διὰ τῆς αὐτῶν τῶν Ὀπίκλησιν ταύτῃ τῷ Καίσαρι δοθῆναι ἐσηγήσεσθαι. τῆς τε πιστεύοντες ἀληθεῖς εἶναι, ὅτι καὶ τοῖς ἀρχαῖς (ὥν περ ὁ Βρόττος καὶ ὁ Κάσιος ἦσαν) ἡ ψῆφος, ἅτε καὶ ὑπὲρ τηλικῆς βελδύμαλτος, ἐπαχθήσειτο, καὶ ἔτ' ἀντειπεῖν τολμῶντες, ἔτε σιωπῆσαι ὑπομένοντες, ἑσώσω τῶν Ὀπιβλήν, πρὶν καὶ ἐπὶ αὐτῷ λησμεῖσθαι.

*Nam quia rumor quidam, sive verus, sive falsus, (ut fabulae nonnunquam confingi solent) passim emanaret, quasi Pontifices illi, dicti quindecimviri, palam perhiberent, Sibyllam dixisse, nunquam Parthos aliter, quam à Rege superari posse, quasque propterea de appellatione Regis Cæsari tribuenda relaturi essent, tum hoc ipsum verum esse persuasi, tum etiam Magistratibus, in quorum numero Brutus & Cassius erant, impositam iri necessitatem dicendæ in consultatione tam gravi sententiæ, jamque nec audentes contradicere, nec tacere sustinentes, insidias antequam de negotio quicquam statueretur, maturarunt.*

Quæ Dionis verba quam valide confirmant ac declarant latius ea quæ superius ex Suetonio, Plutarcho, atque Cicerone attulimus. Namque antequam Cotta aliive quindecimviri in Senatu ea denuntiare valerent, Cæsar ille, cujus instinctu talia perhibebantur, occisus fuit. In causa Regis Ptolemæi libri hi à xv viris inspecti fuerant, eâ occasione, quod Statua Jovis in Albano monte fulmine coelitus tacta fuerat. At in hac posteriori causa id solâ auctoritate, aut directione Cæsaris, qui & Imperator & Pontifex Maximus erat, factum videtur;



detur; (si modo factum fuit & non sparsum in vulgus studiose per Cottam) licet antea id nunquam injussu Senatus (consentiente saltem eo) fuisse factum comperiatur. Hinc Cicero: *Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri; valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones. Ne vana scilicet per eos populo injiciatur superstitio, quæ in damnum redundet Reipublicæ.*

Senatus autem jussu aut instinctu (saltem præcipuorum ex ipsius numero) solitum injungi Decemviris, quid ex iis proferrent, non obscure indicant sequentia. *Cum antistitibus agamus, ut quidvis potius, ex illis libris, quam Regem proferant.*

Quam magnum vero detrimentum coeperint hæc Oracula, eorumve auctoritas, per ejusmodi motus Reipublicæ intestinos, quibus occasio dabatur qua horribile illud arcanum, tantâ cum cura eousque conservatum, cordatioribus cunctis detegeretur, facillimè ex jam dictis perspicui potest.

At antiquis temporibus populum ipsorum auctoritate commodissime regebant; atque inde rarissimè permittebant, Reipublicæ causa, externa adiri consuli que *Ænētia*: ne, scilicet, ii qui erant extra ipsorum Imperium ista occasione turbas ullas excitare valerent, dum hostibus aut inimicis populi Romani faverent, vel ab ipsis pretio corrupti essent.

Hinc ne quidem intra ipsam Italiam atque in conspectu ferè urbis id fieri, Reipublicæ causa, passi sunt. Nam *Lutatius*, (ut Valerii Maximi verbis utar) *qui primum bellum Punicum confecit, à Senatu prohibitus est sortes Fortunæ Prænestinæ adire. Auspiciis enim patriis, non alienigenis, Rempublicam administrari oportere judicabant.*

Quod autem magnæ auctoritatis viris, ac Pontificibus iis



qui viri sacris faciundis essent, horum arctissima custodia ita demandata fuerit; ut priusquam vulgo illorum sententia innotesceret, Senatui eam, neminique extra hunc, aperire deberent; satis clarè id manifestat, senatum qui ipsorum Dominium obtinebat, ea quæ sibi è Republica visa forent, ut evulgarentur curasse. Unde & C. Cato qui non audebat in totum illa fictionis coarguere; priusquam ad Senatum per xv viros deferrentur, à populo inspectos voluit.

Secundum verò, de quo dixeram, exemplum suppeditat nobis Zosimus, historiarum libro secundo: ex quo quoque versutiam horum deprehendere queamus Interpretum, callide per ambiguitates verborum & Maxentium ludentium, & sibiipsis, in tam lubrico atque ambiguo Reipublicæ statu, probe consulentium. Verba Zosimi sunt: *μαζένιν ὁ ἀναποκλείσας ἑαυτὸν, τοῖς θεοῖς ἱερῆα προσήγαγε, καὶ τὴν ἱεροσκοπῶν πρὸς τὸν πόλεμον τύχης ἀναπρωτάνετο, καὶ τὰ Σιβυλλῆς διεδυνάτο. Ἐπὶ τῷ θεόφρονι ὄρων σημαῖνον ὡς ἀνάγκη τὸ ὄπι βλάβῃ πρᾶττοντα Ῥωμαίων, οἰκτρῶ θανάτῳ περὶπασεῖν, πρὸς ἑαυτὸν τὸ λοιπὸν ἐλάμβανεν, ὡς δὴ τὰς ἐπελθόντας τῇ Ῥώμῃ καὶ παντὶ Διανομέων ἐλεῖν ἀμυνόμενος.*

*Maxentius intra muros inclusus Diis victimas offerebat, & extispices de belli eventu consulebat, ipsis quoque Sibyllinis Oraculis pervestigatis. [per xv viros sc.] Quumque reperisset Oraculum, quo significaretur in fatis esse, ut qui ad perniciem populi Romani spectantia designaret, miserabili morte periret; de semetipso id accipiebat, quasi qui Romam adortos, eamque capere cogitantes, propulset.*

In hisce exemplis prædictiones habemus horum Carminum Sibyllinorum, cum aliàs ferè semper solùm indicarent, quid faciendum, si aut seditio, aut calamitas, aut prodigium, aut magna quædam consternatio ac timor; aut aliud aliquid hujusce naturæ, ad consulendos hosce libros Senatum vel Cæsares



fares impulisset ! uti patet ex sequenti exemplo : quod quoniam & ritum consulendi hos libros clarius quam alibi (quod sciam) apud veteres, ob oculos ponit, huc, licet longiusculum, adducere non verebor, extat id in Vopisci Aureliano hisce verbis contentum : *Postea tamen ipsi quoque Marcomanni superati sunt. In illo autem timore, quo Marcomanni cuncta vastabant, ingentes Romæ seditiones motæ sunt, paventibus cunctis, ne eadem quæ sub Gallieno fuerant, provenirent. Quare etiam libri Sibyllini, noti beneficiis publicis, inspecti sunt, inventumque ut in certis locis sacrificia fierent, quæ Barbari transire non possent. Facta denique sunt ea quæ præcepta fuerant in diverso ceremoniarum genere: atque ita Barbari restiterunt, quos omnes Aurelianus carptim vagantes occidit. Libet ipsius Senatusconsulti formam exponere, quo libros inspicere Clarissimorum jussit auctoritas.*

*Di tertio Idus Jan. Fulvius Sabinus Prætor urbanus dixit: Referimus ad vos P. C. Pontificum suggestionem, & Aureliani Principis literas, quibus iubetur ut inspiciantur fatales libri quibus spes belli terminandi, sacro Deorum Imperio, continetur. Scitis enim ipsi, quotiescunque gravior aliquis existit motus, eos semper inspectos: neque prius mala publica esse finita, quam (NB.) ex iis sacrificiorum processit auctoritas. Tunc surrexit primæ sententiæ Ulpus Syllanus, atque ita locutus est: Serò nimis P. C. de Reipubl. salute consulimus, serò ad fatalia jussa respicimus, more languentium, qui ad summos Medicos, nisi in summa desperatione, non mittunt: proinde quasi peritioribus viris major facienda sit cura, quum omnibus morbis occurrere sit melius. Meministis enim P. C. me in hoc ordine sæpe dixisse, jam tum quum primum nuntiatum est Marcomannos erupisse, consulenda Sibyllæ decreta, utendum Apollinis beneficiis, inserviendum Deorum immortalium præceptis: recusasse vero quosdam, & cum in-*



genti calumnia (NB.) recusasse, quum adulando dicerent, tantam Principis esse virtutem, ut opus non sit Deos consuli; proinde quasi & ipse vir magnus non Deos colat, non de Diis immortalibus speret. Quid plura? audivimus literas quibus rogavit opem Deorum, quæ nunquam cuiquam turpis est, ut vir fortissimus adjuvetur. Agite igitur, Pontifices, quâ puri, quâ mundi, quâ sancti, quâ vestitu animisque sacris commodi, veteranis manibus libros evolvite, fata Reipub. quæ sunt æterna, perquirite: patrimis matrimisque pueris carmen indicite: nos sumptum sacris, nos apparatus sacrificiis, nos agris ambarvalia indicemus. Post hæc interrogati plerique Senatores sententias dixerunt, quas longum est innectere. Deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus insententias euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est Senatusconsultum. Itum est deinde ad templum, inspecti libri, PRODITI VERSUS, lustrata urbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarvalia promissa: atque ita solennitas, quæ jubebatur, expleta est. Est Epistola Aureliani de libris Sibyllinis: nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum. Miror vos, Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, perinde quasi in Christianorum Ecclesia, non in templo Deorum omnium, tractaretis. Agite igitur. & castimonia Pontificum, ceremoniisque solennibus juvate Principem necessitate publicâ laborantem. Inspiciantur libri: quæ facienda fuerint celebrentur: quemlibet sumptum, cujuslibet gentis captivos, quælibet animalia regia non abnuo, sed libens offero. Neque enim indecorum est Deus juvantibus vincere. Sic apud majores nostros multa finita sunt bella, sic cæpta. Si quid deest sumptuum, datis ad Præfectum ærarii literis decerni jussi. Est præterea vestræ auctoritatis arca publica, quam magis refertam esse reperio quam cupio.

Ne verò diutius hisce immoremur, notabo solum hæc verba in Oratione Ulpii Syllani: Recusasse verò quosdam, & cum ingen-



*ingenti calumniâ recusasse; cum adulando dicerent, tantam Principis esse virtutem, &c.*

Ex quibus liquido patet, non æquè magnam apud omnes eos libros tunc obtinuisse auctoritatem: ac quæ illi qui recusabant, contra hanc inspectionem objicerent, pro calumnia in Libros Sibyllinos Syllano habita. Cum ii, uti Augustinus postea lib. 3. cap. 17. de Civitate Dei, cum Cicerone sentire viderentur, *In eo genere Oraculorum, magis interpretibus, ut possunt sive volunt, dubia conjectantibus, credi solere*: vel potius, *omnia ab ipsis confingi ad lubitum Dominantium*; proindeque istam consultationem esse inutilem.

Ut autem Romani sua sibi ex istis libris petebant pro Republica Oracula, sic Germani, à *Velleda* (atque aliis ad id constitutis, sive virginibus, sive mulieribus) pro Republica, imò & pro privatis ut videtur, petebant Responso. De qua *Velleda* inter alia Tacitus lib. 4. histor. *Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur adspectu quo venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre, [vel ut alii, ipsa adyta intrare] dilectus è propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis portabat.*

Ut autem Germani, præter Dryadas suas Fatidicas (de quibus Celeb. Salmasius ad historias Augustas) Oraculum sibi publicum ac proprium habebant in *Velleda*: sic ferè cuncta Regna ac Respublicæ, præter illa, quæ ferè commune vulgus, ac de rebus quibuscunque consulebat, (sæpe tamen & ipsi Magnates) sua sibi propria; ac quæ Reipublicæ causa ab ipsis consulebantur, habebant. Etiam si quandoque, sed rariùs, etiam ad alia, per Orbem maximè decantata, Oracula, eos quibus fidebant, mitterent consultum. Quod & exemplis admodum claris demonstrare valerem:

*Sed jumenta vocant, & Sol inclinât, eundum est.*

Quamobrem & illa, & alia huc spectantia, alii tempori atque occasione reservo.



Quis, interim, Amice Lector, ex iis quæ hætenus disse-  
rui, non perspicit satis clarum esse atque apertum; Oracula  
non Diaboli præternaturalibus præstigiis, sed hominum vafro-  
rum constituisse fraudibus & artificiis: qui dum & Opes &  
Honores, Auctoritatemque sibi inde parare valerent, stultæ  
plebeculæ, imò sæpius quoque Magnatibus, per illa impo-  
nebant? Quibus accedebant interim & plurimæ nihil planè in  
se veritatis continentes narratiunculæ: atque hinc tam apud  
Veteres quam recentiores, fuisse gratis ferè assumptum id  
quod in quæstione erat; ac de *διόν* fuisse disputatum & con-  
clusum, antequam de ipso *δν* ullo modo constaret. Ita enim  
sæpius contingit, ut multi priusquam constet de veritate hu-  
jus illiusve prætensæ historiæ, comminiscantur facti causas:  
quas si penetrare se posse desperent, statim ad supernaturales  
& miraculosas confugiunt. Atque ita investigant ac suppo-  
nunt quandoque causas istarum rerum, quæ nunquam fue-  
runt in rerum natura, imò sæpe nec esse queant. Exemplum  
hujus rei notabile admodum habemus, in puero illo Silesia-  
co, cum prætenso dente suo aureo; qui Medicos ac Physi-  
cos illius temporis per aliquot annos inter se commisit; do-  
nec tandem fraus detegebatur. Quam historiam, quia ferè  
inter solos Medicos & Physicos nota est, atque huic rei ap-  
prime quadrat, ipsius Sennerti verbis hic annectere volui.

Anno Christi 1593. circa festum Paschatis rumor innotuit,  
puerum quendam annorum septem, *Christophorum Mullern*,  
in pago *Weildorst* in Silesia, cum ipsi dentes excidissent, ul-  
timi molaris loco dentem aureum succrevisse; cujus rei hi-  
storiam post anno Christi 1595. descripsit & publicè edidit  
*D. Jacobus Horstius*, Medicinæ Professor in Academia Helm-  
stadianâ, qui ipsum partim pro naturali, partim pro prodi-  
gioso habuit, & solatii loco Christianis à Turcâ tum afflictis  
adhibitum esse statuit. Eodem anno 1595. ejusdem aurei den-  
tis historiam edidit *Martinus Rulandus*, cui se opposuit  
*Joh.*



*Joh. Ingolsteterus* anno 1597. contra quem suum judicium eodem anno defendit *Martinus Rulandus*. De eodem aureo dente scribit etiam *Andreas Libavius* part. 2. singular. Dissert. 7. qui Disputationes illas, in partem utramque habitas recenset; quas ut huc afferam operæpretium non esse puto. Non entis enim nullæ sunt affectiones, & dens ille aureus nullus fuit, sed fucus merus, qui Vratislaviæ demum detectus fuit. Ejus rei historiam ad me perscripsit *Dn. D. Michaël Doringius*, sicut illam ex *D. Danielis Bucreti* Physici quondam Vratislaviensis relatione accepit, quæ talis fuit. Puer ille cum Vratislaviam deductus fuisset; & omnes novitatis istius miraculosæ (ut putabatur) cognoscendæ ac videndæ desiderio tenerentur, factum est, ut in Doctorum virorum conventum ac concionem, cui inter alios plures *Cl. D. Christophorus Rhumbaumius* P. M. etiam interfuit, vocaretur. Acciti & admissi dentem sedulò contemplati sunt, qui splendore aurum Rhenanum repræsentavit. Adfuit simul aurifaber. Is jussus frictione lapidis Lydii dentem examinavit. Linea affriccione inducta existimabatur revera esse aurum Rhenanum. Aurifaber igitur rei veritatem penitiùs exploraturus, ipsi illevit pigmentum aureum, & ecce linea illa absumpta disparuit. Protinus ergo de fraude suspicio concipitur. *D.* vero *Rhumbaumius*, ut erat ingeniosus & cautus, inspectionem repetit, atque superne dentem non integrum sed foraminulo pertusum conspiciatur. Spatula igitur ferrea admotâ, nunquid lamina aliqua Orichalcea solùm denti esset inducta, explorat. Rem ita se habere certissimè invenit, & reliquis spectatoribus ostendit. Lamina enim illa per spatulam movebantur, nihilque erat aliud quam medietas (& forsan inaurata) globuli, quales crumenis & marsupiis olim à foeminis in Silesia gestari solitis appendi consueverint. Detraxisset prorsus à dente laminam istam *D. Rhumbaumius*, ni deceptor restitisset, & se cum puero sub-



subduxisset. Fraudis enim hæc detectio pessime habuit pueri istius circumductorem, utpote qui nummos corrodendi occasionem sibi ereptam esse videbat : atque ita cum aureo isto dente evanuit ac disparuit. *Quæ historia* [ rectè idem præcedentibus addit ] *omnes naturæ scrutatores meritò monere debet, ne causas rei, & τὸ δῶν prius quærant, quam τὸ εἶναι sit manifestum, & de re ipsa planè constet. In quâ re tamen non rarò peccatur, dum de non Entis affectionibus & causis sæpè acriter & magno conatu disputatur.*

Hæc sunt, Cordate Lector, quæ de Oraculis eorumque auctoribus pro hac vice differere & volui & potui. Multa me prætervidisse nullus dubito : at multa quoque studio credas me præteriisse : cum putarem hæc sufficere posse iis, qui non nimium superstitione, (quæ quantum absit à vera ac rationali Religione, quantumque semper isti obfuerit, cuncti norunt prudentiores) aliisve præjudicatis opinionibus, occæcati sunt. Si quis tamen, contraria & meliora edoctus, etiam me docere ista velit, habebit facilem me atque obaudientem. Finiam, igitur & dicam cum Horatio :

*Vive, vale si quid novisti rectius istis,  
Candidus imperti : si non, his utere mecum.*

—— ——— λοιδορεῖσθαι δὲ & πρέπει  
Ἄνδρες ποιηταί, ὥσπερ δὲ τοπώλιδας.



D E

## ORACULORUM ETHNICORUM

Duratione atque interitu;

## DISSERTATIO SECUNDA.

## CAPUT I.

*De prætenſis Porphyrii testimoniis circa Gentilium Oracula, ratione ipſorum durationis, ex Eusebio. Quæ mens hic fuerit Porphyrii. Quam levi de causa hæretici nomen olim impositum fuerit hominibus non circa omnia cum multitudine sentientibus. Quid de Oraculorum duratione atque interitu adhuc sentiant vulgo eruditi. Argumenta ab Eusebio pro ipſorum cessatione ex Plutarcho allata, de magno Pane mortuo, &c. examinantur.*

**P**ost tractationem de Oraculorum origine & aucto-ribus, non male faciemus si perpendamus quoque ipſorum Durationem atque Interitum: eò quod omnes fere, qui aliquid de Oraculis scripserunt, pro indubitata habeant veritate, Oracula Ethnicorum, cum adventu nostri Salvatoris Jesu Christi, quin & propter ipsius adventum, defecisse; vel ideo saltem sensim, ac brevi quidem, exaruisse.

Hujus autem opinionis auctorem ac patronum sibi habent Eusebium: neque eum solum; verum ipsum, ut putant,

Hhh

Por-



Porphyrum, Gentilem certe atque infensum, si quis alius, Christianorum ac Christianismi hostem: ut qui, apud Eusebium lib. V. cap. I. Præparationum Evangelicarum, ita loquatur: Ἀγε τοιγαρὶν αὐτῶν Ἑλλήνων ὁμολογούντων ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ χρητήρια, ἃ δ' ἄλλοτε ποτὶ ἐξ αἰώνων ἢ καὶ τὰς θεόνας τὴ σωτηρίαν ἐ διαγγελικῆς διδασκαλίας, πλὴν ἐνός Θεοῦ καὶ σωτῆρος Χριστοῦ πλάτυνθεις ἐν γῇ, φωτὸς δίκῃ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνατελλάσης. αὐτίκα γὰρ μάλα ὅσον ἐδέπω ἀπατήσασθαι, ὡς ἄρα καὶ πλὴν ὁπιφάνειαν αὐτῶν, καὶ θάνατον τῶν δαιμόνων ἰσπρήθησαν, καὶ τὰ θωμάσια καὶ τὰ πάλαι βοώμενα χρητήρια ἀλαλεοίπασιν. *Audi nunc igitur ipsos Græcos fatentes, ipsorum defecisse Oracula, neque ab alio unquam ævo quàm tempore salutis & Doctrinæ Evangelicæ, quæ unius Dei ac Salvatoris Christi fidem per mundum divulgavit, atque omnibus hominibus veluti lux exorta est. Jam statim ergo, ut adhuc nunquam factum est, ostendemus, quomodo post adventum ejus, & Dæmonum mortes narratæ fuerint, & admiranda illa ac decantata Oracula defecerint.*

Ac paulò inferius.

Νεκρὰ γὰρ τὰ ὑπὸ τῶν δαιμόνων πάντα χρητήρια τε ἐ ματημάματα. ἃ δὲ τις εἰς τοσούτον ἀνθρώπων μέμλεε νυν, ἐξ ὧν εἰς πάντας φωτὸς δίκῃ ἐξέλαμψεν ἢ τὸ σωτῆρος ἡμῶν ἔνθεον καὶ διαγγελικὴ δύναμις, ὡς τολμᾷ τῷ τῷ φιλάττῃ φόνον ἐ παῖς δι' ἀνθρωποθυσιῶν σφαγαῖς, τὰ φονικά καὶ φίλαιμα καὶ μισάνθρωπα δαιμόνια ἐξιλεῶν. οἷα πράττειν τοῖς πάλαι σοφοῖς τε καὶ βασιλεῦσι δαιμονώσιν ὡς ἀληθῶς φίλον ἑαυτοῦ. πρὸς δὲ τῷ μηκέτι διύαδαί τι ἐ ἰχύνειν τὰς φαῦλὰς δαίμονας, καὶ πλὴν τῷ σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων ἀποθήκευται ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκότῃ, τούτων πρὸς λέγων μαρτυρεῖ τὸ τέρας. Νυνὶ δὲ θωμάζουσιν, εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε πλὴν πόλιν ἢ νόσος, ἡσκληπιὸς μὲν ὁπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων θεῶν μηκέτ' ἔσσης. Ἰησοῦς γὰρ πτωμένους ἐδεμιάς τις θεῶν ὀφειλείας ἤσθετο.



*Mortua verò sunt Omnia à Dæmonibus profecta Oracula & Vaticinia. Neque ex quo tempore instar lucis omnibus affulsit vis divina atque Evangelica nostri Servatoris, aliquis eo usque insaniit, ut ausus sit cæde illius, quod sibi esset dilectissimum, & hominum mactatione, illos cædem & sanguinem sitientes, hominesque odio habentes placare Dæmonas. Qualia lubenti animo perpetrabant Veteres Sapientes & Reges, verè Dæmonibus acti & obsessi. Quod verò pravi Dæmones non amplius aliquam vim aut potestatem, post Servatoris nostri adventum habeant, etiam ipse (Porphyrus) qui contra nos Dæmonum patronus extitit, ad stipulatur; dum in tractatu, quem contra nos conscripsit, tali modo loquitur: Nunc verò ipsos admiratio subit, si per tot annos Urbem (Romam) morbus occupaverit. Cum non amplius ulla præsentia ibi sit Æscalapii, aut aliorum Deorum: nam postquam Jesus cultus fuit, nemo aliquid manifestum aut publicum sensit Deorum auxilium.*

Quæ heic ponuntur ab Eusebio sunt, primo, Oracula post Christum natum, atque ob ejus in terras adventum, obmutuisse. Secundo, id etiam Ethnicos ac nominatim quidem Porphyrium, cujus verba, uti videmus, adducit, apertè confiteri. Nam quæ de Anthropothyis seu victimis humanis, non ultra Evangelii deprædicationem mactatis, addit, nihil faciunt ad Oracula eorumve defectum. Ex iis tamen videbimus etiam, quàm parùm tuto, sine justo examine, fides adhibeatur huic nimium credulo, atque incauto sæpius, scriptori. Porphyrii verba (hinc enim incipiam) si quis ea attente legat, nihil minus loquuntur, quam de Oraculis eorumve defectu, (neque ignorare ullo modo poterat Porphyrius ipsius ætate adhuc multa ac celeberrima superesse, per diversas mundi plagas, *Ægyptu.* quod ex sequentibus, spero, notissimum fiet) sed clarè fatis, de miseriis, cladibus, devastatio-



nibus, peste aliisque morbis, quæ jam longo tempore Urbem atque Imperium Romanum affligerant, quorumque causas Ethnici imputabant Christianis [hos enim ipsorum ritibus, cæremoniis ac reliquis moribus Idololatriæ connexis adversos, atque iridentes illa quotidie sentiebant, hincque odium immortale contra ipsos exercebant, ac quidquid in ipsorum damnum ac ruinam excogitari atque agitari posset, omni molimine contra ipsos, præsertim vero, sacerdotes Ethnici, quorum è re id maxime erat, deleri hosce Antagonistas exercebant] quasi ex propagatione istius sectæ ac Doctrinæ, ira atque indignatio Deorum in omne genus hominum esset effusa. Legamus modo Arnobium, videbimus, in ipso libri primi principio, eas fuisse solennes Gentilium querelas; ita enim ipsos loqui solitos testatur: *Postquam esse in mundo gens Christiana cæpit, terrarum orbem periisse, multifor- mibus malis affectum esse genus humanum: ipsos etiam cælites derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos.*

Eodem modo loquuntur, seu potius Ethnicos inducunt con- querentes, Origenes in Matth. cap. 24. Cyprianus initio libri ad Demetrianum, Augustinus plusquam uno loco; item alii: sed singulari, inter eos, cum emphasi Tertullianus, Apolo- getici sui cap. 40. cujus verba quoque hîc apponam: *At è contrario illis nomen factionis accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirant, qui adversum san- guinem innocentium conclamant, prætexentes sanè ad odii defensionem illam quoque vanitatem, quod existiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tiberis ascendit in mænia, si Nilus non adscen- dit in arva, si cælum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad Leonem.*



At postea apud Christianos eadem invidiâ laborabant Ethnici, sive, (uti post aliquot Christianismi secula vocabantur) Pagani: & cum ipsis simul Judæi, Samaritani atque hæretici [quorum hæreticorum definitionem discimus ex Cod. lib. I. cap. 5. ubi Impp. Grat. Valent. & Theodos. inter alia dicunt: *Hæreticorum autem vocabulo continentur, & latis adversus eos sanctionibus succumbere debent, qui VEL LEVI ARGUMENTO à judicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deviare.* En quo discordia cives diduxit miseros!] quod patet ex Novella III. Theodosii de Judæis, Samaritanis, Hæret. ubi ita habetur: *An diutiùs perferimus mutari temporum vices, iratâ cæli temperie? quæ, Paganorum exacerbata perfidiâ, nescit naturæ libramenta servare. Unde enim ver solitam gratiam abjuravit? unde æstas messe jejunâ, laboriosum Agricolam in spe destituit aristarum? unde hyemis intemperata ferocitas, ubertatem terrarum penetrabili frigore sterilitatis læsione damnavit? nisi quod ad impietatis vindictam transit lege suâ naturæ decretum.*

Vide hîc, quæso, quàm facile una pars alteram sibi adversam unius ejusdemque criminis ream peragat: Ethnici scilicet Christianos, quasi ante Christi adventum, nullæ clades, nullæ ruinæ, nullæ miseriæ, aut calamitates orbem terrarum afflixissent; ac tum demum, neque alia de causa, *excessissent adytis arisque relictis Dî quibus imperium eorum steterat:* Christiani è contra Paganos, Judæos, Samaritanos & hæreticos accusabant, quasi dum illi adhuc subsisterent, ipsorum culpa totus Orbis jam vergeret in ruinam, totaque natura corrupta & inversa deficeret, non in pœnam eorum à quibus ista mali labes, adversariorum judicio, orta, sed in illorum noxam qui alios sic criminabantur. At cui paulo cordatiori hîc non veniat in mentem illud Juvenalis:



*Accusat Manilia dum rea non est?*

Verum redeamus in viam nobis propositam.

Clarius adhuc, quam superius ostensum est, liquet, ex ipso Porphyrio (imò ex ipso Eusebio Porphyrium verbotenus citante) eum hîc minimè loqui de Oraculis. Nam lib. 4. cap. ult. præparat. Euangel. discimus ex hujus Porphyrii verbis, ab Eusebio ibi adductis, eum, uti & alibi, asserere, *quæcunque Oracula ullibi reddita fuerint, ea non per Deos, sed per malos Dæmonas reddita: quorum Principem ait esse Serapim.* Hinc causam deducit, unde homines per Oracula illa fallantur, imò ad omnia prava ac scelestæ, homicidia, adulteria, &c. perducantur, nihil adjumenti vero, sed plurima nocumenta ac damna creduli homines per ea semper acceperint. Quæ certe non bene conveniunt nec in una sede morantur, sed plane discrepant, imò contraria sunt.

Quis ergo non videt, eum in verbis ab Eusebio citatis, minime loqui de Oraculis eorumve defectu: sed è contra nostrum Eusebium per ea semetipsum fallere ex nimia incogitantia aut præjudicio?

Hæc tamen, uti jam jam evicimus, ita nimis temere asserita, ut admodum facile id in doctorum oculos incurrat, minime gentium ab aliis, de Oraculorum defectu loquentibus redarguuntur, Æl. Schedio, nempe, P. Mornæo, Hospi- niâno, Boissardo, cæterisque eam materiam directè aut indirectè tractantibus; sed ut argumenta satis valida assumuntur: dum ex iis æque temere quam ipse Eusebius, ostendere nituntur Oraculorum defectum & circa Servatoris nostri nativitatem, & ob nativitatem istam, accidisse. Ideoque nunc asserunt, nato Christo, Oracula, ac nominatim quidem Delphicum, filuisse; nunc tempore Hadriani Cæsaris, nunc alio; nunc denuò, perdurasse quædam illorum usque ad Julianum Apostatam: cum subinde & de Delphico dicant, id jam ante Ciceronem



ronem (ipsum Ciceronem citantes testem) cessasse: nec sibi ullo modo constent, sed, sine ullo debito ac justo examine, asserant quicquid fere ipsis de iis occurrerit apud Veteres: atque inde modo affirment, modo negent, modo dubitent, denique, atque hæreant; quod suos nimis secure sequantur Duces, qui nec ipsi sibi magis constant.

Imò magnus ille P. D. Huetius tom. secundo, Proposit. 9. cap. 4. disertis verbis tempore Christi plane obmutuisse ea asserit. ejus verba sunt: *Huc adjungendus Oraculorum defectus, cujus causam curiosè scrutati sunt, cum alii scriptores, tum potissimum Plutarchus: ex quo discas, PAULATIM EA CONTICESCERE COEPISSE, AD CHRISTI USQUE TEMPUS, QUO OBMUTUERUNT: quasi fractâ tum penitus Dæmonum vi, silentioque ipsis imposito.* An vero talia nos doceat Plutarchus, imò unquam somniasse videatur, videbimus paulo inferius. Isaacus quoque Vossius in tractatu suo *de Sibyllinis*; (quod mireris fane in hoc tanto viro, ac tam plurimæ lectionis tamque acris judicii) *ut manifestum sit, non potuisse hæc ab aliis quam à Judæis vulgari, qui sub nomine fatidicarum mulierum, & quarum apud Gentes magna esset auctoritas, ea in lucem edidere, quæ ipsi è Prophetarum suorum hausissent Oraculis. Nec successus horum defuit Vaticiniis, & quidem tantis, UT (NB.) CÆTERARUM GENTIUM PROTINUS CESSARINT ORACULA.*

Vide sis hîc mecum, Lector, quam multa à multis pro veris affirmantur, quæ, si modico subjicerentur, examini hisce assertoribus ipsis ne speciem quidem ullam veritatis habere viderentur. Sed ita fit: Viderint titulum libri Plutarchiani de Oraculorum defectu: quid opus ulterius legere aut perlegere librum ipsum, cum ex titulo solo concludere quis valeat, Oracula, jam Plutarchi ætate, defecisse. Viderint Eusebium



sebiū citantem Porphyrium, quid opus verba ipsius examinare Porphyrii? Itane mendax fuerit Eusebius, itave aut hebes aut stupidus, ut intelligere nequiverit, quid Porphyrius de ea re vel scripserit vel intellexerit? & licet ipse quoque adducas illius verba uti habentur apud Eusebiū; nonne sufficiat ea sic intellexisse ut Eusebius illa intellexit? Certe si hoc modo agamus etiam cum iis quæ apud Ciceronem, Plutarchum, aliosque habentur, aut ex iis ab aliis citantur, nec ulteriori examine defungamur; longe commodius ac minori negotio scribimus libros, quam si laboriose admodum investigemus, an bene vel male citati, intellecti, aut versi fuerint Porphyrius, Plutarchus, Cicero, Juvenalis, alique, de quorum verbis oriri posset controversia. Quam pauci, interim, lectores inquirunt & rite examinant ea quæ sic adducuntur; ac non potius credunt huiusmodi scriptoribus? interim patitur veritas. Sed à quonam tempore hoc novum fuit?

Verum redeamus ad Eusebiū, ac videamus quam firmiter secundo argumento, ab Ethnicis ex Plutarcho desumpto, demonstret Oracula circa Christi nativitatem defecisse: illud autem quod tam avide omnes fere arripiunt, est Historiola illa seu potius fabula (ut statim ostendetur) quæ narratur à Cleombroto in Dialogo de Oraculorum defectu, hoc modo.

Περὶ ᾧ ἔστι φησὶν ἡ τοιαύτη τῶν ποιέτων ἀνήκα λόγον ἀνδρὸς οὐκ ἀφρονος ἔδ' ἀλαζόνος, Ἀιμιλιανὸς γὰρ ἔστι ῥήτορος, ὃς ἐν ὑμῶν ἐνιοι Διακηχέασιν, Ἐπιθέσης ὡς πατήρ, ἐμὸς πολίτης καὶ διδάσκαλος γραμματικῶν. ἔτι ἔφη, πότε πλέων εἰς Ἰταλίαν ὁππῶς νηὸς, ἐμπορικὰ καὶ χεῖματα καὶ συχνὰς ὁππῶς αἰγῆς. ἐσπέρας δὲ ἤδη πρὸς τῆς Ἐχινάδας νήσους ὁππῶς πνεῦμα, ἐπὶ τῶν ναῶν Διαφερομένην πηλείον γυνεὺς Παζῶν ἐγρηγορέναι δὲ τὰς πλείους, πολλὰς δὲ καὶ πίνειν ἐπὶ δεδαιπημένους ἐξαίφνης δὲ φωνῶν ὁππῶς τῆς νήσου τῆς Παζῶν ἀκροθῆναι θαμὸν τίνος βοῇ καλεῖν ὥστε θαυμάζειν ὁ δὲ θαμὸς Ἀιγύπτιος ὡς κυβερνήτης, ἔδ' ἐκ τῶν ἐμπλεόντων γνώριμος πολλοῖς ἀπ'



ἀπ' ὀνόματος. δις μὲν ἔν κληθέντα σιωπῆται, ὅ δὲ τρίτον ὑπα-  
 κῶσαι τῷ καλῶντι καὶ κεῖνον, ὑπείκοντα τῷ Φανίῳ εἰπεῖν, ὅτι,  
 ὅταν γῆν καὶ τὸ Παλῶδες, ἀπαγγείλον ὅτι Πάν ὁ μέγας τέθηκεν.  
 τὸ δὲ ἀκούσας ὁ Ἐπιθέσης ἔφη πάντας ἐκπαραγγῆναι, καὶ διδόν-  
 τας ἑαυτοῖς λόγον, εἴτε ποιῶσαι βέλιον εἴη ὅ ὡς περὶ γυμνῶν, εἴτε  
 μὴ πολυπραγμονεῖν, ἀλλ' εἴαν ἔτως, γινῶναι τὸ Θάμην, εἴαν μὲν  
 ἢ πνεῦμα, καὶ ὡς πλεῖν ἡσυχίαν ἔχοντα νύκτερας δὲ καὶ γαλήνης  
 πρὸς τὸ πόπον γυμνῆς, ἀνείπειν ὁ ἤκουσεν ὡς ἔν ἐγρέτο καὶ τὸ Πα-  
 λῶδες, εἴτε πρὸς ὄντος, εἴτε κλύδωνος, ἐκ πρύμνης βλέποντα  
 τὸ Θάμην πρὸς τῷ γῆν εἰπεῖν, ὡς περ ἤκουσεν, ὅτι ὁ μέγας Πάν  
 τέθηκεν. καὶ φθάνει δὲ παυστόμῳ αὐτὸν, καὶ γυμνῶν μέγαν ἔχ-  
 ἑνός, ἀλλὰ πολλῶν σεναγμῶν, ἅμα θαυμασμά μεμιγμῶν· οἷα δὲ  
 πολλῶν ἀνθρώπων παρόντων, ταχὺ τὸ λόγον ἐν ῥώμῃ σκεδασθῆναι,  
 καὶ τὸ Θάμην γυμνῶν μετὰ περὶ τὸν Τιβέριον Καίσαρος. ἔτω δὲ  
 πρὸς τὸν λόγον τὸ Τιβέριον, ὡς περ ἀπὸ θαλάσσης καὶ ζητεῖν  
 πρὸς τὸ Πανός. εἰκάζειν δὲ τὰς πρὸς αὐτὸν φιλολόγους συχνὰς ὄν-  
 τας, τὸ ἐξ Ἑρμῆ καὶ Πενελόπης γεγνημένον ὁ μὲν ἔν Φίλιππος  
 εἶχε καὶ τῶν παρόντων ὁνίς μάρτυρας, Ἀμιλιανὸς δὲ γέροντος  
 ἀκηκότας.

Quæ sic vertuntur à Doctissimo Turnebo : De Dæmonum  
 porrò obitu narrationem quandam de homine nec stulto nec  
 vano accepi. Nam Æmiliani Rhetoris, ex quo nonnulli  
 etiam vestrum hoc audierunt, Epitherses fuit Pater, muni-  
 ceps meus, Grammaticæ Professor. Is narrabat quum ali-  
 quando Italiam cogitans navigium conscendisset, quod non  
 solum mercium magnam vim, sed vectorum etiam magnam  
 turbam ferret, sub vesperam ad Echinades insulas penitus  
 flatum siluisse navique in salo fluitante, & tandem ad Paxas  
 delata, plurimis tum vigilantibus, multis etiam post cænam  
 compotantibus, è Paxis repente vocem auditam esse, cujus-  
 dam Thamum inclamantis. Erat autem Thamus Ægyptius  
 gubernator multis qui in navi erant nomine ignotus. Bis igitur



tur inclamatum siluisse, tertium vocanti paruisse: illum maiore vocis contentione imperasse, ut, cum ad Palodes per-  
 vectus esset, Pana magnum mortuum esse nuntiarent. Hoc  
 audito Epitherses consternatos omnes stupore dicebat. Quum-  
 que deliberarent quod imperatum erat, faciendum esset nec  
 ne, hac de re sic Thamum censuisse; si flatus spiraret silen-  
 tio prætervehendum esse, sin à ventis esset eo in loco quies  
 & tranquillitas, quod audiverat esse prædicandum. Igitur  
 ad Palodes perlatis, quum aura nulla esset nec unda, pro-  
 spectantem è puppi Thamum exclamasse ut audierat, Pana  
 magnum esse mortuum: continuoque quum vixdum finisset,  
 secutum esse ingentem non unius, sed multorum, gemitum  
 admiratione mixtum: & quod multi adfuissent narrabat rei  
 famam celerrime dissipatam esse Romæ, Thamumque à Tibe-  
 rio Cæsare accersitum: Tiberium verò usque adeo huic rei  
 fidem adjunxisse, ut quis ille Pan esset, interrogaret & quæ-  
 reret. Doctos verò homines, quos circa se frequentes habe-  
 bat, censuisse Panem eum esse qui ex Mercurio & Penelope  
 natus esset. Atque hæc quidem Philippus, quorundam etiam  
 qui aderant memoria attestante, qui de Emiliano Sene se  
 audivisse dixerunt.

Fabula hæc, uti revera est, sicut ex sequentibus manife-  
 stum fiet, ab Eusebio non solum citatur, sed etiam à viris  
 jam supra nominatis (atque etiam à Joachimo Oudaan in  
 Dialogo quarto de Potentia Romana, sive, ut Belgicè libro  
 huic nomen dat, *De Roomsche Mogentheyt* /) pro vera ha-  
 betur Historia: ac quidem præcipue quod prætenfa ista Hi-  
 storiola dicatur Tiberii Cæsaris sub Imperio contigisse, adeo-  
 que cum tempore mortis Servatoris nostri ipsis congruere vi-  
 deatur; ad cuius mortem & Boissardus & alii hanc Historio-  
 lam referunt: ad Dæmonum seu Diaboli mortem, ratio-  
 ne Oraculorum, ut quæ antea longe magis vigeant, alii:



alii : quamvis alii denique aliter hæc interpretentur & applicent.

Ex hisce audiamus, quæso, primo loco Boissardum in hunc modum loquentem, libro de Divinatione & Magicis præstigiis: *Quidam existimant vocem illam locutam fuisse de Christi Servatoris morte : cum audita sit anno DECIMO NONO Imperii Tiberii Cæsaris, quo Christus crucifixus est. Et hunc credimus universæ naturæ, & totius mundi Dominum & formatorem, verum Verbum Dei, per quod Deus omnia creavit. Et ipsi Arcades Pana vocarunt τὸ ὅλης φύσεως Κύριον : non solum sylvarum Dominum, sed universæ substantiæ materialis Dominatorem ( ut scribit Macrobius ) cujus materiæ vis universorum corporum, seu illa divina sint, sive terrestria, componit essentiam. Ideo Pan dictus est Deus universi. Neque male suspicantur multi ( sive fuerit Angeli boni, sive Dæmonis alicujus ) per Pana Magnum intellexisse Jesum Christum, qui sub Tiberio passus est. Nam & Dæmones sæpius vera solent proloqui, verbis tamen ambiguis, ut homines magis ac magis in errores inducant.*

Mirum fanè si per Angelos bonos hæc fuerunt annunciata, neque Thamum neque Epitherfen reliquosve vectores, aut aliquos saltem inter eos, neque ipsum Tiberium, nec quos super hac re consulebat Sapientes, nec denique ipsum Æmilianum, Plutarchum aliosve, quibus hæc narrarunt tanto post passionem, ac prædicationem Euangelii Jesu Christi, intervallo, conjectasse ea de Christo Servatore nostro, fuisse prolata.

Ast fuerit vox Dæmonis, ut homines ita magis ac magis in errores induceret, ( ut alii volunt ) cui usui ipsi hæc proloqui solùm inter istos homines qui ne minimam quidem Jesu Christi notitiam habebant ? ac quidnam nocumenti accipere



poterat Doctrina Evangelii , si Ethnici crederent Magnum aliquem Dæmonem , sive Panā illum ( qui nunquam fuit ) sive alium quendam mortuum esse ? ac cur non potius è contrario vereri debebant , si tale quid annuntiaretur , hoc in ipsorum , non Jesu Christi , damnum cedere debere : cum ita de propria Religione Ethnici , ut dubitare inciperent , induci possent atque , audito Evangelio , eo facilius ad illud transire deliberarent : præsertim cum inde minus mirum ipsis videri deberet , Filium Dei mortem obiisse , eo quod & ipsorum Dæmones idem paterentur ?

Ac quomodo Diabolus per hæc verba , de Magni Panos morte , ita præoccupare potuit Aures hominum , quo minus intelligerent aut crederent , ( ut alii putant , ) mortem Christi ; cum Historiola hæc à Plutarcho , ut communi mundo minus nota , iisque quibus eam sub persona Philippi narrat , ignota , adducatur ?

De Dæmonum morte , aut ad minimum perpetuo silentio , Eusebius aliique hæc interpretantur. Hinc Mornæus , post multa alia quibus Defectum Oraculorum circa & ob nativitatem Christi adstruere nititur , ( etiam ex ipsorum Dæmonum prætensis Oraculis aut responsis ) narrata denique Historiola illā de Epitherse , ( quam memorabilem vocat Historiam atque ut omninò veram ex Plutarcho allegat , ) hæc addit : *Mais remarquons que c'estoit sous Tibere , sous lequel fut crucifié Jesus , & que ce Pan estoit un des principaux Dæmons des Gentils : comme se voit par son Oracle ,*

REN TE VOEUX Ô MORTEL, A PAN LE DIEU  
CORNU, SAUVAGE, CHEVRE PIED, &c.

*Et de fait à Diocletian Apollo respond, que les justes le rendent muet ; & le Prestre lui dit : que par les justes il entendoit les Chrestiens, dont il se mit à les persecuter , &c.*

Latina ( pro ut ab ipso hæc ex idiomate Gallico in eam  
con-



conversa sunt) ita sonant: *Notemus verò sub eodem Tiberio crucifixum Jesum; Pana verò in gentilitiis Dæmonibus insignem locum tenuisse, ut ex ipsius Oraculo apud Porphyrium liquet.*

Χρυσόκερος Βλοσυροῖο Διωνύσου θεραπῶν Πάν  
βαίνων ὕληντε κατ' ἔρσα χειρὶ κραταῖῃ, &c.

PAN AUREIS CORNIBUS TRUCIS DIONYSII  
MINISTER,

GRADITUR PER MONTES SILVOSOS, &c.

*Itaque respondet Apollo Diocletiano, justos illi os obturare, quo minus oracula edere possit: & Sacerdos justos Christianos interpretatus est, quos idcirco Imperator persequi cæpit.* [Conferat quæso Lector ambarum callens linguarum hæc Latina cum Gallicis quæ præcedunt.] Petrus Molinaeus verò qui alias (ubi tractat de Oraculorum defectu, in Vate suo lib. 3. cap. 11.) cæteris cordatior est. Non dubitat etiam, post fabellam hanc narratam, sequentia hæc ei subungere:

*Huic narrationi fidem creat circumstantia temporis: incidit enim hæc res in tempus quo Christus mortuus est. Estque verisimile ejulationes Dæmonum inde ortas, quod scient morte Christi Satanae regnum concidisse. Est enim Pan vox aptissima ad significandum Dominum universi qui est Omnia in omnibus, ut ait Paulus 1 Cor. 15. 28.*

Vide hic jam aliam causam: Diabolus nimirum qui ipse per se hæc non poterat sociis suis, qui hujus rei nescii erant, nuntiare, sed ministerio hominum ad hoc opus habebat, mandabat hæc Thamo; atque hinc, post rem illam ipsis nuntiata, tam tristes ejulationes. Sed relinquamus ipsi hanc verisimilitudinem.

Quis enim è Plutarcho, licet maxime ponamus Historiam hanc esse veram, nobis ostendet eam, tempore passionis con-



tigisse? cum ipse Plutarchus solùm dicat: [*Epitherses*] *narrabat quum ALIQUANDO Italiam cogitans, &c.* Et tamen audacter admodum Boissardus asserit, *hoc eo ipso anno 19. Imperii Tiberii Cæsaris fuisse factum.*

Optandum esset, sane homines tam multæ lectionis, atque alias, quantum apparet; minimè malos, non tam in transversum actos fuisse aut studio partium, aut asserendi apud alios, id quod ipsi tam libenter credebant esse verum; ut non contenti iis, quæ seu vera, seu falsa apud alios invenerant, sui muneris esse putassent, multa illis affingere.

Cordatior hîc Baronius; qui, dum ad annum Domini nostri 34. hanc recitat fabulam, utitur hisce verbis: *Qualiacunque sint, fides esto penes auctorem, &c.* Et sanè quidem si rei gestæ fidem adhibendam esse putamus. Sed cordatiores adhuc Centuriatores Magdeburgenses qui Cent. 1. lib. 2. cap. 15. hæc plane ridicula æstimant, dum de Eusebio hæc ex Plutarcho in testimonium adducente dicunt: *Ubi & de Pane sub Tiberio mortuo ridicula narrat.*

Habent igitur eam narratiunculam, uti revera est, pro fabulâ: At si fabula hæc secundum Boissardum, Molinæum, & cæteros pro vera Historia sit habenda, eo quod Plutarchus tantus Vir, eam pro vera Historia narret; cur non & ea, quæ sequitur ibidem, ejusdem ponderis aut veritatis habeatur, ab iis qui hîc non solùm Plutarchum, sed & Eusebium citant? Eusebius enim eam non omittit, quasi ejusdem cum jam recitatâ veritatis, uti & certe est, ac merito illam nullo dato interstitio subsequitur: ita enim pergit: οἱ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν περὶ τὴν Βρετανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους ἀπορράδας, ὧν ἐνίς Δαιμόνων ἔστιν Ἡρώων ἰνομαζέσθαι, πλεῦσαι δὲ αὐτῶν ἰσχυρίας καὶ θέας ἕνεκα, πομπῇ ἔτι βασιλέως, εἰς τὴν ἐγγίστεν κερμένιν τῶν ἐρημῶν, ἔχουσιν ἔτι πολλὰς ἐποικίζοντας, ἱερὰς δὲ καὶ ἀτύλας πάντας ὑπὸ τῶν Βρετανῶν ὄντας. ἀφικόμενα δὲ αὐτὰ νεωτὶ, σίγχυσιν μεγάλ-



μεγάλῳ πρὸς τὴν αἰέρα, καὶ διοσημείας πολλὰς γινέσθαι, καὶ πνέματα κατὰ ῥάγηναι καὶ πεσεῖν πρηστῆρας. ἐπεὶ δ' ἐλώφησε, λέγειν τὰς νησιώτας ὅτι τὰ κρεισσόνων πινὸς ἐκλείψις γέγονεν. ὡς γὰρ λύχνῳ ἀναπνέοντι φάναϊ δεινὸν εἶδέν ἔχει, σθεννύοντι δὲ πολλοῖς λυπηρὸς ἐστίν, ἕτως μεγάλα ψυχὰς τὰς ἡνὶ ἀναλάμψις δεινῆς καὶ ἀλύπτως ἔχουσιν, αἱ δὲ σβέσεις αὐτῶν καὶ φθοραὶ πολλάκις ἡνὶ ὡς νυκτὶ πνέματα καὶ ζάλας τρέπῃσι, πολλάκις δὲ λοιμικῶς πάθῃσιν αἶρα φαρμάτῃσιν. ἐκεῖ μέντοι εἶναι νῆσον ἐν ἣ τὸν Κρόνον κατείρχθαι Φρεσβύονα ὑπὸ τοῦ Βερέρεω καθύδοντα δεσμὸν γὰρ αὐτῷ τὸ ὕπνον μεμηχανῆσθαι, πολλὰς δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν εἶναι Δαίμονας ὁπάδους καὶ θεράποντας. Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Κλεόμβροτος, ἔχων ἡνὶ (ἐφη) καὶ ἐγὼ ποῖται διελθεῖν. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, τὸ μηδὲν ἐναντιῶσθαι, &c.

Demetrius autem narravit earum insularum quæ sunt prope Britanniam, plerasque desertas ac sparsas esse, quarum nonnullas Dæmonibus & Heroibus esse dicatas. Sese autem cognoscendi causâ, Imperatore mittente, navigasse ad unam desertis proximam, paucis habitatam cultoribus, quos Britannis sacrosanctos & inviolatos omnes esse: non multo autem postquam eo venisset fædam cæli perturbationem & prodigiosam tempestatem esse coortam: procellas in abruptum lapsas cecidisse, ardentium fulminum jactus fuisse: quibus sedatis insulanos dixisse, aliquem è præstantioribus interiisse. Nam ut lucerna dum accenditur noxia nemini est, dum extinguitur, multis tetrum odorem afflat; sic animos magnos dum accenduntur, propitios & innoxios esse; dum extinguuntur & intereunt, sæpenumero, ut modo, ventos ac procellas miscere, interdum pestilenti lue cælum inspicere. Jam verò insulam illic quandam esse, in qua Saturnus carcere clausus à Briareo custodiatur sopitus: somnum enim illi esse pro vinculo. Multos autem ei Dæmones esse circum pedes atque servos. Tum Cleombrotus, ipse etiam talia quædam,



dam, inquit, commemorare possim: nunc satis est proposito nihil repugnare, &c.

Quæ heic obiter notanda veniunt, sunt verba illa Mornæi ubi de Pane loquitur: *Et que ce Pan estoit un de principaux Demons des Gentils, &c.* Vel ut in versione Latina habetur, *Pana in Gentilitiis Daemonibus insignem locum tenuisse.* Ast Pan ille *Deus Arcadiæ*, quem Virgilius Poëta inducit *Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem*, minime ex Dīs majorum gentium, sed ex plebe Deorum erat. Hinc Ovidius in Ibin, post versus hos,

*Dī maris & terræ, quique his meliora tenetis,  
Inter diversos cum Jove regna polos, &c.*

Postea subjungit:

*Vos quoque PLEBS SUPERUM Fauni, Satyrique, La-  
resque,  
Fluminaque & Nymphæ, Semideūmque genus.*

Imò & Pan ille de seipso,

*Nos vappæ sumus & pusilla,  
Culti ruris minima. —*

Unde non mirum fane Simichida, apud Theocritum, ut rusticum, canere in hunc modum:

Τόν μοι Πάν, ὁμόλας ἐρατὸν πέδον ὅτε λέλογχας,  
Ἀκλητον κέينوιο φίλας ἐς χεῖρας ἐρείσεις,  
Εἴτ' ἔς' αἶρ' ὁ φιλῖν' ὁ μαλιστακὸς, εἴτε τις ἄλλος.  
Κλῶ μὲν ταῦθ' ἔρδεις, ὦ Πάν φίλε, μὴ τὸ τι παῖδες  
Ἀρκαδικαὶ σκίλλαισιν ὑπὸ πλοῦράς τε καὶ ὤμους.  
Τανίκα μαστίσσειεν, ὅτε κρέα τυτθὰ παρείη.  
Εἰ δ' ἄλλως νεύσεις, καὶ μὲν χροῖα πάντ' ὀνύχεσσιν  
Δακνόμεν' κνάσσει, καὶ ἐν κνίδαισι καθεύδεις.



Εἷς δ' ἠδ' ὧν ὡς ἐν ἔρεσι χεῖματι μέσῳ,  
 Ἐβρον παρ' ὅσων τετραμμένῳ, ἐσχύθεν ἄρκλι·  
 Ἐν δὲ θέρῃ πυμάτοισι παρ' Αἰθίοπεσι νομεύοις  
 Πέτρα ὑπὸ βλεμύων, ὅθεν ἔκετι Νεῖλῳ ὄρε' ἔσ.

*Hunc mihi Pan, Homoles amabile solum qui sortitus es,  
 Non vocatum illius charas in manus sistas :  
 Sive is est tener Philinus, sive quispiam alius.  
 Et, si hæc facies, ô Pan Chare, ne te pueri  
 Arcadici squillis sub latera & humeros  
 Tunc flagellent, quum carnes paucae adsunt :  
 Sin aliter annues : tunc per totum corpus unguibus  
 Morsus scalparis, & in urticis dormias.  
 Sis autem Edonorum quidem in montibus hyeme mediâ,  
 Ad Hebrum fluvium versus, prope Septentrionem :  
 Æstate verò ultimos apud Æthiopas pascas,  
 Sub scopulum Blemyorum, unde non amplius  
 Nilus videri potest.*

At Pana illum, objiciat quispiam, apud Arcades, *universæ substantiæ materialis Dominum habitum*, ex Macrobio videlicet, qui ita de Pane Saturnal. lib. 1. cap. 22. Pan ipse quem vocant Inuum, sub hoc habitu quo cernitur, Solem se esse prudentioribus permittit intelligi. Hunc Deum Arcades colunt appellantes τὸν τῆς ὅλης κύριον : non Sylvarum Dominum, sed *universæ substantiæ materialis Dominatorem* significari volentes. Cujus materiæ vis universorum corporum, seu illa divina seu terrena sint, componit essentiam. At Pan ille Mysticus diversus longe à Pane isto qui Mercurii ac Penelopes filius habebatur. Nec talem Mysticum Pana somniabant sapientes isti à Tiberio accersiti (si modo unquam accersiti sunt : imo reverâ nunquam sunt, quia purum putum figmentum ac fabula est tota hæc Historiola) quum universi



Dominus mori (hoc est interire) minimè queat. Dum è contra quicquid natum fuerit denuo moriatur.

Quam gemina autem sunt hæc illis quæ in Philopseude suo, ac vera Historia, narrat talium falsus derisor Lucianus!

Videmus ergo ex hisce quam facile se duci sinat Eusebius, umbramque inanem pro vero corpore persequatur, multique alii eum in talibus sequantur, nec sufficere aut sibi aut aliis existiment, nisi & de suo aliquid addant.

Non felicius est idem ille Eusebius, in eo quod Victimæ humanas, post Christi nostri adventum non amplius mactatas, sed hoc genus sacrificii abolitum, affirmet. Nam Tacitus, Plinius, Plutarchus ac Lampridius non solum, sed etiam Sidonius Apollinaris, Procopius aliique ipsis longè juniores, contrarium planè, ac quidem de suis temporibus, testantur, de Germanis, Suevis, Britannis, Persis, aliisque pluribus populis; ostenduntque hæc horrenda sacrificia usque ad Justinianum, imò & ad Henricum Aucupem, perdurasse. Quod verò in ipsa urbe Roma usque ad ipsius Eusebii ætatem hæc peracta fuerint, patet (ut Tertullianum ac Minucium Felicem, qui de suis temporibus id testantur, præteream) ex Porphyrio & Lactantio; Porphyrium etiam ipso adducente Eusebio, in libro de Laudibus Constantini, hisce verbis utentem: 'Αλλ' ἐπὶ καὶ νῦν τις ἀγνοεῖ καὶ πῶς μέγαλιν πόνον τῇ ἑλλησπέλει διὸς ἐορτῇ σφαγιαζόμενον ἀνθρώπον, *Sed etiam nunc, quis ignorat, in magna illa Urbe [Româ] Jovis Latialis Festo pro Victima jugulari hominem?*

Addamus huic Porphyrio, qui ante Eusebium vixit, Lactantium Eusebii contemporaneum; qui de suo (Lactantii nempe, adeoque ipsius Eusebii, ipsique satis noto, uti ex Chronico patet) tempore, hoc ipsum quoque affirmat, lib. 1. de falsa religione hisce sequentibus: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Jovi Teucrus immolavit: idque sacrificium*



cium posteris tradidit. Quod est nuper Hadriano imperante sublatum. Quibus paulò post subjungit : *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter (NB.) etiam nunc sanguine colitur humano.* Quibus addamus postremò & Prudentium : qui libro I. contra Symmachum,

*Incaßum arguere jam Taurica sacra solemus :*

*Funditur humanus Latiali in munere sanguis, &c.*

I nunc & crede Eusebio absque prævio & exacto examine. Ex talibus enim exemplis, quæ plura dari possent, facilè quivis queat cognoscere, quantum fidei sittribuendum iis, quæ de Oraculis eorumque defectu scribit : de aliis etiam procedente nostro discursu videbimus.

## C A P U T II.

*Suidæ, Cedreni, ac Nicephori testimonia de puero Hebræo ; ut & de Augusto Oraculum Delphicum consulente, examini subjiciuntur : istaque occasione de veterum quorundam (Justinii, aliorumque) credulitate, quandoque nimia, agitur : sicut etiam de Tiberii prætenfa erga Christum nostrum pietate.*

**S**ED uti argumenta pro Oraculorum defectu petuntur ab Ethnicis, (quo successu jam examinavimus) sic etiam pro ea sententia in testimonium adducitur ipse Diabolus : qui alias mendaciorum Pater ; tamen hic coactus, veritatem confessus sit.

Edidit ergo, uti volunt, diversa Oracula, seu responsa,



de Oraculorum defectu non solum, sed & de Christo Salvatore nostro: imprimis tamen illud, tam ab omnibus fere decantatum, quod Augusto Delphis sciscitante eum dedisse perhibent.

Nimirum Suidas, Nicephorus & Cedrenus (quorum postremus etiam illud ex Eusebio citat, quanquam, saltem hodie, id apud eum, quod sciam minime inveniatur) narrant Cæsari Augusto, hoc fuisse redditum quum, jam Senex & anxius de successore, profectus ad Apollinem Delphicum Oraculum ejus super ea re consuleret; cuique post iteratas Hecatombas causam taciturnitatis *ῥησιμεία* illius inquirenti, datum hunc sequentem, tradunt, responsum.

Πᾶσι 'Εβραῖοις κέλεται με θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσειν  
Τὸν δὲ δόμον περιπεῖν, καὶ αἰδὼν αὐτοῖς ἰκέσθαι  
Λοιπὸν ἀπὸ σιγῶν ἐκ δόμων ἡμετέρων.

*Me puer Hebræus, jubet hinc, Rex ille Deorum  
Tartareos remeare domos, hac æde relicta.  
Post terga ora tenens, altaria nostra relinquo.*

Ita in Dissertatione 33. de fide Divinationibus adhibenda vertit Joh. Maria Maraviglia, alii aliter. Græca verba sic exprimit Suidas: Nicephorus tamen in primo versu pro θεοῖς legit (uti & Cedrenus) θεός; additque in secundo π, sc. post περιπεῖν; item αἰδὼς pro αἰδὼν; pro quo αἰδὼν Cedrenus scribit ὁδὼν: qui & postremum versum scribit, (saltem in editione Græco-Lat. Basiliensi.)

Ἀπὸ λοιπὸν ἐκ δόμων ἡμετέρων,  
cum cæteri habeant:

Λοιπὸν ἀπὸ σιγῶν, &c.

Quos versus sic (ratione metri) malè conceptos, alii, ex recentio-



centioribus hujus præteritique ævi Scriptoribus, diversimodè corrigunt. Hinc magnus ille J. Scaliger, & post ipsum, Isaac. Casaubonus, rejiciunt vocem *παῖς* & legunt *Ἐβραῖος καὶ ἐλε-  
παί με θεός*, &c. Ubi tunc versus quidem constat, sed totus ille puer, ac tantus quantus ille est aut fuit unquam, evanescit, seu potius Metamorphosi subita in Deum mutatur: qui tamen, citantibus Nicephoro ac Cedreno, & puer simul & Deus prætenso isti Apollini habitus ac nominatus fuerat.

Sic in secundo, καὶ ὁδὸν πάλιν αὖθις ἰκέσθαι tertium, (quem pro duobus prioribus afficto, post Eusebii tempora, habent) cum Cedreno legunt: Schedius, sicut & Peucerus, legunt in secundo quoque καὶ αἰδῶ αὖθις ἰκέσθαι, ac tertium hoc modo, λοιπὸν ἀπὸ σιγῶν ἐκ βαρῶν ἡμετέρων: ubi Peucerus tamen, in fine, ἡμετέρων habet. Unusquisque, scilicet, pro libitu ac gustu, versus istos aut concinnat, aut transformat.

At, dicat forsan aliquis, transformatio illa non impedit, quominus sint vere Diaboli versus, sub Apollinis nomine Cæsari Augusto editi. Nam talis aut non multum dissimilis diversitas occurrit sæpe, vitio exscriptorum aut sciolorum, in auctoribus minime supposititiis, eave suspicione laborantibus. Atque hinc tam diversa corrigendi emendandique prurigo inter hodiernos oritur Criticos. Fateor. Sed consideratis quoque iis, quæ jam dicturus sum, puto eam diversitatem, quæ in verbis hisce prætensi, sive Apollinis, sive Diaboli comparet, fore quoque notam manifestam malæ mercis malignè nimium credulis obtrusæ.

Verum addamus antea & ea quæ huic fabulæ adduntur, per eos qui ipsam nobis narrant: Augustum, scilicet, cum hoc responso reversum Romam, ibi in Capitolio erexisse magnam aram tali inscriptione Latinâ ornatam: HÆC EST ARA PRIMIGENITI DEI. Quæ vox *Primigeniti* tamen nullibi in præ-



tenso isto Oraculo comparet : sic ut eam inde minimè haurire Augustus Cæsar potuerit : unde etiam tanto magis patet impostoris , qui hæc primo confinxit , mendacium : Sive hic Suidas fuerit , sive alius quispiam , à quo Suidas nimis avidè hæc hausit.

Hodie , quod sciam , nullibi hoc apud Eusebium , ut jam dictum est , invenitur. Cedrenus id primus tradit : quem postea Nicephorus & Suidas , atque hosce iterum recentiores , secuti sunt. Sed ponamus cum Casaubono , olim in scripto aliquo Eusebii hæc extitisse , quoniam Cedrenus ipsum citat auctorem , rejiciemus tamen illa tam ob rationes jam datas quam hæc sequentes.

Primò enim non filuissent hæc in Apologeticis suis Justinus , Tertullianus , Theophilus , Tatianus alique Scriptores Ecclesiastici : ut qui omnia quæ ab Ethnicis eorumque moribus aut actis desumpta pro Re Christiana afferre poterant , avidè admodum , ac quandoque majore cum Zelo ( bono licet ) quam judicio , arripuerunt , & contra Ethnicos ipsos defendendæ Doctrinæ Christianæ attulerunt.

Secundo quod hîc non magis credendus Eusebius esset , quam ubi de Acrostichide Sibyllæ testatur , apud Ciceronem ejus fieri mentionem : quum ex illa Acrostichide videamus eam opus esse hominis per otium in Musæo suo aliorum credulitati illudere studentis : sicut & successum nacta fuit ista fraus , non solùm in Eusebio & Augustino , sed & multis aliis eos hîc nimis inconsideratè sequentibus. Nec magis hîc credendus esset Eusebius quam ubi refert ( quod tamen & post ipsum fecit , eodem errore , Hieronymus ) Flavium Josephum scripsisse , eo tempore ( atque eodem quoque die ) quo crucifixus est Dominus noster Jesus Christus , ex adytis Templi voces erupisse dicentium , *Migremus ex his sedibus* : quum tamen constet ex ipso Josepho , eum minimè hanc historiam refer-



referre ad tempus Passionis, sed ad postrema tempora obsidionis Hierosolymitanæ, quæ annis circiter 40. postea accidit. Eusebius tamen, quamvis æque bene, quam nos hodie, in Josepho, quem legerat, nisi plane cæcus, videre id potuerit, ita loquitur: Ἰωσήφος δὲ ἱστανὶ καὶ πλὴν αὐτῶν ἡγέρων τῆς ἐκ τῆς σαυρώσεως κλύπης ἀνιλάβεωζ πρῶτον, ἐπειτα Φωνῆς αἰθερίας ἐνδοθεν ἀκρόσας ἀπὸ τ' ἐσωτάτης ἑ ἱερῆς, METABAINΩΜΕΝ ΕΝΤΕΤΘΕΝ. *Josephus narrat, eo ipso (NB.) die, quo cruci Dominus affixus fuit, primò sonitum cæpisse, mox verò magnam vocem ex adytis Templi fuisse auditam, MIGREMUS HINC.*

Verum uti modo dictum est, non invenitur hæc Historia magis in scriptis Eusebii quam ea quæ ab ipso de tempore Passionis referuntur, in scriptis Josephi. Credere tamen posset aliquis hæc aliquando in Eusebii uno alterove scripto extitisse; nec verisimile esse id absque ratione aut veritate tam audacter asserere Cedrenum. At non novum est talia inveniri ab ipso citata quæ nullibi inveniantur: aut si quando inventa fuerint, solùm extitisse ea in talibus scriptis, quæ pro falsis ac supposititiis jam ante multa sæcula damnata fuerunt atque abolita. Hoc patet ex insulsis istis fabulis, quas, uti ex Clemente Romano illo, quem Sanctus Apostolus Phil. 4. v. 3. nominat *inter cooperarios suos, & quorum nomina sunt in libro vitæ*, nobis narrat pro verissimis historiis: & ut alia multa præteream, ex illis quæ narrat de Simone Mago, ipsiusque miraculis ac disputationibus cum Apostolo Petro; fuisse nimirum ad fores istius Simonis canem prægrandem catena vinctum, cujus opera Simon arcebat quoscunque ad sese accedere nollet; idque primum Miraculum occurrisse ad Simonem intraturis. Petrum vero cernentem canem ita efferatum & asperum, ac cognito multos ab eo fuisse interfectos, quod ante jussum Simonis eo ingredi essent conati, ipsum apprehendisse,



hendisse, solutumque ad Simonem ut intraret iussisse, utque humanâ voce usus, diceret Petrum servum Christi cupere ipsi conventum: quo audito, canem statim intro accurrisse, atque ita esse locutum: adeoque obstupuisse eos qui tum temporis Simoni aderant, ac percontatos, quisnam iste Petrus, & quænam ejus esset tanta potestas? Simonem vero respondisse, non debere hoc ipsos ita mirari, nam se idem esse præstaturum; ac simul cani mandasse, uti humana voce Petrum introire juberet: quod cum & canis ille fecisset, ita ad Simonem intrasse Petrum. Cum porrò edendis miraculis certarent, Petrum sanandis morbis superiorem fuisse, multosque fidem amplexos fuisse baptizatos, &c. At, hisce non contentus narrat quoque alia mirabilia non solum sed stupenda hujus Simonis miracula: eum nempe, statuæ ut incederent, fecisse; ipsum in ignem coniectum inde non fuisse adustum; in aërem subvolasse, lapides in panem convertisse; in draconem se transfigurasse; in aurum; in angues atque in alia animalia se convertisse; duas facies simul gestasse quandoque; fores occlusas & vectibus armatas aperuisse; ferrea vincula dissolvisse, aliaque hisce similia, apud eundem Cedrenum videnda, perpetrasse: Sed tædet pigetque, imò & pudet me pœne, harum ineptiarum.

Credatne aliquis, non nimia credulitate obsessus, talia scripsisse hunc Clementem? At credidit Cedrenus: Sed imposuerunt isti bono Viro Recognitionum libri, seu praxeis Petri tam malignè atque insulse editæ sub Clementis nomine, quam temere ei adscriptæ, atque incogitanter creditæ: de quibus operæ pretium esset (nisi jam plus satis extra viam divertissem) audire Photii Judicium: qui non immeritò *μυρίαν ἀπιστημάτων τὴν πραγματείαν αὐτῷ γέμειν* asserit. Sed quid mirum post tot sæcula inventos fuisse homines, ex credulitate simul ac Zelo, quamvis non malo nisi in quantum nimis improvido,



provido, ea assumentes sibi, aliisque obtrudentes, quæ apud magis perspicaces ac cautos sæpè ne minimam speciem veritatis continerent: quoniam & in primis Christianismi seculis, non defuere Viri, alias non magni nominis solum, sed & revera magni, qui satis incautè se, in iis, quæ aliquid pro veritate vel auctoritate Religionis Christianæ facere videbantur, decipi passi sunt. Exempla si sint adducenda, offerunt sese illa in Justino, Clemente Alexandrino, pluribusque aliis. Notum satis est quod Justinus narrat ut rem certissimam (duobus in locis Apologiæ suæ secundæ) statuam, scilicet, erectam fuisse Simoni Mago Romæ sub Claudio Cæsare, inter duos pontes in amne Tiberis, cum hac inscriptione Latinâ, SIMONI DEO SANCTO; cum constet inter eruditos ibi (in Insula illa) erectam quidem fuisse statuam; at non *Simoni*, sed alii Deo minorum gentium inter Sabinos, nec cum tali, qualem perhibet, inscriptione, sed hac sequenti,

S E M O N I  
S A N C O  
D E O . F I D I O  
S A C R V M  
S E X . P O M P E I V S . S P . F .  
C O L . M V S S I A N V S  
Q V I N Q V E N N A L I S  
D E C V R  
B I D E N T A L I S  
D O N U M . D E D I T .

Ita enim habetur ea in Thesauro Gruteri pag. 96. descriptoribus Ciophano & Lipsio. Vide hîc ablepsiam Justiniani ex Zelo



450 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
nimis improvido ortam, (cui hîc non incommode applices  
istud Virgilii :

*Fallit te incautum pietas tua.* )

Si nimirum ipse legerit inscriptionem ibi præsens : aut illius  
Viri ( si Justinus hæc habuit ab alio ) qui talia ipsi narravit.  
Si modo non aliquis nostro bono Justino talium avido ac cre-  
dulo, mendacio hoc illuserit ; Uti fecerunt isti Alexandrini,  
qui eidem Justino ostenderunt ( sicut narrat, in Cohortatione  
suâ ad Græcos ) Vestigia domuncularum 70. in quibus illi  
tam decantati 70. Interpretes Sacra Biblia in Græcam linguam,  
sic separati ab invicem, transtulerant. Nisi velis illos ipsos  
talium narratores jam antea deceptos, hæc seriò affirmasse  
Justino. Certè Hieronymus quàm minime hisce assensum  
præbuerit patet ex Epistola ejus 104. ad Demetrium, ubi  
hoc modo loquitur : *Nescio quis primus Auctor 70. cellu-  
las Alexandriæ mendacio suo exstruxerit, quibus divisi ea-  
dem scriptitarunt : cum Aristæas Ptolomæi ἑταίρος, &  
multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint ; sed in  
unicâ Basilicâ, congregatos contulisse scribant, non prophe-  
tasse.*

Forſan regeret hîc aliquis, non verisimile esse primos hu-  
jusce prætensæ historiæ auctores, ita audaces fuisse, imò  
imprudentes, ut fingerent, Aram talem cum tali inscriptio-  
ne publicè in ipso Capitolio erectam, quæ tamen nunquam ibi  
comparuerit. Imò audire mihi videor aliquem dicentem se  
credere Tiberium non minus ex ista inscriptione, quam ex  
Epistolâ Pilati commotum fuisse, ut referret ad Senatum de  
consecratione Jesu Christi, ac relatione in numerum Deorum.  
De qua re non Cedrenus solum, aut Nicephorus, sed præ-  
ter Orosium ( qui tempore Augustini, id est, circa annum  
Domini 400. vixit ) atque Eusebium, etiam ipse Tertullia-  
nus, ( ex quo Eusebius id refert ) disertis verbis testatur.

Verùm



Verum est, fateor, Tertullianum id habere (imò & primum habere) in Apologetici sui cap. 5.

Sed (condonabit, spero, Lector paulò commodior, crebris meis digressionibus, quæ ex occasione natâ à me forsannimis frequenter hisce dissertationibus inferuntur. Nam quoniam figmenta illa, ac, sic dictæ, piæ fraudes ut Zizaniæ genus aliquod ex agro Antiquitatis, quo mihi per illud itineranti, occurrant, meo judicio, omni studio sint evellenda, eo facilius ac crebrius eo delabor) sed, dico, quamquam addi possit, non esse verisimile, Tertullianum, Virum literatum ac Jurisconsultum; imò & tantæ lectionis, ut ferè omnia legisse videatur, atque omnia auditu digna audivisse, talia voluisse Scriptis suis, quæ Pontificibus Ethnicis dedicavit, inferere quæ falsa esse ipsi statim deprehenderent ex annalibus aut actis publicis: Hic optimè regerere possem, abunde notum esse iis qui vel leviter in Sacrà profanâque Historia versati sunt, quam multa multi, tam ex antiquis (sive Ecclesiasticis sive aliis) Scriptoribus, quam ex hodiernis, aliorum credentes traditiunculis, tradant pro verissimis: quæ si paulò attentius considerentur, ne speciem quidem ullam habeant veritatis. Sed talia eo facilius creduntur quo magis aliquid facere videantur huic illive Opinioni aut sectæ defendendæ vel confirmandæ ac stabiliendæ. Quale quid hic Tertulliano accidisse ex sequentibus, puto, fiet manifestum. Quæ narrat inveniuntur Apologetici (uti jam dictum) cap. 5. hisce verbis comprehensa: *Tiberius ergo, cujus tempore nomen Christianum in seculum introivit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina, quod illic veritatem illius Divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum cum prærogativâ suffragii sui. Senatus, quia non in se probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.*

Novimus omnes, qui unquam viderunt pueros in nive ludentes, naturam pilarum quæ, è nive confectæ, de tegulis



nive contactis devolvuntur ; eas scilicet , quò longius decurrant , tantò majus capere incrementum. Idem accidit & huic fanè Historiolæ.

Nam Eusebius & Cedrenus , & præter ipsos Nicephorus, heic admetiuntur Pilatum , eundemque hæc scripsisse Tiberio : idque ita inveniri apud Tertullianum. Ast videat Lector cordatus an ex ipsius verbis , modò allatis , tale quid exsculpere queat : vel an alibi apud ipsum , id quod isti sic affirmant , compareat.

Quæ Eusebius de hac re habet in Chronico sunt ea quæ sequuntur : Τῆδε Πιλάτῃ τῷ Τιβερίῳ πρέσβιτι ἔχοντι τὴν ἐξουσίαν , καὶ τὰ πρὸς ἀναστάσεως αὐτοῦ κεινῶσαι μὲν οὐκ ἔδυνάμην , ὁ δὲ Τιβερίῳ ( καθὼς ἰστορεῖ Τερτυλλιανὸς , ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογία ) καταπλαγεὶς ἀνήγειρε πάντα τῇ σύγκλητῳ , καὶ ἠβουλήθη διὰ βασιλικῆς τύπῃ ἀναγορεύσαι αὐτὸν θεόν. ἡ δὲ σύγκλητος ἔπεσεν , πειθαρχεῖν νόμῳ παλαιῷ λέγουσι , μὴ πρὸς θεοποιήσασθαι τινα εἰ μὴ ψήφῳ καὶ δόγματι παρ' αὐτῆς ἐγκριθείη . ὁ δὲ τὸ μὲν νόμον τῶτον ἐδέξατο , ἐκέλευσε δὲ μηδὲνα ἐμποδίζειν τῷ Χριστῷ κηρύγματι . καὶ μέντοι καὶ θάνατον προσηπέλυσεν τοῖς κατηγορεῖν πολυῶσι ἔχοντι κηρύγματος .

*Cum autem Pilatus & Christi miracula & ea quæ circa resurrectionem ejus acciderant , Tiberio communicasset , Tiberius ( uti narrat Tertullianus in Apologiam suam pro Christianis ) terrefactus omnia illa enarravit Senatui , & voluit ipsum ex Cæsareo decreto referre inter Deos. At Senatus id non admisit , dicens se heic obsequi Veteri Legi quæ prohibet aliquem referre in numerum Deorum , antequam ex consensu & decreto ipsius [ Senatus ] iis adscriberetur. Et ille quidem [ Tiberius ] legi isti acquievit , at simul jussit ne quis prædicationi Christi impedimento esset. Quin & mortem comminatus est iis , qui hujus prædicationis accusationem suscipere auderent. Hæc narrat in Chronico : quæ pluribus verbis habet Historiæ Ecclesiast. lib. 2. cap. 2. uti & quæ hic*



hic supra de Pilato narrat, ac de lege apud Romanos obtinente: in quâ re posteriori (ea Lege scilicet) Tertullianum ut Jurisconsultum Romanum hujusque rei gnarum advocat testem. Ex cujus Eusebii quoque verbis satis apparet eum istam Historiolam non habere ex solo Tertulliano: sicut & ex Orosio patet, qui eam multis circumstantiis adauctam hoc modo refert lib. 7. cap. 3. & 4. *At postquam passus est Dominus Jesus Christus, atque à mortuis resurrexit, & discipulos suos ad prædicandum misit; Pilatus præses Palestinæ provincie ad Tiberium Imperatorem, ATQUE AD SENATUM, rettulit de passione & resurrectione Christi, consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum factæ fuerant, vel per discipulos ipsius in nomine ejus fiebant; & de eo quod, certatim crescente plurimorum fide, Deus crederetur, Tiberius cum suffragio magni favoris retulit ad Senatum, ut Christus Deus haberetur. Senatus indignatione motus, quod non sibi prius secundum morem delatum esset, ut de suscipiendo cultu prius decerneret, consecrationem Christi recusavit [Eusebius in Histor. Ecclesiast. ἀπώσατο,] edictoquo constituit ex Urbe exterminandos esse Christianos: Præcipue cum & SEJANUS PRÆFECTUS TIBERII suscipiendæ religioni obstinatissime contradiceret. Tiberius tamen edicto accusatoribus Christianorum mortem comminatus est. Itaque paulatim imminuta est ILLA TIBERII CÆSARIS LAUDATISSIMA MODESTIA in pœnam contradictoris Senatus, &c.*

Hosce Auctores hæc omnia de suo addidisse, vel potius finxisse (etiamsi plurima) non admodum quidem verisimile est: multa tamen velut ex Tertulliano eos adducere, quæ ipse Tertullianus non narrat, ex collatione hujus cum istis abunde liquet: ac quæ ab aliis hausta adducunt, ea à credulis valde, sui que omninò similibus, hausisse mihi certissimum est. Si porrò consideremus Orosii verba; quam multa in iis, contra



454 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
omnem speciem veritatis dicta sunt ! saltem iis quibus ex Tacito, Suetonio, Dione atque aliis, & tempora & ingenium Tiberii aliquomodo perspecta sunt.

Quis enim nescit, Senatum, ab initio ejus principatus, in adeò serviles delapsum adulationes assentationesque continuas; progressuque temporis eas usque in tantum auctas, Senatumque hunc adeo dependisse ab illius nutibus, ut non admiratio tantum sed & stupor invadat legentes?

Sic enim Tacitus libro 3. de ipso, atque eo tempore quo Mater ejus Livia adhuc vivebat, loquitur: *Cæterum tempora illa adeo infecta & adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat; sed omnes Consulares magnaque pars eorum qui præturâ functi, multique etiam peditarii Senatores, certatim exsurgerent, fœdaque & nimia censerent. Memoriam proditur, Tiberium, quoties curiâ egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum: O HOMINES AD SERVITUTEM PARATOS! Scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat.*

Quis nescit ipsius animum planè irreligiosum? adeò ut non tantum *externas cæremonias atque Ægyptios Judaicosque ritus compescuerit* [at ex Judæis & inter Judæos erat Salvator noster Jesus Christus, neque eo tempore adhuc inter Ethnicos Christiani nomine à Judæis distincti erant.] Sed quod aliàs quoque *circa Deos, ac religiones negligentior fuerit.* Talis autem cum fuerit, credatne aliquis, judicio præditus aliquo, eum tantò cum favore, imo & ardore, erga Salvatorem nostrum accensum fuisse?

Quis denique ignorat ingenium immite, acerbum ac sævum, quo etiam in ipsa juventute *Πηλὸς αἵματι πεφυρμένος* nominatus fuit? de quo ingenio audiamus, quæso, Tacitum lib. 6. Annalium testantem; *Morum quoque tempora, (inquit,)*  
illi



illi diversa : egregium vitâ famaue quoad privatus, vel in Imperiis, sub Augusto fuit : occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaue mixtus, incolumi matre : intestabilis sævitia, sed obiectis libidinibus, dum Sejanum dilexit timuitve. Postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore ac metu, suo (NB.) tantum ingenio utebatur.

Ubi igitur laudatissima illa modestia Tiberii, & quidem eo tempore, quo jam Sejanus dudum erat extinctus? ille enim anno 31. à Christi nativitate & sic antè ipsius passionem, periit. Et tamen de ejus passione non solum, sed & resurrectione, &c. cum referret Tiberius ad Senatum, Sejanus refragatus est! *O medici mediam pertundite Venam!*

Ac quis credat Pilatum, qui, æque ac Herodes, hostis Christi vocatur, Actor. 4. v. 27. quem de suo (ut dicunt tamen, ex Tertulliano) huic addunt historiæ Eusebius, Cedrenus ac Nicephorus (quique in gratiam Judæorum, quos tamen aliàs oderat, Dominum nostrum, post multa ludibria cruci affigendum curaverat) hæc scripsisse Tiberio, atque id talibus cum circumstantiis quales ab Eusebio in Historia sua Ecclesiastica, ab Orosio, Nicephoro ac Cedreno, afferuntur?

*Pilatum scilicet, cum jam longe latèque increbuisse Servatoris nostri ascensio in Cælos, animi anxium, quod de his quæ evenerant Miraculis nihil ad Imperatorem retulisset, TANDEM NECESSITATE ADACTUM Tiberio Cæsari perscripsisse, quæ circa ipsius è mortuis resurrectionem acciderant, atque alia ipsius Miracula, quodque post resurrectionem à multis jam Deus esse crederetur, &c. Metu ac necessitate adactum hæc retulisse Tiberio Pilatum affirmat heic noster Cedrenus. At idem ille bonus vir, sui & suorum, paulo ante, dictorum oblitus, post unam alteramve*  
 pagi-



456 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
 paginam (nam hæc dixerat pag. 155. Edit. Basil. quæ vero sequuntur pag. 158.) narrat, *Tiberium justitiæ observantissimum Præfectis Urbium, missis literis, mandasse, UT SI QUID SCRIBENS IPSE CONTRA LEGES FIERI JUBERET, NE TUM SIBI OBTEMPERARENT.* Itaque Pilatum cui Imperatoris studium veritatis & justitiæ, [τὸ φιλαληθὲς καὶ φιλοδίκαιον] cognitum erat, miracula Christi omnia, ejusque de religione doctrinam, [τὰ περὶ Χριστοῦ πάντα, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα αὐτῷ δι' ἑπιτομῆς ἀνεκρινώσαιο, καθὼς ἰσορεῖ Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀπολογία] compendio ad eum perscripsisse, &c.

Hic Pilatus longè alia ex causa talia Imperatori Tiberio perscripsit.

I nunc & crede talibus ac tantis nugatoribus ! Perpendamus hîc quoque obiter, quando mortuus fuerit Pilatus, quando Tiberius.

Pilatus mortuus est sub Claudio, anno 41. post Christi natiuitatem.

At Tiberius anno 37. annos 4. ad summum post ipsius passionem, resurrectionem, &c. Prima autem persecutio Discipulorum ejus incepit cum morte Stephani, postquam & dispersio Discipulorum facta fuit per Judæam ac Samariam, atque ista occasione etiam annuntiatio Euangelii, sed primò solum Judæis, neque ullis Ethnicis antè revelationem Petro factam, nisi quis Eunuchum illum, cui Philippus prædicaverat, in numero piorum Gentium habere velit, cui non repugnabo.

Prima autem illa persecutio facta fuit *Tiberio jam mortuo*, anno primo, scilicet, Caligulæ: Revelatio illa Petro facta, atque inde conversio Cornelii & initium prædicationis inter Gentes (nam antè Stephani mortem ea adhuc intra Jerusalem conclusa erat) anno Caligulæ quarto: nec antè commorationem Pauli Antiochiæ, quæ fuit anno tertio Claudii, *Christiano-*

*rum*



*rum* nomen ullibi auditum fuit : licet Tertullianus dicat, *Tiberii tempore nomen Christianum in seculum introiisse*, (quæ ejus verba igitur commodâ egent interpretatione.) Imò diu admodum sub nomine Judæorum inter Ethnicos veniebant Christiani : quoniam præcipuè (imò primis initiis, per aliquot annos solum) ex Judæis eorum numerus esset compositus, ac postea, usque ad everisionem Templi Hierosolymitani Judaici ritus, inter eos Christianos, qui ex Judæis erant, exercerentur : ut ex exemplo ipsorum Apostolorum ac virorum Apostolicorum patet, Galat. 2. v. 14. Act. 10. v. 28. item cap. 18. v. 18. cap. 21. v. 23, 24. & alibi.

Sed latius atque admodum dilucidè hæc ostendit J. Seldenus, in eximio illo opere de Synedriis.

Videmus ergo esse meram fabulam quæ de Tiberii studio ac fervore erga Salvatorem nostrum (repudiante id Senatu Romano) cæterisque circumstantiis istius Historiolæ, narrantur à Scriptoribus Ecclesiasticis.

Verum aliam longè viam ingressus est Celeberrimus Isaacus Vossius, ut hic fartam ac tectam conservaret Auctoritatem Tertulliani; ac longè aliter hunc Scriptorem interpretatus est: Senatum, scilicet, ideo hunc honorem recusasse Christo, quod ipse Tiberius recusasset Divus appellari. Sed audiamus ipsum Vossium, in tractatu suo de Sibyllis pag. 57. ita loquentem: *Desinant itaque hodierni Christiani Veteribus illudere Christianis, eorumque sugillare credulitatem. Si illos rideamus, meritò quoque ipsos rideamus Prophetas, è quorum libris pleraque hæc [loquitur de Oraculis Sibyllinis] deprompta fuere Oracula. Sed profectò nullos Religio Christiana infensiores habet hostes, quam ipsos Christianos, cùm vix ullum apud antiquos de Christo aut Vaticinium aut testimonium invenias, quod non complures etiam Doctissimi Viri labefactare, aut etiam penitus evertere, sint conati. Argumento sint non ea tantùm quæ de SIBYLLIS & SIBYLLINIS, ex Cice-*



rone, Virgilio & Suetonio aliisque attulimus loca, sed & quotquot alibi de Christo occurrunt loca: adeo illa eludere & falsis interpretamentis enervare conati sunt, ac si illa ipsa quam profitentur, odio iis fuisset Religio. Exemplo sit locus Tertulliani in Apologetici cap. 5. TIBERIUS ERGO, &c. Tertulliani hujus loci mentio fit apud Eusebium in Historia Ecclesiastica, ubi tamen non satis bene Græcè redditur. Sed neque Georgius Syncellus, aut alii è Græcis rectè hæc intellexerunt. Ut autem hæc verba absurditatis convincant, quid non comminiscuntur, quid non moliuntur Viri Docti? Sensus autem est manifestissimus. Dicit enim Tertullianus, cum miracula, quæ in Syria Palestina edidisset Christus, nuntiata essent Tiberio, eum persuasum de hujus Divinitate, voluisse Christum Deorum adscribere numero, hancque voluntatem suam ad Senatum detulisse cum prærogativa suffragii sui. Senatum verò servili adulatione, EÒ QUOD IPSE TIBERIUS RECUSASSET DIVUS APPELLARI, noluisse Christum, exoticum numen, inter Deos recipere. Tiberium nihilominus in sententia, ut Christus Divus accenseretur, perstitisse; & comminatum esse periculum accusatoribus Christianorum.

Videmus hic longè alium sensum verborum Tertulliani. Sed ne Tertullianum explicemus ulterius ex Eusebio aliisque Græcis scriptoribus, imò ne quidem ex Orosio, non Græco scriptore, sed Latino; explicemus Tertullianum ex ipso Tertulliano, solum paulò altiùs ejus verba repetendo. Ita ergo loquitur: *Ut de Origine aliquid retractemus ejusmodi legum. Vetus erat decretum, NE QUIS DEUS AB IMPERATORE CONSECRARETUR NISI A SENATU PROBATUS, Ut M. Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad causam nostram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas pensitatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit: homo jam Deo propitius esse debebit.* Tiberius, ergo, cujus tem-  
pore



pore nomen Christianum in seculum introivit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina, quod illic veritatem illius divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum cum prærogativa suffragii sui. Senatus, quia non in se probaverat, respuit.

Recusavit igitur Senatus consecrationem ex vi illius legis, non ex adulatione in Tiberium, sed quod, cum super hac re inter se non convenirent, major pars evicerat ne Jesus inter Deos haberetur. Si ita quis explicet Tertullianum quid absurdi hæc explicatio continet? quum ipse Tiberius, apud Tacitum lib. 4. Annalium, fateatur se, Asiæ civitatibus potentibus ut sibi ipsi & matri Tempia consecrarent, id permisisse illis?

Verum sit sensus Tertullianeus hujus loci qualiscunque demum sit, nihil interest: modo convincamus mendacii hanc Historiolam, quæ magnos tamen viros decepit: quod fecimus, ut puto, per ea quæ jam dicta sunt; atque alias ex solo Suetonio confici queat; qui, cap. 36. vitæ Tiberii, non tantum ait eum *externas ceremonias, Ægyptios Judaicosque ritus compescuisse*, &c. Sed & hæc verba addit: *Judeorum juventutem per speciem Sacramenti, in provincias gravioris cæli distribuit: reliquos gentis ejusdem, VEL SIMILIA SECTANTES urbe submovit, sub pœna perpetuæ servitutis, nisi obtemperassent.*



## CAPUT III.

*Responsum de Puero Hebræo, quum jam Apollo dudum versus facere desiisset (sicuti nec unquam Latine locutus fuit) ; uti & prætensa illa consultatio Augusti Delphis, quum jam senex esset, examinantur. Quam varie istud Responsum neoterici concinnaverint. De Aris, &c, huic Augusto, ut Deo, consecratis. De Oraculo Ithulidi, ut perhibent, dato : circa quod æque ludunt neoterici addendo & mutando. Post quod afferuntur & alia Oraculorum Responsa, ab Eusebio aliisque (cum ex Porphyrio, tum ex aliis) allata : quæ tamen hic nihil ad rem facere ostenduntur ; sicut & Ciceronis testimonium non pro, sed contra Oraculorum tam durationem, quam Auctoritatem, facit.*

**S**Ed redeamus denuò in viam : nam licet alia multa hisce scabellis refutandis præter jam dicta adduci possent, non tanti res illa est ut ei diutius immoremur ; igitur rursus veniamus ad Oraculum illud Augusto, ut volunt, datum.

Si ipsum consideremus responsum ; id metris conceptum traditur, ut vidimus supra. Quod tamen non concedat Cicero ; qui testatur jam dudum antè ipsius tempora, prætersum illum Apollinem, quem falsè fatis deridet, non amplius carmine respondisse. Ita enim loquitur lib. 2. de Divinatione : *Primum Latine Apollo nunquam locutus est : deinde ista sors inaudita Græcis est. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Qui Pyrrhus 270. annos antè Christi nativitatem denatus est.*

De suo tempore non solum, sed & de ipsum antecedentibus, testatur idem quoque Plutarchus : lib. cur nunc Pythia  
non



non reddat Oracula carmine, pag. 707. tom. præced. edit. Steph. καθόλου δὲ εἰπεῖν, ὑμᾶς τῶν Ἐπικύρεων Προφήτων (δηλοῦν γὰρ εἰ καὶ αὐτοὶ ὑποφειρόμενοι) οὐκ ἔστι διαφυγεῖν, ἀλλὰ πακίως αἰτιασθε τοὺς πάλαι προφήτας, ὡς Φαύλοις ποιήμασι χρωσθέντες, καὶ τοὺς νῦν καταλογάδην καὶ διὰ τῶν ὀπιτυχιόντων ὀνομάτων τοὺς χρησμούς λεγόντας, ὅπως ὑμῖν ἀκεφάλων ἐκ λαβραῶν μέτρων ἐμεικτών ὁρμήνας μὴ ὑπέχωσιν.

*Universè ut dicam, vos Epicurei Vates (de quibus te quoque esse apparet) effugere non licet: sed vitio datis priscis Antistitis, quod malis usæ sint versibus: itemque eas quæ HODIE PROSA ORATIONE ET QUIBUSVIS VOCABULIS RESPONSA DANT; ne cogantur apud vos causam dicere, propter mutilos elumbesque versus.*

Video tamen mihi aliquem ex eodem hoc Plutarcho posse regerere, etiam adhuc ipsius Plutarchi tempore nonnulla Oracula carmine reddita fuisse; dum in tractatu eodem sic loquitur, post aliquot enarrata Oracula solutâ Oratione data: ὁ δ' ἔστι μέγιστον, αἱ ῥήτραι δι' ὧν ἐκόσμησε πλὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν Λυκῆργος, ἐδόθησαν αὐτῷ καταλογάδην. Ἀλυρίης τίνων καὶ Ἡροδότου, καὶ Φιλοχόρου καὶ Ἰστροῦ, τῶν μάλιστα τοὺς ἐμμέτρους ματαιίας Φιλομνησθέντων συναγαγεῖν ἀνδρὶ μέτρα χρησμούς γεγραφότων, Θεόπομπος δδενὸς ἥτιον ἀνθρώπων ἐπαρδακῶς πρὸς τὸ χρησῆριον, ἰσχυρῶς ὀπιτεῖμηνε τοῖς μὴ νομίζουσι καὶ τὸ ὅτε χρονον ἔμμετρον πλὴν Πυθίαν θεασίζαν· εἴτα τῶν βελόμενους ἀποδείξαι, παντάπασιν ὀλίγων χρησμῶν ὑπόρηκεν, ὡς τῶν ἄλλων ἐκ ὅτε ἤδη καταλογάδην ἐκφερομένων. Ἐνιοὶ δὲ ἐκ νῦν καὶ μέτρων ἐκτρέχουσιν, ὧν ἕνεκα ἐπεὶ γὰρ περὶ ὁρμῆς πεποίηκε. μισθὸν γὰρ Ἡρακλέως ἰερόν ἐστιν ἐν τῇ Φωκίδι, καὶ νομίζεσθαι, &c.

*Quod vero maximum est, rhetoræ illæ, secundum quas Lacedæmoniorum rempublicam Lycurgus composuit, soluta oratione ei datæ sunt. Jam quum Alyrius, Herodotus, Philochorus & Ister, qui maximè in id incubuerunt, ut car-*



mine dicta Oracula conscriberent, Oracula etiam prosa oratione edita retulerint; Theopompus, quo nemo hominum diligentius Oraculi hujus res scrutatus est, vehementer eos reprehendit, qui putarent istis temporibus Pythiam carmine non respondisse: & quum demonstrare vellet suam deinde sententiam, pauca Oracula potuit proferre: quia nimirum reliqua jam tum soluta Oratione ederentur. Nonnulla tamen hodieque carmine redduntur: quorum causa etiam rem celebrem fecit. Est in Phocide templum Herculis mulierum osoris, &c.

At si quis paulo accuratius consideraverit verba hæc Plutarchi, facillime videbit hæc non pertinere ad ipsius Plutarchi tempora, sed Herodoti, Alyrii, aliorumque: quod planum fit ex formula illa loquendi, *istis temporibus*.

Sic quæ de nonnullis etiam Plutarchi tempore redditis carmine responsis narrantur, non ad Oraculum Delphicum, sed longè alia pertinent: ut ex subsequenti exemplo, quod de Templo in Phocide affertur, abunde patet: ita ut nec Ciceroni, nec sibi ipsi, hîc contradicat Plutarchus.

Sed quod caput est, ostendant nobis Patroni istius prætensi Oraculi, Cæsarem Augustum, cum jam senex esset, &c. adiisse Delphos; aut post profectionem illam in Græciam, à qua anno 19. antè Christi nativitatem reversus fuit Romam, unquam denuò istas adiisse regiones: quod nunquam facient. Hoc enim fuit 34. annos antequam moreretur.

At qualis etiam tunc inde rediit Augustus? nempe quamprimum reversus fuit Romam, ille qui passus est ut (teste ipso Tiberio apud Tacitum ac Dion. Cassium, lib. 51.) non solum ab Asiaticis urbibus sibi Tempia erigerentur ac consecrarentur, sed & ludi Sacri celebrarentur; imò & Romæ ei, ob felicem reditum, *Fortunæ reduci* ara consecraretur, diesque reditus ejus inter ferias censeretur; ipse ille *Marti Ultori* templum, quod in itinere suo decreverat, perfecit in Capitolio;



lio ; ubi & *Jovi Tonanti* templum exstruxerat. Quam bene igitur applicari potest huic Historiolæ illud,

*Pergula pictoris , veri nihil omnia ficta !*

Mirum sanè quod homines alias satis perspicaces sibi tam facilè hæc à Suida persuaderi patiantur. At magis mirum id esset, si non longè magis absurda sibi, multi ex istis ab eodem Suida obtrudi paterentur. Exemplo sit Historiola illa ab ipso narrata in voce *Θέλις* ; quam avidissime arripuerunt, ulteriusque adornaverunt (quasi peccatum fuisset non aliquid addere de suo) hodierni scriptores, qui aliquid de Oraculis ac Divinationibus commentati sunt.

Verba Suidæ autem sunt hæc sequentia :

[*Θέλις*] εἶπεν ἑβασίλωσι πάσης Αἰγύπτου καὶ ἕως τῆς ὠκεανῆς, καὶ μίαν τὴν ἐν αὐτῇ νήσων διπλὴν τῆς ἰδίης ὀνόματι ἑκάλεσε Θέλλω. ἐπαρθεὶς δὲ τοῖς καταρτάμασι τοῦ θαλάσσιου εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Σεραπίδος καὶ θυσιάσας ἐρώτα ταῦτα, Φράσον ἡμῖν. περὶ τοῦ ἐμῆς βασιλείας ἐδωθήη ποσῶτα ; ἢ τίς ἔσται μετ' ἐμὲ ; καὶ ἰδῶθι αὐτῷ χρησμὸς ἔχων ἔτω. Πρῶτα Θεὸς μετέπειτα Λόγος, καὶ πνέμα σὺν αὐτοῖς. σύμφυτα δὲ πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα· ὃ κράτος αἰώνιον. ὡκέσι ποσὶ βιάδιζε θνητὴ, ἀδύνατον ἀθανάτων βίον. καὶ ἐξελθὼν ἐκ τῆς μαντείας ὑπὸ τῇ ἰδίᾳ ἐσφάγη ἐν τῇ τῇ Ἀφρων χώρᾳ.

Quæ ab Æmilio Porto vertuntur in hunc modum : *Thulis. Hic totius Egypti regnum ad Oceanum usque tenuit, & unam insulam in eo sitam de suo nomine Thulem appellavit. Secundis autem rerum successibus elatus, ad Serapidis Oraculum ivit, factâque re divina hæc quæsit, Dic nobis ignipotens vera, Beate qui cursum æthereum inclinas [ac mutas.] Quis ante meum regnum potuit tantum? Aut quis erit post me? Datum autem ipsi responsum huiusmodi. Primum Deus, deinde Sermo & Spiritus cum ipsis. Concreta autem*



464 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
autem [sunt hæc,] Omnia [id est, hæc tria] & in unum  
euntia [Sancta scilicet Trias sive Trinitas] cujus potentia  
est æterna. Velocibus pedibus vade mortalis, incertam trans-  
igens vitam. Egressus autem ex templo à suis in Afrorum  
regione jugulatus fuit.

Non sufficiunt hæc sic narrata Boissardo, Mornæo, aliis-  
que: sed addunt (uti fecerant Oraculo Augusto, uti perhi-  
bent, dato) ac complent, si quid ipsis in hac fabella defice-  
re videatur, & pro verâ Historia tradunt. Boissardus enim  
ait: *Ad Serapidis prædictiones hoc refertur responsum,*  
*quod Thulidi Egyptiorum Regi (NB.) SCISCITAN-*  
*TI DE VERO DEO, QUIS ESSET ET QUOMODO*  
*SIBI INSERVIRI POSTULARET, Πρωτος Θεος, &c.*  
*datum est.*

*Hic Dæmon fatetur unum Deum tribus personis distinctum,*  
*Patris, Filii & Spiritus Sancti, &c.*

At quisnam, quæso, ex Suidæ verbis exsculpere queat in-  
terrogatiunculam talem, qualem nobis hîc repræsentat Boif-  
fardus?

An quoque ex hujus Suidæ verbis argumentum aliquod,  
pro doctrina Trinitatis commodè peti possit, facillimè per-  
videri potest ex Tractatu nostro de auctoribus Oraculorum,  
quem huic de ipsorum duratione ac defectu præmittere nunc  
volui.

Interim Lector, linguæ Græcæ levem tantummodò noti-  
tiam nactus, nullo negotio animadvertet, Boissardum verba  
hujus prætensi Oraculi interpretatum quidem fuisse ita uti vo-  
lebat, vertisse autem minimè uti debebat. Ubinam enim in  
iis apparent nomina hæc, *Patris, Filii, ac Spiritus Sancti?*  
Quamvis minimè negare velim, eum qui primo hæc confinxit  
(ut sic eo melius Trinitatis dogmati patrocinaretur,) hæc ita  
finxisse, ut facillimè à rerum talium avidis sic capi atque ex-  
plicari possent. Quod etiam videmus in Boissardo, Mornæo,  
Sche-



Schedio, & Æmilio Porto. Tantæ nimirum molis erat Doctrinam Trinitatis adstruere, ut etiam fictitius ille Serapis (nam procedente hoc nostro discursu, ostendam, mera hominum constituisse fraude, non Serapidis, seu sub ipsius nomine Diaboli, hoc & alia prætensi Serapidis aliorumque responsa: imò & plurima ne quidem data fuisse unquam, sed à vafri impostoribus conficta) in auxilium ac patrocinium vocari debuerit.

Apud neminem (quod sciam) extra Suidam extat hoc prætensum Oraculum. Ita ut etiam hac de causa Mornæus in margine libri sui *de la Verité de la Religion Chrestienne*, Suidam ut hujus responsi primum ac solum narratorem adducat. Qui Mornæus quoque, cum Suidas solum de simplici interrogatiuncula loquatur, eo non contentus addit, *l'adjurant bien fort de ne le point tromper*. Sanè si tali ac tanta in verendo liceat uti libertate, nil obstat quominus omnes auctores ferè omnia dicant ad libitum ac gustum nostrum. Præsertim & si liceat ipsa scriptorum verba immutare, adaugere, atque ita sensum formare ex istis, prout nostræ magis commodum sit opinioni: uti fit à Mornæo & Schedio, forsan & ab aliis: nam in editione Porti ita absque ulla discrepantia habentur ut in Aldi editione comparent: quorum primus, (Mornæus) secundum versum & reliquos hoc modo immutat:

Πάντα ᾗ σύμφυτα, πάντα καὶ εἰς ἐν ἰόντα πέτυκται,  
 Οὐ κρείστος αἰώνων· ποσὶν ὠκέσι, θνητὲ βάδιζε·  
 Τὸν βίον ἀδήλον ἀγνύων, σὲ πολὺ κρείστων.

Schedius autem in secundo versu ac tertio,

Πάντα ᾗ σύμφυτα ταῦτα, καὶ εἰς ἐν ἐόντα πέτυκται,  
 Οὐ κρείστος αἰώνιον, cætera verò ut Mornæus: hincque ita vertit ea Schedius;



*Primum Deus, dein verbum & Spiritus cum ipsis,  
Omnia verò cognata illa & in unum compacta,  
Cujus potestas æterna: citis pedibus mortalis abi;  
Vitam qui ignotam transegit, te potior est multo.*

Mornæus vero :

*Un Dieu, puis la Parole, & leur Esprit ensemble.  
Tous ce trois ne sont qu'un & viennent en un point;  
Sa force est éternelle, homme va t'en, & tremble;  
Plus est heureux que toy cil qu'on ne cognoist point.*

Si quis autem hæc, tam quæ Schedius quam quæ Mornæus in versionibus suis exhibent, expendat, quam multum diversa inveniet ea ab Æmylii Porti versione! quæ (demptis ipsis per Parentheses atque alias literarum figuras ibi additis glossis, alias) satis accurata est.

Non sufficiunt hujusmodi figmenta nimis credulis Patribus, eorumque in illa re sequacibus. Sed afferunt quoque ex aliis, non solum Ethnicis, verum & ex Christianismi infensissimis inimicis hostibusque apertis, Responsa Apollinis, imò & querimonias super silentio sibi imposito, per Servatorem nostrum.

Hinc præter alios plures ex Eusebio (sicut Eusebius antea ex Porphyrio) illa affert, cum tali Præfatiuncula, Schedius; (pag. 251.) *Sanè sub adventum Christi ubique Oracula exaruerunt, UT PASSIM EJUS ÆVI SCRIPTORES TRADUNT, ET IPSE APOLLO CONFITETUR, dum valedicit loco suo, ubi tamdiu vixerat.*

Οἱ οἱ μοι τρέποδες στυγνὰ χήσετε, οἶχέλ' Ἀπόλλων,  
Οἶχέλ' ἐπεὶ φλογοῖς με βιάζεται ἑρᾶνιον Φῶς,  
Ἦν Ζῶς ἐπὶ τε νυῖ καὶ ἑσπετι. ὦ μεγάλε Ζεῦ.  
Οἱ οἱ μοι χησιμῶν ὑπολείπεται ἡεργῶεια.

Quæ



Quæ vertit :

*Hei mihi Tripodes congemiscite , abiit Apollo ,  
Abiit , quia flammæum me cogit cœleste lumen.  
Erat Jupiter , & nunc est , & erit : Magne Jupiter !  
Hei mihi , Oraculorum deficit me claritas.*

Secundum verò est hoc sequens :

Πυθῶν δ' οὐκ ἔστιν ἀναρρώσας λάλλον ὀμφῶν  
Ἦδη γὰρ δολιχοῖσιν ἀμυρωθεῖσαι χερόνισιν,  
βέβληται κληῖδας ἀμειψέτοιο σιωπῆς·  
ῥέζατε δ' ὡς ἔθ' ἐπὶ θεόπροπα δῦματα φοίβῳ.

*Non potest fieri ut convalescat vox Pythiæ ,  
Jam enim longis temporibus emarcuit ,  
Conjecta in claves silentii non vaticinantis.  
Facite verò , ut mos est , sacrificia Phæbo , qualia Deo  
conveniunt.*

Quibus recitatis , superaddit Schedius : *Augustus insuper ,  
erectâ arâ PRIMIGENITO DEI FILIO , testatur hunc esse  
colendum. Hinc Porphyrius causam taciturnitatis explicat:  
NON MIRUM QUOD URBES PESTE VEXENTUR , CUM  
ÆSCULAPIUS , ET DII AB IIS PROCUL ABSINT. NAM  
EX QUO JESUS COLITUR , NIHIL JAM UTILITATIS A  
DIIS ( potius Dæmonibus ) CONSEQUIMUR. Quæ confe-  
rantur quoque cum jam antè dictis à me super prætenfa ara ,  
& illis Porphyrii , apud Eusebium , exstantibus verbis.*

Ex quo Porphyrio tamen etiam hoc sequens producant re-  
sponsum , quo ostendant Oracula jam sub adventum Salvato-  
ris nostri , atque ista ex causâ , porrò tacuisse ; nec post illud  
tempus responsa ulterius dedisse. Sacerdos nimirum aliquis pe-  
tebat ab Apolline , ut perhibent , causam taciturnitatis. Is vero  
ipsi his versibus respondit :



Μὴ ὄφελ' πύματόν με καὶ ὑστατον αὐθις ἔρεσθ  
 Δύσπολε προπόλων πρὸ θεσπεσίᾳ γνέτηρος,  
 Ἀμφί τε τηλυγέτοιο πανομφαίᾳ βασιλῆος  
 Καὶ πνοιῆς, ἥ πάντα πέριξ βοτρυδὸν εἶχε,  
 Οὔρεα, γλῶ, ποταμὸς, ἄλλα, τάρταρον, ἥερα, πῦρ τε.  
 Ἢ' με καὶ ὅτε ἐθέλοντα δόμων ἀπὸ τῶνδε διώξει,  
 Αὐτίκ' ἐρημαῖον δὲ λελείπεται ἔδος ἀφήτωρ.

Quæ ita vertit Mornæus : at non fatis benè :

*Ne me extremum & ultimum velis ipse rogare  
 Infelix sacerdos de divino Genitore,  
 Deque CHARO ET UNICO FILIO celeberrimi Regis  
 Et Spiritu, qui omnia circum affatim continet,  
 Montes, terram, fluvios, Mare, tartara, aërem,  
 ignem.*

*Hei me etiam nolentem Spiritus ille his ædibus expellit :  
 Actutumque desertum linquetur limen hoc fatidicum.*

Omittam hîc quæ ex Sibyllinis Oraculis proferuntur Oracula : addam solum quæ etiam quasi de Christo Jesu, ejusque resurrectione & ascensione in cœlum, asseruntur ab Eusebio ex jam sæpius nominato Porphyrio, quæque inserta nollem annotationibus eximiis, ad librum de Veritate Religionis Christianæ, à viro omni laude majori, quique caput inter alios Doctos, ne dicam Doctissimos, extulit :

*Quantum lenta solent inter viburna cupressi.*

Sunt vero hæc sequentia, ac primum,

Ὅτι μὴ ἀθανάτη ψυχὴ μὲν σῶμα προβαίνει  
 Γινώσκει σοφίῃ τελήμυθος· ἀλλὰ γε ψυχὴ  
 Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεσώτη ἐστὶν ἐκείνης.

*Morte*



*Morte carere animas exutas corpore , novit  
Quemcunque exornat sapientia ; sed pietate  
Est anima illius quæ longè excelluit omnes.*

Secundùm verò ,

Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασινοῖς αἰεὶ προσέβληται  
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς ἑρᾶνιον πόλον ἵζῃ.

*Illius invalidos corpus tulit usque dolores ,  
Ast anima adscendit cœlestia templa piorum.*

[Quæ duo postrema Oracula , quamvis minus hujus loci sunt , adduxi ut appareat , quam facilè primi Christiani , imo multi quoque post eos minimè ex fæce vulgi , arripuerint , quæ pro se facere aliquid existimabant , ubi id etiam planè non necessarium erat.]

In hisce , scilicet , Porphyrio ejusque similibus , infensissimis Christi Christianæque doctrinæ adversariis , labor fuit , conservare nobis ea non solum , quæ de silentio Oraculis imposito ipsi testati sint Dæmones ; verùm & ista quæ de Christi nostri persona , &c. elocuti sint.

Usque adeóne stupidi fuerunt hi Philosophi , ut planè nescierint sese sic Christianis , hostibus suis , subministrare talia arma quibus jugulare possent ipsos cæterosque Ethnicos ? Non sanè , meo judicio , *adeo obtusi gestarunt pectora* hi homines , in aliis tamen satis acuti.

Verumtamen protulerit Porphyrius ista prætenfa Oracula : non enim ullo modo crediderim ipsum Eusebium ( licet alias satis credulus fuerit ) aliosve Christianos , Augustinum aliosque , id ita finxisse . Quanquam id igitur verum sit , opponere possum hîc Porphyrio Porphyrium , & Oracula Oraculis , eumque & illa sic convincere mendacii , nisi statuamus Oracula illa , non notato ullo puncto aut interstitio temporis vel temporum ( sive seculorum ) quo data sunt , ab ipso in



medium fuisse producta ; ita etiam ab Eusebio errore iudicii, scilicet, aut defectu, qui non semel in ipsius scriptis sese manifestat, contra Ethnicos adducta. Non autem circa idem tempus, nec circa Servatoris nostri nativitatem ea fuisse red- dita, liquet ex illo Oraculo quod ex eodem Porphyrio reci- tat Eusebius lib. hisce versibus post hanc sequentem Præfa- tiunculam : Ἀλλὰ γὰρ ἐξῆς τῶν τοῖς ἄλλοις οἷα ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς φησι πρὸς τὸ ἐκλειπομένα αὐτῶν τὰ βοάμυνα χρησθέντα, quam tum statim subsequuntur hi versus :

Ἄμφι δὲ Πυθῶ οἱ Κλαρίω τε μαθεύματα φοίβῃ  
 Ἀυδῆσθαι φάτις ἡμετέρῃ θεμιτῶδεσιν ὁμφαῖς.  
 Μυρία μὲν γαίης μανθῆα θεσκελα νῶτα  
 Ἐβλύθη, πηγαί τε καὶ ἄδριατα δινήεντα.  
 Καὶ τὰ μὲν αἶψα χθονίοισιν ὑπὸ κέλποισιν ἔδεκτο  
 Ἀυτὴ γαῖα χανῶσα· τὰ δὲ ὤλεσε μυρίῃσιν αἰῶν.  
 Μένω δὲ ἡελίῳ φαεσιμβρότῳ εἰσέτ' ἔασιν,  
 Ἐν Διδύμων γυάλοισι μυκαλήϊον ἔνθεον ὕδωρ,  
 Πυθῶνός τ' ἀνὰ πίζαν ὑπὸ Παρνάσσιον αἶπος,  
 Καὶ κραναὴ Κλαρίη τευχὺ σῶμα φοιβάδος ὁμφῆς.

Quæ vertuntur ab Interprete Fr. Vigero,

*Pythia quod spectat, Clarii que Oracula Phæbi  
 Dicam equidem & Sanctâ verum te voce docebo,  
 Sexcenta ex imis scatere Oracula terris,  
 Fontesque & rapidâ sensus vertigine torquens  
 Halitus. ast eadem vastâ dein labe dehiscens  
 Hausit terra sinu, pressitque annosa vetustas.  
 Nunc tantum (NB.) Didymis, arvi quâ cæca profundî  
 Antra jacent soli Mycaleia lymphæ superstes,  
 Quique ad Pythonis campos atque alta virentis  
 Sub juga Parnassi nitidas fons egerit undas :  
 Et lapidosa Claros, Phæbeæ ora aspera vocis.*



Non videtur sanè intellexisse Eusebius hoc postremum Oraculum : vel dum primam partem legit , ita eâ occupata fuit mens ipsius , ut etiam , dum exscriberet posteriorem , istam non caperet.

Unusquisque enim , somnolento licet oculo , id percurrens intelligit ex versu , *Nunc tantum Didymis* & quæ sequuntur , Auctorem istius Oraculi velle tum , quum illud ederetur , multa jam *ῥησέμεα* periisse vel obmutuisse , nonnulla verò (saltem ea quæ ibi enumerantur) adhuc dare petentibus responsa ; atque inter ista Oraculum sive *ῥησμεῖον* Delphicum . Et tamen Eusebius noster hoc Oraculum de Omnibus in genere *ῥησμεῖοις* interpretatur . Quis talem ac tantam ferat *ἀβελήαν* ?

Quid præterea à nobis ex hisce Oraculis de *ῥησμεῖων* silentio concludi potest ? Primò enim nihil de temporibus quibus edita fuere constat . Nam Porphyrius (saltem Eusebius illorum ex ipso decerptor) nullum in iis temporum ordinem aut notat aut servat . Quod nec alii , Mornæus , Schedius , &c. magis faciunt , nec facere possunt . Apolline igitur aliquo nobis opus est , ut indicet an eodem tempore , an diversis , ac quo aut quibus temporibus ( diu aut non diu ante aut post Domini nostri in terras adventum , ) edita fuerint . Nam si omnia circiter eodem tempore , sibi inter se manifeste contradicunt . Si diversis temporibus , quodnam prius , quodnam vero posterius datum fuit ? Quantum ad sensum vero horum Oraculorum , si capienda sint de silentio *ῥησμεῖων* antè vel circa adventum Christi , mendacii arguuntur ex multis Oraculis etiam diu post hunc Eusebium responsa reddentibus ; si de tempore Porphyrii , redarguuntur ex hisce iisdem , ut manifestissimè in sequentibus demonstrabimus .

Hoc tamen ex ipsis concludi potest , *ῥησέμεα* Apollinis , præcipue Delphici ; ( de quo id statim satis validis , ut putamus , argumentis ostendemus ) nunc per tempus aliquod dedisse



disse responsa, nunc rursus per aliquod spatium obmutuisse, idque sæpius, diversas ob causas, accidisse.

Quis vero valde miretur talia magnæ incogitantia nobis & apud Veteres & apud recentiores occurrere exempla, circa Oracula illa quæ ab Ethnicis, sæpe longè alia de causa, eorum scriptis inveniunt inserta: quum ex Cicerone, Strabone, Cello aliisque afferant, quæ adhuc longe majorem testantur incogitantiam?

Adducunt enim hosce auctores pro Oraculorum defectu; cum illi tamen aut plane nihil de eo, aut omnino contrarium testentur. Audiamus primo Mornæum: qui ita loquitur (statim post adductam fabellam illam de Puero Hebræo & Ara ab Augusto in Capitolio erecta) cap. 32. libri *de la Verité de la Religion Chrestienne: Et Ciceron dit de ce temps, que les Oracles, qu'il a si soigneusement enregistrez en ses livres, ESTOIENT CESSEZ PAR TOUT: & Juvenal nommément à Delphes, encore qu'il se face à croire que les Roys les faisoient taire, qui communement ont esté curieux de les faire parler. Et Strabo pareillement; que les Prestres de Delphes en estoient au bisac. Mais Lucain en general de tous les Dieux des Romains:*

*Ces Dieux, sous qui si grand cet Empire a esté,  
Ont laissé leurs autels, & les Temples quité.*

*[Excesserunt omnes adytis arisque relictis,  
Dî quibus imperium hoc steterat.]*

*Celsus Epicurien dit aussi, que l'Oracle de Claire & de Delphes & de Dodone, &c. estoient muets. In versione sua Latina: Sub Augusto nascitur Jesus. En ut Apollo consulenti, quis post eum regnaturus sit, respondet:*

*Παῖς Ἐβραῖος, &c.*

*Augustus verò ideo aram erexit in Capitolio, cujus inscriptio*



*scriptio*, ARA PRIMOGENITI DEI. Et Cicero suis temporibus, quæ tam accuratè descripserat, Oracula, UBIQUE DEFECISSE testatur: \* & Juvenalis de Delphico idem; quamquam Regum dolo tacere suspicatur, quos, Reges, utpote futurorum curiosi, loquaciores fecere. Strabo quoque Sacerdotes Delphicos ad mendicitatem ideo redactos scribit, quod Oraculum exaruiisset. Quo fortè pertinet illud in genere de Diis,

*Excessere adytis, &c.*

*Sic & Celsus Epicureus Oraculum Clarium, Delphicum, Dodonæum, &c. obmutuisse fatetur.*

Quam vera sint hæc dicta, patere potest abunde ex ipsismet verbis Auctorum qui ab ipso allegantur. Videamus igitur primum, quid dicat Cicero.

Hujus verba sunt lib. 2. de Divinatione: *Sed quod caput est, cur (NB.) ISTO MODO jam Oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jam diu: jam ut nihil possit esse contemptius?*

Ubi Cicero minimè loquitur de silentio Apollinei istius Oraculi: sed interrogat, cur non amplius *versibus* aut *carmine* respondeat; uti patet ex verbis *isto modo*. Adde quod hæc Ciceronis verba proximè sequantur ea, quæ de versibus falso Apollini adscriptis locutus fuerat. Cicero igitur hîc unum idemque vult, quod de suâ ætate Plutarchus: qui quidem libro ferè integro inquitur causas, cur desierit Pythia heroico aliisque carminibus Oracula edere, (uti loquitur) sed nullibi asserit, eam non amplius reddere Oracula; imò planè contrarium disertis verbis affirmat. Ἐπεὶ δὲ τῶ θεῷ δόξαν ἔτῳ, ἢ τε Ἑλλὰς ἐρρώσθη πόλεσι, καὶ τὸ χωρίον ἀνθρώποις ἐπλήθυε, δυσὶν ἐχρῶντο περὶ φήπῳ ἐν μέρσι καθεμέναις, καὶ τρίτῃ δὲ Ἐφεδρος ἡ

O O O

ἀπο-

\* Hæc non Juvenali, sed Lucano, tribuenda, qui ita: Postquam Reges timuere futura, & superos vetuere loqui.



ἀποδειγμένη. νῦν δ' ἐπὶ μία προφήτης ἐστὶ ἐγκαλεῖται· ἐξαρ-  
 κεί γὰρ αὐτῇ τοῖς θεοῖσι. ὁ πόσις αἰματὶον ἔδωκε τὸ θεόν· ἡ γὰρ  
 ἔστι μαντική καὶ ἀμύδουσα πᾶσιν ἐστὶν ἱκανή, καὶ πάντας ἀποπέμ-  
 πει τυγχάνοντας ὧν θέλουν. Quæ sic vertit Doctissimus Tur-  
 nebus: *Posteaquam Deo visum est ut Græcia conditis ur-*  
*bibus convalesceret, locusque hominum multitudine fre-*  
*quentaretur, duabus uti cæperunt Antistitis vicissim*  
*descendentibus, tertia tanquam supernumeraria designaba-*  
*tur. (NB.) Nunc Sacerdos est unica, nec conquerimur, quum*  
*sit una consulentibus satis. Neque verò Deus ipse culpandus*  
*est, quum quod Divinationis adhuc superest, omnium desi-*  
*derio satisfaciatur absolutosque domum dimittat.*

Cum hisce etiam convenit Strabo, dum lib. 9. Geographiæ  
 suæ, prout verba ejus, de Oraculo Delphico, ibi nunc in-  
 veniuntur, ita loquitur: νῦν μὲν ἔν· . . . . ὀλιγώρηται δ'  
 ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερόν, πρῶτον δ' ὑπερβαλλόντως . . . . δηλοῖται  
 δ' οἱ τε θεοὶ καὶ δῆμοι καὶ διώσται κατεσκόπασαν, εἰς ἃς καὶ  
 θέματα ἀνέστησαν καθερωμένα, ἐς ἃς δέξιναι δημογῶν, καὶ ὁ  
 ἀγὼν ὁ Πυθικός, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἰσοκρίνων θεσμών. φασὶ  
 δ' εἶναι τὸ μαντεῖον ἄντρον κοῖλον καὶ βάθος, ὁ μάλιστα ὀρύσ-  
 μον· ἀναφέρεται δὲ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν· ὑπερκεῖσθαι  
 δὲ τὸ σμίξαι τρίποδα ὑψηλόν, ἐφ' ὃν πρὸς Πυθίαν ἀναβαίνουσαν,  
 δεχομένην τὸ πνεῦμα, ἀποθεσπίζειν ἑμμετρὰ τε καὶ ἀμετρὰ·  
 ἐντείνειν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέτρον ποιήσας τινὰς ὑπεργῶντας τῷ  
 ἱερῷ.

Locus hic, qui mutilus esse apparet primo adspectu, ita  
 suppletur à celeberrimo Isaac. Casaubono, νῦν μὲν ἔν ὀλι-  
 γώρηται ταῦτα· ὀλιγώρηται δ' ἱκανῶς καὶ τὸ ἱερόν· πρῶτον δ'  
 ὑπερβαλλόντως ἐπλήθη. Nam uti (quod optimè monet) re-  
 petitio ejusdem vocis hunc locum perdidit, sic & vox ἐπλήθη  
 alia exscriptoris ablepsia excidit.

Non obstante tamen hujus loci tali defectu, facilè videtur  
 quid



quid sibi velit heic Strabo: quem ita vertit Guilh. Xylander: *Nunc quidem . . . , fanum Delphicum negligitur*, [id est, parvi penditur, ferè contemnitur: ita enim optimè vertitur vox ὀλιγώγεται,] antiquitus autem maximo opere fuisse cultum, cum *Ithesauri* demonstrant à populis & magnatibus apparatus, in quos consecratæ pecuniæ fuere repositæ, & opera artificum præstantissimorum: tum *Pythicum* certamen & multitudo vulgatorum *Oraculorum*. *Oraculum* ipsum ajunt esse cavam profundè specum, aditu non admodum lato: ex eâ spiritum efferri furoris divini efficacem: supra orificium tripodem situm sublimem, quo conscenso *Pythia* ubi spiritum exceperit; & carmine solutâque *Oratione* sortes ab ea pronunciari: porrò *Poëtas* esse quosdam fani ministros, qui prosâ *Oratione* edita, in versus numerosque redigant.

Afferit idem ille *Mornæus* quoque *Celsum*, at non meliori cum successu: quum ille ne gru quidem de *Oraculorum* duratione aut defectu: sed tantum adducat contra *Origenem* quam parva in æstimatione ea essent apud *Christianos*, &c. Sed ipsum, quæso, audiamus *Celsum*, cujus verba ita recitat *Origenes* lib. 7. pag. 333. in editione *Spenceri*: τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Πυθίας, ἢ Δωδωνίων, ἢ Κλαρίης, ἢ ἐν Βραγχίδαις, ἢ ἐν Ἀμμωνίᾳ ὑπὸ μυρίων τε ἄλλων θεοπετόπων περιηρόμενα, ὑφ' ὧν ὁππικῶς πάσι γῆ καὶ ὠκείῳ, ταῦτα μὲν ἔθεν λόγῳ τίθενται: τὰ δ' ὑπὸ τῆς ἐν Ἰδαίᾳ τῆς ἐκείνων τρέφῃ λεχθέντα ἢ μὴ λεχθέντα, καὶ ὥσπερ εἰώθεσιν ἐπὶ νῦν οἱ περὶ Φοινίκῳ καὶ Παλαιστίνῳ, ταῦτα γε θαυμαστὰ καὶ ἀπαράλλακτα ἡγῶνται.

*Dodonæa*, *Claria*, *Branchidarum*, *Ammonis*, aliaque innumera *Oracula*, quorum monitis per omnes ferè terras deductæ sunt *Coloniæ*, pro nihilo habent: cæterum *Judæorum* dicta non dicta, more *Gentis* ambigua, qualia hodieque *Phœnicum* sunt & *Palæstinorum*, miranda putant & certissima.



Itane Celsus asserit Oracula ista à se enumerata jam suo tempore fuisse muta? Non sanè ita intellexit ejus verba ipse Origenes; qui dum Celso respondet, manifestè indicat Oracula adhuc suo tempore, ac nominatim Delphicum responsa dedisse: cujus verba adduxi (nam & alia complectuntur quæ huc non ita spectant) ubi de Auctoribus Oraculorum tractavi. Non absurde quis hîc Mornæo occinat illud Theocriteum, *Ἡ δὲ τὰς Φρένας ἐκπεπνυγμένη;*

---

## CAPUT IV.

*Juvenalis testimonium expenditur; atque ista occasione ostenditur Oraculum Delphicum (quin & alia plura) sua respondendi, ac contrà, silendi intervalla habuisse, & quidem maxime notabilia; nec cum adventu Servatoris nostri Jesu Christi, aut brevi post, in totum desisse: sicut plurimi inter eruditos secure nimis, ac temere, affirmant. Ubi & hac occasione notatur insignis lapsus cum Melanchthonis, tum plurium aliorum eruditorum, circa hoc Oraculum Delphicum: ostenditurque Oraculorum Responsa, (quamvis interim nonnulla penitus interiissent, jam dudum ante Christum natum, nonnulla vero de novo etiam post eundem natum expullularint) durationis suæ tempora usque ad Theodosium Magnum, imo & ulterius, extendisse. Quæ jam dicta ex Cicerone, Suetonio, Plutarcho, Lucano, Luciano, Dione, Pausania, Philostrato, Eusebio, Ammiano, Theodoretò, aliisque pluribus scriptoribus antiquis firmantur.*

**J**UENALIS tamen, forsan aliquis hîc objiciet, hoc disertis verbis testatur, dum canit:

Quo-



*Quoniam Delphis Oracula cessant.*

Nolo hic jam disputare , num hæc ita ad literam intelligenda , an è contra Satyricè fuisse dicta existimandum sit ; quoniam tum magis ac magis Oraculum illud ab honore suo atque existimatione , antiquis temporibus ei habitis , ita deciderat ( præsertim verò post direptiones ac profanationes Neronis , post quas tempore opus erat ut denuo instauraretur ) ut jam quasi cessare videretur , quum tam rari consultores id adirent.

Quod enim adhuc Juvenalis tempore , aut saltem brevi post , adiretur ac consuleretur , imò & usque ad Juliani Apostatæ Imperium , satis liquido ex sequentibus patebit.

At nunc ostendendum , ( de quo jam superius monui , ac quod forsan ab aliis quidem etiam observatum , sed à nemine , quod sciam , publicè traditum , quodque Tractationi huic de Oraculo Delphico multum lucis afferre queat ) *χρησιμὸν* sive Oraculum illud Delphicum quandoque , per tempus aliquod viguisse , atque edidisse petentibus responsa ; quandoque vero , diversas ob causas , per aliquod tempus obmutuisse , & aut planè omnino aut penè fuisse desertum. Huic rei demonstrandæ producā primò locum Plutarchi quem habet in Dialogo de Oraculorum defectu , hoc modo : Καὶ γὰρ τὸ τοῦ Διὸς ἐνταῦθα πρεσβύτατον ὃν χρόνῳ τε καὶ δόξῃ κλεινότερον , ὑπὸ θηρίῳ χαλεπῇ δρακαίνῃς πολὺν χρόνον ἔρημον γυνεῶς καὶ ἀπορροπαέλας ἰσορροπίας ὅκ ὁρθῶς πλὴν δόξαν , ἀλλὰ ἀνάπαλιν λαμβάνοντες . ἡ γὰρ ἐρημία τὸ θηρίον ἐπηγάγετο μᾶλλον ἢ τὸ θηρίον ἐποίησε πλὴν ἐρημίαν . ἐπεὶ γὰρ τὰ θεῶν δόξαν ἔτῳς ἢ τε Ἑλλὰς ἐρρώσθη πόλεσι , &c..

*Nam & hoc Apollinis Opertum* ( loquitur de *χρησιμὸν* Delphico ) *tempore vetustissimum , famâ illustrissimum , narrat à Dracone fœmina , belluâ divâ , obsessum diu desertum hominibusque interclusum fuisse , vastitatem non rectè ,*



*sed præpostere, interpretantes. Solitudo enim potius belluam illexerat, quam bellua solitudinem fecerat. Postquam Deo visum est, ut Græcia conditis urbibus convalesceret, &c.*

Ex hoc Plutarchi loco, non obscurè, meo iudicio, apparet, id jam priscis temporibus, post ortum suum denuò desertum obmutuisse. An verò ad hæc respiciat tempora Statius, libro octavo, an ad alia, dum ex personâ commilitonum Amphiarai canit, *Mutisque diu plorabere Delphis*, mihi incertum est. Boissardus de hoc *Ἰερόν* loquitur in hunc modum: *Quinques destructum est, & sæpius impune direptum: Semel ab Euboïco quodam latrone, qui à Phlegyâ ortum ducebat; iterum à Pyrrho Achillis filio; ab exercitu Xerxis; à Gallis; à Phocensium ducibus [teste Pausania in Phocicis, nam ex isto hæc anteriora hausit] tandem à Nerone: Postremo Constantino Magno imperante, Christiani Templum funditus devastarunt, valvis januarum abeneis & fusili opere egregiè ornatis sublati, & Constantinopolim translatis. Tripodas aureos & argenteos abstulerunt, & quidquid pretiosum in eo reservatum erat & comportatum, Deoque sacratum à Neronis tempore id totum transtulerunt Byzantium. Cumque postea utcunque instauratum esset, JULIANO imperante (qui postremus fuit Delphici Oraculi sciscitator) ut de Belli Parthici eventu edoceret, fulmine cælitus ictum conflagravit, &c.*

Notanda sanè hîc Boissardi ultima verba, de conflagratione, nempe, Templi Delphici. In qua Historia (seu potius fabulâ) cum ipso conveniunt Melanchthon & Peucerus, lib.3. Chronici, quod post Carionem adauxerunt: quorum verba sunt, in Juliano Apostata: *Eodem tempore, in aliâ Orbis terrarum parte, Delphicum Templum, quod Ethnicis præcipuum fuit, Divinitus, non hominum manibus, deletum est, terræ motu & fulminibus: cum Julianus legatos misisset,*  
in-



*interrogaturus de eventu belli Persici. Sæpe antea direptum & aliquoties deletum est Delphicum Templum, sed rursus exstructum & ornatum. At post hanc everisionem DIVINITUS FACTAM Juliani tempore, nunquam deinde instauratum est.* Idem aliis verbis testatur Peucerus in commentario suo de Divinationibus, cap. de Oraculis pag. 141. a. Idem & Adolphus Hoespinianus, de Origine Templorum cap. 3. qui & ipsius sive Melanchthonis, sive etiam Peuceri, ex Chronico, verbis (Melanchthonem solum tamen citat) usus, hæc interferit verba: *ut indicant Theodoretus lib. 3. cap. 11. Sozomenus lib. 5. cap. 19, 20, 21.* De numeris, per vitia, forte, typographica, corruptis nullas hîc movere velim quæstiones, nec res ea tanti est: Sed ipsam solum considerabo Historiam. Theodoretus lib. 3. cap. 9. & 10. ac Sozomenus lib. 5. cap. 19. & 20. ambo apertissimis verbis, de Templo longè alio, ac centenis milliaribus à Delphico distante, loquuntur: de Apollinis scilicet Daphnæi, quod erat in suburbio Antiochiæ in Syria. Quod suburbium simul cum Templo, *ἱερὸν* ejus, ac consultatione Juliani, multis admodum verbis à dicto Sozomeno ibi describitur.

Ac de fulmine quidem loquitur & credit Theodoretus; sed nihil planè addit de terræ motu. At Sozomenus ne quidem de fulmine satis audacter affirmat: hæc enim sunt ipsius verba, ex versione Christophorsoni: *Qua re confecta haud ita diu post, ignis ex improvise in delubrum Apollinis Daphnæi irruens, totum tectum & ipsam statuam penitus absumpsit; atque parietes solum, quibus delubrum erat circumdatum, columnas præterea, quæ tum vestibula, tum posteriorem partem ædificii suffulciebant, nudatas reliquit.* Atque ut (NB.) Martyris precibus CHRISTIANI PUTABANT ignem illum cœlitus in Dæmonem delapsum esse; ita Gentiles rumorem dissiparunt illud facinus à Christianis deditâ operâ perpetratum. Quæ opinio cum superior esset, Sacerdos Apolli-  
nis



nis deducitur in iudicium, uti quis incendii auctor fuisset, indicaret.

Ac licet multis verberibus cæsus, graviterque cruciatus, neminem tamen omnino indicavit. Quâ re potissimum (NB.) inducti Christiani, constanter affirmarunt, ignem non ab hominibus per insidias injectum, sed divinâ ultione è cælo dimissum, in delubrum irruisse. Græca verba sonant: οὐκ εἰς μακρὰν ἢ τέττα γρομὴν ἀπερόπῳς ἐμπεσὼν πῦρ τῷ νεῷ ἔδαφναίς Ἀπόλλωνος παῖσαν τὴν ἱεροφύλῃν καὶ αὐτὸ τὸ ἄγαλμα κατέφλεξε. γυμνὰς ἢ τὰς πόχας καὶ τὰς περιβολὰς εἶασε, καὶ τὰς κίονας οἱ τὰ περιύλαια καὶ τὸ ὀπισθόδομον ἀνείχον. ἐδόκει δὲ τοῖς μὲν Χριστιανοῖς καὶ αἰτησὶν ἔμάρτυρ. θεήλατον ἐμπεσεῖν τῷ δαίμονι πῦρ. οἱ ἢ ἑλλῶες ἐλογοποῖον Χριστιανῶν εἶναι τὸ δράμα. ταύτης δὲ τὴν ὑπονοίας κεραιόσης, ἀγεται εἰς δικαστήριον ὃ ἔστι Ἀπόλλωνος ἱερὸς φανερώσων τὴν πολυμήσαντα τὴν ἐμπεσημόν, δεσμώτης γενόμενον. καὶ πολλὰς ὑπομείνας πολλὰς χαλεπὰς τε αἰκισθεῖς, εἰδέναι κατεμύουσεν· ἀλλὰ καὶ θείαν μῆνιν εἰσκήψαι τῷ νεῷ ἔρανον πῦρ. καὶ τὰ μὲν ὥδε ἔχεν. Collatis fateor, & versione hac, & textu Græco Sozomeni, videbimus iterum, addita nonnulla, quasi grande esset peccatum non aliquid auctoribus, (seu citando seu vertendo) addere suis. Itaque posteriora vertenda sunt: *Neminem indicavit. Sed ex ira Deorum (seu divina) ignem cælestem Templo irruisse.* Cætera addidit Interpres: quod notandum duxi, ut & hîc videamus, quam secure stare queamus talium interpretationi.

Attamen quàm benè congruunt hæc dictis Melanchthonis, Peuceri, Hospiniani, Boissardi, & si qui alii adhuc talia tradunt? (nam tædet me plures de hâc falsissima inquirere opiniones.) 1. Minimè gentium loquuntur hi Theodoretus ac Sozomenus, nec magis etiam alii Auctores, de Apolline aut Oraculo Delphico: sed, uti jam fat patet, expressis verbis de Apolline Daphnæo, sive Ἀπολλινίῳ Apollinis ad Antiochiam in Syria, tam procul distante à meditullio Græciæ. 2. Ne

gru



gru quidem illi habent de terræ motu. 3. Neque ex ipsis, neque aliter constat, Templum istud Divinitus magis quam hominum, ac quidem Christianorum astu ac dolo conflagraisse: Christianorum dico, qui in hac tali re magis laude quam vituperio mihi digni videntur. De incendii auctore sanè tunc nemini constabat, quantum ex historiis haurire possimus; solum dixisse, Sacerdotum ira id effectum Divinâ, quum alium neminem posset indicare.

Verumtamen hi nominati Auctores Melanchthon, &c. hæc tam securè ac tam constanter affirmant, quasi nihil fuisset magis manifestum. I nunc & fidem habe citationibus, quæ aut ex Veteribus, aut ex Neotericis, hujusmodi scriptorum in scriptis tibi occurrant.

Sed, ut denuò redeamus in viam unde digressi sumus, patet ex talibus direptionibus ac divastationibus, (per quas, si non sæpè etiam occisi, fugati saltem, fuere Antistites, dum omnia disturbarentur) desertum quoque manifestè locum; donec tandem exurgerent rursus, qui sufficientibus opibus, (sive hoc communi sumptu, sive & aliter, quandoque factum fuerit) aut præditi aut sustentati, *ἱερεῖον* istud de novo instaurarent. Ad quam rem, satis arduam sanè, nunc breviori quidem, nunc verò longiori tempore opus fuit, pro opibus aut potentia, aut voluntate, aut superstitione eorum, qui id demum aggressi fuere. Necesse igitur est magnos ex hisce aliisque causis fuisse defectus ac diuturna hujus *ἱερέως* silentia: præsertim verò si & hisce accederet defectus aut inopia personarum satis aptarum huic negotio; & hinc contemptus, atque ex contemptu silentium personarum horum Oraculorum. Sed de hac re latius in sequentibus.

Quod autem Ciceronis ætate responsa dederit *ἱερεῖον* Delphicum, clarum est ex ipso Cicerone; ac non solum verbis ipsius jam superius allatis, sed etiam hisce sequentibus è lib. 1. de Divinatione; ubi Quintum Fratrem inducit pro Divinationibus;



482 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
nibus, Oraculis, &c. differentem : qui inter alia, ait : *De-  
fendo unum hoc, Nunquam illud Oraculum Delphis tam ce-  
lebre & tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum,  
omnium populorum, atque Regum, nisi omnis ætas Oracu-  
lorum illorum veritatem esset experta. Jam diu idem non  
facit. UT IGITUR NUNC MINORE GLORIA EST,*  
(NB.) *QUIA MINUS ORACULORUM VERITAS  
EXCELLIT; sic tum, nisi summa veritate, in tantâ glo-  
riâ non fuisset. Potest autem vis illa terræ evanuisse vetu-  
state, &c.*

Quod tamen & hujus Ciceronis ætate, per tempus aliquod  
obmutuerit, tempore scilicet belli inter Cæsarem ac Pompe-  
jum, apparet ex Lucano; qui *Pharsaliorum lib. 5.*

— *Non ullo secula dono*  
*Nostra carent majore Deum, quam Delphica sedes*  
*Quod siluit, POSTQUAM REGES TIMUERE FU-*  
*TURA,*  
*ET SUPEROS VETUERE LOQUI. Nec voce ne-*  
*gata*

*Cyrrhææ mærent vates, templique fruuntur*  
*Justitio : nam si qua Deus sub pectore venit,*  
*Numinis aut pæna est mors immatura recepti,*  
*Aut pretium : quippe stimulo fluctuque furoris*  
*Compages humana labat, pulsusque Deorum*  
*Concutiunt fragiles animas. Sic TEMPORE LONGO*  
*IMMOTAS TRIPODAS, vastæque silentia rupis*  
*Appius Hesperii scrutator ad ultima fati*  
*Sollicitat. jussus sedes laxare verendas*  
*Antistes, pavidamque Deis immittere vatem,*  
*Castalios circum latices, nemorumque recessus*  
*Phemonoën errore vagam, curisque vacantem*  
*Corripuit, cogitque fores irrumpere templi, &c.*

Jam



Jam antea dixerat,  
*Solus in ancipites metuit descendere Martis*  
*Appius eventus : finemque expromere rerum*  
*Sollicitat superos, MULTOSQUE OBDUCTA PER*  
 ANNOS  
*Delphica fatidici reserat penetralia Phæbi.*

Nimirum, five ob motus Reipublicæ, five alias ob causas, postea investigandas, multos per annos siluerat Oraculum; quod tamen eo tempore, quo Cicero suos de Divinatione scribebat libros, rursus reddebat responsa. Istud verò silentium, quod tempore Belli Pharsalici adhuc durabat, non videtur tamen per ita admodum multos annos tenuisse mutum prætersum illum Apollinem. Nam, si audiamus Plutarchum, ipse Cicero, in juventute suâ, & 30. circiter annos ante bellum istud Pharsalicum, Delphos profectus, Apollinem consuluerat, ab eoque responsum acceperat. Ita enim jam dictus Plutarchus in ipsius vita: 'Ο γὰρ Κικέρων ἐλπίδων μεσὸς ὄπι' τῷ πολιτείαν φερόμενος, ὑπὸ λησιμῶ πινθ' ἀπημυλῆθη τῷ ὀρμῶ· ἐρομένη γὰρ αὐτῷ τ' ἐν Δελφοῖς θεὸν ὅπως ἐνδοξότατος γένοιτο, προσέταξεν ἡ Πυθία τῷ ἑαυτῆ φύσιν, ἀλλὰ μὴ τῷ πολλῶν δόξαν ἡγεμόνα ποιῆσαι τ' βίῃ. Ergo cum ingenti Cicero spe erectus ad rempublicam gerendam pergeret, retudit impetum ejus Oraculum quoddam. Nam consulenti Apollinem Delphicum qua potissimum ratione summam gloriam assequeretur, Pythia jussit, ut suum ipsius ingenium, non vulgi existimationem, ducem sequeretur vitæ.

Ut vero responsa reddebat tempore Ciceronis modo indicato, sic & Strabonis tempore (qui sub Tiberii Imperio & vixit, & scripsit) Oracula reddidit. Quod, cursu forsan interrupto, perduravit usque ad Neronem Cæsarem. Nam eo quoque tempore consultum fuisse Apollinem, consultoribusque responsa dedisse, testatur Suetonius. Ita enim loquitur in vita



Neronis cap. 40. *Ut verò consulto Delphis Apolline septuagesimum tertium annum cavendum sibi audivit, quasi eo demum obiturus, ac nihil conjectans de ætate Galbæ; tanta fiducia non modò senectam singularemque concepit felicitatem, ut amissis naufragio pretiosissimis rebus, non dubitavit inter suos dicere, pisces sibi eas relatueros. Cum hoc Suetonio non male convenit Dion Cassius: qui ( seu potius ipsius epitomator) hæc de Nerone tradit: τὸ δὲ ἂν Ἀπόλλωνος ( εἴτ' ἔν ἀγαιακτῆσας ὅτι λυπηρὲς τινα προεῖπεν αὐτῷ, εἴτε καὶ ἄλλως μανεῖς ) πλὴν τε χώραν πλὴν Κιρραίαν ἀφείλετο, καὶ σεβαστώταις ἔδωκε, καὶ τὸ μαντεῖον κατέλυσεν, ἀνθρώπους εἰς τὸ σάμιον, ἐξ ἧς τὸ ἱερὸν πνεῦμα ἀνῆλθε, σφάζας. Apollini sive iratus quod ei molestum & grave responsum dedisset [aliter, quod ei tristitia aliqua prædixisset] sive & alio pacto insaniens, agrum Cirrhæum ademit, eumque dedit militibus: & locum unde Oracula petebantur delevit, hominibus ad os ipsum, ex quo spiritus sacer exhalabat, interfectis.*

Hinc Pausanias, de hoc Nerone ejusque in Delphos patrato facinore, etiam hæc narrat: Ἐμελλε δὲ ἄρα εἰδὲ τῆς Νέρωνος εἰς πάντα ὀλιγορίας ἀπειράτως ἔχειν ὅς τ' Ἀπόλλωνα πεντακασίας θεῶν τε ἀναμιξὶ ἀφείλετο καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας χαλκῆς. Quæ vertuntur à Romulo Amasæo, Non postremo Neronis impietatem [Dei donaria] effugere potuerunt. Is enim quintas aeneas partim Deorum, partim verò hominum, sustulit imagines.

Nemini igitur hæc & similia consideranti mirum videbitur, si tempore Juvenalis, qui imperante Domitiano vixit ac scripsit, adhuc silentium tenuerit. Quum tamen postea sub Imperio Adriani Cæsaris, quo tempore Plutarchus vixit, ( ut qui præceptor fuit Antonini Pii ) iterum responsa dederit: quod jam, hoc Plutarcho teste, vidimus, tam ex aliis verbis, superius citatis, quam hisce sequentibus: *Sed vitio datis priscis Antistitis,*



stitis, quod malis usæ sint versibus, itemque eas quæ hodie (NB.) prosa Oratione responsa dant, &c.

At nec toto illo tempore à Nerone ad Domitianum & ulterius fuisse mutum, ex Philostrato, lib. 6. de vita Apollonii, uti & libro 4. cap. 8. satis manifestum est. Ita enim ille: *Σκέψαι γὰρ τὸ Ἀπόλλω, εἶπε, τὸ Δελφικόν, ὅς τὰ μέσαι τῆ Ἑλλάδος ὅππῃ περὶ πόλιν λόγιον ἔχῃ. ἐνταῦθα ποίνω, ὡς περὶ καὶ αὐτὸς γινώσκεις, ὁ μὲν τῆς Ὀμφῆς δεόμενος, ἐρωτᾷ βραχὺ ἐρωτήμα. ὁ δὲ Ἀπόλλων ἔδεν περὶ τοσαύτου, λέγει ὅπου οἶδε. καὶ τοὶ ῥαδιόν τε ἦν αὐτῷ σείσαι μὲν τὸ Παρνασσὸν πάντα, πλὴν Κασταλίας δὲ οἰνοχοῆσαι, μεταβαλόντι τὰς πηγὰς. Κηφισῶ δὲ μὴ ξυχωρῆσαι ποταμῶ ἵναί. ὁ δὲ ἔδεν τέτων ὀπκιμπάους, ἀναφέρῃ τ' ἀληθὲς αὐτῷ.*

*Licet enim Delphicum Apollinem intueri, qui medium Græciæ tenens, vaticinii responsis clarus est. Ibi igitur, ut ipse nosti, qui ab Oraculo aliquid poscit, brevi admodum oratione, quid poscit exponit. Apollo autem nullis portentis præmissis, quæ sibi videntur respondet: quanquam ei facilimum esset totum Parnassum concutere, & Castaliæ fontibus mutatis vinum effundere, Cephisque cursum morari. Ille autem nihil horum jactanter faciens, purè veritatem profert.*

Sic idem ille dicto libro 4. cap. 8. de vita Apollonii, hoc Delphicum inter cætera Græciæ μαντεῖα tum temporis adhuc responsa reddentia enumerat. *Ἐπεφοίτησε δὲ καὶ τοῖς Ἑλλήνεσσι ἱεροῖς πᾶσι τῷ τε Δωδωναίῳ, & τῷ Πυθικῷ, & τῷ ἐν Ἀβασί. ἐς Ἀμφιάρεω τε, καὶ Τροφώνιῃ ἐβάδισε, καὶ εἰς τὸ Μυσεῖον τὸ ἐν Ἑλικῶνι ἀνέβη.*

*Peragravit etiam Apollonius totius Græciæ templa & Oracula, accessit namque ad Dodonæum templum & ΠΥΘΗCUM, & quod est in Abis. (NB.) Amphiarai quoque & Trophonii templa vidit. Adscendit etiam ad Musarum templum in Helicone positum.*



Dion. Chrysostomus in Oratione de fuga, sive exilio:

Ταῦτα Ὀπιθυμῶ μοι, ἔδοξε ἔ αὐτὸν εἰς θεῶ βασιλευσῶ, χρη-  
 σιμαδὶ συμβέλω ἱκανῶ, ἔ παλαιὸν ἔθῃ τῷ Ἑλλήνων. ἔ γὰρ περὶ  
 νόσθ μὲν ἔ ἀπαιδίας, εἰ τῷ μὴ γίγνοιτο παῖδες, καὶ περὶ καρ-  
 πῶν ἱκανῶς συμβελέειν αὐτὸν, περὶ δὲ πιάτθ πρέγματῃ ἡτίον  
 διωήσεσθ. καὶ δὴ χρωμῶ μοι, ἀνείλεν ἀτοπόν τινα χρησμὸν, καὶ ἔ  
 ῥάδιον συμβαλεῖν. ἐκέλευε γάρ με, αὐτὸ τέτο πρέπειν ἐν ᾧ εἰμι,  
 πάσθ προθυμία, ὡς καλήν τινα καὶ συμφέρουσαν πρέξιν ἕως αὖν,  
 ἔφη, Ὀπὶ τὸ ὑπατὸν ἀπήλθθς τῆς γῆς. Quæ juxta versionem  
 Morellii, ita sonant: *Hæc mihi cogitanti, visum est eun-*  
*dum esse et mihi Delphos ad Apollinem.*  
*Ut eo consultore uterer, juxta Veterem Græcorum consue-*  
*tudinem. Neque enim putavi, quum de Morbo & prolis*  
*defectu, si cui nempe non gignerentur liberi, deque fructi-*  
*bus sufficienter posset consulere, in hoc negotio minus eum*  
*valiturum. Et demum Oraculum petenti mihi, respondit*  
*absurdum & conjectu difficile responsum. Fussit enim me id*  
*ipsum in quo essem agere omni alacritate, ut honestam quan-*  
*dam & utilem actionem, donec (inquit) in postremam ter-*  
*ræ partem discesseris. Qui Chrysostomus vixit, ac scripsit,*  
*ut notum est, sub Imperio Adriani Cæsaris. In ipso textu Græ-*  
*co, fateor, non nominantur neque Delphi, neque Apollo*  
*ita uti in Morellii versione conspiciuntur. Attamen ex iis quæ*  
*præcedunt, clarè patet eum de Apolline Delphico hîc lo-*  
*qui:*

Ita enim dixerat: οὐ γὰρ αὖν τῷ μὲν αὐτῶν παρήνθ συνεδέ-  
 λωεν ὁ Ἀπόλλων φάγειν, τῷ δὲ μένειν ἀνικρὺς ἀπηγόρευε. καὶ  
 ταῦτα ἀνδρὲς θεασίζων, ὅς ἦν Ὀπιμελέσασθ περὶ τῷ θεῶν, καὶ  
 θυσίας τε πλείους ἔθνε, καὶ μέγιστα ἀναθήματα ἐπεπόμφθ, τῷ πῶ-  
 ποτε ἀναθέντων εἰς Δελφός.

Quod autem & Luciani ætate, qui Antoninorum tempore  
 vixit, (Marci Aurelii scilicet ac Commodi) præter alia quo-  
 que hoc Delphicum χρησίμον fuerit consultum, patet ex sto-  
 lida



lida illa interrogatiunculâ Sacerdotis Thyanæi, quam in Alexandro Pseudomante habet ille Lucianus hisce verbis completam: Τὰ δ' ἄλλα χρησθήεα, ὅ ἐν Διδύμοις, ἔ τὸ ἐν Κλάρῳ καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς, ἔχουσιν τὸ παρὰ πόρῃ τὸ Ἀπόλλω χρησμοδόντα, ἢ ψευδεῖς εἰσιν οἱ νῦν ἐκπύθοντες ἐκεῖ χρησμοί; *At reliquæ Sortes, quæ in Didymis, Claro DELPHISQUE redduntur, utrum ab auctore proficiscuntur Apolline? an mendacia sunt quæ illic nunc redduntur Oracula?*

Idem de iisdem ferè, sed paulò ferioribus temporibus, liquet ex Ælio Spartiano: qui in Pescennio Nigro hæc habet: *Denique Delphici Apollinis Vates in motu Reipublicæ maximo, cum nuntiaretur tres esse Imperatores, Severum Septimum, Pescennium Nigrum, Clodium Albinum, consultus quem expediret Reipublicæ imperare, versum Græcum huiusmodi fuisse dicitur.*

OPTIMUS EST FUSCUS, BONUS AFR, PESSIMUS ALBUS.

*Ex quo intellectum FUSCUM Nigrum appellatum Vaticinatione: Severum AFRUM: ALBUM verò Albinum dictum.*

*Nec defuit alia curiositas. Requisitum est qui esset obtenturus rempublicam. Ad quod ille respondit alium versum talem:*

FUNDETUR SANGUIS ALBI, NIGRIQUE MINANTIS,  
IMPERIUM MUNDI POENA REGE URBE PRO-  
FECTUS.

*Quod omninò intellectum non est, nisi quum Bassianus Antonini, quod verum signum Pii fuit, nomen accepit.*

*Item quum quæreretur quamdiu imperaturus esset, respondisse Græcè dicitur,*

Bis



*Bis denis Italiam conscendet navibus equor :*

*Si tamen unà ratis transiliet Pelagus.*

*Ex quo intellectum , Severum viginti annos expleturum.*

Attamen Clemens Alexandrinus in Protreptico suo ad Gentes , ( qui an sub Commodō , sub Juliano , sub Pertinace , an sub Severo scriptus sit incertum est ) hæc , quæ sequuntur , habet : Ἀδύτα πόινω ἄθρα μὴ πολυπραγμονεῖτε , μηδὲ βαράθρων σόματα , τεραλείας ἔμπλεα : ἢ λέβητα Θεσπρωταῖον : ἢ τρίποδα Κιρραῖον : ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον : γεράνδρυν δὲ , ψάμμοις ἐρήμιας πηλημένον , καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον , αὐτῇ δρυὶ μιμαρασμένον , μύθοις μηχανήσοι καταλείψατε , σεσίγηται γὰρ ἡ Κασαλίας πηγὴ , καὶ Κολοφῶντος ἄλλη πηγὴ , καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τίθηκε νόματα μανικὰ , καὶ δὴ τὸ πύφα κενὰ ὄψε μὲν , ὅμως δ' εἶναι , διελέλεκται , τοῖς ἰδίαις συνεκράδουντα μύθοις. διήγησαι ἡμῖν δὲ τῆς ἄλλης μανικῆς , μάλλον δὲ μανικῆς , τὰ ἀχρηστὰ λεγόμενα : τὸ Κλάριον : τὸ Πύθιον : τὸ Διδυμέα : τὸ Ἀμφιερέω : τὸ Ἀπόλλω : τὸν Ἀμφίλοχον. εἰ δὲ βέλῃ δὲ τερατοσκοπῆς , &c.

Impia ergo adyta ne investigetis , nec barathrorum ora præstigiis plena , aut lebetem Thesprotæum , aut tripodem Cirrhæum , aut æs Dodonæum. Gerandryon autem arenis desertis honoratum , & quod illic est Oraculum , quod cum ipsâ quercu emarcuit , anilibus fabulis relinquatis. Silentio (NB.) quidem certè mandatus est Fons Castalius , & alius Fons Colophonis , & alia similiter perierunt fluentia Divinatoria , quæ certè fastu plena , serò quidem , (NB.) tandem tamen convicta sunt , ut quæ unà cum suis effluxere fabulis. Narra nobis aliis quoque Divinationis , vel insanæ potius vanitatis , Oracula , Clarium , PYTHIUM , Didymæum , Amphiaræum , Apollinem , Amphilochem. Quod si & velis monstrorum inspectores , &c.

Ex hisce verbis Clementis videntur jam ipsius tempore  
omnia



omnia cessasse Oracula ac periisse. Magnos ac valde notabiles Eclipses passa subinde hæc *ἡγεσία*, patet ex antedictis. An verò sub Imperio Severi tale quid passa fuerint, obscurum est. Non solum autem de Delphico, verum etiam de aliis hîc loquitur Clemens. Crediderim ipsius ætate, atque antequam hæc scriberet, notabilem denuò defectum accidisse Delphico, forsan & aliis Oraculis, quæ præter hoc jam dudum in minori gloriâ erant. Sed non hîc cessasse in totum illorum responsa, manifestum satis est ex sequentibus: & de Delphico, per ea quæ tam Theodoretus quam Constantinus Magnus habent: quem posteriorem in libro 2. & 50. vitæ ejus Eusebius ita inducit loquentem: *Quippe Apollo TUNC TEMPORIS ex antro & tenebris, seu SPECU, & NON EX HOMINIS ORE, Oraculum edidisse ferebatur, quo justos viros in terra degentes obstare sibi ajebat, quo minus vera prædiceret: atque (NB.) idcirco falsa ex tripode reddi. Hanc ob causam ille comam demisit, & expulsâ divinandi arte, tantum inter homines malum lamentabatur, &c.* Hæc autem narrat patris ipsius Constantii tempore, atque in prima sua (Constantini) adolescentia, accidisse. Græca sonant: τὸν Ἀπόλλω ὁ πτωικαῖτα ἔφασαν ἐξ ἀντρὸς πινὸς καὶ σκολῆς μυχῶ, ὅχι δ' ἐξ ἀνθρώπων ἡγεῖσθαι, ὡς ἄρα οἱ ὅτι τῇ γῆς δίκαιον ἐμπόδιον εἶεν ὅτι ἀληθεύειν αὐτόν. καὶ διὰ τῶτο, ψαυδῆς τῇ τεμπόδων πρὸς μαντείας ποιῶν. Τῶτο αὐτὸς κατηφέϊς τὰς πλοκάμους ἀνεῖναι [ita enim legendum, uti ab aliis jam olim correctum: non ut in R. Stephani editione] πεποίηκε τῇ μαντείας τ' ἐλαυνομένης, τὸ ἐν ἀνθρώποις κακὸν ἀπωδύρετο. Nec solum respondisse in ipsius adolescentia apparet hoc *ἡγεσίριον* Delphicum: sed videtur & usque ad ipsius imperium & ulterius dedisse responsa; donec tandem sub hoc ejus imperio per Christianos destructum, vel potius spoliatum, fuit.

Ita enim habet idem Constantinus eadem in Oratione:

Ἀλλὰ τῇ θριώων ἐκείνων καὶ ὅτι καὶ οἱ κακῶς πένθεις ὅτι πλεον  
Qq q μεμνή-



μεμνησθῆναι με δεῖ, οἰχόντων λοιπὸν καὶ ἐκείνοι οἱ ἔμύσης αὐθένται  
 πρὸς δλίωκεν ἑλάσιν τοῖς ἀχέροντ' βασιλεῦσι ἐκδοθέντες σὺν  
 αἰχρᾷ τέλει. πολέμοις γὰρ ἐμφυλίοις καταμιγνέμενοι, ἔτ' ὄνομα, ἔτε  
 γὰρ αὐτῶν καταλελοίπασιν. Ὅ δὲ ὅτε ἀν' αὐτοῖς συμβεβήκει, εἰ μὴ  
 ἢ ἀσεβὲς ἐκείνη τῇ Πυθίᾳ χρηστηρίων μαντεῖα κίεδηλον δυνάμει  
 ἐσχέκει.

Quorum postrema verba sic bene, vertuntur ab interprete:  
*Quod profecto non ita contigisset, nisi impia illa Apollinis  
 Pythii vaticinatio, [major emphasis tamen est in textu Græ-  
 co] falsam quandam & adulterinam vim habuisset.*

At magis verisimile quoque fit illud tamdiu durasse, donec  
 sub hujus Constantini Imperio, atque ejus permissu, vel jussu  
 (ut Eusebius loquitur) direptum ac disturbatum fuit, ex iis  
 quæ idem tradit Eusebius lib. 3. de vita Constantini: Ἐνθεν  
 εἰκότως ἐγομνᾷτο μὴ αὐτοῖς τῇ καὶ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια θυ-  
 ρῶν, ἔρημα γινόμενα βασιλέως προσάγματι. ἐτέρων δὲ ἢ ὅππ' τοῖς  
 ὀρέφοις τέλει, τῇ καλυπτήρων ἀφαιρεμύων, ἐφθείρετο. ἄλλων τὰ  
 σεμνὰ χαλκουργήματα, ἐφ' οἷς ἢ τῇ παλαιῶν ἀπάτη μακροῖς ἐσεμνα-  
 λογεῖτο χρόνοις, ἐκδήλα τοῖς πᾶσιν ἐν ἀγοραῖς πάσαις τῇ βασι-  
 λέως πόλεως τετέλειτο. ὡς εἰς ἀρχόμενα θεῶν προκειδὺς τοῖς ὀρε-  
 σιν, ὡς δὲ μὴ τῇ Πύθιον, ἐπέρωσι δὲ τὸν Σμίνθιον, ἐν αὐτῷ δὲ ἰπ-  
 ποδρομίῳ, τὰς ἐν Δελφοῖς Τρίποδας. τὰς δὲ Ἑλικωνίδας μύσας  
 ἐν παλαιῶν ἐπωλεῖτο δὲ διόλα πάση ἢ βασιλέως ἐπώνυμ' πό-  
 λιν, τῇ καὶ πᾶν ἔθνη ἐντέχνους χαλκῶ Φιλοκαλίας ἀφιερωμένων.  
*Itaque quorundam in urbibus Fanorum vestibula nudaban-  
 tur, valvis jussu Imperatoris orbata. Aliorum tectum  
 corrumpebatur, tegulis amotis. Nonnullorum veneranda ex  
 ære simulacra, quæ error majorum multis jam annis magni-  
 ficè jactabat, per fora urbis ab Imperatore cognominatæ,  
 omnium oculis subjecta sunt. Adeo ut ad ludibrium &  
 contumeliam spectantium paterent expositi: hîc PYTHIUS  
 APOLLO, illic SMINTHIUS, & in ipso quidem Circo  
 TRIPODES DELPHICI: MUSÆ autem HELICONICES*



*in palatio. Denique civitas illa Imperatorii cognominis, tota passim repleta est signis æneis, quæ eleganti opere elaborata, per singulas Provincias olim dedicata fuerant.*

Post hanc ruinam tamen ultimâ vice instauratum est, incertum an demum sub Juliano Apostatâ, an verò jam antea sub Constantio nonnulli id ausi fuerint. Verisimilius tamen illud factum fuisse, perfectum saltem, si ab aliis antea tentatum, sub Juliano: qui, teste Theodoreto, & alia *ῥησιγήρια*, & hoc ipsum, super bello in Persas suscipiendo, consuluit. Hæc enim Theodoreti verba:

Πέμψας δὲ εἰς Δελφούς καὶ Δῆλον, καὶ Δωδώνην, καὶ τὰ ἄλλα ῥησιγήρια, εἰ χρὴ στρατεύειν ἐπηρώτα τὰς μάνεις, οἱ δὲ καὶ στρατεύειν ἐκέλευον, καὶ ὑπάρχοντι πλὴν νίκῃ. ἕνα δὲ τῶν χρησμάτων εἰς ἔλεγχον τῶν ψεύδους ἐνήθησεν τῇ συγγραφῇ, ἔστι δὲ ἕτερον. Νῦν πάντες ὁρμήτηδες θεοὶ νίκης τρέπαια κομίσασθαι ὡς οὐ θεοὶ ποταμῶν. Τῶν δ' ἐγὼ ἡγεμονεύσω θέρων πολέμοκλον Ἄρης. τὸ μὲν γὰρ ἔν τ' ἐπὶ κατὰ γέλασον κωμωδεύωσιν οἱ λόγιοι θεὸν καὶ τῶν μεσῶν δόχον καὶ τὸ Πύθιον ἀνομάζοντες. ἐγὼ δὲ αὐτὸς τὸ ψεῦδος εὐρὺν πᾶν ἐξηπατημῶν ὁδύρομαι. Cum misisset ergo ad Delphos, ad Delon & Dodonem & alia Templa Fatidica, petebat ab [ipso-  
rum] Prophetis, suscipiendumne esset Bellum. Illi verò & suscipere id jubebant, & Victoriâ promittebant.

Quorum [responsorum] unum, ut sic illud arguam mendacii, huic tractationi inseram. Est vero hoc sequens: NUNC OMNES EXCITATI SUMUS DII UT FERAMUS TROPHÆA THERÆ JUXTA FLUVIUM: SED HORUM EGO DUCTOR SUM FUTURUS FERUS BELLIPOTENS MARS. Horum igitur versuum ridiculas ineptias cavillentur ii, qui eloquentem Deum & Musarum Principem nominant Pythium: mihi quidem, mendacio deprehenso, subit miserari illum qui his deceptus fuit.

Ex quibus Theodoreti verbis patet, ad minimum sub Juliano, forsan & ultra Julianum, si non usque ad Imperium



Theodosii, Delphicum hoc *ἡγεμένης* dedisse responsa, five Oracula. Quando enim postremo atque in æternum fuerit deletum, planè nobis incognitum est. Namque hoc contigisse sub Juliano, ac quidem coelitus fulmine (aut aliter) falsum esse satis clarè ostendi. Ex iis verò quæ procedente nostro contextu adducentur, mihi verisimile omninò est, id usque ad Theodosium (five tamdiu reddiderit Oracula five non,) perdurasse; de qua re aliis tamen liberum (uti de omnibus meis) relinquo iudicium.

*Fuit ergo (ut cum Molinæo loquar) in Baronio [Pamelium multosque alios ei hîc addere potuissem] summa ἀγλαΐα, quando dixit, paulò ante Christi nativitatem [alii non diu post eam dicunt, Pamelius scilicet aliique, inter quos nonnulli nec sibi nec aliis concordant] Oraculum Delphicum plane conticuisse, neque ex eo ulla responsa dedisse, apparatus §. xxv. ubi & ex Nicephoro & Suida, novis auctoribus affert versiculos Apollinis, nullâ veritatis auctoritate suffultos.*

Sed audiamus quæso ipsum Baronium magnum sanè, aliàs, in multis ac magnis, virum: *Proxime autem, ait, ante dicta tempora illustrissimum illud, totoque Orbe celeberrimum Apollinis Delphici Oraculum occlusum erat, nec ultra USITATA RESPONSA dabat: Horrescente Dæmone, ut qui optime nosse poterat, mala sua annunciari, NON TANTUM PER ORACULA SIBYLLINA, sed & Prophetarum prædictionibus, de quo perbelle hæc Ethnicus Orator.* Post quæ verba Ciceronem quoque citat testem ex lib. 2. de Divinatione, at quali cum successu, jam superius vidimus.

Bzovius verò, ne quid minus dicat Baronio, postquam illius ferè verbis usus est, addit: *Ultimum dedit responsum Augusto.*

Moderatius paulò Pamelius loquitur, qui ad numerum 351. Apologetici Tertulliani: *Pythia autem Oracula defecisse*



POST CHRISTUM, comprobatur Eusebius lib. 5. de Præparat. Evang. cap. 8. ex Porphyrio (NB.) & Plutarcho de Oraculorum silentio. Quam vera autem hæc asserta, judicet Lector ex jam ante dictis.

---

## CAPUT V.

Hinc perpenduntur verba Prudentii de Oraculorum cessatione atque interitu: atque inde transitus fit ad reliqua Oracula: quæ post Salvatorem natum usque ad tempora Theodosii, ulteriusque, publice Responsa dederunt: atque ita agitur de Apollinis Clarii, Didymæi; Amphilocho in Mallo; Jovis Dodonæi, & Ammonii; Gerionis ad Patavium, pluribusque aliis *ἱερουργίαις*.

Sed minimè prætermittendi sunt versus Prudentii, quos in Apotheosi sua contra Judæos cecinit, qui ita sonant:

*Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum  
Spiritus ille Dei Deus, & se corpore matris  
Induit, atque hominem de Virginitate creavit,  
Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra:  
Non Tripodas cortina tegit, non spumat anhelus  
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris:  
Perdedit insanos mendax Dodona vapores:  
Mortua jam mutæ lugent Oracula Cumæ:  
Nec responsa refert Lybicus in Syrtibus Ammon.*

Hæc si intelligenda sunt de tempore nativitatis aut paulò posteriori; ita ut statim, aut non diu, post natum Christum, silentium Oraculis fuerit impositum, plane falsum est. Si vero capienda de tempore ipsius Prudentii, possunt esse, quæ



494 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
dixit, verissima. Nam Theodosio imperante maxima hisce in  
rebus facta fuit immutatio: quamvis, uti postea videbimus,  
imperante Honorio Aug. adhuc unum alterumve superfuerit  
*χρησήμειον*, atque Oracula sua reddiderit.

Confirmandis Prudentii dictis maxime Symmachus facit  
qui Epist. 33. libri quarti ita scribit ad Protadium: *Non vi-  
des Oracula olim locuta desuisse, nec ullas in antro Cuma-  
no literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiracu-  
lis Delphicis ullum carmen audiri?* dum hæc scriberet  
scilicet.

Si tamen hîc audiendus sit Poëta Claudianus, etiam sub  
Honorii Imperio *χρησήμειον* Delphicum & Jovis Ammonis Ora-  
culum necdum erant plane intermortua: sic enim ille de Con-  
sulatu quarto jam dicti Honorii cecinit:

*Quis Vatum discursus erat? tibi corniger Ammon  
Et dudum taciti rupere silentia Delphi.  
Te Persæ cecinere Magi, te sensit Etruscus  
Augur, &c.*

An hæc vera sint judicet candidus Lector: ego enim hic non  
nimium stare velim dictis Claudiani ut Poëtæ: cum longe ve-  
rissimilius sit, (licet alia adhuc, Arcadio & Honorio impe-  
rante superfuerint) *χρησήμεια* hæc à Claudiano nominata, jam  
sub Theodosii imperio in totum interiisse.

Sicut autem de Delphico constat *χρησήμεια*, illud per tot  
secula, uti ostensum est, durasse; ita etiam patet, si fides  
Historiæ, cæterorum plurima diu post Christum natum sua  
edidisse responsa; eorumque nonnulla aut usque, aut ultra  
quoque Delphicum, durationis suæ terminos extendisse;  
Quamquam jam ante Plutarchum multa, præsertim in Græ-  
ciâ, plane interciderint, neque omnia post ipsum reliqua æque  
longæ fuerint durationis.

Sed quoniam nulla nobis eorum, ab Antiquis conscripta  
fuit,



fuit, quod sciam, Historia; aut si usquam hoc factum fuerit, ea nunc nullibi exstet; producam quæ de iis, (quatenus ad rem faciunt) invenire potui, apud eos veteres scriptores, qui, aut ex proposito, aut per occasionem, aliquid de illis tradiderunt.

De Apollinis Clarii, in Colophone, Oraculo testatur nobis Tacitus, id Tiberii tempore à Germanico fuisse consultum: cujus Taciti de isto Oraculo verba (quæ habentur lib. Annalium secundo) inferius, ubi de Oraculorum auctoribus ago, adducam.

Idem Tacitus libro 12. ubi de odio ac criminationibus Agrippinæ uxoris Claudii Cæsaris in Lolliam Paulinam loquitur, hæc sequentia refert: *lisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio Principis certavisset; molitur crimina & accusatorem, qui objiceret Chaldaeos, Magos, interrogatumque APOLLINIS CLARII SIMULACRUM super nuptiis Imperatoris.*

Ex Philostrato etiam superius adducto vidimus, adhuc Domitiani Tempore hoc χρηστήριον viguisse; cum ipsum [Apollonium Thyanæum] *quidam ex ORACULO COLOPHONIO, illius participem Sapientiæ, & jam plene perfectèque sapientem factum, venire prædicarent, &c.* quæ vide.

Sic quoque ex Luciani Alexandro Pseudomante, ubi ita de hoc Alexandro: *Porro cùm non ignoraret, qui in Claro, in Didymis, Malloque responsa dabant, ipsos quoque hujusmodi quâdam arte celebres haberi, &c.* manifestum id & hujus Luciani ætate frequenter fuisse consultum. Idem quoque patet ex stolidis illis interrogatiunculis Thyanæi istius Sacerdotis ab eodem Luciano adductis.

Ulterius autem illud perdurasse, imò ad minimum ad usque Imperium Constantini Magni, mihi metipsi planè persuadeo:



496 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
suadeo : licet minime inveniatur, quando in totum illud ces-  
saverit. Forſan idem fatum habuit cum Delphico, Dodo-  
næo, aliisque poſt Julianum Apoſtatam demum in totum ex-  
tinctis.

De *Dodonæo* verò hæc ſequentia teſtatur Strabo, libro  
Septimo:

Ἐκλέλοιπε δὲ πως καὶ τὸ μαρτεῖον τὸ ἐν Δωδώνῃ, καθάπερ  
τ' ἄλλα. Quæ verba malè ſanè, ac contra mentem Auctoris,  
à Xylandro Græcæ linguæ aliàs peritiſſimo, at hic non ſatis  
rei attento, ita vertuntur: *Sed & Oraculum Dodonæum de-  
fecit, quemadmodum & reliqua.* Vocula πως nimirum, quæ  
hic magnam dat emphafin, ſignificatque *promemodum, quo-  
dammodo, aliquomodo*, in vertendo ab ipſo omittitur. Con-  
ſulebatur ergo adhuc tempore Strabonis. Quale autem fue-  
rit ipſius poſtea fatum, obſcurum admodum atque incer-  
tum eſt.

Attamen ex iis quæ de Juliano Oracula conſulente attuli-  
mus liquet, exemplo ipſius Juliani, tum temporis id peten-  
tibus adhuc reddidiſſe reſponſa: ſive ab Juliano, ipſiuſve per-  
miſſu inſtauratum fuerit, ſive aliter hæc contigerint.

De Ammonis Oraculo, poſt Chriſtum reſpondente, teſti-  
monium habemus hoc ſequens Juvenalis, in Satyrâ VI.

*Credent à fonte relatum,  
Ammonis, quoniam Delphis Oracula ceſſant.*

Ex quibus verbis patet, illud (licet ipſius ætate, adhuc, ex  
flagitio Neronis ſilentium teneret *ἱερεῖον* Delphicum) con-  
ſulentibus edidiſſe Oracula. Quamvis, jam Strabonis tem-  
pore, non admodum frequentaretur, nèque majori eſſet in  
honore aut exiſtimatione quam Dodonæum aut Delphicum.  
Ita enim libro 17. de eo loquitur Strabo: Πολλὰ δ' εἰρηκότας  
οὐκ ἔστιν Ἀμμωνίου, ποσὶν εἰπεῖν βεβλόμεθα· ὅτι τοῖς δευδαίοις  
μᾶλλον ἢ ἐν πρῶτῃ, ἐν ἡ μανικὴ κατόλγῃ, καὶ τὰ ἱερεῖα νυνὶ  
δὲ



ὅλ' ὀλιγωρία κατέχῃ πολλή, τῇ Ῥωμαίων ἀρεσκουσάν τοις Σι-  
 βύλλης χρησμοῖς, καὶ τοῖς Τυρρῶνικαῖς θεωροπείοις, ἀλλὰ π  
 σπλάγχνων, καὶ ὀρνιθείας, καὶ διοσημείων. Διόπερ καὶ τὸ ἐν  
 Ἀμμωνι σχεδὸν π ἐκλέλειπται χρηστικόν, πρὶν ὅτε ἐπέμνητο.  
*Multis à nobis de Ammone dictis, id tantum adjicimus:*  
*Veteribus & divinationem universam, & Oracula in sum-*  
*mo fuisse honore, nunc eadem admodum negligi, Romanis*  
*in Sibyllæ Oraculis, & Etrusca divinatione per extispicia,*  
*& servationes de cælo acquiescentibus. Itaque Ammonis*  
*Oraculum FERE desertum est, quod in honore quondam*  
*fuerat.*

De hoc Ammonis Oraculo tamen vidimus quæ Prudentius  
 ac Claudianus suis versibus inseruerunt, quum de Oraculo  
 Delphico ipsorum temporibus adhuc respondente loquere-  
 mur. Ex quibus verisimile fit, ultimum ipsius interitum non  
 antè Theodosii tempus, cum Delphico, Dodonæo, Didy-  
 mæo, cæterisque, contigisse: ac forsan & hoc & alia plura  
 sua silendi atque iterum loquendi habuisse intervalla, pro  
 temporum eorumque per bella ruinas, aut alia, mutationi-  
 bus. Hujusmodi casuum exemplum habemus sane apud Poly-  
 bium qui lib. 4. hæc sequentia narrat de Dorymacho: παρα-  
 γρόμηντο ὃ πρὸς τὸ πρὸς Δωδώνη ἱερὸν, πᾶς π σπᾶς ἐνέπη-  
 σε, καὶ πολλὰ τῇ ἀναθημάτων διέφθειρε κατέσκαψε καὶ πλὴν ἱερὸν  
 οἰκίαν, &c. *Ad Dodonæum fanum ut venit, & porticus*  
*cremavit, & donaria multa corruptit: ipsam denique sacra-*  
*edem funditus evertit. Quam eandem Historiam lib. 5. & 9.*  
*quoque perstringit.*

Notandum iterum in verbis Strabonis, *Romanos*, uti ait,  
*in Sibyllæ Oraculis, &c. acquiescisse.* Cum tamen multa  
 χρηστικὰ, non solum sub Imperio Romano, diu admodum  
 post Strabonis hujus fuerint ætatem, sed & in ipsa Italiâ.  
 Quare illa quæ tradit Strabo restringenda sunt ad ea quæ  
 jussu Senatus, non studio & cupiditate privatorum, fiebant.



Nam nemini privato accessum fuisse datum ad libros Sibyllinos sub custodiâ quindecimvirorum servatos, notius est quam ut demonstratione ullâ indigeat; quidquid nonnulli somnient de Virgilio, aliisve, Augusti Cæsaris permissu ad eas admissis.

Alia quidem fuerunt Carmina Sibyllarum, (aut potius quæ pro talibus ostentabantur ac venditabantur) hinc inde per Græciam dispersa. Verùm ad illa horumque similia minimè respicit Strabo: sed ad ea quæ Romæ servabantur, ac reipublicæ causa adibantur.

Exempla verò *χρησμεῖων* post Servatoris nostri nativitatem intra ipsam Italiam, imò quoque prope Urbem Romam, dāmus hæc sequentia, (forsan & alia dabimus procedente nostro contextu) ex Suetonio, qui in Tiberii Cæsaris vita, cap. 14. ita loquitur: *Tiberius juxta Patavium adiit Gerionis Oraculum, sorte tractâ, quâ monebatur ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret.* De quo Aponi fonte etiam Claudianus Poëta; dum canit:

*Fons Antenoreæ vitam quæ porrigis urbi*

*Fataque vicinis noxia pellis aquis,*

*Cum tua vel mutis tribuant miracula vocem,*

CUM TUA PHOEBEUS CARMINE DICTET  
HONOS,

*Et sit nulla manus cujus non pollice ductæ*

*Testentur memores prospera vota notæ, &c.*

Prope ipsam quoque Urbem, ut diximus, aliquot fuisse Temppla Fatidica; è quibus & per sortes, & aliis modis, reddebantur Oracula, ostendit nobis Suetonius, dum de eodem Tiberio loquitur cap. 63. *Tiberius VICINA URBI ORACULA etiam disjicere conatus est; sed Majestate Prænestinæ Sortium territus destitit.* Cum obsignatas devectasque



*que Romam non reperisset in arcâ , nisi relatas rursus ad Templum.*

De quibus Sortibus quoque Propertius lib. 2. Eleg. 23.

*Nam quid PRÆNESTIS dubias , ô Cynthia , Sortes ;  
Quid petis Ææi mœnia Telegoni ?*

*Cur te in HERCULEUM deportant oppida Tibur ?*

De Caligula verò idem ille Suetonius cap. 57. *Monuerunt & SORTES ANTIATINÆ [Caligulam] ut à Cassio caveret. Quâ causa ille Cassium Longinum Asiæ tum Proconsulem occidendum delegaverat , immemor Chæream Cassium nominari.*

Et Præneste & Antii non Fortunæ simpliciter, sed Fortunarum Templum erat : licet aliàs Horatius , de Antio :

*O Diva gratum quæ regis Antium,  
Præsens vel imo tollere de gradu,  
Mortale corpus , vel superbos  
Vertere funeribus Triumphos.*

*Te pauper ambit sollicitâ prece , &c.*

Macrobius tamen lib. Saturnal. *Ut videmus apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa. Quæ confirmantur ab Inscriptione quæ in Thesauro Gruteri exhibetur pag. 72. num. 2.*

FORTVNIS. ANTIATIBVS  
M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS  
DAMASCO. S. D. D.

Neque ab hisce discrepat Martialis : qui , dum Cæsari Domitiano adulatur , lib. 5. Epigram. I. ita canit :

*Hæc tibi Palladiæ seu collibus uteris Albæ ,  
Cæsar , & hinc Triviam prospicis , inde Thetin :*



SEU TUA VERIDICÆ DISCANT RESPONSA  
SORORES,

*Plana suburbani qua cubat unda freti :  
Seu placet Æneæ nutrix, seu filia Solis,  
Sive salutiferis candidus Anxur aquis ;  
Mittimus.*

Sic quoque, licet Valerius Maximus, lib. 1. cap. 3. *Lutatius*, qui primum Punicum bellum confecit, à Senatu prohibitus est SORTES FORTUNÆ PRÆNESTINÆ adire. *Auspiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam administrari oportere judicabant* : tamen Statius Sylvar. lib. 1. carm. 3. de villa Tiburtina :

*Quod ni TEMPLA darent alias TYRINTHIA Sortes,  
Et PRÆNESTINÆ poterant migrare SORORES.*

Ex quibus Statii verbis quoque discimus : Tibure etiam fuisse Templum Fatidicum, in quo per *Sortes*, ut apud Antium & Præneste, Oracula reddebantur. Quod Herculis Templum structura & magnificentia eximium fuisse, docent non obscure hæc Juvenalis verba ;

— *Vincens Fortunæ, atque Herculis ædem.*

Sed progrediamur nunc & ad alia *ἱερῆα*, sive ad alias Oraculorum Sedes, ac Templa Fatidica ; & ad alia, (seriora scilicet) tempora ; ut sic tandem quoque ad Theodosii tempora & ulterius adhuc deveniamus.

Idem igitur ille Suetonius in vita Vespasiani, cap. 5. de ipso Vespasiano loquitur hoc modo : *Apud Judæam Carmeli Dei Oraculum consulentem, ita confirmavere Sortes : ut quidquid cogitaret voveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur.* Quorum dictorum fides quoque



quoque adstruitur à Tacito, qui libro 2. Historiarum ita loquitur: *Est Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem Deumque. Nec simulacrum Deo, aut Templum (sic tradidere majores) ara tantum & reverentia. Illic Sacrificanti Vespasiano, CUM SPES OCCULTAS VERSARET ANIMO, Basilides Sacerdos, inspectis identidem extis. Quidquid est, inquit, Vespasiane quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum. Has ambages & statim acceperat fama, & tunc aperiebat, &c.*

De Tito Vespasiani filio idem Suetonius cap. 5. *Sed ubi turbari rursus cuncta sensit, rediit ex itinere, aditoque PAPHIÆ VENERIS ORACULO, dum de navigatione consulit, etiam de Imperio confirmatus est.*

Audiamus iterum hîc Tacitum Suetonii dictis adstipulantem: Is enim lib. 2. Historiarum de Tito hæc affert: *Atque illum cupido incessit adeundi visendique Templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, Templi situm, &c. Post quorum descriptionem ita pergit: Titus spectatâ opulentiâ donisque Regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit, de navigatione primum consuluit. Postquam pandi viam & mare prosperum accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus, (NB.) Sacerdotis id nomen erat, ubi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam vidit, pauca in præsens & solita (NB.) respondens, petito secreto, futura aperuit.*

Philostratus lib. 4. cap. 1. de Apollonio, hæc sequentia narrat:

Λόγοι πὲρ αὐτῶν ἰφοίτων. οἱ μὲν ἐκ τῆς Κολοφῶνι μαντείας, κρινόντων τὴν ἑαυτῶν σοφίαν, ἢ ἀτεχνῶς σοφὸν, ἢ πὰ πιαῦτα τῶν ἀνδρῶν.



ἄνδρα ἄδοντες· οἱ δὲ, ἐκ Διδύμων· οἱ δὲ ἐκ τῷ Πέργα-  
μον ἱερῷ· Πολλὰς γὰρ τῇ ὑγείας δεομένων, ὁ Θεὸς ἐκέλευε προσφοι-  
τῶν τῷ Ἀπολλωνίῳ. τὰτις γὰρ αὐτὸς τε βάλῃ, καὶ δοκεῖν ταῖς  
μοίραις.

Sermones quoque de ipso varii ferebantur, cum ipsum qui-  
dam ex Oraculo Colophonio, illius participem sapientiæ, &  
jam plenè perfectèque sapientem factum venire prædicarent:  
alii ex Didymæo; alii ex Pergameo templo venire illum as-  
sererent. Multos enim sanitatem ab Oraculo petentes  
jubebat Deus ad Apollonium accedere. Sic enim sibi Deo  
placere, & fata postulare, dicebat.

Quæ de Clitumno habet Plinius Junior, lib. 8. Epist. 8.  
Oraculorum intra Italiam, per hæc tempora, quoque fidem  
faciunt. Ita autem ille describit istud μαντεῖον: Adjacet Tem-  
plum, priscum & religiosum. Stat Clitumnus ipse amictus  
ornatusque prætextâ. Præsens numen atque etiam F A T I-  
D I C U M, indicant S O R T E S. Sparsa sunt circa sacella com-  
plura, totidemque Dei simulacra. Sua cuique veneratio,  
suum numen; quibusdam vero etiam fontes. Nam præter  
illum quasi parentem cæterorum, sunt minores capite discre-  
ti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is ter-  
minus Sacri profanique in superiore parte navigare tantum,  
infra etiam natare concessum.

Sic quoque de suo tempore Plutarchus in Dialogo de Ora-  
culorum defectu (præter alia jam superius citata atque huc  
spectantia) hæc habet. Ἐν δὲ Ὀρχομενῷ λέγουσι λοιμὸν γνομῶν  
πολλὰς μὲν ἀνθρώπων διαφθαρήναι, τὸ δὲ τῷ Τειρεσίᾳ χρηστέον  
ἐκλιπεῖν παντάπασιν, καὶ μέλει τῷ νυνὶ ἄργον διαμένειν καὶ ἀναυδόν.  
εἰ δὲ ἐπὶ τοῖς πῶς Κιλικίαν ὁμοία συμβέβηκε παθεῖν, ὡς ἀκρόμεν,  
ἔδειξεν ἂν ἡμῖν, ὦ Δημήτερ, σὺ φράσεις σαφέστερον. καὶ ὁ Δημή-  
τερος, Οὐκ οἶδα ἔγωγε ταῦτα, νυνὶ ἀποδημῶ γάρ (ὡς ἴσῃ)  
πάμπλου ἤδη χερόν· ἐπὶ δὲ ἤκμαζεν ἐμὸς παρώντις καὶ τὸ μῶψα  
καὶ τὸ Ἀμφιλόχου μαντεῖον. ἔχω δὲ εἰπεῖν τὰ μῶψα πᾶσι γνόμε-  
νῳ.



Ἡ περὶ τῆς ἱερᾶς προφητείας. Quæ verba ita vertuntur ab Adriano Turnebo (historiam enim ipsam, quæ sequitur, attigimus in dissertatione nostra Prima.)

Orchomeni dicunt, grassante peste, multos interiisse mortales; ac tum Oraculum Teresiæ in totum extinctum esse, & ad hanc diem ignavum mutumque permansisse. Idemne verò Ciliciæ Oraculis acciderit, ut fando audivimus, nemo te Demetrio nobis melius narraverit. Et Demetrius, haud equidem, inquit, qualia nunc illa sint scio. Jam pridem enim, ut scitis, à Patriâ peregrinor: Illic autem quum essem etiam tum Mopsi & Amphilocho opertum vigeat: ac quidem de Mopso maximè admirandum commemorare possem, &c. Et hoc Plutarcho tamen ut teste luculento, pro Oraculorum, cum Christi adventu, defectu utuntur, (præter alios, ut vidimus) Farnabius & Lubinus, quorum primus ad verba Juvenalis. Quoniam Delphis Oracula cessant, ita loquitur: Quod tamen Oraculum [Delphicum scilicet] deficit, ut & reliqua, adventu Christi. Vide Plutarchum de defectu Oraculorum. Lubinus verò ad hæc eadem verba: Scopticè hæc dicit, quasi illi Astrologi Oraculorum defectum supplere deberent. Scripsit Plutarchus librum de Oraculorum suo tempore defectu. Christus autem suo adventu Dæmonas profligavit, & Omnibus Oraculis Dæmonum æternum silentium indixit.

Hæc sic in transitu adducere volui, quamvis aliàs vix ac ne vix quidem merebantur ut adducerentur. Etenim non solum de Oraculis in genere longè aliter hic, quem testem adducunt, loquitur Plutarchus; sed & de ipso Oraculo Delphico planè ipsis contrarium asserit: quod tam ex aliis superius allatis quam ex hisce sequentibus abunde patet: Nunc Sacerdos est unica [de suo tempore loquitur,] nec conquerimur, quum sit una consulentibus satis. Neque verò Deus ipse culpandus



*duſ eſt , quum quod divinationis adhuc ſuper eſt , omnium deſiderio ſatisfaciat abſolutosque domum dimittit.*

[ Græcum textum jam antè quoque adduxi. ]

De Oraculis autem Luciani tempore reſponſa dantibus, præter ea quæ tum, quum de Delphico loqueremur, ex ipſo adduximus, videamus quæ habeat 1. in Philopſeude ſuo. 2. quæ in Alexandro Pſeudomante. Quæ in Dialogo Philopſeude narrat ſub perſona Eucratis, quem ſtrenuè mentientem inducit, ſunt hæc ſequentia : *Ἄ δὲ ἐν Ἀμφιλόχῳ τε ἤκουσα ἐν Μάλλῳ τὴν Ἡρώην ὑπερδιπλαχθέντῃ μοι, καὶ συμβουλεύουσί μοι ὑπὲρ τῶν ἐμῶν, καὶ ἃ εἶδον αὐτὴς, ἐθέλω ὑμῖν εἰπεῖν. εἶτα ἐξῆς ἃ ἐν Περγᾷ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἐν Πατάροις. ὁπότε γὰρ ἐξ Αἰγύπτου ἐπανήεν οἴκαδε, ἀκῶν τῷ ἐν Μάλλῳ τὸ μαντεῖον, Ἰππιδανέστειον τε καὶ ἀληθέστατον εἶναι, καὶ χρᾶν ἐναργῶς πρὸς ἔπος Διοκρυμόμῳ, οἷς ἂν ἐς γράψας τις εἰς τὸ γραμματεῖον ὡς δῶ τῷ Προφῆτῃ, καλῶς ἂν ἔχει ἡγησάμενος ἐν ὡς δῶ πειραθῆναι τὴν χρηστικήν, καὶ πᾶσι τοῖς μελλόντων συμβουλεύουσι τῷ Θεῷ.*

*Cæterum quæ apud Amphilochum audiui in MALLO, Heroë mecum diu differente, Deumque meis de rebus consulente, tum quæ ipse vidi, volo vobis referre. Deinde ex ordine tum quæ vidi in Pergamo, tum quæ audiui in Patarris. Cum ex Ægypto redirem demum audiremque illud in Mallo Oraculum apertissimum simulque esse & verissimum, & sic evidenter responsa dare, ut ad verbum respondeat iis quæcunque Prophetæ quispiam in schedulam inscripta tradiderit; (NB) rectè me facturum putavi, si dum præternavigabam experirer Oraculum, Deumque de futuris quippiam consulerem.*

Regeret forſan Lector, Historiolas in iſto Luciani Dialogo contentas ſtudio eſſe confictas, ad deridendum Philoſophos mendaces ac credulos eorumque credulos diſcipulos ac ſequaces : aut ſi revera narratæ fuerint, ſaltem eum in finem huc adduci



adduci à Luciano , ut pro ridiculis mendaciis à cordatioribus rideantur. Sit ita. At quis credat etiam illud in iis esse confictum , talia tum temporis fuisse Oracula ? Certè in historia Alexandri , quæ & mihi & aliis pro vera Historiâ , nec sine iustis causis , habetur , etiam de *Mallo* , de *Claro* & de *Didymis* idem asserit , quæ de *Pergamo* , *Didymis* , &c. Philostratus & Dio & Plutarchus diversis temporibus , ac de diversis temporibus tradunt , hoc modo :

Εἰδὼς δὲ τὰς ἐν Κλάρῳ , καὶ Διδύμοις , καὶ Μαλλῷ , καὶ αὐτὰς Διδυμῶντας ὅτι τῇ ὁμοίᾳ μαινικῇ ταύτῃ , φίλος αὐτὰς ἐπιεῖτο , πολλὰς τὶ περισιόντων πέμπων εἰς αὐτὰς λέγων , &c.

*Porro cum non ignoraret , qui in Claro , in DIDYMIS, MALLOQUE responsa dabant , ipsos quoque huiusmodi quâdam arte celebres haberi , eos sibi reddebat amicos , missis ad eos plerisque consultoribus , his verbis , &c.*

At *Χρησίεμον* illud in Mallo non solum Commodi ætate , adeoque & Luciani , sed & ipsius Dionis , ( qui usque ad Alexandri Severi annum octavum , quo ipse secundo Consul fuit , Historiam suam protraxit , in eoque finiit ) Oracula reddidisse , ex hisce ipsius verbis , lib. 72. contentis , manifestum est :

Ἔστιν ἐν Μαλλῷ πόλις τῆς Κιλικίας Ἀμφιλόχου Χρησίεμον. καὶ Χρησὶς δὲ ὀνειράτων. ἔχρησεν ἐν τῷ Σέξτῳ , ὁ Διὰ γραφῆς ἐκείνου ἐδήλωσε. Παιδίον γὰρ τῷ Πίνακι ἐνεγέγραπτο δύο δράκοντας ἀποπνίγον , καὶ λέων νεβρὸν διώκων. εἶδε ἔχον αὐτὰ συμβαλεῖν , τῷ πατρὶ συνὼν ἀρχόντι τῆς Κιλικίας , πρὶν πυθέσθαι τὰς τε ἀδελφὰς ὑπὸ τοῦ Κομμόδου , ὅς μιν ταῦτα τὴν Ἡρακλέα ἐδήλωσε , τρέποντινα πνιγύτας , ὥσπερ καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ νήπιον ὃν ἰσόρηται τὰς ὑπὸ τῆς Ἡρας ἐπιπεμφθέντας αὐτῷ δράκοντας ἀποπνίξαι ( καὶ γὰρ οἱ Κυϊντίλιοι ἀπηγορεύθησαν ) καὶ τὸ Σέξτον φεύγοντα , καὶ διωκόμενον τῷ κρείττονι.

*Est Malli , quod est oppidum Ciliciæ , Oraculum Amphilochoi , quod per somnia consulentibus respondet. Id Sexto*



quoque responsum dedit, quod ille picturâ hujusmodi expressit. Pictus erat in tabellâ puer, à quo duo serpentes suffocabantur: Itemque leo hinnulum persequens. Quam rem ego quum essem in Cilicia cum patre, qui ei Provinciæ præerat, non antè potui conjicere, quam fratres à Commodo, qui Herculem postea imitatus est, quodammodo suffocatos intelligerem. Ut Herculem infantem adhuc, memoriæ proditum est serpentes à Junone immisos suffocasse. (Quintilii enim suffocati sunt) jamque Sextum fugere, quem viribus potior Commodus persequeretur.

De *Ἰερωσύλιον* seu *μαρτεῖον* Jovis Nicephori, hæc sequentia tradit Aelius Spartianus in vita Hadriani: Quo quidem tempore, quum sollicitus de Imperatoris erga se judicio VIRGILIANAS SORTES consuleret.

QUIS PROCUL ILLE AUTEM RAMIS IN-  
SIGNIS OLIVÆ,  
SACRA FERENS? NOSCO CRINES INCANA-  
QUE MENTA,  
REGIS ROMANI, PRIMAM QUI LEGIBUS  
URBEM  
FUNDAVIT, CURIBUS PARVIS ET PAUPE-  
RE TERRA,  
MISSUS IN IMPERIUM MAGNUM, CUI DEIN-  
DE SUBIBIT:

*Sors excidit: Quam alii ex Sibyllinis versibus ei provenisse dixerunt. Habuit autem præsumptionem imperii mox futuri ex FANO quoque NICEPHORI JOVIS manante responso, quod Apollonius Syrus Platonius libris suis indidit.*

Advocemus huc quoque lapidem illum sive tabellam marmoream, quæ putatur olim stetisse in Templo Æsculapii, quod fuit in Insulâ Tiberina intra urbem Romam, quam in  
The-



Theſauro ſuo, pag. 71. repræſentat Gruterus. Quæ opinio ſi vera ſit (verifimilis ſaltem eſt, quod ea Romæ inventa ibi in ædibus Maſſæanis ſervetur : Nam & in Inſula Tiberina Æſculapii fuiſſe Templum cunctis notiſſimum eſt) verum etiam eſt, ad illud uſque (Antoninorum tempus, (NB.) *in ipſâ quoque urbe Româ* per Æſculapium, (ſeu potius ipſius Prophetas Antiftites) reddita fuiſſe Oracula.

Tabellam iſtam, ſeu potius fragmentum tabellæ, (quod abunde patet ex forma ipſius apud dictum Gruterum repræſentata; nam & caput, & cauda, uti videtur, ipſi deſunt) huc adduco: Literarum formam, quæ ſingularis admodum eſt, ut & tabulæ ſeu fragmenti formam, curioſus Lector videat apud ipſum Gruterum. Ἀυτοῖς ταῖς ἡμέραις Γαίῳ πνὶ τυ-  
Φλῶ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπ . . . . . ερον βῆμα ἢ προσκυῶσαι  
εἶτα ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ἐλθεῖν ὅππῃ τὸ δεξιερὸν καὶ θείναι τὰς πέντε  
δακτύλους ἐπ' αὐτῷ τῆς βήματ' καὶ αἶραι πλὴν χεῖρα ὅππῃ τὰς ἰδίας  
ὀφθαλμοὺς καὶ ὁρθὸν ἀνέβλεψε τῆς δῆμ' παρεστῶτ', καὶ συγ-  
χαιρομένης ὅππῃ ζῶσαι ἀρετῇ ἐγρόντο ὅππῃ τῆς σεβαστῆς ἡμῶν Ἀνθ-  
νείνης.

Λακίῳ παύρεινκῳ ἔ ἀφελπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρη-  
μάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τῆς τριβώμας αἶραι τέφραν ἢ μετ'  
οἶν' ἀναφύεσθαι ἔ ἐπθῆναι ὅππῃ τὸ πλεῦρον ἔ ἐσώθη ἢ δημοσία  
ἠὲ χαρίσθησεν τῷ Θεῷ ἔ ὁ δῆμ' συνεχάρη αὐτῷ.

Αἶμα ἀναφέροντι Ἰαλιανῷ ἀφελπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου  
ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τῆς τριβώμας αἶραι κόκκους τροβίλας  
ἔ φαγεῖν μὲν μέλιτ' ὅππῃ τρεῖς ἡμέρας, ἔ ἐσώθη ἔ ἐλθὼν δη-  
μοσία δὲ χαρίσθησεν τῷ Θεῷ καὶ ὁ δῆμ' συνεχάρη αὐτῷ.

Οὐαλερίῳ Ἀπρῷ τραχιάτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς ἐλθεῖν καὶ  
λαβεῖν αἶμα ἐξ ἀλεκτερυόν' λαβὼν μὲν μέλιτ' καὶ κελυρί' σω-  
τρίσαι ἔ ὅππῃ τρεῖς ἡμέρας ὅππῃ χρίσαι ὅππῃ τὰς ὀφθαλμοὺς, καὶ  
ἀνέβλεψεν ἔ ἐλήλυθεν καὶ δὲ χαρίσθησεν δημοσία τῷ Θεῷ.

Addam hîc & versionem quæ ibi quoque affertur à Gru-  
tero :



*Illis ipsis diebus Cajo cuidam cæco, Oraculum reddidit. Veniret ad sacrum altare, & genua flecteret; à parte dextrâ, veniret ad lævam, & poneret quinque digitos super altare; & eleuaret manum & poneret super proprios oculos. Et rectè vidit, populo præsentē, & congratulante quod grandia miracula fierent sub Imperatore nostro Antonino.*

*Lucio affecto lateris dolore, & desperato ab omnibus hominibus, Oraculum reddidit Deus, veniret & ex tribomo tolleretur cinerem, & unâ cum vino commisceret & poneret supra latus. Et convaluit & publicè gratias egit Deo, & populus congratulatus est illi.*

*Sanguinem removenti Juliano desperato ab omnibus hominibus, ex Oraculo respondit Deus, veniret & ex tribomocaperet nucleos pini, & comederet, unâ cum melle, per tres dies: & convaluit & veniens publicè gratias egit, præsentē populo, &c.*

Dubitare quis posset, eo quod lingua Græca dedicata sit hæc inscriptio, an Romæ posita fuerit; an vero non potius videatur ex Græcia vel Asia eo eam fuisse deportatam: cum omnes ferè inscriptiones per Italiam atque omnes alias Provincias (Græciâ solùm, iisque regionibus quæ communi, cum Græciâ idiomate uterentur, exceptis) Linguâ Latinâ conspiciantur conscriptæ. Cujusmodi scrupulo, si objiciatur, removendo, regerere possim, quod multæ aliæ Inscriptiones & Romæ & pluribus aliis per Italiam locis testentur, etiam ab ipsis Romanis atque Italis sæpe tales positas fuisse Inscriptiones. Hocque abunde patere, cuius manifestum fieri queat nuda inspectione Thesauri Gruteriani, multisque per Italiam aliasque Provincias exstantibus monumentis.

Verum quidem est, occasione statuarum, aliorumque publicorum monumentorum multas quoque, imò plurimas, Inscriptiones



nes eo fuisse devedtas ; Sed de Epitaphiis, tabellis votivis vel Eucharisticis similibusque id mihi non verisimile fit. Adde quod & Orthographia (uti & literarum forma) sæpe non nimis Græca, imò in multis vitiosa, magis testetur sculptorem, aut non, aut parum, Græcè peritum. Sed tamen Lectori meo heic iudicium liberum relinquo.

Transeamus igitur ad Tertullianum qui sub Severi atque Antonini Caracallæ vixit ac scripsit Imperio. Is autem ita libro de anima cap. 46. *Nam & Oraculis hoc genus stipatus est Orbis : ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochoi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bæotiâ, Mopsi in Ciliciâ, Hermionæ in Macedoniâ, Pasiphaæ in Laconica.*

De Caracalla Herodianus lib. 4. hæc sequentia habet : περιεργότερον γὰρ ὢν, ἢ μόνον τὰ ἀνθρώπων πάντα εἶδέναι ἔθελεν, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖά τε καὶ δαιμόνια πολυπραγμονεῖν αἰετὲ πάντας ὑποπτεύων ὡς ὁπλισμένους, χρησιζόντες πάντων ἐπιφορεῖτο, τὰς τε πάντα χόρην μάγας καὶ ἀστρονόμους τε καὶ θύτας μετεπέμπετο καὶ εἰς αὐτὸν ἐλάνθανε τῶν πρὸ γοητείας πάντων ὑποχνομένων. *Nam quum suapte natura curiosior esset, non hominum modo res cognoscere studebat, sed Deorum Dæmonumque etiam rimari arcana: metuque semper insidiarum, nullis non Oraculis incubabat [vel, quod hic magis ad verbum, magisque appositè ad rem, omnia frequenter consulebat Oracula] etiam accitis undique Magis, Astrologis, atque Aruspibus, nullo planè præterito qui huiusmodi fallacias profiteretur.*

Dion. Cassius verò de eodem:

Τοιαῦτα περὶ τῶν ταλαίπωρον Ἀλεξανδρείαν ἔδρασαν ὁ Αὐσονίου θῆρ ὡς τὸ ἀκροτελεύπιον ἔπει αὐτὸν χρησμῶν, τῇ δὲ θεῶς κλήσει καλωπιζόμενον· εἰ καὶ πολλὰς προφάσεις ἔχρησεν ἐφόνευσεν, ὡς παρενεγκαμήρας αὐτὸν. *Hæc igitur in miseram Alexandriam perpetravit Ausonia fera. Sic enim nominavit eum clausula*



*Oraculi de ipso dati. Quamvis hujus Oraculi prætextu, multos, quasi hoc in lucem primi protulissent, occiderit.*

De hoc Caracalla Cæfare idem quoque Dio : Ἐπειδὴ ᾧ σὸν εἰς μακρὰν ἀπώλετο, καὶ τελευταίαν ταύτῃ φωνῇ πρὸς ἐμὲ ἔρρηξε, καὶ πᾶν κεχρησµαδικέναι τρόπον πινά τε συµβησώµενα αὐτῷ ἐνοµίζῃ ὥσπερ καὶ ὁ Ζεὺς ὁ Βῆλῳ ὀνοµαζόµενῳ, καὶ ἐν τῇ Ἀπαµείᾳ τῇ Συρίας πινώµενος καὶ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Σεβήρῳ πρῶτον, ἰδιωτεύοντι ἔτι, τὰ ἔπη ταῦτα εἰρήκε,

Ὅµματα καὶ κεφαλῇ ἵκελος Διὶ περπεκερεύων  
Ἄρει ᾧ ζώνην, ἑρπον ᾧ Πωσειδάωνι.

Καὶ ἡ ταῦτα αὐτοκράτορι γνοµίζῃ εἶπε λεγόντων, ὅτι  
Οἶκος δέ σοι πᾶς βήσεται δι' αἵματος.

*Sed cum non multò post occisus esset, atque hunc sermonem mecum habuisset postremum, illum vaticinatum esse quodammodo, ac furura prædixisse existimaui; non aliter quam Jovem qui Belus cognominatus, coliturque Apameæ civitate Syriæ. Nam is Severo, cum adhuc vitam privatam ageret, hos versus dixerat:*

OS OCULOSQUE JOVI SIMILIS QUI FUL-  
MINA TORQUET  
ET MARTI LATUS ET NEPTUNO PECTORA.  
*Eidemque post Imperatori factò, respondit consulenti,*  
PER SANGUINEM TIBI UNIVERSA IBIT  
DOMUS.

In quibus Oraculis specimen videmus & Homericarum & Tragicis petitarum Sortium: de quibus postea latius.

De Macrino, qui huic Caracallæ successit, idem rursus Dio:  
Ὁ µὲν ἔν μακρῇν ἔτω καὶ γέρον ὦν (πεντήκοντα γὰρ καὶ πένταρα ἔτη ἦγε) ἐν ἐμπειρίᾳ πραγμάτων πρὸς φέρων, δρετὴν τε ὑποδεικνύων, καὶ ποσάτων τραιδωμάτων ἀρχων, ὑπὸ παιδαρίᾳ, ἧς µη-  
δε



δὲ τὸ ὄνομα πρῶτον ἠπίετο, κατελύθη ὡς καὶ τὸ μαρτεῖον αὐτῷ  
 παρεμήνυσε· ἡρωιδῶν γὰρ αὐτῷ τέτο ἔφη.

ὦ γέρον, ἧ μάλα δὴ σε νεοὶ τείρουσι μαχητῶν,  
 Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δὲ σε γῆρας ἰκάνει.

*Itaque Macrinus grandis natu (agebat enim annum 54.)  
 usuque & experientia rerum præstans, cum aliqua signifi-  
 catione virtutis, tantique Imperator exercitus, à puerulo,  
 cujus ne nomen quidem cognoverat antea, oppressus est. Uti  
 Oraculum ei quondam prædixerat. Ipsi enim illud consulenti  
 hoc dixerat :*

EST JUVENUM MISERANDE SENEX TIBI  
 NOXIA PUGNA,  
 NEC TIBI SUNT VIRES, SENIIQUE GRAVIS  
 DOLOR INSTAT.

Ubi iterum habemus specimen Homerocarum fortium quæ  
 hoc tempore, in templis Fatidicis præcipue, locum habuisse  
 videntur.

De hoc ipso Macrino hæc sequentia quoque narrat Capito-  
 linus : *De ipso quæ in Annales relata sunt proferam. Vates  
 Cælestis apud Carthaginem, quæ Deo repleta (NB.) solet  
 vera canere, sub Antonino Pio, quum sciscitante Procon-  
 sule de statu, ut solebat, publico, & de suo imperio, futu-  
 ra prædiceret : ubi ad Principes ventum est, clarâ voce nu-  
 merari jussit, quoties diceret ANTONINUM. Tumque atten-  
 tis omnibus ANTONINI nomen AUGUSTI octavo edidit. Sed  
 credentibus cunctis quod octo annis Antoninus Pius impera-  
 turus esset & ille transcendit hunc annorum numerum, &  
 constitit APUD CREDENTES, vel tunc vel postea, per  
 Vatem aliud designatum.*

Hic illa verba, quæ Deo repleta solet vera canere, propter  
 illud



illud *solet* indicare videntur, adhuc tempore hujus Capitolinī, istud Oraculum dedisse responsa consulentibus; ac præcipuè quidem ob id paulò post sequens *solebat*.

Nam ita de suo tempore Capitolinus (qui suam de Vitis Cæsarum Historiam Diocletiano Cæsari dedicavit) loqui videtur: neque id ullo modo mirum videri debet, cum longè posterioribus temporibus ejusmodi Oraculorum responsa multis in locis data fuerint. Si quis tamen illud *solet* eo sensu accipere nolit per me licet, quod alia argumenta proposito meo aptè congruentia sufficiant.

Pergam igitur & addam ea qua Dio indubitato de suo tempore refert. Is libro xli. de Oraculo seu *ἱερῶν* quod ad Appolloniam consulebatur, hæc tradit: καὶ δὴ καὶ μαντεῖον ποῖόνδε τι παρέχεται· λιβανῶζον δὴ λαβὼν, καὶ προσδύξάμενος ὁ, τι ποτὲ ἐβλάψῃ, ῥίπῃ αὐτὸν πρὸς ἄλκω φέροντα. καὶν τῷ τῷ πύρ, αὐν μέντοι ὀπιτελὲς εἴη ἐσόμνον, δέχεται αὐτὸν ἐτοιμότατα· καὶν ἄρα καὶ ἔξω πρὸς προαίεση, προσδραμόν ἤρπασε καὶ καθανάλωσεν· αὐν δὲ ἀπέλεσον ἢ, ὅτ' ἄλλως αὐτῶ προσέρχεται, καὶν ἐς αὐτὸν πρὸς φλόγα φέρεται, ἐξαναχωρεῖ τε καὶ ἐκφεύγει, καὶ ταῦθ' ὅτως ἐκότερα περὶ πάντων ὁμοίως, πάλιν θανάτῳ ἐλάμβαν, ποιεῖ. περὶ γὰρ τῶν ὅδε ἔξῃ πρὸς δέχων αὐτῶ πυθέσθαι τι, τῶτο μὲν ποῖόν τὸν ἐστίν.

Ibi & Oraculum editur, idque hoc modo; thure accepto, precibusque ejus rei ergo, quam volunt, factis, ipsum thus, ut secum eas preces deferat [ad ignem] projiciunt. Tum si ratum sit futurum votum, ab igni thus è vestigio corripitur: ac si thus extra ignem forte deciderit, accurrens ignis id abripit, & consumit: sin irritum erit votum, neque ignis ad thus accedit, & si ad ipsam flammam conjicitur, recedit ab eâ atque effugit. Ita in utramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiisque exceptis. (NB.) De his enim non licet cuiquam Oraculum consulere. Atque ea est istius Oraculi ratio.



De Claudio, qui ante Valerianum tenuit clavum imperii, ita Trebellius Pollio : *Et bene venit in mentem ; exprimenda est SORS quæ Claudio data esse perhibetur : eo magis ut intelligant omnes , genus Claudii ad felicitatem rei publicæ divinitus constitutum. Nam quum consuleret factus Imperator , quamdiu imperaturus esset , SORS talis emerfit :*

TU QUI NVNC PATRIAS GVBERNAS ORAS ,  
ET MVNDVM REGIS ARBITER DEORVM ,  
IN VETERES TVIS NOVELLIS.  
REGNABVNT ETENIM TVI MINORES ,  
ET REGES FACIENT SVOS MINORES.

*Item quum in Apennino [ optimè, meo judicio, Isaac. Casaubonus Aponino legit ] de se consuleret , responsum hujusmodi accepit :*

TERTIA DVM LATIO REGNANTEM VIDERIT ÆSTAS.

*Item quum de posteris suis,*

HIS EGO NEC METAS RERVVM NEC TEMPORA PONO.

*Item quum de fratre Quintillo , quem consortem habere volebat imperii , responsum est ,*

OSTENDVNT TERRIS HVNC TANTVM FATA.

[Vide hîc rursus exemplum Virgilianarum fortium in Oraculo Gerionis ad Patavium.]

De Aureliani tempore testem habemus Zosimum: qui duorum *χρησίων* sub ejus Imperio adhuc Oracula reddentium meminit, hoc modò : 'Εν Σελευκείᾳ τῇ καὶ Κιλικίᾳ Ἀπόλλωνος ἱερῶν ἴδρυς , καλεσμένη Σαρπηδονίς , καὶ ἐν τῷ τῷ χρησέῳ. τὰ μὲν ἐν περὶ τῆς θεῆς , &c. Post quæ pauculis interjectis,

Ttt

per-



pergit, τοῖς Παλμυρῶσις ὃ θεωμένοις εἰ καθεύξοι πλὴν τῆ ἐώας  
ἡγεμονίαν, ἔχρησεν ὁ Θεὸς ὅτως,

Ἐξίτε μοῦ μεγάρων ἀπατήμονες ἄλλιοι ἄνδρες,  
φύτλης ἀθανάτων ἐρκυδέεσσιν ἀλγυστῆρες.

Πωθανομένοισι δὲ ποτὶ περὶ τῆ Ἀυρηλιανῆς καὶ Παλμυρηναῖν στρα-  
τείας, ὁ Θεὸς ἀνείλε,

Κίρκεσσι τρήρωσιν ἱερὸν γόνον ἡγηλάζων,  
οἷσιν πολλῇσιν τὰ δὲ φρέσσοι φονῆα.

καὶ ἔπερον δὲ Παλμυρῶσις συνενήχθη τοῖς τούτοις. Ἀφ᾽ αὐτῶν χωρίον ἐστὶ  
μέσον Ἠλισπόλεως τε καὶ Βίβλου, καθ' ὃ ναὸς Ἀφροδίτης Ἀφακίτι-  
δος ἱδρυται. τέτταρτον τῶν λίμνῶν πῶς ἐστὶν εὐοικῆα χειροποίητῳ δεξα-  
μενῇ. καὶ μὴν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τὰς πηλυσιαζούσας πόλεις πᾶσι ὅπῃ τῇ  
ἀέρι λαμπρότερον ἢ σφαίρης φαίνεται δίκλιν, σωδὸν ἐν τῷ ὑ-  
πὸ θεοῖς περικλυτοῖς γινόμενων. ὅπερ καὶ μέχρι τῆ καθ' ἡμᾶς ἐφαίνε-  
το θεῶν. ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς πηλὴν τῇ θεῷ δῶρα προσέφερον οἱ  
σωσιόντες ἕκτε χρυσὸν καὶ ἀργύρεα ποποιημένα. καὶ ὑφάσματα μέντοι  
λίνα τε καὶ βύσσινον, ὅσα ἄλλης ὑλῆς πμωτέρας. καὶ εἰ μὴν δεκτὰ ἐφαί-  
νη, ὅσα πηλυσίοις τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα καταδύετο. εἰ δὲ  
ἀδεκτὰ καὶ ἀπόβλητα, αὐτὰ τε ὡς ἰδεῖν ὅτι πλεονέκτη τὰ ὑδάτι τὰ  
ὑφάσματα, καὶ εἴπερ ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἄλλαις ὑλαῖς,  
αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ὅπῃ τῇ ὑδατὶ, ἀλλὰ καταδύεσθαι. τῇ Παλ-  
μυρῶσιν πόλει ἐν τῷ περὶ τῆ καθαιρέσεως ἐπὶ συνεληθόντων ἐν τῷ  
τῇ ἐορτῇ καιρῷ, καὶ εἰς πηλὴν τῇ θεῷ δῶρα χρυσὸν καὶ ἀργύρεα  
καὶ ὑφασμάτων κατὰ τῇ λίμνης ἀφέντων, πάντων τε τῇ βά-  
θους καταδύοντων, κατὰ τὸ ἐχόμενον ἕως ἐν τῷ καιρῷ τῇ ἐορτῇ  
ἠφθῆσαν αἰωρέματα πάντα, τῇ θεῷ δὲ τὰ ἐσόμενα δηλωσάσης.

*Seleucia, quod est oppidum Ciliciae, templum Apollinis  
erat, quem Sarpedonium vocant, & in eo ORACULUM.  
De hoc quidem Deo quæ perhibentur, &c. Tum post par-  
vum intervallum sic pergit:*

*Cate-*



*Cæterum Palmyrenis Oraculum consulentibus, an Orientis imperium habituri essent, in hæc verba Deus respondit:*

FALLACES PRAVIQUE DOMO DISCEDITE  
NOSTRA.

*Itidem quibusdam consulentibus de (NB.) Aureliani adversus Palmyrenos expeditione, Deus Oraculum hoc edidit:*

FALCO PRÆIT SACRO LUCTU COMPLURIBUS UNUS.

QVÆ TAMEN HAUD CESSANT HOSTEM EXHORRERE, COLUMBIS.

[Pergit idem porro ad aliud Oraculum, dum textum ita continuat,]

*Præterea quid aliud tale Palmyrenis accidit. Aphaca locus est inter Heliopolin & Biblum, ubi Fanum est Veneris Aphacitidis. Propter fanum istud lacus quidam est, cisternæ manu factæ similis. Juxta fanum & vicina loca ignis instar lampadis aut globi conspicitur, quoties statutis temporibus ibi conventus habentur: QVI QUIDEM AD NOSTRAM ÆTATEM USQUE conspectus fuit. Ad lacum dona, quotquot ibi conveniebant, in honorem Deæ ferebant, ex auro & argento facta, itemque telas lineas &, byssinas alteriusque materiæ pretiosioris. Ac si quidem illa viderentur accepta, pari cum aliis pondere panni quoque subsidebant: sin essent ingrata & rejicula, tum ipsas telas aquæ erat videre innatantes; tum si quid erat ex auro & argento, & aliis materiis, quarum est ea natura, ut super aquam se nunquam attollant, sed demergantur. Palmyreni ergo, quum tempore celebritatis, anno ante suum interitum proximo, convenissent, & in honorem Deæ dona partim aurea, partim argentea, partim textilia coniecissent in lacum, eaque*



*omnia demergerentur in profundum: anno proximo, celebritatis ejusdem tempore, visa sunt in superficiem evecta. Quare Dea quid futurum esset significabat.*

Videamus nunc quæso quæ de Licinnio narrat Hermias Sozomenus: ut sic simul quoque videamus usque ad ea tempora, si non & ulterius, perdurasse Didymæi Apollinis *ἱερόιον*; atque adeò non solum tam decantatum illud Delphicum, sed plura etiam alia (uti superius notatum est) durationis suæ terminos eousque, imò longè ultra Constantinum (quod de hoc etiam verisimile est) protulisse. Quæ verò de Licinnio habet Sozomenus, hæc sunt: *Πρὸς τέτοις ᾧ οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, πάλιν εἰς μάχην καθίστασθαι μέλλων Κωνσταντῖνον, τὸ προσδοκωμένον πόλεμον πρόνοιαν ἐποιεῖτο, διὰ τε σφαγίων καὶ μαντείων. καὶ ὑπαχθεὶς ποῖν ὑποχνησμένοις αὐτὰ κερτήσας, εἰς ἑλληνισμόν ἐτρέφθη. ἀμέλει πόινω ἑ ἑλλήνας φασιν αὐτὸν τότε δοσπερεσθῆναι ἔν Μιλήτῳ μαντεῖα ἔ Διδυμαίᾳ Ἀπόλλωνος. ἐρομένῳ δὲ αὐτῷ περὶ τοῦ πολέμου, ἔφησεν τὸ δαιμόνιον τέττοις τὰς Ὀμηρικὰς εἵχας.*

Ω γέρον, ἥ μάλα δὴ σε νεοὶ τέττοις μαχηταί.  
Σὺ δὲ βίη λέλυσται, χαλεπὸν δὲ σε γῆρας ἱκάνει.

*Præterea cum, ut fieri solet, denuò ad bellum sese accingeret contra Constantinum, ad belli instantis curam sese accingebat, etiam victimis & Oraculis. Atque eò adactus à nonnullis qui ipsi Victoriâ promittebant, rursus ad Ethnicismum delapsus est.*

*Atque adeo ipsi Ethnici dicunt, eum tunc expertum Oraculum illud Apollinis Didymæi in Mileto, atque ipsi interroganti de bello, respondisse Dæmonem hisce versibus Homericis:*

EST JUVENUM MISERANDE SENEX TIBI NOXIA PUGNA,  
NEC TIBI SUNT VIRES, SENIIQUE GRAVIS DOLOR  
INSTAT.

Ubi



Ubi (ut hoc obiter moneam) iterum videmus exemplum HOMERICARUM SORTIUM, Sicut, in Historia illa Treb. Pollionis de Claudio, habuimus Virgilianarum Sortium exemplum Oraculi Gerionis ad Aponi fontem. Videntur autem, ut ex hisce apparere satis clarè mihi videtur, posterioribus temporibus, sacerdotes horum Poëtarum adhibuisse ver-  
sus, ne riderentur ob malè concepta metra: quod sæpius ipsis accidebat, ab iis qui ipsorum dolos ac fraudes odorabantur. Sed de hac materia latius in primâ mea Dissertatione locutus sum.

Ex Zosimo de Oraculo Aphacæ, seu Veneris Aphaciti-  
dis, ac Responsis ibi redditis, locuti sumus. Istud autem man-  
fisse ac respondisse, donec jussu Constantini Magni eversum  
fuit, ob scelera & flagitia masculæ Veneris, omnisque ejus-  
dem naturæ turpitudinis, ibi sub religionis prætextu commis-  
sa, ex Eusebii libro 3. de Vita Constantini, satis clarum est.  
Sicut idem quoque manifestum est de Templo atque Oraculo  
Æsculapii Ægis in Cilicia: de quo ita Eusebius: Ἐπειδὴ γὰρ  
πολὺς ἦν ἡ τῆς δοκίμης σοφίας περὶ τῶν κιλίκων δαίμονα πλάνη, μυρίων  
ἐπισημοῦν ἐπ' αὐτὰς, ὡς αὖν ὅτι σωτήρι, καὶ ἰατρῶ ποτε μὲν ὅτι  
φαινομένης τοῖς ἐγκαθιδέουσι, ποτὲ δὲ τὰ σώματα καμνόντων ἰω-  
μένω τὰς νόσους (ψυχὰν δὲ ἣν ὀλετήρ αἰνικρὺς ἔστω, ἔμην ἀλη-  
θὲς ἀφελικὸν σωτήριον, ὅτι ἡ τὴν ἀθεὸν πλάνην κατασπών τὰς  
πρὸς ἀπάτην δι' ἡμετέρας) εἰκότα ἡ πράξις, θεὸν ζηλωτὴν ἀληθῶς  
προβεβλημένον, καὶ τῶν εἰς ἑδωκότων τῶν ἐκείνουσε καταβληθῆ-  
ναι. ἐνὶ δὲ νόμῳ καὶ γῆς ἡ πλάνη, δεξιᾷ καταρρίπτόμενον στρατιω-  
τικῇ, τὸ τῶν ἡγεμόνων φιλοσόφων τὸ βοῶντον θαῦμα ἔστω τῇδε ἐνδο-  
μυχῶν, καὶ δαίμων, ὃς δὲ γε θεός, πλάνος δὲ τις ψυχῶν μακροῖς  
καὶ μυρίοις ἐξαπατήσας χρόνοις. εἴτα ὁ κακῶν ἐπίρως ἀπαλλάξαι καὶ  
συμφορᾷς προῖχόμενος, ὃς δὲν αὐτὸς πρὸς ἀμύχαν εὗρετο φάρμακον  
μᾶλλον, ἢ ὅτε κεραιὴν βληθῆναι μυθεύεται.

*Nam cum maximus ac vulgatissimus error circa illum  
Ciliciæ Dæmonem vanissimos homines occupasset, ac propè*



infiniti eum tanquam Servatorem ac Medicum admirarentur ; quippe qui nunc in templo dormientibus appareret, nunc morbos ægrotantium curaret ( erat tamen ille seductor animarum, utpote qui homines decipi faciles, à vero Servatore abductos ad falsum impietatis errorem pertraheret, ) Imperator pro more atque instituto suo ; quippe qui Zelatorem ac verè Servatorem Deum sibi colendum proposuerat, hoc etiam Templum solo æquari præcepit. Nec mora, ad unum Imperatoris nutum humi jacuit, manu militari subversum Templum quod nobiles Philosophi tantoperè suspexerant : & unà cum Templo ille ipse qui intus latitabat, non Dæmon aut Deus, sed deceptor quidam animarum, qui longissimi temporis spatio homines in fraudem induxerat.

Sic igitur ille qui malis & calamitatibus alios liberaturum se esse spondebat, nullum sibi ipse remedium reperit quo se tueretur : non magis quam cum fulmine percussum eum fabulæ fingunt. Post quæ paucis interjectis, ita pergit : καὶ πῶς γὰρ ὅτε ἐμελλον ἔγωγε Φρονεῖν, τὸ ἔξωθεν τῶν ἑορῶν Φαντασίας πλείω ὅσω μισῶν εἶσω κεκρυμμένω ὁρῶντες. ἢ γὰρ νεκρῶν σωμάτων ὑπὸν ὅσῃα, ξηρὰ τε κρανία, γοήτων πειρηγίας ἐσκεωρημένα, ἢ ῥυπῶντα ῥάκη βδελυρίας αἰσχρᾶς ἐμπλεα, ἢ χόρτα καὶ καλάμης Φορυτῆς. αἱ δὲ τῶν αἰψύχων ἐντὸς σεσωρμένων θεώμενοι, αὐτοῖς τε & τοῖς αὐτῶν πατέροισι πολλῶν λογισμῶν ἀφροσύνῃ καλεμέμενον. ὅτε μάλιστα ἐνεόχον, αἷς δδείς ἄρα ἦν ἐν τοῖς ἀδύτοις αὐτῶν μυχοῖς, ἔδ' ἐν αὐτοῖς ἀγάλμασιν ἐνοικεῖν & δαίμων, & χρησμάδης, & θεός, & μάντις οἷα δὲ τὸ πρὶν ὑπελάμβανον, ἀλλ' ἔδ' ἀμυδρὸν πῆ ἢ σκιῶδες φάντασμα. διὸ δὲ περὶ χεῖρας τοῖς ἐκ βασιλείας καλαπεμφθεῖσι, πᾶν σκολεῖνδον αἰτερον, καὶ πᾶς ἀπὸ ῥήγεος μυχοῦς βαλὼς ἦν ἄβατα τε & ἀδύτα, ἱερῶν τε τὰ ἐνδοτάτω τερατικῶς κατεπαλεῖτο βήμασιν.

Quidni verò ita sentirent, cum sub externa simulacrorum specie tantam intus latentem spurcitiam cernerent. Nam aut cadaverum ossa, aut aridæ Calvariæ suberant, impostorum fraude



*fraude subreptæ, aut sordidi panni turpi immunditie refer-  
ti, aut denique fœni ac stipulæ acervus. Quæ cum in pene-  
tralibus simulacrorum animâ carentium congesta adspicerent,  
& suam & suorum parentum dementiam summam incusa-  
bant: maximè cum animadverterent in suis illis adytis, at-  
que in ipsis simulacris nullum esse intus habitantem, non Dæ-  
monem Oracula fundentem; non Deum prædicentem futura,  
quemadmodum sibi antea persuaserant: imò ne obscurum qui-  
dem ac tenebricosum spectrum. Atque idcirco quodvis vel  
obscurissimum antrum & abditissimi quique recessus, iis qui  
ab Imperatore missi erant, facile patuerunt: adyta quinetiam  
& inaccessa prius loca, ipsaque Templorum penetralia, mi-  
litum vestigiis terebantur.*

Sed præternavigemus tandem tempora Constantini Magni:  
atque ostendamus, uti de Delphico fecimus, ad Imperium  
Theodosii, imò & ulterius *ἡγεμενα* nonnulla petentibus de-  
disse responsa.

Revocemus hîc ergò primò in memoriam edicta Constan-  
tini ac Juliani superius allata: ex quibus patet talia *μαντεία* tunc  
temporis adhuc fuisse consulta. Regnavit hic Constantius ul-  
tra 25. annos: Imperii sui decimonono Julianum appellavit  
Cæsarem: cum quo anno sequenti, dum hi simul; Constan-  
tius VIII. Julianus I. essent Consules, primum illud ad po-  
pulum publicarunt edictum. Secundum verò à nobis citatum  
(quod lib 9. Cod. cap. 18. ordine Septimum est) duobus an-  
nis post; Titiano scilicet, & Cereale Coss. qui annus fuit post  
Christi nativitatem 358.

Quæ igitur ex hisce edictis cognoscimus (ut ex sequenti-  
bus etiam clarius constabit) sunt, aut non in totum sic de-  
structa fuisse sub Constantini Imperio Tempia Fatidica; sed  
multa adhuc post ejus mortem superfuisse: aut multa eorum  
quæ sub ejus imperio diruta vel occlusa fuerant, statim sub Im-  
perio Constantii fuisse aut instaurata aut denuò aperta.



Si verò cuiquam hæc assertio aut minus vera aut nimis incerta videatur, consideret hæc sequentia exempla ex Ammiano Marcellino adducta. Qui quidem lib. 14. ita loquitur: *Eodem tempore Serenianus ex Duce, cujus ignavia populatam in Phœnice Cælen antè retulimus, pulsatae Majestatis Imperii reus jure postulatus à lege, incertum qua potuit suffragatione absolvi: apertè convictus, familiarem suum, cum pileo, quo caput operiebat, incantato vetitis artibus, ad* **TEMPLUM** *misisse* **FATIDICUM**, *quæritatum expresse, an firmum portenderetur imperium, ut cupiebat. Et libro 19. hoc modo: Materiam autem in infinitum quæstionibus extentis dedit, occasio vilis & parva. Oppidum est Abydum in Thebaidis parte situm extrema: hîc* **BESÆ DEI** *localiter appellati* **ORACULUM** *quondam futura pandebat, priscis circumjacentium regionum cæremoniis solitum coli. Et quoniam quidam præsentis, pars per alios, desideriorum indice missâ Scripturâ supplicationibus expresse conceptis, consulta Numinum scitabantur, chartulæ seu membranæ continentes quæ petebantur, post data quoque responsa interdum remanebant in Fano. Ex his aliqua (NB.) ad Imperatorem malignè sunt missa: qui ut erat augusti pectoris, obsurdescens in aliis etiam nimium seriis, in hoc titulo imâ, quod ajunt, auriculâ mollior, & suspicax, & minutus, acri felle concaluit, &c. Quibus porrò quæstiones, ac supplicia super hac materiâ exercita superaddit. Ex quibus manifestum est (quamvis aliàs usus sit Ammianus in hac narratiuncula voce quondam) Oraculum istud adhuc tempore Constantii (imò & usque ad extrema ejus tempora) viguisse. Quia aliàs omninò intempestivum ac præter rem fuisset, tales chartulas mitti ad Imperatorem: nec potuissent illæ dare materiam (ut loquitur Ammianus) infinitam quæstionibus; atque ea producere mala, carceres, eculeos, exilia,*  
alia-



aliaque supplicia tot nobilium quam ignobilium virorum, si hæc antè hujus Constantii Imperium contigissent.

Contigerunt autem hæc sub finem ipsius vitæ, quum jam expeditionem in Persas adornaret.

Quamobrem rectissimè mihi suspicari videor, illud *quondam*, à sciolo quodam posterioris ævi, in Ammiani textum fuisse intrusum.

Hinc non mirum sanè tam multa ac diversa ab Juliano fuisse consulta Oracula, ut Theodoretus lib. 3. cap. 9. testatur, hoc modo : Ἰουλιανὸς ἡ Πέρσις ὑπὸ στρατεύου βασιλεύοντι, εἰς ἅπαντα μὲν τὰ καὶ πρὸς Ῥωμαίων ἡγεμονίαν χρησθήεα τῆς δυνάστεως τῆς παγκράτους ἐξέπεμψεν. αὐτὸς δὲ τὸ Πύθιον τὸ Δαφναῖον ἐκέλευε δηλώσαι οἱ τὰ ἐσόμνα. Οἱ δὲ τῆς γειτονόβουλας νεκρὸς ἔφη ἐμποδὼν γίνεσθαι τῇ μακτεῖα, καὶ χρῆναι τῆς πρὸς τὸν εἰς ἔπρον μετατεθῆναι χωρίον, εἰδὲ ἔτιως ἀπαγσεῖλαι πρὸς ῥήσιν. καὶ γὰρ ἂν εἴποιμι π, μὴ δὲ τεμένους ἐκκαθαρσέναι. *Julianus cum in animo haberet bellum contra Persas gerere, ad (NB.) OMNIA ORACULA, QUÆ ERANT INTRA FINES ROMANI IMPERII, consulenda, homines è suis summa benevolentia sibi conjunctos misit. Ille ipse verò supplex orat Apollinem Daphnæum, uti quæ sibi essent eventura, ostenderet. Respondet Apollo, mortuos quosdam, in proximo humatos, impedimento esse, quominus daret vaticinia. Eos igitur primùm transferendos esse: deinde quid futurum sit se prædicturum pollicetur. Nam se, nisi purgato luco, nihil posse dicere, &c.*

Hic igitur mentio fit non solum Apollinis Daphnæi, sed & omnium Oraculorum, seu χρησθηέων, quæ erant intra fines Romani Imperii. Quod indicat tum temporis adhuc multa superfuisse χρησθήεα, & intra & extra illud Imperium.

Citata nunc Theodoreti verba etiam fidem adstruunt iis quæ Nicephorus, (cui soli aliàs in talibus non crederem) habet



lib. 10. cap. 29. ubi ita loquitur : *Alias tum quoque, QUUM ORACULA SIMUL ET SEORSIM OMNIA RESPONDISSENT, Imperatoris avunculum Julianum aegrum moriturum non esse, responsis ipsis legendis, ærumnosè & miserabiliter is vitam finit.*

De Oraculo Apollinis Daphnæi hic memorato tamen aliquis mihi objicere posset, id jam à longo tempore, Hadriani Cæsaris scilicet, etiam ipso Ammiano (præter alios) teste, fuisse mutum; cum ille in hunc modum de eo loquatur: *Hæc dum ita procedunt more pacis, multorum curiosior Julianus, novam consilii viam ingressus est, venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis : quem obstruxisse Cæsar dicitur Adrianus, mole saxorum ingenti, veritus, (NB.) ne ut ipse præcinentibus aquis capeffendam rempublicam comperit, etiam alii similia docerentur : ac statim circum humata corpora statuit transferri eo ritu, quo Athenienses insulam purgaverant Delon.*

Verum est, fateor, istud *χρηστήριον* ab Juliano instauratum rursus ac refecratum, sed non ita de Omnibus esse tenendum, quæ hic exprimuntur per generales istos terminos *Omnia Oracula*, &c. satis manifestum est ex iis exemplis quæ de Constantii tempore atque imperio adduxi, ut ex edictis per hunc Constantium Augustum simul cum Juliano tum adhuc Cæsare factis ac publicatis. Sed de hoc *χρηστήριον* Apollinis Daphnæi plura habeo, ubi de Oraculorum Auctoribus tracto.

Si Fides quoque sit habenda Cedreno, idem Julianus, uti instauravit *χρηστήριον* Apollinis Daphnæi, sic etiam instauravit illud Apollinis Delphici. Ita enim pag. 250. edit. Basileënsis loquitur : *πέμπει δὲ ὁ οὐρανὸς τὸ ἰατρὸν καὶ κουαίσωρα εἰς Δελφοῖς, ἀνεγείρει τὸ ναὸν τῷ Ἀπόλλωνι. Ἀπελθὼν δὲ αὐτὸς, καὶ τὰ ἔργα ἀψάμενος, λαμβάνει χρησμὸν ὅτι τὸ Δαίμον :*



Εἶπε τῷ βασιλεῖ, χαρμῇ πῶς δαίδαλος αὐλαί.  
 Οὐκέτι φοῖβος ἔχῃ καλίσαν, ὃ μάνηδα δάφνιν,  
 οὐ παρὰν λαλέσσω, ἀπίσβειτο ἔ λάλον ὕδωρ.

*Oribasium Medicum ac Quaestorem Delphos misit, ut Oraculum Apollinis instauraret. is cum eò pervenisset opusque inchoasset, tale à Dæmone accepit Oraculum:*

CORRUIT ARTIFICI VARIE CORTINA LABORE

CONSTRUCTA: HOC REGI REDEUNTES DICITE VESTRO:

NEC CASA, NEC PHOEBI REDDENS ORACULA LAURUS

ULLA SUPER, NULLÆ VENIUNT A FONTE LOQUELÆ,

EXTINCTI LATICESQUE PROFUNDA SILENTIA SERVANT.

Ita vertit Xylander.

Hæc verò instaurationis, secundum hunc Cedrenum, facta fuit sub initium Imperii Juliani, atque adeò jam antè istam consultationem de Bello Persico, de qua Theodoretus lib. 3. cap. 9. & 21. narrat.

Sed an vera sint hæc quæ narrat Cedrenus, merito quis dubitare queat, ex collatione verborum ipsius cum verbis citati modò Theodoreti. Ac si verum id quod de instauratione à Juliano per Oribasium facta narrat, de responso tamen erit quæstio. Etenim teste Cedreno, ut & prætenso Oraculo ab ipso adducto, respondit Dæmon & non respondit: respondit quippe se non respondere. Quod idem est ac si mutus aliquis, aut pro tali habitus, de re aliquâ interrogatus, articulatis vocibus hæc efferret: Ego non possum tibi respondere, eò quod loqui non valeam. Et tamen postea super expeditione con-



§24 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
tra Persas interrogatus respondit (testibus Socrate, Theodoro, Sozomeno, & Ruffino) se ob cadavera ibi in vicinia humata non posse Juliano desiderata reddere responsa. Ita ut mihi hæc Cedreni narratiuncula ejusdem sit pretii ac valoris cum illa de Puero Hebræo, quam quasi ex Eusebio haustam Historiæ suæ insuit. Restat tamen, illud adhuc istis temporibus fuisse consultum.

Sed ut tandem citandis in hanc rem exemplis imponamus finem, prodeat nobis & in campum Macrobius; qui, (uti ex ipsorum verbis, & illustri testimonio in Codice Theodosiano lib. 6. tit. 8. patet) sub Arcadio & Honorio Augg. in vis atque honore fuit. Is autem lib. 1. Saturnal. cap. 23. hæc sequentia narrat de Templo quodam in Assyriâ: *Hujus Templi religio etiam divinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. Vehitur enim simulacrum Dei Heliopolitani ferculo, ut vehuntur in pompa ludorum Circensium Deorum simulacra: & subeunt plerumque provinciæ procures raso capite, longi temporis castimoniâ puri; ferunturque divino spiritu, non suo arbitrio, sed quod Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulacra (NB.) Fortunarum ad danda responsa. Consulunt hunc Deum absentes missis diplomatibus consignatis: rescribitur ordine ad ea quæ consultatione additâ continentur. Sic & Imperator Trajanus initurus ex ea provincia Parthiam cum exercitu constantissimæ religionis, hortantibus amicis ut de eventu consuleret rei cæptæ, egit Romano consilio, prius explorando fidem religionis: ne forte fraus subesset humana. Et primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit afferri chartam, eamque signari puram & mitti, stupentibus Sacerdotibus ad ejusmodi factum: ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Trajanus excepit, quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tunc aliis codicillis*



lis conscriptis consignatisque consuluit, an Romam perpetrato bello rediturus esset. Vitem centuriam Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri jussit, divisamque in partes sudario condi ac proinde ferri. Exitus rei obitu Trajani apparuit, ossibus Romam relatis. Nam fragmentis species reliquiarum, vitis argumento casus futuri temporis ostensum est.

## CAPUT VI.

Hisce ulterius illustrandis disquiritur, quamdiu Ritus Ethnici, jam post Constantinum Magnum publicè perdurarent: ut qui ne quidem cum Theodosii, filiorumque ipsius, morte penitus extincti fuerint; Sicut & ista occasione adducuntur Ethnicorum testimonia de Monachis Christianorum, nec in totum mendacia; uti ex ipso Hieronymo clare monstratur: agiturque de Canopi festis; ac quam multi etiam ultra hæc tempora Gentilismo publice patrocinati fuerint; tam permissu Imperatorum, quam contra ipsorum edicta. Tandemque de nominibus ADORATIONIS, DIVI NUMINIS, SACRORUM ORACULORUM, & quæ alia plura hisce similia Imperatoribus jam Christianismum amplexis tribuebantur, agitur.

ET hæc quidem, Benevole Lector, tam ex Christianis quàm Ethnicis scriptoribus adduxi; ut ostenderem, quàm malo ac debili, imò nullo fundamento superstructa sit, atque innitatur ea opinio, quæ tam latè inter homines, etiam doctos ferè tam bene quam indoctos, pervagata est; Oracula nempe, sive *ἱερογῶναι*, aut jam ante Christum natum, aut cum Christi in terras adventu, aut faltem paulò post (sive per



prædicationem Evangelii sive alias ob causas) plane obmutuisse. Nam quamvis (præter solos, quod sciam, Peucerum & Moebium, qui ipsorum durationem usque ad Julianum extendunt) Boissardus, Hospinianus, Schedius, Molinæus pluresque alii quoque dicant, illa ab eo tempore emarcuisse, ac sensim obmutuisse: Horum tamen nemo in ea re satis sibi constat: ut patet ex exemplo de puero Hebræo, aliisque, quæ etiam à Peucero, &c. adducuntur.

Cum tamen & ex præcedentibus viderimus, atque ex nunc sequentibus amplius videre queamus, ea non solum usque ad Julianum, verum & usque ad Theodosium, imò & ulterius, si non ultra Honorium & Arcadium Augg. (nonnulla scilicet eorum) durationis suæ terminos extendisse.

Nec mirum sanè tam diu *ἑθνησμία* hæc diversis in locis, imò multis adhuc, tam sub Imperio Romano quam extra illud exstitisse: ac tam diu detinuisse stultam vulgi (imò & aliorum quandoque) credulitatem; neque extincta statim imperantibus jam Cæsaribus atque Augustis Christianam amplectentibus doctrinam ac fidem; cum tam infinitus adhuc restaret numerus Ethnicorum sub ipso etiam Imperio Romano, in Provinciis nempe & Regnis huic Imperio vectigalibus; quæ vel omninò vel maximam partem adhærebant Gentilismo ejusque pravis, ac stultis sæpè, superstitionibus attinebantur.

Hinc Rufinus lib. 11. cap. 19. Historiæ Ecclesiasticæ ita loquitur: *Idolorum cultus, qui Constantini institutione, & deinceps negligi & destrui COEPTUS FUERAT eodem [Theodosio] imperante collapsus est.*

Quæ latius tractat Theodoretus lib. 5. cap. 20. in hunc modum: *ὁ ὃ πρὸς τὴν βασιλίδος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μετέθηκεν πλὴν ἀποδοῦναι, καὶ νόμους ἐργάσασθαι τὰ τῶν εἰδώλων περιττὰ κατὰ λυθῆναι κελεύων. Κωνσταντῖνον μὲν γὰρ ὁ μέγας, ὁ πάσης ἀξιώτατος εὐφημίας, πρῶτος εὐσεβείας πλὴν βασιλείαν κοσμήσας, καὶ πλὴν οἰκουμενικῶν ἐπιμενηνῶν ὁρῶν, ὅ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν, παντάπασιν ἀπηγόρευε.*



τὰς ἣ τῶν ναῶν ἐ κατέλυσε, ἀλλ' ἀβάτης εἶναι προσέταξε καὶ μέντοι καὶ οἱ τῶν παῖδες τοῖς πατράσι ἠκολούθησαν ἵχνεσιν Ἰουλιανὸς ἣ ἀνέσχετο τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὴ παλαιὰς ἐξαπάτης ἐξῆψε τὴν φλόγα. Ἰουλιανὸς ἣ τὴν βασιλείαν ὠφθαλμῶν, πάλιν τὴν τὴ εἰδώλων ἐκάλυψε τὴν θεραπείαν. καὶ Βαλεντινιανὸς ἣ ὁ μέγας, τοιοῦτος κε-  
 λημένος νόμοις ἴθιυε τὴν εὐρώπην. ὁ ἣ Βάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκείαν ἢ βέλουντο καὶ τὰ θρησκοδόμηνα θεραπεύειν, μόνοις δὲ πολεμῶν διετέλετο τοῖς τὴ δυναστικῶν ὑπεμαχῶσι δογματῶν. πάν-  
 τα γὰρ τὴ τῆς ἐκείνης βασιλείας χερόν, καὶ τὸ ὀπιθώμιον ἠπείχετο πόρ, καὶ απονδὰς ἐ θυσίας τοῖς εἰδώλοις προσέφερον καὶ τὰς δημοθονίας καὶ τὴν ἀγορὰν ἐπέτελεν, καὶ οἱ τὸ Διονύσου τὰ ὄργανα πελεσμένον, μὲν τὴ αἰγίδων ἔτρεχον, τὰς κυῶας θραυῶντες, καὶ μεμνηότες καὶ βακχεύοντες, καὶ τὰ ἄλλα δρώντες, ἀ τὴν τῶν διδασκάλων πανήγυριν δηλοῖ. ταῦτα πάντα θεωροῦσι τὸν ἄρῶν ὁ πιστότατος βασιλεὺς, πρὸς-  
 ρίζα τε ἀνέσχετο καὶ λήθη παρέδωκε. Πρῶτος μὲν τοῖς ἄλλων δέχτε-  
 ρέων, Μάρκελλος ὁ πάντα ἄριστος ὁπλῶ τῶν νόμων χρηστόμυθος τὴ ἐγκε-  
 χειρισμένης πόλεως τὰ τεμένη κατέλυσε, &c.

*His confectis rebus Imperator fidelissimus omne suum stu-  
 dium ad errorem Gentilium evertendum transtulit; leges-  
 que promulgavit, quibus imperatum erat, ut simulacrorum  
 fana diruerentur. Nam CONSTANTINUS MAGNUS omni-  
 bus laudis præconiis meritò efferendus, qui primus Impe-  
 rium vero Dei cultu exornare studebat, videns adhuc orbem  
 terrarum cæco errore furem, tametsi vetuit omnino Dæ-  
 monibus immolare hostias, non tamen illorum delubra de-  
 molitus est: Sed mandatum solum dedit, ne quisquam ad ea  
 accederet. Quinetiam ipsius filii paterna diligenter persecu-  
 ti sunt vestigia. Julianus autem impietatem renovare, &  
 flammam veteris fraudis jam pridem extinctam de integro  
 accendere laboravit. At contra JOVIANUS Imperio po-  
 situs SIMULACRORUM cultum omnino vetuit. VA-  
 LENTINIANUS quoque ille MAGNUS iisdem legibus  
 Europam præclare gubernavit. Cæterum VALENS, sicut  
 aliis*



*aliis omnibus permisit potestatem eam quam vellent religionem amplectendi, & eos colendi Deos, quos ipsi pro Deis haberent: ita adversus solos Doctrinae Apostolicae propugnatores bellum continenter gessit. Itaque toto tempore quo ille regnabat ignem in aris accendere, libamenta & hostias simulacris immolare, celebrare quoque in foro epulas Gentiles non destiterunt. Quin etiam Mysteriorum Bacchi initiati, cum scutis cursitare, dilacerare canes, Bacchari, alia denique agere, quae Magistri sui improbitatem, satis aperte declarabant. Quae omnia, cum fidelissimus Imperator Theodosius pro certo comperisset, exstirpavit radicitus, & sempiterna oblivione obruenda curavit, &c.*

In quibus Theodoreti verbis tria notanda veniunt.

Primum est Joviani Imperium solum per quinque menses, imò nec totos, durasse; adeoque ipsum non potuisse aut multa innovare, aut si hoc fecerit, ad exitum non potuisse perducere.

Secundum est, quod testatur de Valentiniano Magno. Luberenter sanè concedam, eum longe aliter quam Valens fuit, in hisce fuisse animatum. At certum interim est, ex antiquis monumentis, ipsum aut voluntate aut potestate defectum aut metu, rationibusve aliis Politicis deterritum, non eo fuisse proVectum, ut cum aliquo vigore, (tanto saltem ut aliquem effectum ipsius conatus tales sortirentur) publicum Ethnicorum cultum opprimere aggressus sit: multò minus ut eum in totum exstinxerit. Patet hoc abunde satis ex inscriptionibus aliisque monumentis (narrationibus quoque Historicis) in Occidente, cujus Imperio per 12. propè annos praefuit, inventis; ex quibus manifestum fit & *Sacra Taurotopia* ipsius sub Imperio frequenter, & per maximae auctoritatis ac potentiae viros, fuisse suscepta & perpetrata; ipsosque, earumve uxores, talibus horrendis sanè Sacris praefuisse, publiceque id per inscriptiones publicas fuisse testatos.

Cum



Constat ex hisce allatis exemplis, Valentiniani tempore, sub ejulve, ut rem acu propius tangamus, imperio ipsiusque auspiciis ductuve aut mandatis Ethnicismi cultum publicum tali modo, ut Theodoretus noster perhibet, non fuisse vetitum aut oppressum. Quum videamus & ipsius Theodosii Majoris sub Imperio, (quod tertio notandum venerat) minimè, nisi jam extincto Eugenio, Honorioque ad Imperium adscito, eum serio fuisse repressum, non tamen (quod notatu dignum est) omnino fuisse, verum indirecte tantum, extinctum.

Sed priusquam illa demonstremus, videamus, quale circa Oracula ac Divinationes, hujusce Theodosii, item Gratiani, ac Valentiniani Imperatorum, decretum fuerit factum. Decretum illud extat in Cod. Justiniani tit. 1. & 2. (de Paganis & Sacrificiis & Templis) Cynegio Præfecto Prætorio datum; quod ita sonat:

*Imp. Theod. Grat. & Valent. A. A. A. Cynegio Præfecto Prætorio.*

*Ne quis Mortalium (NB.) ITA Sacrificii sumat audaciam, ut inspectione jecoris, extorumve præsagio vanæ spem promissionis accipiat, vel (quod est deterius) FUTURA SUB EXECRABILI CONSULTATIONE COGNOSCAT. Acerbioris enim imminet supplicii cruciatus ei, qui contra vetitum præsentium vel futurarum rerum explorare tentaverit veritatem. Datum 7. Calend. Jun. Arcadio & Bautone Conss. 385.*

In quo Edicto duo potissimum veniunt considerata. Ac primo quidem vocula *ita*, quâ indicatur non ita tunc fuisse vetita omnis generis Sacrificia ut in totum prohiberentur (quod ex sequentibus clarius elucescet) ab hisce Imperatoribus: sed sic solum, ut per ista non extispicia ac præsagia caperentur. Quod per talia sæpè tentaretur Imperium, aut saltem, ea suspicio teneret Imperatores: uti exemplis Constantii ac Valen-



tis apud Ammianum satis liquido constat. Videatur historia quam de Theodoro, Hilario, &c. Adduco in Tractatione mea de Sortibus, & quæ Zosimus de eodem facto, quamvis paulo aliter narrat, libro 4. Historiarum hisce verbis: Ἦν τις Θεόδωρος τοῖς βασιλικαῖς ὑπογεγραφεῦσιν ἐναριθμύμενος. τῶτον εὖ μὲν γεγονότα ἐτραφέντα, νέον ᾧ ἐπὶ καὶ τῷ τῇ ἡλικίας θερμῶς ῥαδίως καλὰ κων θωπείαις ὅτι τὰ χεῖρονα σαλευόμενον πείσαντες τοῖς τοῖ πνες, ἀναπείθουσιν ὡς περὶ τοῖ πνες εἰσιν ἐν παιδείᾳ, ἐτεκμήρατο ὅ μὲλλον ἐκ πνος κατωθωμένης αὐτοῖς μαρτυρίας δεινοί. πωθανόμενοι ᾧ, πῖς μὲν οὐδ' ἀλὲντα βασιλεύσειεν, (NB.) ἔστησαν τρίποδα, πὸ μὲλλον αὐτοῖς διὰ πινθὴ σημαίνοντα τελετῆς. Φανήναι δὲ ἐν τῷ τρίποδι γεγραμμένα Θῆτα καὶ Ε, καὶ Ο, καὶ ὅτι τῶτοις ὅ Δέλτα. πῶτα δὲ, μονοναχὶ φωνῶν ἀφίεντα, δηλὸν ὡς Θεόδωρος πῶ βασιλείαν μὲν οὐδ' ἀλὲντα διαδέξεσθαι (NB) τῶτοις ἐπαρθεῖς τοῖς ὕθλοις, ὑπὸ πὲ τῇ ἀγαν ὀπιθυμίας ἀγύρταις συνεχῶς καὶ γόησιν ἐν τυγχάνων, καὶ περὶ τῇ πρακτικῇ κρινόμενος, (lege κρινόμενος) βασιλεὺς κατὰ φῶρος γίνεσθαι.

*Erat Theodorus quidam inter Notarios Imperatoris adscriptus. Hunc nobili quidem genere prognatum & educatum bene, sed juvenem adhuc, qui ex ætatis fervore, non difficulter adsentatorum adulationibus ad pejora impelleretur, adorti ejus generis homines, excellere se literis, & ex Divinatione quâdam, ab se præclare percepta, futura conjiciendi se peritos esse persuadent. Inquirentes autem, quis post Valentem imperaturus esset, tripodem statuisse; qui ritu quodam arcano significaret eis, quod futurum esset. In hoc Tripode scriptas literas Θ, Ε, Ο, & præter has Δ apparuisse: quæ quidem, modo non vocem exprimentes, indicent, Theodorum in Imperio Valenti successurum. His ille nugis elatus, dum præ cupiditate nimia circulatores & maleficos [Græca hîc longè significantiora] frequenter adit, & cum eis, quod agendum erat, communicat, Imperatori prodatur.*

Ut



Ut autem rursus paulò altius adicendamus ad Valentinianum majorem, expendendum relinquo Lectori, num ille tam strenuè uti vult Theodoretus, Ethnicismo obviam iverit, ei-que delendo incubuerit (quod etiamsi verum esset, successum ei defuisse, ex sequentibus certissimum fiet) quum inveniamus apud Zosimum (cui non nimis temere fides deroganda est, ut optimè ostendit Leunclavius, quamvis Christianorum inimico) ipsum concessisse denuo, licet jam ante vetuisset, ut Athenienses secundum consuetudines antiquas, non tamen immodestè nimis, mysteria sua celebrarent. cujus Zosimi verba hic apponere mihi operæpretium visum fuit: sunt autem quæ hîc sequuntur:

Ἐπεὶ δὲ καὶ νόμων εἰσφορὰς ἐγνώκει ποιήσασθαι, ἀφ' ἑτίας ὡσπερ δὲ ξάμνου, τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας Ἱππιτελείας, τοῖς μυσταῖς μὲν δ' ἐν προσηγορίαις ἐμποδῶν διὰ τὸ τοιῶδε νόμον γράσας βεβλόμενος. ἐπεὶ δὲ Πραξιτέλης, ὁ τ' Ἑλλάδος πρὶν ἀνθύπατον ἔχων δρχῶν, ἀνὴρ ἐν πάσαις διαπρέπων ταῖς ἀρεταῖς, τῶτον ἔφη τὸ νόμον ἀδίκιον τοῖς Ἑλλησιν καταστήσειν τὸ βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἀγιώτατα μυστήρια καὶ θεσμὸν ἐκτελεῖν, ἐπέταξεν δὲ γένος τὸ νόμον, πράττεσθαι δὲ πάντα καὶ τὰ ἐξ δρχῆς πατέρα.

*Et quia Legum quoque promulgationes instituere decreverat, exorsus ab ipso lare, quod ajunt, nocturna sacra fieri prohibuit: qua lege coërcere volebat ea quæ sceleratè designarentur. Sed quum Prætextatus, qui pro Consule Græciam administrabat, vir omni virtute præstans, hanc legem diceret vitam injucundam & acerbam victu Græcis parituram, si futurum esset, ut Mystéria sanctissima, quæ genus humanum continent, prohiberentur; peragi ea ritè, vi legis suæ cessante, permisit: ita tamen, ut omnia secundum patrias consuetudines, quales ab initio fuissent, perficerentur.*

Ut autem revertamur ad Edictum illud datum Arcadio ac



Bautoni Coss. ac modò superius allatum, considerata veniunt verba illa *sub execrabili consultatione*. Ex quibus mihi non obscurum hic præcipuè quidem intelligi horrenda illa sacrificia, quæ manibus eliciendis per *νεκρομαντείας*, ut ita divinatio perageretur, instituebantur; sicut & illud Oraculorum genus quod præcipuum quondam fuerat, at hisce temporibus parum admodum obtinebat: licet ob adhuc perseverantem Ethnicismum tam intra quam extra Romani Imperii terminos, uti ex Macrobio liquet, consuleretur. Nec defecerant in totum Haruspices, Augures, Harioli, Sortilegi atque ejusmodi Impostores: qui magna vi ac conatu fugientem jam planè Gentilismum retinere conabantur.

Alias enim publicum Gentilismi cultum adhuc sub Theodosio diu perdurasse, præterquam ex iis quæ jam superius allata fuere, etiam ex sequentibus fiet manifestissimum; imò ne quidem *directè* hunc eum vetare ausum fuisse, vel saltem non vetuisse, in ipsa urbe Roma per tot sæcula Romani Imperii capite. Quibus ulterius adstruendis prodeat nobis Zosimus: qui, libro quarto, de exactionibus nimium severis Theodosii loquens, ita fatur:

*Deumque suppliciter orabant* [populus scilicet,] *ut talibus tantisque calamitatibus liberarentur. Etenim* (NB.) *adhuc facultatem habebant adeundi sana, patriisque ritibus numina placandi.* Græca verba sunt: ἱκετεύοντες τὸ θεόν, καὶ δαίμονας τῶν ποσάτων αὐτοῖς ἀπαλλαγῶν ὁρῶντες συμφερόν. ἐπὶ γὰρ αὐτοῖς αἰδεῖα ἔφειλτο εἰς τὰ ἱερά, καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰς πατέρας θεομύθους ἐκμειλίψεσθαι.

Primum incepisse videtur Theodosius ab Ægypto: uti ex Zosimo satis commodè, meo judicio, colligi potest. Is enim de hoc Theodosio post interfectum Gratianum (à quo in Imperium adscitus fuerat) Maximo insidiante, ita loquitur, libro 4. Θεοδοσίος δὲ ὁ βασιλεὺς ἐδέχετό τε βασιλέα μάλιστα εἶναι, καὶ εἰκότων αὐτῷ κοινωνεῖν, καὶ βασιλείας προσηγορίας ἡξίεσθαι.



λάθρα μὲν τ' καθ' αὐτὴν πραγματεύομενος πόλεμον, παντὶ δὲ θω-  
πείας εἶδος καὶ θεραπείας αὐτὸν κατασκευάζων ὥστε καὶ κυνηγίῳ καὶ  
πλὴν Ἀιγυπτίον, περὶ αὐτὸν πᾶσι πλὴν εἰς τὰ θεῖα θρησκείαν  
ἀπαγορεύσαι, καὶ κλείδου τοῖς θεμελίωσιν ὀπιθεῖναι, πλὴν Μαξίμου  
εἰκόνα δειξάτω τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπέταξεν, ἀναθεῖναι τε δημοσίᾳ  
ταύτῃ, καὶ ὅτι συμβασιλεύσειν ἔλαχεν αὐτῷ, προσφωνῆσαι τῷ  
δήμῳ. Κυνήγι μὲν ἔν τε ἐν τῷ πρὸς περὶ αὐτὸν ἐπὶ πλὴν καὶ τ'  
καὶ πλὴν ἐῶν καὶ πλὴν Ἀιγυπτίον ἀπασαν ἱερῶν, ἔν αὐτῷ ἢ πλὴν Ἀλε-  
ξανδρείαν, ἀπέκλεισε πᾶς εἰσόδου θυσίας τε εἶρξε πᾶς ἐξ αἰῶν νε-  
νομισμένας, καὶ πᾶσαν πάτερμον ἀγαστείαν.

*Heic admittere Theodosius, ut Maximus Imperator esset ;  
simulque dignum ducere qui secum statuarum & Imperatoris  
nominis esset particeps. Verum clam in eum bellum moliri,  
& omni adsentationis atque observantiae genere hominem cir-  
cumvenire : adeo quidem ut etiam daret in mandatis Cyne-  
gio Præfecto Prætorii, quum eum ablegaret in Ægyptum,  
& omnibus numinum religione per ipsum interdici, ac fana  
claudi præcepisset ; ut imaginem Maximi conspiciendam  
Alexandrinis exhiberet, publicèque poneret ; & consor-  
tem hunc Imperii factum esse, habita ad populum oratione,  
declararet. Quà quidem in re Cynegius, quod imperatum  
fuerat præstitit ; aditusque Templorum per Orientem, &  
universam Ægyptum, & ipsam Alexandriam occlusit, sa-  
crificiaque ab omni ævo usitata, cum omni patrato cultu pro-  
hibuit.*

Huc usque tantum Ethnicorum fana occlusa, sacrificiaque  
in ipsis offerri solita fuisse prohibita patet : & quidem initio  
facto ab Ægypto, atque in illa præcipuè ab Alexandria.  
Orientem nominat quoque Zosimus : sed an hæc de toto  
Oriente sint intelligenda, & non potius de ista Orientali plaga  
cui præfectus fuerat Cynegius, meritò dubites.

At in ipsa urbe Româ, demum post occisum Eugenium ;  
cum frustra Senatum Romanum, ut Ethnicismum relinqueret



534 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
& Christianismum amplecteretur, suasisset; non templa claudi, multo minus demoliri ac destrui, mandavit: sed tantum, ad publica sacrificia, publicos sumptus denegavit: ut remoto hoc cultus Ethnici magno sustentaculo ille sponte sua in interitum ruere inciperet.

Sic enim Zosimus lib. 5.

Ὅτε Θεόδωρος ὁ πρεσβύτερος, πῶς Εὐχρίδα καθελὼν τυραννίδα, πῶς Ρώμῃ κατέλαβε, & τῇ ἱερᾷ ἀγιστείας ἐνεποίησε πᾶσιν ὀλιγωρίαν, πῶς δημοσίαν δαπάνην τοῖς ἱεροῖς χορηγεῖν ἐξησάμενος, ἀπηλάυνοντο μὲν ἱερεῖς & ἱέρεια, κατελιμπάνετο δὲ πάσης ἱερουργίας τὰ περὶ αὐτήν. τότε δὲ τοιγὼν ἐπεγέλασται τῷ τοῖς ἡ Σερήνα, τὸ μητρῶον ἰδεῖν ἐβελήθη. θεασαμένη δὲ τὰ τῇ Πέας ἀγάλματι περικείμενον ὅππῃ & τραχήλῳ κόσμον, τῇ θείας ἐκείνης ἀξίον ἀγιστείας, περιελάσσει & ἀγάλματι, τὰ ἑαυτῆς ἐπέθηκε τραχήλῳ καὶ ἐπειδὴ πρεσβύτερος ἐκ τῇ Ἐπιακῶν περὶ λελεμένη παρθένων, ὠνεῖδισεν αὐτῇ καὶ πρὸς ὄψον πῶς ἀσεβείαν, περιύβρισε τε & ἀπελάυνετο. Διὰ τὴν ἐπομῶν ἐκέλευσεν ἡ δὲ, καλεῖσθαι, πᾶν ὅτι ταύτης ἀξίον τῇ ἀσεβείας, ἐλθεῖν αὐτῇ Σερήνα, & ἀνδρῶν, καὶ τέκνοισι, ἡράσασθαι. ἐπεὶ δὲ ἔδενός τῶν ποιησαμένη λόγον, ἀνεχώρησεν & τεμένης ἐγκαλωπιζομένη τῷ κόσμῳ, πολλάκις μὲν ἐπεφοίτησεν ὄναρ αὐτῇ καὶ ὕπαρ, τὴν ἐπὶ μὲν θάνατον περιελύον.

Quo tempore Theodosius Major, expressâ Eugenii tyrannide, Romam venit, & contemptum sacri cultus in animis omnium excitavit, publicum sumptum ad sacrificia se supeditaturum inficiatus: expellebantur utriusque sexus Sacerdotes, & fana sacrificiis omnibus destituta jacebant. Tunc igitur his illudens Serena Matris Deum ædem videre voluit. Conspicata verò mundum, collo simulacri Rheæ circumjectum, illo divino cultu dignum: hunc ipsum simulacro ademptum, collo suo adhibuit. Quumque vetula quædam, ex Virginibus reliqua Vestalibus, hanc impietatem in os illi exprobrasset; tam contumeliosius illi gravibus illudit, quam abigi per comites eam pedissequos jussit. Tum ea descendens,  
quid-



quidquid illa dignum impietate foret, ut & ipsi Serenæ & marito ejus, & liberis eveniret, imprecatur. Illa verò, nullius horum ratione habita, cum mundo isto sibi placens, è fano exisset, sæpenumero quiddam ei se tum quiescenti, tum vigilianti offerebat, quod mortem imminentem denuntiaret, &c. Videamus & quæ de hoc Theodosio habet idem Zosimus lib. 4. sub finem istius libri:

Τῶνδε πραγμάτων ὧδε τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ περχοροσάντων, Ἰππιδήμοις τῇ Ρώμῃ, ἣ ἤν Ὀνώριον ἀπεδείκνυσε βασιλέα, Σιλίχωνα στρατηγόν τε δόποφίνας ἅμα τῷ αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ Ἰππίτροπον κατὰ λιπὼν τῶ παιδὶ συγκαλήσας δὲ τῷ γερυσίαν τοῖς ἀνώθεν ὡς δαδεδομένοις ἐμμενέσαν πατέροις, καὶ ἔχ ἐλομένῳ ἐπὶ συνενεχθῆναι τοῖς πρὶ τῷ τῷ θεῶν δόποκλίνας κατὰ φρόνησιν λόγους προσῆγε, ὡς δα καλῶν ἀφίεναι μὲν ἡν πρότερον μετήσαν (ὡς αὐτὸς ἔλεγε) πλάνῳ, ἐλέσθαι δὲ τῷ τῷ χριστιανῶν πίστιν, ἥς ἐπαγγελία παντὸς ἀμαρτήματι & πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγῇ. μηδενὸς ἢ τῇ ὡς δα κλήσας πεισθέντος μηδὲ ἐλομένῳ τῷ ἀφ' ἧς πόλις ὡς δα δαδεδομένων αὐτοῖς πατέρων ἀναχωρῆσαι, καὶ περὶ τῶν τῶν ἀλόγων συγκατάθεσιν (ἐκεῖνα μὲν γὰρ φυλάττειν, ἡδὲ διακρίσεις καὶ χιλίοις σχεδὸν ἔτεσιν δόπορησεν τῷ πόλιν οἰκεῖν. ἔπερ δὲ ἀντὶ τῶν ἀλλαξαμένους, τὸ ἐκδοσύνον ἀγνοεῖν) τότε δὲ ὁ Θεοδόσιος βαρυώσας τὸ δημόσιον ἔλεγε τῇ πρὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰς θυσίας δαπάνη, βέλεσθαι τε ταῦτα πειλεῖν, ἔτε τὸ περὶ τὸ ἐπαινῶν, καὶ ἄλλως τῆς τραλιωτικῆς χρείας πλειόνων δεομένης χρημάτων. τῷ δὲ δόπο τῷ γερυσίας μὴ καὶ θεσμὸν εἰπόντων περὶ τὸ πρὶ τὰ τελέματα, μὴ δημοσίῃς & διαπανήματι & ὄν, ἀλλὰ τῶ τῶ θυηπολικῷ θεσμῷ λήξαντι, καὶ τῷ ἄλλων ὅσα τῷ πατέρῳ ὡς δα δόσεως ἦν ἐν ἀμελείᾳ κειμένων, ἡ Ρωμαίων Ἰπικράτεια καὶ μέγας ἐλαττωθεῖσαι, βαρβάρων οἰκητήριον γέγονε, ἡ καὶ τέλειον ἐκπεσθῶν τῷ οἰκηθῶν, εἰς τῶ κατὰ γήματα, ὡς καὶ μὴδὲ τὰς πόλεις ἐν οἷς γέγονασι αἱ πόλεις, ἐπὶ γινώσκων.

Quum hoc modo res Theodosio Principi successissent, Romanam ingressus Honorium filium Imperatorem declarat, Stelichone legionum in iis locis duce creato, & eodem filio suo



536 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
tutore. Ceterum advocato Senatu, qui patritis arvisque  
ritibus inhærebat, nec adhuc permoveri poterat, ut iis ad-  
sentiretur quæ ad contemptum Deorum deflexerant; Ora-  
tionem habuit, qua eos hortabatur, ut missum facerent er-  
rorem, (sic enim adpellabat) quem hætenus sequuti fuif-  
sent, & Christianorum fidem amplecterentur; quæ libera-  
tionem ab omni delicto, & impietate polliceatur. Sed quum  
huic exhortationi nemo pareret, nec à patritis ritibus, quos  
inde usque ab origine urbis accepissent, discedere vellent, &  
his expertem rationis assensum præferre: (quum dicerent,  
illis observatis, se jam mille ducentis propemodum annis ur-  
bem invictam incoluisse; cum quibus si commutarent alia,  
quid eventurum esset, ignorarent,) tum verò Theodosius,  
fiscum sumptu gravari, qui in Sacra & hostias fieret; seque  
ista velle abolere dixit: qui neque probaret id quod agere-  
tur; & alioqui sciret, penuriam militarem majores pecu-  
nias poscere. Quum Senatus respondisset, non rite fieri sa-  
crificia, nisi de publico fierent impensæ; nihiloque minus ob  
hæc Sacrorum lex abolita cessarit, aliaque neglecta ja-  
ceant quæcunque à majoribus tradita fuerunt, deminutum  
particulatim Romanum Imperium, Barbarorum domicilium  
factum est; aut potius incolis prorsus amissis, ad eam re-  
ductum est formam, ut ne loca quidem in quibus urbes sitæ  
fuerunt, agnoscantur.

Non tamen, uti dictum, Gentilismus eo tempore statim  
cessavit. Namque Ambrosius, dum contra Symmachum (qui  
pro Ara Victoriæ in Capitolio restituenda, quæ ab Imperato-  
re Valentiniano inde summotæ erat, & pro Vestalium privile-  
giis nomine Senatus Romani intercedebat apud Impp. Valent.  
Theod. & Arcadium) Valentiniano, ne talia concedere velit  
suadet; hisce inter cætera utitur verbis: *Hujus aram strui in  
urbis Romæ Capitolio petunt, hoc est, quo plures conveniunt  
Christiani. Omnibus in templis aræ, ara etiam in templo*  
Victo-



*Victoriarum, quando numero delectantur, sacrificia sua ubique concelebrant. Quid est nisi insultare fidei, unius aræ sacrificium vendicare? ferendumne istud ut Gentilis sacri-  
cet, & Christianus intersit? Hauriant omnes, inquit, hau-  
riant vel inviti fumum oculis, symphoniam auribus, cine-  
rem faucibus, thus naribus, & averfantium licet ora focis  
nostris favilla respergat. Non illis satis sunt lavacra, non  
porticus, non plateæ occupatæ simulacris. Cujusmodi simu-  
lacræ Deorum Roma adhuc repleta erat, dum imperante Ho-  
norio ea ab Alarico obsideretur, ut testatur liquido Zosimus  
lib. 5. Historiarum hisce sequentibus:*

Τὸ γὰρ ἐλλείπον ἀναπληρῶσαι διὰ τὸ κόσμος τὸ πεικνυμένῳ τοῖς  
ἀγάλμασιν ἐγνωσκῶν. ὅπερ εἶδεν ἕτερον ἢ, ἢ τὰ τελεῖται ἀγίαις κα-  
θιδρυθέντα, καὶ τὸ καθήκοντ' κόσμος τυχόντα, διὰ τὸ φυλάττειν  
τῇ πόλει πλὴν δὲ δαιμονίαν αἰδίων, ἐλαττωθείσης καὶ πρὸς τελετῆς,  
αἴψυχα εἶναι καὶ ἀνενέργητα. ἐπειδὴ πανταχόθεν εἶδεν τὰ φέροντα πρὸς  
ἀπώλειαν τὴν πόλεως συνδραμεῖν, οὐκ ἀπεκόσμησεν τὰ ἀγάλματα  
μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐχώρισεν πάντα τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένων.  
ὧν ἦν καὶ τῆς ἀνδρείας, ἣν καλεῖσιν Ῥωμαῖοι νοιρτέτεμ. ὅπερ διὰ  
φθαρέντ' ὅσα τὴν ἀνδρείαν, ἣν ἐν ἀρετῇ τῷ Ῥωμαίοις ἀπέσβη,  
τὸ πρὸς τὸ πρὸς τὰ θεῖα ἐν ταῖς πατρίσιν ἀγνείας ἐχολακῶτων, ἐξ ἐκεί-  
νης τὸ χρῶντα πεποιημένων.

*Nam quod deerat mundo supplere statuunt, quo erant  
exornata Deum simulacra. Quod sanè nihil aliud erat, quam  
simulacra sacris ritibus atque ceremoniis dedicata, mundo-  
que decenti exornata, propterea quod urbi felicitatem per-  
petuam conservassent; his ipsis ceremoniis nonnihil diminu-  
tis, esse inanima prorsus & inefficacia. Quòd denique cun-  
cta quæ tenderent ad interitum urbis, undique concurrere  
oporteret, non ornamenta duntaxat sua simulacris ademe-  
runt; verum etiam nonnulla ex auro & argento facta, con-  
flarunt. Quorum erat in numero Fortitudinis quoque simu-  
lacrum, quam Romani Virtutem vocant, quo sanè aboli-*



to, quidquid fortitudinis atque virtutis apud Romanos superabat, extinctum fuit: id quod ex eo tempore futurum, homines rebus divinis & ritibus patrius exerciti, prædixerunt.

Hæc Zosimus pro more suo, Ethnico videlicet, atque indignatus eo, quod Deorum vetere cultu abolito paulatim, Dei veri, quem non agnoscebat, quia minimè cognoscebat, in ipsorum locum succederet.

In Ægypto autem, ut eo iterum revertamur, initio Imperii Theodosii Majoris quidem occlusa fuerant Idolorum templa; non tamen ulla per ipsum demolita: quod tandem procedente ipsius Imperio, Alexandria accidit, sub annum videlicet Salvatoris nostri 389. ad quem id quoque Baronius refert in Annalium suorum tomo 4. Hoc autem patet ex iis quæ Eunapius tradit in Vita Ædesii hisce verbis: *Nam vix adeo ex hac vita migraverat, cum & cultus numinis apud Alexandriam & Serapidis delubrum disturbata dissipataque fuere. Non religio tantum sed universa fabrica, & omnia eum habuerunt exitum, quem Poëtarum fabulæ tribuunt Gigantum victoriæ; simile enim aliquid Canobicis templis accidit, imperante THEODOSIO, præfecto Prætorii Theophilo, piaculari homine, & Eurymedonte quopiam, qui*

LATE REX TUMIDOS INTER SÆVOSQUE GI-  
GANTES

PRIMATUM TENUIT.

Euetio tum Urbi Præfecto Politico, & Romano Ægypti Legiones cum imperio obtinente. Qui omnes iras adversus saxa & lapidas exaggerantes ea oppugnabant: & qui belline rumore quidem auditione sustinuisent, Serapidis ædem demoliti sunt, Templique donariis manus hostiliter iniecerunt absque hoste & citra prælium victoriam adepti: Eo pacto



paſto cum ſimulacris ac donariis commiſſa ſtrenuè pugna, non devicere modo illa, verumetiam depeculati fuere; militariſque inter eos lex erat & teſſera, uti quod quiſque furto ſubduxerat, lateret occultum. Manſit tamen area ædis, quam aſportare nequiverunt, ob ſaxorum moles, quæ diſſiculter loco commoveri potuerant. At egregii illi viri & bellicoſi, confuſis turbatiſque rebus omnibus, debellare ſe Deos incruentis quidem, ſed ab avaritiæ crimine non impuris manibus gloriabantur; Sacrilegium & impietatis crimen laudi ſibi aſſumentes.

Iidem poſtea in ſacra loca invexerunt Monachos ſic dictos, homines quidem ſpecie, ſed vitam turpem porcorum more exigentes, qui in propatulo infinita atque infanda ſcelera committebant, quibus tamen pietatis pars videbatur, ſacri loci reverentiam proculcare: Nam ea tempeſtate quiſvis atram veſtem indutus, quique in publico ſordido habitu ſpectari non abnuebat, is tyrannicam obtinebat auctoritatem. In eam virtutis opinionem venerat id genus hominum, de quibus etiam dictum eſt in univerſæ hiſtoriæ commentariis. Illi ipſi Monachos Canobi collocarunt ut pro Diis, qui animo cernuntur, ſervos & quidem flagitioſos, divinis honoribus percolerent, hominum mentibus ad cultum ceremoniasque obligatis. Ii namque condita ac ſalita eorum capita, qui ob ſclerum multitudinem ab iudicibus extremo ſupplicio fuerant affecti, pro Divis oſtentabant: iis genua ſubmittabant; eos in Deorum numerum receptabant, ad illorum ſepulcra pulvere ſordibusque conſpurcati: In his nonnulli Martyres, Diaconi alii & Legati Arbitrique precum apud Deos nominabantur: cum fuerint ſervitia infida & flagris peſſime ſubaſta, & qui cicatrices ſclerum, ac nequitiae veſtigia corporibus circumferrent. Ejuſmodi tamen Deos fertellus. Huc uſque verſio Doctiſſ. Hadriani Junii. Græca verba ſunt:



οὐ γὰρ ἔφθανεν ἐκεῖν' ἐξ ἀνθρώπων ἐξίων, ἐ ἥ τε θεραπεία τ' καὶ Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τὸ Σεραπεῖον ἱερὸν διεχιδάννυτο, ἐχ ἡ θεραπεία μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα καὶ πάντα ἐγένετο καθάρ' ἐν ποιητικαῖς μύθοις τ' γιγάντων κεκρατηκότων καὶ τὰ περὶ τ' Κάνωβον ἱερὰ παύθ' ἔπαχον, Θεοδοσίᾳ μὲν τότε βασιλεύοντι, Θεοφίλῳ δὲ προσελθόντι, τ' ἐναγῶν ἀνθρώπων πινὸς Ἐυρυμέδοντι,

Ὅς ποθ' ὑπερβύμοισι γιγάντεσσιν βασιλεύειν.

Εὐεπίᾳ δὲ τῷ πολιτικῷ δόχλῳ ἄρχοντι. Ρωμανῶ δὲ τὰς καὶ Αἰγυπτίον τραυλώτας πεπρωμένους οἵτινες ἅμα Φραζάμυροι καὶ λίθων καὶ λιθοξόων θυμὸν ὅπτι ταῦτα ἀλλόμυροι, πόλεμος ἢ μήτε ἀκρόν ὑφιστάμυροι, τὰ τε Σεραπεῖα κατελυμήναντο, καὶ τοῖς ἀναθήμασιν ἐπολέμησαν, ἀνάντα γώνισον καὶ ἅμαχον νίκῃ νικήσαντες. τοῖς γὰρ ἀνδράσι καὶ ἀναθήμασιν εἰς πόσινδε γυναικῶς ἐμαχήσαντο, ὥστε ἐ μόνον ἐνίκων αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ ἐκλεπὸν καὶ τάξις ὡς αὐτοῖς πολεμικὴ τὸ ὑφελόμυρον λαθεῖν. τὰ δὲ Σεραπεῖα μόνον τὸ ἔδαφον ἐχ ὑφείλοντο, διὰ τὸ βάρεσθαι τῶν λίθων ἐ γὰρ ἦσαν ὁμεικνῆται συγχέαντες δὲ ἅπαντα καὶ παράξαντες, οἱ πολεμικώτατοι καὶ γυναικοί, ἐ πὰς χεῖρας ἀναιμάκτως μὲν, ὅκ ἀφιλοζημέτας δὲ προτείναντες, τὰς τε θεὰς ἔφασαν νενικηκέναι καὶ τῷ ἱεροσουλῶ καὶ τῷ ἀσέβειαν εἰς ἔπαινον σφῶν αὐτῶν κατελογίζοντο.

Εἶτα ἐπεισῆγον τοῖς ἱεροῖς τόποις τὰς καλὴν Μοναχὰς, ἀνθρώπου μὲν κατὰ τὸ εἶδον, ὁ ἢ βίβον αὐτοῖς συνώδης, καὶ ἐς τὸ ἐμφανὲς ἔπαχόν τε καὶ ἐπὶ μυρία κακὰ καὶ ἀφρατα. ἀλλ' ὅμως τὰ τὸ μὲν ὁσεβὴς ἐδόκη τὸ κατὰφρονεῖν εἶ θεῶν τυραννικῶ γὰρ εἶχεν ἐξουσίαν τότε πᾶς ἀνθρώπος, μέλαιναν φορῶν ἐδῆται, καὶ δημοσίᾳ βεβλόμυτον ἀρχιμονεῖν. εἰς τοσὺν δὲ δόξης ἤλασε τὸ ἀνθρώπινον. ἀλλὰ περὶ τῶν μὲν ἐν τοῖς καθολικαῖς τ' ἰσορίας συγγραμμάσιν εἰρηται τὰς δὲ Μοναχὰς τῆς ἐς εἰς τὸ Κάνωβον, καθίδρυσαν, ἀντὶ τ' νοητῶν θεῶν εἰς ἀνδραπόδων, θεραπείας καὶ ἐδὲ ζηντῶν, καθάδῃσαντες τὸ ἀνθρώπινον ὅσα γὰρ ἐ κεφαλὰς τ' ὅπτι πολλοῖς ἀμαρτήμασιν ἐαλοκότων συναλίζοντες, ἐς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικασή-



μον, θεός τε ἀνεδείκνυσαν, καὶ προσκαλινδῶντο τοι . . . .  
 καὶ κρείττης ἀπελαμβάνον εἶναι μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τέφροις. μάρ-  
 τυρες γὰρ ἐκαλῶντο καὶ Διακονοί τινες, ἔπρέσβεις τῶν αἰτήσεων ὡς καὶ τῶν  
 θεῶν ἀνδράποδα δεδωλόχεται κακῶς, ἔμαστιξι καταδεδαπανηυρία·  
 καὶ τὰς τῶν μοχθηρίας ὡτειλὰς ἐν τοῖς εἰδώλοις φέρονται· ἀλλ' ὅμως  
 ἢ γῆ φέρει τέττας τὰς θεάς.

Quantum hic spectamus odium, atque inde mendacia quan-  
 ta in Christianos conficta! quantumque odium in Monachos  
 illorum temporum! Quamquam diffiteri non ausim, magnas  
 Ethnicis datas occasiones & causas calumniandi, per adoratas  
 Sanctorum ac Martyrum reliquias: quæ sæpe colebantur inter  
 Christianos zelo tam inconsiderato, ut inde acciderit (si,  
 quod Sulpitius Severus in Vita Martini tradit, sit credendum)  
 pro Martyre fuisse cultum, eique aram erectam, qui Latro tan-  
 tum fuerat & latrocinii poenas morte luerat.

Certè cum reliquiis Martyrum admodum fordide sæpius  
 actum fuisse ac planè irreligiosè; quinimò mercaturam cum  
 iis exercitam, easque vulgo pretio divenditas, ostendunt cla-  
 re nobis Impp. Honorius & Theodosius, in edicto quod ex-  
 stat Cod. Justin. lib. 1. tit. 2. hoc sequenti modo:

*Imperatores Honorius & Theodosius* A. A. NEMO MAR-  
 TYRES DISTRAHAT, NEMO MERCETUR. *Datum Cal. Mar.*  
*N. P. & Euodio Consf. 386.*

Idem ostendit quoque nobis Hieronymus; qui, in libello  
 de opere Monachorum, ita loquitur: *Venditant membra*  
*Martyrum, si tamen Martyrum.* Unde non obscurum,  
 tales impias mercaturas ut plurimum exercitas per Monachos,  
 atque ejusdem farinae homines. De quibus & sequentia non  
 dissimulat idem Hieronymus (ibidem) *Callidissimus hostis*  
*tam multos Hypocritas sub habitu Monachorum usquequa-*  
*que dispersit.* Et in Epistola ad Rusticum ait: *Aliquos Dæmo-*  
*num contra se pugnantium portenta confingere, ut apud im-*  
*peritos & vulgi homines Miraculum sui faciant & inde lucra*



sectentur. Et in Epist. ad Eustochium: *Sunt qui ciliciis vestiuntur & cucullis fabrefactis: ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.*

Unde considerandum relinquo, an omnia falsa sint quæ de ipsis tradit hic Eunapius; uti & Zosimus, lib. 5. Historiarum: ubi Hypocriticam ipsorum describit avaritiam, liberalitatis ingenos obtentu:

Προπτερίως ἢ κρείσσεως, ὁρῶν ὁ Ἰωάννης ὅτι ἐξίστης αὐτῷ τὰ πράγματ' αὐτοβαίνοντα ψήφου, τὴν Κωνσταντινῆς πόλεως ἐκὼν ἀνεχώρη. ἔτι ἢ πλήθους ὅτι τῆς συνταραχθέντος (ὡς γὰρ ὁ ἀνθρώπος ἀλόγους ὅχλον ὑπαγάγας δεινός) θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπειληπὸς ἢ ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν ἔτι ἢ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα ἢ πολυάνθρωπα καὶ πόλεις καὶ κώμας πληρῆσιν ἀνθρώπων ἀγάμων [καὶ] ἔτι πρὸς πόλεμον, ἔτι πρὸς ἀλλήλους τινα χρεῖαν ἀνασκαίαν τῇ πολιτείᾳ. πολλοὶ ὅτι προΐοντες ὁδοῖς, μέχρι καὶ νῦν ἐξ ἐκείνων, τὸ πόλυ μέρος τῆς γῆς ὑκειώσαντο, προφάσι δὲ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντων (ὡς εἰπεῖν) πτωχὸς καταστήσονται ἔτι ἢ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες, ἐκώλυον τὰ πλήρη ταῖς συνήθεσιν ὁμαῖς προσίεναι. πρὸς ὁ δουλοκρατοῦντες δημοτικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται, τὴν τῶν μοναχῶν ἦσαν ἀνακόψαι θρασυτέτα. δοθέντος ἢ αὐτοῖς ὅτι τῆς συνθήματός, ἐχώρην ἀνέδωκεν, καὶ σὺν ἑδερμῇ κρείσσει πάντας ἀπέσφατον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τὰς ἢ ἀποδεδότας διώξαντες, κατεκέντησαν ἀπαντας, ὅσοι Φαιαῖς ἔτυχον ἐδῆσιν ἡμιοφιστάμενοι. οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλὰς, ἢ ἀπὸ πένθος, ἢ ἀπὸ πῦρος ἐπὶ πῦρος ἐπιπέτεσθαι ἐν ἱερῶν ὁρεγένης τοις τοῖς Ἰωάννης ἢ, αὐτοῖς ἐπαυελθὼν, τὴν αὐτῶν ἐπειράτο, τὰς ὁμοίους ἀνακινῶν ἐν τῇ πόλει θορύβους.

Disceptatione proposita, quum videret Joannes haud æquo judicio causam suam tractari; Constantinopoli sponte sua discessit. Ob eam rem perturbata plebe (quando vir hic imperitæ plebis animos admirabili quâdam arte sibi sub-  
 jicere poterat) plena tumultus urbs erat; jamque adeo fuerat intercepta Christianorum Ecclesia AB IIS QUI MO-



**NACHI** vocantur. Hi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus quam vicis populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum, nec ad alium reipublicæ necessarium usum idoneis. Nisi quod viâ quadam progressi, ab eo tempore, ad hunc usque diem; magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu, quasi cum pauperibus omnia communicent; omnes propè dixerim, ad inopiam redegerunt. Hi quum Ecclesias occupassent, quo minus plebs ad consuetas preces accederet, prohibent. Quod ægrè ferentes tam plebei quam milites, ut Monachorum audacia retunderetur, petunt. Dato eis ad hoc signo plena cum licentia pradeunt, & nullo iudicio cunctos jugulant: donec cadaveribus Ecclesiam implessent; & fuga dilapsos persecuti confixissent omnes, quicumque pullis induti vestibus erant. Quos inter perire plures contigit, qui vel luctus causâ, vel ob alium quendam casum huiusmodi vestitu reperti fuissent, &c.

Quæ posteriora verba, quam valde etiam tunc temporis invisi essent vulgo hi Monachi, & ob quas causas, satis indicant.

Sanè & Monachos & Clericos plurimos illis temporibus sæpe non optimæ notæ homines fuisse, facillimè quis ex Scriptoribus Ecclesiasticis, Conciliis aliisque antiquitatis monumentis,prehenderit.

Unicum quod, pro omnibus faciat, exemplum omittere nequeo [ut taceam de usuris per ipsos exercitis, de illicitis conversationibus, atque impudiciis patratibus cum Monachis foeminis, de comessationibus eorum, aliisque similibus flagitiis, de incantationibus, &c. quapropter in Concilio Laod. Canon. 36. ita loquitur:

Quod non oporteat SACRIS OFFICIIS DEDITOS vel Clericos, Magos aut incantatores existere, aut facere Phylacteria: quæ animarum suarum vincula comprobantur.



tur. In Græcis est : "ὅτι ὁ δὲ ἱερατικὸς ἢ κληρικὸς , μαγὸς ἢ ἐπαιδὸς εἶναι , ἢ μαθηματικὸς ἢ ἀστρολόγος , ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα Φυλακτήρια· ἀπὸ τῶν ἐστὶ δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν· τὰς δὲ Φορβύλας ῥίπτει· ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκελεύσονται." ]

Notissimum est , Balnea apud Romanos & Græcos frequentissimo fuisse in usu. Notum quoque ex Plutarcho & Dione Marcum Vipsanium Agrippam primum dedisse populo Romano Balnea publica , atque ista & Viris & Mulieribus communi usui patuisse , multaque inde flagitia exorta : sic ut Hadrianus Cæsar ea demum separaverit. De cuius edicto Dio Cassius ita loquitur : Λέγονται χωρὶς ἀλλήλων αὐτοῖς. [ viris & mulieribus ] προσέταξε ; ut ab invicem discreti lavarentur , edicto sanxit.

Cum quo concordans Ælius Spartianus , in ipsius vita , ait : *Lavacra pro sexibus separavit.* Quod tamen edictum tam parum obtinuit , ut necesse fuerit renovari sub Marco Aurelio Antonino : qui secundum Capitolinum ( in Marci hujus vita , ) *Lavacra mixta submovit.* Cumque ea lex ( saltem utcunque ) servata fuisset usque ad Heliogabalum , demum licentiæ frena laxata fuere , per hunc qui , ut Lampridius tradit , *Lavacrum publicum in ædibus Aulicis fecit , simul & palam populo exhibuit , ut* ( vide probrosissimos mores hujus luxuriosæ bellux , ) *ex eo conditiones bene vasatorum hominum colligeret.* Sed honor sit castis auribus , ideóque reliqua non addam. *Alexander vero Severus , uti Lampridius habet , Balnea mixta Romæ exhiberi prohibuit : quod quidem jam antè prohibitum Heliogabalus fieri permiserat.*

Nec hic tamen finem invenerunt hæc abominanda ac detestanda Balnea ; sed , ( quò tendebam ) etiam diu post Christiani foedas tales spurcicias exercuerunt. Ut non solum ex Constitutionibus Apostolicis , ita nominatis , patet , sed & ex Can. 30. Concil. Laod. qui ita habet , ( NB. ) *Quod non oporteat*



*teat sacris Officiis deditos, aut Clericos, aut Continentes, vel omnem Laicum Christianum lavacra cum mulieribus celebrare: quia (NB.) hæc apud Gentes reprehensio prima est.*

Credidissetne aliquis, talia flagitia etiam locum habuisse inter Christianos Laicos? Et tamen Clerici nonnulli, (forsan & multi numero, si non plurimi) *sacrisque Officiis dediti, ac Monachi*, etiam talibus nefariis lotionibus omnisque ob-  
scœnitatis lenociniis ac magistris, cum mulieribus, (quàm pudicis cogitare possis) communicabant. Atque hinc inter causas justæ repudiî, ac maritis concessi ab Imperatoribus Christianis, etiam hæc erat (uti patet ex Novella CXVII. cap. 8.) *Si cum viris extraneis nolente marito convivatur, aut cum eis lavat.*

Per *Continentes* autem (vel ut est in Græco ἀσκητῆς) hîc intelligi *Monachos* clarius multò est quam quod explicatione, multò minus demonstratione ullâ indigeat.

Etenim ita solere hanc appellationem usurpare scriptores Ecclesiasticos, jam alii satis superque docuerunt.

Porro quam diu duraverint hi, Ethnicis quoque abominabiles abusus ac scœditates inter Christianos, docet nos Canon 78. Concilii Trullani: Ὅτι ἔδει ἱεραπικῶς ἢ κληρικῶς ἢ ἀσκητῶς ἐν βαλανείῳ μὴ γυναικῶν ἀπολῦεσθαι, μηδὲ πάντα χρησιμὸν ἢ λαϊκὸν αὐτῇ γὰρ πρώτη κατὰ γνώσιν ὥρα τοῖς ἔθνεσιν. εἰδὲ τις ὅτι τῆτο φωραθείη, εἰ μὴ κληρικὸς εἴη, καταιρεῖσθαι εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφορμῶσθαι.

Non mirum igitur quod Ethnicus ille atque hostis acerri-  
mus Christianæ religionis, adeoque & Christianorum, talia exagitaverit, eosque ἰώδη βίον vixisse dixerit. Cum sanè & sordibus & immunditie, præterea scaterent sæpe hi Monachi, non tam pietatis studio, quam ambitione, atque hypo-  
crisi: Quæ si ullibi, inter eos locum habebat.

Hieronymus certè de Hilarione testatur, ut de viro humillimo



ac pietatis pleno, quod saccum quo semel fuerat indutus, nunquam laverit, ac superfluum esse dixerit, munditias in cilicio quærere: neque alteram tunicam mutaverit nisi prior penitus scissa esset.

Sed Eunapius, Rutilius, horumque similes hæc minimè talibus laudi ducebant, cum Rutilius ille canat:

*Infelix putat illuvie cœlestia pasci  
Seque premit sævis sævior ipse Deis.*

Nec Philosophi Gentiles, à quibus Pallium Philosophicum atque ejusmodi sordes ἀσκεται Christiani mutuaverant, ob hæc benè audiebant inter suos: cum ut plurimum talia vestimenta istis revera essent Hypocriseos tegumenta.

Quod verò obiter notandum puto, in Versione Hadriani Junii, est quod Theophilum nominet, vel ut melius dicam, vertat, *Præfectum Prætorii*, ubi Græca verba sunt: Θεοφίλος ὃ προσέειπεν, quæ rectè vertuntur, *Ducem se præbente Theophilo*. Quid illi viro, Græcæ linguæ aliàs peritissimo, hîc in mentem venerit nescio. Credo tamen hoc ex incogitantia natum, atque ἀμάρτημα in ipso fuisse μνημονικόν. Quod tamen illustrissimum Baronium correxisse oportuerat; qui in eandem incidit foveam; cum optimè sciret ex Historicis Ecclesiasticis, hunc Theophilum non fuisse *Præfectum Prætorii*, sed *Episcopum Alexandrinum*: de quo non soli Historici Ecclesiastici, sed Zosimus lib. 5. Historiarum, testantur fuisse eum quasi signiferum ac primum aggressorem, saltem incentorem. Zosimi verba sunt:

Τότε δὲ μὲν τὴν Ἰωάννην καὶ τὰ ἄλλα ἐπάνοδον εἰς τὴν κατ' αὐτὴν δυσμερίαν ἐμφανῶς ἐξάνεστη. παράηκου δὲ πάντα κατ' ἐξουσίαν, ἐκίνη τὰς παντράχοθεν ὀπισκόπους πρὸς τὴν Ἰωάννην καθάρειαν ὣν ὑπὸ πρῶτον ἐκ κερφαῖον, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας τὸ ἐν Αἰγύπτῳ Θεόφιλος, ὁ πρῶτον δὲ ξάμνον τῆς καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐξ αἰῶν πατέρων ὀπισθελάς.



*In hoc quidem tempore, post Joannis aliorumque reditum, palam infesto in eum animo esse cæpit. Quumque cuncta ex animi libidine gereret, omnium locorum Episcopos, ad dejiciendum loco suo Joannem concitat: inter quos PRIMUS ET SUMMUS erat ALEXANDRINÆ URBS IN ÆGYPTO ANTISTES THEOPHILUS, qui primus sacra patritosque ritus æternos, oppugnare cæpit.*

Hunc Theophilum Zosimus asserit, Primum fuisse qui Ritus & Sacra Ethnica oppugnarit: ita scilicet, ut illa loca quæ ipsis sacratissima erant demolitus sit. Quod tamen non contigit antè annum salutis nostræ 389.

Multa quidem Gentilium Tempia destruxerant Christiani jam à tempore Constantini Magni, præcipuè tamen in Asia, Sardis alibique; ac præsertim talia in quibus, aut circa quæ, flagitia multa sub prætextu religionis committebantur; uti illud Veneris Aphacitidis, de quo Eusebius lib. 3. de vita Constantini, similiaque alia: sed multa denuo restaurata fuere; quæ non nisi post Theodosium, imò diu post aut denuo everfa aut in usum Christiani cultus conversa fuere: quod ulterius ostendere minimè necessarium duco, cum ex præcedentibus fatis clarè elucescat.

Talia autem flagitia Alexandriæ & Canopi commissa quotidie, induxisse Theophilum ut summo cum ardore ac zelo ea evertere niteretur, verisimile quam maxime fit ex (Ruffino libro undecimo cap. 26.) imò ex ipso Strabone: qui de hoc loco, ut de omnis petulantix, lasciviæ atque impudiciæ scholâ, jam sua ætate, loquitur, lib. 17. Geographiæ suæ, in hunc modum:

*Canopus CXX. stadiis distat ab Alexandria, terrestri itinere: cognominis Canopi, qui Menelai gubernator fuerat, & ibi mortuus est. Habet Serapidis Templum religiosè cultum, ut etiam nobilissimi viri ei credant, & pro se vel pro aliis insomnia ibi captent. Sunt qui curationes conscri-*



bant: quidam virtutes editorum ibi Oraculorum. Sed ante omnia memorabilis est eorum turba, qui ad festivos conventus per fossam Alexandria descendunt. Nam singulis diebus ac noctibus navicularum plena est ea, viros ac mulieres vectantium, qui extremam cum lasciviâ cantant ac tripudiant. Et in ipso Canopo diversoria habent fossæ impositæ, ad huiusmodi levitatem atque oblectationes idoneæ.

Κανώβη δ' ἐστὶν πόλις ἐν εἰκοσι ἑκατὸν σταδίοις ἀπὸ Ἀλεξανδρείας περὶ ἰσθμὸν, ἐπὶ ὧν Κανώβη ἔστι Μενελάου κυβερνήτης, ἀποθανόντος αὐτοῦ, ἔχουσα δὲ ἑξ ἑξαπύλοισι ἱερὸν πολλὴ ἀγαστεία πρῶτον, καὶ θεραπείας ἐκφέρουσα, ὥστε καὶ τὰς ἐλλογιμωτάτας ἀνδρας πισδεῖν, καὶ ἐγκοιμάσθαι αὐτὰς ἐπὶ ἑαυτῶν ἢ ἐπὶ ἑσπερίων. Συγγραφεῖσι δὲ πινεὶ καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ δρῶντες τῶν ἐν ταῦτα λογίων. Ἀπὸ πάντων δ' ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριστῶν ὄχλος, ὃς ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καπνόντων τῇ διώρυγι πᾶσαι γὰρ ἡμέραι καὶ πάση νύξ. Πληθὺν δὲ τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταπραϊνῶν καὶ καταρχαυδῶν ἀναίδων καὶ τῇ ἐχάτης ἀκολασίας, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῶν δ' ἐν αὐτῇ τῇ Κανώβῃ καταγωγὰς ἐχόντων, ὅππαι μὲν τῇ διώρυγι ἄφουεῖς πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνεσιν καὶ δωχίαν.

Paulò superius dixerat: Prius tamen Eleusinem [navigatur] qui pagus est Alexandriae, & Nicopoli proximus, in ipsâ Canopica fossa situs: Conclavia habet & loca, ubi Capyriis initiantur & viri & mulieres: quod est Canoporum rituum ut protervitatis initium.

Πρῶτον δὲ ὅτι τὴν ἑλῶσιν ἐστὶ δ' αὕτη κατὰ τὴν πλοίαρχον τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ τῆς Νικοπόλεως ἐπὶ αὐτῇ τῇ Κανωβικῇ διώρυγι κειμένη, ἡ αἰτία ἔχουσα καὶ ἀπόψεις τοῖς καταπλεῖν βαλομένοις καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξίν, δὲ καὶ τῆς Κανωβίσης, καὶ τῆς ἐκεῖ λαμνείας.

Hinc & Juvenalis μάλα στυγεράως, ut in omnibus, de Canopo quasi longè modestiori urbe Roma esset:



*Nupta Senatori comitata est Hippias ludum,  
Ad Pharon, & Nilum, famosaeque mœnia Lagi,  
Prodigia & mores urbis damnante Canopo.*

Sed, ut redeamus in viam denuò, mi Lector, videmus ex talibus exemplis, quamdiu perduraverit publicus Ethnicismi cultus. At quanto cum tumultu, quantisque cum cædibus Christianorum, hæc circa Alexandriam peracta fuerint, testantur abunde scriptores Ecclesiastici: quo te Lector, modo libeat, amando; ut inde perspicias quam numero innumeri fuerint, adhuc istis temporibus, Idolorum cultores, in præcipuis Imperii urbibus, præter eos, qui in vicis, oppidis ac pagis habitantes, diutiusque in prava illa superstitione persistentes effecere, ut paganorum nomine secutis temporibus Ethnici ab ipsis denominati fuerint.

Maximum tamen sustentaculum hujus pravæ religionis, publicique ipsius cultus, erant Magnates ac Proceres Romani Imperii, tam in Oriente quam in Occidente: ut quibus subnixi cæteri eo audacius peragebant sua sacra, iisque exemplo majorum, firmiter inhærebant. Talesque erant Viri qui aut Consulares aut Consules sæpè, aut Rectores & Præsides provinciarum erant; aut magnis exercitibus ut duces præerant; aut præfecti urbis Romæ, aut Prætorio; aliave maximi ponderis munera obibant, atque ita clari quandoque militiâ, ac per eam benè meritis in Rempublicam, ipsosque Imperatores; quique potentia atque auctoritate tantum inter cæteros eminebant, ut Imperatores ipsorum beneficiis obstricti, licet minimè ipsos amarent, vereri ac timere tamen deberent: (præsertim in tali Reipublicæ statu, qualis fuit per annos quamplurimos, quum Legiones atque exercitus crearent Imperatores, Senatu etiam ipso, licet ille in hisce semper minimum momenti haberet, Ethnicismum amplexante,) dum, dico, illi semper metuere deberent ne ab ipsis malè habiti atque of-

Z z z 3

fensi,



fenſi , aut ipſi ſumerent Imperium , aut ad alios transferrent ; cujus rei quotidiana illis ob oculos verſabantur exempla, (quæque notiſſima ſunt iis qui ſomnolento ſolum oculo legerunt iſtorum temporum Hiſtorias ) ſic enim , ne altius aſcendamus , Julianus ; ſic Theodoſio imperante Maximus ; ſic poſtea Conſtantine ; ſic Eugenius ; ſic alii , Imperium ſibi rapuerunt. Hinc in perpetuo metu atque anxietate verſabantur Imperatores , ne quis id ſibi faceret , quod aliis ipſi fecerant , quorum exempla Ammianus Marcellinus , Zoſimus , aliique nobis ſubminiſtrant in Conſtantino , in Valente , in aliis.

Quamobrem multa in talibus connivere debebant , multa ipſis permittere aut condonare ; ne cum aut potentiam ipſorum vererentur , aut auxilio eorum in retinendo , tutandove Imperio contra hoſtes internos externosve indigerent ; exacerbatis animis aut invenirent aut quærerent cauſas ac prætextus , quibus malè mulctarent eos qui ipſis ita devincti erant , ut aut in totum aut pro parte eis deberent ſummum Imperium. Quam parum autem tales exercituum duces provinciarumve Rectores legionibus auxiliariisſque ſuffulti curarent ediſta , liquido oſtendunt effecta iſtorum ediſtorum quæ in hanc rem per Conſtantinum Magnum , Theodoſ. Gratian. & Valent. A. A. A. Data ſunt ; quippe quæ talia fuerunt , ut etiam anno 451. Impp. Valentinianus tertius & Martianus neceſſe habuerint , ut ſequenti hoc ediſto Gentiliſmi cultum publicum in totum ſupprimerent.

*Impp. Valent. & Mart. A. A. Palladio P. P.*

*Nemo venerandi adorandique animo delubra , quæ olim jam clauſa ſunt , reſeret. Abſit à ſeculo noſtro infandis execrandiſque ſimulacris honorem priſtinum reddi , redimiriſertis templorum impios poſtes , profanos aris accendi ignes , adoleri in iſdem thura , victimas cædi , pateris vina libari , & religionis loco exiſtimari ſacrilegium. Quiſquis autem contra hanc Serenitatis noſtræ ſanctionem , & contra*  
inter-



interdicta sanctissimarum veterum constitutionum, sacrificia exercere tentaverit, apud publicum judicem reus tanti facinoris legitime accusetur, & convictus proscriptionem omnium bonorum suorum, & ultimum supplicium subeat. Conscii criminis ac Ministri sacrificiorum eandem pœnam, quæ in illum fuerit irrogata, sustineant, ut hac legis nostræ severitate perterriti metu pœnæ DESINANT SACRIFICIA INTERDICTA CELEBRARE. Quod si vir clarissimus Rector provinciæ post accusationem legitimam, & post crimen in cognitione convictum, tantum scelus dissimulaverit vindicare, L libras auri ipse Judex, L etiam Officium ejus confestim fisco nostro inferre cogatur. Dat. Prid. Id. Novemb. Martia. A. & Adelphio Cons. 451.

Non mirum igitur temporibus isto superioribus talibus sustentatum fulcris mansisse Gentilismum. Cui rei confirmandæ facit historiola illa quam hunc in modum narrat Zosimus lib. 5. de Honorio.

Πολλὰ δὲ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἄλλα καινοτομίαι, καὶ τὰς μὲν περὶ κατὰδικασάοντας ἐκβαλὼν, ἄλλοις δὲ τὰς δέχας πρὸς αὐτὸν, ἐπέχετο ὁ Γενέριδος τὸ ἐν Δαλματία πάντων ἡγεῖσθαι, ὅντα στρατηγὸν καὶ τὸ ἄλλων, ὅσοι Παιονίαν τε πρὸς αὐτὸν, καὶ Νωρικὸς, ὁ ῥαιτὸς ἐφύλαττον, καὶ ὅσοι αὐτὸν μέχρι τῆς Ἀλπεων. ἡ δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος, τὸ δὲ τρέπον εἰς πᾶν δέσποινος εἶδός ἐϋ πεφυκώς, χρημάτων τε ἀδωρότατος. ἔτι δὲ, ἐπὶ τοῖς πατρῷοις ἐμμένων, καὶ τὸ εἰς θεὸς θρησκείας ἐκστῆναι οὐκ ἀνεχόμενος, ἐπειδὴ νόμος εἰσῆχθη τοῖς οὐκ ἔσι Χριστιανοῖς ζῶντι ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων, τὰς τῶν νόμων περὶ τούτων, δέχης ἐν τῇ Ῥώμῃ στρατιωτικῆς παρεστῶς ὁ Γενέριδος, ἐμμένειν ἐπὶ οἴκῳ, πρὸς ζῶντι δόποτέμενος. ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς, οἶα δὴ τοῖς ἀρχαῖσι συναρθεμέμενον ἀπήτην παρῆναι καὶ πρὸς οἰκείαν τάξιν εἰς τὰ βασίλεια, νόμον ἔφησεν εἶναι κωλύοντα ζῶντι αὐτὸν εἶχειν, ἢ ὅπως ποῖς ἀρχαῖσι κατὰλέγεσθαι τὰς πρὸς Χριστιανῶν μὴ πωλύντας θρησκείαν. ὁ δὲ βασιλεὺς εἰπόντος [ὡς] ὅτι μὲν τοῖς ἄλλοις ἀπασιν τὸ νόμον κρατεῖν, ἐπὶ αὐτῷ δὲ οὐκ ἔτι, ποσῶτα δὲ πολιτείας



περικινδυνάσαντο· πάντης δὲ ἀνέχεσθαι τὴν πρῆναι εἶπεν, εἰς ὕβριν πάντων φερόσης τῶν ὅσοι τὴν στρατείαν διὰ τὸν νόμον διήμαρτον. καὶ οὕτως ἀντελάβετο τὴν δόξαν, ἕως ὃ βασιλεὺς αἰδοῖ τε αἶμα καὶ ἡγεῖα σωωθέντος, ἔπαυσε ὑπὲρ πάντων τὸν νόμον, ἀποδὲς ἐκάστῳ, τῆς αὐτῆς ὅλη δόξης, ἀρχεῖν τε καὶ στρατεύεσθαι.

Quumque multa tum in creandis Magistratibus, tum aliis rebus innovasset, & ejectis iis qui prius cum potestate fuerant, aliis Magistratus traderet: Generidum quoque Dalmaticis militibus universis præfecit, eundemque cæterorum etiam, quicumque per Pannoniam superiorem & Noricos & Rhætos, & quidquid horum est usque ad Alpes, in præsidiis erant, ducem constituit. Atque hic Generidus, erat ille quidem Barbarus, sed indole ad quodvis genus virtutis præclarâ præditus, & alienissimus ab avaritiâ. Qui quum patritis ritibus adhuc inhæreret, nec à cultu Deum se pateretur abduci; lex promulgata fuit, quæ in aulâ cingulo vetaret eos uti, qui Christiani non essent. Eâ lege lata Generidus, qui cum potestate militibus Romæ tum præerat, cingulo deposito, domi se continuit. Quum autem Princeps ab eo peteret, ut, quando Magistratum in numero esset, ordine locoque suo ad palatium accederet: legem esse respondit, quæ cingulum habere se vetaret: aut inter Magistratus ulla ratione censeretur qui religionem Christianam non venerarentur. Hic ubi subiecisset Princeps, eam quidem legem ad alios quod attineret, ratam esse; sed ipsum illa non teneri, qui tantum pro republica discriminum adisset; respondit se honorem illum non accipere, qui ad omnium tenderet injuriam, quotquot militiâ propter hanc legem spoliati fuissent. Nec munus suum obiit, donec Imperator pudore pariter & necessitate compulsus, legem hanc in omnibus irritam esse jussit: concessit cuiusvis ut opinionem suam retinens, & Magistratu fungeretur, & militaret.

Multos quoque inter hosce procures fuisse procul dubio mihi



hi est, qui nominatenus tantum Christiani (sive quod Ethnicismum animis ipsorum altè insidentem ob rationes Politicas occultarent, honoribusque ac muneribus acquirendis per hoc nomen ac publicam professionem; sive quod non ex tali causa sed avaritia, aut aliùs commodi emolumentive causa ducti) pecunia aliisve corrupti licentiam darent Ethnicis talia publicè exercendi, quæ Imperatorum parentes edictis summo studio prohibere debuerant.

Quod facilius ipsis quoque succedere potuit, sub Imperatoribus, qui aut Civilibus externisve bellis vel utrisque simul impliciti, aut immergi voluptatibus suis erant; aut qui non satis magno gustu atque inde Zelo Religionis Christianæ præditi, aut adulatoribus aulicis ex tali hominum genere pro parte saltem majori circumfessi (quo minus ad ipsorum notitiam perveniebant ea quæ intra Imperii ipsorum limites gererentur) proprias suas Leges vel omninò non, vel non satis magno cum vigore, exsequi curabant; eave quæ ab aliis benè cœpta fuerant, aut non rectè ac pro debito curabant, aut non satis fervide exsequebantur. Quod non semel contigisse ex iis, quæ superius attulimus, satis liquet. Ipsos vero Imperatores Christianos Gentilismo, illiusque cultus durationi, ansam aliquam dedisse, licet per edicta promulgata sacrificia cæteroque cultus publicos vetarent, non obscurum est, ex Titulo Pontificatus Maximi ac Stola Pontificali, quam (licet Religionem Christianam professi) à Pontificibus Ethnicis oblatam induebant; uti patet ex Zosimi historiarum libro quarto, ubi loquitur de morte Gratiani: τὸ παρὰ λαβόντες αἱφ' Ἑλλήνων Ῥωμαῖοι, τὰς πρώτῃ τῇ παρ' αὐτοῖς ἱερὰν ἔχοντες τάξιν, Ποντίφικας περισηρόβουν. οἷς συναριθμεῖσθαι τὰς βασιλέας, διὰ τὸ τὴν ἀξίαν ὑπερέχον, ἐνομοθέτησαν. καὶ ἔτυχεν τὰς Νομᾶς Πομπήλιος πρώτος, ὃς πάντες ἐξῆς, οἱ τε λεγόμενοι Ῥῆγες, καὶ μετ' ἐκείνους Ὀκταβιανὸς τε αὐτός, καὶ οἱ μετ' ἐκείνον τῇ Ῥωμαίων διαδεξάμενοι μοναρχίαν. ἅμα γὰρ τὰ παρὰ λαβεῖν ἕκαστον τῇ ὅλων



ἄρχων , ἡ ἱερατικὴ σολή ὡς τὸ Πόντιφικὸν αὐτῷ προσεφέρετο· καὶ ὡς χρῆμα Πόντιφιξ Μάξιμος ἀνεγράφετο. ὅπερ ἐστὶν ἀρχιερεὺς μέγιστος. οἱ μὲν δὲ ἄλλοι πάντες ἀποκρεῖστες , ἀσμενέστερα φαίνονται δεξάμενοι τὴν τιμὴν , καὶ τῇ Ὀπιγραφῇ λεησάμενοι ταύτην, καὶ δὴ καὶ Κωνσταντῖνος , ἐπεδὴ εἰς αὐτὸν ἦλθεν ἡ βασιλεία , καὶ ταύτῃ τὸ ὄρθρῳ ὁδῶν τῶν παλαιῶν τεχνῶν καὶ τὴν Χριστιανῶν ἐλόμενος πί-  
σιν καὶ μετ' ἐκείνων ἐξῆς οἱ ἄλλοι ὅτι Οὐαλεντινιανὸς τε καὶ Οὐάλης. τὸ δὲ Πόντιφικὸν , καὶ τὸ σωήτης προσελαγόντων Γραπῶν τὴν σολὴν , ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν , ἀθέμιτον εἶναι Χριστιανῶν τὸ χρῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσιν τὴν σολῆς ἀναδοθείσης , Φασὶ τὸ πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἶπεν , εἰ μὴ βέλεται Πόντιφιξ ὁ βασι-  
λεὺς ὀνομάζεσθαι , τάχιστα ᾤκησεν Πόντιφιξ Μάξιμος.

*Hic à Græcis accepto , Romani eos qui Sacerdotum in Collegiis apud ipsos locum principem obtinerent , Pontifices appellarunt : simulque sanxerunt ut eorum in numero etiam Reges , propter dignitatis excellentiam , censerentur. Primus quidem Numa Pompilius hunc honorem adeptus est : omnesque deinceps qui Reges appellati sunt : ac post illos Octavianus ipse , quique post eum Romano in Imperio successerunt. Simul enim atque summum Imperium quisque consequabatur , amictus ei Sacerdotalis offerebatur à Pontificibus ; & continuò Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur. Ac cæteri quidem Principes universi lubentissimis animis hunc honorem accepisse , & hoc usi titulo videntur ; adeoque Constantinus etiam potitus Imperio ; licet is à recta sacris in rebus viâ deflexerit , & fidem Christianorum amplexus sit. Itemque post illum reliqui ordine secuti , & Valentinianus & Valens. Quum igitur Pontifices , ex more, talem Gratiano amictum detulissent , adversatus est id quod petebant ; ratus non esse fas ejusmodi habitu Christianum uti. Quumque stola flaminibus reddita fuisset , ajunt eum qui dignitate princeps inter eos erat , dixisse : Si Princeps*  
non



*non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet.*

Videmus hic ex verbis Zosimi Gratianum Aug. renuisse Stolam Pontificalem; At non videmus ipsum renuisse Titulum aut munus Pontificatus. Quod autem ipsi hæc Stola non oblata sit sub initium Imperii ejus, clare patet ex dictorio de Maximo; qui tantum se movere cœpit principatumque arripuit, postquam Theodosius Major ab ipso in Imperii societatem adscitus fuerat; imo anno eodem quo devicit atque interemit (per Andragatium) hunc Gratianum Augustum. Unde patet quidem, non pueris (forsan nec majoribus ætate, ante datam Romana in Urbe occasionem) illam fuisse oblatam; atque adeò interpretanda commodè esse hæc Zosimi de Gratiano verba. Sed ex inscriptionibus à Clarissimo J. Seldeno (viro quem nominasse solum laudasse est, quamvis nec mea, neque aliorum laudatione ullo modo indigeat) post alios quidem, sed appositissime in hanc rem, ab ipso allatis, apertum fit, & ipsum & Imperii ipsius focios, gestasse hinc titulum ac munus non sine Senatus consensu, ipsorumve Imperatorum beneplacito.

Si igitur talibus quoque inscriptionibus sit fides habenda, quales in singulari dissertatione, in qua de Vicario Pontificis Maximi, aliisque eo spectantibus ago, afferro; quæque apud Gruterum, Seldenum, aliosque reperiunda sunt, non cum Gratiano hic titulus atque hoc jus Pontificatus Maximi in Cæsarum Christianorum personis desiit: sed diu adhuc obtinuit. Toto cœlo igitur errant qui sibi persuaderi patiuntur Gratianum, in gratiam Episcopi Romani, hunc titulum rejecisse ut ibi clarius ostendetur. Nam sub hoc titulo etiam pro capite Ecclesiæ Christianæ sese gerebant (quod & revera erant ratione juris ac potestatis: nam munera Ecclesiastica plurima Clericis re-



linquebant ) Christiani Imperatores , uti clarum est ex Codice Theodos. Justiniano , Novellis , &c.

Videmus sanè ex hisce deceptum adhuc fuisse magnum illum Baronium ; neque satis sufficienter eum correxisse errorem , quem in notis ad Martyrologium se commisisse fatetur ; dum in Annalibus ad annum 312. scribit *eo tempore desuisse pariter Christianos Imperatores Summi Pontificis TITULUM & Stulam sumere : quorum [addit] primus ( ut diximus ) fuit Gratianus , quem imitatus est Theodosius.*

Non mirum igitur *adorationis* aliaque nomina ac titulos, ex Ethnicismo retenta, Imperatoribus quoque Christianis fuisse applicata ; quodque in marmoribus non tantum Constantino, sed & aliis sequentibus , *consecratis* tam sæpè legamus, *Devotus Numini Majestatique ejus* , cujusce rei unicum sufficiat exemplum hoc sequens.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSMIS. PRIN-  
CIPIBVS. ARCADIO. ET HONORIO. VICTORI-  
BVS. AC TRIVMFATORIBVS. SEMPER AVGG.  
OB. INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS,  
PORTAS. AC. TVRRES. IMMENSIS. RVDERIBVS  
EX SVGGESTIONE. V. C. ET. INLVSTRIS  
MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQUE. MILI-  
TIAE. STILICHONIS. AD. PERPETVITATEM NO-  
MINIS. EORVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT  
CVRANTE FL. MACROBIO. LONGIANO  
V. C. PRAEF. VRBIS. D. N. M. Q. EORVM.

Ut autem non titulos tenus sed & ipso facto fuere Pontifices Maximi Imperatores ( quod alibi latius demonstrabo, ut



ut dixi) sic præter nomen illud Ethnicum retentum multa alia quoque ex Gentilismo retinebant.

Hinc nomina illa *Adorationis*, *Divi*, *Numinis* aliaque eis attributa non ab Ethnicis solum & Christianis, sed ab ipsis sibi assumpta.

Sic in Symmachi Epistolis non tantum, & Eutropio, sed & in Cod. Theodosiano, à Cæsaribus ipsis *Divi* vocantur *Jovianus*, *Valentinianus Magnus*, *Valens*, *Gratianus*, *Valent. Junior Theodosius*, *Arcadius*, *Honorius*, *Theodosius Junior* & in Cod. Justiniani *Divus Placidius Valentinianus*, uti dudum notavit Onuphrius in *Civitate suâ Romanâ*.

Notabilis & illa inscriptio quæ apud Aldum, in libro de Orthographia in voce Cæcina, habetur, & apud Gruterum, pag. 287.

D. N. FL. ARCADIO  
PIO. FELICI. VICTORI  
AC. TRIVMFATORI  
SEMPER. AVGVSTO  
CAECINA. DECIVS. ALBINVS. V. C.  
PRAEFECTVS. VRBI. VICE  
SACRA. IVDICANS. DEVOTVS  
NVMINI. MAIESTATIQUE. EIVS

Hinc Symmachus Theodosio & Arcadio lib. 10. Epist. 34. *Jam dudum me Divus genitor Numinis tui præcipuo honore dignatus est.*

Et Epist. 47. *Divo etiam parente Numinis tui Romana jura & fata moderante.*



Et Epist. 58. Theodosio: *Erit jam Sacro-Sancti Numinis vestri, & illorum antiquare suffragia, &c.*

Epist. 21. Theodosio & Arcadio: *Exspectamus ORACULUM, quo salutariter, ut VESTRO NUMINI familiare est, patrum decreta firmetis.*

Et Epist. 35. *Statui SACRUM NUMINIS vestri ORACULUM sciscitari.*

Hæc pauca è permultis. At, dicat aliquis, hæc Ethnici Imperatoribus adulantis elogia Ethnica sunt. Audiamus igitur ipsos Imperatores Christianos de semetipsis ita loquentes. Ita enim Theodosius & Valent. Codicis Justin. lib. 1. Tit. 2. *C. Neminem ab Angariis, loquuntur: Cum ad felicissimam expeditionem NOSTRI NUMINIS omnium provinciarum per loca, &c.*

Et lib. I. tit. 2. *De navibus & embola; C. jubemus, habent: Nec si COELESTE contra proferatur. ORACULUM, sive annotatio sit DIVINA, pragmatica sanctio providentissimæ legis regulas excusare debet.*

Item lib. XII. tit. 58. *De Cohortalibus, ita C. si quis ex grege. ita Honorius ac Theodosius: Indultum nostræ majestatis ORACULUM Amplissimæ tuæ sedi offerat allegandum.*

Imò eodem titulo, lege, *Quicumque charitas, ita habetur: Pæna proposita his, qui contra STATUTA COELESTIA crediderint suscipiendos aliquos.*

Nec ita mirum ipsos propiori ad Ethnicismum accedente ævo tali modo locutos fuisse; cum etiam, lib. VIII. tit. 49. *De Emancipationibus, sic loquatur Imperator Anastasius: Supplicationibus porrectis mereri super hoc DIVINUM ORACULUM.*

Verum hæc similiaque eruditioribus non ignota sunt. Quapropter hîc finiam, ne nimis affectate, ac præter necessitatem,



tem, exempla atque auctoritates copiose congerere velle videar.

Videmus igitur ex hac posteriori Dissertatione, perdurasse Ethnicorum *ἑθνησμός*, usque ad extirpatum penitus Gentilismum; ac fere quandiu ritus Ethnici perdurarunt. Qui ut sensim in urbibus (maxime majoribus) deleti sunt: sic tamen inter paganos [à quibus & illud nomen inter Christianos, designandis illis qui Ethnicismo extra urbes, in pagis, vicis, ac villis inhærebant, permansit] ipsius reliquæ diu permansere: illiusque veteris fermenti *λείψανα*, diu admodum, etiam inter ipsos Christianos, retenta fuerunt: uti ex cap. IV. V. VI. & VII. Dissertationis meæ de Divinationibus Idololatricis (uti & aliunde) clare patet.

## C A P U T VII.

*Catalogus ἑθνησμών, sive Oraculorum, quæ cum antequam post Salvat. nostrum Christum natum vel exorta fuerunt, vel perdurarunt: quatenus id ex Scriptoribus antiquis liquet.*

UT autem lector meus faciliore labore perlustrare queat, quot Oraculorum officinis (quas Operta Latini, *ἑθνησμός* commodius Græci, appellarunt) orbis terrarum jam olim repletus fuerit; catalogum illorum hîc brevem adornare volui; quem pene trecenta numero Oracula comprehendere reperiet.

Incipiam itaque ab *Opertis* Apollinis; ut quo nullus inter Gentilium Deos plura templa fatidica, aliasque Oraculorum sedes, unquam possedit, plurave Oraculorum Responso reddidit: quamvis Æschylus illa Jovi attribuere videatur. Is namque



que in Tragoedia *ιερείαις*, quæ Latina lingua *Sacerdotes* (ut Macrobiani verbis utar) inscribitur, ita loquitur:

Στείλειν ὅπως τάχιστα. πάντα γὰρ πατὴρ  
Ζεὺς ἐγκαθ' ἑλπίδα θεοπίσματ'.

*Mittere quam ocissime. Ista namque pater  
Jupiter immittit ( seu suggerit ) oblique respondentem  
[ Apollini ] Oracula.*

Et alibi :

Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διὸς,

*Oblique respondens [Apollo] Patris Jovis est propheta.*

Quique Harpia apud Virgilium libro tertio *Æneidos* :

*Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phæbus APOLLO  
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.*

Verum ut ad Oracula ipsa, ac quidem aliquali ordine Alphabetico, progrediar; fuerunt ista Oraculum Apollinis in Abis, ut testantur Hesychius, Pausanias, Stephanus, Philostratus & Strabo.

—— in *Ægis*, in *Cilicia*; de quo alicubi Basilus.

—— in *Ægypto*. videatur Herodotus lib. 1.

—— in *Alpibus*; Rufinus lib. X.

—— in *Aphyte Pallenes*, in *Thracia*. Strabo lib. 17.

—— *Dini* in *Lycia*, per pisces; Athenæus lib. 8.

Apollinis, porro, *Archegetæ*, apud *Chalcidenses*. Thucid. lib. vi.

—— *Bajani*, in *Italia*, *Capitolinus* in *Balbino*.

—— *Belis*, seu *Beleni*, in *Aquileia*: Herodianus lib. 8.

—— Apud *Branchidas*, *Milesiorum*: Macrobius, Strabo, & alii. Quod tamen postea fuit Apollinis *Didymæi*.

*Actæi*;



Actæi; (sicut & Dianæ simul id fuit) ad Adrasteam : Strabo lib. 13.

— ejusdem (ut videtur) & in Zelea urbe : Strabo, ibid. Carnei, in Laconibus. Pausanias lib. 2.

Apollinis, apud Cærites in Etruria: Livius lib. 22.

Clarii apud Colophonios Max. Tyrius. Pausanias, Aristides (de suo tempore,) alii.

Chomæi in Arcadia : Ammianus lib. 23.

(Per capras, Delphis : Strabo lib. 9.)

Corypei : Nicander in Theriaca: *Μαντείας Κορυπῆος ἐθήκατο, καὶ θέρμιν ἀνδρῶν.*

Corinthetai, apud Messenios. Paus. lib. 4.

Corythi, apud Tegeatas in Arcadia id. lib. eod.

Cyrrhæi, in Cyrrha : Statius Theb. *Hæc Tenedon Cyrrhamque dies &c. ad quæ Luctatius : In Cyrrha tantum prospera dabantur Oracula. Nam cui exitium imminabat, taciturnitate templi damnabantur.*

Daphnæi, ad Antiochiam Syriæ ; notissimum.

Delphici, seu Pythii, nulli non veterum memoratum.

Deli in insula Delo ; unde Lucanus :

*Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra.* vide & alios.

Didymæi, apud Branchidas (de quo tamen jam supra) Strabo lib. 9. 14. 17. item alii.

Apollinis Diradiotis, apud Argivos. Pausanias in Corinthiacis.

Eutresitæ : Stephanus in Eutresi . . . . . ἀφ' ἧς Ἀπόλλων Εὐ-  
τρεσίτης καὶ ἱερὸν αὐτῷ, ἔστι μαντεῖον ἐνδοξότατον.

Gergythii, in Troade. unde & idem Stephanus : Γέργις πό-  
λις τρωϊκῆς . . . . . ἀφ' ἧς Γεργίθια ἢ Τρησμολόγος Σι-  
βύλλα, ἥτις ἐπέτυπώθη ἐν τῷ νομίσματι τῶν γεργίθων αὐτῇ  
τε ἐστὶν ἡ σφινξ, ὡς φλέγων ἐν Ὀλυμπιάδων πρώτῃ. ἐν δὲ  
τῷ ἱερῷ ἔστι Γεργίθια Ἀπόλλωνος Σιβύλλης φασὶν εἶναι τάφον.

Grynæi, in Æolide : idem Stephanus, Strabo, alii.



- 562 DE ORACULORUM ETHNICORUM  
Heliopolitani, in Syria seu Phœnicia. Lucianus de Dea Syria: Macrobian. Saturn. lib. 1.  
Hierei, ad Meandrum inter Phrygiam & Lydiam. Livius lib. 38. c. 12. 13.  
—— ad Hyblam, in Sicilia; ubi & Galeotæ vates. Pausanias lib. 5. Athenæus lib. 15.  
Hyperborei, apud Agathyrsos: de quo Servius, ad lib. 4. Æneidos.  
Hyfii, in Bœotia; ubi fons fatidicus. Paus. in Bœoticis.  
Ismenii, Thebis in Bœotia. Max. Tyrius. Herod. lib. 8. Pausanias in Messeniis.  
Ischnæi, in Macedonia. Hesychius.  
Lycii, in Xantha: Max. Tyrius.  
Myrinæi, ex piscibus; in Troade, seu Polius Lycia (in fonte Curio. Ælianus Histor. Anim. lib. 12. Plinius lib. 32. Athenæus lib. 8.  
Apoll. Myricæi. Scholiastes Nicandri.  
Mystæ. Artemidorus lib. 2. sub finem.  
Orobii. quod Orobiæ tamen idem est cum Selenuntio; nisi Strabo (lib. X.) hic aliter explicandus sit.  
Oropæi, in confinio Atticæ ac Bœotiæ; sive ad Oropum in Attica. (Strab. lib. 9.) ubi & in Psaphi Amphiarai Oraculum fuit: & in Græa quoque.  
Patarei. Mela lib. 1. Servius, Ovidius, Herodotus.  
Pythii: quod tamen idem cum Delphico.  
Parnassæi: quod & forsan idem cum Pythio. quamvis plura ac libi admodum vicina cum ibi tum alibi fuerint ~~gensinæ~~: sicut tam ex Cyrrhæo, quàm quidem & ex aliis in sequentibus patebit.  
Parnopii. Pausanias in Atticis, plus semel.  
Pergameni. Homerus Iliados V.  
Ptoi, in Bœotia. Herodotus, Paus. Plut. Lycophron.  
Philefii. Arnobius lib. 1. Macrobian. Saturnal. lib. 1. c. 17



Sarpedonii, in Cilicia : ubi & Dianæ Sarpedoniæ Oraculum.

Zosimus, Basilius de Thecla.

Selenuntii. quod tamen idem cum Orobiorum videtur. Strabo initio lib. X. Ac vide quæ suprâ de Orobio dixi.

Apoll. Soraetini: quod tamen non nisi in probanda facti (hujus illiusve veritate, &c. consistebat. Strabo lib. V. Virgilius lib. II. Servius, Plinius. Forfan & similis quasi Oraculi probatio fiebat in Castabalis, per foeminas Sacerdotes : de quibus idem Strabo, lib. XV. ubi plura de Magis, quibus Cappadocia abundabat, tradit.

Spondii, seu Spodii, Thebis. Pausanias in Bœoticis.

Sinopenis. Auctor *ἱερομαθίας* ad Strabonem. *Ἦν ἐν Σινώπῃ Ἀπόλλωνος μαντεῖον, ὅθεν Διογένης τὸ ἱερὸν ἔλαβεν, ἵνα παρὰ χαράξῃ τὸ νόμισμα.*

Sminthii, in Troade. Strabo lib. V. Macrobius lib. I. cap. 17. aliique.

Syrii. quod tamen forfan Apoll. Heliopolitani in Syria.

Themenitidis, Syracusis. Suetonius in vita Tiberii, cap. 74.

Triopii. Herodotus lib. I.

Thymbræi. Servius (ad verba Virgilii hæc, *Da certam Thymbræe domum*,) alii *Thymbram locum in Delo Apollini consecratum volunt*. At vide ipsum Virgilium.

Apollinis Tegyræi, in Bœotia. Plutarchus, in Pelopida & alibi.

Telmessii, in Caria. Stephanus; item Plutarchus de Tranquill. animæ.

Thyrxæi, in Cyaneis ad fines Lyciæ. Pausanias in Achaicis.

Teneri; quod tamen idem forte, cum Ptoi montis. Lycophron.

Xanthi. Lucianus Bis accusato.

Jovis Ammonis, in Lybia. Curtius, Strabo, alii.

— Beli, Apameæ in Babylonia. Xiphilinus Caracalla.

— Beli, in urbe Babylone. Herodotus lib. I.



- Beli, in Ægypto. Herod. lib. I.
- in Didymis Jovis simul ac Apollinis.
- Dolicheni, apud J. Sponium, (in Miscellaneis eruditæ antiquitatis) hoc modo:

## DEO. DOLICHENIO

OCTA PATERNVS. EX. IVSSV. EIVS. PRO. SALVTE  
SVA ET SVORVM.

- Dodonæi: quod cunctis pene scriptoribus memoratum.
- Fulgurantis, in Bœotia: Strabo, lib. 9.
- Ismenii, Thebis. Herodotus, Euterpe.
- in Meroë. Herodotus lib. 2.
- Nicephorei, prope Antiochiam. Spartianus, in Hadriano.
- Olympii, in Elide: Strabo, Lucianus, Plutarchus, Herodotus.
- Omolii, Thebis, Suidas.
- Panomphæi; (quod forsan idem cum Olympio, quod Jovis Olympii Pisis, in Elide erat) Paus. Strabo . . .
- Pistoris, Lactantius, lib. 1.
- Philii, prope Antiochiam. Eusebius & Rufinus, hist. Ecclesiastic.
- Thebani in Ægypto. Herodotus, Euterpe.
- Æsculapii, Ægis in Cilicia. Basilus in Sanctam Theclam, lib. 2.
- ad Apolloniam. Dion. Cassius lib. 41.
- in Alpibus Rufinus lib. X.
- in Coö. Orig. contra Celsum, lib. ὡς καὶ αὐτὸς  
*ὁ θεὸς ἔστιν Ἀσκληπιὸν ἐργαζέμεντα, καὶ τὰ μέλλοντα προλέγοντα, ὅλως πόλεσιν ἀνακειμένης αὐτῷ, οἷον τῇ Τεβέκῃ, καὶ τῇ Ἐπιδαύρῳ, καὶ τῇ Κῷ, καὶ τῇ Περγάμῳ.*

Oracula igitur quoque præterquam in Coö, reddebat

Æscu-



Æsculapius in Epidauro. Basil. Orig. & Paus. in Corinthiacis.

— Pergami. Orig. Basil. Paus. Philostratus, lib. IV. cap. 3. Aristid. Or. Sacr. 4.

— Romæ, in insula Tiberina. Insc. Grut.

— in Triikka. Orig. contra Celsum.

— ad Poemenum in Mysia. Aristid. Orat. Sacr. 4.

Mercurii Acacesii Paus. lib. 8. Stephanus in Ἀλυσμῶν.

Agorei, Patris Achaicis. Paus. in Atticis.

Mercurii & Hecates, in Patris. Paus. 8.

Bacchi, Liberi, seu Dionysii.

— in Thracia, apud Satras. Herodotus, lib. 7.

— ibidem, Libethriis. Paus. Boeoticis.

— apud Liguræos (ibidem). Macrobius, Saturnal. lib. I. cap. 18.

— ad Hæmum. Eurip. Alceftide.

— ad Pangæum, Strabo lib. 7. Herod. lib. 7.

— apud Amphiclenes, Vates & Medicus per infomnia. Paus. in Phocicis.

Ægoboli templum & Sacra, apud Thebanos. Paus. Boeoticis.

Martis, apud Satras. Herodotus Polymnia.

— in Thracia (apud Asiaticos). Herod. lib. eod.

— in Maliera, sive Tiora, apud Aborigines Dion. Halicarn. lib. I.

— in Ægypto. Herod. Euterpe.

Herculis, in Ægypto. Herod. lib. 2.

— Athenis, in Cynosargis. Suidas.

— Buraici, in Achaia. Paus. — —

— Gaditani. Mela, lib. 3. Silius, lib. 3. 13.

— Tiburtini, prope Romam, Tiburi; cunctis notissimum.

*Somnialis*. apud Mesopotamēnos in monte *Sambulos*: qui, tempore statuto per quietem, monet sacerdotes. Tacit. lib. Annalium 12.



Somnialis itidem Romæ, sub titulo tamen *Victoris*, ab Octavio Herennio dedicatum. ad quod an non referendæ sint sequentes hîc inscriptiones, videant eruditi.

Prima earum sic occurrit apud Reinesium, classe X. num. 4.

V. F.

CVLTORES. HERCVLIS  
SOMNIALIS. DECVRIA. I  
DIS. MANIBVS. &c.

Secunda apud Sponium, in Miscellaneis eruditæ antiquitatis, pag. 100. n°. LXIII. ita habet:

V. F.

CVLTORES. HERCVLIS  
SOMNIALIS. IN victi . . . .  
DIS. MANIBVS. SIBI. ET  
POSTERISQVE. SVIS. II. QVI  
INFRA. SCRIPTI. SVNT  
Q. CAECILIVS. Q. GALLV  
CELLANVS. T. FABIVS  
L. ATILIVS  
SEX. SCVTARIVS.

Herculem vero per insomnia Responfa dedisse, suaque adeo habuisse templa Fatidica, minus mirabuntur illi, qui observarunt & Isidem, & Osirim, & Serapim, & plures alios Deos (imo pene innumeros) per insomnia Responfa Fatidica reddidisse. Id namque ex Pausania, Tacito, Arriano, aliisque pluribus abunde docemur.

Quid



Quid quod illud non solum in statuis Deorum, verum & in ipsis Ægypti filiis per Danaidas interemptis, superstitionum vulgus locum habere voluerit? si veteri in Persium Scholiastæ sit fides habenda. Ita namque ille, ad versus hos, Satyra ipsius secunda comprehensos:

— — — nam fratres inter aënos,  
Somnia pituita qui purgatissima mittunt,  
Præcipui sunt, sitque illis aurea barba,

hæc sequentia habet: *Acron tradit, quod in porticu Apollinis Palatini fuerunt Danaidum effigies, & contra eos sub divo totidem equestres filiorum Ægypti. Ex iis autem statuis QUÆDAM dicebantur postulantibus per somnium dare Oracula. Non quædam simpliciter: sed, ut bene ad Persium animadvertit magnus ille Casaubonus, quædam inter illas magis vera ac bona, quam aliæ vel cæteræ.*

De Dīs id tamen clarius patet. Unde toties ex visu (id est apparitione vel simplici, vel, quod potius rear, adjuncto simul monitu aut jussu) *aræ ac statuæ, atque alia quoque monumenta, Dis sacrata fuerunt erecta aut ædificata. Ut, ex. gr. apud Gruterum, Pag. 2. num. 12. PRO. SALVTE &c: EX VISV DEAE. VALENTIAE. pag. 60. 2. VISV IVSSA POSVIT. vel ut pag. 70. 7. & 130. 11. VISV MONITVS. plurimisque aliis inscriptionibus simpliciter EX VISV.*

Ad *jussa* tamen & *monita* Deorum hæc sequentia magis spectare videntur; quæ ex eodem Gruteriano Thesauro, ita habent, ex. gr. pag. 1015. 8.



SVMMANO. VISO. ADMONITA

EX PRAECEPTO. &amp;c.

102. SPEI. ARAM. SOMNIO. MONITVS

62. 9. SILVANO. SOMNIO. MONITA

80. 2. NEMESI. SOMNO. ADMONITVS. POSVIT

40. 6. DIANAE. IVSSV. IPSIVS

16. 5. I. O. M. I V S S A

12. 5. item 16. 12. EX. IVSSV. I. O. M.

64. 9. IMPERIO. DOMINI. SILVANI

ARAM. SILVANO. &amp;c.

91. 2. MATRONIS. HAMAVEHIS

EX. IMPERIO. IPSARVM

82. 5. ISIDI. SACRVM. EX. MONITV. EIVS. &amp;c.

— ARAM. IOVI. FVLGVRATORI. EX  
PRAECEPTO. DEORVM. MONTENSIVM.

Uti &amp; apud Reines. l. 10.

— IMPERIO. VENERIS. FISICAE. I. O. M.

Sic quoque apud Græcos (Grut. XXI. no. 1. Rein. Cl. I. 113.)

ΚΑΤΑ ΚΕΛΕΥΣΙΝ ΘΕΟΥ &amp;c.

uti &amp; pag. XXI. 12. . . .

ΔΙΙ ΠΑΤΡΙΩ

EX. ORACVLO.

&amp; alibi,

ΘΕΑΙ ΔΙΝΔΥΜΕΝΑΙ

DEAE. DINDYMENAE

EX. ORACVLO

Cybeles nimirum, aut saltem Fanaticorum in ipsius Tem-  
plo degentium.



Ac postremo, pag. 88. 7. (ne plura, præter necessitatem addam.)

ENDEVELLICO. SACRVM  
EX. RELIGIONE  
IVSSV. NVMINIS.

Quamvis autem asserere minime velim, omnia aut plurima *monita*, *jussa* vel *Responsa*, hîc ex inscriptionibus antiquis adducta, pro *monitis jussis* ac *Responsis* ex stâtis Oraculorum sedibus (seu per *visa*, seu per insomnia, seu denique aliter) fuisse prolata; videre tamen, meo judicio, non obscure queamus, non frustra de hoc Oraculorum genere tota volumina fuisse conscripta. De quibus itaque Tertullianus, libro de Anima, in hunc modum loquitur: *Nam & Oraculis hoc GENUS stipatus est orbis. Ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bæotia, Mopsi in Cilicia, Hermiones in Macedonia, Pasiphaæ in Laconica. Cætera cum suis originibus & ritibus & relatoribus, cum omni deinceps historia somniorum Hermippus Beritensis quinione voluminum satiatissime exhibebit.*

Verum tempus est, redeamus denuo ad nostrum Oraculorum catalogum, atque incipiamus à modò nominato Amphiarao. Erat igitur Oraculum Amphiarai, in Attica; testibus Herodoto, Pausania, Strabone lib. 9. ac Philostrato.

Orac. ejusdem & apud Oropios; de quo Tertullianus.

— Augusti Cæsaris, Romæ. Prudentio teste.

— Amphilochi, in Mallo Ciliciæ, ut Pausanias habet in Atticis, ac Lucianus.

— Amphilyti: Aristide, in Oratione Sicula primâ.



Antinoi, in urbe Antinoia. Hieronymo teste.

— ejusdem Antinoi pluribus aliis in locis, sicut & Hephaestionis : de quibus statim.

M. Antonini Cæsaris per insomnia : apud Capitolinum.

Amphilochi in Ætolia. Aristides Orat. in Bacchum.

Apidis, in Ægypto habent Ælianus, Strabo, alii.

Apollonii Thyanæi. Justinus (vel qui ejus nomine abutitur) in Quæstionibus ad Orthodoxos IV. 24.

Aristæi, in Bœotia. Gregor. Nazianz.

Autolici in Sinope. Strabo, libro 12.

— in Averno, apud Cimmerios. Strabo, lib. 5.

— ad Aornum Thesprotiæ. Paus. in Bœoticis.

— in antro Citheronidum . . . . .

Bacidis & Musæi. Herod. Urania. Hoc tamen dubium.

Beleni. Herodianus, lib. 8.

Branchi. Lutatius, ad illa Statii; *Patrioque æquatus honore Branchus*. Terent. de Metris.

Bendidium, in Thracia, (Dianæ Oraculum.) Lucianus.

Besæ Dei, ad Abydum Thebaidis. Amm. Marcellinus, lib. 19.

Cabirorum, in Bœotia. Herod. lib. 3. Athanasius de Incarnatione.

Carmeli Dei. Tacitus Histor. lib. II.

Calchantis, in Drio, Dauniae in Italia. Strabo lib. 6.

Cœlestis Virginis, in Africa. Tert. Apul. Augustinus; (qui lib. 2. de Civ. Dei: *Quam alii Venerem, quidam Junovem, alii Cererem esse volunt*) Capitol. in Per- tinace.

Clitumni Dei, in Italia. Plinius lib. VIII. epist. 8.

Cenei, apud Getas (temporarium, ut sic loquar) Strabo lib. 7.

Curetum Oraculum. Heliod. Bibliothecæ, lib. 3.

— in Cilicia plurima Oracula. Plut. de Oracul. defectu.

Dianæ



- Dianæ in Ægypto. Herodotus, Euterpe.
- Persicæ in Castaballis Ciliciæ. Jamblich. sect. 3. de My-  
steriis.
- Ephesiæ. Strabo, Lucianus.
- Delphis (cum Apolline) Strabo . . . .
- Sarpedoniæ, in Cilicia. Strab. lib. 14.
- Deorum Subterraneorum, supra Meandrum. Pausanias  
in Phocicis.
- Draconteum, in Arcadia. In Hemerii fragmentis: quod  
ipsius tempore adhuc perdurabat.
- Dormientium, seu per somnia, in Anariaca. Strabo  
lib. II.
- Dearum Matronarum. Grut. Inscr. pag. 91. n°. 2.
- per Dracones, in Lavinio: ubi sacer Junoni Argolidæ  
lucus. Ælian. Hist. Anim. lib. XI. c. 17.
- per Dracones Apollini sacros, in Epiro. ibid. & 2.
- Drymachi. Athenæus. lib. 6.
- Orac. Empedoclis, in Bœotia (in specu.) Gregor. Nazianz.
- Empedotimi, ibidem. teste eodem; & Scholiaste in  
Steliteutica.
- Erynnium Oraculum. Herodotus lib. . . .
- Orac. Fauni, in Italia. Virgilius, lib. 7.
- per insomnia. Tertullianus . . . .
- Fortunæ Prænestinæ, prope Romam. notissimum.
- Antiatinæ (seu Fortunarum) itidem in Italia.
- Fons veridicus Castaliæ, Delphis. Pausanias, Sozo-  
menus.
- Cassotis, ibidem. Pausanias.
- Castaliæ ad Daphnem Antiochiæ. Sozomenus, alii.
- Veridicus ad ædem Cereris. Paus. in Achaicis.
- in Bœotia. Paus. in Bœoticis. . . .
- Aqua Cyanea, Thyrxæi Apollinis: quod Oraculum  
tamen jam supra notatum.



- Fons Limyræ, per pisces, (ad Limyram urbem). Plinius lib. XXXI. c. 2.
- Veridicus, apud Oropios, prope Amphiarai Oraculum. Paus. in Atticis.
- Fontes Tamarici, in Cantabria. Plin. XXXI. c. 1.
- Orac. Gerionis, juxta Patavium. Suetonius . . .
- Glauci, in Bœotia. Paus. in Bœoticis.
- Glauci Delphis.
- Glyconis Dei. Lucianus Pseudomante.
- Baalzebub, in Ekron, apud Israelitas Idololatrias (inter quos forsan & alia fuere) 2 Regum c. 1.
- Orac. Hecatis, in Patris . . .
- Hephæstionis, multis in locis, sicut & Oracula Antinoi.
- Hermiones, in Macedonia. Tertullianus . . .
- apud Hermutos, ex tauro. Macrobius lib. I. Saturn.
- in Hypatis, Paus. in Eliacis.
- Inûs (Ἰνύς) fanum & Oraculum in Laconica. Paus. in Laconicis.
- Aqua fatidica. idem ibidem.
- per ignem in Assyria (sive in Ardibagenum regione) de quo ita Procopius libro I. τὸ μέγα πυρεῖον ἐνταῦθα ἐστίν, ὃ σέβονταί Πέρσαι θεῶν μάλιστα ἔδ' δὲ τὸ πρὸς αἰσθεσι φυλάσσοντες μύθοι, καὶ τε ἄλλα εἰς τὸ ἀκριβὲς ἐφοσιῶνται, καὶ μαρτυροῦντες εἰς τὰ πραγματῶν τὰ μέγιστα χρῶνται.
- Aliud πυρεῖον, quod in India fuerit, describitur à Benjamine Tudelenfi, in Itinerario: modo is circa istud fidem mereatur.
- Ifidis. Grut. Inscript. pag. LXXXII. 5. Juv. Sat. VI.
- Tithoreæ, in Phocide, per insomnia. Paus. in Phocicis.
- Junonis Acceæ. Herodotus, lib. 8.
- Acrææ, prope Corinthum. Strabo, Paus.
- in Nyfa. Strabo, lib. 14.



- Aqua & Oraculum Cereris. Paus. in Achaicis.
- Orac. Latonæ, in urbe Buti apud Ægyptios. Herod. Strabo.
- Lacuna, in Apollinis Clarii specu : cujus redduntur (teste Plinio) mira Oracula bibentium breviorē vitā.
- Laji. Herodotus.
- Leucotheæ, apud Moschos, in Colchide. Strabo, lib. II.
- Luni Dei, in Carris. Strabo, lib. 12. Spartianus in Caracalla.
- Orac. Machaonis, Gereniæ in Laconica. Paus. Lacon.
- apud Messenios, ex tauro. Paus. in Messeniis.
- Memnonis in Ægypto. Tacitus, Lucianus, alii.
- Minervæ, ibidem. Herodotus, Euterpe.
- Minervæ Fatidicæ. Reinesii Inscr. Classe. I. 128. Stephanus de Urbibus.
- Mnesthei, in Hispania. Strabo lib. 3.
- Montis Æthnæ. Paus. in Laconicis.
- apud Moschos, in Colchide : Herodotus. de quo tamen videndum, an non idem sit cum Leucotheæ Deæ, an vero Phryxi.
- Mycenis. Seneca Thyeste. . . . *hinc orantibus Responsa dantur certa, &c.*
- Mopsi in Cilicia ; de quo ita Lutatius ad Statium :  
*Mopsus Apollinis & Mantus filius, Teresiæ nepos, tanta augurandi gloria fuit, ut post mortem ei*  
*TEMPLA dicata sint ; à quorum adytis sæpe homines*  
*RESPONSA accipiunt.*
- Orac. Neptuni, in Delphis. Paus. in Bœoticis.
- in Calauria. Paus. Corinth. & Phocicis.
- Nemeseon Smyrnenfium per insomnia. Aristides. Orat. 4. Sacr.
- in Narbaca, apud Hyrcanos. Strabo, lib. 17.
- prope Neocæsaream, in Ponto. Greg. Nyssenus.
- Netonis, (*Tauri*) in Heliopoli. Macrobius. Sat. lib. I.



- Noctis, in Attica. Paus. Atticis.
- Nympharum Sphragitidum. Paus. in Bœoticis, Plutarchus in Aristide.
- Nympharum in Antro Corycio . . . . .
- Orac. Orphei ad Hæmum. Sophocles Alceſtide, v. 967.
- Orphei caput, in Lesbo. Philostratus, lib. IV. c. 4. item in Philoſtete.
- Orac. Panis, in Delphis Paus. Phocicis . . . . .
- Cella, per infomnia, in regione Corinthiaca. Paus. . . . .
- apud Piſas. Statius, lib. III. Thebaidos.
- Panis *Λυμηίς*, in Arcadia . . . . .
- Palicorum, in Sicilia. Macrobius Saturn. lib. V. Virg. lib. IX. Stephanus in *παλική*.
- Paſiphaæ, in Laconica. Tertullianus, Cicero, Plutarch.
- Phryxi, in Colchide, in Mophica regione. Strabo, lib. II.
- Plutonis, in Nyſa (uti & Junonis ſimul.) Strabo, lib. XIV.
- Polemacritis (Machæonis filii) in Corinthiaca regione. Paus. Corinthiacis.
- Orac. Rheſi. Euripides in Rheſo, v. 970. &c. vide & Bacchi ad Pangæum.
- Rhetræ, apud Lacedæmonienſes. Plutarchus . . . . .
- Orac. apud *Sagram*. Ælian. lib. XI. c. 10. Hiſtor. Anim.
- Sarpedonis, in Troade. Tertullianus . . . . .
- Serapidis. Alexandria, Tacitus, Arrianus, alii.
- Serapidis Canobiticum. Strabo, lib. XVII.
- Saturni, in Delphis. Paus. . . . .
- Saturni Alexandria. Flavus Joſephus, Ruffinus.
- *Senæ*, in mari Britannico. Mela, lib. III. c. 6.
- ad Scotuſam, in Theſſalia. Strabo, lib. IX.
- ad Stygem, prope Cumas, in Italia. Strabo, lib. V.
- Sphingis, in Ægypto. Paus. in Bœoticis.



- Sibyllarum, apud Romanos; seu Libri Sibyllini.
- Siriae Deæ, Lucianus.
- Sylvani. Grut. Inscr. pag. 874.
- Syrrhæ, inter Myra & Phella. Æl. lib. VIII. cap. Hist. Anim.
- Orac. Terræ, seu Telluris, in Delphis. Paus. . . .
- Ægiræ. Plinius, Paus. in Achaicis.
- in Olympia, seu Pisis. Paus. Eliacis.
- Themidis, in Delphis: *Cum regna Themis, tripodeſque teneret.*
- in *Tenero*. Pindarus, Ode. 2. Ἰτὲ παρ' μέλιαν, &c.
- Tereſiæ, Orchomeni. Plutarchus, Paus.
- Trophonii, in Lebadia. Paus. Plut. Aristoph. alii.
- Orac. Veneris Aphacitidis (ſive in Aphaca.) Eusebius, Zosimus, Zozomenus.
- Ven. Gazenſis. Marcus, in vita S. Porphyriſionis.
- in monte Libano. Lucianus de Dea Syria.
- Coeleſtis. Artemidorus. τὴν Ἀφροδίτην &c.
- Paphiæ, in Cyp̄o. Tacitus lib. 2. Hiſtor.
- apud Vejentinos, in Italia. Livius.
- Vaticani Dei, in agro Vaticano. Gellius, lib. 16. c. 17.
- Ulyſſis. Zetſes, ad Lycophr. ad verba, μαινὴν δὲ νεκρὸν Εὐρυτρὸν, &c.

Zamolxeos (ſucceſſorumque ipſius) apud Getas. Strabo, lib. 7.

Hic nimirum utcunque habemus iſtorum Oraculorum, quæ per terrarum orbem antiquis temporibus diſperſa, ad noſtram pervenere notitiam. Longe plura olim extitiſſe nullum dubium eſt: quod cum ex Hephæſtionis, Antinoi, Mopſi, aliorumque pluribus in locis ſimul ædificatis *ἱερῶν τοῖς*, tum ex aliis indiciis, Nemefeos, Matronarum, Deorum Monteniſium, aliorumque plurium ſatis clare apparet; præterquam quod ob plurimos veterum Scriptorum malignitate temporum, amiſſos, plurimorum quoque memoria interierit. Solus



lus enim Hermippus (uti supra ex Tertulliano vidimus) quinque volumina illorum descriptionibus repleverat : ne quid de Porphyrio & aliis addam.

Si nunc quoque consideremus, quot numero Oracula seu *ἱερόμια*, in unica quandoque vel Regione, vel Provincia, vel Regno, vel denique in eadem urbe aut vicinia ejus, fuerint, videbimus inter plusquam ducenta ac quinquaginta, quorum memoria ex antiquis scriptoribus restat, in unica Peloponneso, ultra vigintiquinque; in parva illa Bœotia (in qua, teste Plutarcho, antiquis temporibus, ipsumque antecedentibus, longe plura fuerant) ultra quindecim in, & circa Delphos, vel tempore vel locis distincta: ac plura etiam in Attica, in Cilicia, in Troade. (imo & ipsa in Italia, ibique in & circa urbem Romam); in Caria, in Lycia, in Ionia, aliisque mundi regionibus, sibi admodum vicinis.

Nec dubito, si cuncta nobis à Scriptoribus Græcis, Latinis, aliisque indicata ac descripta fuissent ac restarent Oracula, seu per insomnia (quibus totus orbis, teste Tertulliano, quondam stipatus erat) seu per versus, aut verbis nulli metro inclusis, seu per nutus, seu per sortes, seu per animalia bruta (boves, pisces &c.) seu per alia quæcunque tandem media vel instrumenta, millena numero illa fuisse, nos fore comperturos.

Ac quamquam Græciæ atque Asiæ minoris populi circa ista quammaxime insaniisse videntur (forsan inde, quod ipsorum *ἱερόμια* curatius magis à scriptoribus memorentur:) attamen si quis itineris initium capiat à Gadibus, atque ita Africæ oram legens, per Ægyptum in Syriam ac Chaldæam transeat, hincque oram Ciliciæ percurrat, atque ita per Pamphiliam ac Lyciam, Cariam & Ioniam ad Troada penetret; atque inde iterum pergat trans Pontum (regionem,) & Galatiam, & Capadociam, usque in Colchida; hincque rursus transeat per Chersonesum vicinasque regiones in Thraciam; inde porro



in Macedoniam ; atque ita proficiscatur per Thessaliam in Boeotiam, & in Atticam ; indeque pertendat in Peloponnesum ; istaque peragrata , inde iterum redeat per Isthmum in Phocida ; hincque per Epirum ac Thesprotiam , lustret simul Illyricum , ex eoque solvens in Italiam , transeat simul Siciliam ; atque hac perlustrata , rursus per Italiam trans Alpes pertendat usque in Britanniam ( ne interjacentes regiones nominare necesse habeam ) atque ita fere usque ad ultima Thule ; ubique reperiet unum plurave hujus illiusve Dei vel Deæ ( si non & plurium simul ) Oracula , illorumve Responsa æque superstitiose petita , quam vafre superstitiosis reddita. Ne quid de cæteris mundi plagis loquar.

Hoc interim verum esse lectione comperio ; multa subinde Oracula interiisse , multa de novo fuisse exorta ; atque in una eademque regione , imo uno eodemque aliquando in loco [ ex. gr. Delphis ; ubi nunc Telluris , aut Telluris ac Saturni simul , nunc Neptuni , nunc Panos , nunc Apollinis , quin & Apollinis ac Bacchi simul , extitisse perhibentur ; donec tandem ad unicum Apollinem devoluta sint ] id accidisse. Ex quibus quidem non omnia , sicuti Delphico contigit , subsecutis temporibus , post bella , incendia , aliasve ruinas , denuo instaurata fuerunt : postremisque Gentilismi temporibus , eove saltem in interitum ruente ( Christo Salvatore nostro , jam per Evangelii lucem , Ethnicismi tenebras magis magisque discutiente ) longe plura interciderunt. Ac quamvis alia subinde de novo exorirentur quædam , aliaque ex veteribus ruinis denuo repullularint , id tamen non ita crebro factum fuit , quam quidem antiquis temporibus ; quum neque Philosophia , nec , ut tandem , Christianismus verique Dei cultus hominum mentes veritatis radiis magis magisque illuminarent , huicque Ethnicismi fundamenta , cum illisque pravæ illas superstitiones sensim quidem , at penitus , in præcipuis Orbis partibus subrueret.



Quæ tamen minus perdurarunt videntur illa fuisse, quæ à Regibus ac Principibus (Alexandro, Adriano, aliisque) deliciis suis, ne dicam catamitis, aliisque (quantumvis in multis locis simul) exstructa fuerant. Videnturque ista sponte ac brevi intercidisse, vel sensim exaruisse, quum jam adulatio in istos principes cessaret [quod & in illis Regibus ac Principibus locum habuit, quibus ista ab aliis erecta constituta fuerant:] vel sub secutis Cæsaribus, ad quos nihil illa pertinebant, sumptus atque impensæ non amplius contribuerentur: sed contra etiam ad alia jam insumerentur illa, quæ ipso- rum cultui ac ministeriis à dedicantibus, seu consecrantibus destinata fuerant. Quibus denique & in cæteris Oraculis accedebant causæ in utraque mea Dissertatione (imprimis vero priori) memoratæ: ob quas tandem exaruerunt, atque in totum interierunt.



*De Statua Simoni Mago erecta.*

## S U M M A R I U M.

1. *Baronii, Hammondi, & Spenceri opinio (contra Ciacconium,) de statua Simoni Mago, ut prætenditur, erecta.*
2. *Iustini Martyris de hac statua assertio examinatur; uti & illa de Simoniana Secta.*
3. *Inscriptio in insula Tiberina reperta consideratur; itaque occasione de statu Romanorum nonnulla afferuntur.*
4. *De relationibus in numerum Deorum agitur.*
5. *An Iustini testimonium hic valere debeat.*
6. *Examinatur Irenæi de hac statua traditio.*
7. *Tertulliani,*
8. *Augustini,*
9. *Epiphani.*
10. *Disquiretur an credibile sit, ei post mortem tam ignominiosam &c. statuam fuisse, (ac quidem per tales ut perhibetur) erectam.*
11. *Quantula in æstimatione fuerint Judæi ac Samaritani tempore Tiberii, Claudii &c. ostenditur.*
12. *Hac data occasione agitur de Chresto Suetonii; quo, scilicet, impulsore Judæi tumultuaverint.*

**I**Nter alia, quæ per occasionem primæ meæ Dissertationi de Oraculis inferueram, quæque adeo pleniorē merebantur tractationem, sunt illa quæ de *Simonis Magi* statua, Romæ ipsi ut Deo consecrata à veteribus Scriptoribus traduntur; quæque huic secundæ editioni Appendicis vice potius annexere volui; ne nimis interrumpatur tractatio de Oraculis, per hæc, aliaque ipsi inserta, Lectorque per illa, dum ipsum *ἔργον* legere studet, per *παράρτησιν* detineatur, atque à recto tramite in devia nimis ducatur.

De hac igitur statua non solus Sixtus Senensis, aut Cæsar Baronius, inter Romanæ Ecclesiæ asseclas doctissimi viri; verum etiam Hammondus ac Spencerus (inter Refor-



matos) ne alios quoque addam, ut de verissima historia locuti, eamque pro viribus tutati sunt: ac quidem (ne quis id nimium miretur) auctoribus Justino Martyre, Irenæo, Tertulliano, Augustino aliisque: quorum primi fere intra seculum aut sesquiseculum, post hujus Simonis mortem scripsere. Præsertim si historia illa postremis Neronis temporibus, sicut aliqui volunt, acciderit: imo si vel cum Baronio statuae istius dedicatio in 44. Jesu Christi annum, adeoque sub Imperatore Claudio, incidisse statuatur.

Verum enimvero videamus, quid Baronius (ad quem hic potissimum provocant) quid Hammondus, quid denique Spencerus, hujus statuae patroni, pro illa adduxerint.

Baronius (ne omnia quæ adducit huc transferam, quod hæc, ut præcipua, suffecerint) primùm de ipsa *basī* ac titulo SEMONI SANCO DEO &c. [ubi *Sancus* in *Sangus* mutat: quod & porrò facit: cum tamen id minime in inscriptionibus compareat, atque alibi rarissime occurrat, quod certe minus ingenuum] ita loquitur: *Præ se fert lapis ipse basin, super quam statua locata esset; nec enim cum valde angusta sit, capax fuisse videtur alicujus simulacri, humanæ staturæ similis.* At *Consecratis* statuae non tripedanæ, aut humana statura minores; sed Deorum pariles & humana statura majores ponebantur.

Hanc basin igitur (quamvis rationes istas non addit) non pro illa, quæ *Simoni Mago* posita fuit agnoscit: ac putat Justinum non tanta laborasse ablepsia, ut hîc ita decipi potuerit: quod ulterius his sequentibus firmare nititur: *Quonam pacto, quæso, in his Justinus decipi potuit, qui non tantum Gentilium Philosophiæ, sed & ipsorum Theologiæ eruditione, non leviter tinctus, vel mediocriter imbutus, sed egregie excultus & apprime eruditus fuerat: ut plane declarant ejus commentarii non modo ad Antoninum Pium,*



& ad Senat. Rom. sed ad Gentiles ipsos sermo exhortationis scriptus.

Sed & quomodo idem ipse non ea de Simone Mago plus certo, Romæ diu multumque versatus explorata habuit, quæ non in angulo, vel coram ejus rei ignavis locutus est, sed ad ipsum Romanum Imperatorem, nec non Romanum Senatum conscripsit? vel quonam pacto tam aperte testatur à Senatu Populoque Romano Simonem Deum habitum, & statua cohonestatum, cum hæc mox subdit: Quocirca ut sacer quoque Senatus & populus unà vobiscum postulata hæc nostra cognoscant, petimus, ut si quis inter eos doctrinis illius detineatur, vero cognito fraudem erroris effugere valeat; & statuam si vultis abolete.

Hæc ipse Justinus. Nunc vero dicant velim, qui suspicantur eum de statua Semonis Sangi [Sancti dicere debuit] esse deceptum; nunquid inter duos fontes tantum, an in uno urbis loco simulacrum ejusmodi visebatur, cujus cultus & superstitio ab ipsis vero urbis cunabulis à Sabinis illata cum nomine creverat? Certe fuisse etiam in Quirinali ejusdem idoli cultum, secunda quam posuimus, inscriptio demonstrat [est autem illa quam & ego secundo loco posui.] Quid enim Justinus, unum ab Imperatore petit abolendum, cum plura in Urbe essent ejusdem idola, eodemque nomine, simulacra notata? Sic enim Romæ creverat superstitio, ut Dio [lib. 60.] de his Claudii temporibus agens, hæc dicat: Omnes jam ædes, omnia opera Statuarum & Donariorum esse plena.

Quæ ad hæc notanda veniunt, in ipso hujus rei examine notabuntur; nunc vero videamus, quid Doctissimus Hammondus (Dissert. i. cap. 9. de Episcoporum jure) dicat ubi ita de hac statua loquitur: Taceo notissimam, de *ÆDICULA* [an,] aut *STATUA* Romæ in Tiberi inter duos pontes constructa & Simoni Deo Sancto consecrato, inscripta, & histori-



storiā, Justinī quidem, ut & aliorum fere omnium (Tertulliani imprimis & Irenæi) antiquissimorum Patrum testimoniis abunde firmatam. Quam tamen Petrus Ciacconius fretus marmorea cujusdam statuae basi, ad 1574. in insula Tiberina refossa, & Semoni Sanco Deo Fidio sacrata, convellendam putavit. Quasi Justinus, homo externus, & Latine, inquit, linguae non admodum peritus, sic sibi imponi passus fuerit, & caligantibus oculis SIMONEM pro SEMONE, DEUM SANCTUM, pro SANCO DEO, pro FIDIO fallentem, IMPERATORI etiam ROMANO obtruserit; qui, sine dubio, compertissimi mendacii eum illico arguisset, nec eundem denique errorem Tertulliano quidem, homini quidem non externo, nec aut Civitatis aut linguae Latinae imperito, ut & aliis Romanae Ecclesiae scriptoribus errandum porrexisset. Multa ad Ciacconii sententiam vellicandam dici possent, si istis vacaremus.

Tertio nunc prodeat Spencerus, qui in commentario, ad Originem contra Celsum, hæc sequentia habet:

Querunt docti an illi [Simoni Mago] statua cum hoc titulo erecta erat SIMONI DEO SANCTO. Afferunt Justinus, Irenæus, Tertullianus, Eusebius, Theodoretus & alii quamplurimi. Cerda in dubio relinquit, in notis ad Tertulliani Apologeticum. NB. Ciacconius, in Opusc. ante expositionem COLUMNÆ TRAJANI, negat: item Salmasius, in notis ad Spartianum. Verum æquo lectori satisfactum erit si legat Illustrissimum Baronium ad annum 44. n°. 55. 56. 57. 58. 59. &c. Clariss. Hammondum in Dissert. I. c. 2. de jure Episcop. contra Blondellum. Multa, inquit, ad Ciacconii (addam ego Salmasii) conjecturam vellicandam dici possunt, si istis vacaremus.

Hoc certe voluissim: quod quia non fecit Spencerus, nec ulli hoc priores, meo quidem judicio; videamus, an non melius post lectam meam hanc dissertatiunculam, à contraria



traria parte satisfactum erit; ac quidem æquis lectoribus.

Quæ Justinus de hac statua tradit sunt hæc sequentia:

καὶ γὰρ παρ' ὑμῖν, ὡς προέφαιμεν, ἐν τῇ βασιλίδι ρώμῃ ὑπὲρ κλαυδίου καίσαρος γενόμενος ὁ Σίμων, καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, καὶ τὸν δῆμον ρωμαίων εἰς ποσὶς κατεπλήξατο, ὡς θεὸς νομισθῆναι, καὶ ἀνδριάντι ὡς τὰς ἄλλας παρ' ὑμῖν τιμωμένους θεὸς, τιμῆσθαι ὅθεν τὴν τε ἱερὰν σύγκλητον, καὶ τὸν ὑμέτερον, συνεπιγνώμονας τούτης ὑμῶν τῆς ἀξιώσεως παραλαβεῖν αἰσῶμεν· ἰν' εἴ τις εἴη τοῖς ἀπ' ἐκείνης διδάγμασι, κατεχόμενος, ἀληθὲς μαθὼν, τὴν πλάνην φυγεῖν δυνήσῃ καὶ τὸν ἀνδριάντα, εἰ βέλεσθε, καθαιρετε.

Nam apud vos prout diximus, sub Claudio Cesare Simon fuit, & Sacrum Senatum populumque Romanum, eo perduxit stuporis ut Deus haberetur, & statua, velut alii quos colitis Di, cohonestaretur. Quocirca ut Sacer quoque senatus, & populus una vobiscum postulata hæc nostra cognoscant petimus, ut si quis inter eos doctrinis illius detineatur, vero cognito fraudem erroris effugere valeat; & statuam, si vultis, abolete.

Quibus postremis verbis affirmat statuam, ipsius tempore adhuc stetisse erectam: ubinam vero ibi locorum, ac quali modo ac quam denique ob causam, jam dixerat his verbis: In Imperiali urbe vestra Roma, PROPTER MAGICAS quas exhibuit VIRTUTES Deus habitus est, & statua apud vos veluti Deus honoratus. Quæ statua in amne Tiberi inter duos pontes est erecta, Latinam hanc habens inscriptionem, SIMONI DEO SANCTO: ac Samaritani prope omnes; & ex aliis quoque nationibus perpauci, illum quasi primum Deum esse confitentes adorant. Græca sonant. ὅς ὑπὲρ κλαυδίου καίσαρος ἡμεῖς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις πῶς μαγικὰς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλίδι ρώμῃ, θεὸς ἐνομίσθη, καὶ ἀνδριάντι [quod Deorum non est sed hominum] παρ' ὑμῶν ὡς θεὸς τιμῆσθαι [infarcta glossa habet insul-



insulse ὅς ἀνδρῶς ἀνεγέμεται] ἐν τῷ τίβερει ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαικὴν ταύτην, Σίμωνι θεῷ σάγκ-  
τω, καὶ χεδὸν πάντες οἱ Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον Θεὸν ἐκείνον ὁμολογῶντες, [ἐκείνον καὶ] προσκύνουσι.

Haecenus Justinus; cujus verba nunc perpendenda. In primo loco habet, *Senatum populumque Romanum eum pro Deo ut ceteros Romanorum Deos, habuisse; & statuam, uti Deo, posuisse.* Verum in secundo loco, illum a S. P. Q. R. PROPTER MAGICAS, quas exhibuit Virtutes, Deum habuisse, atque ex ista [Magicar. Virtutum] causa ipsi statuam fuisse erectam, cum inscriptione hac, *Simoni Deo Sancto.*

Addit, prope omnes Samaritanos & ex aliis nationibus quoque perpaucos, hunc Simonem adhuc suo [Justin] tempore ut Deum adorasse. Attamen uti ex Actor. cap. 8. docemur, jam adveniente Philippo Evangelista, deseruerant hunc Simonem, Philippoque adhæserant unanimiter: ac, venientibus postea quoque Petro ac Joanne Apostolis, baptizabantur, ac Spiritum Sanctum (seu Sp. Sancti dona extraordinaria) accipiebant: quin & ipse Simon inter credentes Evangelio erat; seu potius, uti effectus docuit, ita simulabat. I nunc & quære, post integrum seculum, ac quod plus post Philippi & prædicationem excurrit, Omnes prope Samaritanos ipsum hunc Simonem, ut Deum adorantes. Eiconolatrarum five Idololatrarum igitur erant Samaritani tempore hujus Justin; quod post Antiochi Epiphanis tempora (si tamen verum est, quod de isto ævo ipsis à Judæis Pharisaicis ipsorum infensissimis hostibus objicitur) nemo ipsorum, ac ne Josephus quidem, impunitavit: cum post acceptum per Manassien Pentateuchum; Templumque in Geriezim monte exstructum, semper Legi Mosaicæ adhæserint.

Ac certe si Origeni fides habenda, ipsius tempore perpau-  
ci Simoniani jam per totum orbem (imò nullo pene numero)  
resta-



restabant. Ita enim ille, libro I. contra Celsum: ἡθέλησε καὶ Σίμων ὁ Σαμαρεὺς μάγος τῇ μαγείᾳ ὑφελέσθαι πινάς. καὶ τότε μὲν ἡπά-  
 τησε. οὐνὶ δὲ τὰς πάντας ἐν τῇ οἰκισμένῃ ἔκ ἐστὶ Σιμωνιανὸς εὐρεῖν τὸν  
 ἀριθμὸν οἰκιστῶν τριάκοντα. καὶ τὰς πλείονας εἶπον τῶν ὄντων. εἰσὶ δὲ οὗτοι  
 τῇ Παλαιστίνῃ σφόδρα ἐλάχιστοι. τῇ δὲ λοιπῇ οἰκισμένης ἑξάμυξ τὸ ὄνο-  
 μα αὐτῶν, καθ' ἣν ἡθέλησε δοῦναι οὗτοι εἰς αὐτῶν διασκεδάσαι. & libro  
 sexto: οὐδαμῶς γὰρ τῆς οἰκισμένης Σιμωνιανοὶ καὶ τοί γε ὑπὲρ τῶν πλείο-  
 νας ὑπαγαγέσθαι ὁ Σίμων τὸν οὗτος τῶν Ἰουδαίων κίνδυνον, ὃν Χριστιανοὶ αἰ-  
 ρεῖσθαι ἐδιδάχθησαν, περιεῖλε τῶν μαθητῶν, ἐναδιαφορεῖν αὐτὰς δι-  
 δάξας οὗτοι τὴν εἰδωλολατείαν. ἀλλ' ἔδωκε τῇ ἀρχῇ Σιμωνιανοὶ ἐπεβί-  
 βαιον. *Quin & Simon Samaritanus Magus per Ma-*  
*giam suam quosdam decipere conatus, effectu non caruit*  
*ad tempus. Nunc autem in toto orbe, opinor, vix triginta Si-*  
*monianos reperiri: ac fortasse ne tot quidem. Sunt enim in Pa-*  
*lestina pauci admodum. in reliquo terrarum orbe nusquam*  
*nomen est in ista opinione, qua haberi voluit. & libro 6. Nunc*  
*nusquam gentium extant Simoniani; quamvis Simon, quo*  
*plures sibi pararet discipulos, sustulerit e sua doctrina mor-*  
*tis periculum; quod Christiani docebantur contemnere, di-*  
*cens indifferentem rem esse Idololatriam. Imò nec ulla per-*  
*secutio contra Simonianos unquam exorta est. Et tamen tam*  
*perpauci numero erant jam tempore Origenis.*

Interim, tradente Justino, *Sacrum* (ut is loquitur) *Se-*  
*natum, & populum Romanum, ita in stuporem perduxerat,*  
*ut Deus haberetur, &c.*

At quam parum hoc convenit cum hujus ipsius Justiniani ver-  
 bis, *perpaucos in gentibus ipsum adorasse?* Et tamen, in-  
 ter Gentes ac quidem Romæ (unde externæ Religiones, ne  
 quidem omni vi ac molimine integre expellebantur: quod  
 ex Isis Sacris aliisque clare videmus) à tot tantisque adora-  
 tur *Deus factus est, eique ut Deo statua posita.*

Verum hic audiendus quoque Tertullianus; qui cap. 5.  
*Apol. Vetus erat decretum, ne quis Deus ab Imperatore conse-*



*craretur, nisi à senatu probatus; ut Æmilius de Deo suo Alburno. Sic idem adversus Marcionem cap. 18. Alioquin si sic homo Deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tadius Cloacinam, & Hostilius Pavorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante [NB] hoc tempus Antinuum, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum novimus, non Regem, non Imperatorem.*

In primo loco, seu verbis primo adductis habemus nullum Deum apud Romanos factum (publice) nisi à Senatu probatum: ut sic auctoritas publica ibi constaret. In verbis secundo loco adductis reperimus exempla publicæ consecrationis (talìa quæ in Acta publica, sine dubio, relata fuerant;) quæ quoque ut rara admodum hîc recitantur. Nam Dii isti ab aliis nationibus assumebantur, vel advocabantur, (ex. gr. Dea Pessinuntia; imo ipsa Isis; vel alii etiam, quos ex devictis urbibus aut gentibus ad se transferebant) nullo modo ibi (Romæ) consecrabantur: quod de Junone, aliisque pluribus Divinitatibus vel Numinibus, ex antiquis scriptoribus notum est.

Quod in hoc secundo loco, secundò indicatur, est, De Regibus atque Imperatoribus id quoque patere; imò & de deliciis ipsorum; quorum exemplum adfert Antinuum, his verbis: *Et quidam ante hoc tempus Antinuum.*

De nullis interim aliis in Deorum numerum receptis præterea loquitur, quam de Imperatoribus. Namque *Simonis* hujus *Magi* nulla ipsi mentio; ne quidem *Apollonii Tyanæi*: quem Ethnici nonnulli Salvatori nostro Jesu Christo æquiparare audebant: quemque ut etiam Oracula edentem personatus ille Justinus, in Quæstionibus & Responsionibus in scenam producit: quum tamen & Pavorem & Cloacinam tanto antè tempore consecratos adducat.

Perhibetur interim à Justino hanc Inscriptionem conceptam fuisse his verbis, SIMONI SANCTO DEO. vel si mavis, ipsa verba Græca ΣΕΜΟΝΙ ΔΕΩ ΣΑΓΚΤΩ.

Ve-



Verum enim verò jam dudum alii eruditi ostenderunt errorem Justini Martyris (qui Græcus erat) ortum ex mala lectione inscriptionis istius quæ in Ara in insula Tiberina detecta habetur hoc modo:

S E M O N I  
S A N C O  
D E O. F I D I O  
S A C R V M  
C O L. M V S S I A N V S  
Q V I N Q V E N N A L I S  
D E C V R  
B I D E N T A L I S  
D O N V M. D E D I T

item . . . .

S A N C T O. S A N C O  
S E M O N I. D E O. F I D I O  
S A C R V M. P E C V N I A  
S A C E R D O T V M  
B I D E N T A L I V M  
R E C I P E R A T I S  
V E C T I G A L I B V S

Sic apud Rein. l. 64.

S A N C T I S S I M O H E R C U L I & C.

ac. 65.

S A N C T I S S I M O D E O  
P A T R I  
E X V O T O C O N S U M M A V I T  
J U L I U S.  
S E C U N D U S F A O N I U S.

Plura de hoc PATRE REATINO (namque Rheatinorum Deus & Patronus erat) ex inscriptionibus adduci possent: sed hæc modò allata suffecerint.



Quod vero attinet nomen illud *Sanctus*, id & Dīs & Heroibus & hominibus tribuebatur: nec solum Dīs Cœlestibus, verum & Infernalibus. Namque ut *Jovi*, *Junoni*, *Apollini*, *Minervæ*, *Veneri*, *Lunæ* & *Mithræ* & *Soli* (qui pro uno eodemque numine veniunt) & *Fortunæ* tributum invenitur: sic & *Bonæ Deæ* quæ eadem cum *Proserpina*, idem quoque assignatur; præterquam *Cereri*, & *Sylvano* & *Genio* & aliis pluribus Dīs minorum Gentium; (imo & ipsis *Aquis Albulis*,) aut Heroibus, ut huic *Herculi*. Quin & etiam *Nemesi Sanctissimæ*, & ipsi *Febri* (ut Dīs tamen *Averuncis*) aras ponebant; uti de febre id videmus hac sequenti Inscriptione, quæ apud *Gruterum* habetur.

F E B R I. D I V A E. F E B R I  
S A N C T A E. F E B R I. M A G N A E  
C A M I L L A. A M A T A. P R O  
F I L I O. M A L E. A F F E C T O. P

De Hominibus idem id patet ex plurimis inscriptionibus, aliisque scriptoribus; ex quibus quoque patet illa quæ *Baronius* ex *Dione Cassio* adfert, solum de hominibus esse intelligenda: uti statim ex ipso *Dione* patebit.

Interim notandum, non solis Regibus atque Imperatoribus, aliisque ob bene gestos magistratus, muneraque alia, aut etiam benefacta in *Rempublicam*; verum & Patronis hujus illiusve *Provinciae*, ordinis collegiive aut corporis; Literatis; ut *Grammaticis*, *Poetis*, *Oratoribus*, *Medicis*, *Rhetoribus*, *Philosophis*, *Jurisperitis*; imo & *Ludionibus*, *Histrionibus* sc. *Aurigatoribus* aliisque hujus farinae: uti & foeminis, non solis matronis aut *Virginibus*, verum etiam scortis. ne quid de magis adhuc infamibus addam.

Videmus igitur, non de Dīs, tam ubique (& quidem de novo) consecratis vel dedicatis, verum de hominibus loqui  
Dio-



Dionem ubi libro LX. ait: Επειδή τε ἡ πόλις εἰκότων ἐπληροῦτο, (ἐξῆν γὰρ ἀνέδην τοῖς βυλομένοις ἐν γραφῇ καὶ ἐν χαλκῷ λιθοῦ τε δημοσιεύειν) ὅς τε πλείους αὐτῶν ἐτέρωσέ ποι μετέθηκε, καὶ εἰς ὅ ἐπει-  
τε ἀπηγόρευσε, μηδενὶ ιδιώτῃ, ὃ ἂν μὴ ἡ βυλὴ ἐπιτρέψῃ, τὸ το-  
ποιεῖν ἐξῆναι. πλὴν εἴ τις ἔργον τι ὠκεδομηκῶς εἴη, ἢ καὶ κατασκευά-  
σαιτο. Quoniam verò urbs imaginibus replebatur (licebat  
enim omnibus qui vellent, pictura, ære, lapideque effigiem  
suam publicare) plerasque earum loco motas alio transtulit  
(Claudius;) interdicto, ne quis in posterum privatus in-  
jussu Senatus hoc ageret: nisi quis opus aliquod ædificasset  
aut refecisset.

Scitum illud est Catonis dictum, apud Plutarchum (de Civili institutione;) qui, cum jam, suo tempore, Urbs Ro-  
ma signis ac statuis referta esset, sui ipsius nuspiam sisti per-  
misit, Malle, inquiens, causam, cur sibi non steterit statua,  
quam cur stet requiri. ex quibus verbis, aliisque ibi præceden-  
tibus ac sequentibus, clare patet, Plutarchum ibi de perma-  
gno numero statuarum, quæ hominibus erectæ fuerant,  
loqui.

Quinimò temporibus Christianis, cum jam sub Theodo-  
rico Gothorum rege, ac post Theodoricum, cum jam Ro-  
ma non amplius paganizaret; & jam A°. 410. post Christum  
natum, (atque Honorii tempore) in obsidione Urbis, per A-  
laricum facta, ingens multitudo statuarum quæ Dīs Deabus-  
que dedicatæ erant (quod Zosimus maximè lamentatur)  
moenibus à quassatione hostium reparandis, ruinisque ipso-  
rum replendis, ac denuo muniendis insumpta esset, Urbs-  
que adeo statuis denudata videretur; atque insuper per triduum  
direpta fuerit: (ne loquar de Totila sub quo bis Roma ca-  
pta fuit) istis, dico, temporibus Christianis, adhuc perin-  
signis multitudo restabat.

Ostendet hoc epistola ipsius libro 7. n°. 13., seu formula  
comitivæ Romanæ: quæ mihi digna videtur ut huc tota



transferatur: quod ex ista clarum fit, custodes publicos statuis quæ publice, sive in locis publicis positæ essent, fuisse, publica auctoritate appositos. Incipit autem illa hoc modo: *Si clausis domibus atque munitis insidiari solet nequissimum votum, quanto magis in Romana civitate videtur illici, qui in plateis pretiosum reperit, quod possit auferri? Nam quidam POPULUS COPIOSISSIMUS STATUARUM, GREGES ETIAM ABUNDANTISSIMI EQUORUM, tali sunt cautela servandi, quali cura videntur affixi. Ubi si esset humanis rebus ulla consideratio, Romanam pulchritudinem non vigiliæ, sed sola deberet reverentia custodire. Quid dicamus de Marmore, Metallis & arte pretiosa? quæ si vacet eripere, rara manus est quæ posset à talibus abstinere. Ubi sunt exposita, quæ facere potuerunt divitiæ generales, & labor mundi? Quem inter ista deceat esse negligentem? Quis in causa tali patitur esse venalis, quando gravissimum damnum potest fieri in pulchritudine singulari? Quare per indictionem illam Comitivæ Romanæ, cum privilegiis & justis commodis suis, tibi concedimus dignitatem. Ut fideli studio, magnoque nisu quæras improbas manus, & insidiantes aut privatorum fortunis, aut mænibus, ad tuum facias venire iudicium, & rei veritate discussa, congruam subeat de legibus ultionem. Quia juste tales persequitur publicus dolor, qui decorem Veterum fœdant, de truncatione membrorum: faciuntque illa in monumentis publicis, quæ debent pati. Officium tuum & milites consuetos, noctibus potius invigilare compelle; in die autem civitas seipsa custodit. Vigilans enim studio non indiget alieno. Furta quidem persuadent: sed tunc præsumptus facile capitur, cum justos minime supervenire sentitur. Statuæ nec in toto mutæ sunt: quando à furibus percussæ custodes videntur tinnitibus admonere. Proinde diligentiam tuam devotione laudabili sentiamus; ut cui nunc labo-*



*laboriosos fasces injungimus, securos honores postea conferamus.*

Videmus hic statuas non solis hominibus, verum & equis positas. Si quis vero dicat hos equos seu caballos non isto honore, condecoratos, verum homines; ipsorumque honori trigas, quadrigas, equoque . . . dedicatos: consideret exemplum Adriani Cæsaris, de quo, præter Spartianum, (qui testatur eum equos & canes sic amasse, ut eis sepulcra constitueret.) Dion Cassius ita loquitur: τῆς δὲ περὶ τὰς θήρας σπαρδῆς αὐτῶν καὶ ὁ Βορυσθένης ὁ Ἰππῶν, ᾧ μάλιστα θηρῶν ἠρέσκειτο, σήμεριον ἔστιν. ἀποθανόντι γὰρ αὐτῶν καὶ ἄφρον κατεσκεύασε, καὶ στήλην ἔστησε, καὶ ἐπιγράμματα ἐπέγραψεν. *Magno autem argumento est, eum studio venandi delectatum fuisse, quod Borystheni equo, quo libenter in venationibus utebatur, mortuo monumentum ædificavit; erexitque columnam, adscripto epigrammate.* Ex pluribus autem huic equo factis Inscriptionibus, (seu magis epigrammatis) unum adfert in notis suis ad Spartianum J. Casaubonus; quod ibi legendum. De Canibus aliisque animalibus, ipsisque etiam lupis, id ostendunt veterum monumenta.

Quam multæ verò statuæ simul tum in Urbe Roma, tum in Provinciis, Urbibus, Municipiis, coloniis alibique non Cæsaribus tantum, ipsorumve Uxoribus ac liberis (etiam adoptivis; sed & aliis illustribus viris Sejano similibusque imo & artificibus, quin & Pantomimis (ut Mnestheri aliisque) nulli eruditorum ignotum est, aut esse potest: at Magis ut Magis illas fuisse positas (& quidem Romæ nedum & Templis) nullibi reperitur.

Ut autem ulterius aliquid reponam ad Argumenta Baronii, Hammondi, ac Spenceri: Si huic Simoni ut Deo, ac quidem Deo nunc primum consecrato, Deorumque reliquorum in numerum relato, Ara ac Statua (ac quidem quod Hammondus sat temere iis superaddit, Templum quoque vel



vel facellum) titulique positæ fuerint: quis quæso super ista re detulit ad Senatum aut Cæsarem? Populusne postulavit, ac Senatus permisit; an verò petente Senatu id Cæsar concessit; cum nemo alias consecraretur? sicut id ex Tertulliano liquet.

De Claudio Cæsare quidem constat, eum modum dedicandis statuis posuisse: at nullibi patet, ipsum ullum novum Deum vel Heroa consecrasse; hominemve quempiam in Deorum numerum retulisse: nisi quod, (teste Dione, lib. LX.) *Liviam immortalitati asseruit (seu indigitavit) dedicavitque ejus statuam in Templo Augusti, ac rem sacram ei fieri à Vestalibus mandavit, mulieresque per nomen ejus jurare jussit. Hosque honores ipsi tribuens, ipse nihil præter nomina Imperii accepit. Quæ enim equestria certamina Kalendis Augusti (qui est Natalis Claudii) exhibentur, instituta sunt propterea, quodea die Martis ædes consecrata fuit. Usus porrò in aliis quoque rebus eadem est moderatio; edixitque ne quis ipsum adoraret, [ἐγορνέειν ἑνὶ αὐτῷ] neve quis ipsi sacrificaret. Acclamations crebras quoque istas & nimias inhibuit; imaginemque seu statuam, unam modo argenteam & duas ex ære & lapide, initio sibi decretas admisit. Inutiles videlicet hos omnes ajebat sumptus esse, ac magno damno, magnisque turbis urbi eos stare; quum omnes jam ædes, omnia opera statuarum [ἀνδεύωντων Dio habet] & donariorum essent plena.*

Quis jam animo concipere queat, id quod hic Claudius Cæsar in se ipso renuit; ut scilicet sibi vivo honores Divini tribuerentur: (quamvis Cajus se pro Deo haberi voluisset, Deorumque in morem adorari, supplicari &c.) quis, dico, cogitare queat, illum hoc huic Simoni, ac quidem Mago ac præstigiatori concessisse, dum is adhuc viveret? Ipsumque non tantum statua cohonestasse, verum & aris, & Templis & flamine, & thensa in Circensibus; & quæ sacratis plura



in cultum sive Heroicum, sive Divium aliàs tribui solebant?

Certe Prudentius de Augusto nobis talia lib. I. contra Symmachum [cui etiam Ara ac Statua ob merita in Rempublicam ex Senatus decreto posita fuit] indicat, his versibus:

*Hunc morem veterum docili jam ætate secuta  
Posteritas, mensa atque Adytis, & flamine, & aris  
Augustum coluit, vitulo placavit & agno.*

*Strato ad pulvinar jacuit, responsa poposcit:*

*Testantur tituli, produnt consulta Senatus,  
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.*

*Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno, &c.*

At, quamvis & vivo Augusto, uti & Tiberio, Tempia consecrata fuerant, Cæsarque id ipse ut fieret sibi vivo, voluerat. Quis, quæso, talia de Simone, aut vivo adhuc aut jam mortuo, præter Justinum, aliosve plane similis credulitatis, memoravit? Nemo, certe, extra jam nominatos, aut qui ipsos nimis secure secuti fabulam hanc ulterius adornare voluerunt.

Videamus nunc, quæso, quid Baronius de basi ista cum notissima illa Inscriptione in insula Tiberina reperta dicat: *Præfert lapis ipsis basin super quam Statua locata esset, sed exigua: nec enim, cum valde angusta sit, capax fuisse videtur alicujus simulacri humanæ staturæ similis.*

Rejicit igitur hanc Inscriptionem, nec illa pro basi Statuæ *Simoni Mago* dedicatæ agnoscit: ac recte quidem (quamvis fane non recte in illa *Sancus*, in *Sangum* mutet; quod *Sangus* nullibi in lapide hoc apparet.) Non enim fuit statua Colossæa, aut alias major humana statura; quod tales ac tanti solum Dis, aut Cæsaribus (præsertim jam in Deorum numerum relatis) ponerentur; cum quæ aliis hominibus, ob merita in Rempublicam vel aliis ex causis ponebantur humanæ staturæ magnitudine, nec majori, dedicarentur. Ac



fuit proculdubio ex earum numero quas Tripedales vocabant; adeoque non Dei per illam consecrati.

Recte quoque noster Baronius addit: *Quum nec nomen Imperatoris, nec Senatus (ut in cæteris) sed cujuspiam tantum illius Collegii Sacerdotis Magistratu fungentis, donum illud offerentis, esset nomen expressum, aliquem hic non facile falli potuisse: sed bene fecisset si & simul addidisset: Nisi aliquis fuisset extraneus atque advena.* Nam quod id de Justino Martyre dicat; nempe nullam potuisse in Justini animum suspicionem ascendere, ut Simoni Mago in Deorum numerum recepto ea fuerit statua consecrata, cum ille etiam (præterquam quod Philosophus ac Theologus esset) Romæ diu multumque versatus talia explorata habuerit; istud nulli bono fundamento innititur.

Unde enim habuit Baronius noster ipsiusque sequaces, *Justinum diu multumque Romæ versatum fuisse?* Quisnam ex veteribus id tradidit? Ac si diutius aliquanto ibi moratus fuit (namque aliquantisper ipsum Romæ degisse verum est: etiamsi quam diu id fuerit non liqueat) non liquet ipsum illa de Simone admodum diu post adventum suum eò scripsisse: quod si vel maxime verum, non tamen inde sequitur, eum circa talia decipi non potuisse. Contrarium enim habemus exemplum in hoc eodem viro circa prætensas cellulas, in Pharo Alexandriæ; quarum reliquias se ibi *vidisse* affirmat, deceptus Judaicis fabulis Judæorum Alexandrinorum.

Verum enimverò & hæc addenda sunt, nunquam aliquem Deum de novo confectum aut hominem in Deorum numerum relatum fuisse, quin eidem sic consecrato & Templum (vel Tempa quandoque plura) & Aram, & Statuam & Sacerdotes & reliqua consecratis tribuenda, dedicata fuerint: imò & quandoque *ἱερῶν*, sive Oraculorum sedes; sicut ejusmodi exempla habemus in Hephæstione, in Augusto, in Antinoo.

Hoc



Hoc considerasse aliquatenus videtur Hammondus, qui hîc *Ædiculam* in Tiberi inter duos pontes constructam audacter (ne temere dicam) de suo superaddit; cum Justinus de sola Statua loquatur: qui certè de Templo cæterisque minime siluisset. Ac sanè si in hâc insula Tiberina tale Templum, (quod Deorum est) talisve *Ædicula* Simoni constructa fuisset; itane jam Justiniani tempore verisimile ullo modo est, id fuisse plane demolitum; nec Templi ruinas ibi restitasse; cum ipsa Dei statua ibi adhuc integer basi suæ insisteret?

An non oportebat quoque Sextum Rufum, ac P. Victorem, qui sub Imperio Valentiniani Majoris (qui anno 364. post Christum natum ad Imperium pervenit) ex instituto, accuratam Urbis Romæ, vicatim propemodum descriptionem fecere, ut quod tempus consumebat, ipsi literis renovarent, ullam hujus Templi (si unquam, ibi fuisset) mentionem fecisse? aliumve aliquem ex antiquis scriptoribus ejus, quacunque demum data occasione meminisse?

Numerant quidem ibi *Ædem Jovis*, *Fauni*, & *Æsculapii*: sed de *Simonis Magi Templo* vel *Ædicula*, ipsis altum silentium.

Ut verò relictis Templo & *Ædiculâ*, redeamus ad Statuam huic *Simoni*, ut prætenditur, erectam; quam minimè verisimile id sit, exinde patet, quod istud aut ante ipsius mortem contingere ipsi debuerit, vel post mortem. Quod sub Claudio ei id non contigit, ex supra dictis satis clare elucescit. quod post volatum in aëra (ut prætenditur) ac casum & interitum talis honor ipsi habitus fuerit, cogitare sane ridiculum est: præsertim si hic audiamus (præter Arnobium lib. 2. & Augustinum de Sancto Petro & Paulo) Nicephorum ac Cedrenum, qui Baronio fide digni scriptores sunt: ac quorum primus in hunc modum de ipsius casu ac morte loquitur lib. 2. cap. 36. *Illo nempe jam humi illiso, & casu*



mortuo, ibi ex populo, qui antea Simonem laudibus celebrant, eum subito ita prostratum videntes, palinodiam cantasse, & ingenti ac clara voce acclamasse, unum esse Magnum Deum, quem Petrus ac Paulus aperte ac clarè prædicarent, locumque in quo hæc Simonis strages acciderat, [usque in ipsius Nicephori hujus diem] Simonium vocari, &c.

Cedrenus verò post adducta quasi Petri Apostoli verba, & casum interitumque Simonis inde secutum, addit: οὕτως ἡ πρώτη κατέλυθη τῇ Σιμωνιανῶν αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ, καὶ τέλειον ἀβέσθη. Διὸ δὴ ἐκ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔσβαλεται, ἐπίσημον ἄγχι Ῥωμαῖοι. Ita eo tempore Simoniana hæresis eversa ac prorsus extincta est. Itaque etiam illius Sabbati diem Romani solennem agunt.

Videmus ex talibus, mi Lector, quid de Illustriss. Baronii argumentis, quibus tantum deferunt Eruditissimi Hammon-  
 dus ac Spencerus, cogitandum sit. An verò etiam tam multa, uti perhibent, hi doctissimi viri, ad Ciaconii ac Salmasii sententiam vellicandam (quod vellicare tamen minime est solide refutare) dici possent; ex hisce jam dictis, ac quæ adhuc infra adducentur, dijudicari poterit.

Porro de Statua huic Simoni erecta loquitur etiam Irenæus: verum longe alio, nempe hoc sequenti, modo: Ita ut in stuporem cogeret multos hominum; quippe cum esset sub Claudio Cæsare, à quo etiam STATUA HONORATUS ESSE [NB.] DICITUR propter Magiam. Hic igitur A MULTIS quasi Deus glorificatus est, &c.

Quæ hîc videmus multum sane diversa sunt ab iis quæ nobis Justinus tradidit. 1. Est quod multos homines (sive Samaritani illi essent; five alii) in stuporem dederit. 2. Quod à Claudio Cæsare honoratus sit Statua. 3. Quod id fuerit ipsi factum propter Magiam. 4. Quod inde à multis quasi Deus esset, glorificatus sit.



Si autem multos homines dementavit, an ergo S. P. Q. Romanum, ac Cæsarem Claudium; quantumvis ille circa religionem se facile duci pateretur? Verum à multis quoque *quasi* Deus glorificatus est. Ergone à Senatu ac principe Deus consecratus? Adde jam quod, teste Irenæo, *statua honoratus dicatur*. qua loquendi formula noster Irenæus indicat, id se non pro certo tradere; sed rumorem, aut famam istam ipsius tempore fuisse vagatam: multoque minus aliquid de hac prætenſa in Deum consecratione, memorat.

Et tamen hic noster Irenæus æque Romæ versatus fuit quam Justinus; ac si non eodem, certè fere eodem tempore: ubi sic æque requirere, rescire, ac propriis suis intueri oculis, potuit illa quæ Justinus Martyr nos de ista re tradit: nisi illa quæ adhuc Justini tempore (quod idem fuit, vel ad summum 25. annis posterius) in omnium versabantur oculis, jam Irenæi, ita plane evanuerint, ut tum saltem tenuis fama istius rei ad ipsius aures allapsa fuerit.

Quod interim quam maxime notandum venit est, Statuam hanc (ut dicebatur tempore Irenæi) ipsi positam fuisse *propter Magiam*. Quum tamen ex Romanis scriptoribus (Suetonio, Tacito, aliisque) constet, Magiam Romanis semper fuisse invisam atque damnatam. Solus Tacitus nobis id luculenter prodit exemplis. Ac jam à primis Reipublicæ initiis in legibus XII. tabularum, Magiæ, ejusque seu veri, seu prætenſi effectus, damnata fuerant: temporibusque sequentibus, A°. nempe Urbis 721. & A°. 761. ab Augusto (ut Dio lib. 49. & 56. habet) ac Tiberio; ut apud Tacitum videmus, in exemplo Libonis Drusii quem scelestus ille Fermius Cato non solum ad Chaldæorum promissa, verum & ad *Magorum Sacra*, &c. impulerat, & *tentandas infernas umbras carminibus eliciendas*. Super qua re Patres vocabantur ad consultandum, ut super *re Magna & Atroci*; unde & damnatio secuta fuit.



Alterum (ex Tacito) exemplum habemus in filia Bareæ Sorani. *Acciderat sane* [ipsius Taciti verbis hîc, ut pene ubique, libenter utor] *pietate Serviliæ* (id nomen puellæ fuit) *quæ caritate erga parentem, simul imprudentia ætatis, non tamen aliud consultaverat, quam de incolumitate domus, & an placabilis Nero, an cognitio Senatus nihil atrox afferret. Igitur accita est in Senatum, steteruntque diversi ante tribunal Consulum, &c.*

Hæc quidem exempla ad Tiberii ac Neronis Imperia pertinent: sequens verò ad Claudii: Nempe Lollia Paulinæ, apud Tacitum, lib. XII. Ita ut inde videamus, istis temporibus quibus hîc Simon perhibetur *honoratus*, sive *consecratus propter Magiam*, semper Magiam à Senatu Populoque Romano, uti & Cæsaribus (qui jam omnem vim Imperii in se traxerant) pro mortali crimine habitam ac damnatam fuisse.

Consideremus nunc, mi Lector, cum, teste Ulpiano Jurisconsulto, *non solum à temporibus antiquis verum & semper sequentibus* tam severe damnata sit; *ac sæpissime & fere ab omnibus Principibus hujusmodi ineptiis se immiscere* [nedum talia conari] *interdictum sit*; consideremus, dico, quam parum probabile sit *Simoni* huic *Mago*, ac quidem propter *Magiam*, ista in *Urbe*, ubi non tantum *Magia* ac *Magi*, verum & isti qui, sive ex malignitate sive ex imprudentia, eos consuluerant, severissime, ac quidem morte puniebantur, *Statuam* (ac quidem cum ejusmodi Inscriptione, qualis perhibetur) fuisse positam. Et tamen tam multi inter eruditos ipsum volunt, ob *Magiam* pro Deo habitum fuisse. qui certe hîc nihilo prudentiores nostro Justino Martyre sunt.

Qui tertius huc, ordine temporis, testis producitur est Tertullianus; qui Apologet. cap. 13. ait: *Cum Simonem Magum statua & inscriptione Sancti Dei inauguratis.* De quo Tertulliani testimonio ita loquitur Eruditissimus Jac. Pame-



Pamelius, in commentario suo: *Sicuti alia multa, ita etiam hoc est à Justini Martyris Apologia secunda desumptum. Qui etiam [NB.] locus citatur ab Eusebio Eccles. Hist. l. 2. c. 13. ac Nicephori l. 2. c. 14. Sicut & Irenæi, ex libri 1. cap. 20. &c.*

Satis clarè videmus Tertullianum sua de hoc Simone à Justino sumpsisse; sicut Eusebius sua lib. 2. cap. 13. ex Justino & Irenæo: cum tamen nullibi indicet, istam statuam suo tempore extitisse; aut saltem à Dedicationis suæ tempore, per aliquod annorum spatium durasse: multoque minus ad autopsiam provocet.

Prodeat tandem huc quoque Aur. Augustinus qui, A<sup>o</sup>. 430. post Christum natum denatus est (quum Tertullianus jam A<sup>o</sup>. 215. Martyrio vitam finierat) ac pene 400. annos post Simonem Magum. Hic igitur Augustinus nobis plures statuas affert: Imagines, scilicet, seu Simulacra tam Helenes, quam ipsius Simonis, eaque publica auctoritate posita.

Verba ipsius, sunt hæc, ad Quodvult Dum Episcopum, de Heresi prima: *Jovem se credi volebat, Minervam vero Meretricem quandam Selenem, quam sibi sociam Sceleris fecerat; imaginesque & sui & ejusdem Meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas [NB] & Romæ TANQUAM DEORUM SIMULACRA, auctoritate publica constituerat.*

Hic igitur duas statuas habemus: sed non ex decreto Cæsaris Senatus positas. Ipse enim sibi ac Selenæ eas, testante Augustino, posuit. Nemo certe sibi statuam (sive ob Dignitates, sive ob Merita,) in loco quocunque demum publico erigere poterat nisi ex permissu Senatus ante Cæsares; ac, jam imperantibus Cæsaribus; nisi ex permissu Cæsaris, sive petente, sive non petente, Senatu.

Ut autem sic aliquis statuam ponere poterat; sic nunquam alicui permissum fuit, ut sibi ipsi, ut Deo, Simulacrum erigeret



ret. Populus id quidem, at rarissime fecit Cæsaribus suis, dum adhuc vivebant illi: crebro admodum, cum jam Divorum titulo in Deorum numerum relati essent: Cæsarque ac Domitianus semetipsos Deorum numero (ac quidem majorum gentium) adhuc vivi adjungere. Sed nemini (uti vidimus supra) unquam, seu privato, seu summa Sacerdotia aut summos Magistratus post Cæsarem gerenti id permissum fuit: ut somniat id noster hîc bonus Augustinus; qui certè hoc melius scire debebat; quod vir tam permultæ lectionis atque eruditionis esset.

Interim perpende, mi Lector, quam male quadrent hæc Imagines sub *Jovis* ac *Minervæ* figuris cum *Semone Deo Sancto*, vel *Semone Sanco Deo fidio*? Qui *Semo*, certè non Jupiter aliquis; sed Hercules, (qui *Fidius*, tamen æque ac Jupiter, appellabatur) erat; sicuti supra jam abunde ostensum est.

De ejusmodi tamen figuris, sive imaginibus loquitur quoque Irenæus sub finem, cap. 20. lib. 1. hoc modo: *Imaginem quoque Simonis habent factam* [Discipuli, nempe, hujus Simonis] *ad figuram Jovis, & Selenæ in figuram Minervæ, & has adorant.* Nec dubito quin hinc habuerit sua, quæ de Simone affert, Augustinus: quod si verum, videmus, & hîc somniantem Augustinum. Quam multum enim distant hæc ab invicem, *Ex publica Auctoritate imagines istas fuisse constitutas*; atque, ex adverso, *Discipulos Simonis tales imagines INTER SE habuisse, & illas adorasse?* Quibus clarissime indicat Irenæus, eas privatim (atque ut Lararios Deos inter Ethnicos) ab ipsis fuisse cultas. Et tamen Augustinus, qui *Simonis Dei Sancti* totus obliviscitur, ejus vice hîc nobis reperit *duas Statuas publica auctoritate erectas.*

Epiphanius, interim, qui hujus Augustini ævo vixit, atque ante ipsum mortuus est; his verbis utitur: Ἀλλὰ ἐ ἐῖνενα  
τινα



πινὰ παρέδωκε τοῖς αὐτοῖς, ὡς δὴθεν αὐτοῖς ἔσαν. καὶ προσκυνῶσι αὐτὴν ἐν εἰδὲι Διὸς. ἄλλην ᾗ ὁμοίως Ἑλένης εἰκόνα παρέδωκεν αὐτοῖς ἐν σχήματι Ἀθηνᾶς. Ἐ προσκυνῶσι ταύτας οἱ πρὸς αὐτὸ ἀπατημένοι. *Quin & imaginem quandam suis tradidit, ut suam existentem; & cultu religioso colunt ipsam sub forma Jovis: similiterque aliam Helenæ ipsis tradidit sub forma Minervæ; & religiose colunt illas ii qui ab ipso decepti fuerunt.*

Hic, fane, nihil minus quam Statuas publica autoritate positas reperimus: & tamen Episcopus Cypri hæc æque rescire potuit, quam aliquis Hipponensis aliufve Africanus Episcopus, vel Presbyter: qualis suo tempore fuit Tertullianus. Affirmat hic quoque Epiphanius, Simonem hunc se pro Christiano gessisse, Christique nomen, eum æque atque alios, prætendisse. Namque paulò ante jam modo citata ejus verba, dixerat: Παρελθὼν εἰς μέσον, καὶ προσχήματι ὀνόματος Χριστοῦ, ὡς ἐλλέβωρον μέλιτι περιωλέκων, δηλητήριον τοῖς ὑπ' αὐτὸ ἀγρόδῃσιν, εἰς τὴν κακομήχανον αὐτὸ πλάνην παρενθεὶς τῷ ᾧ ὀνόματι αἰξιώματι Χριστοῦ, θάνατον ἐνεποίησε τοῖς παιδῇσιν. *Progressus vero in medium, & sub prætextu nominis Christi velut Hel-leborum melle circumvestiens exitiale venenum, iis, qui ab ipso capti erant infudit: ac fallaci suæ machinationi prætexens dignitatem (sive auctoritatem) nominis Christi, causa ipsis exitu extitit.*

Quod postremo considerandum venit, ac minime prætereundum, sed denuo ex superiori repetendum, est quomodo isti Romani, qui hunc Simonem viderant, dum in aëra sublevabatur, ex alto decidentem, atque ex casu necatum; vel (si aliter hanc fabulam narrari desideras) cruribus confractis ibi jacuisse; ac postmodum ex desperatione se ex alto dejecisse: (quamvis plures ipsum ex casu inter volandum fuisse mortuum narrent, ac quidem inspectante populo Romano) considerandum, dico, quid possibile sit, ut hunc tali statuâ, ut Deo, honoraverint. Vel si jam ante eum casum (quod ta-



men nemo ostendere posset) Statua ipsum honorarint: quomodo istam, ac quidem tali in loco, uti prætenditur, post mortem ipsius Simonis tam dedecorofam illam à sede, seu basi sua, non deturbarint: cum malorum Cæsarum Statuas sæpe revelerint: imo Neronis etiam, dum adhuc in vivis erat: nedum externi alicujus; ac quidem *Samaritani*.

Contra cultus externos (nisi id ex decreto Senatus factum fuisset) admodum animati fuere Romani. Nam quamvis commune vulgus circa \* talia insaniret, prudentiores, imò & summi Magistratus, eos semper odio habebant (ut ex Isidis Sacris, & Bacchanalibus patet) eosque Roma quandoque expulit.

Si verò (ut & hoc addam) Romani aliive, ne quidem ipsum Appollonium Tyaneum, de quo tot ac tanta narrant Ethnici, atque imprimis Philostratus; quique eò auctoritatis pervenit, ut Hierocles ipsum Jesu Christo Salvatori nostro æquiparare ausus fuerit; in Deorum numerum retulerint; ipsive sacrificarint, arasque aut Tempia voverint aut erexerint: [Nam quæ in Quæstionibus &c. Justino attributis habentur meræ fabulæ sunt; nisi id nonnulli privatim fecerint] Si igitur hoc ne quidem tali ac tanto (uti perhibetur) Apollonio præstiterint: quis cogitare audebit, id ipsos fecisse *Homini Samaritano* (quæ gens adhuc magis exosa erat quam Judaica) hominique præterea, qui ut Irenæus, & ex ipso iterum Eusebius, Epiphanius, Theodoretus, aliique) tradunt, alienos afferre ipsis videbatur Deos: ut qui Patrem quendam ac Jesum aliquem ac Spiritum Sanctum ut Deos prædicabat: seseque horum numero perquam impie immiscebat: atque interim se sub Jovis habitu, Helenam sub Minervæ, coli vellet, &c.

Verum enimverò scimus apud Romanos quam male audisse semper Judæos; nec certe melius Samaritanos: quorum  
tamen.

\* Externos Judaicosque ritus, Suet.



tamen è gente hic Simon erat. quem certe, si hæc ita verè contigissent, constaret maximas turbas Romæ dedisse; cum cæteri Judæi, imò & ipsi Samaritani, sese his conatibus procul omni dubio (in initio saltem) opposuissent; ne ipsi in vitæ ac facultatum discrimen inducerentur. Tumultuaverant enim jam brevi tempore antea (A°. sc. 36. post Chr. Nat.) atque à Pilato victi ac repressi fuerant. Judæi verò perpetuo pene tumultuabantur, extra urbem, usque ad apertum ipsorum cum Romanis bellum. Unde non mirum sane eos inter se quoque in ipsa urbe quandoque tumultuasse; cum ubicunque essent, huic illive Regi, aut sectæ, assentarentur; vel pro rebellionem hi, alii vero contra eam, starent.

Hinc quoque factum ut plus semel Urbe Roma expulsi fuerint. Sic enim sub Claudio Urbe pulsi sunt, teste Dione lib. LX. (seu Xiphilino ipsius abbreviatore) *Quod (hi) Judæi adeo iterum Romæ frequentes fierent, ut difficulter sine tumultu, propter multitudinem urbe possent exigi: Non ejecit quidem eos [pergit Dio] Patriis tamen legibus vitam agentes, convenire vetuit.* Græca verba, apud ipsum legantur Dionem.

At Suetonius, de Tiberio: *Judæorum juventutem per speciem sacramenti, in provincias gravioris cæli distribuit: reliquos gentis ejusdem, vel similia sectantes, urbe submovit, sub pæna perpetuæ servitutis nisi obtemperassent.*

Quæ firmantur à Tacito lib. 2. c. hæc seq. verbis: *Actum & de Sacris Ægyptiacis Judaicisque pellendis. Factumque Patrum consultum, ut quatuor millia libertini generis ea superstitione infecti, quibus idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur, coercendis illic latrociniis, & si ob gravitatem cæli interisissent, vile damnum: ceteri cederent Italia, nisi certum ante diem profanos ritus exuissent.*

Confirmat hæc & alius locus in ejusdem Suetonii Claudio;



ubi cap. 25. ita loquitur: *Judæos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.*

At jam Tiberius (si Tertulliano, si aliis quoque credamus) ipsum Jesum Christum in Deorum numerum relatum volebat, etiam adversante Senatu! Ac quamvis (si fabellæ huic fides habenda esset) in sententia sua, contra Senatum remanserit, nullam tamen Statuam, non tantum non ut Deo, verum ne quidem ut Philosopho, aut aliter bene, seu de Religione, seu de Republica benemerito, ipsi posuit.

Facile igitur videmus, talem Statuam, non fuisse positam, aut in gratiam Judæorum, aut in gratiam Samaritarum, aut denique in gratiam ipsius Simonis: qui tam misere atque ignominiose perierit, ut nil nisi dedecus atque infamiam ex tanta fama, quam Christiani Scriptores ipsi attribuant (namque apud Ethnicos de hoc Simone, quamvis Apollonii Tyanæi meminerint, altum ubique est silentium) post mortem reliquerit.

Occasione autem istorum verborum, quæ modo ex Suetonio allata fuere, de *Judæis impulsore Chresto* Romæ tumultuantibus; quæque ab omnibus fere eruditis de *Christo* nostro Servatore dicta putantur, non possum non aliquid hîc inferere.

Notanda sunt certè verba Reverendissimi æque atque eruditissimi. J. Usserii; quæ in Annalibus Veteris Testamenti, ita sonant: *Hujus Chresti solus, ni fallor, meminit Suetonius: Nam Christum D. N. (à quo Christiani alibi ab eodem memorati denominationem acceperunt) hîc ab illo fuisse intellectum, adhuc mihi persuadere non possum.*

Nec fane omninò præter rem ita Usserius videtur locutus; eo quod istud nomen *Chrestus* satis frequens fuerit Græcis; quorum ingens multitudo, sive servi, sive libertini generis homines essent, & Romæ & per totam Italiam degeret.

Vide.



Videmus id ex Inſcriptione, quæ tam apud Onuphrium, quam Gruterum extat; ubi in familia quadrigaria, quæ Praſina (ſive ut ibi appellatur Panni Chelidoni) erat, reperiuntur *Chreſtus factionis quæſtor*, & *Chreſtus* ejusdem factionis *conditor*. cujuſmodi homines ſemper aut ſervi aut libertini erant; niſi temporibus ac moribus jam plane corruptis.

Sic in pluribus aliis inſcriptionibus (apud Aldum, Gruterum, Reineſium, ac Sponium) reperimus *M. Aurelium Chreſtum*; *P. Aelium Chreſtum*, *L. Coccejum Chreſtum*, *A. Egrilium Chreſtum*, plureſque alios: atque inter foeminas *Vitruviam Chreſten*, *Albutiam Chreſten* &c. ac ſimpliciter (apud Aldum) *Chreſtam* [ut *Chreſtæ conſervæ*] ſicut & apud Sponium apparet *Chreſtion Aug. libertus*, alibi *Herennius Chreſtianus*; & *Pontia Chreſtenis* (apud Reineſium.) *Chreſtinus*, & *Chreſtina*, apud Aldum & Gruterum.

Ex quibus (pluribuſque aliis, quæ adducere ſuperfluum foret) patet, nomen iſtud ſatis vulgare fuiſſe tum Græcis liberis, tum hominibus Libertini generis, tum denique Romanorum ſervis; quos Libertinos plurimos numero inter Judaicæ religionis homines fuiſſe, tam ex Diaconis primum Hieroſolymæ creatis, quam ex Libertinorum Synagoga (Act. cap. VI.) liquet. Videmus igitur hîc ex appellativo nomine *Chreſtus*, nullum argumentum deſumi poſſe pro vulgari Eruditorum opinione, qua volunt, hic *Jeſum Chriſtum* à Suetonio deſignari. Nec *Chreſtus* ſolum, verum & *Chriſtus* inter appellativa Græcis, hominibuſve Græcæ originis, fuiſſe oſtendit hæc ſequens inſcriptio apud Grut. 855.

P. AELIVS. PRISCILIANVS.

ET AELIA. CHRISTE

VIVI. SIBI. POSVER.

Quis nunc credat (conſideratis ſimul illis, quæ jam ſupra



adduxi) jam sub Claudii Imperio Judæos ita assidue contra Christianos, ob Doctrinam Christianam, & quidem auctore (i. e. saltem occasionem dante) *Jesu Christo*, tumultuasce, ut inde Roma expulsi fuerint, unà cum istis Christianis contra quos tumultus ejusmodi assidue concitassent ac continuassent?

Præterquam enim quod contra Christianos, teste Tertuliano, ante Neronem non sevitum fuerit; Quis nobis ostendet, hic sub *Chrestu* nomine à Suetonio Christum nostrum Salvatorem fuisse intellectum? Nam quamvis *Chrestu* ac *Christiani* nomina aliquando ludibrii causa, in Christum ac Christianos jacularentur; videmus ex modo allatis, id nomen quam serio ac quam frequenter pro appellativo hominibus (præcipue tamen Græcis) impositum fuisse.

Quibus addendum, denique, quod id satis clare pateat ex postremo Actorum capite. Ibi enim primi ac præcipui Judæorum à Paulo convocati, ajunt: *Nos neque literas accepimus de te ex Judæa: neque adveniens quisquam fratrum annuntiavit aut locutus est aliquid de te mali. Equum autem censemus ex te audire quæ sentias. Nam de ista hæresi notum est nobis, ubique ei contradici (seu disputari) &c.*

Hi primores igitur *nihil audiverant mali de Paulo*; qui tamen tam notus erat Judæis, quippe ad pedes Gamaliélis eruditus; quique ex tam fervido persecutore Christianismi, jam conversus ad istam Doctrinam, Evangelium Jesu Christi per totum pene mundum prædicaverat; & nunc ob persecutiones Judæorum ad Neronem Cæsarem provocaverat. Verum isti Judæi, (qui tamen perhibentur ob Christi nomen ita assidue tumultuasce) nunc *audire gestiunt* quænam sit ipsius Doctrina; qua ab ipso exposita, pars ei credebat, pars illorum incredula permanebat. Sed etiamsi ille ipsos ob incredulitatem graviter incusasset, ille tamen *Mansit biennium totum*



*tum in proprio conducto, & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur; Prædicans Regnum Dei, ac docens quæ sunt de DOMINO JESU CHRISTO, cum omni dicendi libertate, [NB.] nemine prohibente.*

Ut autem denuo revertamur ad *Simonem Magum*, adeoque & ad primum de eo Historiæ Auctorem, Justinum Martyrem (namque ex Ethnicis, ut jam monui, nemo est qui ipse meminert; quamquam multus illis sermo de Apollonio Tyaneo Philosopho & Mago sit) quam credulus certè fuerit hic noster Justinus, ostendit vel ista fabella de 70. domunculis Alexandriæ ipsi à Judæis impostoribus narrata: quarum domuncularum ruinas tamen ut perhibebat, ipsi ibidem, ostenderant.

Nec certe solus ille est, cui per pias fraudes imponere talibus facile fuit. Passus & tale quid est Tertullianus circa Hierosolyma nova, per 40. dies in aëre apparentia (ne plura alia addam) nec minus Eusebius Pamphili, circa imaginem Christi in Paneade: atque, ut ceteros transeamus, finiamus hic cum Sulpitio Severo; qui etiam hanc Historiolam lib. 2. narrat: *Istud mirum quod iste locus, in quo postremum constiterant divina vestigia, cum in cælum nube sublatus est, continuari pavimento, cum reliqua stratorum parte non potuit. Siquidem quæcunque applicabantur, insolens humana suscipere terra respueret, excussis in ora apponentium sæpe marmoribus. Quinetiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum est, ut vestigia impressa cernantur. Et cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat: & eadem adhuc [NB.] sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit.*

Videat igitur nunc cordatus Lector, ex hujusmodi Justinianorumque exemplis, quid pro se hîc habeant hujus statuarum, tam decantatarum, patroni; ac quam bene Ciaconium, prout



prout ipsius verba afferunt [ipsum eum Ciaconium mihi necdum inspicere licuit] Salmasium, aliosque, hic Hammon-  
 dus ac Spencerus refutaverint.

## DE ACTIS PILATI.

**O**ccasione eorum, quæ pag. 44. & 50. editionis meæ prioris de *Oraculis Veterum Ethnicorum* dicta fue-  
 re, non possum quoque non aliquid addere de *Actis Pila-  
 ti*; quorum inter Veteres Scriptores mentio, atque inter re-  
 centiores multos fides: ut quæ singularia quædam, ac maxi-  
 mi momenti, de Christo ac Salvatore nostro testentur.

Primus qui istorum, inter veteres, meminit est Justinus  
 Martyr; qui ad verba hæc Regii Psalmistæ, *Foderunt ma-  
 nus ac pedes meos*, ita loquitur: ὅ ἡ ὠρύξαν μὲ χεῖρας καὶ πό-  
 δας, ἐξήγησις τῇ ἐν ταῖς στυγερῶν παγέντων ἐν ταῖς χερσὶ καὶ ποσὶν αὐτοῦ  
 ἡλῶν ἦν. καὶ μετὰ τὴν στυγερῶσιν αὐτὸν. καὶ ταῦτα ἐπὶ γέροντι δύναντι μα-  
 θεῖν ὅτι τῇ ἐπὶ Ποντίᾳ Πιλάτῃ γενομένων ἁκτῶν. Narratio est de  
*clavis manibus pedibusque ejus in cruce infixis. Et cum  
 jam in crucem egissent eum, alea super vestitum ejus luse-  
 runt: & inter se partiti sunt illum, qui crucifigendi suppli-  
 cium peregerant. Atque hæc ita gesta esse cognoscere ex  
 ACTIS, quæ sub Pilato sunt conscripta, potestis.*

Item paulo inferius: Ὅτι δὲ ἐπεὶ ἀπαρτίσθαι πάντας νόσους, καὶ νε-  
 κρῶς ἀναγεῖν ὁ ἡμέτερος Χριστὸς προφητῶν δόξη, ἀκούσατε τῶν λεγομέ-  
 νων, ἐπὶ τῇ ταύτῃ τῇ παρρησίᾳ αὐτοῦ ἀλείψας χολὰς ὡς ἔλαφον, καὶ  
 τρανὴν ἔσται γλῶσσα μομιλάλων. τυφλοὶ ἀναβλέψουσιν, καὶ λεπροὶ κα-  
 θαρισθήσονται, ἐπεὶ νεκροὶ ἀναστήσονται ἐκ περπατήσεσιν. ὅτι τε ταῦτα  
 ἐποίησεν ὅτι τῇ ἐπὶ Ποντίᾳ Πιλάτῃ γενομένων ἁκτῶν μαθεῖν δύναντε.  
*Quod insuper Christum curaturum fuisse morbos omnes,  
 & defunctos excitaturum prædictum sit, verba vaticinii  
 audi-*



audite, quæ sunt ista. In adventu ipsius claudus saliet sicut cervus, & diserta erit lingua mutorum: cæci respicient, & leprosi mundabuntur, & mortui resurgent & deambulabunt. Et quod ista fecerit, ex iis quæ sub Pilato facta sunt, ACTIS cognoscere potestis.

In priori Justinii hujus loco habemus, Manus ac pedes confossos, & sortem super vestimenta jactam: eaque ita fuisse gesta patere ex *Actis Pilati*. In posteriori habemus, claudos, mutos, ac leprosos sanatos; ac mortuos resuscitados: ac quod ista Dominus noster Jesus Christus perfecit, ex *Actis Pilati* posse cognosci.

Opportet sane prætenso istos *Actus* satis amplum continuisse commentarium eorum quæ Salvator noster, dum adhuc in carne versaretur, gesserat! Atque mirum permultis videri queat, per talia hunc ipsum Pilatum non Christi factum fuisse Discipulum; si non ante, certe post ipsius mortem: cum Orosius (lib. 7. c. 2.) hîc supra allatis Justinii verbis minime contentus, de ipso in hunc modum loquatur: *Pilatus Præses Palestinæ Provinciæ ad Tiberium Imperatorem atque ad Senatum retulit de Passione & Resurrectione Christi, consequentibusque; quæ vel per ipsum factæ fuerant, vel per Discipulos ejus [NB.] in nomine ejus, fiebant.*

Hæc interim Acta, quæ omissa ab Eusebio negligenter fuere, ex Bibliothecæ Vaticanæ vetustis monumentis (ut asserit) nobis producit Sixtus Senensis: ac quidem hoc modo, ut nobis αὐτῶν, sive ipsissimum repræsentet exemplar: *Pontius Pilatus Cl. Tiberio Neroni Imp. S. Nuper contigit, cujus rei ipse testis esse possum, Judæos sese ipsos, posterioresque suos universos per invidiam crudeli damnatione perdidisse. Cum enim ex Oraculorum promissis, majorum ipsorum auctoritate receptis, hoc expectarent, ut Deus illorum per Virginem juvenculam mitteret, qui jure rex eo-*

Hhhh

rum



rum diceretur; hunc me præsente misit in Judæam. Is quod omnibus notum est, cæcis visum restituebat, leprosos mundabat, resolutos nervis curabat. Viderunt quoque ipsum Dæmonia abegisse, atque obsessos spiritibus immundis liberasse. Mortuos item ex sepulcris ipsis resuscitavit. Obediebant ipsi ventorum turbines, siccis pedibus mare inambulabat. fecit alia quoque permulta miracula, ut vulgo etiam inter Judæos, & plebem, Dei filius diceretur. Principes vero Sacerdotum, æmulatione & livore instincti, adversabantur illi; captumque illum mihi tradiderunt, ementitis sceleribus eum reum facientes, Magum appellabant, atque legis eorum desertorem, & contradictorem. Quibus persuasionibus seductus ipse, fidem quærelis eorum adhibui, flagellatumque ipsis tradidi, ut pro arbitrio in eum animadverterent. Crucifixerunt igitur illum, & sepulcro, quo conditus erat, custodes adhibuerunt; inter quos etiam ex meis militibus nonnulli erant, qui tertio die ipsum à mortuis resurgentem viderunt. Nequitia autem Judæorum magis hoc facto exarsit: numeraruntque magnam pecuniarum vim ipsis militibus, quatenus discipulos ipsius noctu corpus rapuisse prædicarent. Acceperuntque hi quidem pecunias: nihilominus tamen publice ubique professi sunt, atque testantur se visiones Angelorum vidisse, ac Jesum illum à mortuis vere resurrexisse. Hæc autem ideo scripsi, ne quis nugis ac mendaciis Judæorum, si de re gesta aliter loquantur, fidem adhibeat. Vale.

Quis nunc, quæso, amplius dubitet Tiberium his lectis cum prærogativa suffragii sui detulisse ad Senatum, ut Christus inter Deos reciperetur, ac cum Agrippa rege pene Christianum fuisse factum? si non ante passionem, saltem post ipsius Resurrectionem, quam hic noster Pilatus vere contigisse affirmat; ac præterea visiones Angelorum. &c. Hæc commenta Monachalia vel Gregorius Turonensis legisse videtur,



detur, vel hujus adductæ epistolæ inventores ea à Gregorio hausisse: cum ille (lib I. c. 24.) hæc afferat: *Pilatus autem gesta ad Tiberium Cæsarem mittit; & ei tam de virtutibus Christi, quam de passione vel resurrectione insinuat. Quæ gesta hodie apud nos retinentur scripta. Vel, certè, is talia ex Orosio hausit.*

Interim Baronius, qui, ad annum 34. Christi, hanc eandem epistolam adfert, hoc modo de ista loquitur: *Sed ut redeamus ad Hegesippum* [qui hanc Epistolam, quamvis aliter quodammodo concinnatam, primus protulerat] *idem in anacephalæosi sua de morte & resurrectione Christi, Pilati Præsidis Epistolam ad* [NB.] *Claudium recitat: cui si qua est adhibenda fides, in titulo tamen certus est error. Ac post Epistolam recitatam ex Vaticana, uti ait, Bibliotheca. (ac postillam recitatam) Hactenus Epistola: quæ quidem an eadem ipsa sit, quam à Pilato ad Tiberium tunc temporis scriptam esse constat, relinquimus Lectoris prudentis judicio.*

Ad quæ quam optime notat magnus ille Casaubonus: *Nemo eam [epistolam] leget aliquo judicio, & literarum usu præditus, quin fraudem statim intelligat. Baronius quidem pro suspecta eam habuit: sed melius fecisset vir eruditissimus, si manifestum plani alicujus figmentum penitus rejecisset. Sixtum vero Senensem, hominem eruditum, qui probe norat, ejusmodi imposturis nihil olim fuisse usitatus, mirari satis non possum; qui illam ipsam Epistolam, diversa [NB] tantum Latinitate conceptam, in Vaticana, ut ait, à se inventam, pro vero & germano antiquitatis monumento publicavit.*

Quæ jam in priori editione pag. 45. velut ex Eusebii Chronico attuleram, de Christi miraculis ac resurrectione, ea certè non comparent in ipsius Chronico *ἱστορικὸν λόγον πρῶτον* Græco. Verum priori loco hæc habentur: *ὁ δὲ αὐτὸς Πιλάτος τιβερίῳ τὰ καὶ τὸν Σωτῆρα ἀναγαγὼν, καὶ τὸ Χριστιανῶν δόγματι, ἐκί-*



νησεν εἰς ἔρωτα πίστεως. *Cum Pilatus ad Tiberium retulisset, ea quæ à Christo facta fuerant, permovit eum ad amorem Fidei. Tiberius illa communicavit Senatui, &c.*

Altero verò (ἐν χρονικῷ κἀνῶνι) Πιλᾶτος Τιβερίῳ τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀναγαγόντες, καὶ τὰ Χριστιανῶν δόγματα, Τιβέριος πρὸς τὴν σύγκλητον ἐκοινολογήσατο ὡς εἰς Χριστὸν πίστεως. ἥ μὴ πεποιημένης, &c.

*Cum Pilatus Tiberio de factis Christi ac Doctrina Christianorum scripsisset, Tiberius ad Senatum retulit de fide in Christum: illo verò non persuaso, &c.* Alio rursus loco, in hisce collectionibus Chronicis (in quibus quæ Eusebio, quæ aliis sint tribuenda, Delio natatore opus est) nempe pag. 268. habes Ἐπὶ τέττων τῶν ὑπᾶτων [ΓΑΛΛΟΥ, καὶ ΝΟΝΝΙΑΝΟΥ] Πόντιου Πιλᾶτος ὡς εἰς Χριστιανῶν δόγματα ἐκοινώσατο Τιβερίῳ Καίσαρι; κακεῖν τῇ συγκλήτῳ Ρώμης. τῆς δὲ μὴ πεποιημένης &c. *Istis sub Consulibus [Gallo & Nonniano] Pontius Pilatus Tiberio significavit de Christianorum Doctrina; ille verò Senatui: quo non persuaso, &c.*

Verum enimverò in Historia sua Ecclesiastica de Actis Pilati loquitur, ut de inimicorum, imò hostium Christianismi figmentis; quibus illi ludibrio propinare, ac calumniari acerbe tentabant religionem Christianam, eique serio deditos. Ita enim loquitur de istorum confictoribus: lib. 9. cap. 5. *Historiæ Ecclesiasticæ, πλασόμενοι δὴτα Πιλᾶτος καὶ ὁ Σωτῆρ ἡμῶν ὑπομνήματα πάσης ἐμπλοῆς καὶ τῶν Χριστὸς βλασφημίας, γνώμη τῶν μείζονων, ἐπὶ πάσῃ διαπέμπονται τὴν ὑπὸ αὐτῶν ἀρχὴν, &c.* *Configentes tandem Commentarios Pilati ac Servatoris nostri, omni repletas blasphemia contra Christum ex sententia dominantis; dispergunt illos per omnem terram ipsi subiectam.*

Quod attinet ad Acta illa, ad quæ tum Justinus, tum Tertullianus provocant, de iis modo allatus Casaubonus: *Certè Eusebius cum historiam suam scribebat, neque Epistolam, neque*



neque *Acta Pilati* viderat; neque aliud de ea re norat, nisi quod apud *Iustinum* legerat, & è *Tertulliano* vel per se, vel per interpretem cognoverat. Nam alioqui tantæ vir diligentiae & curiositatis, ipsam *Epistolam* vel *Actus* in suos commentarios fuisset procul dubio relaturus. In secunda historia cap. 2. locus è *Tertulliani* cap. V. in *Græcum* Sermonem versus habetur: nisi quod vel *Eusebius*, vel ejus interpretes, *Tertulliani* hæc verba omisit. QUOD ILLIC VERITATEM ILLIUS DIVINITATIS REVELAVERAT; & sententiam paulò aliter concepit. In *Chronico Latino* res eadem brevius narratur [ita enim ibi, ut *Casauboni* verbis ea interferam, habetur: *Pilato de Christianorum dogmate ad Tiberium referente*, *Tiberius* retulit ad *Senatum*, ut INTER CÆTERA SACRA RECIPERETUR: Verum cum ex consulto *Patrum* *Christianos* eliminari ex urbe placuisset, *Tiberius* per edictum accusatoribus *Christianorum* comminatus est mortem] item in *Græco* p. 66. ubi scribendum est, ΠΙΛΑΤΟΥ ΤΙΒΕΡΙΩΙ ΤΑ ΚΑΤΑ Τὸ ΣΩΤΗΡΕΑ ΑΝΕΝΕΥΚΩΝ (non ΑΝΑΓΑΓΩΝ, quod respuit *Hellenismus*;) & ἡ Τῆ ΧΡΗΣΙΑΝΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩ. Ne *Cedrenus* quidem aut *Zonaras* qui tot seculis post *Eusebium* scripserunt, ullam aliam ejus historiae cognitionem habuerunt, nisi quam ab *Eusebio* acceperant, cujus verba leviter immutata describunt: Ex his apparet quam insignis eorum impostura fuerit, quos non puduit *Epistolam Pilati* & *Acta* à se conficta pro genuinis monumentis jactare.

Quibus verbis tum idem *Casaubonus* addit *Acta* illa, quæ *Hæretici* *Tesserakadekatitæ* errori suo tuendo afferebant; quorumque meminit *Epiphanius*: cujus verba hîc paulò plenius adducenda duco: sunt autem hæc sequentia: Εἴπεροι ἡ ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν νηστύοντες, ἡ τὰ μυστήρια δοποτελῶντες, ὑπὸ τῷ Αἵκτων δὴθεν ΠΙΛΑΤΑ ἀυχῶσι τὴν ἀκρίβειαν εὐρηκέναι, ἐν οἷς ἐμφέρεται, &c. Alii vero unicam diem jejunantes, ac *Mysteria* (*Eucharistiæ*) celebrantes; jactant se accuratum



*illum agendi modum hausisse ex ACTIS PILATI: in quibus continetur, &c.*

Omniſus igitur hiſce inter ſe perpenſis, unusquiſque, vel ſomnolentis oculis, facillime perſpiciat quanti ponderis aut pretii hæc *Acta Pilati* nobis eſſe debeant, aſſerendæ hinc veritati Religionis Chriſtianæ; nempe non majoris quam illa *Acta Pauli & Theclæ* quorum, in enumeratione ſua Apocryphorum Scriptorum diſtinct. XV. meminit Papa Geſaſius; eaque inter Apocrypha damnat; illorumque figmenta, atque exerte quidem illud de Leone baptizato: quem tamen minime averſatus videtur Ambroſius; qui, lib. 2. de Virginibus, inter alia: *Cernere erat lingentem pedes beſtiam, cubitare humi, muto teſtificante ſono, quod ſacrum Virginis corpus violare non poſſet: ergo adorabat prædam ſuam beſtia, & propriæ oblita naturæ, naturam induerat, quam homines amiſerant.* Idem Epist. 28. lib. 3. edit. Rom. ad Vercellenſem Eccleſiam: *Quo munere etiam venerabilis Thecla leonibus fuit, ut ad pedes prædæ ſuæ ſtratæ, impaſtæ beſtiæ SACRUM deferrent jejunium, ne procaci oculo Virginem, nec ungue violarent aſpero.*

Quid, quod in Actis S. Julianæ (citante iſta Baronio) tradatur, *Pugnanti Teclæ adſtitiffe Dominum Jeſum Chriſtum præ ſe ferentem vultum Apoſtoli Pauli.* Hæc namque Tecla Virgo, Paulo apud Iconium prædicante, audita ejus de Virginitate concione, repente nuptius exſolvitur, & ſponſum ſuum juvenem, urbis primarium, forma & divitiis inclytum, reliquit: & Paulo adhærens, ei ſe comitem peregrinationis dedit: in qua cum à perſecutoribus gravia mortis discrimina ſubire cogeretur; nunc aquis immerſa, nunc in ignes dejecta; nunc feris objecta, tandem hiſ omni-  
bus, PAULO PROTEGENTE, liberata, ſimul cum ipſo Romam incolumis pervenit.

De hominibus autem in beſtias, beſtias vero in homines  
trans-



transformatis, etiam *Acta* vel *Actus* Joannis Apostoli tradunt: (quo melius perspiciat Lector, quanti pretii hujusmodi *Actus* ipsi esse debeant.) Namque ex istis ita narrat Philastrius, in Hæreseon catalogo, cap. 54. *Habent Manichæi beati Joannis Evangelistæ Actus, & Petri, & Pauli, similiter ab Ecclesia reprobatos; quia in his signa & prodigia magna Apostolos fecisse narrent; ita ut PECUDES, & bestiae, & canes loquerentur; & animas hominum, velut canum, & pecudum esse dicant.*

Quis, quæso, mi Lector, tam piis bestiis, magis quam Teclæ leoni, baptismum denegare velit. Sororculas tamen suas aviculas Baptismo initiasse Franciscum Assisium tot ævis feriozem, non constat: nec certè in Fraterculis suis piscibus id ullo modo necessarium erat.

Negare interim minime velim Pilatum aliquid super tali ac tanto negotio scripsisse, at incertum esse quid ac quale id fuerit; atque ideo prudentiores Eusebium, Hieronymum, similesque talia cautius prodidisse: cum alii, præsertim Græci posteriores (qui mendaciorum in historia admodum feraces sunt) paucis sæpe veris atque optimis, atque ut traderentur publico dignissimis, falsa ac dubia plurima, ex piarum fraudum amore, seu potius insania, superstruxerint.

Debiliori adhuc fundamento innititur ista *Traditio*, quod Augustus sc. audita nativitate Salvatoris nostri J. Chr. *Domini* appellationem renuerit; eaque abuti non ausus fuerit, eapropter quod jam *Mundi Dominus* natus esset. Ita enim Orosius, qui tempore Augustini scripsit, libro 7. asserit. *Domini* appellationem ut homo declinavit. Ac paulò post: *Eodemque tempore hic, ad quem rerum omnium summa concesserat, Dominum omnium se appellari non passus est: imò non ausus; quia verus Dominus totius generis humani inter homines natus erat.*

Historia quæ fabella huic confingendæ occasionem præbuit  
est



est illa, quam de Augusto affert Suetonius, in vita ipsius. cap. 53. *Domini appellationem ut maledictum & opprobrium semper abhorruit. Cum, spectante eo ludos, pronuntiatur esset in mimo, O DOMINUM ÆQUUM ET BONUM! & universi, quasi de ipso dictum exultantes comprobassent: & statim manu vultuque indecoras adulationes repressit, & insequenti die gravissimo edicto, DOMINUMQUE se posthac appellari, ne à liberis quidem aut nepotibus suis, vel serio vel joco passus est: atque hujusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.*

*Domini* hanc appellationem exhorruit, neque eam ab adulatoribus sibi attribui passus est, ne videretur eo gavisus etiam Regis nomen affectare: cum J. Cæsari istud tantum invidiæ atque odii creasset, (saltem adauxisset) ut cædes inde ipsi ut tyranno secuta fuerit. Quare ne tyrannos Romano populo domi alere ac fovere, iisve favere videretur, id inter suos etiam in jocis caveri voluit. Hinc enim *Patris Patriæ* quidem lubens assumebat; cum videret id universi populi Romani votis ipsi oblatum: Verum *Regis* aut *Domini* anxie vitabat.

Quod & ipse Tiberius exemplo suo laudavit: ut qui, teste eodem Suetonio (cap. 27.) *Dominus appellatus à quodam, denuntiavit, ne se amplius contumeliæ causâ nominaret. Alium dicentem Sacras ejus occupationes; & rursus alium: auctore eo Senatum se adiisse, verba mutare, & pro auctore suasorem, pro Sacris, laboriosas dicere coëgit.*

Quas tamen *Sacras occupationes*, similiaque; quin & *Sacro-Sancta Numina* &c. inter Christianorum Imperatorum appellationes reperimus; uti ex Dissertatione mea secunda de Ethnicorum Oraculis constat: sicut pene omnia Imperatorum horum Christianorum *Sacra, Divina & Cælestia*, &c. per aliquot secula appellata fuere. Nec forsan id usque adeo mirum videbitur; cum jam ipse Augustus Deus appellari non dedignaretur: quod id Tyrannidem non saperet.



Et tamen Philo Judæus hoc de Deo, in ipso quoque negat; quamvis id ex antiquitate apertissime constet. Ita enim ille de Augusto: Πίστις ἐνεργεσάτη ἔμὴ δεσπότην, μήτε θεὸν ἑαυτὸν ἐβελήσας προσενπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀν εἰ λέγοιτό τι δυσχεραίνειν. *Quod verò fidem maxime creat est, quod nec DOMINUM nec DEUM se nuncupari voluit: sed quod si quis ipsum ita appellaret indignatione moveretur.*

Quam minime autem Divinitatis, Deive nomen averfatus fuerit ostendit nobis Tacitus lib. I. hoc modo: *Nihil Deorum honoribus relictum, cum se templis & effigie numinum, per Flamines & Sacerdotes coli vellet. Quod de vivo adhucdum Augusto certè dicitur. Quare id minime quis mirabitur in illo jam demortuo. Sicut inde (ne præter ullam necessitatem plura exempla congeram) Prudentius, contra Symmachum, hoc modo (post illa quæ de Jano, de Pico, deque aliis dixerat) canit:*

*Hunc morem veterum docili jam ætate secuta  
Posteritas, mensâ atque adytis & flamine, & aris  
Augustum coluit, vitulo placavit & agno.  
Strata ad pulvinar jacuit, responsa poposcit:  
Testantur tituli, produnt consulta Senatus,  
Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.  
Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno, &c.*

Quæ de titulis dicta hîc sunt, firmantur his sequentibus inscriptionibus:

ROMAE. ET. AVGVSTO  
CAESARI. DIVI. F  
COLON. AVXVRN  
A. AE MILIUS. EX. PECVNIA  
SVA. F



Ο ΔΗΜΟΣ ΘΕΑΙ ΡΩΜΑΙ ΚΑΙ  
 ΣΕΒΑΣΤΩ ΚΑΙΣΑΡΙ  
 ΣΤΡΑΤΗΓΟΥΝΤΟΣ  
 ΕΠΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΑΣ ΠΑΜΜΕΝΟΥΣ  
 ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ  
 ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΥ  
 ΙΕΡΕΩΣ

ΘΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ  
 ΕΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙ ΕΠΙ ΙΕΡΕΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ  
 ΠΟΛΙΑΔΟΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ  
 ΑΛΛΙΕΩΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ ΕΠΙ ΑΡΧΟΝΤΟΣ  
 ΑΡΗΟΥ ΤΟΥ ΜΩΡΙΩΝΟΣ ΠΑΙΑΝΙΕΩΣ

Quibus & adde hæc, quæ alibi notavi:

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ. ΚΑΙΣΑΡΙ. ΘΕΩ, ΣΕΒΑΣΤΩ,  
 ΘΕΟΥ. ΥΙΩ,

Hinc enim tractu temporis (nec longo, admodum) *Augustales*, tam *primi*, quam reliqui: hinc *Flamines Augustales*, *Flamines Divi Augusti & Romæ*; sicut & *Flaminæ*, seu *Flaminicæ Augustales*, & ceteri *Sacerdotes Romæ & Augusti*, *Flamines & Flaminicæ domus Augustæ*; denique *Pontifices Cæsarium*, &c. Sic namque indicant id *Inscriptiones* hæc sequentes; ut

IVNIAE C. F. LAETAE. FLAMINICAE  
 DOMUS AVGVSTAE  
 L. MAECIVS NANUS CONSOBRINAE  
 PIISIMAE. ERGA. SE

item



item,

I V L I A E A V G  
D I V I F. M A T R I  
T I. C A E S A R I S A V G. P R I N  
C I P I S E T C O N S E R V A T O R I S  
E T D R V S I G E R M A N C I  
M. C O R N E L I V S P R O C V L V S  
P O N T F E X C A E S A R U M

Sic enim Herodes ille Atticus, cujus inscr. Salmasius eruditissimo commentario illustratas edidit, Pontifex Augustorum erat; sive *Ἀρχιερεὺς*: de quo alibi latius loquendi occasio erit.

Quibus illustrantur versus Prudentii, quos jam supra adduximus.

Nempe jam post mortem quoque Oracula reddebat; quod Dionæi Cæsaris astrum, quamvis apparuerit, minime efficere potuit. Cum etiam Christiani nominis Cæsares adhuc viventes non minora de se credi voluisse videantur: ut ex ipsorum propriis loquendi modis manifestum est: quod *omnia de se credere posset* (ut cum Juvenale loquar) *Dis æqua potestas*.

Verum, ut revertamur ad Augustum; in ipsa quidem Urbe Roma, donec in vivis erat, Tempia sibi erigi non passus est: at in Provinciis id concessit; ac quidem sub *effigie Numinum*. quod quomodo intelligendum sit, ex Lipsii in Tacitum Commentario videri potest: sicut & illa ibi intelligi possunt, quæ idem ille Lipsius de Consecratione ejus, post mortem, ac de Liviæ Sacerdotio, ex Dione refert.

Quis, quæso, nunc, post talia sibi lecta, credat amplius, Augustum ex ista causa, quod jam *Dominus orbis* natus esset, appellationem *Domini* vitavisse? Vel si ex tali causa id fecit Augustus, ex quamam alia idem fecit Tiberius?



Vel si hoc ex eadem (qua id Augustus fecisse prætenditur) causa, fecit Tiberius (quod sani cerebri homo, ne quidem per infomnium cogitare posset) ex quam causa id fecit Fl. Julianus Cæsar, Apostata, seu *perfidus ille Deo*, ut cum Prudentio loquar?

Augustus tamen, ut perhibetur, rejecit istam appellationem *Domini*; exinde sc. quod *Vero Deo ac Domino* orbis jam nato, istum titulum sibi minus convenire sentiret. E contrario Imperatores Christiani, ac qui ob pietatem (quod per multa Ecclesiasticis donaverint ac concesserint;) in cœlum laudibus, tolluntur, à Monachis Græcis, aliisque ejusmodi commatis scriptoribus; illi, dico, istud *Domini* nomen usurpabant, sibi que pene ubique arrogabant. Neque id solum; verum & *Sacras occupationes* (ab ipso Tiberio rejectas) & alia admisere; & *numina* se appellari sunt passi; & *Oracula se dare* fassi sunt: ut in Dissertatione mea secunda pag. 558. luculenter ostendi, & ulterius ostendere copiosius possem; si id ullo modo necessarium esset.

Sic enim Constantino Magno, præter plures alias Inscriptiones plane ejusmodi, hæc dicata est:

PIISSIMO FORTISSIMO  
FELICISSIMO D. N  
CONSTANTINO MAXI  
MO VICTORI SEMPER  
AUGUSTO  
BADIUS MACRINVS  
V. P. P. P. H. TARRAC  
NUMINI MAIESTA  
TIQUE EIVS SEMPER  
DEVOTISSIMVS

Uti & Matri hujus Constantini Helenæ, quæ ut volunt Socrates & alii, Hierosolymam per somnium monita profecta,  
ibi



ibi Crucem *Domini* invenit, clavosque illos per manus ac pedes *Domini* infixos; ex quibus, de Cruce partim Statuæ suæ incluserit, de clavis hunc Galeæ suæ, illum vero equi sui freno (quod & à Zacharia Propheta prædictum volunt) inseruerit: huic, dico, Matri Constantini Magni, tantæ pietatis foeminæ, hæ sequentes Inscriptiones, præter plures alias, dicatæ sunt.

PIISSIMAE. AC VENERABILI  
D. N. HELENÆ AVG  
M A T R I. D. N  
MAXIMI VICTORIS AVG  
C O N S T A N T I N I  
E T A V I A E D. D. N. N  
C O N S T A N T I I E T C O N S T A N T I S  
O R D O E T P O P V L V S  
S V R R E N T I N O R

item

PIISSIMAE ET CLEMENTISSIMAE  
DOMINAE NOSTRAE AVGVSTAE  
H E L E N A E M A T R I  
S E M P E R A V G. C O N S T A N  
T I N I E T A V I A E  
D O M I N O R V M N O S T R O R U M  
C A E S A R V M B E A T O R V M  
V X O R I D I V I C O N S T A N T I I  
O R D O N E O P O L I T A N O R V M  
E T P O P V L V S

Item, denique (ne plura aggeram) de hac ipsa

Θ Ε Ι Ο Τ Α Τ Η Κ Α Ι  
Ε V S Ε Β Ε S Τ Α Τ Η, &c.  
D I V I N I S S I M A E A C  
P I I S S I M A E, &c.



Hæc autem atque alia istius commatis ab hominibus nominis Christiani dedicata fuisse, tum ex ipsis hisce Inscriptionibus, tum ex aliis, quæ Imperatoribus Christianis positæ sunt, tam clarum est, ut nullis opus hîc sit aliis argumentis. Sic & *Divi* titulus non aliis tantum Christianis Imperatoribus tributus fuit; verum & ipsi Gratiano (qui stolam Pontificalem rejecerat) ac quidem ab Imperatoribus Christianis; uti ex hac sequenti Inscr. (apud Sponium reperienda) patet.

DIVO GRATIANO  
TYRANNIDE VINDICATA  
THEODOSIVS ET VALENTINIANVS  
AVGG. EX. VOTO. P. P

Et tamen isti homines, qui eo tempore scripsere (quod maximè de hoc Orosio dicendum) quo adhuc ipsi hujusmodi inscriptiones Imperatorum Christianorum inspicere ac legere quotidie poterant; talia de Augusto confingere ausi fuerunt, quæ ne ullam quidem umbram virisimilitudinis habent.

Si tamen alia quoque ab hoc Orosio allata consideremus minus certe mirabimur eum ejusmodi afferre causas eorum quæ pro vel Divino instinctu factis, vel pro prodigiis habet. Afferam hujusmodi unum alterumve exemplum, quod vel recitasse simul refutasse cordatis Lectoribus erit. Habet nempe lib. 6. *Deinde cum secundo in Sicilia receptis à Pompejo & Lepido legionibus XXX. servorum M dominis restituisset. & XLIV Legiones solus imperio suo ad tutamen orbis terrarum distribuisset; ovalsque urbem ingressus omnia superiora populi Romani Imperatori debita donanda literarum etiam monumentis nedum aboleri censuisset; in diebus ipsis fons olei largissimus, sicut superius expressi, de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo signo quid evidentius, quam in diebus Cæsaris toto orbe regnantis futura Christi nativitas decla-*



*declarata est? CHRISTUS enim LINGUA gentis in qua & ex qua natus est, Unctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Cæsari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit, sub principatu Cæsaris, Romano imperio per totum diem, hoc est, per omne Romani tempus imperii, Christum & ex eo Christianos, i. e. unctum atque ex eo unctos de meritoria taberna, hoc est de hospitali largaque Ecclesia affluenter atque incessabiliter processuros: restituendosque per Cæsarem omnes servos; qui tamen cognoscerent Dominum suum cæterosque qui sine domino invenirentur, morti supplicioque dedendos: remittendaque sub Cæsare debita peccatorum in ea urbe in qua spontaneum fluxisset oleum: evidentissima his quæ Prophetarum voces non audiebant, signa in cælo & terra prodigia prodiderunt.*

Historiola hæc (sive factum) si pro historia habenda esset; jam contigerat 34. annis ante natum Christum. verum fabulam meram hîc narrari ostendunt cætera omnia illa prodigia quæ à Suetonio, aliisque, circa Augusti nativitatem &c. facta fuisse narrantur. certè illa comparanda est cum ista fabella, quam inter alias de prodigiis nobis narrat in M. Bruti vita, Plutarchus: *Cuidam ordinum ductori brachium unguentum rosaceum exudasse; neque quum crebro detergerent id & eximerent, quicquam profectum.* Quod tamen ibi inter mala omnia adducitur. Interim Orosius noster, quasi ex Divino instinctu Prophetæ alicujus verba explicaret, hîc mira reperit mysteria. Ac certe oleum istud rosaceum, quod gratissimi odoris est, boni aliquid portendisse debuisset. Unde liquet quam sapienter hæc fabella quoque inventa est. Verum his nugis diutius non inhærendum est.

Namque si hic quoque de circulo circa solem apparente, cum Octavius Cæsar, post necem Jul. Cæsaris in urbem veniebat (quem circulum & Plinius & Seneca & alii pro naturali



rali phasmate, qualia plura, ac quidem sæpius, apparuere, habuerunt) certe & de aliis sic confictis miraculis; imò mero quandoque mendacio superstructis, nobis etiam loquendum esset: ut de *Crucis signo cum circulo* &c. plusquam semel Constantino Magno in coelis apparenti: de eodem quoque Gallo Cæsari adhuc majori cum splendore super Hierosolymis viso: Quæ *Crux* ac *Corona*, uti victoriis Constantini præsignificabant, sic istæ Gallo visæ (forfan quod ista inscriptio hîc non aderat, In hoc signo vinces) ipsi interitum prænotarunt. Quæ quibus anteferas?

Dolendum sane est, ejusmodi homines (quales hic Orosius, uti & Nicephorus & Nicetas, imò & Socrates & alii, circa talia, fuere) per pias suas fraudes, talesque Miraculorum confictas narratiunculas, quibus Religioni Christianæ *majorem* auctoritatem, Divinitatisque opinionem, præter necessitatem, conciliare student; vera Christi Salvatoris nostri, quin & Apostolorum ipsius, miracula hominibus istis, qui alias veram religionem fusque deque habentes, hinc anam arripiunt eam sugillandi, aliisque reddendi suspectam, occasionem dedisse, non solum magis elevandi, verum & irridendi quandoque: quibus tamen, cum Religioni, tum miraculis omnes vere pii homines firmandis ac patrocinandis quam serio studere debent.

## *De Consecrationibus Ethnicis.*

**Q**Uæ de *Consecrationibus Ethnicis* festinato magis ac confuse, quam exacte & justo ordine, conscripseram; ea, quamvis nec sic cunctis satisfactura credam, hîc recolere volui.

Hæc



Hæc igitur *Consecratio*, seu *Dedicatio* quoque, (quæ ut sæpius à se invicem distinguitur, ita & sæpius quoque inter se confunduntur) non una ac simplex, sed duplex, imò triplex specie erat: ac prima quidem, qua aliquid sive animatum, sive inanimatum huic illive Deo Deæve, vel his illive Diis Deabusve consecrabatur; atque adeo dicatum, sacrum aut sanctum, cum jam antea esset profanum, reddebatur: quod apud Græcos erat ἀναθηναίει τῷ θεῷ ἔνι, item καθιερωσθαι ac καθιερωσθαι, sicut & illi homines, qui isto modo honorabantur, dicebantur πετυχημέναι τιμῶν ἡρωικῶν, vel ἰσοθέων; ut qui in numerum Heroum, vel etiam Deorum referrentur; adeoque & consecrarentur.

Sic Consecrati quoque erant, qui mysteriis initiati essent: uti & Collegia & Sodalitates huic illive Deo Deæve dicata. Sic Vestales, sic Sacerdotes, sacrisque Deorum ministeriis addicti. Hincque illud in Inscriptionibus, CUI REGIA VESTAE PONTIFICI FELIX SACRATO MILITAT IGNE. ac clarius: SACRATAE APUD AEGINAM DEABVS. TAVROBOLITAE. ISIACAE. HIEROPHANTRIAE DEAE HÊKATAE GRAECO. SACRANAE DEAE. CERERI. item SACRARIA DEAE CERERI &c. Sic denique qui *Magnæ Deorum Matri* per Taurobolia, vel Criobolia, similibusve consecrabantur.

At alia quoque species (ne de Devotionibus hîc loquar) erat, qua vivi vel semetipsos, vel alios adhuc vivos, vel jam mortuos, per statuas, huic illive Deo Deæve (vel Diis Deabusve) consecrabant, ac proprios, quasi, faciebant, per illam Dedicationem; eosque ita huic illive Deo Deæve, vel etiam in universum cunctis commendatos, ac sub ipsorum peculiari tutela positos volebant. Hinc Dion Chrysosthomos, in Rhodiaca. καὶ τοὶ καὶ τὰς ἀνδριάντας, ἔχοντες ἡττοὺς ἀνθρώπων εἶποις τίς αὖ εἶναι τῷ θεῷ, τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς. καὶ πολλὰς ἰδεῖν ἐστὶν ἕτως



ἐπιγεγραμμένους, οἷον. ὁ δεῖνα ἑαυτὸν ἀνέθηκε, ἢ τὸν πατέρα, ἢ τὸν υἱόν, ὅτε δῆποτε τῷ θεῷ. *Atqui & Statuas quis dicere posset Dis consecrata esse donaria; eas nempe quæ sunt in Templis. Et multæ talem habent Inscriptionem, puta: Ille Dis consecravit SEMET IPSUM, aut PATREM, aut FILIUM, cuicunque tandem Deorum.*

Sic enim Romulus, post devictos Camerinos, (teste Plutarcho in ipsius vitâ) εἴδε τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἔχαικας ἐκόμισε τέθριππον ἐκ Καμαρίας· τῷ τὸν ἀνέστησεν ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἡφαίστῳ, ποιήσας ἑαυτὸν ὑπὸ νίκης στεφανόμενον. Quæ vertuntur ab Herm. Cruferio hunc in modum: *Inter cæteram prædam ex Camerio eneum attulit currum [dicere debuerat quadrigam] atque eum in templo Vulcani dedicavit; cui imposuit statuam suam à Victoria coronatam. Sic quoque Domitianus, in conflagratione Capitolii, primâ irruptione apud ædituum occultatus, solertiâ liberti lineo amictu turbæ Sacricolarum immixtus ignarusque [ignoratusque cum Pichena lego] apud Cornelium Primum paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto æditui contubernio, modicum sacellum JOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casusque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus, JOVI CUSTODI templum ingens, seque in sinu Dei sacravit.*

Quæ de lineo amictu ac Sacricolarum turba habet Tacitus, distincte magis exprimit Suetonius in hujus Domitiani vita, cap. I. his verbis: *Ac mane Isiaci celatus habitu, inter Sacrificulos vanæ superstitionis, &c.* At quis locus, quidve munus hisce Isiacis in Capitolio? cum nullum Isidis Templum ibi; neque isti Dæ ullibi Romæ, ex auctoritate publicus cultus exhiberetur. Probabile igitur Isiacos, aliis Sacerdotibus, sese immiscuisse, atque ita eò perfugium quæsisse; atque ab aliquo horum sive vivo sive mortuo, libertum hanc vestem accepisse, Domitianoque detulisse.



Alii vero aliis jam demortuis quandoque statuas huic illive Deo dedicabant: uti apud Tacitum (lib. III.) *Julia Marcelli effigiem Divo Augusto* (i. e. jam in Deorum numerum relato) *dicavit*. Uti & Isocratis statuis, de quibus Plutarchus in vitis X Rhetorum, primo quidem ita habet: Ἀνάκειται ἡ αὐτῆς καὶ ἐν Ελευσίνῃ εἰκὼν χαλκῇ, ἑμπεσοῦσα τῇ περὶ τὸν Τίμοθεον τῶν Κόνωνος, καὶ ἐπιγέγραπται, Τίμόθεος Φιλίας τε χάριν, ξενίαν τε περιμῶν Ἰσοκράτους εἰκὼν τὴν ἡ ταῖς θεαῖς. Est etiam illius in Eleusine aenea erecta statua ante porticum sub Timotheo Cononis filio, cui ita inscribitur: TIMOTHEUS HONOREM AMICITIAE DEFERENS ATQUE HOSPITALITATI, DEABUS ILLIS ISOCRATIS IMAGINEM POSUIT. Ac secundo: ὅς ἐστι εἰκόνα αὐτῆς χαλκῇν ἀνέθηκε πρὸς τῷ Ὀλυμπίῳ, ὡς ἰπὶ κίονος, καὶ ἐπέγραψεν. Ἰσοκράτους Ἀφαρέως πατρὸς εἰκόνα τὴνδ' ἀνέθηκε Ζηνί, θεῷ τε σέβων καὶ γονέων δρετὴν. Qui [*Aphareus Apharei filius*] aeneam juxta Olympum tanquam in columna erexit statuam, atque inscripsit ei. APHAREUS PATRIS ISOCRATIS HANC STATUAM JOVI DEDICAVIT; COLENS ITA DEOS ET VIRTUTEM PARENTUM.

Sic reperimus apud Sponium inter Inscriptiones Itinerario ipsius adjunctis has sequentes.

1°. ΠΟΛΙΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙΣΑΡΑ  
ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΥΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ  
ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΥΙΩΝΟΝ ΥΠΑΤΕΥΟΝΤΑ  
ΘΕΟΙΣ

2°. Ibidem Ι Ο Υ Λ Ι Α Ν Θ Ε Ο  
Δ Ω Ρ Α Ν Α Ρ Ε Τ Η Σ  
Ε Ν Ε Κ Ε Ν Θ Ε Ο Ι Σ

3°. Α Π Ο Λ Ι Σ Μ Α Ρ Κ Ο Ν Κ Α Λ Η . . .  
Γ Α Ι Ο Υ Τ Ι Ο Ν Β Υ Β Λ Ο Ν Τ Ο Ν  
Π Α Τ Ρ Ο Ν Α Κ Α Ι Ε Υ Ε Ρ Γ Ε Τ Α  
Ε Ρ Μ Α Ι Η Ρ Α Κ Α Η Ι

Kkkk 2

Sic



Sic apud. Gruterum, in Inscriptionum Thesauro:

VEDIUS P. F. POLLIO  
CAESAREM  
IMP. CAESARI AVG ET  
COLONIAI BENEVENTANAI

Item in eodem alibi:

TU QUÆ TARPEJO COLERIS VICINA TONANTI  
VOTORUM VINDEX SEMPER FORTUNA MEORUM  
ACCIPE, QUÆ PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI  
EFFIGIEM NOSTRI CONSECRATURA PARÉNTIS.

Imo & ipsos Deos, seu Divinitates aliorum Deorum tutelæ per huiusmodi Dedications commendabant; uti videre est ex sequentibus hîc Inscriptionibus.

ex. gr.

FORTVNAE PRIMIG  
SIGNVM. AEQVI  
TATIS. NIGRINAE  
AVXESIS. CVM  
FELICE. AVG. LIB. ET  
SVIS D. D. D. D

ac

FORTVNAE PRIMIGENIAE &c.

• • • • •  
• • • • •  
• • • • •  
SIMVLACRA DVO  
SPEI, &c.

Plura exempla afferri possunt: verum illa eruditis fatis obvia sunt.

Ad Romanorum Cæsares Augustosve ut deveniamus, isti  
vel



vel vivi adhuc, vel jam vita functi, cultu sive Heroico, sive Divino (vel flagitantibus aliis, vel ipsorummet placito aut jussu) colebantur. Hoc tamen hîc prius considerandum, moderatiores ambitione principes statuas suas in ipsis Templis; vel ibidem inter Deos poni ac dedicari noluisse: verum in istorum vestibulis ut ponerentur fuisse contentos. Quod patet in Augusto; cujus statuam cum vellet Agrippa in Pantheo (à se ædificato) dedicare, is id serio prohibuit: *Quare* (ut Suetonii verbis utar) *Agrippa quidem superioris Caesaris Statuam in Pantheo, suam & Augusti in Vestibulo posuit.* Sic Trajanus, teste, in Panegyrico, Plinio Juniori; qui ipsum his verbis alloquitur: *Tibi maximus honos excubare pro Templis, postibusque prætexi. Sic fit ut Dei summum inter homines fastigium serves, cum Deorum non adeptus. Itaque tuam statuam in vestibulo Jovis Optimi Maximi unam alteramve, & hanc æneam, cernimus.*

Sed Cajus Caligula ac Domitianus & Commodus tali honore minime contenti statuas suas in Templis, atque inter Deos (quasi ipsorum paredri essent) poni, dedicari, & adorari ac coli voluerunt. Ac quidem de Cajo, quam stulte ac ridiculose circa hæc essent, audiamus rursus Dionem; qui ita lib. 59. loquitur: Ἀνακαλόντων δὲ αὐτὸν τὸ μὲν, ἥρωα, τὸ δὲ, θεόν, δεινῶς ἐξεφρόνησε. ἤξι' μὲν γὰρ πρῶτον ὑπὲρ ἀνθρώπων νομίζεσθαι, καὶ τῇ Σελήνῃ συγγίνεσθαι, καὶ ὑπὸ τῇ νίκῃ στεφανῶσθαι. Ζεὺς τε εἶναι ἐπλάττετο, καὶ κατὰ τὸ γυναιξὶν ἀλλαίς τε πολλαῖς, καὶ παῖς ἀδελφαῖς μάλιστα συνεῖναι παρεφασίσαιτο. Ἦρα τὲ καὶ Ἀρτέμις καὶ Ἀφροδίτη πολλάκις ἐγένετο. πρὸς γὰρ δὴ τὴν τῶν ὀνομάτων μετέθεσιν ἐπὶ ἄλλο χῆμα πᾶν ἐπεσῆκεν σφίσιν ἐλάβαναι καὶ ποτὲ μὲν θηλυδριώδης ὤρετο, καὶ κρατῆρα ἐξ ἱύρσον εἶχε, ποτὲ δὲ ἀρρενωπὸς ῥόπαλον καὶ λεοντὴν ἐφόρει. λειογένητο αὖ καὶ μὲν τῷ πωγωνίας ἐφαιτάζετο τρέλαιαν τε εἶναι ὅτε ἐκράτει, καὶ κεραυνὸν αὖθις ἀνέτεινε. παρθένω τε πολεμικῇ ὁμοίετο, καὶ μετὰ δὲ πολὺ ἐγυναίκευ. ἔτω παρὰ καὶ τῷ ρυθμῷ τῆς σολῆς καὶ τοῖς περὶ τοὺς τοῖς τε περὶ τοὺς ἀκροβῶς ἐπικίλ-



λετο· ἢ πάντᾳ μᾶλλον δοκεῖν, ἢ ἀνδρωπῶ εἶναι, ἤθελε. Καὶ ποτὲ τις ἀνὴρ  
 Γαλάτης ἰδὼν αὐτὸν ὅππῃ βήματῶ ὑψελθὲν ἐν Διὸς εἶδε χηματοῖζοντα,  
 ἐγέλασεν. Οἱ δὲ Γαῖῶ ἐκάλησεν αὐτὸν ἢ ἀνῆρετο, τί σοὶ δοκῶ εἶναι; ἢ ὅς  
 ἀπεκρίνατο (ἐρῶ γὰρ αὐτὸ τὸ λεχθῆν) ὅτι μέγα παραλήρημα καὶ ἔδεν  
 μέντοι δεινὸν ἔπαγε. σκυτοτόμῳ γάρ ἦν. ἔτω παρὰ ῥαὶ ὅν τὰς τῶ τυχόν-  
 των ἢ τὰς τῶ ἐν ἀξιώσει πνὶ ὄντων παρρησίας οἱ πῖστοι Φέροσι. ταῦ-  
 τε μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὅποτε τις θεὸς ἐπλάττετο εἶναι, ἐλάμβανε·  
 ἢ αὐτῷ ἔἰκετα καὶ ὁ καὶ θυσιᾶτε κατὰ τὸ πρὸς φενοὶ προσήκοντο.  
*Proinde alius cum Heroem, aliis Deum vocantibus, vehe-*  
*menti insania correptus est. Jam ante quoque humano fasti-*  
*gio altior haberi volebat, seque cum Luna coire, & à Vi-*  
*ctoria coronatum esse videri. Jovem autem se fingeat, ea-*  
*que occasione cum multis aliis mulieribus, & cum sororibus*  
*congressum esse præ se ferebat: sæpe Juno, Diana, Venus-*  
*que fiebat, mutato cum nomine etiam omni habitu. Inde ali-*  
*quando muliebri ornatu conspiciebatur, crateram ac thyr-*  
*sum gerens: modò viriliter compositus clavam & leonis pel-*  
*lem gestabat; aliàs barbatus conspiciebatur, aliàs imberbis:*  
*nunc tridentem tenens, nunc fulmen vibrans: jam Virgini*  
*bellatrici se assimilabat; mox in mulierem transformabatur:*  
*denique compositione vestitus, & tam apposititiis, quam cir-*  
*cumposititiis ornamentis, exquisite se variegabat; quidvis*  
*potius, quam homo videri cupiens. Forte quadam die accidit,*  
*ut Gallus quidam eum pro excelso tribunali sub specie Jovis*  
*Oracula dantem videret, ac viso rideret: eum Cajus vo-*  
*catum percontatus est, quidnam ipsi esse videretur. Ma-*  
*gnum respondit ille (verba enim ejus ponam) deliramen-*  
*tum. Idque impune tulit; quod esset sutor. Nam hujusmodi*  
*homines facilius vulgarium, quam aliqua dignitate præstan-*  
*tium libertatem tolerant. Hoc igitur habitu se induebat,*  
*quum Deum se fingere vellet: SUPPLICATIONESQUE*  
*ei & VOTA & SACRIFICIA, pro singulorum ratione fie-*  
*bant.*



bant. Ut plurimum in serico vestitu, aut triumphali ornatu in publico versabatur.

Hæc ut irridenda vere erant, sic non minus illa quæ idem Auctor hoc modo [paucis aliis interpositis] persequitur. Vitellius à Cajo accitus, ut interficeretur: eo modo se neci eripuit. Composuerat se longe, quam gloria ac dignitas ejus ferret, alio habitu [adibat enim ipsum, teste Suetonio, capite velato circumvertensque se, ac deinde procumbens] Cajique pedibus advolutus, effusis lachrymis, atque illum simul & Deum appellans sæpius, & adorans, tandemque vovens, si incolumis evasisset, se ei sacrificaturum, ita hominem emolliit, ut non modo superstes maneret, sed etiam inter præcipuos posthac amicos haberetur. Aliquando Cajus rem sibi esse cum Luna dixit, percontatusque est Vitellium, vidissetne se cum Dea congredi: tum Vitellius, quasi attonitus, oculis in terram demissis, tremens, exili voce: Solis, inquit, Domine vobis Dis licet invicem videre. Pergit deinde. Cajus verò ulterius provectus Romæ sibi Templum extruxit; utque in Capitolio quidem sibi mansionem ædificaverat, ut posset cum Jove (sic enim ferebat) conversari: sed indignum putans, se in eo contubernio posteriores ferre, incusato simul Jove, quod Capitolium occupavisset, ipse in Palatio properatò sibi Templum posuit. Ac paulo post (ne omnia afferendo tædiosus nimis sim) ita pergit: Tum se ipsum Jovem Latialem appellans Sacerdotes addidit Cæsoniam uxorem suam, Claudium, aliosque ditissimos, centies sestertium à singulis eo nomine accipiens. Ipse etiam sibi Sacerdos fuit, equumque suum collegam Sacerdotii adscivit. Immolabantur autem ei singulis diebus aves delicatæ, ac magni pretii.

Ultimis his verbis Suetonii hæc sequentia commentario sunt: Templum etiam numini suo proprium, & Sacerdotes & excogitatissimas hostias instituit. Amiciebanturque veste, quali ipse



ipse uteretur. *Magisteria Sacerdotii ditissimus quisque & ambitione & licitatione maxima vicibus comparabant. Hostiæ erant Phœnicopteri, pavones, tetraones, Numidicæ, meliagrides, phasianæ, quæ generatim per singulos dies immolarentur.*

Verum ut ad Domitianum deveniam, de hoc, (post verba illa supra ex ipso de Trajano allata) ita Plinius in Panegyrico: *At paulo ante [sub Domitiano] aditus omnes, omnes gradus, totaque area hinc auro, hinc argento relucebat, seu potius polluebatur, cum incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent, &c.*

De Commodο ita jam pluries adductus Dio (lib. 72.)  
 Καὶ ἀνδριάντες αὐτῶν παμπληθεῖς ἐν Ἡρακλέῳ χήματι ἔστησαν. καὶ τὸν αἰῶνα ἔν ἐπ' αὐτῶν, χρυσῶν τε ὀνομάζεσθαι καὶ ἐς τὰ γράμματα πάντα ὁμοίως ἐσγράφεσθαι ἐψηφίσθη. ἔτι δ' ἐν ὁ χρυσῶς, ἔτος ὁ θεὸς, ἔτος ὁ Ἡρακλῆς, ἔτος ὁ θεὸς (καὶ γὰρ καὶ τὸτ' ἦκεν) ἐξαίφνης ποτὶ μετὰ μεσημβρίαν ἐκ τῆς παρὰ τὴν σπυρδὴ ἐς τὴν Ρώμην ἐλάσας, περιάκοντα ἱππῶν ἀμύλλας ἐν δύοσιν ὥραις ἐποίησεν. *Pleræque statuæ habitu Herculis ei collocatæ sunt, decretumque fuit, ut id ævum, quo principatum teneret, nominaretur Seculum aureum, idque in omnibus literis scriberetur. Hic verò aureus, hic Hercules, hic DEUS (nam hoc quoque nomine appellabatur) aliquando de improvviso post meridiem ex suburbio celeriter Romam venit, ac triginta equorum certamen duabus horis perfecit, &c.*

Idem hic Dio, interim, de Cæsare Augusto (lib. 51.) hæc sequentia narraverat: Καῖσαρ δ' ἐν τῷ τῷ τε ἄλλῃ ἐξημερίζε, καὶ τεμένη τῇ τε Ρώμῃ, καὶ τῷ πάτρει τῷ Καίσαρι, ἤρωα τε αὐτὸν Ἰῆλιον ὀνομάσας, ἐν τε Εὐφείῳ καὶ ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι ἐφῆκεν. αὐτὰ γὰρ ἔτε αἱ πόλεις ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ ἢ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ παρὰ τὴν ἑσπέρην καὶ τῶν τοῖς Ρωμαίοις τοῖς παρ' αὐτοῖς ἐποικῶσι πρῶτον παρὰ τὴν ἑσπέρην τοῖς δὲ δὴ ξένοις (Ἕλληνας σφᾶς ἐπικαλέσας) ἐαυτῶν ἵνα τοῖς μὲν Ἀσιανοῖς ἐν Περγᾷ, τοῖς δὲ Βιθυνοῖς ἐν Νικομηδείᾳ τεμενίσσῃ ἐπέ-  
 τρεῖε.



τρεῖς. καὶ τῇ ἐκεῖθεν δρεζάμενον, καὶ ἐπ' ἄλλων ἀποκρατέρων οὐ μόνον ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὅσοι τῶν Ῥωμαίων ἀκρί, ἐγένετο. ἐν γὰρ τοῖς τῷ ἄρει, τῇ τ' ἄλλῃ Ἰταλίᾳ, καὶ ἔστιν ὅστις τῶν καὶ ἐφ' ὅποσον λόγῳ ἰνὸς ἀξίων ἐβόλησε τῇ ποιήσῃ. μεταλλάξασι μέντοι καὶ λαῶν τοῖς ὁρθῶς αὐταρχήσασιν ἀλλὰ τε ἰσάριοι πρὸς δίδονται, καὶ δὴ καὶ ἡρώα ποιεῖται. ταῦτα μὲν ἐν τῷ χειμῶνι ἐγένετο, καὶ ἔλαβον καὶ οἱ Περγαμενοὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἱερὸν ὠνομασμένον ἐπὶ τῇ ἑνὶ αὐτῇ ἡμῇ ποιεῖν. *Cæsar hoc tempore & alia quædam statuit, & Templum Urbi Romæ patrique Cæsari, quem Heroa Julium nominavit, Ephesi & Nicææ fieri permisit* (hæ enim tunc urbes *Asiæ & Bithyniæ* clarissimæ habebantur) ut *AB INCOLIS ROMANIS* colerentur: extraneis autem hominibus, quos Græcos ipse appellabat, concessit ut sibi ipsi quoque Tempia facerent: *Asiani* quidem *Pergami*, *Bithyni* vero *Nicomediæ*. Id ab hoc initio tractum, reliquorum in honorem Imperatorum non in Græcis tantum Provinciis factum est, sed & apud omnes populos Romanis subditos. Nam *ROMÆ* quidem & *IN ITALIA* NEMO unquam alicujus pretii homo id facere ausus est: quamquam illic quoque defunctis Imperatoribus, qui Imperio recte usi sint, cum alii Divini honores dantur, tum *SACRARIA* tribuuntur. Hæc ea hyeme acta, & *Pergamenis* quoque ut ludos, quos sacros dicunt, in honorem Templi ejus, celebrarent, permixtum. Quod Romæ quoque huic Augusto Cæsari jam defuncto factum fuisse, idem hic Dio, lib. 56. clare notat.

Plura verò Tempia Cæsari Augusto, partim adhuc ipso vivo, partim jam post obitum ejus, dedicata fuisse, indicat idem rursus Dio; dum lib. 57. ita de Tiberio loquitur: *Τὰ τε ἀγάλματα & τὰ ἡρώα αὐτῷ, & ὅσοι οἱ δῆμοι & ὅσοι οἱ ἰδιώται ἐποίησαν, τὰ μὲν αὐτῷ καθιέρει, τὰ δὲ τῶν ποντιφίκων ἰνὶ ποσειδάωνι.* Statuas & Fana ipsi [Augusto] à populis, aut [NB.] privatis facta, partim ipse dedicavit [utpote



Pontifex Maximus ] *partim sacra Pontificibus in-*  
*junxit.*

Sic Nero Claudium (quamvis per deridiculum potius quam serio) in Deorum numerum Consecratione retulit. Unde & Seneca loco *δοτο θεώσεως, δοτο κελακύνθωσιν* conscripsit Satyram: ut qui per boletum, qui ipsius *tremulum caput descendere jussit in cælum*, ad plures abiit.

Sic denique & alii Cæsares hisce posteriores (vel alii ipsorum permisso) pluribus jam vita defunctis Cæsaribus simul (sive solenni quoque ritu isti consecrati essent, sive aliter pro Divis habiti) Tempia, dedicarunt; uti tam ex Plinii Epist. 24. lib. X. quam Vopisco (de Tacito Imperatore) patet. Plinii verba ad Trajanum Imperatorem hæc sequentia sunt: *Quum divus pater tuus, domine, & oratione pulcherrima, & honestissimo exemplo omnes cives ad munificentiam esset cohortatus, petii ab eo ut statuas principum, quas in longinquis agris per plures successiones traditas mihi, quales acceperam custodiebam, permetteret in municipium transferre, adjecta sua statua. Quodque ille mihi cum plenissimo testimonio indulserat, ego statim decurionibus scripseram, ut adsignarent solum, in quo templum mea pecunia exstruerem: illi in honorem operis ipsius electionem loci mihi obtulerant. Sed primum mea, deinde patris tui valetudine, postea curis delegati à vobis officii retentus, nunc videor commodissime posse in rem præsentem excurrere. Nam & menstruum meum calend. Septembris finitur, & sequens mensis complures dies feriatos habet. Rogo ergo, ante omnia permittas mihi, opus quod inchoaturus sum, exornare & tua statua: deinde ut hoc facere quam maturissime possim, indulgeas commeatum. &c.*

Vopiscus de Imperatore Tacito hæc testatur: *Divorum Templum fieri jussit, in quo essent statuæ Principum bonorum. Ita ut iisdem Natalibus suis, & Pa-*  
rili-



*rilibus & Kalendis Januariis, & Votis, libamina ponerentur.*

Neque solum Templis publice hos Divos honorabant, verum & in Larariis ipsos colebant: quæ Lararia vel majora, seu majoris dignitatis ac Sanctitatis; vel minora, seu secunda, inferiorisque gradus ac dignitatis erant. Hinc Lampridius in Alexandro Severo: *Virgilium autem, Platonem Poetarum vocabat, ejusque imaginem cum Ciceronis simulacro, in secundo Larario habuit; ubi & Achillis & Magnorum virorum. Alexandrum vero Magnum inter Divos & optimos in Larario Majore consecravit.* De quo posteriori Larario quoque (uti optime notavit Casaubonus) idem hic Lampridius intelligendus est, cum de eodem Alexandro ita loquitur: *Usus vivendi eidem hic fuit: Primum ut, si facultas esset, i. e. si non cum uxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo (in quo & Divos principes, sed optimos, electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham, & Orpheum, & hujusmodi Deos habebant ac Majorum effigies) rem Divinam faciebat, &c.*

Quid quod & Liberti Cæsarum etiam vivi inter Lares sacri colerentur. Certe de *Narcisso & Pallade* id narrat Suetonius; qui dum de foedissimis adulationibus Vitellii loquitur (cap. 2. ipsius vitæ) hæc sequentia habet: *Narcissi quoque & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit.* Præter quod exemplum credo simile non inveniri. Quin & videmus statuas tales tanta cum veneratione fuisse cultas, ut & oscularentur ipsas. Hinc enim Suetonius, in Caligula (cap. 7.) de Agrippinæ filiolo: *Augustus [statuam ejus] in cubiculo suo positam quotiescunque introiret exosculabatur.* Quod Dio de Pertinacis quoque statua narrat, lib. 74. nempe Severum & Pertinacis propinquos Pertinacis statuam exosculatos fuisse. Cum alias is cultus (saltem temporibus magis antiquis solis



Dīs exhiberetur; atque inde Cicero, Verr. IV. de Herculis statua apud Agrigentinos narret: Rictum ejus ac mentum paulo fuisse attritius; quod in precibus ac gratulationibus non solum id venerari, verum & osculari solerent.

Nec solos viros in Deorum numerum Consecratione referebant: sed & ipsas foeminas. Hinc Prudentius adversus Symmachum: *Adjecere sacrum fieret quo Livia Juno, &c. ac de Drusilla* Dio lib. 59. hoc modo: καὶ οἱ τὰ τε ἄλλα ὅσα τῇ τε Διδαίᾳ ἐδέδοτο, ἐψηφίσθη, καὶ ἵνα ἀθανάτιοι, καὶ εἰς τὸ βελούτῃον λησθῇ ἀνατεθῇ, καὶ ἐς τὸ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀφροδίσιον ἄγαλμα αὐτῆς ἰσομέτερον τῷ τῷ θεῷ ἐπὶ ταῖς ὁμοίαις τιμαῖς ἱερωθῇ. σῆκός τε ἰδίῃ οἰκοδομηθῇ, καὶ ἱεραῖς εἰκόσιν ἔχ' ὅτι ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες γεραίρωνται αἵτε γυναῖκες αὐτὴν, ὅσας τις ἀν μαρτυρῶσί τι, ὁμνύωσι, καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῆς εὐοχή τε ὁμοία τοῖς Μεγαλησίοις ἀγῆται, καὶ ἡ γεγεσία ἢ τε ἱππὰς ἐστῶται. ὅτε δὲ Πάνθεά τ' ὀνομάζετο, ἐκ μῶν δαιμονίων ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἤξειτο. *Decreta ei omnia quæ Liviae, ac insuper, ut immortalis haberetur. Ut in aede Veneris in foro simulacrum Drusillæ paris cum Deæ magnitudinis, & iisdem colendum honoribus consecraretur: ut peculiare fanum ei ædificaretur, eamque statuis sacris non modo viri, sed mulieres etiam venerarentur: ut mulieres eam jurarent, quoties aliquid essent testaturæ: ut natali ejus die ludi Megalensibus similes fierent, epulumque senatui & equitibus daretur. Itaque tunc Panthea vocata est, & Divinis honoribus per omnes urbes culta.*

Denique ipse ille Marcus Aur. Antoninus Philosophus ac sapiens alias vir (teste Capitolino in ipsius vita)\* *Petit a Senatu ut honores Faustinae (at quali foeminæ!) ædemque decernerent. Novasque puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuæ Divam & Faustina* à senatu appellatam gratulatus est, &c. Sic (in Anton. Pio) *Tertio anno Imperii sui Faustina uxorem perdidit, quæ* A SENATU

con-

\* Cicero in Tullio.



*consecrata est, delatis Circensibus atque Templo, & Flaminicis, & statuis aureis & argenteis. Sic Sodales quoque Aurelianos habemus apud Capitolinum; sicut & eosdem & Martianos, & alios plurimorum Cæsarum, in inscriptionibus apud Gruterum: qui ibi investigandi.*

Nec solæ principes fœminæ Consecratione honorabantur; verum etiam fœminæ quandoque privatæ; minoris saltem longè quam Cæsarum notæ. Ita enim Cicero (qui alias talia ridere non veretur) super Tullia filia ipsius jam denata loquitur: *Etenim habeo nonnullos ex iis quos nunc auctores qui dicant id fieri oportere quod sæpè tecum egi [consecrationem videlicet filiæ] & quod à te approbari volo; de fano illo dico, de quo tantum, quantum me amas, velim cogites. Equidem neque de genere dubito. placet enim mihi Cluatii; neque de re. Statum enim est de loco nonnunquam. Velim igitur cogites. Ego quantum his temporibus tam eruditis fieri potest, profectò ILLAM consecrabo omni genere monumentorum, ab omnium ingenii scriptorum, & Græcorum & Latinorum. Quæ res forsitan sit refricatura vulnus meum: sed jam quasi voto quodam, & promisso me teneri puto. &c.*

Addi his possent illa, quæ in fine Consolationis, super hac re loquitur. At quum eruditi Consolationem istam Ciceroni abjudicent, ista non afferam. Lector quisquis ea desideret, ipsam illam adeat Consolationem. Sufficit mihi, quod de facto constet.

Stattius autem de Abascantii in Priscillam pietate, in hunc modum canit:

— — *Mox in varias mutata novaris  
Effigies: hoc ære Ceres, hoc lucida Gnosis,  
Illo Maja tholo, Venus hoc non improba saxo,  
Accipiunt vultus haud indignata decoros  
Numina.*



Sic denique (ne plura exempla adducam) Herodes Atticus, Regillam inter Deas, seu potius Heroínas, retulit, ut sic Heroico coleretur cultu; sive tali, qui Heroibus, vel Indigetibus debebatur. Ad quem cultum nemo cogi poterat: cum ille non ultra familiam sic consecrati consecratæve extendere-  
tur: utpote qui privatim i. e. à privatis, quatenus non ex auctoritate publica, consecrati essent. Quod aliter in Cæsari-  
bus ipsorumque uxoribus obtinebat: qui auctoritate publi-  
ca in Indigetum numerum (quandoque & Deorum majorum gentium) intrudebantur. quare & illis publicus cultus debe-  
batur: hinc igitur Herodes, sub finem Dedicationis:

——— ——— ——— ὦ δὴ φίλον ἱερὰ ῥέζαι  
καὶ θύσαι· θυέων ἀπαρ' εἰς ἀέκοντος ἀνάγκη.  
'Εἰ δὲ τοῖς Δοσεβέεσσι καὶ ἡρώων ἀλεγίζεν,  
'Οὐ μὲν γὰρ θνητὴ ἀπαρ' εἴδ'ε θεάιναι τίτυκται·  
Τῶνεκεν εἴτε νεῶν ἱερὸν λάχεν οὔτε τι τύμβον,  
'Οὐδὲ γέρεα θνητοῖς, ἀπαρ' εἴδ'ε θεοῖσιν ὅμοια.  
Σῆμα μὲν οἱ νηῶν ἱκελον δῆμῳ ἐν Ἀθῆναις.  
Ψυχὴ δὲ σκῆπτρον παρὰ δαμάστῳ ἀμφιπολάει  
Τῶν δὲ φανταίνῃ κεχαρισμένον ἦται ἀγάλμα  
Δῆμῳ ἐνὶ Τροπείῳ. &c.

——— ——— ——— Cui sacrificare voluntas  
Sacrificet: nec enim invitum dare thura necesse est:  
Sed si cui Heroum cura est non temnere cultum.  
Nec mortalis enim, sed nec Dea jure putanda est:  
Nec Templum illa quidem, sed nec sortita sepulcrum:  
Non hominum sed nec Divum [puta Deorum] mereatur  
honores.

Par Templo moles huic surgit in urbe Minervæ  
Ast anima in regno Rhadamanthi læta vagatur. &c.

Ita nimirum ut πῆρεξ esset Dīs Inferis, At de Faustina  
Marci



Marci Antonini uxore, ut de Dea quadam (Dianæ similibusque suppare saltem) non ut de Heroïna (adulatorie) loquitur. An autem in eodem Templo, cum Faustina hæc Regilla dedicata fuit, incertum; quamvis id non immerito probabile ponat Magnus ille Cl. Salmasius.

Interim de Faustina cui Regillam suam commendat, ita Herodes noster:

*In pago Triope Faustinae hæc grata locatur  
Effigies. Latis Templum prætexitur agris,  
Ordine ubi positae vites, oleæque feraces.  
Nec Dea fæmineæ dux & Regina catervæ  
Abnuet hanc Nympham sacris sibi adesse ministram.  
Spreta sagittiferæ nec enim Iphigenia Dianæ.  
Cæsia nec Gersen est aspernata Minerva.  
Nec quæ inter Priscas regnum tenet Heroïnas  
Cæsaris hanc magni possit contemnere Mater,  
Mixta choris cupiet cum ludere semidearum.  
Ipsa enim Elysias moderatur Diva choreas,  
Cumque ipsa, Alcmenæque, beatæque Cadmeone.*

Si ipsa Græca verba mavis, sunt hæc sequentia:

Τὸ δὲ Φαυστίνη κεχαρισμένον ἦσαν ἀγάλμα  
Δήμῳ ἐνὶ Τελοπέῳ· ναὶ πάρος ἔρεες ἀγροὶ  
καὶ χορὸς ἡμερίδων ἔ'ελαινήεντες ἀρχαί·  
οὐ μὲν ἀπμήσειε θεὰ βασίλεια γυναικῶν  
ἀμφίπολον γεραῶν ἔμμεναι, καὶ ὀπίονα νύμφην.  
οὐδὲ γὰρ ἰφθίμηναι εὐθρονος ἰοχέαιρα,  
οὐδ' ἔρση γοργῶπις ἀπλήμνησεν Ἀθήνη.  
οὐδὲ μιν ἡρώνησι παλαιῇσιν μεδέεσσι,  
καίσαρ δ' ἰφθίμοιο παρέψεται ὀμπνία μήτηρ  
ἐς χορὸν ἐρχομένην προτεράων ἡμιθεάων,  
ἥ λάχεν ἡλυσίησι χοροσσίησι ἀνάσσειν,  
αὐτὴ γ' Ἀλκμήνη τε, μάκαιρά τε Καδμειῶνη.



Ut autem redeamus ad Imperatores seu Cæsares Romanorum; de talium Consecrationibus, Arnobius lib. I. (quamvis illa & ad aliorum Reges consecrandos vel consecratos pertineant) ita loquitur: *Tyrannos ac reges vestros, qui postposito Deorum metu, donaria spoliant populanturque Templorum qui . . . . . appellatis Indigetes, atque Divos: & quos odiis acrioribus conveniebat à vobis carpi, PULVINARIBUS, ARIS, TEMPLIS, atque alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium.*

Quid quod Julius Cæsar etiam adhuc vivo sibi talia decerni passus fuerit? Sic enim de ipso Suet. cap. 76. *Sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: sedem auream in curia, & pro tribunali, thensam & ferculum circensi pompa, Tempia, aras, simulacra Juxta Deos, pulvinar, flaminem, Lupercos, appellationem mensis è suo nomine.*

Quo tamen longe moderatior Augustus, qui talia non nisi in Provinciis passus fuit: quamvis ei post mortem non minora decreta fuerint, ut jam inter Divos Consecratione recepto. Hinc enim Prudentius, hoc modo:

*Hunc morem veterum docili jam ætate secuta  
Posteritas, Mense, atque Adytis, & Flamine & Aris  
Augustum coluit, vitulo placavit & agno:  
Strata ad pulvinar jacuit; Responsa poposcit.  
Testantur tituli, produnt consulta Senatus  
Cæsareum JOVIS AD SPECIEM statuentia Templum.*

Quo minus mirum est nos apud Capitolinum de Marco Aurelio hæc sequentia legere: *Et parum sane fuit, quod illi honores Divinos omnis ætas, omnis sexus, omnis conditio & dignitas dedit, nisi quod & sacrilegus judicatus est, qui ejus imaginem in domo sua non habuit, qui per fortunam*



*nam vel potuit habere vel debuit. Denique hodieque in multis domibus M. Antonini statuæ consistunt inter Deos Penates. Nec defuerunt homines qui SOMNIS EUM MULTA PRÆDIXISSE FUTURA, & vera, concinuerunt. Unde etiam Templum ei constitutum, dati Sacerdotes Antoniniani & Flamines, & omnia quæ desecratis decrevit antiquitas.*

Operæ pretium mihi videtur huc adducere illa, quæ, tam apud Dionem quam apud Herodianum, de Consecrationibus Cæsarum Augusti, Pertinacis, ac Severi habentur, quæ tamen Latine tantum afferam, quod longiuscula sint, ac facile textus Græcus horum scriptorum ab istius linguæ peritis inspiciqueat.

De Augusto igitur ita loquitur Dio, lib. 56. in fine: *Tum vero inter immortales eum indigetarunt, & Flamines [Flaminem & Flaminicam] ei cum sacris, & Sacerdotem Liviam .... constituerunt, lectoreque uti eam in sacrificiis permiserunt. Cæterum Livia Numerio cuidam Attico, senatori & prætorio decies sestertium dono dedit; quod, juraverat, vidisse se Augustum in cælum ascendentem, quemadmodum antiquitus Romulum Proculus vidisse perhibetur. Decretum quoque Romæ Augusto Sacrarium [ἱερῶν] à senatu fuit, à Livia autem & Tiberio factum: alibi quoque multis locis ei fana exstructa sunt à populis, partim volentibus, partim invitis: Nolæque domus in qua decessisset, in Templum mutata. Dum ejus Romæ Templum edificabatur, auream ipsius imaginem in æde Martis lecto impositam collocaverunt; eique tribuerunt omnia, quæ deinceps simulacro delubri ejus erant exhibituri. Decretum porro est, ne imago ejus ullo in funere cujusquam ferretur: ut natalitiis ejus ludis, consules quemadmodum Martis fieri solitum, præmia certaminum proponerent. Augustalia tribuni plebis, tanquam sacri, celebrarent: ique omnia reliqua eo,*



quo consueverant fieri more peregerunt, veste triumphali ludis circensibus usi; currum tamen non conscenderunt. Præter hæc, in palatio Livia peculiare triduo ludos in honorem Augusti fecit, qui ipsi quoque secundo loco ab Imperatoribus cujusque temporis exhibentur.

Pertinacis Cæsaris Apotheosin ita narrat Dio: *Sacrarium* [ἱερῶν] *Pertinaci* fecit, ejusque nomen votis & Sacramentis omnibus jussit usurpari: præcepitque ut statua ejus auro curru ab elephantis veheretur in circum, utque ei tres sellæ aureæ in reliqua theatra perferrentur. Huic funus, etsi dudum obierat, ita factum est. Exstructum erat in foro Romano tribunal ligneum pone tribunal lapideum: super eo ædicula parietum expers, columnis innixa, ebore ac auro variè ornata: & in ea lectus consimilis illatus fuit, cui imago Pertinacis cerea, ornatu triumphali, à qua puer egregia forma, ita ut si dormiret Pertinax, pennis pavonis muscas abigebat. Ubi sic publicè jacebat expositus, Severus, nosque Senatores uxoresque nostræ, accessimus funebri vestitu: illæ in porticibus, nos sub dio sedebamus. Quibus ita dispositis, primo transierunt statuae omnium veterum Romanorum illustrium, tum chori puerorum & virorum, qui lugubre de Pertinace carmen cantabant: deinde nationes omnes subiectæ Imperio Romano in statuis æneis sic ornatis, ut est cujusque gentis patria consuetudo. Sequebantur post varia genera civium, licitorum, scribarum, præconum, & qui sunt ejusdem generis. Veniebant deinceps statuae multorum aliorum, quos præclare fecisse aliquid, aut excogitasse, aut in aliquo nobili studio floruisse constaret. Subsequebantur equites & pedites armati, certatores equi, atque ea quæ ad parentandum pertinebant, quæ ab ipso principe & à nobis uxoribusque nostris, & à clarissimis equitibus & populis, & à collegiis Urbis missa fuerant. Postremo ferebatur altare inauratum, ornatumque ebore & lapillis



lis Indicis. Quæ postquam transierunt, Severus ascendit in Rostra, & laudationem Pertinacis recitavit. cumque oraret crebro exclamatum est à nobis, partim laudantibus Pertinacem, partim lugentibus: sed oratione finita multo magis. Ac tandem, quum lectum de loco, in quo erat, moveri oporteret; omnes simul lamentati sumus, ac flevimus. Lectum tulere à tribunali Pontifices & Magistratus, non modo qui tum erant, sed etiam ii, qui fuerant in sequentem annum designati; eundemque postea tradidere nonnullis equitibus, ut ferrent. Pars nostrum lectum anteibat, & nonnulli plangebant, alii lugubre quiddam submissee tibi accinebant. Imperator postremus sequebatur. Ita in campum Martium venimus. Hic extructus erat rogos instar turris formâ quadrangulâ ebore & auro ac nonnullis statuis ornatus. In summo ejus currus inauratus, quem Pertinax agitabat [collocatus erat]. In hunc rogam conjectis primo iis, quæ allata fuerant parentandi causa, lectus impositus est. Post Severus & propinqui Pertinacis, simulacrum ejus osculantur. Quo factò Imperator tribunal conscendit, nos Senatores, exceptis Magistratibus in foros conscendimus, ut tutò simul ac commode spectaremus, ea quæ gererentur. Magistratus & ordo equestris, habitu sibi convenienti, & milites tam equites, quam pedites, fecere circum rogam in orbem discursationes urbanas & pyrrichias: deinde Consules ignem rogo injecere. Quod cum esset factum, Aquila ex rogo evolavit; itaque Pertinax indigetatus est.

Ut autem plures ceremoniæ ac circumstantiæ comparent quam in Consecratione Augusti (cum qua an convenerit illa Claudii, cujusque meminit in fine libri LXI. incertum est) sic aliæ quoque ac plures, in ista Severi quam Herodianus nobis hoc modo describit: Mos est enim Romanis consecrare Imperatores, qui superstitibus filius vel successoribus



moriuntur: quique eo honore sunt affecti, relati dicuntur inter Divos. Est autem tota urbe quasi luctus quidam, festæ celebritati promiscuus; quippe functum vita corpus ritu hominum sumptuoso funere sepeliunt. Sed ceream imaginem, defuncto quam simillimam, fingunt, eamque in regie vestibulo proponunt, supra eburneum lectum maximum atque sublimem, vestibus instratum aureis. Et quidem imago illa ad ægroti speciem pallida recumbit. Circa lectum verò utrimque magnam partem diei sedent, à læva quidem senatus omnis vestibus atris amictus: à dextera verò matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honestat. Harumque nulla vel aurum gestans vel ornata monilibus conspicitur, sed vestibus albis exilibus indutæ mærentium speciem præbent. Intra spatium autem septem dierum fiunt quæ dixi: sed & medici subinde ingredientiæ: & postquam inspexerunt scilicet ægrotum, deterius se habere, identidem renuntiant.

Dein ubi jam visus obisse diem, lectum humeris attollunt & qui ex equestri ordine sunt, & ex senatorio lectissimi juvenes, perque viam sacram in vetus forum deferunt, ubi Magistratus Romani deponere imperium consueverant. Utrunque autem gradus quidam sunt ad scalarum similitudinem exstructi, in quibus altera ex parte, puerorum chorus est è nobilissimis atque patritiis: altera, fæminarum illustrium hymnos in defunctum pæanasque canentium, venerendo & lamentabili carmine modulatos.

Quibus peractis rursus attollunt humeris lectum, atque extra urbem perferunt in Martium campum: ubi quæ latissime campus patet, suggestus quidam specie quadrangula, lateribus æquis assurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam. Id quidem interius totum est aridis fomitibus oppletum, extra autem intextis auro stragulis atque eboreis signis variisque pictu-



ris exornatum. Supra verò alterum minusculum quidem positum est, sed forma & ornatu persimile, portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum semper inferiore contractius: ac deinceps alia, donec ad extremum, quod est brevissimum perveniatur. Possis ejus ædificii formam comparare turribus his qui portibus imminentes, noctu igne prælato, naves in tutas stationes dirigunt: pharos vulgo appellant. Igitur lecto in secundum tabernaculum sublato, aromata & suffimenta omnis generis, fructus herbasque succosque omnes odoratos conquirunt, atque acervatim effundunt. Quippe neque gens neque civitas, neque qui honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro se quisque suprema illa munera principis honori deferant. Ubi verò ingens aromatum acervus aggestus est, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adæquant, universis equestris ordinis certa quadam lege ac recursu, motuque pyrrichio numeroque, in orbem decurrentibus. Currus item decenti similiter ordine circumaguntur, in sessi purpuratis rectoribus, qui personas ferant, quæ habent imagines Romanorum omnium qui gloriose exercitibus præfuerunt, aut regnarunt.

Quæ ubi celebrata sunt, facem capit Imperii successor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem subjiciunt: cunctaque ilicò fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igni valido corripuntur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo, tanquam è fastigio quodam simul cum subjecto igni ascensura in ætherem aquila dimittitur: quæ in cælum creditur ipsam principis animam deferre. Ac jam ex illo una cum cæteris numinibus imperator colitur.

Post ejusmodi Consecrationem ipsorum & Templum parabatur; uti & interim Statua sub habitu atque ornatu hujus illiusve Dei (ut Jovis vel Apollinis vel alterius cujusdam) in



adytis, seu medio, vel interiori loco Templi ponebatur. de quo loco statim amplius: nunc de habitu paucula, quia alii satis multa (idque nummi abunde doceant) dicam. Cicero nempe ita de hac re loquitur (alicubi: *Jovem, Junonem, Minervam, Vulcanum, Appollinem, reliquos Deos ea facie novimus qua pictores fictoresque voluerunt; neque solum FACIE, sed etiam ornatu ætate, atque vestitu.*

Ad faciem quod attinet eadem quæ Cicero, Lucianus quoque affert; dum in Dialogo de Sacrificiis: *Εἴπειτα ὃ ναὸς ἐγείραντες, ἐν αὐτοῖς μὴ αἰκοῖ, μὴ ὃ ἀνέστοι δῆθεν ὧσιν, εἰκόνας αὐτῶν ἀπεικάζουσι, ὡς καλέσαντες ἢ Πραξιτέλην, Πολύκλειτον, ἢ Φειδίαν. οἱ ὃ, ἔκ οἶδα ὅπως ἰδόντες, ἀναπλατῆσιν γενεήτην μὲν τὸν Δία, παῖδα δ' ἐς αἰὲς ὅν Ἀπόλλωνα, καὶ ὅν Ἑρμῆν ὑπηγήτην, καὶ Ποσειδῶνα κυανοχαίτην, καὶ γλαυκῶπιν τὴν Ἀθηνᾶν.* Deinde verò fanis in honorem illorum erectis, ne tectis aut penatibus careant, effigies illorum exprimunt, adhibito ad id vel Praxitile, vel Polycleto, vel Phidiâ. At hi, nescio ubi visos, illos effingunt, Jovem quidem barbatum, Apollinem verò semper puerum, Mercurium ducentem primam lanuginem, Neptunum nigro capillitio, cæsis oculis Minervam.

Quibus concordant fere hæc sequentia, loquente ita Priapo:

*Notas habemus quisque corporis formas.*

*Phæbus comosus: Hercules lacertosus.*

*Trahitque Bacchus virginis tener formam:*

*Minerva flavo lumine est: Venus peto:*

*Frontem comatos Arcadas vides Faunos:*

*Habet decentes nuntius Deum plantas:*

*Tutela Lemni dispares movet gressus:*

*Intonsa semper Æsculapio barba est:*

*Nemo est feroci pectorosior Marte: &c.*

Hinc-



Hincque illud Prudentii de Augusto jam inter Divos relato: *Testantur tituli, produnt consulta senatus Cæsareum Jovis ad speciem statuentia Templum.* Quæ tamen & ad ornatum ac vestitum trahi queant.

Ad ornatum hunc igitur *Vestitus* pertinebat, sicut & *Arma* quæ Deo Deæve huic illive peculiaria erant, ac *radii*, quibus capita *Divorum*, ut *Deorum* ornabantur: unde Lucanus *Pharsal. lib. 7. de Cæsaris anima: Fulminibus Manes, radiis ornabit & astris. Inque Deum templis jurabit Roma per umbras*; uti stella Cæsaris capiti, (in nummis ipsius apud Goltzium videndis) imposita. Unde & idem Virgilius: *Ecce Dionæum procedit Cæsaris ASTRUM.* Sic ipse radiatus, apud eundem Goltzium comparet, cum inscriptione sequenti *Γ. ΙΟΥΔΑΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΘΕΟΣ.* Et in statua quoque (nummo expressa) radiato capite cum ramulo in dextra manu, & hastile [quod insigne Deorum simulacris addebatur; eo quod olim hastæ consecratæ pro Dîs cultæ fuissent] in sinistra, cum titulo, *Augusto Deo.* Nec Statius aliter (de radiis) in Thebaide, dum ita canit:

— — *Licet ignipedum frænator equorum  
Ipse tuis alte radiantem crinibus arcum  
Imprimat.*

Quibus addas denique Plinii hæc ad Trajanum verba: *Horum unum si præstitisset alius, illi jam dudum radiatum caput, & media inter Deos SEDES auro STARET aut ebore, augustioribusque aris & grandioribus victimis invocaretur.*

Quinetiam armis suis (uti jam obiter indicavi) ornabantur Dii, ac similiter quoque Divi quandoque (ut sic sub Jovis specie Augustus Cæsar) imo & vivi adhucdum Cæsares: uti id de Commodò patet. De Dîs id comparet ex sequenti carmine:

*Ful.*



*Fulmina sub Jove sunt: Neptuni fuscina telum:  
 Ense potens Mars est: hasta Minerva tua est.  
 Sutilibus Liber committit praelia thyrsis  
 Fertur Apollinea missa sagitta manu.  
 Herculis armata est invicta dextera clavâ  
 At me terribilem, . . . . .*

Atque hinc Commodus, quem modo memoravi, (teste Lampridio), *Accepit statuas in Herculis habitu, eique immolatum est ut Deo.* Sicut & Dio de eodem Imperatore. lib. 72. καὶ ἀνδράντες αὐτῷ παμπαλῆθεῖς ἐν Ἡρακλέος σχήματι ἔστησαν. *Ac plurimæ statuae habitu Herculis ei collocatae sunt.* Ac paulò post: κηρύκειόν τε τοιῶτον φέρων ὁποῖον Ἡρμῆς ἢ γὰρ λεοντῇ ἔ, τε ῥόπαλον ἐν τε ταῖς ὁδοῖς περιφέρει αὐτῷ, ἔ ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ διφρῶ ἐπὶ χεύσῃ, εἴτε παρήει, εἴτε ἀπήει, ἐλθέτω. αὐτὸς δὲ ἐν τῷ Ἡρμῶ σχήματι εἰσῆει τε ἐς τὸ θεάτρον, καὶ ἀπορρίψας τὰ ἄλλα, ὅπως ἐν ταῖς χιθῶνι ἀνυπόδητος ἔργα ἔχει. *Ferebat etiam caduceum, quale Mercurius solet. Pellis quidem leonis, clavæque gestabantur ante eum, quum iter faceret: in theatris, sive adveniret ipse præsens, sive abesset, in sella aurea collocabantur. Atque ipse habitu Mercurii introibat in theatrum, abjectisque cæteris quæ ferebat, præter tunicam, nudis pedibus ad rem gerendam aggrediebatur.*

Hinc igitur, quod facie, vestitu, armis, cæteroque ornatu (Jovi ex. gr. Aquila, Mercurio gallo, Junoni pavone, Minervæ noctuâ, Marti lupo, aliisque per alia) satis clare designarentur Dii, atque hinc (ex æmulatione) quoque Divi; nullus ipsis addebatur Titulus, aut inscriptio, qua designaretur quis quænamve Deus Deave esset, cujus statua hoc illove habitu vel ornatu, sive sedens, sive stans (seu sessilis vel pedestris) posita esset.

Nam quamvis Prudentius de Augusto in Divorum numerum relato, canat, *Testantur tituli*; isti tituli non eum in finem



finem additi ipsorum statuis consecratis erant, ut inde notum fieret advenis, quis ille (illave) esset, cujus statuam sic (sive in Templi alicujus adytis, sive alibi) positam conspiciebant: sed ut noscatur inde, à quo ac quas ob causas illa posita ac dedicata seu consecrata erat.

Patet id sat clare, uti judico, ex Dionis Chrysosthomi Orat. 31. seu Rhodiaca; in qua inter alia hæc sequentia affert: Τὰς γὰρ θεὰς ὁπιγραφεῖν ἐκ ἐστὶν ἔθος· ἐγὼ γὰρ ἐκ ἀπελπίζω, καὶ τῶν ἄλλων πινὰς εἶναι τριτάτης. ἐν γὰρ Θήβαις Ἀγκαῖος ἀνάκειταί τις, ὃν Ἡρακλέα φασὶν εἶναι πρότερον ἔτῳ καλούμενον· καὶ παρ' Ἀθηναίοις Ἐλευσίνιος μύθε παιδὸς εἰκὼν, ἐκ ἔχουσα ὁπιγραφὴν, κακῆνον εἶναι λέγουσιν Ἡρακλέα. Καὶ παρ' ἑτέροις οἶδα πολλὰς, τὰς μὲν ἡμιθέων, τὰς δὲ ἡρώων ἀνδρίαντας οἷον Ἀχιλλέως, Σαρπηδόνος, Θεσέως, Διὰ τὸ το δέχῃται ἐκ ὁπιγραφέντας· καὶ μένοντος ἐν Ἀιγύπτῳ Κολοσσὸν εἶναι λέγουσιν. ἀλλ' ὅτι ἐνίων μὲν ἡ δόξα παρέμεινε καὶ διεφύλαξε τὴν Φήμην ὁ χρόνος, καὶ μὴ ὅτι πάντων συνηέχθη, δι' ἣν δή ποτ' ἐν αἰτίαν. ἐκὼν καὶ παρ' ὑμῖν ἐκ ἀδύνατον εἶναι ἵνα τις ποίηται. &c. Deos enim non moris est inscribere: ut ego non desperem, & aliorum esse quasdam hujusmodi: Thebis Alcæus quidam consecratus est, quem Herculem esse ajunt antea ita vocitatum: & apud Athenienses Eleusinii Sacerdotis pueri imago est, non habens inscriptionem: & illum dicunt esse Herculem. Et apud alios scio multas partim semideorum, partim heroum statuas; ut Achillis, Sarpedonis, Thesei, propter hoc antiquitus non inscriptas. Et Memnonis ita in Ægypto colossus esse ajunt. Cæterum in quibusdam gloria permansit, tempusque famam custodivit: at vero non in omnibus id contigit, quicquid tandem fuerit in causa. Proinde & apud vos non impossibile est, tales quosdam esse.

Ut autem hæc Dionis verba paulò melius intelligantur ab iis qui ipsum non legerunt Oratorem, vel hanc saltem ipsius Orationem; sciendum est, Rhodios à temporibus antiquis



permagno statuarum numero, quas non solum Dîs, & Heroibus; verum & hominibus cum ob alias virtutes tum merita in Rempublicam statuerant, laborasse. Attamen cum mos ille, atque ambitio, statuas ita ponendi atque inscribendi permaneret apud illos, iis, quos ob benemerita in Rempublicam honorare volebant; numerusque interim ita excrevisset, ut novis ponendis nec locus, nec sumptus, etiam quandoque, sufficerent; eo deveniebant; ut si cui statua, sive civi, sive advenæ, quem isto honore condecorare volebant, esset ponenda atque inscribenda, illi aliis ex statuis jam dudum positis, sive hominum illæ essent, sive Heroum (quinetiam quandoque hujus illiusve Dei, cui nulla inscriptio addita esset) hanc illamve jam minus cognitam vetustate, vel alias ob causas neglectam, eligerent; ut deleta ex ipsa veteri inscriptione, aliam ipsi inscriberent, quâ illa videretur isti homini, quem tali talive statua honorare volebant, esse posita, ac dedicata.

Sicque eradebant quandoque titulos illorum, qui quandoque ob longe majora in Rempublicam merita, hunc honorem ex publico decreto nacti fuerant. Quin etiam id ita temere atque incircumspecte quandoque fiebat, ut statuam huic illive feni quondam positam, erasis titulis antiquitus inscriptis, juveni huic illive, prout id illis lubebat (si quando alicui statua dedicanda videretur) denuo dedicarent atque inscriberent: quamvis ille tum facie quoque, tum & reliquo ornatu, ab illo, cui ista olim dedicata fuerat, toto cœlo, quasi, differret. Quod, sicuti revera ridiculum erat; simulque injustum summe, atque injuriosum illis (adeoque & impium) quibus tales statuæ atque inscriptiones olim positæ fuerant, ita id à Dione nostro carpitur ac damnatur: eoque magis, quod sic aliquando Dei (Herois saltem) alicujus statuam (quod sine titulo adjuncto staret dedicata) æque temere possent arripere, quin & quandoque arriperent, (ut exemplis



plis probat) eamque homini, non Deo cuiusdam dedicarent: atque ita Deos ipsos æque afficerent injuriâ, quam homines, quorum meritis atque honori, illæ primum positæ ac dedicatæ fuerant.

Porro (ne hisce diutius immoremur) Consecratorum statuæ quoque Colossea magnitudine, si Deorum illæ essent; atque imprimis, si id in Templis fieret, ponebantur: cum hominum, ut hominum (ob virtutes insignes, aut artes, aut alia merita) solum magnitudine ἀνδραγάντων, atque humanam staturam non supergressa, dedicarentur. Deorum enim Dearumque statuis id tantum competebat. Hinc enim *Dru sillæ* (ut *Dex*) *statua pari cum Deæ Veneris magnitudine ponebatur à Caligula. Sicque Nero Jovis Olympii statuæ Colossææ, capite dempto, suum caput imponi voluit. Quod postea Domitianus imitatus, suum illi caput imposuit. Sic quoque Fl. Josephus testatur (lib. I. Belli Judaici) Herodem Cæsari Colossum dedicasse:* καὶ τὸ εἶμας ἀνδρὺς ναὸς καίσαρος ἐπὶ γλόφῃ, καὶ καὶ τὸ μέγεθος ἀγέφυρος, ἐν δὲ αὐτῷ κολοσσὸς καίσαρος, ἐκ δ' ἀποδείων τῶν Ὀλυμπιάσι, Διὸς, ὃ καὶ περσεύεσθαι. Ῥώμῃ ἵστος ἡ ῥα τῇ κατ' Ἀργος. Contra ostium portus in colle Cæsaris templum, magnitudine simul & pulchritudine præcipuum, in eoque Cæsaris colossus non minor quam Jovis apud Olympiam, cujus ad exemplar factus est: Romæ [*Dex*] autem par Junoni, quæ Argis est.

Deorum verò statuas in templis ut plurimum quoque sessiles fuisse [quod rarissime hominibus contingebat, nisi jam in Deorum, non solum Heroum, numerum, relati essent, vel certis aliis de causis] ostendunt hæc Apollodori dicta ad Adrianum (teste Dione, lib. 69.) super templo Veneris Romæ per Adrianum ædificato, ut non satis alto. Dixit nempe de simulacris, quod majora facta essent, quam ratio altitudinis amplitudinisque templi pateretur: addiditque: Et-



enim si Deæ surgere, atque inde exire voluerint non poterunt.

De Macrino etiam testatur Capitolinus, eum rogasse *Senatum* (nam consecrandi aliquem decreta pendebant à Senatu) ut, præter *equestres* ac *pedestres* statuas, etiam *sedentes duas* Antonino jam inter *Divos* relato decernerent.

Hinc quoque Jupiter & Juno, in gremio Fortunæ Prænestinæ: hinc denique *sortes excidebant* è pulvinariis, ac *gremius* Deorum quorundam per *sortes fatidicorum*: atque hinc postremo, Dii Deæque tam sæpius sessiles in nummis antiquis: quamvis id in statuis magis, quam in nummis, frequens sit; imprimis verò in templis.

De cultu interim quoque non tam Deorum, quam Divo-  
rum (sive Indigetum atque Heroum) hic aliquid dicendum est: quamvis ille non sic ad Consecrationes, quam ad ipsos Consecratos pertineat.

De Dîs igitur ita Cicero, lib. 2. ita loquitur, ut tres ipsorum classes constituat: primam scilicet eorum, qui *Cælites* semper habitati fuerunt; alteram eorum, quos *merita in cælum vocarunt*: tertiam denique illarum *Divarum*, propter quas datur ascensus in cælum; quæque ab ipso nominantur *Mens, Virtus, Pietas, & Fides*.

Horum itaque cultus non æque operosus erat; verum religioso magis cultu, ratione sacrificiorum colebantur *Dii majorum gentium*; minori verò *Dii minorum gentium*, sive *Indigetes*, (qui quasi in Dîs agentes erant; quod ex hominibus inter Deos relati essent) *Penates*, aliique his consimiles: minori tamen adhuc *Heroës*, illique qui plane ex superiorum plebe essent.

*Heroibus* tamen quandoque, ex adulatione Divinus cultus exhibebatur, tam vivis (quamquam id rarius fieret,) quam demortuis. quod de Menelao & Helena ipsius uxore (in Helenæ encomio) testatur Isocrates, dum ἔχ' ὡς Ἡρώων, ἀλλὰ



ἀλλὰ ὡς Θεοῖς, non ut Heroibus, verum ut Dīs, eos cultos fuisse asserit: uti & Plutarchus de Præstantia Mulierum, his verbis: Τῇ Λαμπριάκῃ πρῶτον Ἡρώικαὶ ἡμᾶς ἀποδιδόντες ὑπερον ὡς Θεῶν ἐψηφίσαντο. *Lampsacæ cum prius honores, quales Heroibus exhibentur tribuissent, postea illi eos qui Dīs tribuuntur decreverunt.*

Nec mirum sane Græcos ita circa demortuos quandoque infaniisse, ut nec modum ullum hic servare valerent: cum & adhuc vivos tali honore dignarentur, atque afficerent. Ita enim non solus Alexander ille Magnus à Demade Athenien- si, ut, decimus tertius numero, Dīs Magnis adscriberetur, suffragium tulit; atque à Persis ut Deus adoratus fuit (quod & aliis, præter ipsum contigit:) verum circa Demetrium Poliorceten sic adulatione infanierunt, ut (præter plura impia æque ac ridicula, quæ in illius ac patris Antigoni honorem decreverant) ab ipso, loco Appollinis Delphici, Oracula peti vellent; sicut his sequentibus testatur Plutarchus: οἱ δὲ μάλιστα τὴν πρῶτην ὑπερφυῖες ἦν καὶ ἀλλόκοτον ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σφέττιος, ὑπὲρ τῆς ἀσπίδων ἀναθέσεως εἰς Δελφὸς ὡς δὲ Δημη- τρεῖς λαβεῖν θεσημόν. αὐτὴν δὲ παραγράφῳ τὴν λέξιν ἐκ τῆς ψηφίσ- ματος, ἕτως ἔχουσιν. Ἀγαθὴ τὴν τύχην δεδύχθω τῷ δήμῳ, χειροτονή- σαι τὸν δῆμον, ἓνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς τὸ σωτή- ρα καὶ καλλιεργούμενον, ἐπερωτήσῃ Δημήτριον τὸν σωτήρα πῶς εὖσε- βέσται καὶ κάλλιστα, καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν ποιή- σαιτο τῶν ἀναθημάτων ὅτι δ' αὖν θεήσῃ, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον. ἕτω καταμωκώμενοι τῶν ἀνθρώπων, προσδιέφθαιραν αὐτὸν, ἔδὲ ἄλ- λως ὑγιαίνοντα τὴν διάνοιαν. &c. *Quod verò præter ceteros ho- nores modum excessit & fuit absonum, de consecrandis apud Delphos clypeis; Dromoclides Sphettius rogationem tulit, ut Oraculum à Demetrio peterent. Verba ipsa adscribam legis, quæ sic habent: Quod felix faustumque sit, velit ju- beat populus, unum ut populus civem Atheniensem designet, qui ad Servatorem profectus, ubi litaverit, consulat De-*



*metrium Servatorem, quemadmodum religiosissimè, commodissime & ocysimè dona dedicaturus sit. quamcunque dederit dictionem, eam ut populus sequatur. Ita hominem deridentes, insuper dementaverunt, nec alias satis sanum.*

At ipsum jam ante, cum patre, ut *Servatores Deos* in Acta retulerant, abrogatoque vetere Magistratu Archonte, à quo denominabatur in fastis annus, Servatorum Sacerdotem quotannis creaverant, quem plebiscitis contractisque præscripserant; sciverantque ut eorum cum Diis nomina peplo intexerentur. Locum etiam ubi primum descenderat de curru, consecraverant, posuerantque ibi aram, quam Demetrii Catabatæ nominaverant; pluraque alia absurda circa ipsum commiserant, apud Plutarchum aliosque legenda.

Et hi tamen Athenienses hunc ipsum Demetrium, cum jam cæso in pugna Antigono, exercituque ipsius devicto, in Græciam fugeret, nullosque Atheniensibus sibi magis amicos duceret, excluderunt plane, bellumque contra eum susceperunt. nec tamen ille hanc injuriam pro meritis ultus fuit; verum ipsos denuo in gratiam recepit.

Melius verò ipsos hos Athenienses ob similes honores remuneratus est Marcus Antonius Triumvir. Nam cum illi ut *Baccho* Minervam despondissent *probare se id Matrimonium dixit: dotisque nomine quadragies sestertium exegit.* Ipsa Dionis verba (lib. 48.) sunt: δέχεσθαι τε τὸν γάμον ἔφη, ἔπειτα καὶ μυριάδας ἑκατὸν παρ' αὐτῶν ἐξέπραξεν.

Idem hic Antonius jam antea Cæsaris, cui vivo *Jovis* nomen ac Templum consecratum fuerat, flamen ac Sacerdos factus fuerat, teste etiam modò allato Dione. Unde minus certe mirum videri debet, quod hic se pro Baccho inter Athenienses gesserit.

Dionis interim verba sunt: καὶ τέλος Δία τε αὐτὸν ἀντικρὺς Ἰάλιον προσεγόρευσεν, καὶ ναὸν αὐτῷ τῇ ἐπαικείᾳ αὐτὸς τεμενιδῆσαι



ται ἔγνωσαν, ἱερέα σφίσι τὸν Ἀντώνιον, ὥσπερ τινὰ διὰλιον, χειροσάμενοι. Denique Jovis Julii cognomentum ipsi palam imposuerunt, Templumque Clementiæ Juliæ dedicari jusserunt; Sacerdotioque ejus Antonium, quasi flaminem Dialem aliquem, præfecerunt.

Mitius multo, atque ingenuè ac fatis lepide, Agesilaus egit cum Thasiis, qui ipsi quoque illum inter Deos referre volebant. Verum præstat, ut hic audiamus ipsum Plutarchum, qui (in Apothegm.) sic historiam narrat. Πάλιν δὲ τῶν Θασίων, Διὰ τὸ δοκεῖν μέγα ὑπ' αὐτῷ Δεργετείῳ, ναοῖς αὐτὸν καὶ ἀποθεῶσαι ἱεροσάντων, καὶ περὶ τὰς πρεσβείαν ἀποσειλάντων, ἀναγνῶντας πρὸς αὐτῷ προσήνεγκαν οἱ πρεσβεις, ἠρώτησεν εἰ ἡ πατρίς αὐτῶν ἀποθεῖν ἀνθρώπου δύναται. Φαμένων δὲ. Ἀγέτε (ἔφη) ποιήσατε πρώτης ἑαυτῶν. Καὶ τὰτ' ἀν' πράξῃτε, τότε πείσω ὑμῖν ὅτι καὶ ἐγὼ δύνησθε θεὸν ποιῆσαι. Τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλληνικῶν ἐθνῶν ψηφισαμένων ἐν ταῖς ἐπιφανέταῖς πόλεσιν εἰκόνας ἀνίσταν αὐτῶν, προσέγραψεν, Ἐμὲ μηδεμίαν εἰκὼν ἔγω, μηδὲ πλάσῃ μηδὲ κατασκευῇ. Ithasis eum, quod magna ab ipso se adeptos beneficia sentirent, templis Divinisque honoribus venerantibus, eaque de re legatos mittentibus: ut legit quos honores sibi decernerent, quæsit à legatis, an civitas ipsorum homines in Deos posset convertere. Quum affirmarent, Agedum, inquit, vos ipsos primum Deos facite: eo facto credam vobis posse me quoque à vobis in Deum mutari. Ad-dit porro: Quum Græcæ in Asia gentes decrevissent ei in nobilissimis urbibus statuas ponere; rescripsit: Nullum mei esto simulacrum neque pictum, neque fictum, neque artificio adornatum.

De Græcorum levitate atque ad adulationem fictis ingeniis talia minus miranda erant; at longe magis de Romanis, quos tam Polybius (libro VI.) quam Dion. Halicarnassæus (libro II.) à gravitate morum præ Græcis maximè commendant, ac quidem præcipue circa religiones. Et tamen vidimus jam  
id



id illos non solum circa mortuos, verum & quandoque circa adhucdum vivos æmulatos fuisse.

Ac quamvis Imperatores Christiani, non tali modo ut Gentiles, post mortem consecrarentur: certe vivi adhucdum multi inter ipsos & sacram purpuram adorari sinebant, & ef-fata sua seu decreta pro Oraculis haberi volebant, aliaque plura his similia: verum & Divorum nomen post obitum iis tribuebatur (uti jam, capite ultimo Dissertationis de Oraculis secundæ) ostensum fuit. Quin & ipse Constantinus Magnus, acer ille Christianismi propugnator, in nummis (apud Antonium Augustinum aliosque videndis) consecratus fuit post mortem; cum ipse appareat quadrigâ in cœlum subvectus, dum manus inde protensa ipsum recipit.

Passos autem fuisse etiam hos Imperatores Christianos, ut ipsorum statuæ adorarentur, tam ex Hieronymo, quam ex Codice (tum Theod. tum Justiniano) patet. Prior enim in Dan. cap. 5. ita habet: *Statuam, seu imaginem cultores Dei adorare non debent. Ergo iudices & principes seculi, qui IMPERATORUM STATUAS ADORANT ET IMAGINES, hoc se facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo.* Hæc verò Hieronymi verba spectare non ad statuas Imperatorum Gentilium (quas jam ab initio Christianismi omnes Christiani recusabant) sed ad Statuas Cæsarum Christianorum, ex Codice luce clarius apparet. Ita enim ibi . . . . . tit. de Statuis & imaginibus: *Si quando nostræ statuæ vel imagines eriguntur, seu diebus, ut assolet festis, sive communibus, adsit Iudex SINE ADORATIONIS ambitioso fastigio, in ornamentum diei & loco, & nostræ recordationi, sui probet accessisse præsentiam.*

*Loca* autem quæ consecrabantur erant vel *Templa* seu *Delubra*, vel *Ædes*, vel *Fana*, vel *Sacella* vel *Heröa* (quæ cuncta ab invicem distinguebantur, quamvis nonnunquam inter se



se confunderentur) *luci* aut *agri* aut alia, quæ à profano usu ad Sacrum, seu Sacrorum, transferebantur.

Quod ad *Templa* attinet, illa vel unico saltem, huic il-  
live Deo aut Deæ, vel pluribus simul consecrabantur. Nam  
quamvis apud Romanos, singulis tantum Dīs Deabusve sin-  
gula *Templa*, *Ædes*, ac *Sacellas*, ac *cellas*, consecrare fas esset:  
id tamen nec semper neque ubique locum habebat; uti pa-  
tet ex verbis Valerii Maximi, qui ita de ista re loquitur:  
*Cum Marcellus quintum consulatum gerens templum Hono-  
ri & Virtuti, Clastidio prius, dein Syracusis potitus, nun-  
cupatis votis debitum consecrare vellet, à Collegio Pontifi-  
cum impeditus est, negante unam cellam duobus Diis recte  
dicari. Futurum enim si quid prodigii in ea accidisset, ne  
dignosceretur utri rem Divinam fieri deberet: nec duo-  
bus nisi certis Diis unà sacrificari solere. Ea Pontificum ad-  
monitione effectum est, ut Marcellus separatis Ædibus,  
Honoris ac Virtutis simulacra statueret.*

Videmus igitur quantumvis id nefas ut plurimum esset, ta-  
men aliquando istud apud ipsos locum habuisse Romanos.  
Sic enim ex. gr. jam olim Dioscurorum, seu Castoris ac Pol-  
lucis, simul Templum dedicatum fuerat; atque recentioribus  
ævis Augusti ac Romæ simul: Gentis Flaviæ &c. Ac quidem  
in Græcia frequentius erant *Dii συννάοι* atque etiam *σύμβωμοι*.  
nec deerat Romæ templum Pantheon; imò nec nummi Pan-  
thei; uti ostendit eruditissimus Cl. Nicæsius: cujus Disserta-  
tio de numno Pantheo huc aliquatenus facit. Ita enim vide-  
mus plures quidem Deos, seu potius plurium Deorum simu-  
lacula, uno eodemque in templo, uti in Ara eadem; ut in Am-  
phiarai apud Atticos: de quo Pausanias: καὶ ὠρωπίοις ναὸς τε  
Ἀμφιαρέας, ἔ' ἀγάλμα λελυκῆ λίθῃ. Παρέχεται δὲ ὁ βωμὸς μέρη.  
Ἐ μὲν Ἡρακλέους, καὶ Διὸς ἔ' Ἀπόλλωνός ἐστι Παίων. Ἐ δὲ ἥρωισιν  
καὶ ἥρώων ἀνέστη γυναιξί. τρίτον δὲ Εἰτίας, καὶ Ἑρμῆ, καὶ Ἀμφια-  
ρέας,



εἰς, ἐν τῷ παίδων Ἀμφιλόχῃ. Ἀλκμαίων Διὸς τὸ ἐν Ἐρυφύλῃ ἔργον, ὅτε ἐν Ἀμφιαράῳ, ὃ μὲν ἔδεν παρὰ τῷ Ἀφιλόχῳ ἡμὴν ἐχθρὸν. Τετάρτη δὲ ἐστὶ τῷ βωμῷ μοῖρα Ἀφροδίτης καὶ Πανακείας, ἔτι δὲ Ἰασίδος, καὶ Ὑγείας, καὶ Ἀθηναίας Παιωνίας. Πέμπτη δὲ πεποίηται Νυμφαῖς καὶ Πανὶ, καὶ ποταμοῖς Ἀχελώῳ καὶ Κηφισῷ. *Apud Oropios templum Amphiarao; & eidem è candido lapide signum.*

*ARA quidem ejus in partes distributa est quinque: Earum una Herculi, Jovi, Apollini Pæonio: ALTERA Heroibus eorumque uxoribus: Vestæ TERTIA, Mercurio, Amphiarao, & Amphilocho filiis. At QUARTA aræ pars Veneri, Panaceæ, Jasoni, Hygyæ, Minervæ Pæoniæ: QUINTA Nymphis, Pani Acheloo & Cephiso amnibus sacra est.*

De συννάοις ac συμβώμοις seu συνθρόνοις plura, in Antiquitate, habemus exempla, tam apud Pausaniam, quam in Inscriptionibus apud Gruterum, Reinesium ac Sponium inveniendis: ex quorum numero hæc mox sequentia suffecerint. Idem, igitur, Pausanias, in Arcadicis, ita loquitur: *Ψωφιδίοις δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἐρυμάνθῳ ναὸς ἐστὶν Ἐρυμάνθου καὶ ἀγάλμα. ποιεῖται δὲ πλὴν τῷ Ἀΐγυπτιῶν Νείλῳ ποταμοῖς τοῖς ἄλλοις λίθου λευκοῦ καὶ ἀγάλματα, &c.* *Est etiam Psophidius ad Erymanthum, Erymanthi templum, cum signo ipsius [fluminis]. Sunt in eadem æde nobilium amnium è candido marmore signa: unius Nili simulacrum è nigro lapide, &c.*

Hi igitur flumina simulacra seu statuæ συννάοις erant, seu eodem in templo dedicatæ: inter quas quare solius Nili è nigro lapide erat, nulli erudito, obscurum esse potest: quod nempe ex Æthiopia ac Nigritarum regionibus in Ægyptum devolveretur.

De συννάοις ac συμβώμοις simul, sive non tantum templo eodem, verum & una eademque ara gaudentibus, (quandoque & συνθρόνοις ut apud Pausaniam plus semel) hæc apud

Spo.



Sponium exempla habemus. Primum scilicet pag. 340. Miscell. Eruditæ Antiquitatis:

ΘΡΑΣΕΑΣ ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ  
ΥΠΕΡ ΕΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ  
ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΤΟΛΛΑΣ  
ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΛΛΑΣ  
ΚΑΙ ΚΟΡΙΝΤΟΥ ΤΕΚΝΩΝ  
ΙΣΙΔΙ ΣΕΡΑΠΙΔΙ ΑΝΟΤΒΙΔΙ  
ΑΡΠΟΚΡΑΤΕΙ ΘΕΟΙΣ ΣΤΗΝ  
ΝΑΟΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΩΜΟΙΣ  
ΕΤΧΗΝ

Sic & in Inscriptionibus Itinerarii ejus parti primæ subjun-  
ctis, post alia ibi præcedentia:

ΣΕΡΑΠΙΔΙ  
ΙΣΙΔΙ ΑΝΟΤΒΙΔΙ ΑΡΠΟ  
ΚΡΑΤΕΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙΣ  
ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ  
ΣΤΑΣΕΟΥ ΤΟΥ ΦΙΛΟ  
ΚΛΕΟΥΣ ΚΟΛΩΝΗΘΕΝ

Apud Reinesium (Classe I. n°. 290.

ΑΓΑΘΗ ΤΤΧΗ  
ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ  
ΣΕΡΑΠΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟΙC  
CΥΝΝΑΟΙC ΘΕΟΙC CΤΑΤΙΟC  
ΚΟΔΡΑΤΟC ΚΡΑΤΙCΤΟC  
ΝΕΩΚΟΡΟC, &c.



Sic (ibid n<sup>o</sup>. 289.)

SOLI LVNAE SILVANO  
ET GENIO &c.

Quæ postrema tamen inscriptio an de *συμβαίμους* folis intelligenda sit, an verò etiam de communi ipsius templo, non nimis clarum est: uti nec de sequenti

SILVANO  
SANC. SACR  
ET. LIBERO. PAT  
A. CAEDIGIVS  
THEOPHILVS  
EX. VISO. D. POS

Ac forte distinguendum inter Statuas illas, quæ uni eademque aræ impositæ fuerant consecratæ, & inter Deos quibus una eademque ara consecrata fuerat, quamvis nullæ ipsis statuæ imponerentur: sicque forsan capienda sequens hæc (nisi id *Sacrum* de templo intelligendum sit, vel aliquo omnibus simul hic nominatis donario)

HERKVL ET MERCURIO  
ET SYLVANO  
SACRVM  
ET  
DIVO. PANTHEO  
EX. V.

De signo enim hisce dedicato, illa minus capienda, quam hæc sequens, quæ id aperte indicat

SIGNVM  
JOVI. ET. FORTVNAE

Signa.



Signa namque & Statuæ sic quandoque uni soli Deo, quandoque pluribus simul, consecrabantur: quod idem quoque de aris constat; uti ex modo allatis, atque etiam sequentibus ulterius, patet; ex Inscriptionibus scil. quæ Reinesii prima classe continentur; ex. gr. *Diis Deabusque, Diis Deabusque Patriis, Diis omnibus cælestibus, Dis Sanctis, Silvano, Herculi, Libero; Jovi Minervæ & Apollini;* pluribusque aliis, quæ viris eruditis satis notæ sunt.

Pluribus igitur (sicut aræ & statuæ) Dis simul Tempora quandoque consecrabantur: sicut & plures Dii in uno eodemque Templo dedicabantur; quamvis primitus hoc illudve templum cui tale quid contingebat, uni soli, huic illive, Deo Deæve consecratum fuisset.

Si autem huic illive Deo sic soli, ut inde nomen sortiretur, atque ipsi proprium id Templum dedicatum esset; statua ejus, ut plurimum *sessilis* (si non semper, in adytis ponebatur. Unde optimus ille antiquarius Virgilius lib. III. Georgicon, de templo Cæsari, ut Poëtice perhibebat, consecrando, *In medio mihi Cæsar erit templumque tenebit.* Ad quem versum Servius hæc sequentia notat: *Ei semper separatus numini locus est, cujus simulacrum in medio constituitur.*

Si jam mi Lector, consideremus quibus ac qualibus modis, seu ceremoniis aut ritibus consecrationes peractæ fuerint; istæ admodum variæ ac diversæ fuerunt: neque usque adeo nobis patet, qualesnam ac quot circumstantiæ, aut in universum, aut circa diversas, sive Statuarum, sive Ararum, sive Terminorum, sive denique Templorum consecrationes locum habuerint. Neque omnibus talia Romanis percognita erant. Hinc enim Cicero, qui quidem Augur publicus, adeoque & ex præcipuis Romanæ Reipublicæ Sacerdotibus erat, at non è numero Pontificum, ita . . . . loquitur: *Nihil loquor de Pontificio jure, nihil de religione, aut ceremoniis. Non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si sci-*



*rem dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer.*

Pontificum igitur erat hoc consecrandi munus; hinc enim Livius lib. 38. c. 44. de Capua capta: *Signa statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra & profana essent, ad Pontificum collegium rejecerunt.* Quod nempe, quamvis ex jussu, decreto, aut permissu seu concessu vel Populi vel Senatus vel Principis Dedicatio aut Consecratio fieret, illa per manus Pontificum, quibus castæ manus (ut Quintilianus loquitur) & familiaris Sacris animus accesserat, fieret.

Neque adeò erat in fabrorum aut lapicidarum potestate facere Deos; neque ab ullis Dii credebantur Imagines aut statuæ nondum consecratæ: quamvis, ridens, Horatius dicat de Priapo:

*Cum faber incertus scamnum faceretne Priapum  
Maluit esse Deum.* — — —

Nisi essent homines similes istis, de quibus in Morixæ encomio Erasmus; ut qui putarent *una eademque adoratione adorandam imagunculam carbone delineatam in pariete, ac Christum ipsum, si modo duobus sit porrectis digitis, & in umbone, qui adhæret occipitio, tres habeat Notas: quique [uti alibi loquitur] stultam illam sed tamen, jucundam persuasionem induerant, ut, si ligneum aut pictum aliquem Polyphemum Christophorum aspexerint, eo die non sint perituri, aut qui sculptam Barbaram præscriptis verbis salutarit, sit incolumis è prælio rediturus.*

Consecratione enim aut Dedicatione opus erat; ut sic per eam præsentia numinis, Dei Deæve, Semidei aut Herois, cujus imago repræsentabatur, in ista præsens adesset; atque adeo culta & adorata auxilium afferre petentibus crederetur.

Hinc Quintilianus Declam. 322. ita: *Hæc priusquam Dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt tantum;*



*tum ; Dedicatio est illa, quæ Deum inducit, quæ sede destinata locat. Quæ Dedicatio seu Consecratio Fatum consecratione mutabat, ut Tertullianus (Apol. cap. XII.) per ironiam affirmat : sicut & Arnobius (lib. IV.) ex Gentilium nomine : Sed eos in his colimus eosque veneramur, quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabitare simulacris. Sicut & post idem ille ait, hos Deos Gentiles iure dedicationis impulsos simulacrorum coalescere junctioni.*

Ut igitur non statim post perfectam sculpturam statuæ pro Dīs habebantur ; seu potius numinis illius, cujus imagines erant, aut esse perhibebantur, præsentia ipsis adesse credebatur ; sic consecratione opus erat, quæ per multas ac varias & diversimodas ceremonias, pro diversitate Deorum, locorum (Templorum, Sacellorum, Terminorum, &c.) perficiebatur : in universum tamen per *unctiones, coronationes, preces*, (sive prætenfas, quandoque, magicas ; sive ut plurimum, alias) *sacrificia*, aliaque in sequentibus adducenda ; ac postremo *adorationes*.

Quamvis & *unctio* & *coronatio*, & *adoratio* conferrentur etiam statuis jam dudum consecratis. Namque in supplicationibus similibusque coronatio ac *sacrificia* pulvinaria & preces, & ludi sive votivi sive alii, quandoque & *unctio* (unde istud Juvenalis : *Genua incerare Deorum*) aut plura etiam præter hæc, adhibebantur.

Hinc apud Apulejum legimus Floridor. lib. I. *Neque enim justius religiosam moram viatori objecerit* (ad Adorandum scilicet, &c.) *aut ara floribus redimita, aut spelunca frondibus, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel etiam colliculus sepimine consecratus, vel truncus libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus.*

Quæ omnia signa partim erant atque indicia, res istas esse consecratas ; partim quoque ipsius Consecrationis instrumenta erant.

Inter



Inter quæ tamen *Unctio & Coronatio* (præter alia adhuc) statuis magis propriæ erant. Unde Minucius Felix: *Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo hærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserrere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, EFFIGIATOS sanè, & UNCTOS, & CORONATOS.*

Ac multò clariùs idem Minucius hisce jam sequentibus: *Quando igitur his nascitur? [Deus] Ecce funditur, fabricatur, scalpitur. Nondum Deus est, ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc Deus est. Ecce ORNATUR, CONSECRATUR, ORATUR; tum postremo Deus est, cum homo voluit & dedicavit.*

Ex quibus illa quæ Arnobius compendiose admodum protulit, satis clarè meo iudicio, intelliguntur: tam scilicet quæ libro sexto habet hunc in modum: *Sequitur ut de signis aliquid, simulachrisque dicamus: quæ multa arte componitis, & religiosa observatione curatis.* (Hæc enim respicere quoque ad Consecrationes, forsan & ad prætenlas magicas, mihi nullum dubium est) quam quæ libro I. ubi de semetipso, sed nondum ex Ethnicismo ad Christianismum converso, loquitur: *Lubricatum lapidem ET EX OLIVI UNGUINE SORDIDATUM [alii ORDINATUM] tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar; & beneficia poscebam nihil sentiente de trunco, &c.*

Hæc autem in Consecrationibus locum habuisse; imò & per illas statuas, ac lapides terminales (aliaque signa) consecratas fuisse, satis clarè nos docet Aur. Augustinus lib. 16. cap. 38. de Civitate Dei, ubi ita loquitur: *Nec more idololatriæ lapidem PERFUDIT OLEO Jacob (NB.) VELUT FACIENS ILLUM DEUM. Neque enim adoravit eundem lapidem, vel illi sacrificavit.* Uti & Lucianus, in Deorum Concilio: *Sed jam lapis omnis, (NB.) omnisque ara*



*ara vaticinatur, quæ sit OLEO PERFUSA & CORONAS HABEAT: cuique vir præstigiator suppetat.*

Ἀλλὰ ἤδη πᾶς λίθος, καὶ πᾶς βωμὸς χησµωδεῖ, ὃς ἂν ἐλαίᾳ  
 περικυθῇ, καὶ σφάντες ἔχη, καὶ γήτω ἀνδρὲς ἑπορήσῃ, οἷοι πολ-  
 λοὶ εἰσιν.

Quæ de Statuis Deorum dicta, vel intelligenda, esse satis apertum est: quod termini ejusdemve generis lapides vaticinari nunquam perhiberentur: Sed qui Dii, aut ad minimum Heroës essent: uti jam antea alibi à me fuit indicatum.

Præter Unguenta & Coronas accedebant etiam Velamenta. Hinc Lucretius lib. v.

*Nec pietas ulla est VELATUM sæpe videri  
 Vertier ad lapidem. — — —*

Quod explicat Sículus Flaccus, ubi de Terminorum Consecrationibus loquitur, hoc modo: *Cum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram certos collocabant, proximè ea loca quibus fossis factis defixuri eos erant. Et UNGUENTO, VELAMINIBUSQUE & CORONIS eos coronabant. In fossis autem in quibus posituri eos erant, sacrificio factò, hostiæque immaculatâ cæsâ, FACIBUS ARDENTIBUS INJECTIS, fossæ cooperati SANGUINEM INSTILLABANT, eoque THURA ET FRUGES JACTABANT: FAVOS quoque ET VINUM aliaque quibus consuetudo est Terminis sacrum fieri [in fossa adjiciebant] consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabant: atque ita diligenti cura confirmabant; adjectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmitus starent, tale ergo sacrificium Domini inter quos fines dirimebantur faciebant, &c.*

Ex hisce jam allatis, uti & ex mox sequentibus, videri potest, non ubique, sive in omnibus Consecrationibus, unas easdemque cæremonias fuisse observatas. Namque in unius



eiusdemque Dei, alterius verò cognominis Consecratione, alii longè Consecrandi ritus observabantur.

De Jovis Ctesii Consecratione ita Athenæus libro ix. Deipnosophistæ, prout verba ejus emendat H. Casaubonus:

Διὸς κλησίᾳ σημεῖα ἰδρύεσθαι χρὴ ὥδε. Καδίσκον καινὸν δίωτον ἐπι-  
θημαῖζντα, σέψαντα ὥτα ἐρίω λούκα, καὶ ἐκ τῆς ὥμης τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ  
ἐκ τῆς μετώπης αὐτοῦ κρόκινον κρεμαννύμεναι, καὶ ἐννυδατοῦ, πὶ ἀνδρ-  
ρης· εἴτα οἱ χέας ἀμβροσίαν· ἢ δὲ ἀμβροσία, ὕδωρ ἀκραιφνές, ἔλαιον,  
πανκαρπία. ἀπὲρ ἐμβαλε.

*Jovis Ctesii signa ita statuenda; Cadiscum novum utrin-  
que ansatum operculo tegendum: Simulacri auribus coro-  
nam è lanâ albâ imponito. Ex humero ejus dextro lanam  
suspendite coloris crocei: amicitio etiam ut erit tibi commo-  
dum, deinde AMBROSIAM illi affundito. EST AU-  
TEM AMBROSIA, AQUA PURA, OLEUM, ET  
FRUCTUUM OMNE GENUS; Hæc omnia misce ad  
Ambrosiam.*

Describit hic unâ unguentum (quod Ambrosiam appellat) quibusque constaret: aliud planè videbimus inferius in Hecates Consecratione adhibitum.

De Jovis Hercei Consecratione sequentia afferunt, ex Aristophanis *Danaidibus*, Scholiastes ejus, ad Plutum; & Suidas, in vocibus, *χύτεις ἰδρυτίον*.

μαρτύρομαι δὲ Ζήνος ἐρκείας χύτεις,  
μεθ' ὧν ὁ βωμὸς ἔτος ἐδρυέθη πότε.

Quæ ollæ, sive χύτεις ad sacrificia in Consecrationibus adhibita magis pertinent: ac licet aliis Diis Consecrandis, sive jam modo consecratis, quandoque etiam offerrentur; potissimum tamen illæ, quasque eis proprium, usum habebant in Mercuriorum Consecrationibus.

Quæ manifesta fiunt, puto, ex iis quæ ex ejusdem Aristophanis comœdia, cui Pax nomen, heic sequuntur:



- Χο. Ἄγε δὴ τί νῶϊν ἐντεῦθεν ποιητέον;  
 Τρ. Τί δ' ἄλλογ' ἢ ταύτην χύτραις ἰδρυτέον;  
 Χο. Χύτραισιν, ὥσπερ μεμφόμενον Ἑρμίδιον;  
 Τρ. Τί δαὶ δοκεῖ; βάλαιοδε λαρυγῶ βοῖ;  
 Χο. Βοῖ; μηδαμῶς· ἵνα μὴ βοηθεῖν ποιοῖ δέος.  
 Τρ. Ἀλλὰ οὐ παχεῖα καὶ μεγάλη; &c.

Quæ apud hunc Poëtam lectu jucundissima sunt.

Ch. Age quid jam deinceps faciendum est?

Tr. Quid aliud, quam illam ollis Consecrando statuere?

Ch. Ollisne, tanquam vilem quendam Mercuriolum?

Tr. Quid aliud videtur, num Juvenco saginato?

Ch. Juvenco? nequaquam; ne aliquo nobis juvandum sit.

Tr. Suine pingui ac magnâ? &c.

Ad quæ verba Scholiastes: Ὅτι μὲν ταῖς χύτραις ὅσπερ μαῖον, ὅτε δ' ἄλλο τί πολυτελέστερον ἱερεῖον, ἢ ἕτως ἰδρυον καὶ πρὸς τὸ θυόμενον ἔλεγον, βοῖ ἰδρυέας, ἢ αἰγῇ, ἢ περβαίτω, ἢ οἷον αὖν ἢ τὸ ἱερεῖον. Aliquando quidem in Ollis legumina coquebant: aliquando vero sumptiosius aliquam victimam offerebant, & ita Consecrabant: ac de eo quod mactatum erat dicebant, (prout victima erat) BOVE CONSECRARE, aut CAPRA [consecrare] aut OVE.

Ditiores scilicet majore sumptu, pauperes aut avari tenuiore, sacrificia heic sua peragebant.

Sic quoque μάλα κωμικῶς idem ille Aristophanes Pluti Consecrationem in scenam producit:

- Καρ. Ἰδρυσόμεθ' ἐν αὐτῇ· ἄλλὰ πείμει  
 Τὸν πλῆθον ὅπερ πρῶτον ἦν ἰδρυόμενος,  
 Τὸν ὀποδιδόμον αἰεὶ φυλάττων τ' ἰεῖ.  
 Ἀλλ' ἐκδότω τις δάκρυ δάδας ἡμετέρας,  
 Ἴν' ἔχων περηγῇ τῷ θεῷ σί. ἱερ. πάνυ μὲν ἐν  
 Δραῖν ταῦτα ληθῇ. Καρ. Ἐν πλῆθον ἔξω τίς κάλῃ.



Γραῦς. Εἰ γὰρ ἡ πὶ ποιῶ; Καρ. τὰς χύτρας αἷς τῷ θεῷ  
 ἰδρυσόμεθα λαβῆσαι ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, Φέρε  
 Σεμνῶς. ἔχουσα δὲ ἡλθες αὐτὴ ποικίλα.

Ubi Scholiastes: Εἴθε γὰρ ἐν ταῖς ἰδρύσεσι τῶν ἀγαλμάτων, ὅς-  
 περ ἰων ἐψημένων χύτρας περιπομπάεσθαι ὑπὸ γυναικῶν ποικίλως  
 ἡμφισμύων. καὶ τῶν ἀπέρχοντο χαρτήρια τοῖς θεοῖς ἀπονέμοντες:

— — — Parumper remane,

Nam Consecrabitur ac collocabitur statim [Plutum scil.]  
 Ubi prius consecratus stabat [Jupiter] ut intimum Sacra-  
 rium [five Adyta] semper servaret Deæ. [Palladis] Sed  
 afferat aliquis huc FACES ACCENSAS, ut tu Deo  
 Pluto præeas.

Sacerd. Hoc quidem facere quam maxime oportet.

Car. Evocet aliquis Plutum foras ex ædibus.

Mul. Ego vero quid agam? [Car.] Ollas istas quibus  
 Deum collocabimus accipiens, eas capiti impositas decenter  
 feras. Vestita enim es vestibus versicoloribus.

Scholiastes: Mos erat in Consecrandis ac collocandis  
 imaginibus, [de aris paulò inferius idem testatur] circum-  
 ducere in Pompa Ollas cum leguminibus decoctis quæ por-  
 tabantur à fæminis vestibus versicoloribus adornatus. Et  
 illa ut primitias gratulatorias Dis (consecratis) tribue-  
 bant.

In hoc posteriori testimonio videmus & faces accensas,  
 quibus Diis Consecrandis præibant.

Hecates Consecrationem habemus apud Euseb. lib. 5. præ-  
 parat. Evangelicarum, hoc modo, in ipsius Hecatis præ-  
 tenso Oraculo. Ita enim illa præcipit:

Ἄλλα τέλει ξόανον κεκαθαρμένον ὡς σε διδάξω  
 Πηγάνας ἐξ ἀγρίοιο δέμας ποίει ἡδ' ἐπικόσμη



Ζώοισιν λεπτοῖς κατοικίδιοις σκαλαβάτοις  
 Σμύρνης ἢ σύρακων λιβάνοιο τε μίγματα τρίψας  
 Σὺ κεινοῖς ζώοισι, καὶ ἀθροίοις ὑπὸ μὲν  
 Ἄυξου πέλῃ, αὐτὸς ἐπὶ χόρδον τήνδ' ἄχλῳ.

*Purum absolute mihi simulacrum, quale docebo.  
 Sylvestri è ruta sacrum mihi perfice corpus:  
 Accedat tenuis mediisque penatibus errans  
 Stellio, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi  
 Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phæbes:  
 Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.*

Addit porro Eusebius: Ἔτι' ἐξέδωκεν ἄχλῳ, ἢ ἐδίδαξε πόσας ληπτέον  
 σκαλαβάτους.

Ὅσας μορφαί μοι, πόσοις ζώοις σε κελδέω,  
 Καὶ σφίδρα ταῦτα τέλῃ. δάφνης δέ μοι αὐτογενέθλα  
 Οἶκός ἐμὸς χάρημα ποίῃ καὶ ἀγάλλματι πολλόν  
 Κεῖνός ἐπὶ χόρδον, δι' ὕπνου ἐμέ τῃ ἀναθήσεις.

*Tum ipsam quoque voti formulam præscribit, simulque  
 docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.*

*Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra  
 Sedulus, atque ultro nascentis BRACHIA LAURI.*

*IN NOSTRAM CONTEXE DOMUM: \**

*sic multa precatus*

*Effigiem, somni tandem me tempore cernes.*

Prioribus versibus comprehenduntur & materia ex qua simu-  
 lachrum erat faciendum, & ea quoque quæ unguentum illud  
 quo Consecranda erat Hecate, componere debebat.

Si verò vota illa sive preces, quarum mentio quoque fit,  
 addidisset Eusebius, videremus ex iis formulam, proculdu-  
 bio, in Consecrationibus usitatam.

Pppp 3

Alias

\* De οἰκίσκοις, seu domunculis, vide Grotium ad Acta, & Casaubonum ad  
 Athenæum.



Alias tamen videmus apud Livium aliasque, & in Inscriptionibus antiquis, Consecrandi Formulas. Ita enim Livius lib. 1. loquentem inducit Romulum:

*Jupiter Feretri, hæc tibi Victor Romulus Rex Regia arma fero, Templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ Regibus Ducibusque hostium cæsis, me auctorem sequentes posteri ferent.* Apud eundem quoque lib. 10. ita loquitur Virginius:

*Hanc ego aram Plebejæ pudicitiae dedico.*

In Inscriptione etiam Capitolinâ habetur:

*Alcidæ sacri generis decus, hoc tibi Prætor*

*Et Fovis Antistes dedico perpetuus.*

Quibus addamus hanc, quæ sequitur, formulam Aræ Jovi Opt. Max. sacratæ inscriptam (non quidem ea forma qua & hodie Patavii extat, quaque eam Manutius, Gruterus aliique descripserunt; quod ea heic sat commodè exhiberi nequeat: at tamen ipsissimis verbis quæ lapide antiquo continentur) hoc modo: L. CAESARE. IMP. P. COELIO. P. F. BALBINO. VIBVLLIO. PIO. COSS. VII. IDVS. OCTOBRES CN. DOMITIVS. VALENS II. VIR. I. D. PRAEEVNT. C. JULIO. SEVERO. PONTIFICE. LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT.

IVPPITER. OPTIME. MAXIME. QVANDOQVE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQVE. OLLIS. LEGIBVS. OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDICABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. VT. INFIMVM. SOLVM. HVIVS. ARAE.



ARAE. EST. SIQVIS. HIC. HOSTIA. SACRVM  
 FACIT. QVOD. MAGMENTVM. NEC. PRO-  
 TOLLAT. ITCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTVM.  
 ESTO. CAETERAE. LEGES. HVIC. ARAE. EAE-  
 DEM. SVNTO. QVAE. ARAE. DIANAE. SVNT.  
 IN. AVENTINO. MONTE. DICTAE. HISCE. LE-  
 GIB. HISCE. REGIONIB. SICVTI. DIXI. HANC.  
 TIBI. ARAM. IVPPITER. OPT. MAX. DICO.  
 DEDICOQVE. VTI. SIS. VOLENS. PROPITIUS.  
 MIHI. COLLEGISQ. MEIS. DECVRIONIB. CO-  
 LONIS. INCOLIS. COLONIAE. IVLIAE. SALO-  
 NAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE. NO-  
 STRIS.

Non solæ *Preces* igitur, verum & *Leges* Dedicationis accedebant, uti & ex hac & ex aliis Inscriptionibus discimus; & ex C. Plinii epistolarum lib. 10. (atque ibi Epist. 58. & 59.) magis innotescit. Nisi quod simul ex iis discamus; ut apud Romanos, non tamen ita id perpetui moris fuisse apud Græcos, & Asiæ minoris populos.

Sed ipsum audiamus Plinium, Trajanique Imperatoris, ad ipsum responsum.

*Plinius Tr. Imp. S.*

*Ante adventum meum, Domine, Nicomedenses priori foro novum adjicere ceperunt, cujus in angulo est ædes vetustissima Matris Magnæ, aut reficienda, aut transferenda: ob hoc præcipuè, quod est multo depressior opere eo quod nunc maxime surgit. Ego, quum quærerem, num esset ALIQUA LEX DICTA TEMPLO, cognovi ALIUM HIC, ALIUM APUD NOS ESSE MOREM DEDICATIONIS. Dispice ergo, Domine, an putes ædem,*  
*cui*



cui NULLA LEX DICTA EST, *salvâ religione posse TRANSFERRI: alioqui commodissimum est, si religio non impedit.*

Tr. Plinio S.

*Potes, mi Secunde carissime, sine sollicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, ædem Matris Deum TRANSFERRE in eam quæ est accommodatior: nec te moveat quod LEX DEDICATIONIS nulla reperitur, cum solum peregrinæ civitatis capax non sit Dedicationis quæ fit nostro jure.*

Ex quibus tam Plinii quam Trajani verbis etiam clarum est, circa Dedicationes seu Consecrationes, longè alios quandoque ritus ac ceremonias aliis in regionibus, aliasque apud gentes, locum habuisse; quod uti de Legibus Dedicationis hic patet, ita de aliis quoque nullum mihi dubium est. Nam Græcorum, Latinorum & Barbarorum sacra in plurimis variasse nemini ea indaganti ignotum esse potest.

De Auguriis captis in Consecrationibus Templorum, Ararum, aliarumve rerum Consecrandarum, apud Græcos ne aliquid legisse jam non incidit: nec, id Barbaros fecisse, apud Latinos: nisi quæ de Germanis, Semnonibusque inter eos, Tacitus (libro de ipsorum moribus conscripto) hisce verbis tradit: *Stato tempore in silvam AUGURIIS PATRUM, & prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus cœunt.*

De suâ gente, Romana videlicet, Suetonius, in Oct. Augusto, cap. 7. *Quod loca quoque religiosa, & IN QUIBUS AUGURATO QUID CONSECRATUR, Augusta dicantur, ab auctu, vel avium gestu, gustuve; sicut etiam Ennius docet scribens:*

*Augusto Augurio postquam inclyta condita Roma est.*

Quo



Quo cum convenit Ovidius: qui libro 1. Fastorum ita canit:

*Sancta vocant Augusta patres: Augusta vocantur  
Templa, Sacerdotum ritè dicata manu.*

Procul omni dubio tamen & hæc inter Græcas Barbarasque gentes quoque locum habuere: quod Augurandi ars vetustissima (uti & plurima alia) à Chaldæis ac Græcis ad Romanos transierit.

Præter *Preces* ac *Leges* dictas, etiam accedebant sæpe *Diræ Imprecationes*, quæ tamen præcipuè, ut puto, locum habebant in Consecrationibus statuarum certis in locis, Templis, Villis, Agrorumve confiniis, consecratis collocatarum.

Hinc videmus apud Philostratum libro 2. de Vitis Sophistarum in Herodis Attici vitâ: *Εἰκόνας γὰρ ἀνέλιθον σφῶν θηρών των πε, καὶ πθηρανέτων, ἐθηρασόντων. Τὰς μὲν ἐν δρυμοῖς πὰς δὲ ἐπ' ἀρχοῖς πὰς δὲ, πρὸς πηγαῖς πὰς δὲ, ὑπὸ σκιαῖς πλατάνων, ἐὼς ἀφανῶς, ἀλλὰ ζυὼ δρεαῖς ἔπεικέψοντος, ἢ κινήσοντος.* *Imagines certè ipsorum venantium, & venatione functorum & ad venandum paratorum consecraverat, partim in quercetis, partim in agris, partim super fontibus, partim sub umbris platanorum; non OBSCURE, SED CUM IMPRECATIONIBUS EJUS QUI CONCIDERET, aut [è loco ubi consecratae erant] MOVERET.*

Harum Imprecationum ab Herode factarum, exempla habemus in Inscriptionibus istis, quas cum Doctissimis suis notis edidit Celeber. Claudius Sasmasius: quarum primam heic afferam, uti ab ipso emendata fuit:

Πότνι' Ἀθηναίων ὀπιείρανε Τελτογένεια,  
Ἡτ' ὀπι' ἔργα βροτῶν ἐλαῖς Ῥαμνέσιας Οὐπι,  
Γείτονες ἀγχίθυροι Ῥώμης ἐκαθονταπόλοιο  
Πείονα δὴ καὶ τόνδε θεὰ τεμήσατε χώρον  
Δῆμον Δηώοιο Φιλόξαινον Τελόπαιο.

Qqqq

Τό-



Τόφρα κε κὴ Τελόπειαι ἐν ἀθανάτοισι λέγῃσθον.  
 Ὡς ὅτε ἔ'ραμνέντα, κὴ ἄρυχόρας ἐς Ἀθήνας  
 ἦλθετε, δώματα πατρὸς ἐριγδύπιο λιπῆσαι,  
 Ὡς τήνδε ῥώεσθε πολυστάφυλον κατ' ἀλώλῃ,  
 Λήϊα τε σταχύων ἔ' δένδρεα βοτρυόεντα,  
 Λαιμώνων τε κόμας ἀπαλοτρεφῶν ἐφέπασα.  
 Ὕμμι γὰρ Ἡρώδης ἱερῷ ἀνὰ γαῖαν ἔθηκε,  
 Ἀνδράσιν ὑψιγόνοισιν ἀκινήτῳ ἔ' αἶσλον  
 ἔ'μμεναι. ἢ δὲ ὅππ' οἱ ἐξ ἀθανάτῳ καρὴν  
 Σμερδαλέον σίστασι λόφον κατένδυσεν Ἀθήνη,  
 Μήτω νήπινον βῶλον μίας, ἢ ἓνα λαῶν  
 Ὀχλίωσα. ἐπεὶ δ' μοιρέων ἀτρεῖες ἀνάγκαι,  
 Ὅσκει θεῶν ἐδέεσθαι ἀλιτροσύνῃ ἀναθείη.  
 Κλύτε παεικτίονες, καὶ γείτονες ἀγροῖῳτα.  
 Ἱερὸς ἔ'τ' ὁ χῶρ'· ἀκίνητοι δ' ἴ' θείναι,  
 Καὶ πολυτίμητοι καὶ ὑποχρεῖν ἔ'ας ἐτίμω.  
 Μηδὲ τις ἡμερίδων ὄρχας, ἢ ἐνάλαστα δένδρων,  
 Ἡ πόλιν χιλαῖ δ' ἀλδρεῖ χλωρὰ θέσσαν  
 Δμῶν κυανέας Αἰδ' ῥήξιε μακέλλα,  
 Σῆμα νέον τέλ' ἔ'χων, ἢ ἐπρότερον κεραΐζων.  
 Οὐ θέμις ἀμφὶ νέκυσι βαλεῖν ἱερόχθονα βῶλον.  
 Πλὴν ὅκεν αἶματ' ἢσι ἔ' ἔγγον' εἴσαιμύοιο.  
 Κείνοις σὺν ἀθέμιστον, ἐπεὶ πμάορ' εἴσωρ.  
 Καὶ γὰρ Ἀθηναίῃ πρὶ οἱ χθόνιον βασιλῆα  
 Νηὶ ἐγκατέθηκε σιωέσιον ἐμμενῶν ἱρῶν.  
 Εἰ δ' τῷ ἀκλύτῳ ταῦτα, κὴ σὺν ἐπιπύσεται αὐτῶν,  
 Ἀλλ' ὀλοπμήσθ' μὴ οἱ νήπτα γέννηται.  
 Ἀλλὰ μιν ἀπέφατ'· Νέμεσις κὴ ῥόμβ' Ἀλάτωρ  
 Τίσσονται, συγερῶν τε κυλινδρήσθ' κακότητα.  
 Οὐδὲ γὰρ Ἰφθιμον Τελόπειω μέν' Ἀιολίδας  
 Ὦναθ' ὅτε νεὸν Δημήτερ' ἐξαλάπαξεν.  
 Τῷ ἦτοι πονίῳ κὴ ἐπωνυμίῳ ἀλέαοθ'  
 Χῶρος, μὴ τοι ἐπηται ἐπὶ Τελόπειος Ἐρμνύς.



Quos versus reddit idem ille Salmasius hunc in modum:

O Bona Athenarum præses, Tritonia virgo  
 Cuique hominum curæ res sunt, Rhaumusias Upi.  
 Urbis vicinæ, quæ stat centum incluta portis,  
 Hunc & vos celebrate locum pinguem ubere glebæ  
 Dictum Deoi Triopæ de nomine pagum:  
 Ut notæ hinc sitis, Triopeia numina, Divæ.  
 Ac velut Actæas si quando invisitis arces,  
 Et Rhamnuntem, alio delapsæ vertice cæli;  
 Sic Divæ huc properate, hæc consita vitibus arva,  
 Et lætas segetes, & amicta arbusta racemis  
 Lustrantes, mollique virentia gramine prata.  
 Vobis Herodes tellurem hanc rite sacravit,  
 Quanta patet, circum muri vallatâ coronâ,  
 Usque vel ad seros mansura intacta nepotes.  
 Sic namque horrificas divino vertice cristas  
 Concutiens, visa est nutu assensisse Minerva:  
 Non glebam hinc ulli, lapidemque impune movendum.  
 Nec Parcæ faciles, aut illi parcere promptæ,  
 Qui Divûm sanctas violaverit impius ædes.  
 Auribus accipite hæc, vicina & rustica pubes,  
 Hic sacer est locus, & Divæ non sede movendæ,  
 Usque coli dignæ, atque cures adhibere paratæ.  
 Dispositas ne quis vites arbustaque læta  
 At late irrigui viridantem graminis herbam,  
 Audeat orcivo fodiens exscindere rastris,  
 Sive novum statuat, vetus evertatque sepulchrum.  
 Luce nefas cassum sacra circumdare terrâ,  
 Ni trahat ex illo genus, hanc qui condidit ædem.  
 Olli quippe licet. Testis Vindexque, Minervæ  
 Numine præpositus, nigri regnator Averni,  
 Et templi & pariter sacrorum acceptus honore.  
 Hæc si audita neget sibi quis, neque scire laboret,



*Insuper aut habeat, non impunitus abibit.*

*Hunc cita sed Nemesis, atque irrequietus Alastor  
Tristibus urgebunt tali pro crimine pænis.*

*Nec Triopam quondam, cui sanguinis Æolus auctor,  
Fuvit sacratum Cereri temerasse novale.*

*Quisquis eris, pœnamque loci, nomenque memento,  
Ut fugias, nec te Trioepa sequatur Erynnis.*

Ut autem eo minus esset periculum profanationis, Agri, Luci, aut Termini sive Limites, aliaque loca Dedicata aut Consecrata, vel muris circumsepiebantur vel aliter notabantur. Et in Terminis quoque sæpius certa agri mensura, aut spatium circum Sacella aut Tempia in Confiniis, sive Biviis, sive Triviis, sive Quadriviis, constructa, donabatur; ob rationes ex Aggeno perspicandas. Ita enim ille, pag. 61. editionis Goefianæ: *Sienim loca sacra edificabantur, quam maxime apud antiquos in confiniis constituebantur. Ubi trium vel quatuor possessionum terminatio conveniret, & unusquisque possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo; & quantum donasset scripto notum faciebat: ut per diem solemnitatis, eorum privatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent: sed & si quid spatiosius cedebatur, Sacerdotibus Templi illius proficiebat.*

De pœnis seu mulctis pecuniariis statutis, per eos qui monumenta Consecrabant, contra eos qui ista violarent (sive Agros tutelæ nomine ipsis cedentes, sive hortulos, sive ædificia aliave ad ista pertinentia,) habemus exempla quoque in Inscriptionibus monumentorum; quorum hæc sequentia suffecerint.

D. M.

MINDIA. IVLIA. ET. P. AELIVS  
PHILETVS. COMPA

RAVERUNT. SIBI. ET. LIBERTIS  
LIBERTABVSQVE



POSTERISQUE. EORVM  
HIC. LOCVS. CVM. HOR.

TVLO. SVO. RELIGIOSO. ET  
AEDIFICIOLIS. SVIS

MVRO. CINCTVS. AD. SEPVLCHRVM  
MINDIAE. IVLIAE

ET. P. AELI. PHILETI. PERTINET  
ET. NE. QVIS. EA. LOCA

S. S. NEQVE. VENDERE. NEQVE  
DONATIONIS. CAUSA

NEQVE. DE. NOMINE. VTRORVMQVE  
EXIRE. POSSIT

QVOD. SI. QVIS. CONTRA. HANC  
INSCRIPTIONEM. FECERIT

INFERET. POENAE. NOMINE  
ARCAE. PONTIFICUM

HSS. L. N. H. M. ET LOCIS. S. S. D. M. A

D. M.

AVR. MAXIMIANVS. AVR. OLYMPIADI  
FIL. DVLCISSIMAE. QVAE. VIX. AN. XXII. M. X  
D. XXVI. ET. PVBLICIAE. CARPODORAE. EIVS. ET  
LIB. LIBERTABVSQ. SVIS. POSTERISQ. EORVM. F  
SI. QVIS. HOC SEPVLCHRVM. VEL. MONVMENTUM  
CVM AEDIFICIO. VNIVERSO. POST. OBITVM  
MEVM. VENDERE. VEL. DONARE. VOLVERIT  
VEL. CORPVS. ALIENVM. INVEHERE. VEL IT.  
DABIT. POENAE. NOMINE ARK. PONTIF. HS. C. N  
ET. EI. CVI. DONATVM. VEL. VENDITVM FVERIT

EADEM. POENA. TENEBITVR.

Nonnunquam verò non Arcæ Pontificum, sed Arcæ pop.  
Rom. sive ærario ejus, aut ærario Saturni, aut Virg. Vesta-  
libus, aut pluribus horum simul, ejusmodi Venditores, &c.



pecuniam definitam poenæ aut multæ vice inferre tenebantur: uti patet ex Insc. 8. pag. 652. 13. p. 861. 8. p. 1032. 2. p. 837. aliisque pluribus.

Imprecationes verò aut Diras, non ut plurimum additas fuisse in sepulchrorum Consecrationibus, etiamsi sæpe (licet id statuatur Cl. Salmasius) certissimum puto. Quamquam nec leges defuerint, quæ ne spoliarentur, aut aliis modis profanarentur, prohiberent. Ita enim in Pandectis Paulus lib. 1. sententiarum, de sep. & lugendis. *Qui monumento inscriptos titulos eraserit, vel statuam everterit, vel ex eodem traxerit lapidem, columnamve sustulerit, sepulchrum violasse dicitur.*

De nominibus erasis, ac denuo restitutis exemplum habemus in sequenti Inscriptione:

HERACLIDES. MENODOTI. F  
CALLISTE. MATRI. SVAE. ET  
MENODOTO. FRATRI. L. L. L. P. O. M. S.  
TI. PLAVTIVS LVPVS  
TI. PLAVTIVS EVARISTVS  
TI. PLAVTIVS SYNEGDEMVS  
HOC. MONVMENTVM. SVVM  
VIOLATVM. VINDICARVNT. ET  
RESTITVERVNT. NOMINA  
OBITORVM

Festa autem ejusmodi, sive Encænia quæ heic ab Aggeno vocantur solemnitates, etiam circa alia Tempia fuisse Anniversaria; & circa aras, simulachra & monumenta, &c. cum adjunctis Sacrificiis, & Epulis (cum nullum sacrificium sine Epulis fieret) docent nos abunde Inscriptiones Antiquæ; uti, exempli gratia, hæc sequens:



TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG.  
 GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II  
 COS. DESIG. IMP. III. P. P. DEDIT  
 OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII  
 COLLEGII. FABR. M. R. HS. 8. N. LIBERALITATE  
 DONAVIT. SVB. HAC. CONDICIONE. VT  
 QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM  
 EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR  
 DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS  
 QVOD. SI. NEGLEXERINT TVNC. AD. VIII  
 EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEBEBIT  
 CONDICIONE. SVPRADICTA

At, ne quis putet hæc circa sola monumenta locum habuisse, facit hæc jam sequens Inscriptio, quam iisdem verbis (licet non eodem linearum ordine, ut fieri tamen oportuerat) uti apud Gruterum pag. 228. num. 8. habetur, præfento:

## DECRETUM.

AEDICVLAM. ET STATVAS HAS  
 HOSTIAM. DEDICATIONI  
 VICTIMAE. NATALI. AVG. VIII  
 KAL. OCTOB. DVAE. QVAE. PP  
 IMMOLARI. CONSVETAE. SVNT. AD  
 ARAM. QVAE. NVMINI  
 AVG. DEDICATA. EST. VIII. KAL  
 OCT. IMMOLETVR. ITEM  
 NATALI. TIBERI. CAES. PERPET  
 ACTVRI. DECVRIONES  
 ET. POP. CENET. QVAM. IMPENSAM  
 C. CASCELLIO. LABEONI

IN.



DE CONSECRATIONIBUS  
 IN. PERPET. POLLICENTI GRATIAE. AGANTVR.  
 MVNIFICENTIAE. EIVS  
 EOQ. NATALI. VT. QVOTANNIS  
 VITVLVS. IMMOLETVR  
 ET. NATALIB. AVGVSTI. ET. TIBERI.  
 CAESS. PRIVSQVAM  
 AD. VESCENDVM. DECVRIONES.  
 EANT. THVRE. ET  
 VINO. GENII. EORVM. INVITENTVR  
 ARAM. NVMINI. AVG. PEC. NOSTRA  
 PONENDAM  
 ET. LVDOS. EX. IDIB. AVG. DIEBVS  
 SEX. FACIVNDOS  
 CVRAVIMVS  
 NATALI. AVGVSTAE. MVLSVM. ET. CRVSTVLA  
 MVLIERIB. VICANIS. AD. BONAM. DEAM. P. N.  
 DEDIMVS.

ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM  
 CAESARVM. ET  
 AVGVSTARVM. MVLSVM. ET.  
 CRVSTVLA. PECVNIA  
 DEVOTIS. OMNIB. ET. POPVLO.  
 DEDIMVS. PERPETVOQVE  
 EIVS. DIE. DEDICATIONIS. DATVROS  
 NOS. TESTATI. SVMVS  
 QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR  
 QVOTANNIS. SIT  
 SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS  
 QVIA HAC. TI  
 CAESAR. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. EST.

Epuli annui, ob Aræ Dedicationem, mentionem quoque habemus in Inscriptione 4. pag. 174. ibidem.



Verum annuæ semper minimè hæ epulæ fuere: ut ex Inscriptionibus aliis videre licet: sed pro una vice sæpius data. Quod indicant Inscript. 5. pag. 168. 1. pag. 234. & 7. pag. 441. & 3. 68. Aut sportulæ: quorum exempla in Inscript. 1. pag. 436. & 8. pag. 441. & 6. pag. 108.

Sicuti verò Terminis eorumve Templis, (aliisque etiam Templis ac delubris, &c.) cedebatur certa agri mensura, (ad decem vel plura jugera) & ædificia iis adjuncta; ut ex reditu ipsorum sacrificia & epulæ quotannis fierent: ita etiam Monumentis non solum pecuniæ certa quædam summa; sed & eo loco hortuli (aliquando quoque horti admodum magni) cedebantur: ut ex eorum reditu Curatores, Hæredes, quandoque & alii, quotannis epularentur, & Rosas, nonnunquam & coronas myrteas, ad monumenta deferrent. Quandoque & ex pecunia, aliisque ad ea destinatis, præter Rosas, & Myrteas Coronas aliaque Parentialia, Olei, aliorumve divisio fiebat, & Lectisternia antè Statuas ponebantur: ut ex Inscript. 5. paginæ 237. 2. pag. 433. 1. pag. 460. 12. pag. 636. & aliis patet. Inter quas maximè memorabilis mihi videtur, quam exhibet jam pluries memoratus Gruterus pag. 753. num. 4.

Porro Tituli, ut monumentis, sic & Aris & Statuis & Templis, &c. inscribebantur; continentes cujus Dei, Dæ, Deorumve essent; auctoresque, & causas (sæpe) Consecrationis seu Dedicationis, aliaque plura quandoque, comprehendebant: uti tam ex jam exhibitis, quam aliis infinitis Inscriptionibus, doctorum cœtui notissimum est.

Hinc quoque Spartanæ Puellæ, apud Theocritum (Idyl. 18.) in Helenes Epithalamio:

Πρᾶτ' αἱ τοὶ σέφανον λωτῶ χαμαὶ αὐξομένηοιο  
 Πλέξασθαι σκιερὰν καπηθήσομεν ἐς πλατάνισον·  
 Πρᾶτ' αἱ δ' ἄργυρέας ἐξ ὀλπίδ' ὕγρον αἰλαιφάρ  
 Λαζόμεναι, σαξέμεν ὑπὸ σκιερὰν πλατάνισον·

Rrrr

Γράμ.



Τεγίμματα δ' ἐν Φλοιῷ γεγράφεται (ὡς παλαιῶν τις  
'Αγγυοίη) Δωρεσί, Σέβας μ'. Ελένας Φυτὸν εἰμυί.

*Primæ tibi coronam ex loto humi crescente  
Nectentes, umbrosam suspendemus ad Platanum:  
Primæ autem tibi ex argentea pyxide humidum unguen-  
tum*

*Cipientes, stillabimus sub umbrosam Platanum.  
Literæ autem in cortice scribentur (ut præteriens ali-  
quis  
Perlegat) Doricè, Venerare me: Helenæ planta sum.*

Ubi & Coronæ & unguenta, ut in cæteris Deorum Consecrationibus.

Ut autem tam lapidibus Terminalibus, quam statuis, &c. præter Unguenta, ac Coronas etiam Vittas, seu Vela-  
menta adhibebant; sic idem quoque faciebant arboribus Consecratis. Hinc in Metamorphoseos suæ libro 8. Ovidius:

*Stabat in his ingens annoso robore quercus,  
Una nemus: VITTÆ mediam, memoresque tabellæ  
Sertaque cingebant voti argumenta potentis.*

Quamvis hæc verba etiam simpliciter ad cultum religio-  
sum, post Consecrationis actum, retrahi queant.

Apud Romanos ratione rituum accedebant & alia, in Consecrationibus Templorum, aliarumque rerum Consecrandarum, seu Dedicandarum; Uti ex Cicerone patet: qui in Oratione pro domo sua: *Atqui C. Atinius, Patrum memoriâ, bona Quintii Metelli, qui eum ex Senatu Censor ejecerat, avi tui, Qu. Metelle, & tui, P. Scipio, consecravit FOCULO POSITO IN ROSTRIS, ADHIBITOQUE TIBICINE.* Et paulò inferiùs: *Quid ergo illa tua tum OBTESTATIO TIBICINIS? quid FOCULUS? quid PRECES? quid PRISCA VERBA voluerunt?*

Notum



Notum fatis est doctis omnibus Collegium Tibicinum; notumque eos Sacris Romanis, Sacrificiis, ludis, aliisque sacris adhibitos fuisse; cum præter Livium, aliosque, id his sequentibus testetur Ovidius:

*Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,  
Cantabat mæstis tibia funeribus.*

Uti etiam in Inscriptionibus Antiquis, apud Gruterum, pag. 175. num. 10.

COLLEGIO. TIBICINVM  
ET FIDICINVM. ROMANORVM  
QVI. S. P. P. S

Et verbis magis expressis, pag. 269. num. 2.

TIBICINES ꝙ ROMANI  
QVI ꝙ SACRIS  
PVBLIC ꝙ PRAEST ꝙ SVNT

Hoc est, *qui sacris publicis præsto sunt.* Et in Consecratione facta apud eundem, pag. xxx. num. 2.

PRAEEVNTE. AELIO  
..... SACERDOTE. TIBICINE  
ALBIO. VERINO

Quæ Inscriptio an de solo Taurobolii Sacrificio ac Consecratione; an quoque de Templi aut Sacelli alicujus Consecratione locuta fuerit, incertum plane; eo quod præcipua, ac quæ Sacris Tauroboliis procul omni dubio multum lucis afferre possent, (in quantum ex iis quæ supersunt conjici queat) injuria temporum, forsan & hominum, exesa vel deleta sunt.

Apud eosdem Romanos Dedicationses sive Consecrationes  
Rrrr 2 fie-



fiabant per Pontifices. Etenim *Pontifex Maximus*, si Templum esset dedicandum, (quod tamen non ædificabatur priusquam rite Auguria capta fuissent) *Postem tenebat & verba ad religionem Deorum immortalium* (ut Cicero loquitur) *composita proferebat*: Et in Aris Consecrandis (quod tamen & in ædibus sacris consecrandis à Magistratu quandoque fiebat, uti ex Varrone discimus) *solemnia verba præibat*.

At nec solus aderat Pontifex Maximus, aut adesse, rite debebat: sed cum ipso quoque Collegium Pontificum.

Quod patet ex verbis Ciceronis Clodium accusantis, quod domum suam non rite consecrasset. *Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet cum apud Pontifices res agatur, PONTIFICEM DICERE, NON COLLEGIUM PONTIFICUM AFFUISSE: Præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? &c.* Et paulò inferiùs: *Hanc tu igitur Dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum Pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in Collegio familiarissimos, adhibere potuisti?* Imò istud Collegium non tantum adesse debebat: Sed si quis, aut signum, aut delubrum, aut porticum, aut huiusmodi quid simile dedicare volebat: referre ad Collegium Pontificum prius debebat.

Hinc idem Cicero (in eadem Oratione pro domo sua.) *Atque ille [C. Cassius] tamen ad Collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid piandum, aut instituendum fuisset religione domesticâ: tamen instituto cæterorum vetere, AD PONTIFICEM DETULISSES. Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At, si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecel-*  
lunt,



*lunt, ut cum eo* DEDICATIONEM COMMUNICARES?

Minor tamen numerus in plurimis, imò & gravissimis rebus, sufficiebat, si plures adesse non possent: ut idem, in *Orat. de Haruspicum responsis*, habet. *De sacris publicis, de ludis maximis, de Deorum Penatium, Vestæque matris caeremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam, hujus unius casti tutoris religionum scelere violatum est, QUOD TRES PONTIFICES STATUISSENT, id semper populo Romano, semper Senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò, meam domum P. Lentulus, Cons. & Pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Qu. Metellus, M. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, Flamen Martialis: P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, Rex sacrorum: M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar, Flamen Quirinalis: Qu. Cornelius, P. Albinovanus, Qu. Terentius, Pontifices Minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia Amplissimorum, ac Sapientissimorum civium adstante, OMNI RELIGIONE, una mente omnes LIBERAVERUNT.*

Nimius hic videri cuipiam possim in citando Cicerone. At verba hæc jam postremò adducta, indicant. 1. De quilibus consulerentur Pontifices [quæ tamen alio loco ac tempore forsan latius à me tractabuntur.] 2. Ad minimum tres numero Pontifices debuisse adstiterè in Consecrationibus aut Dedicationibus. [Quæ vocabula, ut hoc obiter notem, quandoque quid diversum, quandoque unum idemque significant: uti à me fere pro unâ eademque re in hoc Schediasmate sumuntur. Consecrationis vocabulum ad bona privata, domos, &c. pertinere magis videtur: Dedicationis ad Temppla ex iis dedicata: quod locus Templo constituendo prius-



quam ipsum Templum ædificaretur consecrari deberet: quod ædificatum denuo dedicabatur] Uti in gravioribus Consultationibus tres numero debebant esse. Quod, id est, quare hæc verba, Ciceronis adduxeram. 3. Et Ordinem, & Characteres, & numerum personarum, (Dignitatemque eorum) qui id Collegium constituebant. Quorum nemo ex fæce vulgi: verum omnes Amplissimi viri, & maxime, in civitate orbis tunc Domina, conspicui. 4. Non solum ad Consecrationes aut Dedicationes rite faciendas; sed & ad res istas quæ male consecratæ erant omni Religione liberandas, hoc fuisse adhibitum Collegium; nec sine eo, &c. fieri debite potuisse.

Sic Resecratio, quâ res male aut illegitime Consecratæ iterum Profanæ reddebantur, fiebat etiam per Pontifices; si-  
ve jussu Senatus, ex sententia & auctoritate seu responso Pontificum (qui de omnibus Sacris, iisque quæ ad illa pertine-  
rent, judicabant ac Respondebant) per Prætorem Urbanum; ut nos docet Cicero, in Orat. pro domo suâ: cujus verba paulò altius repetam: *Sed ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi Pontifices semper non solum ad suas caeremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando AD PONTIFICUM COLLEGIUM RETULISSE, EIQUE M. ÆMILIUM PONTIF. MAXIMUM PRO COLLEGIO RESPONDISSE, nisi eum populus R. nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret, non videri id recte posse dedicari. Quid, cum Licinia Virgo Vestalis, summo loco nata sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello Coss. aram & ædiculam & pulvinar sub Saxo sacro dedicas-  
set, non eam rem EX AUCTORITATE SENATUS AD HOC COLLEGIUM SEX. JULIUS PRÆTOR RETULIT? cum P. Scævola, Pontif. Maximus PRO COLLEGIO RESPONDIT, QUOD IN LO-*  
CO



CO PUBLICO LICINIA C. F. INJUSSU POPULI  
DEDICASSET, SACRUM NON VIDERI ESSE.  
*Quam quidem rem quantâ severitate, quantaque diligen-  
tia Senatus sustulerit ex ipso S. C. facile cognoscetis. Reci-  
ta S. C. SENATUS CONSULTUM. Videtisne Prætori  
Urbano negotium datum, ut EJURARET, NE ID SA-  
CRUM ESSET? ET UT SI QUÆ ESSENT INCISÆ,  
AUT INSCRIPTÆ LITERÆ, TOLLERENTUR?  
ô Tempora! ô mores! Tum Cæsarem hominem sanctissi-  
mum, simulachrum Concordiæ dedicare Pontifices, in Tem-  
plo INAUGURATO prohibuerunt: Post autem Senatus  
in loco AUGUSTO consecratam eam aram, tollendam ex  
auctoritate Pontificum censuit, neque ullum est passus ex  
ea dedicatione, literarum extare monumentum.*

Verum ut non tantum res Profanæ per hoc Collegium  
Consecrabantur, atque è contrario Resecrando omni Religione  
liberabantur; Sic quoque, si profanatæ fuerant, ac per pri-  
vatos occupatæ, per illos denuò restituebantur: uti ex hac  
sequenti Inscriptione patet:

IMP. CAESAR.

VESPASIANVS. AVG  
PONTIF. MAX. TRIBVNIC  
POTEST. VI. IMP. XIII. P. P  
COS. VI. DESIG. VII. CENSOR  
LOCVM. VINEAE. PVBLICAE  
OCCVPATVM. A. PRIVATIS  
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM  
RESTITVIT

Quod idem, sicut in pluribus aliis, ita proculdubio, in  
monumentis seu sepulchris, locum habuit. ut ex Inscript.  
quæ



quæ apud Aldum pag. 196. in voce *Cælius* prima extat, videre licet:

D. M. S.

FL. PROBINICIA. FECIT. SIBI  
ET, COELIVS. SENTINIANVS. FOR  
COR. 7. COH. II. VIG. PETIT. A PONTI  
FICIB. VT. SIBI. PERMITTERENT  
REFICERE. N. MONVMENTVM  
IVRIS. SVI. LIB. LIBERTABVSQVE  
SIBI. ET. SVIS. POSTERISQVE  
EORVM

Illustrant hæc uti existimo verba illa Ciceronis: *Si quid piandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto cæterorum vetere ad Pontificem detulisses. Novum delubrum cum in urbis Clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares; referendum ad Sacerdotes publicos non putasti? At si Collegium Pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo Dedicationem communicares?*

At maiorem iis lucem adfert ea quam profert Gruterus pag. 318. num. 8.

PERMISSV. C. NASENNI. MARCELLI  
PONTIFICIS. VOLCAN. ET. AEDIVM  
SACRARVM. ET. Q. LOLLI. RVFI  
CHISIDIANI. ET. M. AEMILI. VITALIS  
CREPERIANI. N. VIR

An autem hæc extra Romam, licet intra Italiam, posita sit, an vero in ipsa urbe, mihi incertum est: Verisimile tamen



men admodum mihi est, si non plane certum, sub Cæsarum imperio, etiam primorum, Dedicationes seu Consecrationes Templorum, aliarum ædium sacrarum, &c. per Vicarios Pontificis Max. administratas fuisse; atque hinc exortum Titulum Pontificis ædium Sacrarum.

Nam Pontifices non solum Vulcani, Dei Liberi, Martis, Solis ac Vestæ, Junonis, imò & ipsorum Augustorum ac Cæsarum, Domusque Augustæ fuisse, Doctioribus magis notum puto, quam ut heic operose ostendatur. Cæterum hanc postremam Inscriptionem non, ut ei præcedentem, loqui de monumento aliquo, sed Templo, delubro, Sacello, aut ara aliqua dedicata aut restituta, non nimis obscurum puto.

Quod denique hisce addendum puto est, non solâ Pontificum Auctoritate ac permissu Consecrationes (apud Romanos) fuisse factas, sed plebis Romani consensu & jussu, (antiquis saltem temporibus, neque enim id semper obtinuisse putem) ad eas opus fuisse. Ita enim Cicero: *Video enim esse Legem Veterem Tribunitiam, quæ vetet injussu plebis, ædes, terram, aram Consecrare.*

De Magicis (saltem ita prætensis) Consecrationibus, ac quarum mentio nonnulla facta fuit, pag. 283. & 357. non multa heic apponenda censeo; quum, quæ de Telestatis tam Græcorum quam aliorum huc afferri queant, satis superque tractaverit Salmasius in Notis suis ad Historias Augustas: quas idcirco adeat harum rerum, vere nugarum, Lector paulò curiosior.

Qui autem ipsos adire fontes velit, conferat se ad Spartianum, ad Olympiodorum (apud Photium, & alios) ubi inveniet Statuas magicè Consecratas, ac sub terram defossas, contra hostium incursus; Ciconias ac Serpentes erectas contra Serpentes, &c.

Ast nullum dubium est quin quam maxime tales Consecratio-



crations circa *μαντεῖα*, seu Tempia Fatidica, ipsorumque apparatus habuerint locum. Quod tam ex exemplo Hilarii sociorumque ipsius pag. 357. memoratorum patet, quam ex Plinii verbis, quæ hic sequuntur: ita enim loquitur libro 25. cap. 9. de Verbenaca: *Utraque [specie] sortiuntur Galli, & PRÆCINUNT RESPONSÆ. Sed magi utique circa hanc insaniunt. Hac perunctos impetrare quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nullique non morbo mederi, &c.*

Et lib. 37. cap. 10. *Chelonia oculus est Indicæ testudinis, vel portentosissima Magorum mendaciis. MELLE ENIM COLLUTO ORE, IMPOSITAM LINGUÆ FUTURORUM DIVINATIONEM PRÆSTARE.*

Cujus autem energiæ aut potestatis fuerit & in talibus, & in aliis ars Magica, quam lib. 30. cap. 1. non immerito *Artium fraudulentissimam* vocat, pluribus atque eleganter indicat diversis in locis: quæ quod non malè convenient præcedenti nostræ tractationi (cujus occasione & hæc de Consecrationibus nata est) paulò latiùs ea adducam: postquam hæc præmiserò. De Origine igitur ejus lib. ac cap. jam postremo citatis ita loquitur: *Magicas vanitates sæpius quidem antecedentis operis parte, ubicunque causæ locusque poscebant, coarguimus, detegemusque etiamnum. In paucis tamen digna res est de qua plura dicantur, vel eo ipso, quod fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque seculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuisse nemo miretur, quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in unam se redegit. Natam primum è Medicina nemo dubitat, ac specie salutari, irrepsisse velut altiore sanctioremque, quam Medicinam: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires Religionis, ad quam maximè etiamnum caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque suggerit miscuisse artes*



tes Mathematicas, nullo non avido futura de se sciendi, atque ea è cælo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodièque etiam in magna parte gentium prævaleat, & in Oriente regum regibus imperet, &c.

Audiamus jam ipsum de viribus, seu potius de Vanitate Artis Magicæ loquentem. De qua lib. 26. cap. 4. ita insit: Super omnia adjuvare eum [Asclepiadem] Magicæ vanitates, in tantum evectæ ut abrogare herbis fidem cunctis possent. *Æthiopide* herba amnes ac stagna siccari conjectu, tactu clausa omnia aperiri. *Achæmenide* conjectâ in aciem hostium, trepidare agmina ac terga vertere. *Latacen* dari solitam à Persarum rege legatis, ut quocunque venissent, omnium rerum copia abundarent, ac multa similia. Ubi nam istæ fuere, cum Cimbri Teutonique terribili Marte ulularent, aut cum Lucullus tot reges Magorum paucis legionibus sterneret? Curve Romani duces primam semper in bellis comæmentum habuere curam? Cur, Hercule, Cæsaris miles ad Pharsaliam famem sensit, si abundantia omnis contingere unius herbæ felicitate poterit?

Non satius fuit *Æmilium Scipionem* Carthaginis portas herbâ patefacere, quam machinis claustra per tot annos quaterere? Siccentur hodie *Æthiopide* Pontinæ paludes, tantumque agri suburbanæ reddatur Italiæ, &c. Lætu quoque dignissimum est totum caput 2. lib. 30. de eadem illa Magia. Sane temperare mihi non possum quin id totum huc adducam.

Ut narravit *Osthanes* species ejus [Artis Magicæ] plures sunt. Namque & ex aqua, & ex sphaeris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque & multis aliis modis Divina promitti: præterea umbrarum, inferorumque colloquia: quæ omnia ætate nostra princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non cytharæ tragicique



cantus libido illi major fuit, fortuna rerum humanarum summâ gestiente in profundis animi vitiis. Primumque imperare Diis concupivit, nec quicquam generosius voluit. Nemo unquam ulli artium validius favit. Adhæc non opes ei defuere, non vires, non discendi ingenium, aliaque non patiente mundo. Immensum & indubitatum exemplum est falsæ artis, quam dereliquit Nero: utinamque inferos potius, & quoscunque de suspicionibus suis Deos consulisset, quam lupanaribus atque prostitutis mandasset inquisitiones eas: nulla profecto sacra, Barbari licet ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes ejus, fuissent. Sævius sic nos replevit umbris. Sunt quædam Magis perfugia, veluti lentiginem habentibus non obsequi numina, ut cerni non possint. Forte hoc in illo: nihil in membris defuit. Nam dies eligere certos liberum erat: pecudes vero, quibus non nisi ater color esset, facile. Nam immolare [homines] etiam gravissimum. Magus ad eum Tyridates venerat, Armeniacum de se Triumphum afferens, & ideo provincius gravis. Navigare noluerat, quoniam expuere in maria, aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiaverat. Non tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit. Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis umbras, sed in his veneficas artes pollere, non Magicas. Quærat aliquis, quæ sint mentiti veteres Magi, cum adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis, prodiderit cynocephalem herbam, quæ in Ægypto vocaretur Osyrites, divinam, & contra omnia veneficia; Sed si erueretur, statim eum qui eruisset, mori. Seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, quæ patria, quibusque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.



Cap. 3. *Peculiare vanitatis sit argumentum, quod animalium cunctorum talpas maxime mirantur, tot modis à rerum natura damnatas, cæcitate perpetuâ, tenebris etiamnum aliis defossa sepultisque similes. Nullis æque credunt extis: nullum religionis capacius indicant animal: ut si QUIS COR EJUS RECENS PALPITANSQUE DEVORARIT, DIVINATIONIS ET RERUM EFFICIENDARUM EVENTUS PROMITTANT.*

Quam stulti igitur fuere tam veteres Romani, quam alii, seu Græcæ nationis, seu Barbaræ, homines. Quod, cum tam facile per semetipsos (*devorato*, scilicet, *talpæ corde*, aut adhibitis *Verbenacâ*, *Cheloniâve*,) Divinationis capaces evadere possent, sibi & aliis Divina Responfa reddere valerent; præsciendique & prædicendi artem tam parvo labore ac pretio sibi comparare possent; tamen aut Libros Sibyllinos, aut alia Oracula & Sortes per Italiam, aliasque Regionem, quandoque procul distitas, magno labore, magnisque, imò maximis nonnunquam, sumptibus adire ac consulere maluerint: atque inde supra modum obscura, ambigua & flexiloqua petere responfa: cum ibi & per multum temporis spatium subinde detinerentur, ob prætenfos Fastos Nefastosque dies aut expectandos aut prætermittendos; ut sic tempus lucrarentur Antistites, quo melius parare possent ea quæ decipiendis Consultoribus idonea erant.

Si porro consideremus in transitu qualia, ratione morborum curandorum, tradidere hi Magi, eodem Plinio teste; non fanè minùs ridicula videbuntur iis, quæ in Philopseude suo ex merito ridet ridiculorum omnium lepidissimus simul ac justissimus (modo non & veræ pietatis simul esset) derisor Lucianus. Sed hæc minus hujus loci sunt: quamobrem redeo ad Consecrationes: de quibus tamen nihil pro hoc tempore addendum censeo. Nam quæ de Consecrationibus atque Initiationibus, sive Pontificum & Sacerdotum, sive



694 DE CONSECRATIONIBUS ETHNICIS.  
Myſtarum in Myſteriis Eleufiniis, Mithriacis, Samothra-  
cicis, Magnæ Matris quæque alia quoque hiſce adjungi poſ-  
ſent, ea Obſervationibus meis ſacro-profanis de Origine Ri-  
tuum, &c. reſervo.

F I N I S.





# INDEX.

## A.

- A**bstinentia Consultorum apud Oracula Pag. 192  
 Acta Pilati, illorumque historia 608, &c.  
 — ipforum, ut prætenditur ἀπὸ γράφων. 609  
 — Patroni illorum. 608, &c. 612  
 Acta Pauli & Theclæ. 614  
 Actiones ac gestus ecstatici artificiose conficti. 141, 143, &c.  
 — obfessorum. *ibid.*  
 Acrostichides examinatae. 410, &c.  
 Aditus occulti ad Antra ac Tempia fatidica. 196, 226, 227, 229  
 Adyta Oraculorum qualia. 66, &c.  
 — qui, ac quales, ad ea admissi. 57.  
 Agri mensura terminis consecratis addita. 676  
 Alexandri Magni consultatio ad Ammonis examinata. 231, &c.  
 Alexander Vates atque Haruspices ridet; ac contra ipsos vafre adjuvat. 377, &c.  
 — à Pythia Responsum extorquet. 379  
 Alcibiades vatem Delphicam, aliasque corrumpit. 359  
 — ipsius miræ technæ. *ibid.*  
 אלהים, quid præter Deum quandoque denotet. 25  
 Ambiguitates quibus Responfa involuta erant. 169, &c.  
 Ammonis effigies qualis fuerit incertum. 210  
 — ejus vice Propheta respondebat. 231  
 M. Antonius, adhuc vivus, pro Bacco cultus. 654  
 Amphictyones cur à partibus Philippi steterint. 182, &c.  
 — Concilium eorum ex quibus membris compositum. 183  
 Antinoi Oracula, Hadriano Cæsare auctore. 383  
 Antonius (Marc. Aur.) post mortem Oracula reddit. 640  
 Antistites Oraculorum consultores quandoque ad alia mittebant Oracula, & quare. 181, &c.  
 — tabellis obsignatis indormientes. 241  
 — illorum scelera sub Oraculorum prætextu. 249  
 — illorum artes circa Oracula per insomnia 239  
 Antra in Judæa, aliisque in regionibus. 55, &c.  
 — atque Adyta templorum. 66, &c.  
 Antra Charonia descripta. 242, 244  
 Antrum Corycium descriptum. 54  
 Antrorum Charoniorum consideratio. 252, &c.  
 Apollo Daphnæus, cur Juliani tempore siluerit. 390  
 — Delphicus unde Pythius dictus. 81, &c.  
 — jam Pyrrhi tempore versus facere desierat. 460  
 Aqua fatidica apud Branchidas. 133  
 Arima ridicule in Palæstina locantur; sicut Ὑδης æque ridicule in Ἰσδης mutatur. 83  
 Aristodicus lepide coarguit Apollinem. 359  
 Argivi quam parum Oracula curarint. 365  
 Arma sua unicuique Deorum. 648  
 Athenienses quam parvi illa fecerint. 367  
 Aver-



# I N D E X.

Avernus à Strabone descriptus. 245  
 — à Francisco Schotto. 246,  
 &c.  
 Auctores Oraculorum, ac sacrificio-  
 rum, &c. 2.  
 Augusti consecratio. 641  
 Augusti Oraculum. 385  
 — is nunquam in senectute,  
 Delphis fuit. 462  
 — ambitio circa divinitatem.  
 632  
 Augustinus, quæ de Simone Mago  
 tradat. 599  
 Augustus divinos honores sibi exhi-  
 beri patitur. 617  
 — ipsi Pontifices ac Flami-  
 nes. *ibid.*  
 — appellationem *Dominus* cur  
 renuerit. 615, &c.

## B.

**B**alnea pro sexibus separata; atque  
 à quibus. 544  
 — mixta etiam Christianis;  
 quin & Clericis quando-  
 que frequentata. *ibid.*  
 Bangue Indorum homines dementes  
 reddit. 140  
 Baronius, pro Statua Simoni Mago  
 erecta. 580, &c.  
 — de basi statuæ, quæ Simonis  
 putatur. 593  
 — illius defensio Justini Marty-  
 ris expensa. 594  
 — hujus opinio de Actis Pila-  
 ti. 611  
 Bæotorum facinus in Pythiam. 368.  
*Bobitis, herba Indica, homines de-*  
*mentes reddit.* 140

## C.

**C**aligula ut Deus Oracula reddens  
 egregie irrisus. 630  
 Canopus; atque ipsius protervæ lasci-  
 viæ 547

Capita loquentia, artificiose. 216, &c.  
 224  
 — nutus edentia, os aperien-  
 tia, &c. 210, 224.  
 Catacumbæ, seu cœmeteria Veterum  
 Christianorum: illorumque  
 historia. 56, &c.  
 — concursus eo, epulæ sive  
 Agapæ; quin & flagitia ibi  
 commissæ. 59, 60  
 Cæsaribus consecratis qui cultus, ri-  
 tus &c. exhibiti. 640, &c.  
 Cæsar (C. Julius) quomodo prædictio-  
 nes atque omina eluserit.  
 370  
 Cæsauhonus de Actis Pilati. 613, &c.  
 Causæ veræ, cur tandem Oracula pe-  
 nitus interierint. 392  
 Cella in qua consultores Responfa ex-  
 spectabant. 124, 127, &c.  
 — odor mirus in illa excita-  
 tus. 128  
 Charisteria ob accepta Responfa ce-  
 lebrata. 177  
 Chrestus, Chreste, Chrestianus &  
 Chrestina; quin & Christe  
 nomina vulgaria apud Græ-  
 cos & Latinos. 605  
 Christianorum Cæsarum consecratio.  
 656  
 — ipsorum statuæ adoratæ. *ibid.*  
 Cicero, Oracula, Sortes, Haruspi-  
 ces &c. false ridet ac coar-  
 guit. 293 328, 374, 404, &c.  
 Circumductores, & Enarratores ad  
 Oracula. 91  
 Claudius Cæsar modum dedicandis  
 statuis posuit. 592  
 Clerici & monachi quandoque cum  
 mulieribus in Balneis lava-  
 bant: idque Conciliis veti-  
 tum. 544, &c.  
 — quandoque Magi & Incanta-  
 tores erant. *ibid.*  
 Commodus semetipsum Herculem,  
 &c. facit. 632  
 Con-



# I N D E X.

Consecratio ac Dedicatio.	685, 662	Constantini Magni.	656
— quotuplex specie.	625	Consecrationes, seu Dedications	
— necessaria ad numinis præ-		Romanæ.	682
— sentiam.	662	— per quos peragerentur.	662
— constabat unctione, corona-		— quinam ritus, &c. in illis ad-	
— tione, sacrificiis.	663, &c.	— hibiti.	
— adhibitæ faces accensæ, thu-		— permissu fiebant Pontifi-	
— ra, fruges, favi ac vinum,		cum.	684
— ollæ seu <i>χύτραι</i> cum le-		de Consecratis ac non, aut non rite	
— gumini- bus, coronæ & ro-		consecratis definiebant	
— sâ, unguenta, oleum, san-		Pontifices.	685, &c.
— guis, vittæ ac velamenta		Consecratis Templum, vel Heroum,	
— aliaque horum pauciora		&c. parabatur	661
— aut plura ac diversa pro		— ubi in illis ipsorum statuæ	
— consecrationum diversis		positæ.	<i>ibid.</i>
— speciebus aut modis, Diis-		— Tituli.	681
— ve &c. consecrandis.	665,	— Arma; item ornatus; ut ra-	
— &c.		dii, fulmina, &c.	646, &c.
— Vota ac preces.	669	Consecrati; uti & necdum consecra-	
— Lectisternia.		ti, quandoque aliis Diis,	
— Bos, caper, aut ovis.	667	vel consecratis consecra-	
— Foculi.	682	bantur, ut in tutelam &c.	
— Imprecationes, seu diræ.			627
—	673, &c.	Concilium Amphictyonum ex quibus	
— Poenæ & mulctæ contra vio-		membris compositum fue-	
— latores.	676	rit	182
— Auguria.	672	Consultores Oraculum operto capite	
— Formulæ consecrationum.		adibant; ac cur.	115, &c.
—	670	— preces tum quoque funde-	
— Leges.	672	bant ibi.	116
— Epulæ annuæ ad Dedicatio-		— postulata libellis conscriptis	
— nes.	680	tradebant.	124, &c.
— Preces per Pontifices.	669	— nulli ad adyta admissi, nisi	
— qui prisca verba præibant.	669	quibus id singulari gratia,	
		aut ob auctoritatem, &c.	
Consecratio Jovis Hercei.	666	contingebat.	152
— — Ctesii.	<i>ibid.</i>	— Introitus ipsorum (Delphis)	
— Mercurii, <i>χύτρας</i> , ut vi-		in <i>cellam</i> , ubi Responsa	
— lioris.	667	erant expectanda.	112
— Hecates.	668	— quo habitu, atque ornatu,	
— Terminorum.	665	Oraculum adirent; atque	
Consecrationes Magicæ.	668	inde rursus discederent.	
Consecratio Cæsarum, ut Augusti.	641		113, 174
— Pertinacis.	642	— quales ii potissimum homi-	
— Severi.	643	nes essent.	90, &c.



# I N D E X.

Consultorum ipsorum Charisteria ob  
accepta Oraculi Respon-  
sa. 177  
Cultus Heroum atque Indigetium  
alius quam Deorum Cœ-  
lestium. 638

## D.

**D**æmones, ex mente Platonis ac  
Platoniorum. 4, 7, 13  
Dactylomanteiæ, sub Valente, hi-  
storia. 303  
Datura Indorum homines dementes  
reddit. 140  
Dedicatio quid differat à Consecratio-  
ne. 685  
Delphicum Oraculum Phœbo Bac-  
choque commune; mons,  
saltem, Phœbo Bromioque  
facer. 179  
Delphorum nomen unde. 79  
Demosthenis de Oraculis sententia.  
182, &c. item 360  
Deorum triplex classis: hinc & triplex  
cultus. 652  
Demosthenes cur dixerit Pythiam Φι-  
λιππίζειν. 182, &c.  
Dentis aurei in puero Silesiaco histo-  
ria. 422  
Descensus ad Trophonium qualis. 63,  
188, 194  
Deus nemo habitus sine consecratio-  
ne. 662, &c.  
Dies festi ac nefasti circa consulenda  
Oracula. 98  
— cui usui isti fuerint Antistiti-  
bus. 99  
Dii nutibus ac motibus corporis re-  
spondentes. 210, &c.  
Dii σύνναοι & σύμβαμοι 657, 658  
— quando potissimum sessi-  
les. 651  
Diopeithes Spartanorum fortilegus,  
ejusque fraudes. 358

Divi appellatio etiam Imperatoribus  
Christianis tributa. 557  
Divinationes sub Valente Cæsare. 530  
— sub Honorio & Arcadio. 532  
Dodonæi Oraculi historia. 198, &c.  
quam varia ista atque in-  
certa. *ibid.*  
— Ænea ibi Echo, pelvis, le-  
betes, tripodes, quercus  
&c. 199, &c.  
— Statua, sive andrias, &c. *ibid.*  
— Vates. 202  
Domitianus semetipsum facit Deum.  
632  
Domini appellatio, Augustus, Tibe-  
rius ac Claudius recusa-  
runt. 615  
— Constantinus Magnus alii-  
que Imperatores Christia-  
ni eam assumpserunt. 620  
Draconis Pythii fabula unde. 82

## E.

**E**dicta Imp. Christianorum pro  
Statutis Cœlestibus, pro Di-  
vinis, pro Sacris, pro O-  
raculis; quin & pro Divinis  
Oraculis agnita. 557, 558  
Eludentes Oraculorum responsa &c.  
Argivi. 365  
— Athenienses. 367  
— Bœoti. 368  
— Oracula ac Vaticinia Ma-  
gnates, Alexander, J. Cæ-  
sar, Flaminius &c. 370, &c.  
Emissarii & exploratores quaquaver-  
sum emissi. 95  
Encænia, anniversaria, &c. 678  
Endoris mulieris cum Saulo rege hi-  
storia. 24, &c.  
Epitheton *Sanctus* pluribus Dīs, Dea-  
busque tributum. 588  
Ethnicismus quamdiu, ac per quos,  
perduraverit. 549  
Ethni-



# I N D E X.

Ethnicismus à Valentiniano Tertio  
ac Martino Imp. repressus:  
at non penitus extinctus. 551

— cur circa illum connivere sæ-  
pius debuerint Imperatores  
Christiani. 553

Ethnicorum opiniones de Oraculis,  
ut de imposturis humanis.  
21, &c.

Eunapii descriptio monachorum sui  
temporis. 538

Eusebii argumenta contra Oracu-  
la. 36, &c.

— opinio de Oraculorum de-  
fectu falsa. 425, &c.

— uti & illa de Victimis huma-  
nis *ibid.* item 442

## F.

**F**Abulis quam nimis facile origines  
sæpe attribuant, easque ap-  
plicent, etiam doctissimi  
viri. 84, 85

*Facies* ac *Species* Deorum quid desi-  
gnarint. 646

Festa ac Mysteria Delphica. 182

Fœminæ consecratæ; nec solæ fœmi-  
næ principes. 636

Fontes miraculosi, quasi; seu furo-  
rem, &c. inducentes. 193

— medicamine infici pote-  
rant. 194

— Lethes ac Mnemosynes.  
188, &c. 193

Fons Gallus (ex Ovidio;) alii que in  
Cilicia, in Cea, in Chio &c.  
miraculosi fere. 193

Fons olei nascente jam J. Christo  
erumpens, fabula. 622, &c.

Fragrantia in Adytis excitata, & cur.  
128

Fraudes atque imposturæ Antistitum  
circa Oracula, propria ipso-  
rum confessione detectæ. 40

Furor Pythiæ simulatus, quibus ad-  
juvaretur. 139, &c.

## G.

**G**entilismus (sive Ethnicismus)  
sub Theodosio collapsus.  
526

— sub Juliano non tantum; sed  
& sub Valente respiravit;  
ac sub aliis. 527, &c.

— nec sub Theodosio plane ex-  
tinctus. 532

— neque ubique. 533

— ac quamvis in Ægypto, non  
tamen Romæ aperte veti-  
tus. *ibid.* & 534, &c.

— quod & ex Ambrosio patet;  
ac Zosimo. 536

Gratianus Imperator, an cum stola  
Pontificali etiam ipsum  
Pontificatum Maximum re-  
cusaverit. 553, &c.

Græcorum opinio de Oraculis etiam  
celeberrimis. 22

Græci (quin & quandoque Romani)  
etiam vivos in Deorum, vel  
Heroum, numerum retu-  
lerunt. 653

*Grotta di cani* apud Neapolin, atque  
experimenta ibi facta. 246

— ipsius historia perpenditur.  
253

## H.

**H**abitatores ad Oracula quales, ac  
quare. 92

Halicacabo vaticinaturi utebantur. 140

Hammondus Simoni Mago etiam  
ædiculam affingit. 581, 592,  
595

Hammondus pro statua Simoni Mago  
erecta. 580, &c.



# I N D E X.

Haruspicina, apud Oracula. 93, 106,  
192  
Haruspices quales homines fuerint.  
106, &c.  
——— soli extra inspicientes. 373  
Haruspicum in Cæsaris exercitu pru-  
dentia. 376  
——— item in exercitu Alexandri  
377  
——— Artes ac fraudes apud Ora-  
cula. 106  
Hephæstionis Oracula; ac qualia fue-  
rint. 380, &c.  
Hieronymi testimonium de Mona-  
chis sui temporis. 541  
Hirpini quales fuerint . . . . . in  
præfatione.  
Historia dentis aurei in puero Silesia-  
co. 422  
——— de Demetrii regis Satellite.  
191. 196  
——— per insignis de Martha Bros-  
seria, prætenfa obseffa Dæ-  
mone. 142  
——— Helenæ Medioburgicæ. 150  
——— de Tapujis Dæmonem evo-  
cantibus, ex Arcissewskio. 47  
Huetii [P. van.] aliorumque lusus  
circa fabulas. 84, 85  
Hydaspes, Hermes, similesque vates  
quonam ex instinctu vati-  
cinati fuerint. 9, 10

## I.

**I**gnis Sacri Hierosolymis apparen-  
tis ex Thevenotio historia.  
283  
Initiationes & Myſteria ad Oracula. 387  
——— ad Oraculum Delphicum &  
Trophonii.  
——— ab Alexandro Pseudomante  
instituta. 391  
Imperatores Christiani etiam pro Di-

vis, ac Numinibus, adula-  
torie habiti. 557  
Inscriptio SEMONI SANCO &c.  
examinatur. 588  
Interpretes somniorum à Cicerone  
lepide irrisi. 404  
Iphicli fraudes contra Phalanthum.  
355  
Jocularia Responsa Oraculorum. 394,  
&c. 403  
Irenæus, quæ de Statua *Simonis Ma-*  
*gi* tradat. 596, &c.  
Judæi Romæ tumultus, auctore Chri-  
sto nostro facti, ignari fue-  
re. 450  
——— quam sæpe Romæ tumultu-  
averint. 603  
——— illi, ac Samaritani quam  
male apud Romanos audie-  
rint. *ibid.*

## L.

**L**anaria herba spumam in ore ex-  
citatur. 139  
Lararia consecratis dicata. 635  
Lararia majora, ac minora Penatibus  
&c. 635  
Lavacra mixta à Christianis frequen-  
tata. 544  
Lauro coronati, ac laureos ramos ge-  
stantes, consultores. 113, &c.  
——— obsepta erant adyta. 114 125  
Laurus seu lauri folia à Pythia mandu-  
cata. 131  
Libellis inscriptæ petitiones Consulto-  
rum. 116  
Libellos obſignatos resignandi artes.  
122, &c.  
Lucra & commoda redundantia Anti-  
stitibus. 93  
Lustrationes &c. apud Oracula. 100,  
&c. item 192  
——— ipsius quoque Templi &c.  
102, 229, &c.  
Lysan-



# I N D E X.

Lyfandri artes ac fraudes , corrup-  
pendis Antistitibus , expli-  
candis Oraculis &c. 358, 369  
—— ipfius stupendæ technæ , in  
novo Sileno , &c. 356

## M.

ממלכה non femper crastinum tempus  
denotat.

Martyrum reliquæ pretio inter Chri-  
stianos divenditæ ; mercatu-  
raque cum ipsis exercita. 541

Media atque artes quibus simulatus fu-  
ror &c. excitabatur. 138

Melanthonis aliorumque fœdus error  
circa conflagrationem Tem-  
pli Delphici, tempore Julia-  
ni. 478, &c.

Memnonii Oraculi quam diversa de-  
scriptio. 203, &c.

Mensa quadrupes non tripes, cui Py-  
thia infidebat. 137

Miraculum confictum in Sarapidis  
templo. 229

Monachos quali modo describat Eu-  
napius. 538

—— Zosimus. 543

—— Rutilius. 546

—— ipse Hieronymus. 541

Monachorum odiosa figmenta in non  
superstitiosos. 271, &c.

Mons Parnassus Phæbo Bromioque sa-  
cer. 179

Morellii ablepsia in vertendo Philo-  
strato. 63

Mornæi aliorumque opinio , de Pane  
magno examinatur. 436. &c.

Mulfum & crustæ , in dedicationi-  
bus.

## N.

N Arcissus ac Pallas liberti inter  
Lares culti. 635

Neurospasta Veterum , &c. 221

Nicephori Gregoræ argumenta con-  
tra Oracula. 32, &c.

Nocturna Sacra gentilibus à Valen-  
tiniano permiffa. 531

Numinis appellatio etiam Imp. Chri-  
stianis tributa. 556, &c.

per Nutus capitis Responfa Oraculo-  
rum data. 210, &c.

## O.

O Enomai (apud Eusebium) argu-  
menta contra Oracula ; ac  
contra ipsum Eusebium.

329, 340

Onomacriti Sortilegi fraudes circa O-  
racula. 363

Oracula post Christum natum perdu-  
rasse ostendunt de suo, quis-  
que , tempore, Suetonius ,  
Pausanias , Plutarchus , Phi-  
lostratus, Dion Cassius, Dion  
Chrysosthomus , Lucianus ,  
Spartianus , Capitolinus ,  
Treb. Pollio ; Tertullianus ,  
Herodianus , Eusebius ,  
Amm. Marcellinus, Macro-  
bius , Zosimus , Sozome-  
nus , Theodoretus, Rufinus  
(in præfatione ; ) Nicepho-  
rus, Cedrenus [præter quos  
& alii id testantur in Cata-  
logo pag. 559. memorati] à  
pag. 474. ad 524

Oracula quandoque plura simul ; sive  
modi plures Responfa red-  
dendi , uno eodemque in  
loco. 199, 256, 269 & alibi.  
—— ubi ac quando , magis vige-  
rint. 166

—— οὐρανία. 155, 157

Oracula per infomnia data. à pag.  
237. ad 242. &c.

Oracula plura simul quandoque (u-  
numve post alterum) adita.

179, 180

Oracula



# I N D E X.

Oracula quanti facta Regibus ac Magnatibus.	364, &c.
— pretio corrupta, uti & aliis artibus.	351, &c.
— eorumque Responſa, ſicut & Vatum in Theatris irriſa & traducta.	397, &c.
— de Apollinis ſilentio conſiſta.	463, 466, &c.
— in nulla æſtimatione Ciceroni.	27, 164, &c.
— — Straboni.	29
— de ipſis opinio Platonis ac Platoniorum.	13, &c.
— ut & Chriſtianorum, Origenis, Clementis Alex. Tertulliani, aliorumque.	12, uſque ad 36. &c.
Oraculum Thulidi (ut volunt) datum perpenditur	463, &c.
— ſic & iſtud de Socratis ſapientia.	16, &c.
— item & illud, quod Trajano redditum fuit.	169, &c.
— Mardonio datum (ut & Miraculum ibi factum) examinatur.	347, &c.
Oraculi Apollinis Clarii hiſtoria ſeu deſcriptio.	495, 505
— — Delphici.	
— Amphiarai apud Oropios.	90, &c.
— Amphiloſchi, in Mallo.	505
— Antonini (M. Aur.) Cæſaris.	Vide præfat. it. 640
— ad Aornum, ſive Avernum.	245
— ad Apolloniam.	286
— Apidis.	258, &c.
— Æthnæ montis.	286
— Aquæ Inus, in Laconica.	285
— Beli Babylonici, in turri.	228
— Bœæ, in agro Laconico.	285
— Capitis Orphei, in Leſbo.	64
— Caſtalii fontis, ad Daphnen.	281

Oraculi Clitumni Dei hiſtoria.	502
— Crocodili, in Arſinoë.	279
— — in Myridis lacu.	274
— Draconum in Epiro.	64
— Dei Heliopolitani.	167
— Fontis, apud Oropios.	285
— Hirci, in Mendete.	286
— Jovis Ammonis.	209, 231.
— — Dodonæi.	198
— — Philii.	212
— Leonis, in Leontopoli.	274
— Memnonis.	203
— Mercurii, in Pharis Achacis.	256
— Mnevis, ac Netonis.	273
— Patariſ, in Lycia.	228
— Piſcium, in Lyciæ vico Syra.	275
— — in fonte Lymiræ. <i>ibid.</i>	
— Plutonis ac Junonis, in Acharaca.	242, 259
— Sarapidis, ad Alexandriam.	229, 547
— Saturni, Alexandriæ.	227
— Trophoni.	187, &c.
— Veneris Aphacitidis.	283, 514, &c.
— — Paphiæ.	501
— Velledæ Germanorum.	421
Oracula poſt Chriſtum natum perdurantia.	493, &c.
— quot numero quandoque in una eademque regione, &c. fuerint.	496
Oraculorum veterum ultra 260 (imo plura) numero, per totum Orbem, catalogus.	559
Oraculum Delphicum (uti & alia) ſua Reſpondendi ac ſilendi intervalla notabilia habuiſſe.	477
Oraculorum defectum tempore natiuitatis J. Chriſti accidiſſe, primus, ex male intellecto Porphyrio, Eusebius tradidit.	425, 432
Ora-	



# I N D E X.

Oraculum Delphicum primos possedisse Neptunum ac Tellurem. 73  
 ——— ortus ipsius per capras. 76  
 ——— Tellus prima id possedit. 73, 77  
 ——— Themis post Tellurem. 77  
 ——— Phœbe post Themidem. 78  
 ——— Phœbus vero post illam: qui Phœbus patris Jovis fuit Propheta. *ibid.* & 560.

## P.

**P***an Magnus* mortuus; ejus fabula examinatur. 432, &c.  
 ——— ut & Doct. Virorum, Boissardi, Mornæi, Molinæi, Baronii &c. super illa opiniones. 434, &c.  
 Parnassus à Parnasso ibi urbis conditore. 88  
 Parnassi etymon ab נחש & הר (uti & à פֶּרַע & נחש) ridiculum. 87  
 פֶּתֶן apud Judæos veteres nunquam Diabolus, neque in ipsa Sacra Scriptura. 86  
 פֶּתֶן male convertitur in τυφῶν: qualia tamen plura ac similia Dickinsonius ludit. *ibid.*  
 פִּיתוּם vox Talmudica, seu Rabbinica, unde. *ibid.*  
 Periallæ Pythiæ fraudes circa Oraculum. 351  
 Peccatorum confessiones ad Oracula. 387  
 Periegetæ, seu circumductores, vel enarratores. 91, 93  
 Peripateticorum veterum opinio de Oraculis. 22  
 Περιπραντήρια, ac vasa lustralia, ad Oracula. 100, 112  
 Pertinacis consecratio. 642

Pervigilia primorum Christianorum. 59  
 Philomelus Delphenfis Pythiam respondere vi cogit. 176  
 Philippus Macedo Amphictyonum Concilium sibi subjecit. 183  
 Pilati testimonium de Christo examinatur. 455, &c.  
 ——— Acta ipsius examinantur. 608, &c.  
 Pisistratidarum, & Onomacriti fraudes. 363  
 Placentæ ad Oraculum oblata. 103  
 Plato ac Xenophon (tum & alii) quantum discrepent circa Oraculum de Socrate. 16, 17, &c.  
 Platonem de se mendacem arguit Socrates. 20  
 Plutarchus pro Oraculi Delphici, post natum Christum, duratione. 474  
 Poëtæ ad Oraculum Delphicum Responsa Pythiæ in carmen redigentes. 105, 159  
 ——— ob mala carmina, &c. irrisi. 159, 160  
 Potio aquæ Castaliæ Delphis, & foliorum lauri masticatio, &c. 130, 131  
 ——— Taurini sanguinis, in Ægyra. 132  
 ——— aquæ ad Colophonix Oraculum. 133  
 ——— vini meri apud Liguræos, in Thracia. 132  
 Prophetæ plures numero ad Oraculum Delphicum. 104, 155  
 ——— vices fortiti. *ibid.*  
 ——— ex optimatibus Delphorum. 105  
 Prudentii, Symmachi, ac Claudiani verba, circa Oraculorum durationem, perpenduntur. 493  
 Pueri Hebræi fabula examinatur. 443, &c.  
 Pul-



# I N D E X.

Pullariorum fraudes ac mendacia. 371

Pythia, cur cum Philippo Macedone fecerit. 182

— quando carmine Responſa reddere deſierit. 160, &c.

Pythiam malum Dæmona (ſeu Diabolum) per partes pudendas recepiſſe, primus dixit Origenes, hinc & alii. 153, 154

— quid Jamblichus de illa narret. 135

Pythiæ non tenue murmur (ut Engaſtrimytharum) ſed clamor & ululatus. 153, 158, &c.

Pythia quali ornatu, & à quibus eò deducta, in adyta intrarit. 136, 137

— à quibus deducta fuerit in adyta. 138

— intrans in adyta furore (quaſi) corripiebatur: quod & alii, aliæque, vates imitati. 139

Pythis Delphi filius; unde & urbi nomen. 79, 88

Pythius Apollo Macrobio *ἐκ ἀπὸ τοῦ πύθωνος*, ſed *ἀπὸ τοῦ πύθωνος* non autem à dracone. 81

Pytho male ac perverſe in Typhonem convertitur. 83

Pytho homo fuit cognomento Draco. 81

Pytho urbi (Delphorum nomen) à Pythone homine ibi interfecto. 79, 88

de Pythone fabula quomodo Phyſicè interpretanda. 82

## Q.

Querelæ Gentilium contra Chriſtianos. 428

— eadem Chriſtianorum vice verſa contra Gentiles. 429

## R.

**R**eges ac principes Oraculorum auctores. &c. 380, &c.

Reſponſa Deorum in templis relictæ, & publice oſtentui expoſita. 138, 175, &c. 198

— à ſcurris Magnæ Matris data. 171

— metrica Apollinis irriſa. 160, &c.

Reſponſum Athenienſibus datum. 173

— Rutilliano datum à Glycone. 174

— Trajano Cæſari datum expenditur. 167, &c.

— de puero Hebræo conſutatur. 444, &c. 460, &c.

Rhodii eaſdem ſtatuas nunc huic nunc illi dedicabant, ſeu conſecrabant. 650

Rosæ, & coronæ, in dedicationibus. 174

Rutilius de Monachis ſui temporis. 460

## S.

**S**acrificia & victimæ ante Conſultationes. 101, &c.

— ſæpius iteranda erant; & cur. 106, &c.

— hinc & tempus, & alias occaſiones, ac commoda lucrabantur Antiſtites. 107

— qui, ac quanti numero, ad iſta advolarint. 105

— Chariſteria ob accepta Reſponſa. 177

Sanguis taurinus à Sacerdote Terræ epotus. 132

Sapientia quid, ſecundum Platonem & Ariſtotelem. 19

Satur-

*ſancti nomen multis tribuitur. 588.*



# I N D E X.

Saturni ligati fabula ex Plutarcho.	439	Sortium historia; quarum è numero fuerunt illæ ad Aponi fontem (Gerionis.)	498
Scelera sub prætextu Oraculorum dandorum commissa.	227	— Alanorum.	299
Severi Consecratio.		— Antiatinæ.	291
Sibyllinorum librorum historia.	405	— Arabum.	296
— quibus cum ceremoniis confulerentur.	419	— Euripideæ, è templo Jovis Beli.	299
— qualis auctoritas illis apud politicos fuerit.	408, 414	— — item aliæ.	
— raro aliquid prædicebant.	419	— Chaldæorum.	297
— quali modo cum ipsis ageretur.	414, 416	— Fortunæ prænestinæ.	290, 499
— à Cicerone valide coarguti.	409, 421	Sortes Homericæ.	229
— Unde ipsorum auctoritas maxime labefactata.	417	— Musæanæ.	299, 300
— Conficti.	409	— Herculis Buraici.	290
— quibus ipsorum cura commissa.	418	— Herculis Tiburtini.	499, 500
— ex Mandatu Senatus aut Cæsarum consuli soliti.	417	— Jovis Beli.	
— fuerunt Oraculum Reipublicæ.	<i>ibid.</i>	— Jovis Dodonæi.	295
— Responsa illorum ad Senatuum prius, quam ad populum, referenda.	414	— Orpheanæ.	
Sibyllas ex Divino instinctu prophetasse, secundum Justinum ac Clement. Alexandr.	9	— Sibyllarum.	300, 310
— per Diaboli instinctum, secundum Lactantium.	10	— Scytharum.	298
Sigilla resignandi artes.	122, &c.	— Germanorum.	<i>ibid.</i>
<i>Simon Deus Sanctus</i> mera fabula.	449	— Virgilianæ, è templo Prænestino.	301
Simonianæ Hæreseos historia.	596	Sortes in Circo, in triviis, oppidis &c.	305
Simulacra internè excavata, in quæ irrepebant Oraculorum Antistites.	226, 227	— è libris Sibyllinis.	312, &c.
Socratis Dæmonium fabulosum.	16	— ex Poëtis.	303
Solennitates tres apud Delphos.	388	— è paginis Evangelicis, & Psalmis, & Prophetis, &c. inter Christianos.	315, &c.
Sortes Militares, Politicæ; Divinatoriæ.	289	— etiam ipse Augustinus illa tactus superstitione.	319
Sortes à Cicerone irrisæ.		— sicut & alii Christiani; quin etiam Cæsares, reges ac Magnates.	315, &c.
Sortes sponte suâ motæ ante Pythiæ Vaticinium.	156	Sortes Sanctorum inter Christianos, ac quales.	323
		Sortes qualescunque damnatæ inter Christianos, per Concilia, Cæsarum edicta, &c.	320, &c.
		Sortilegi, & ipsorum Sortes.	305
		— & vates in scenis &c. traducti.	397
		Sortium corruptores, ac confictores.	393, &c.



# I N D E X.

- Sortitio Consultorum, ut primi, secundi &c. ordine accederent ad Oraculum, ac consulerent. 110, &c.
- Speculorum usus apud Oracula. 195
- Spencerus pro Statua Simoni Mago erecta. 580, &c.
- Sphinx Ægyptiaca à D. de Moncony notata. 208
- Statua Simoni Mago erecta; illaque historia perpenſa. 579, &c.
- Statua fatidica ab Ath. Kirchero fabricata. 159
- Statuæ Cæſarum poſt mortem, ubi; ac quales poſitæ.
- Deorum Colosseæ magnitudine, hominum humana. 651
- Deorum ſeffiles. 652
- Statuæ quibus proprie hoc illudve Templum conſecrabatur, in medio templi, vel adytis poſitæ. 661
- Statuas dedicatas, ſeu conſecratas, exoſculari quandoque ſolebant. 635
- Statuis dedicatis titulos inſcribere mos fuit. 649
- Statuæ loquentes, ſudantes, ſe moventes &c. 215
- vide & præſationem.
- excavatæ, & occulti ad illas aditus &c. 227
- Statuæ numero innumeræ, & Romæ & ubique. 589
- etiam equis & canibus erectæ. 591
- Statuæ quibus ac qualibus hominibus erectæ. 588
- Statuta tempora, menſes, dies &c. reddendis Oraculorum Reſponſis. 96, &c.
- Suffimenta ad adyta Oraculorum. 114
- Suetonii locus de CHRESTO perpenſus. 604
- Superſtitio ac præceps credulitas quam facile ſibi miracula fingant. 219, &c.
- Superſtitioſi Oraculis maximo adju-mento. 95, 96
- T.
- T**Abellis obſignatis indormientes Antiſtites ac Prophetæ. 241, 242
- Tabellis publice expoſita Oraculorum Reſponſa. 138
- Templa vel uni ſoli, vel pluribus ſimul, conſecrata. 657, 175, &c.
- Templa conſecratis dedicata. 633, &c.
- Templi Delphici &c. deſcriptio. 61, 62
- Templa Auguſto conſecrata. 633
- Templum Urbi Romæ ac Cæſari conſecratum. 633
- Templi Delphici atque Adytorum purificatio per aquam ac laureas frondes. 129
- Themistocles optimus Oraculi Delphici interpres. 337, 339
- Theophilus non Præfectus Prætorio, ſed Episcopus Alexandrinus. 546
- primus Gentilium templa (in Ægypto ſaltem) demolitus eſt. 547
- Tiberii, ut prætenditur, religioſus animus ac pietas, erga Salvatorem noſtrum perpenditur. 450, &c.
- Tiberius appellationem Dominus reſpuit. 616
- Tityus alius à Pythone. 81
- Traiani conſultatio ad Oraculum examinata. 169, &c.
- de Tripode, quinam conſulendi ſcriptores. 166
- Trophonii antri atque Oraculi deſcriptio. 62, 187, &c.
- Tro-



# I N D E X.

Trophonii qui ritus &c. ibi observan-  
di. 189

— ut ultimum omen Delphis vi-  
ctimæ tremor, sic hîc exta  
arietis nigri. 190

— quo paratu, vel ornatu descen-  
derint consultores. *ibid.*

— quænam tum in ipso antro, tum  
in exitu, tum postea, observan-  
da fuerint. 190

— horum omnium consideratio.  
à pag. 191. usque ad 198.

Tubarum usus apud Oracula.

— locutoriarum usus. 195

## V.

**V**elleda Germanorum Vates atque  
Oraculum. 421

Versus Homero male afficti, seu falsò  
attributi. 84

— Pythiæ irrifi. 161, 162

Veteres admodum perverse pro Ora-

culorum defectu adducti. 472

Victimæ humanæ quando mactari de-  
fierint. 442

Victimæ ad Oracula mactatæ. 101, &c.  
192

— horum pars potissima cede-  
bat Sacerdotibus, popis, simi-  
libusque. 2, 106

— earum tremor expectandus  
consulturis pro ultimo omine.  
108, 109

— iterandæ & quare. 106

Vinum meracum potum à Bacchi va-  
te apud Liguræos. 132

Virgo fatidica in Branchis, aquâ pe-  
des aut limbum tingeat, &  
aquæ vaporem hauriebat. 134

— ejusdem lavacra, media, se-  
cessus &c. *ibid.*

If. Vossii opinio de favore Tiberii er-  
ga Servatorem nostrum exa-  
minata. 457, &c.

Ufferii (Jacobi) opinio de *Chresto*  
Suetonii probata. 604

# F I N I S.



## Omissa ac commissa.

**S**icuti sæpius id fit, dum libri absente scriptore ipsorum Simprimuntur, ut sphalmata typographica facile irrepant; ita & hic accidit. Plura tamen, ut credo, ab ipso lectore paulo magis attento corrigi poterunt: ut pag. 424. ubi in fine *imperi*, pro *imperii* & *πρέπει* pro *τρέπει*. ac maxime pag. 440. lin. 19. *Numina* pro *Minima* reponi debent. Reliqua lectoris diligentiae commendo. Ad ommissa autem quod attinet, ad illa referendi sunt numeri (sicut & ex sum-mario liquet) sequentibus pag. apponendi: ut pag. 174. lin. 7. num. XXII. pag. 177. lin. 26. XXIII. pag. 182. lin. 15. XXIV. Tum quoque pag. 560. Oraculorum catalogo hæc sequentia, ex Strabonis lib. 13. inferenda sunt: Ἡ μὲν γὰρ πό-  
λις μετὰ ξὺν Περάπῃ καὶ Παρίῃ ἔχουσι ὑποκείμενον πεδίον ὀρέων, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν Ἀπόλλωνος Ἀκταίῃς, καὶ Ἀρτέμιδος καὶ τὴν Πυ-  
κάτην. εἰς δὲ Πάριον μετηνέχθη πᾶσα ἡ κατασκευὴ καὶ λιθία κατα-  
σκευάζοντο τὰ ἱερὰ καὶ ἀναδομήθη ἐν τῷ Παρίῳ βωμός, Ἑρμοκρέον-  
τος ἔργον, πολλῆς μῆμης ἄξιον, κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος. τὸ δὲ  
μαντεῖον ἐξηλείφθη καθάπερ καὶ τὸ ἐν Ζελεΐᾳ. Sita est urbs inter  
Priapum & Parium, subjecto ejusdem nominis campo; in  
quo etiam Oraculum fuit Apollinis Actæi & Dianæ, secun-  
dum Pycatam. Sed in Parium omnis apparatus ac saxa trans-  
lata sunt, templo destructo, & ædificata Paru Ara, quæ  
Hermocreontis opus fuit, mole ac pulchritudine admodum  
memorabile. Oraculum vero defecit; sicuti & illud quod in  
Zelesia fuit.



















